

International Journal of Euroasian Research

E Journal With International Referee
E Issn 2147-2610

**Avrasya Uluslararası
Araştırmalar Dergisi**
Uluslararası Hakemli E Dergi
E Issn 2147-2610

ÖZEL SAYI

CİLT: 8 SAYI: 24 ARALIK 2020 TÜRKİYE

AVRASYA ULUSLARARASI ARASTIRMALAR DERGİSİ

International journal of Euroasian Researches

E-Journal With International Referee

ISSN:2147-2610

Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi altı ayda bir yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi'nde yayınlanan tüm yazıların dil, bilim ve hukuki açıdan **bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi'ne aittir.** Yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen ya da tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir. Gönderilen yazılar iade edilmez.

Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi TÜBİTAK ULAKBİM tarafından taranmaktadır

AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi

Sahibi

Kürşat ÖNCÜL

Editör

Özgür Kasım AYDEMİR

Editör Yardımcısı

-

Yayın Kurulu Başkanı

Türkan OLCAY

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Aleksandr VLADIMIROVIÇ	(MoscowStateUniversity)
Prof. Dr. Ayla KAŞOĞLU	(Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Ayşen ÇELEN ÖZTÜRK	(Osmangazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Danuie KİŞTSOVA	(MasarykUniversity)
Prof. Dr. Ekrem KALAN	(Akdeniz Üniversitesi)
Prof. Dr. Elhan Geydarov AZĞMOV	(PushkinState Russian Lang. Ins)
Prof. Dr. Flora Sultankızı NACĞEVA	(Azerbaijan Devlet PedgUniv)
Prof. Dr. Georges KOUZAS	(University of Athens)
Prof. Dr. Kadira R. NURGALİEVA	(L.N.G.EurasianN.University)
Prof. Dr. Kürşat ÖNCÜL	(Osmangazi Üniversitesi)
Prof. Dr. M. Ivanovna SHCHERBAKOVA	(Russian Academy of Science)
Prof. Dr. Miniral BORAH	(University of Ghhaygaun)
Prof.Dr. Mohammed JAUİLİ	(Universite La Manouba 06)
Prof. Dr. Nedim BAKIRCI	(Niğde Ömer Halis Demir Üniv)
Doç. Dr. Özgür Kasım AYDEMİR	(Pamukkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU	(Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Sabire ARIK	(Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevinç ÜÇGÜL	(Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. S. Mihaelovna MĞNASYAN	(H. A. Armenian State Pedg. Univ)
Prof. Dr. Tamara Vladimirovna Kuprina,	("B. N. Yeltsin" Ural Fed. Univ)
Prof. Dr. Türkan OLCAY	(İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Türkan ERDOĞAN	(Pamukkale Üniversitesi)

Prof. Dr. Ülkü ELIUZ	(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Ülo VALK	(University of Tartu)
Prof. Dr. York Allen NORMAN	(University of Buffalo)
Doç. Dr. Fırat YALDIZ	(Kastamonu Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehseti DURGUN	(NakhchevanInstitute)
Doç. Dr. Seyfullah YILDIRIM	(Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa ŞENEL	(Kafkas Üniversitesi)
Doç. Dr. Soner AKPINAR	(Osmangazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Yılmaz YEŞİL	(Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Emrah AYDEMİR	(Fırat Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üye. Tuğçe ERDAL	(Bozok Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üye. Ünsal Yılmaz YEŞİLDAL	(Akdeniz Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üye. Aliye YILMAZ	(Süleyman Demirel Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üye. Nurzhan ABİSHOV	(Ahmet Yesevi University)
Dr. Öğr. Üye. Erkam TEMİR	(Erciyes Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üye. Sedef ŞEN	(Kastamonu Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üye. Hanife ÇAYLAK	(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üye. Filiz GÜVEN	(Sinop Üniversitesi)
Dr. Ganbat LKHUNDEV	(Institute of History, Mongolian)
Dr. Ariyajav BATCHULUUN	(MongolianStateUniversity)
Dr. Işıl Aydın ÖZKAN	(Sinop Üniversitesi)
Dr. Sinan DEMİRTÜRK	(Gazi Üniversitesi)
Dr. Nazlı Memiş BAYTİMUR	(Sinop Üniversitesi)
Dr. Ahmet AYTAÇ	(Selçuk Üniversitesi)
Dr. Ahmet ÖZKAN	(Medeniyet Üniversitesi)

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Bülent GÜL	(Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine İNANIR	(İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Ercan ALKAYA	(Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Georges KOUZAS	(University of Athens)
Prof. Dr. İbrahim DİLEK	(Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. İsmail GÖRKEM	(Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Jülide AKYÜZ	(Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Miniral BORAH	(University of Ghhaygaun)
Prof. Dr. Mohammed JAUGLĞ	(Universite La Manouba 06)
Prof. Dr. Sevinç ÜÇGÜL	(Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Ülo VALK	(University of Tartu)
Prof. Dr. York Allen NORMAN	(University of Buffalo)
Prof. Dr. Zeynep Bağlan ÖZER	(Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Paşacan KENCAYEVA	(Taşkent Devlet Şarkşinaslik Ens.)
Prof. Dr. Fikret Cengizoğlu RIZAEV	(AzerbaijanStatePedgUniv)
Doç. Dr. Alimaa AYUSHJAV	(Mongolia)
Doç. Dr. Mehseti DURGUN	(NakhichevanScience Academy)
Doç. Dr. Samettin GÜNDÜZ	(Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Dr. Gulmira OSPANOVA	(MongolianState Üniversitesi)

Genel Koordinator

Mesude ARKIM

İndeks Sorumluları

Ergun ALTUNSABAK

Baskı Sorumluları

Seçil ÖZKUL

Dış Temsilciler Koordinatörleri

Dr. Nagihan ÇETİN

Dış Temsilciler

Adıgey	Roza NAMİTKOVA
Almanya	Sieglinde HARTMANN
Azerbaycan	Mehseti DURGUN
Kazakistan	Dinmukhamed KELESBAYEV
Kazakistan	Nurzhan ABİSHOV
Kazakistan	Gulmira OSPANOVA
Kırgızistan	Bakitbek MALTABAROV
KKTC	Nazım MURADOV
Makedonya	Oktay AHMED
Moğolistan	Ganbat LKHUNDEV
Moldova	Nina PETROVİCİ
Polonya	Polina STASİNSKA
Rusya	Mihail BESOLOVA

İletişim

dergiavrasyad@gmail.com

AVRASYA ULUSLARARASI ARASTIRMALAR DERGISİ

International journal of Euroasian Researches

Uluslararası Hakemli E-Dersi

E-Journal With International Referee

ISSN:2147-2610

AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi Cilt:8 •Sayı:24• Aralık 2020•Türkiye

İÇİNDEKİLER / CONTEST

ARAŞTIRMA MAKALELERİ

Eray BAYRAMOL

**RUS DİPLOMATİK BELGELERİNE GÖRE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA
BULGARİSTAN'IN TARAFSIZLIĞI MESELESİ**

NEUTRALITY ISSUE OF BULGARIA IN THE FIRST WORLD WAR ACCORDING TO THE
RUSSIAN DIPLOMATIC DOCUMENTS

1 – 11

Basak KALKAN Burçin YERSEL Arzu ÇELEN ÖZER

**KİM PAYLAŞIYOR? İNFODEMİNİN ÖNÜNE GEÇMEK İÇİN ALAN UZMANI KANAAT
ÖNDERLERİNİN İNSTAGRAM KULLANIMLARI VE KULLANICI ETKİLEŞİMLERİNİN**

ANALİZİ

WHO IS SHARING?: ANALYSIS OF INSTAGRAM USES AND ENGAGEMENT OF
HEALTHCARE PROFESSIONAL OPINION LEADERS TO AVOID INFODEMIA

12 – 40

Kadir KAPLAN Nuran TUNCER Ali BİLİCİ
CİNSİYETİN AKADEMİK YAŞAMA ETKİSİ
THE EFFECT OF GENDER ON ACADEMIC LIFE

41 – 65

Melek KÖRÜKCÜ Mehmet ŞAHİNGÖZ
SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNİN KÜRESEL BAĞLANTILAR ÖĞRENME ALANINA
YÖNELİK TUTUMLARININ İNCELENMESİ
THE INVESTIGATION OF SOCIAL STUDIES TEACHERS' ATTITUDES TOWARDS GLOBAL
CONNECTIONS LEARNING AREAS

66 -85

Mürşit IŞIK Hüseyin Özgür EROL
ENDÜSTRİ 4.0 FARKINDALIĞI VE İŞGÜCÜ NİTELİKLERİ ÜZERİNE ETKİLERİ:SÜLEYMAN
DEMİREL ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
INDUSTRY 4.0 AWARENESS AND ITS EFFECTS ON LABOR QUALITY: RESEARCH ON
STUDENTS OF SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY

86 – 112

Evrin ŞENCAN GÜRTUNCA
GENÇ TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN ABD'DE BIRAKTIĞI İZ:1939 NEW YORK DÜNYA FUARI VE
TÜRK STANTLARI
THE MARK THAT YOUNG TURKISH REPUBLIC LEFT ON USA:1939 NEW YORK WORLD'S FAIR
AND TURKISH PAVILION

113 – 138

Erdem KARACA
LONDRA BASIN ATAŞELİĞİ RAPORLARI IŞIĞINDA İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI İNGİLİZ
SİYASETİNDE BİR GÜNDEM OLARAK SSCB
USSR AS AN AGENDA IN BRITISH POLITICS AFTER THE WORLD WAR 2 IN THE LIGHT OF
PRESS ATTACHÉ'S OFFICE REPORTS OF LONDON

139 – 166

Erkam TEMİR
ORTA ASYA'DA RUSYA'NIN KÜLTÜREL İLETİŞİM VE KÜLTÜREL DİPLOMASİ FAALİYETLERİ:
ROSSOTRUDNİÇESTVO
CULTURAL COMMUNICATION AND CULTURAL DIPLOMACY ACTIVITIES OF RUSSIA IN
CENTRAL ASIA: ROSSOTRUDNICHESTVO

167 -177

Eray EĞMİR Sıddıka KANDEMİR

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN EPİSTEMOLOJİK İNANÇLARININ ELEŞTİREL DÜŞÜNME
EĞİLİMLERİ İLE AKADEMİK ÖZYETERLİLİKLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

THE EFFECT OF EPISTEMOLOGICAL BELIEFS OF SECONDARY SCHOOLSTUDENTS
ON CRITICAL THINKING TENDENCY AND ACADEMIC SELF-EFFICACY

178 – 208

Gülsüm KORKUT Zahide GENÇTÜRK

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN YALNIZLIK DÜZEYLERİ İLE AİLE AİDİYETİ ARASINDAKİ
İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

EXAMINING THE RELATION BETWEEN THE LONELINESS LEVELS AND FAMILY
INVOLVEMENT OF UNIVERSITY STUDENTS

209 – 231

Osman GÜL

CUMHURİYET DÖNEMİNDE YURT DIŞINA ÖĞRENCİ GÖNDERME FAALİYETLERİ VE “TALHA
SABUNCU” ÖRNEĞİ

STUDENT SENDING ACTIVITIES ABROAD IN THE REPUBLIC PERIOD AND THE
EXAMPLE OF "TALHA SABUNCU"

232 – 254

Cemal KAKIŞIM

TÜRKİYE’NİN BÖLGESEL DOĞAL GAZ MERKEZİNE DÖNÜŞEBİLME POTANSİYELİ
TURKEY’S POTENTIAL TO TURN INTO A REGIONAL NATURAL GAS HUB

255 – 280

Halit HAMZAOĞLU

RUS DIŞ POLİTİKASINDA REALİST YAKLAŞIM: PRİMAKOV DOKTRİNİ VE YAKIN
ÇEVRE KAVRAMI

REALİST APPROACH IN RUSSIAN FOREIGN POLİCY: PRİMAKOV DOCTRİNE AND
CONCEPT OF NEAR ABROAD

281 – 299

Samettin GÜNDÜZ Remzi YILDIRIM Sabri KIZILTAŞ

TÜRK DÜNYASINDA YÜKSEK ÖĞRETİMİN BUGÜNÜ/GELECEĞİ VE TÜRK DÜNYASIN’DA
NİTELİKLİ İNSAN KAYNAĞI SORUNU

THE TODAY/FUTURE OF HIGHER EDUCATION IN THE TURKISH WORLD AND QUALIFIED
HUMAN RESOURCES PROBLEM IN THE TURKISH WORLD

300 – 319

Pınar BAĞÇELİ KAHRAMAN Betül ARABACIOĞLU

TÜRK VE SURİYELİ BEŞ YAŞ ÇOCUKLARIN OYUNLARININ ÇİZİMLERİ YOLUYLA
İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF FIVE YEAR OLD TURKISH AND SYRIAN CHILDREN'S PLAYBY EXAMINING
THEIR DRAWINGS

320 – 337

Prof. Dr. Şeniz ANBARLI BOZATAY Arş. Gör. Sinem ŞAHNAGİL

KIRGIZİSTAN VE KAZAKİSTAN'DA BAĞIMSIZLIK SONRASI DEĞİŞEN SİYASAL SİSTEMİN
DOĞASI VE KAMU YÖNETİMİ REFORM SÜREÇLERİ

NATURE AND PUBLIC ADMINISTRATION REFORM PROCESSES OF CHANGING POLITICAL
SYSTEM AFTER INDEPENDENCE IN KYRGYZSTAN AND KAZAKHSTAN

338 – 367

Emine KILIÇASLAN

KAMU DİPLOMASİSİ BAĞLAMINDA SİYASAL İLETİŞİMİN ÖNEMİ (NATO Televizyonu 2019
Ukrayna Haberleri Söylem Analizi)

THE IMPORTANCE OF POLITICAL COMMUNICATION IN THE CONTEXT OF PUBLIC
DIPLOMACY (NATO Television 2019 Ukraine News Discourse)

368 – 382

Dr. Öğr. Üye. Çiğdem MENTEŞOĞLU CHATZLOUDAS Şennur GÜNAYDIN

TOPLUMSAL GERÇEKÇİLİK HAREKETİ İÇİNDE KADIN BİR SANATÇI OLARAK NEŞ'E ERDOK
NES'E ERDOK AS A FEMALE ARTIST IN THE SOCIAL REALISM MOVEMENT

383 – 398

Enes YAŞAR

BİR SÜRGÜN ROMANINDA YAŞANAN MEDENİYET KRİZİNİN DEĞERLER EĞİTİMİ
BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

EXAMINATION OF CIVILIZATION CRISIS IN BİR SÜRGÜN NOVEL IN THE CONTEXT OF
THE EDUCATION OF VALUES

399 - 424

Devrim HÖL Funda GÖÇ

**DISCOVERING SELF-EFFICACY BELIEFS OF EFL LEARNERS AND THE RELATIONSHIP
BETWEEN SELF-EFFICACY AND ACADEMIC ACHIEVEMENT**

**İNGİLİZCEYİ YABANCI DİL OLARAK ÖĞRENEN TÜRK ÖĞRENCİLERİN ÖZ YETERLİK
İNANÇLARI VE ÖZ-YETERLİK İLE AKADEMİK BAŞARI ARASINDAKİ İLİŞKİ**

425 - 448

**RUS DİPLOMATİK BELGELERİNE GÖRE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA
BULGARİSTAN'IN TARAFSIZLIĞI MESELESİ**

Dr. Öğr. Üye. Eray BAYRAMOL*

ÖZ

Balkan Savaşları'nın Bulgaristan üzerinde ortaya çıkardığı sonuçlar Bulgaristan'ı yeni stratejiler belirlemeye sevk etti. Özellikle İkinci Balkan Savaşı'nda Rusya'dan istediği desteği alamayan Bulgaristan, Birinci Dünya Savaşı'nda Rus politikalarına karşı temkinli davrandı. Karşılıklı çıkarlar üzerine kurulu Türk-Bulgar ilişkileri neticesinde Osmanlı Devleti Bulgaristan'ı bir müttefik olarak kendi tarafına çekmek istedi. Bu süreçte Bulgaristan tarafsızlık politikası uygulamaya çalışsa da İtilaf ve İttifak Blokları tarafından kendi saflarında yer alması için baskı uygulandı. Sonuç itibarıyla Bulgaristan, Birinci Dünya Savaşı'na Osmanlı Devleti saflarında girme kararı aldı ve Sırbistan'a karşı savaş ilan etti. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda İtilaf Devletleri ile masaya oturmak zorunda kalan Bulgaristan imzalanan antlaşma ile savaştan çekildi.

Birinci Dünya Savaşı'na İtilaf Devletleri saflarında giren Rusya ise, savaştığı cepheleri olabildiğince dar tutmak niyetindeydi. Bu sebeple savaştan hemen önce Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığını devam ettirmesi yönünde girişimlerde bulunduğu gibi Bulgaristan'ın da savaşta tarafsız kalması için çeşitli politikalar geliştirdi. Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti saflarında savaşa girmesi, Osmanlı Devleti ile müttefikleri arasındaki kara bağlantısının sağlanması anlamına gelmekteydi. Böylesi bir gelişmenin kendisi için yıkım olacağını gören Rusya, Bulgaristan'ın tarafsız kalması ya da Rusya saflarında savaşa girmesi için uzun uğraşlar verdi.

Rusya'nın bu girişimleri Rusya Dışişleri Bakanlığı ile İstanbul ve Sofya'daki diplomatik misyonları arasındaki yazışmalara konu olmuştur. Bu çalışmada Rusya'nın Birinci Dünya Savaşı'nda Bulgaristan'ı İttifak Bloğu'ndan uzak tutma çabaları, Rusya'nın diplomatik belgelerine dayanılarak ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Rusya, Bulgaristan, Birinci Dünya Savaşı, tarafsızlık

**NEUTRALITY ISSUE OF BULGARIA IN THE FIRST WORLD WAR ACCORDİNG TO
THE RUSSIAN DIPLOMATIC DOCUMENTS**

ABSTRACT

The results of the Balkan Wars over Bulgaria have led Bulgaria to identify new strategies. Bulgaria, which could not get the support it requested from Russia during the Second Balkan War, acted cautiously against the Russian policies during the First World War. As a result of the Turkish-Bulgarian relations based on mutual interests, the Ottoman State wanted to attract Bulgaria to its side as an ally. Therefore, Bulgaria decided to enter the First World War on the side of the Ottoman State.

Russia, which entered the First World War on the side of the Allied Powers, intended to keep the fronts it fought as narrow as possible. For this reason, Russia made some attempts to keep the Ottoman State neutrality just before the war, and developed various policies for

* Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, eraybayramol@gmail.com
Orcid ID: 0000-0002-1979-0271

Bulgaria to remain neutral in the war. The fact that Bulgaria entered the war on the side of the Ottoman State meant the land connection between the Ottoman State and its allies. Russia, which realized that such a development would be destruction for itself, made a long effort for Bulgaria to remain neutral or to enter war on the Russian side.

These attempts by Russia were the subject of correspondence between the Russian Ministry of Foreign Affairs and diplomatic missions in Istanbul and Sofia. In this study, the efforts of Russia to keep Bulgaria away from the Alliance Block in the First World War, will be tried to be revealed by relying on the diplomatic documents of Russia.

Keywords: Ottoman State, Russia, Bulgaria, World War I, neutrality

GİRİŞ

Sanayileşen devletlerin hammadde ve sömürge arayışı sebebiyle başlattıkları Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti'ni de içine alarak dünyanın büyük bir kısmını derinden etkilemiştir. Özellikle İngiltere ve Almanya arasındaki ekonomik rekabet sebebiyle silahlanma yarışı bu dönemde hız kazanmış, milliyetçilik hareketlerinin artmasıyla çok uluslu imparatorluklarda bağımsızlık mücadeleleri başlamıştır. Balkanlar'da başlayan bağımsızlık hareketlerine Avusturya ve Rusya müdahil olmuş, bu iki devlet arasında ortaya çıkan rekabete diğer devletler taraf olmuştur. Siyasi birliklerini tamamlayan Almanya ve İtalya, Avrupa'daki dengeleri değiştirerek sömürge yarışında kendilerine yer bulmaya çalışmışlardır. İşte bu nedenlerden dolayı 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı başlamış ve kısa süre sonra Osmanlı Devleti'ni de içine almıştır.

İngiltere, Fransa ve Rusya'nın oluşturduğu İtilaf Devletleri'ne karşı Almanya, Avusturya ve Osmanlı Devleti İttifak Bloğu'nu oluşturmuştur. Osmanlı Devleti savaşın başlarında tarafsızlığını ilan etmiş olsa da, devlet adamları içinde Almanya'nın savaştan galip çıkacağı inancı ağır basmıştır. Savaş devam ederken Almanya ile Osmanlı Devleti arasında 2 Ağustos 1914 tarihinde İttifak Antlaşması imzalanmış, antlaşmaya Türk tarafından Sadrazam Said Halim Paşa, Alman tarafından İstanbul Büyükelçisi Hans Freiherr von Wangenheim imza atmıştır. Savaş başladıktan kısa süre sonra Osmanlı donanması tarafından gerçekleştirilen Karadeniz baskını sonrası, Osmanlı Devleti savaşa Almanya ile birlikte girmiştir (Wolf 2014:67-69).

Rusya bir taraftan Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığını korumasını arzularken, diğer taraftan kendisiyle ittifak yapabilecek devletlerle irtibat kurmanın arayışı içindeydi. Bu devletlerin başında Bulgaristan geliyordu.

Birinci Dünya Savaşı'ndan Önce Bulgaristan'ın Durumu

Bulgarların bir millet olarak ortaya çıkma mücadeleleri XVIII. yüzyılın sonlarına doğru başlamıştı. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı ile birlikte Rusya, Bulgarları Panславизм politikası gereği bağımsızlık yolunda desteklemişti. Bağımsızlık konusunda Rusların desteğini alan Bulgarlar 1876 yılında Osmanlı Devleti'ne karşı büyük bir isyan başlattı. Osmanlı Devleti isyanı bastırmış olsa da 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Bulgarlar için iyi bir fırsat yaratmıştı. Bulgarlar 93 Harbi'nde Rusya'ya yardım ederek, savaş sonunda imzalanan Ayastefanos Antlaşması hükümlerine göre kuzeyde Tuna Nehri, doğuda Karadeniz, güneyde Ege Denizi ve batıda Arnavutluk'u içine alan büyük bir devlet kurmayı başarmışlardır (Küçük 2012:118-120). Ancak Bulgarların bu başarısı

1878 yılında imzalanan Berlin Antlaşması ile son bulmuştur. Ayastefanos Antlaşması'yla ortaya çıkan ve Ege Denizi'ne de kıyısı bulunan büyük Bulgaristan ikiye bölünmüş, Osmanlı Devleti'ne bağlı özerk bir prenslik olmuş ve Batı Trakya, Doğu Rumeli ve Makedonya Osmanlı Devleti'ne geri verilmiştir (Maden 2013:271).

Bu hadise Bulgarların Büyük Bulgaristan hayalini sonlandırmamıştı. Bulgaristan Prensiği'nin başına Ferdinand'ın¹ geçmesiyle birlikte bağımsız bir Bulgaristan devletini kurmak için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. 1908 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu karışıklıklardan istifade ederek 5 Ekim 1908 tarihinde Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmiştir. (Turan 1999:245).

Bulgaristan bağımsızlığını ilan ettikten sonra Balkanlar'da Osmanlı Devleti'ne karşı çeşitli ittifaklar gerçekleştirdi. 1912'de Sırbistan ile Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalandıktan sonra Karadağ ve Yunanistan ile benzer antlaşmalar yapıldı. Osmanlı Devleti'ne karşı Balkanlar'da kurulan bu ittifak neticesinde Balkan Savaşları başladı ve savaş sonunda büyük bir mağlubiyet alan Osmanlı Devleti, Londra Antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı. Londra Antlaşması'yla birlikte Bulgaristan büyük kazanımlar elde etti. Bu durum diğer Balkan devletlerini rahatsız etti ve neticede İkinci Balkan Savaşı çıktı. Savaş sonunda 10 Ağustos 1913 tarihinde imzalanan Bükreş Antlaşması ile Bulgaristan Güney Dobruca'yı Romanya'ya vermiş ve Makedonya'nın büyük bir kısmını da kaybetmiştir (Macfie 2003:80-85).

İkinci Balkan Savaşı ile büyük bir kayba uğrayan Bulgaristan bu kaybı Birinci Dünya Savaşı ile telafi etmeyi düşündü. Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce oluşan bloklara dahil olmak için acele etmeyen Bulgarlar, bekle-gör stratejisi izledi. Bu sebeple Savaş patlak verdiğinde tarafsızlığını ilan etti. (Ülman 2015: 338)

Bulgaristan'ın hangi blok tarafında yer alacağı konusu devletler açısından stratejik bir husustu. Büyük Bulgaristan'ı yeniden inşa etme yolunda uzun uğraşlar veren Bulgaristan'ın savaşa dahil olduğu 1915 yılı itibariyle nüfusu 5.505.000, asker sayısı 350.000, demiryolu 1381 mil, telgraf şebekesi 4112 mil idi. Bu sebeple Bulgaristan'ın vereceği destek değerliydi. (Başkaya 2015: 58)

Rusya, Bulgaristan'ın İtilaf Bloğu saflarında savaşa girmesi için çok çaba sarf etmişti. Rusya'nın amacı Osmanlı Devleti'ni bir süre daha savaşın dışında tutmaya çalışmaktı. Osmanlı Devleti'nin savaşa dahil olması; Rusya açısından bakıldığında, savaşa cephenin çok fazla genişlemesi anlamına gelmekteydi. Bu sebeple Rusya, Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığını koruması için çeşitli girişimlerde bulundu. Bununla birlikte, Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığını istemesine rağmen Boğazlara sahip olma hedefinden de hiçbir zaman vazgeçmedi ve Boğazlar meselesi Rus dış politikasının öncelikli konusu olarak sürekli gündemde kaldı. Boğazlar meselesi ile ilgili Rusya Dışişleri Bakanı Sazonov² tarafından 23 Kasım 1913 tarihinde Rus Çarı II. Nikola'ya

¹ Ferdinand Karl Leopold Maria. (1861- 1948). 1887-1908 yılları arasında Bulgaristan Prensidir.

Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte 1908-1918 yılları arasında Çar unvanı ile Bulgaristan Kralı olmuştur. (Yaraş 2017: 7)

² Sergey Dimitrieviç Sazonov, Rus devlet adamı. 1904-1906 yılları arasında Londra'da Elçilik Danışmanlığı görevinde bulundu. 1906-1910 yılları arasında Vatikan Diplomatik temsilcisi görevine getirildi. 1910-1916 yılları arasında Rusya Dışişleri Bakanı olarak görev yaptı. 1917 yılına kadar Londra Büyükelçisi yaptı. (Tsarskaya Rossiya 1923: 297-300)

verilen rapor, Birinci Dünya Savaşı'nın ayak seslerinin duyulduğu bir dönemde Rusya'nın Boğazlar meselesine bakışını ortaya koymaktaydı. Bu raporda, Osmanlı Devleti yıkıldığı takdirde Boğazlara başka bir devletin yerleşmesine izin verilmeyeceği belirtilmekteydi. Zayıf bir Osmanlı Devleti'nin yerine güçlü bir devletin geçmesinin Rusya için tehlike yaratacağından ve bu sebeple Bulgarların İstanbul'a saldırma ihtimalinin göz önünde bulundurulması gerektiğinden bahsedilmekteydi. Raporun devamında Sazonov, Boğazlar konusunda Rusya'nın ortaya koyması gerektiği politikayı özetlemekteydi. Buna göre Rusya, Fransa ile ittifak yapabiliirdi fakat Birleşik Krallık ile böyle bir ittifak olasılığı çok düşüktü. Balkanlar'da Sırbistan ile Rusya müttefik olabilirdi ve Romanya da Rusya tarafında yer alabilirdi. Bulgaristan ise Bükreş Antlaşması'ndan dolayı Balkanlar'daki durumdan memnun olmadığı için Avusturya-Macaristan'ın yanında yer alabilirdi. Bulgaristan-Avusturya ittifakının engellenmesi için Bulgarlara Makedonya teklif edilebilir ve hatta Bulgarlarla anlaşılması halinde Avusturya'ya karşı Sırbistan'a bir Bulgar desteği sağlanabilirdi (Çapraz 2015:1189-1190).

Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya'nın Bulgaristan Politikası

Rusya'nın Bulgaristan ile ittifak kurma hususunda bu kadar ısrarcı davranmasının nedeni Birinci Dünya Savaşı neticesinde İstanbul ve Boğazlara sahip olmaktı. Bu hedef, Rusya'nın Birinci Dünya Savaşı'na dahil olmasındaki yegane amaç idi. Ancak Bulgaristan, Rusya'nın ittifak tekliflerine sıcak bakmıyordu. Çünkü Berlin Antlaşması neticesinde kurulan Bulgar Prensiği, Birinci Dünya Savaşı'nın ayak seslerinin duyulduğu dönemde Rusya'nın beklentilerinin aksine bağımsız bir politika izlemeye başladı. Bu politika neticesinde Bulgaristan, Rusya'nın iç işlerine müdahale etmesine, başka bir deyişle Rusya'nın güdümüne girmeye rıza göstermedi. Bu sonuç aynı zamanda Rusya'nın Bulgaristan konusundaki politikalarının başarısız olduğu anlamına gelmekteydi. Bu durum, Rusya'nın diplomatik misyonları ile Rusya Dışişleri Bakanlığı arasındaki yazışmalara konu olmuştur.

Rusya'nın Sofya Ortaelçisi Savinskiy'nin³ 29 Temmuz 1914 tarihinde Rusya Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği gizli telgraf, Bulgaristan'ın Birinci Dünya Savaşı'ndaki tarafsızlığı meselesiyle ilgiliydi. Savinskiy bu telgrafında Bulgaristan'ın tarafsızlığının uzun sürmeyeceğini belirtmekteydi. Bunun nedeni Bulgaristan'ın Avusturya'dan aldığı cesaretti. Rus Ortaelçiye göre Avusturya, Makedonya'yı ele geçirmek ya da özerkliğini sağlamak istiyordu. Bu sebeple Rusya, Sırbistan'ın yıkılmaması için mücadele etmeliydi ve Avusturya hiçbir zaman Bulgaristan'da kazanç elde etmemeliydi. Aksi takdirde Bulgaristan'daki Rus yanlısı parti sonsuza kadar sona erer ve bu durum Rusya açısından Bulgaristan'da ciddi kayıplara neden olabilirdi. Savinskiy ayrıca, Bulgaristan Başbakanı Radoslavov'a⁴ Avusturya'nın tekliflerinin kabul edilmemesi yönünde telkinlerde bulunduğunu da telgrafının sonuna eklemişti (Tsarskaya Rossiya 1923:No:151, No:3).

³Aleksandr Aleksandroviç Savinskiy, Rus Diplomat. 1911 yılında Rusya Dışişleri Bakanlığı Kançılara Direktörü görevinde bulundu. 1912-1913 yılları arasında Stokholm Ortaelçisi ve 1913-1915 yılları arasında Sofya Ortaelçisi olarak görev yaptı. (Tsarskaya Rossiya 1923: 297-300)

⁴ Vasil Hristov Radoslavov, Bulgar devlet adamı. 1913-1918 yılları arasında Başbakanlık görevinde bulunmuştur. (Tsarskaya Rossiya 1923: 297-300)

Savinskiy'nin, Bulgaristan Başbakanı Radoslavov'a, Avusturya'nın tekliflerini kabul etmemesi yönündeki telkinleri boşuna değildi. Zira Savinskiy'nin 14 Mart 1914 tarihinde Rusya Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafın konusu, Avusturya'nın Bulgaristan'a sunduğu 300 milyon Frank para yardımı teklifiydi. Savinskiy bu bilgiyi, Rusya Ticaret Bakanlığı'nın Viyana'daki temsilciliğinden edinmişti ve bu bilgi kendisine, çok güvenilir bir kaynaktan gelmişti. Hatta Avusturya'nın bu mali yardımı, bankalar aracılığıyla değil bizzat Ferdinand'ın şahsına verilecekti. Dolayısıyla Avusturya, Bulgaristan'ı yanına alabilmek için yüksek miktarda mali yardımları sağlamak konusunda kararlıydı (Mejdunarodnie Otnoşeniya 1914:No:52, No:9).

Bu gelişme üzerine, Bulgaristan'ı İttifak Devletleri saflarına çekmek isteyen Avusturya'ya karşı, Rusya Dışişleri Bakanlığı bazı girişimlerde bulunma kararı aldı. Rusya'nın Bulgaristan Ortaelçisi Savinskiy'nin 13 Mayıs 1914 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'na yolladığı gizli telgrafta Avusturya'nın Bulgaristan'a verme kararı aldığı mali yardımlara karşı Sofya'daki Fransa Ortaelçisi ile birlikte bazı eylemler gerçekleştirilebileceğini bildirmekteydi. Çünkü Avusturya, bu sayede Bulgaristan üzerinde önemli bir nüfuzla sahip olmuştu. Avusturya'nın bu etkisini sağlamlaştırmasının önüne geçebilmek ve azaltabilmek maksadıyla Savinskiy, Fransız meslektaşıyla birlikte Sofya'daki Fransız bankaları ile görüşüp, Bulgaristan'a mali yardımların Rus-Fransız ortak hareketiyle, Fransız bankalar aracılığıyla verilebileceğini tavsiye etmekte ve bu hususta Dışişleri Bakanlığı'nın talimatlarını istemekteydi. Rusya ve Fransa'nın mali yardım gerçekleştirme isteğinin Bulgaristan kralına da iletilmesi gerektiğini bu telgrafta belirtmekteydi. Savinskiy telgrafının devamında, Bulgaristan ile Rusya arasındaki geleneksel dostluğun yeniden tesis edilmesi gerektiğini ve bunun için Paris ile birlikte hareket edilebileceğini ifade etmekteydi (Mejdunarodnie Otnoşeniya 1914:No:84, No:418).

Bununla birlikte, Avusturya'nın Sırbistan'a savaş ilan etmesi Sırbistan'ı zor duruma düşürmüştü. Bulgaristan'ın sahip olmak istediği Makedonya toprakları ise Sırbistan'da idi. Bundan başka, Avusturya ve Almanya'nın Rusya'ya karşı başlattığı savaşta Rusya başarı elde edemiyordu. Dolayısıyla Bulgaristan; Almanya ve Avusturya'nın Rusya karşısındaki üstünlüğüne güvenerek Rusya'ya karşı, cephe almakta bir sakınca görmüyordu. Nihayet İtilaf Devletleri'nin Çanakkale Savaşı'nda üstünlük sağlayamadığını gördükten sonra, İttifak Devletleri saflarında yer almaya karar verdi (Armaoğlu 2018:96-97).

Bu politik ortamda Rusya, Balkan siyasetinde Osmanlı Devleti'ni Balkan Devletleri aracılığıyla baskı altında tutma stratejisini izledi. Balkanlarda Slavları kendi tarafına çekerek Boğazlar ve İstanbul konusunda çıkar elde etmek, bu siyasetin diğer bir amacıydı. Ayrıca Balkan Devletleri'ni kendi tarafına çekerek Avusturya'nın Balkanlar'daki yayılmacılığının önüne geçmek de Rusya'nın öncelikli hedefleri arasındaydı (Karal 1996:288). Bu hedefler doğrultusunda Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasındaki ilişkileri kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmak isteyen Rusya, bazı girişimlerde bulundu. Savinskiy'nin 11 Ağustos 1914 tarihli Rusya Dışişleri Bakanı Sazonov'a gönderdiği telgrafında Türkiye ile Bulgaristan arasında bir savaş çıkma halinde Rusya'nın, İngiltere ve Fransa'yı da yanına alarak Osmanlı Devleti'ne karşı birlikte hareket edeceğinden bahsedilmekteydi. Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığı hususunda gerçekleşen Osmanlı-Rusya arasındaki görüşmelerde, Rusya'nın Osmanlı

Devleti'ne; Osmanlı ordusunun terhisi yönündeki teklifine değinen Savinskiy, şayet bu teklif Osmanlı Devleti tarafından ağır bulunursa, bu hedeften vazgeçilip Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan'a saldırmazlığının sağlanması yönünde çaba göstermek gerektiğini tavsiye etmekteydi. Çünkü Ruslara göre Bulgaristan hala Rusya'ya geleneksel bağlarla bağlı idi. Ayrıca Savinskiy'e göre Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan'a saldırmaması yönündeki Rus uyarısı, Bulgaristan kamuoyunda Rusya'ya karşı sempati sağlayabilir ve Bulgaristan'ın tehdit altında bulunduğu bir zamanda Rusya'nın Bulgaristan'ı yalnız bırakmadığı algısı oluşturulabilirdi. Ayrıca Bulgaristan'daki mevcut hükümetin Rusya karşıtı tutumunda da değişiklik sağlayabilirdi (Tsarskaya Rossiya 1923:No:9, No:184).

Bu tarihlerde Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan hükümeti ile görüşmeleri devam etmekteydi. Rusya bu görüşmelere dair bazı önlemler almaya çalışıyordu. Rusya'nın Sofya Ortaelçisi Savinskiy tarafından 18 Ağustos 1914 tarihinde Rusya Dışişleri Bakanı Sazonov'a gönderilen telgrafta Osmanlı Devleti'nin o dönemdeki Dahiliye Nazırı olan Talat Paşa'nın Bükreş ve Sofya ziyaretlerinden bahsedilmekteydi. Talat Paşa'nın Sofya ziyareti hakkında Savinskiy ile görüşen Bulgaristan Başbakanı Radoslavov, Talat Paşa ile Bulgaristan arasında herhangi bir antlaşmaya dair görüşme gerçekleşmediği konusunda Savinskiy'i ikna etmeye çalışmıştı. Radoslavov, Talat Paşa ile sadece Türkiye ve Bulgaristan arasında dostane ilişkiler kurabilmek maksadıyla görüştüğünü ifade etmişti. Ancak Savinskiy, Radoslavov'un bu sözlerinin samimiyetine inanmıyordu. Radoslavov, Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasında görüşmeleri devam eden dostluk antlaşmasına Romanya'nın da dahil edilmek istendiğini belirterek, antlaşmanın komşular arasındaki barışçı hedeflere hizmet edeceği hususunda ısrar ediyordu fakat Savinskiy, Radoslavov'un bu sözlerine inanmıyordu. Savinskiy'e göre Talat Paşa'nın Sofya ve Bükreş ziyareti, Almanya ve Avusturya'nın Bulgaristan ve Romanya'yı yanlarına alma çabalarının bir meyvesiydi. Bulgaristan, Talat Paşa'nın bu ziyaretinden sadece kendisi için çıkar elde etme amacındaydı. Çünkü Bulgaristan, Birinci Dünya Savaşı'nda tarafsızlığını koruyarak kendisini Osmanlı Devleti ve Romanya'ya karşı güvenceye almış olacaktı. Ayrıca Savinskiy'e göre Bulgaristan her an Rusya'ya karşı olan bir oluşuma dahil edilebilirdi. Ancak Radoslavov böyle bir hususun söz konusu olamayacağını belirterek, Bulgaristan'ın Sırbistan'a karşı harekete geçmeyeceğini ifade etmişti. Bununla birlikte Radoslavov, Talat Paşa ile yaptığı görüşmede Türkiye'nin Rusya'dan korktuğu izlenimi edindiğini Savinskiy'e bildirmişti. Savinskiy Bulgaristan'ın; Avusturya ve yüz yıllık düşmanı Türkiye ile bağlantılı olmasının Bulgaristan için ölümcül sonuçlar doğuracağını belirtmişti. Buna karşın Balkan devletlerinin kaderinin belirleneceği vakit, Rusya ile düzgün ilişkiler gerçekleştirmiş olmasının, ileride kendisi için karlı olacağını da belirterek, Rusya'nın Bulgaristan'a sunacağı avantajlardan da bahsetmişti. Radoslavov ile gerçekleşen bu görüşmede Savinskiy, Rusya Dışişleri Bakanı'nın, savaştan sonra Bulgaristan'ın çıkarlarını koruyacağına dair gerçekleştirdiği çalışmalarından bahsetmişti. Ayrıca Bulgaristan, Türkiye'nin saldırısına uğradığı takdirde, Rusya'nın Bulgaristan'ın elinden tutacağı ifadesini kullanarak Rusya'nın destek olacağını belirtmişti. Raporunun sonunda genel bir değerlendirme yapan Savinskiy, Bulgaristan Kralı ve Bulgaristan hükümetinin Almanya ve Avusturya'ya sempati duyduğunu belirtmekteydi. Rusya'ya karşı güvensizlik duyan Bulgaristan, Rusya'nın askeri olarak başarı elde edeceğinden de kuşkuluydu. Bulgarlar Almanya'nın savaşta

başarılı olacağını ve bu başarıdan Bulgaristan'ın bazı faydalar elde edeceğini düşünmekteydiler. Savinskiy, Bulgarların bu düşüncelerine rağmen Radoslavov'a, Bulgaristan'a faydanın, geçmişte olduğu gibi gelecekte de sadece Rusya'dan gelebileceğini eklemiştir (Tsarskaya Rossiya 1923:No:13, No:199).

Rus Ortaelçi bu düşüncelerinde haksız değildi. Zira, Talat Paşa Sofya'ya yaptığı ziyarette Bulgaristan ile bir ittifak antlaşması imzalayabilmişti. Almanya ile yapılan ittifakın ardından komşu ülkelerle de ittifak antlaşması yapmak niyetinde olan Osmanlı Devleti, bu amaçla Talat ve Osmanlı Meclis-i Mebusanı üyesi Halil (Menteşe) Beyleri Bulgaristan ve Romanya ile görüşmeler gerçekleştirmeleri için görevlendirmişti. Herhangi bir saldırı durumunda Osmanlı Devleti ve Bulgaristan'ın birlikte hareket edeceğine dair antlaşma imzalandıktan sonra Talat Paşa, Romanya ile görüşmeler gerçekleştirmek için Bükreş'e geçmişti. Gerçekten de Rusların ön görüşü doğru çıkmış ve Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında bir antlaşma sağlanmıştı. Bu antlaşma Rusya için Birinci Dünya Savaşı'nda büyük bir dezavantaj sağlayacaktı (Bayur 1991:111-112).

Bununla birlikte Rusya'nın Sofya Ortaelçisi Savinskiy 21 Ağustos 1914 tarihinde Rusya Dışişleri Bakanı Sazonov'a yeni bir telgraf gönderdi. Bu telgrafında Türkiye'nin halihazırdaki durumuna dair kısa bir değerlendirme yapan Savinskiy, Osmanlı Devleti'nin içinde çeşitli karışıklıklar olduğunu belirterek, Türkiye'nin savaşa katılmasının Rusya için ciddi sorunlar yaratmayacağı yorumunu yapmaktaydı. Türkiye'nin savaşta tarafsızlığını koruması yönünde Osmanlı Devleti ile çeşitli görüşmeler yapan Rusya, Osmanlı Devleti tarafsız kaldığı takdirde topraklarının dokunulmazlığını garanti edecekti ve ayrıca Enver Paşa'nın talep ettiği bazı toprakların Osmanlı Devleti'ne teslim edilmesi de bu görüşmelerdeki konulardan biriydi. Bu hususa da değinen Savinskiy, Batı Trakya bölgesinden bir kısım toprakların Osmanlı Devleti'ne verilmesinin, Bulgaristan'ın Rusya'ya karşı cephe almasına ve Rusya'dan uzaklaşmasına yol açabileceği uyarısı yapmaktaydı. Bu sebeple Bulgaristan'ı ikna için başka türlü vaatler sunmak gerektiğini belirtmekteydi (Tsarskaya Rossiya 1923:No:14, No:205).

Bununla birlikte, Almanya ile Osmanlı Devleti arasında ittifak antlaşması imzalandıktan sonra, Osmanlı ordusunun Bulgaristan ve Romanya ile birlikte Rusya'ya saldırması konusundaki Alman baskısı artmaktaydı. Avusturya'nın cephedeki yükünü hafifletmek ve Romanya ile Bulgaristan üzerinden Rusya'yı zorlamak isteyen Almanya'nın bu isteklerini karşılamak amacıyla Osmanlı Devleti, Bulgaristan ve Romanya ile görüşmeler başlatmıştı. Özellikle Bulgaristan, Osmanlı Devleti ile birlikte hareket etmeliydi. Bu sayede Osmanlı Devleti ile müttefikleri arasında kara bağlantısı sağlanmış olacak ve Osmanlı Devleti savaşta önemli bir avantaj elde edecekti (Turan 2005:99-100). Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan ile ittifak girişimlerinden haberdar olan Rus Dışişleri Bakanı, bu ittifakın önüne geçebilmek için Bulgaristan'daki temsilcisine çeşitli talimatlar göndermekteydi.

Savinskiy'nin Bulgaristan'ın gerçekleştirdiği politikalarla ilgili Rusya Dışişleri Bakanı Sazonov'a gönderdiği telgraflara Sazonov 24 Ağustos 1914 günü bir cevap yazdı. Bu cevaba göre Sazonov, Rusya'nın Bulgaristan ile dostluk ilişkileri kurup normalleşmeyi sağlamak istediği konusunda, Bulgaristan'daki kabine üyelerinin ikna

edilmesini istiyordu. Bu hususun öneminin Bulgaristan Başbakanı Radoslavov'a anlatılması gerektiğini de ekliyordu (Tsarskaya Rossiya 1923:No:16, No:2113).

Savinskiy'nin 28 Ağustos 1914 tarihli Rusya Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta ise Bulgaristan'daki mevcut hükümetin eylemlerinden duyulan rahatsızlık dile getirilmekteydi. Savinskiy'nin bildirdiğine göre Bulgaristan hükümeti yakın zamanda feshedilebilirdi. Bundaki amaç Rusya'nın baskılarından kurtulmaktı. Ayrıca Bulgar meclisindeki bazı milletvekilleri, Bulgaristan hükümetinin Birinci Dünya Savaşı'nda aldığı tarafsızlık kararına aykırı eylemler gerçekleştirdiğini iddia ediyordu. Ayrıca Savinskiy'e göre Bulgar hükümeti, Rusya'nın Bulgaristan'a sunduğu vaatlerden ve Rusya'ya karşı olan yükümlülüklerinden kaçmak için de meclisi feshedebilirdi. Savinskiy'e göre Bulgaristan artık Rusya ile birlikte hareket edip etmeyeceğine dair bir karar vermeliydi. Rusya'nın Bulgaristan'dan beklediği, Rusya ile Osmanlı Devleti arasında bir savaş çıktığı takdirde Rusya'ya destek vermesi ya da Osmanlı Devleti Bulgaristan'a saldırdığı takdirde Bulgaristan'ın bu saldırıya karşı koyması idi. Ruslara göre Bulgaristan bu hususlarla ilgili cevabını şimdiye kadar net bir biçimde ortaya koymamıştı (Tsarskaya Rossiya 1923:No:19, No:220).

Bulgaristan'ın savaşa Rusya tarafında dahil olma konusunda Rusya'nın ısrarcı davranmasının bir nedeni de Yunanistan meselesiydi. Çünkü Yunan hükümetinin Birinci Dünya Savaşı'ndaki tavrının belirlenmesinde, Bulgaristan'ın savaşa girip girmeme konusunda alacağı karar önemliydi. Yunanistan Başbakanı Eleftherios Kyriakou Venizelos yaptığı açıklamada, şayet Bulgaristan savaşa girerse bu durumda Yunanistan da savaşa girer demişti. Bununla birlikte Venizelos savaşa İtilaf Devletleri tarafında girmek istiyordu. İtilaf Devletleri Venizelos'un bu tavrını bildiklerinden dolayı Yunanistan'a Anadolu'da toprak vaat etmişlerdi (Biber 2016:6-7). Sonuç itibarıyla Bulgaristan'ın 30 Temmuz 1914 tarihinde ilan ettiği tarafsızlık kararı, Yunanistan'ın da tarafsızlık kararında etkili olmuştu. Yunanistan'ın bu kararı İtilaf Devletleri tarafından memnuniyetle karşılandı. İtilaf Devletleri'ne göre şayet Yunanistan savaşa girerse İstanbul konusunda Rusya ile Yunanistan arasında bir ihtilaf çıkabilirdi (Çetin 2018:174-177). Bulgaristan'ın Rusya saflarında savaşa dahil olması, bu sebepten dolayı da Rusya için hayati öneme sahipti.

Bulgaristan'ı İtilaf Bloğu'na çekmek için çabalar devam ederken bu konuyla ilgili olarak Rusya Dışişleri Bakanı Sazonov 30 Ağustos 1914 tarihinde Niş, Atina, Bükreş, Paris ve Londra'ya da bildirildiği notuyla Rusya'nın Sofya Ortaelçisi Savinskiy'e bir telgraf gönderdi. Bu telgrafa göre İtilaf Devletleri Bulgaristan'ın desteğini alabilmek için Bulgaristan'a karşı önemli tavizler veriyor ve teklifler yapıyordu. Bu tekliflerden biri dikkat çekmekteydi. Buna göre, Londra Antlaşması ile belirlenen Enez-Midye hattına kadar olan Trakya toprakları Bulgaristan'a bırakılacaktı. Fransa Dışişleri Bakanı Theophile Delcasse bu teklifin Bulgaristan'a iletilmesini istiyordu. Ayrıca bu teklifin, Fransa ve İngiltere'nin Sofya Ortaelçileriyle birlikte Savinskiy tarafından Bulgar yetkililere iletilmesi talimatını vermekteydi (Tsarskaya Rossiya 1923:No:21, No:2273).

Bununla birlikte, Osmanlı Devleti ve Almanya arasında 1 Ağustos 1914 tarihinde yapılan gizli görüşmelerde ileride izlenecek yol haritası belirlenmişti. Dahiliye Nazırı Enver Paşa, Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Wangenheim ve Osmanlı Devleti'ndeki Alman Askeri Misyon Başkanı Liman von Sanders arasında gerçekleşen

görüşmelerde, Osmanlı Devleti ve Bulgaristan ordularının Rusya'ya karşı Almanya tarafında yer alması durumunda, yapılması gerekli askeri iş birlikleri konuşulmuştu. Hatta, bu harekatta başarı sağlanabilmesi için denizlerdeki üstünlüğün mutlaka sağlanması gerektiği tespiti yapılmıştı. Goeben ve Breslau gemilerinin Karadeniz'de bulunan Osmanlı donanmasına yardımı sağlanarak, Osmanlı ve Bulgar ordularının Rusya'ya yapılacak harekatinde destek olacağı kararı alınmıştı. Dolayısıyla Osmanlı Devleti ve Almanya arasında gerçekleşen görüşmelerde Bulgaristan'ın İttifak Devletleri saflarında yer alacağından şüphe edilmemekteydi (Mühlman 2014:114-117).

Sonuç itibariyle Rusya'nın tüm çabalarına rağmen Bulgaristan Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya saflarında yer almadı. 6 Eylül 1915'te İttifak Devletleri ile Bulgaristan arasında yapılan gizli antlaşmaya göre Bulgaristan Birinci Dünya Savaşı'na İttifak Devletleri saflarında girecek ve bunun karşılığında kendisine Osmanlı Devleti toprağı olan Dimetoka'nın bir kısmı verilecekti. 6-7 Ekim 1915 tarihinde Almanya, Avusturya ve Bulgaristan kuvvetleri Sırbistan'a saldırarak büyük bir başarı elde etti. Böylelikle Sırbistan İttifak Devletleri'nin eline geçti. Bu hadiseyle birlikte Almanya ve Osmanlı Devleti arasındaki kara bağlantısı sağlanmış oldu (Kuran 1992:196-200).

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce başlayan ve Rus dış politikasının öncelikli hedefleri arasında olan İstanbul ve Boğazlar konusunu Rusya kendi çıkarlarına uygun bir şekilde sonuçlandırmak niyetindeydi. Bu sebeple Bulgaristan'ın Rusya ile birlikte hareket etmesi Rusya açısından hayati öneme sahipti. Ancak, özellikle İkinci Balkan Savaşı'nda Rusya'nın Bulgaristan'ı zarara uğratması nedeniyle Bulgaristan, Rusya ile arasına mesafe koymuştu. Bu sebeple Bulgaristan, Rusya'dan ziyade Osmanlı Devleti ile ittifak yapmak amacındaydı. Rusya'nın diplomatik temsilcileri tarafından Bulgaristan devlet adamları ile defalarca görüşmeler gerçekleştirilmiş olmasına rağmen, Bulgaristan bu görüşmelerde aslında Rusya'yı oyalamaya çalışmıştır. Netice itibariyle Bulgaristan Birinci Dünya Savaşı'na İttifak Devletleri saflarında katılmıştır. Bunun sonucunda Osmanlı Devleti ile müttefikleri arasındaki kara bağlantısı sağlanarak Türk Devleti, Rusya karşısında büyük bir avantaj sağlamıştır. Rusya ise Türk-Bulgar ittifakı sonucunda Birinci Dünya Savaşı'nda hedef olarak ortaya koyduğu İstanbul ve Boğazlara sahip olma konusunda büyük bir darbe almıştır.

KAYNAKLAR

Rus Diplomatik Belgeleri

Mejdunarodnie Otnoşeniya v Epohu İmperializma, Dokumentı İz Arhivov Tsarskovo i Vremennovo Pravitelstv 1878-1917 gg., Seriya 3, Tom 2, 14 Marta-13 Maya 1914 g., (redaktor: M.N. Pokrovskiy) Moskva/Leningrad: Gosudarstvennoe Sotsialno-Ekonomičeskoe İzdatelstvo, 1933, Telegramma No:52, Belge No:9.

Mejdunarodnie Otnoşeniya v Epohu İmperializma, Dokumentı İz Arhivov Tsarskovo i Vremennovo Pravitelstv 1878-1917 gg., Seriya 3, Tom 2, 14 Marta-13 Maya 1914 g.,

(redaktor: M.N. Pokrovskiy) Moskva/Leningrad: Gosudarstvennoe Sotsialno-Ekonomiçeskoe İzdatelstvo, 1933, Telegramma No: 84, Belge No: 418.

Tsarskaya Rossiya v Mirovoy Voyne, **Tsentri Arhiv**, Gosudartsvennoe İzdatelstvo, Leningrad, 1923, s Predisloviem M.N. Pokrovskovo, No: 9, (Bulgaristan Kısmında No: 184).

Tsarskaya Rossiya v Mirovoy Voyne, **Tsentri Arhiv**, Gosudartsvennoe İzdatelstvo, Leningrad, 1923, s Predisloviem M.N. Pokrovskovo, No: 13, (Bulgaristan Kısmında No: 199).

Tsarskaya Rossiya v Mirovoy Voyne, **Tsentri Arhiv**, Gosudartsvennoe İzdatelstvo, Leningrad, 1923, s Predisloviem M.N. Pokrovskovo, No: 14, (Bulgaristan Kısmında No: 205).

Tsarskaya Rossiya v Mirovoy Voyne, **Tsentri Arhiv**, Gosudartsvennoe İzdatelstvo, Leningrad, 1923, s Predisloviem M.N. Pokrovskovo, No: 16, (Bulgaristan Kısmında No: 2113).

Tsarskaya Rossiya v Mirovoy Voyne, **Tsentri Arhiv**, Gosudartsvennoe İzdatelstvo, Leningrad, 1923, s Predisloviem M.N. Pokrovskovo, No: 19, (Bulgaristan Kısmında No: 220).

Tsarskaya Rossiya v Mirovoy Voyne, **Tsentri Arhiv**, Gosudartsvennoe İzdatelstvo, Leningrad, 1923, s Predisloviem M.N. Pokrovskovo, No:21, (Bulgaristan Kısmında No:2273).

Tsarskaya Rossiya v Mirovoy Voyne, **Tsentri Arhiv**, Gosudartsvennoe İzdatelstvo, Leningrad, 1923, s Predisloviem M.N. Pokrovskovo, No: 151, (Bulgaristan Kısmında No:3).

Tsarskaya Rossiya v Mirovoy Voyne, **Tsentri Arhiv**, Gosudartsvennoe İzdatelstvo, Leningrad, 1923, s Predisloviem M.N. Pokrovskovo, s. 297-300. (Açıklama dipnotları için)

Telif Eserler

ARMAOĞLU, Fahir (2018), **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, İstanbul: Kronik Yayınları.

BAŞKAYA, Muzaffer, (2015), "İngiliz Basını'na Göre Bulgaristan'ın Birinci Dünya Savaşı'ndan Çekilişi ve Selanik Antlaşması", **Akademik İncelemeler Dergisi**, C: 10/1, s. 51-74.

BAYUR, Yusuf Hikmet (1991), **Türk İnkılap Tarihi Cilt:III/I**, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

BİBER, Tuğba Eray (2016), **Karadeniz Rumları ve Yunanistan**, İstanbul: Yeditepe Yayınları.

ÇAPRAZ, Hayri (2016), "Birinci Dünya Savaşı Öncesi Rusya'nın Boğazlar Politikası", **Belgi**, C: IX, s. 1178-1194.

ÇETİN, İsmigül (2008), "Osmanlı Kaynaklarına Göre Yunanistan'ın Birinci Dünya Savaşı'na Girişi", *Karam*, C: 15/59, s. 169-204.

ÜLMAN, Haluk (2015), *I. Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş*, İstanbul: Türk tarih Kurumu.

KARAL, Enver Ziya (2011), *Osmanlı Tarihi*, Cilt IX, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

KURAN, Ercüment (1992), "Birinci Dünya Savaşı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt VI, İstanbul.

KÜÇÜK, Cevdet (2012), "Bulgar İhtilali'nin İngiliz Kamuoyunda Uyandırdığı Tepki ve Bunun Osmanlı-İngiliz İlişkilerine Tesiri", *Güney-Doğu Avrupa Araştırma Dergisi*, C: 0/8-9, s. 117-166.

MACFIE, A.L. (2003), *Osmanlı'nın Son Yılları 1908-1923*, (Çeviren: D. Acar ve F. Soysal), İstanbul: Kitap Yayınevi.

MADEN, Fahri (2013), "Büyük Güçlerin Berlin Antlaşması'nın Uygulanmasına Yönelik Baskıları", *History Studies*, C: 5/1, s. 267-286.

MÜLHMAN, Carl (2014), *İmparatorluğun Sonu 1914*, İstanbul: Timaş.

TURAN, Ömer (1999), "II. Meşrutiyet ve Balkan Savaşları Döneminde Osmanlı Diplomasisi", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Sempozyumu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

TURAN, Ömer (2005), "Balkan Savaşlarından Kurtuluş Savaşı'na Kadar Uzanan Süreçte Türk-Bulgar İlişkileri (1912-1920)", *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk Bulgar Askeri Siyasi İlişkileri*, (Ed. Dr. Hv. Plt. Korg. Erdoğan Karakuş), Ankara: Genel Kurmay Basımevi, s. 99-100.

YARAŞ, Ahmet (2017), "Türkiye Trakya'sında 20. Yüzyıl Başında Gizli Kalmış Arkeolojik Bir Kazı ve Eser Taşınması", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, sayı 13, s.1-41.

WOLF, Klaus (2014), *Gelibolu 1915- Birinci Dünya Harbi'nde Alman-Türk Askeri İttifakı*, (Çeviren: E. B. Özbilen), İstanbul: İş Bankası Yayınları.

**KİM PAYLAŞIYOR? İNFODEMİNİN ÖNÜNE GEÇMEK İÇİN ALAN UZMANI KANAAT
ÖNDERLERİNİN İNSTAGRAM KULLANIMLARI VE KULLANICI ETKİLEŞİMLERİNİN
ANALİZİ**

Doç.Dr. Burçin YERSEL*

Dr. Öğr. Üye. Basak KALKAN**

Öğr. Gör. Dr. Arzu ÇELEN ÖZER***

ÖZ

Covid-19 salgını, toplumun fiziksel sağlığı için bir tehlike oluştururken, “infodemi” de toplumun zihinsel sağlığı için bir tehlike oluşturdu. Sağlık alanında uzman bilim adamları tarafından sosyal medyanın aktif kullanımının toplumda doğru ve güvenilir bilgilere ulaşmasını gerekli kılmıştır. Bu nedenle, pandemik süreçte kanaat önderlerinin paylaşımının önemine dikkat çekmek amacıyla instagram paylaşımları ve katılım oranları analiz edilmiştir. Bu bağlamda Türkiye’de 10 sağlık bilimcisinin instagram hesapları incelenmiştir. Analiz sonuçları, kanaat önderlerinin sosyal medyada Covid-19 sürecine ilişkin paylaşımlarında etkili bir iletişim stratejisi izleyemediklerini ortaya koymaktadır. Mesaj tasarımları incelendiğinde, sabit paylaşım içeriklerinin, hareketli paylaşım içeriklerine göre daha fazla kullanıldığı görülmektedir. Hareketli paylaşım içeriklerinde ise gerçek olay ve örgü sunumlarına yönelik içeriklerin kullanıcılar tarafından daha fazla benimsendiği elde edilen bulgulardandır. Kullanıcılar, krizin yönetimi, krizin etkileri ve mücadele yöntemlerine ilişkin güvenilir bilgiye ulaşabildikleri içeriklerle daha fazla ilgilenmektedir. Kullanıcı etkileşimlerine bakıldığında kullanıcıların öncelikle hastalığın birincil etkilerine odaklandığı, psikolojiye dayalı ikincil etkilere ağırlık vermediği söylenilebilir. Kanaat önderlerinin instagram kullanımları ve kullanıcı etkileşimlerinin analiz edildiği çalışmanın sonuçları beden dili, görsel paylaşım ve paylaşım altı içeriklerin birbirini destekleyici nitelikte olmasının ve görsel mesajda aktarılan beden dilinin içerik ile uyumlu ve duyguya hitap edecek şekilde üretilmesinin etkileşimi artırdığını ortaya koymaktadır. Kullanıcı etkileşimi - güvenilirlik çalışmaları çerçevesinde araştırma sonuçları değerlendirildiğinde bütünsel ve duygusal yönelimli mesajların etkileşim düzeyleri yüksek olduğu için güvenilir buldukları söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Etkileşim, Infodemi, Kanaat Önderi, Covid-19

**WHO IS SHARING?: ANALYSIS OF INSTAGRAM USES AND ENGAGEMENT OF
HEALTHCARE PROFESSIONAL OPINION LEADERS TO AVOID INFODEMIA**

ABSTRACT

While the Covid-19 epidemic, posed a danger to the physical health of the society, the “infodemia” also posed a danger to the mental health of the society. It has made it necessary for

*Eskişehir Teknik Üniversitesi, Porsuk Meslek Yüksekokulu, Elektronik Ve Otomasyon Bölümü/Radyo Ve Televizyon Teknolojisi Pr., bispir@eskisehir.edu.tr
Orcid ID: 0000-0001-7981-3458

** Eskişehir Teknik Üniversitesi, Porsuk Meslek Yüksekokulu, Görsel-İşitsel Teknikler Ve Medya Yapımcılığı Bölümü, Basım Ve Yayın Teknolojileri Pr., basakkalkan@eskisehir.edu.tr
Orcid ID: 0000-0001-5310-2412

*** Eskişehir Teknik Üniversitesi, Porsuk Meslek Yüksekokulu, Elektronik Ve Otomasyon Bölümü, Radyo Ve Televizyon Teknolojisi Pr., acozer@eskisehir.edu.tr
Orcid ID: 0000-0003-3867-488X

the active use of social media by scientists who are experts in the field of Health to reach accurate and reliable information in the community. Therefore, in order to draw attention to the importance of sharing, of opinion leaders in the pandemic process, Instagram shares and engagement rates have been analysed. In this respect, instagram accounts of 10 health scientists in Turkey have been examined. The results of the analysis reveal that opinion leaders could not pursue an effective communication strategy in their sharing of the Covid-19 process on social media. When the message designs are examined, it is seen that fixed share contents are used more than moving share contents. In the case of moving share content, the findings obtained that the content of real event and mesh presentations are more adopted by the users. Users are more interested in the content where they have access to reliable information about on Crisis Management, its effects and methods of struggle. When looking at user interactions, it can be said that users focus primarily on the primary effects of the disease and do not focus on secondary effects based on psychology. The results of the study, in which the opinion leaders and user engagement were analyzed, show that the body language, visual sharing and sharing of sub-contents are supportive, and the production of the body language conveyed in the visual message in a way that is compatible with the content and appealing to the emotion increases the interaction. When the results of the research are evaluated within the framework of user interaction - reliability studies, it can be said that holistic and emotional oriented messages are found to be reliable because the engagement rates are high.

Keywords: Social Media, Interaction, Infodemia, Opinion Leader, Covid-19

Giriş

Dijital teknolojinin gelişimiyle birlikte hayatımıza giren yeni medya araçları, toplumsal yapının dönüşmesine, zaman ve uzam farklılığının ortadan kalkarak sınırsız bilginin erişimine ve yayılımına olanak tanımıştır. Medya iletilerinin profesyonel medya içerik üreticilerinden bağımsız olarak çok geniş kitlelere farklı araçlarla ulaştırılabilmesi, bilginin üretilmesini ve yayılımını hızlandırarak, erişimini kolaylaştırmıştır. Ancak kontrolsüz bilgi yayılımının da buna bağlı olarak artması, her bireyin mesajın üreticisi ve yayıncısı haline gelmesi, bilgi kirliliğinin de hızla çoğalmasına ve bilgi içeriklerinin güvenilirliğinin sorgulanmasına neden olmuştur.

Sosyal medyanın hızlı bilgi üretimi ve yayılımı sonucu ortaya çıkan infollution (bilgi kirliliği), Çin'in Wuhan kentinden tüm dünyaya yayılan Covid-19 sürecinde halk sağlığını Covid-19 kadar tehdit eden bir olgu olarak medya içeriklerinin sorgulanmasına neden olmuştur. Yanıltıcı söylentiler ve komplo teorileri sosyal medya aracılığı ile tüm dünyaya yayılırken, yanlış bilginin epidemiyolojisi, virüsün kendisinden daha hızlı yayılmıştır (Depoux, vd., 2020, s.1-2). Mahroum ve arkadaşlarının 2017 yılında yaptıkları ve 2014- 2015 yıllarında İtalya'da yürütülen influenza aşısına ilişkin çalışmada yeni medya ve bilgi - iletişim teknolojilerinin sağlıkla ilgili bilgilerin yayılmasında ve hastalık önleme konusunda son derece ümit vaat etmesine karşın, diğer yandan bilimsel kanıtlara dayanmayan bilgiler verirken nüfusun sağlık tutum ve davranışları üzerinde de olumsuz etkileri olabileceğini ortaya koymaktadır. 2014-2015 yılında İtalya'da yürütülen aşı kampanyasında sürecinde uygulamaya dönük olarak geliştiği düşünülen vakaların medyada geniş yer bulması ve medyanın bireyleri manipülasyonu ile influenza aşılama kapsamını olumsuz etkilemiştir (Mahroum, vd., 2017, s.712).

Özellikle kriz dönemlerde insanların aktif kullandığı etkileşim mecraları olarak karşımıza çıkan sosyal medya platformlarını bireylerin duygusal destek sağlamak

amacıyla kullandıkları ortaya çıkmıştır (Kırık ve Diğerleri, 2020, s.48). Kriz iletişimi uzmanları, kuruluşların kriz durumuna bağlı olarak kriz yanıtlarına dâhil edebilecekleri çok çeşitli duyguları tanımlamaktadırlar. Uyanıklık, öfke, hor görme / iğrenme, karışıklık, korku / kaygı, rahatlama, üzüntü, utanç ve sempati / şefkat, kriz dönemlerinde bireylerin duyguları ifade eden kavramlardır (Kırık ve Diğerleri, 2020, s.48). Özellikle sağlık alanında toplumsal dayanışmayı ve farkındalığı arttırmak, duygudaşlık oluşturmak amacıyla sosyal medyanın bireyler tarafından sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Bu türden kriz zamanlarında iletişimin devamlılığı ve bilgilendirme kadar sağlıklı ve güvenilir bilgiye ulaşmak da büyük önem arz etmektedir.

Sağlık iletişimi alanında yapılan çalışmalar; sosyal medyanın artı özellikleri yanında eksi özelliklerinin de olduğuna ve özellikle sağlık iletişimi gibi önemli toplumsal konularda, sosyal medyadaki bilgi güvenilirliğine daha fazla dikkat edilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir (Kırık ve Özkoçak, 2020, s.133-154). Dünya Sağlık Örgütü (WHO) Covid-19 pandemi sürecinde salgınla ilgili yapılan ve özellikle sosyal medya platformlarında dolaşıma sokulan bilgi kirliliğini ifade eden “İnfodemi” kavramını gündeme getirmiştir. Uzmanlara göre infodemi en az virüs kadar etkili olmakta ve geniş kitleleri manipüle ederek sağlığı tehdit eden bir noktaya ulaşmaktadır (Yerlikaya, 2020). Pandemi sürecinde sosyal medya; tıp alanında uzman ve tanınmış kişiler ile bazı kanaat önderlerinin adına açılan sahte hesaplarla, yeni tip koronavirüs salgınıyla ilgili yalan haberlerin yayıldığı infodemi mecralarına dönüşmüştür. Tanınmış kişiler adına açılan bu sahte hesapların bilgi kirliliği oluşturduğu konusunda uzmanlar vatandaşları uyarmıştır (TGRT Haber, 11.04.2020). Bu tür kriz dönemlerinde toplumun doğru, sağlıklı ve güvenilir bilgiye erişimi için kanaat önderlerinin sosyal medyada aktif olarak yer alması büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, giderek karmaşıklaşan medya ortamında pandemi süreci gibi sosyal medya platformlarının kamuoyunun tutum ve davranış biçimlerini şekillendirdiği dönemlerde, kamuoyunda korku ve paniğe neden olmayacak bilginin yayılımında alan uzmanı kanaat önderlerinin önemli olduğu görülmektedir. Bilimsel bilginin popülerleşmesi ve yaygınlaştırılması iki aşamalı bir modele dayanır; birincisi, bilim adamları gerçek bilgileri geliştirir; İkincisi, popülerleştiriciler versiyonları halka yayarlar. Doğru bilgilendirmenin önemli ve infodeminin önüne geçmek için etkili bir araç olduğu Covid-19 sürecinde iki aşamalı akış modeline göre kanaat önderi alan uzmanlarının hem bilginin geliştiricisi hem de kanaat önderi olarak halka yayılması noktasında yer alması gerekmektedir.

2. Kuramsal Çerçeve

2.1. Sosyal Medya Platformları ve Instagram

Dijital dünyayı etkileşim kavramı çerçevesinde ele aldığımızda iletişim süreçlerinin yeniden tanımlanması Web 2.0 ve sosyal medya ile mümkün olmuştur (Arfaa ve Wang, 2014,s.14). ile olmuştur. Web 2.0, 2004 yılında O'Reilly Media tarafından kullanılmaya başlayan bir kavramdır ve ikinci nesil internet hizmetlerini kapsamaktadır (O'reilly, 2005). Bu doğrultuda Web 2.0 teknolojisinde sosyal ağların temel biçimleri sosyal medya platformlarını, blogları, podcastleri, folksonomileri tanımlayan uygulamalar olarak görülmektedir (Myfield, 2008, s.5-26). Son yıllarda akademik ve endüstriyel, ticari ve bireysel olarak dikkat çeken sosyal medya platformları iletişim süreçlerinde yeni deneyimleri kazandırmaktadır (Asmi &

Madhusudhan, 2015, s.1). Sosyal medya platformları “Kullanıcıların tamamen veya kısmen açık olarak profil oluşturdukları, listelerindeki diğer kullanıcılarla bağlantı kurdukları ve sistem içerisinde sergiledikleri, paylaştıkları içerikleri ve diğer insanların profil ve ilişkilerini gözlemledikleri sanal ortamlardır (Boyd &Ellison, 2008,s. 211). Bir diğer tanım ise web 2.0’ın ideolojik ve teknolojik yapısı doğrultusunda insanların bir araya geldiği, içerik üretimi ve paylaşımına izin veren etkileşimli web aracı ve internet tabanlı uygulamalar grubu olarak yapılmaktadır(Kaplan,2015,s.197; Kietzmann vd.,2011).

Sosyal medya platformları sosyo-ekonomik statü fark etmeksizin her bireyin birer yayıncı olup kendi profil kurma amacı doğrultusunda hazırlanan içeriklerin özgürce paylaşılabilirdiği, bilginin yayıldığı, düşünce ve fikirlerin yayınlandığı (Highfield & Leaver, 2015) ve diğer kullanıcılarla tartışılabilirdiği etkileşimli ortamlardır. Bireylerin sosyal medya kullanım amaçları, biçimleri farklılık gösterebilmektedir. Bu doğrultuda içerik paylaşımında kullanılan etiketlemeler, sınıflandırmalar ve tanımlamalar ile ortak ilgi alanları doğrultusunda kullanıcıların ve içerik üreticilerinin birbirlerinin listesinde yer almasına ve etkileşimde bulunulabilmesine olanak tanımaktadır. İletişim teorisyenleri ve uygulayıcıları sosyal veya mobil iletişim araçlarının en büyük değerinin doğrudan paydaşlara veya kilit gruplara ulaşma kabiliyeti olduğunu ve çevrimiçi etkileşimin, ilişkisel sonuçlar (güven, memnuniyet, bağlılık, etkileşim) ile olumlu ve anlamlı bir şekilde ilişkili olduğunu söylemektedir (Kelleher 2009, s.118).

Sosyal medya ile bireyler aktif kullanıcıdırlar ve beğeniler, yorumlar, paylaşımlar gibi çevrimiçi katılım metriklerinin oluşturulmasında diğer kullanıcılarla etkileşimde bulunurlar (Cvijikj ve Michahelles, 2013 ; Valentini, Romenti, Murtarelli ve Pizzetti, 2018 ; Virtanen, Björk ve Sjöström, 2017). Sosyal medya araştırmaları çoğunlukla textual içerikler üzerine yoğunlaşmaktadır ancak sosyal medya aktivitelerinde görsel içerik önemli bir araştırma çerçevesini oluşturmaktadır. Bu nedenle sosyal medya araştırmalarının görsel içerik paylaşım platformu üzerine yapılması fotoğrafların, görüntülerin ve hareketli içeriklerin analiz edilmesi görsel kültür ve kullanım verilerini elde etme açısından önemlidir (Highfield&Leaver, 2015). Valentine, vd. (2018, s.362-381) yılında Instagram kullanıcılarının beğenme, paylaşma, yorum yapma ve takip etme gibi çevrimiçi davranışlar yoluyla görüntü tabanlı içerikle etkileşim kurma eğilimi üzerine yaptıkları çalışma; bilginin ya da ürünün doğrudan sunumu ve yüksek ürün görünürlüğünün dijital görsel etkileşimi olumlu yönde etkilediğini göstermektedir.

Sosyal medya ekolojisine bakıldığında web 2.0 teknolojisinin yaygınlaşmasıyla birlikte farklı platformların kullanıcının hizmetine sunulduğunu her platformun farklı kullanım amaçları doğrultusunda ciddi bir popüleriteye sahip olduğu söylenebilir.

Türkiye’de son birkaç yılda sosyal medya ekolojisinin yükselen değeri instagram uygulamasıdır. Bu bağlamda instagram 2010 yılında lanse edildiğinden bu yana kullanıcıların fotoğraf çekerek güncellemeleri paylaşabildikleri, filtrelerle içeriklerin görünümü ayarlayabildikleri kullanıcı sayısının hızla artmaya devam ettiği nispeten yeni bir iletişim şeklini tanımlamaktadır (Hu, Manikonda &Kambhampati, 2014) We are Social ve Hootsuite’in birlikte yayınladığı “Digital in 2020” raporunda dünyada internet kullanımı ve sosyal medya istatistiklerine göre Türkiye’de en çok kullanılan sosyal

medya platformlarında 1. Sırayı youtube alırken ikinci sırada instagram konumlanmaktadır. 2018 verilerin Türkiye’de 33 milyon instagram kullanıcısı olduğu belirtilirken 2020 verileri %15 oranında artışla 38 milyon kişiye çıkmıştır. Instagram kullanımının dünya ortalaması ise %15 olarak belirtilmektedir. (<https://wearesocial.com/digital-2020>) Mayıs 2020’de hazırlanan amrik çalışmanın veri toplanması sırasında, Digital 2020 – Global Digital Overview” raporunu göre Instagram’ın dünya çapında 1 milyar kullanıcısı vardır. (<https://datareportal.com/reports/digital-2020-global-digital-overview>) Twitter, kamu iletişimi ve siyasal iletişim alanında çalışan araştırmacılar tarafından daha ilgi çekici bulunmasına karşın (Golbeck ve ark., 2010; Jackson ve Lilleker, 2011; Larsson ve Moe, 2014; Svensson ve Larsson, 2016; Vergeer & vd., 2011) Instagramın daha fazla kullanıcıya ulaşması ve Twitter’ın kullanıcı yoğunluğu açısından 9. Sırada kalması nedeni ile bu araştırmada araştırma birimi olarak Instagram uygulaması tercih edilmiştir.

2.2. Kanaat Önderleri

Web 2.0’in hayatımıza kattığı sosyal medya kullanımının toplumsal yaygınlığı, sosyal medya kanaat önderlerine olan ilgiyi ve iş birliği isteğini daha da arttırmıştır. Çünkü yeni medya olarak adlandırılan iletişim ortamları içeriklerle ve etkileşimle ilgili çeşitli özellikleri içinde barındıran bir yapıdadır. Web 2.0 terimi, kullanıcıların mevcut Web içeriklerini üretebildiği ve değiştirebildiği yeni bir miladı temsil eder (Karaman; Yıldırım ve Kaban, 2008, s.35). Web 2.0 kolektif zekayı filtreleme olarak kullanırken James Suriowecki’nin " kalabalığın bilgeliği " olarak adlandırdığı şeyi ortaya çıkarmaktadır. (O’Reilly, 2005,s.3) Kullanıcılarına, kalabalığın bilgeliği çerçevesinde içeriğe katkıda bulunma fırsatı sunan web 2.0, sosyal medyanın yükselişi ile çalışma sisteminde önemli değişimler yaşamıştır. Dijital medya teknolojileri ile birlikte kullanıcılar, pasif tüketicilerden sosyal medyada günlük yaşam pratiklerini paylaşan, haberleri tartışan, düşüncelerini ve duygularını ifade eden aktif üreticilere dönüşmüştür. Milyonlarca insan tarafından yaratılan bu bilgi zenginliği farklı disiplinler açısından büyük bir araştırma alanı sunmaktadır (Ioannidis vd., 2014,s.186). Ancak diğer taraftan bakıldığında bu bilgi zenginliği bilginin kontrolsüz üretimi, yayılımı ve güvenilirlik sorunlarını da beraberinde getirmektedir.

Bu sanal etkileşimli ortamda pandemi süreci veya savaş, terör gibi kamu politikaları ile doğrudan ilgili bilginin yayılımında kanaat önderleri önemlidir. Sosyal medyanın kanaat önderleri bürokrat, sanatçı, alan uzmanı ya da sıradan bir kişi olarak takipçileriyle etkileşimli bir iletişim içindedir. Kanaat önderi konumunda olanlar sosyal medya hesaplarını takip edenler için bir ürün tanıtımında, siyasi bir davranışın benimsenmesinde, uzmanlık alanına yönelik bir konu hakkında bilgi edinme ve tutum değişiminde ve toplumsal etkileşimde rol model olmaktadır. Sosyal medya araçlarında kanaat önderi olarak takip edilen kişilerin tercih edilmesinde; paylaşımlarını sık aralıklarla yapması, güncel konular hakkında bilgi vermesi, haberleri ve olayları orijinal bağlantılarından alarak yayınlaması, paylaşılan haberlere yorumlar getirme vb. özellikleri etkili olmaktadır(Tam, 2020, s.78).

Bergström ve Jervelycke (2018, s.586), Sosyal medya platformlarında kanaat önderlerine yönelik yapılan farklı çalışmalarda; sosyal medyada arkadaşların ve

takipçilerin, insanların akışlarında, genellikle “beğenilen”, “paylaşılan” veya “önerilen” gibi etkileşimler ile haberleri etkilediğini, kullanıcıların kanaat önderlerinin kaçırılan veya atlanılan bir haberin duyurulmasını sağladıklarını ve bu nedenle güvendiklerini dile getirmişlerdir. Yapılan araştırmalar, hedef kitlelerin mesajları güvendikleri kişilerden almalarının, mesajı daha inandırıcı ve etkili kıldığı sonucunu güçlendirmiştir. Hovland ve Weiss tarafından güven duyulan ve güven duyulmayan kaynaktan gelen iletilerin izleyici üzerinde bıraktığı etki ile ilgili olarak yapılan deneyde ise; deneklere dört tartışmalı konu verilmiş, bu konularla ilgili olarak sunulan makaleler için deneklerin yarısına güvenilirliği yüksek yarısına da güvenilirliği düşük kaynaklar seçilmiştir. Araştırma sonucunda güvenilirliği yüksek kaynağın dört konudan üçünde daha fazla düşünce değişikliğine yol açtığı saptanmıştır. Aynı zamanda denekler, güvenilir kaynak tarafından savunulan düşünceyi güvenilmeyen kaynak tarafından savunulan düşünceden daha inanılır bulmuşlardır (Özel, 2011,s.10). Bu nedenle kamuoyu oluşturma, kurumsal reklam ve halkla ilişkiler dâhil pek çok alanda kanaat önderlerine ilginin arttığı ve medya ortamları değişse de toplumsal tutum oluşturmada etkili oldukları bir gerçektir. İki aşamalı iletişim sürecinde kanaat önderi mesaj ve alıcı arasında konumlandırılmıştır. Böylece ilk bilgiye ulaşan kanaat önderi olduğundan kişi veya kitleleri de etkileyen o olacaktır (Tam, 2020, s.69). Weimann ve diğerlerinin (2007,s.4) yaptığı çalışmalara göre; birey veya grupları etkileme ve yönlendirme gücü olduğu düşünülen kanaat önderleri her sosyal düzeyde, her cinsiyette, tüm mesleklerde ve alanlarında uzman kişilerden olabilir. Bu kişiler güncel ve yeni olanla ilgilenen, resmi veya resmi olmayan kişisel iletişim davranışı sergileyen, bilgi kaynağı ve etki gücünün olduğunun farkında olan, sosyal yapılar içerisinde merkezi konumda bulunan kısacası saygı duyulan, güvenilir ve entelektüel alt yapısı olan kişilerdir.

Aynı zamanda sosyal medya aracılığıyla haber tüketimi çalışmalarının ağırlıklı olarak dağıtıma odaklandığı, liderler ve takipçiler arasındaki ilişkiler açısından çok az şey ortaya konulduğu ifade edilerek, Haber ve bilginin nasıl kullanıldığı ve yorumlandığı üzerinde daha fazla odaklanılması gerekmektedir (Bergström ve Jervelycke, 2018, s.586). Sosyal medya paylaşımlarında emoji kullanımının da iletişimin negatif etkilerini azaltma ve yazılı içeriklerin boşluklarını doldurmada önemli bir etken olduğu vurgulanmaktadır(Suresh, 2018). Üniversite öğrencileri ile yapılan bir başka çalışma ise; Instagram, Twitter ve sonrasında Youtube kullanıldığını ve sosyal medyada yer alan haberlerin güvenli olarak algılanabilmesi için, haberlerin objektif ve kaynağın bilinir olmasının önemli olduğunun düşünüldüğünü ortaya koymaktadır. Çalışmada görüşülen gençler kaynak güvenilirliğinin önemine sık sık değinerek sosyal medya platformlarında haber paylaşımından kaçındıklarını ifade etmişlerdir(Şener, 2019,s.928). Saleh (2016,s.1348-1355) yeni medya için güvenilirlik ölçeğinin geliştirilmesini amaçlayan çalışmasında, fotoğraf ve alt yazı bulunan bir paylaşımın, fotoğraf olmayan bir paylaşımına göre daha güvenilir bulunduğunu göstermektedir. Web siteleri üzerine yapılan çalışma bulguları göstermektedir ki, mesaj içeriğinin değişen yapısı yeni medya araçlarında güvenilirliği ve dolayısı ile etkileşimin düzeyini değiştirmektedir. Bireyler yüksek öneme sahip olan konularda bilgi içeriği kesin olan paylaşımları daha güvenilir bulduklarını ifade etmektedirler. Güvenilirlik noktasında ise facebook ve twitter üzerine yapılan çalışmalar göstermektedir ki, uygulamayı kullanan katılımcı paylaşımı güvenilir bulduğu takdirde okumakta ve yorum yapmaktadır. Sosyal

medya platformlarındaki haber güvenilirliğini etkileyen faktörlere yönelik ampirik bir çalışmanın sonuçları ise; haber alma ve paylaşma amaçlı olarak sosyal medya platform kullanıcılarının, haber paylaşımlarının bilgi kirliliğine yol açtığı farkında olduklarını, haberlerin güvenilirlik sorunu yaşadığını, kaynak güvenilirliğinin önemli olduğunu ve sosyal medyanın doğası itibari ile özgürlük ve hız sağladığını düşündüklerini ortaya koymaktadır (Kılıç ve İspir, 2017,s.402).

Toplumsal iletişim açısından etkileşim düzeyi yüksek olan sosyal medya, yanlış bilgi ve paylaşımların özgürce dolaşımı konusunda eleştirilmektedir. Ne aradığını bilmeksizin internet sayfalarında zaman geçirmek için dolaşan insanlara kaynağı belirtilmeksizin bir sürü bilgi yüklemesi yapılması ve bu bilgilerin yayılması çoğunluğu yanlış olan birçok bilginin adeta bir virüs gibi yayılmasına ve toplumda yanlış kanaatlerin oluşmasına neden olmaktadır (Sayar, 2016, s.353).

Bu nedenle, Covid-19 ile başlayan pandemi sürecinde kanaat önderi konumunda olan bilim insanlarının paylaşımlarının önemine dikkat çekmek amacı ile sürece ilişkin paylaşımları ve etkileşim düzeyini instagram uygulamasının araçları içinde analiz etmeyi amaçlamaktadır.

3. Yöntem

3.1. Araştırmanın amacı

Dijital profiller, çevrimiçi profillerinde konu- marka ya da hizmet onaylayıcısı olarak hareket ederek takipçilerle ilişki kurar ve hedef mesajın takipçisi ile onaylanan fikir, düşünce veya ürün arasında bir ilişki kurulmasında köprü görevi görmektedir. Bu çerçevede araştırma Covid-19 sürecinde kanaat önderleri tarafından onaylanan ve sunulan bilginin etkileşim düzeyini ölçmeyi amaçlamaktadır.

Bu ana amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- Kanaat önderlerinin instagram sayfalarının genel özellikleri nelerdir?
- Kanaat önderlerinin paylaşımlarının nitelikleri nelerdir?
- Kanaat önderlerinin paylaşımlarının dağılımı nasıldır?
- Kanaat önderlerinin paylaşımlarına göre etkileşim oranları nedir?
- Kanaat önderlerinin paylaşımlarına göre beğeni/yorum ilişkisinde fark var mıdır?
- Kanaat önderlerinin paylaşımlarına göre beğeni /yorum arasında ilişki var mıdır?

3.2. Araştırmanın yöntemi

Bu çalışmada araştırmanın amacına uygun olarak elde edilen verilerin incelenmesinde nesnel, araştırmacının kişisel tutum ve eğilimlerine göre değişmeyen özellikleri nedeniyle nicel araştırma yöntemlerinden içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Berelson (1952) içerik analizini iletişimin belirgin içeriğinin objektif, sistematik ve nicel açıklaması için kullanılan bir araştırma tekniği olarak tanımlamaktadır. Krippendorff (1980) iletişim bilimlerinden türetilen içerik analizinin iletişim materyalinin sistematik olarak değerlendirilmesi olarak tanımlamakta ve verilerden bağlamlarına doğru tekrarlanabilir ve geçerli referanslar yapmakta kullanılan bir araştırma tekniği olduğunu

ifade etmektedir(Mayring,2005,s.267). Bu bağlamda içerik analizini daha özele indirgeyerek “sözel, yazılı ve *görsel* verinin araştırma problemini aydınlatacak şekilde sınıflandırılması, özetlenmesi, veriler içerisindeki belirli değişkenlerin veya kavramlarının ölçülerek anlamlandırılması amacıyla kategorilere ayrılması olarak tanımlanmaktadır (Arık, 1992, s.119) *Babbie (2004, s.314) ise içerik analizini kitle iletişim araçları özelinde ele alarak genel bir tanımlamayla iletişim sürecine yönelik çalışma olarak tanımlamıştır. Baxter ve Babbie (2003,s.349) ise içerik analizini “nitel veriyi nicel veriye dönüştürme yollarından biri” şeklinde konumlandırmıştır .*

Instagram uygulaması (API) kullanılarak toplanan kullanıcı içeriklerine dayanan bu çalışma, paylaşımlara ilişkin nitel bir kategorizasyonunu yapmayı amaçlamaktadır. Veriler fotoğraflar, videolar, grafikler, bilgiler, takipçi sayısı, beğeni sayısı, ve yorum sayılarına ilişkin niceliksel verilerin kodlanmasından ve paylaşım nesnesi görsel yönelik çözümlenmelerden oluşmaktadır.

3.3. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Covid-19 pandemi sürecinde televizyon mecrası prime time kuşağında Mart 2020 döneminde tüm kişilerde % 3 üzeri ratingi olan ana haber bültenlerinde ismi geçen sürece dair görüşleri ve bilgilendirmelerine yer verilen kişilerin instagram hesaplarından oluşmaktadır. Bu doğrultuda araştırmanın evrenini tanımlamak ve örneklemi seçmek için iki aşamalı bir süreç izlenmiştir. Analiz birimi olarak ele alınacak instagram sayfalarına yönelik paylaşım teması olan “Covid-19” ve “sağlık” ile ilgili bilgilendirmeler yapan instagram sayfalarının takipçi sayıları üzerinden bir sıralama istatistiği bulunmadığından, araştırma amacı doğrultusunda incelenecek örneklem seçiminde, sürece ilişkin medyada bahsi geçen ve yer alan kişiler belirlenerek aralarından erişilebilirlikleri ve temalı paylaşım içerikleri doğrultusunda seçim yapılmıştır. Bu bağlamda Sağlık bakanı, bilim kurulu üyeleri, televizyon programlarında yer alan ve bahsi geçen sağlık çalışanlarının isimleri belirlenerek instagram hesaplarına ulaşılmıştır. Evreni tanımlamaya yönelik ilk süreç televizyon mecrasında temayla ilişkili isimlerin belirlenmesi ile başlamıştır. Televizyon İzleme Araştırmaları Şirketinin verilerine göre tüm kişiler prime time rating değerleri Tablo 1’de yer almaktadır.

Kanal adı	Rating % (prime time 20.00-23.00)
ATV	6,91
FOX TV	6,30
TV 8	5,14
SHOW TV	4.22
KANAL D	3,81

STAR TV	3.39
---------	------

Tablo1. Mart ayı prime time tüm kişiler Televizyon izleme ölçüm raporları
(www.tiak.com.tr/Tablolar 16.4.2020)

Belirlenen kanalların Mart ayı ana haber bültenlerinin tamamı izlenerek Covid-19 pandemi sürecinde kanaat önderi niteliğinde olan bireysel veya kurumsal temsiliyeti olan ve “Covid-19 pandemi sürecinin sağlık ” temasıyla ilgili televizyon mecrasında yer alan kişilerin isimleri tespit edilmiştir. Bu süreçte görünürlük frekansları farklı 44 isim tespit edilmiş ve araştırmanın örneklemini oluşturacak instagram hesapları bulunmuştur. Belirlenen 44 isimden 25 kişinin instagram hesabına ulaşılmış 16 açık hesap içerisinde sürece ilişkin paylaşım yapmış olan 10 hesap analiz birimi olarak amaçlı örnekleme yöntemiyle tespit edilmiştir. Amaçlı örnekleme kapsamında ele alınan bireysel ve kurumsal temsiliyet hesaplarında takipçi sayıları ve paylaşımlarında Covid-19 süreci bağlamında paylaşım yapıp yapmadıkları gözetilerek seçilmiştir. Analiz birimini oluşturan 10 instagram hesabının dağılımı Tablo 2’de yer almaktadır.

Adı-soyadı	İnstagram hesabı	Temsiliyet
DR.FAHRETTİN KOCA	drfahrettinkoca	Sağlık Bakanı
PROF. DR. ÜSTÜN DÖKMEN	ustundokmen_resmi	Bilim insanı
PROF.DR.ERCÜMENT OVALI	ercument_ovalı	Bilim insanı
PROF.DR.YANKI YAZGAN	yankiyazgancom	Bilim insanı
PROF.DR.MEHMET CEYHAN	ceyhan1212	Bilim insanı
PROF. DR. BERRİN PEHLİVAN	prof.dr.berrinpehlivan	Bilim insanı
PROF. DR. ATEŞ KARA	atesateskara_	Bilim insanı
PROF. DR. KAYIHAN PALA	kayihanpala	Bilim insanı
PROF.DR.FİGEN ÇİZMECİ ŞENEL	fcsenel	Bilim insanı
PROF.DR.AKIN KAYA	akinkaya4677	Bilim insanı

Tablo 2. Örnekleme kapsamında incelenen instagram hesapları

Amaçlı örnekleme yöntemi araştırmacının öznel kararlarına ve yargılarına, geçmiş yaşantılara, kayıtlara göre evrenin içerisinden araştırmaya uygun olmasına karar verdiği elemanları seçtiği yöntemdir (Altındış ve Ergin, 2018, s.98). Türkiye’de sağlık konusunda bilim insanlarından oluşan kanaat önderlerinin kurumsal temsiliyet

sayfalarının takipçi sayıları, temsil ettikleri kurumun instagram hesabı takipçi sayısından fazla olduğu için kurumsal temsiliyet hesapları seçilmiştir.

3.4. Veri Toplama

Veri toplama süreci için içerik analizinin temelini oluşturan kodlama işlemi göz önüne alınarak, araştırma amacı doğrultusunda geliştirilen kodlama formu kullanılmıştır. Geliştirilen kodlama formu belirli bir kavramsal çerçeveye oturtularak gruplandırılmış ve kodlamalar bu doğrultuda gerçekleştirilmiştir. İçerik analizindeki kodlama kavramsallaştırma ve operasyonelleştirme süreçlerini içermektedir. Kavramsallaştırma “araştırmada kullanılan kavramlarla ne kastedildiğini açıklamak”tır (Baxter&Babbie, 2003, s.347). Diğer bir deyişle, kavramların sınırlarını çizmek ve o kavramları ölçümleyecek, o kavramların varlıklarını veya yokluklarını belirtecek göstergeleri tanımlamaktır.

Çalışmanın analiz birimi 11 Mart 2020 Türkiye’de Covid-19 Pandemi ilanının verildiği tarihten itibaren başlayarak, 1 Mayıs 2020 tarihine kadar örneklem dahilindeki instagram sayfalarında yayınlanan paylaşımlardan oluşmaktadır. Toplam 462 instagram paylaşımına yönelik veri toplama aracı 2 temel kategoriden oluşmaktadır. Bu kategoriler ve kodlama form içerikleri şunlardır:

1. Sayfanın genel yapısı: instagram hesap sahibinin hesabına ilişkin temel tanımlamalara yönelik verilerin toplandığı kodlama birimi. Bu kategoride: hesap adı, kullanıcı adı, toplam paylaşım sayısı, takipçi sayısı, takip edilen sayısı, hesap tanımlaması ve takipçi etkileşim yönlendirmelerinin niteliğine yönelik oranlı ölçüm düzeyinde kodlamalar yapılmıştır. Bu kategoride örneklem kapsamındaki 10 hesaba ilişkin 10 veri toplanmıştır.
2. Paylaşım bazlı kodlama formu: bu kategoride paylaşım içeriğinin görsel niteliği, paylaşıma ilişkin sözel özellikler ve takipçi etkileşimleri alt kategorileriyle ele alınmıştır. Bu bağlamda görsel nitelik kapsamında kullanılan görselin yapısı (sabit-hareketli), görselin sunum biçimleri, görsel içeriğinde beden dili çözümlmelerine yönelik kodlama ölçütleri yer almaktadır. paylaşıma ilişkin sözel niteliklerde ise, paylaşım içeriğindeki sözlü ve yazılı mesajların teması, verilen mesajın niteliği, işlevi, paylaşım altı dil çözümlmesine yönelik alt kategorileri barındıran kodlama birimleri nominal ölçekte oluşturulmuştur. Sadece Takipçi etkileşimleri kategorisi kodlama formunda oranlı ölçüm düzeyinde hazırlanmış ve yayınlanan paylaşıma yönelik takipçi beğenileri, yorumları ve hareketli içeriğe ilişkin görüntüleme sayıları sayısal değer olarak kodlanmıştır. Paylaşım kodlama formu bu genel yapı doğrultusunda toplamda 16 alt kategoriden oluşmaktadır.

Verilerin kodlanmasında iki kodlayıcı kullanılmıştır. İçerik analizinde aynı veri setini iki araştırmacının kullanması ile kodlamada yapılan tanımların daha keskin olduğu belirtilmektedir (Miles & Huberman,1994) Kodlayıcılar arası güvenilirliği artırmak için kodlayıcılara formda nominal ölçekte yer alan kategoriler, içerikleri ve anlamları konusunda eğitim verilmiştir. Eğitim sonrasında kodlayıcılara örnekleme dahil olmayan ancak araştırma amacı doğrultusunda belirlenen kişilerin instagram hesaplarından

belirlenen 10 paylaşımı kodlamaları istenmiştir. Araştırmanın kodlayıcılar arası güvenilirlik çalışmasında örneklem dahilinde yer almayan analiz birimlerine yönelik yapılan kodlamalarda kodlayıcılar arası güvenilirlik oranı %78 çıkmıştır. Miles & Hubermann (1994) göre bu tekniğin temelinde aynı veri setinde araştırmacıların benzer kodlar kullanıp kullanmadıkları yer almaktadır. Bu doğrultuda kodlama farklılıkları olduğu takdirde güvenilirliği arttırmak için tanımların genişletilmesi ve düzeltilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Kodlayıcılar arası güvenilirliğin hesaplanmasında

Güvenirlik oranı=uzlaşılan kod/uzlaşılamayan kod formül dikkate alınır. Bu temel formül doğrultusunda çıkan oranın %80'e yakın olması tercih edilir (Miles & Hubermann,1994) Bu tanımlamalar doğrultusunda ön teste tabi tutularak pilot çalışma yapılan kodlama formunda kodlayıcıların fikir birliğine varamadığı maddeler hakemler tarafından açıklanmış ve form içerisinde gerekli görülen düzeltmeler yapılmıştır. Oranı arttırmak için araştırmacılar ile genişletilen ve düzeltilen tanımlar sonucunda kodlayıcılar arası güvenilirlik oranı %89'a çıkarılmıştır.

Ayrıca kodlayıcılar arası güvenilirlik için veri toplama aracının nominal ölçekte hazırlanmış olan kategorilerinde verilerin test edilmesinde kullanılan Krippendorff's Alpha değeri üzerinden de hesaplama yapılmıştır. Krippendorff (2009,s.203), $0.800 > \alpha \geq 0.667$ arasındaki KALPHA değerinin kabul edilebilir olduğunu belirtmektedir. Araştırmanın 2 kodlayıcıya yönelik güvenilirlik testi $\alpha=0.76$ bulunmuştur. Mayring (2005,s.268) kodlayıcılar arası güvenilirlikte krippendorff katsayısının 0.70 olmasının yeterli olduğunu ifade etmektedir. Bu doğrultuda araştırmanın kabul edilebilir sınırlar içinde gerçekleştirildiği ve güvenilir olduğu söylenebilir.

İncelenen 10 instagram hesabının çalışmanın sınırlılığını oluşturan 11 Mart-1 Mayıs 2020 zaman aralığındaki paylaşımlarından elde edilen verilerin analizinde SPSS 25 paket programı kullanılmıştır. Tanımlayıcı nitelikteki analizler için frekans ve yüzde dağılımları verilmiş. Değişkenler arası ilişkiler için t-test ve ki-kare analizi, değişkenler arası farkları tanımlamak için de tek yönlü varyans (ANOVA) testi yapılmıştır.

3.5. Bulgular ve Yorum

İncelenen 10 instagram hesabında Covid-19 pandemi sürecini içeren toplan 462 analiz birimi bulunmaktadır. Hesaplara ve paylaşımlara yönelik temel tanımlayıcı değerler Tablo 3, Tablo 4 ve Tablo5'te verilmektedir.

Kullanıcı Adı	Toplam Paylaşım	11 Mart-1 Mayıs Paylaşım		Pandemi İçerikli Paylaşım		
		Frekans	% (Yüzde)	Frekans	% (Yüzde)	
					%Toplam	%Süreç
dr.fahrettinkoca	1730	247	14,2	224	12,9	90

ercument_ovalı	41	41	100	36	87	87
ceyhan1212	656	121	18,4	78	11,8	64
atesateskara_	39	27	69,2	24	61,5	88
üstündökmen_resmi	514	34	6,6	17	3,3	50
akinkaya4677	315	13	4,1	6	1,9	46
kayihanpala	314	13	4,1	10	3,1	76
fcsenel	617	8	1,2	5	0,8	62
prof.dr.berrinpehlivan	197	28	14,2	18	9,1	64
yankiyazgancom	1443	82	5,6	44	3,7	52
TOPLAM	5866	614	10,4	462	10,9	75,2

Tablo 3. Instagram Hesaplarının Paylaşım Tanımlamaları

Instagram sosyal medya hesaplarının kullanımı ve süreç içerisindeki paylaşım içeriklerine ilişkin bulgular Tablo3'te yer almaktadır. atesateskara ve ercument_ovalı hesaplarının ilk paylaşımlarının 2020 yılı içerisinde pandemi sürecinde yapıldığı dikkate alındığında, bu kişilerin süreç içerisinde bilim insanı misyonu ile kanaat önderi olarak içeriklerini paylaştıkları görülmektedir. Bu doğrultuda söz konusu iki hesap için süreç içerisinde pandemiye yönelik olarak aktif kullanımının olduğu söylenebilir. Hesapların tümünün pandemi süreci içerisindeki paylaşımlarının çoğunun süreç ile ilişkili olduğu da elde edilen bulgular arasındadır. 11 Mart-1 Mayıs 2020 tarihleri arasında yapılan toplam 614 paylaşımından 462'si yani %75,2'sinin Covid-19 Pandemi süreci ile ilgili olduğu görülmektedir.

Kategori		Frekans	(%)Yüzde
Doğrudan İletişim	E-Posta	2	20
	DM	10	100
	Adres	1	10
Sosyal Ağ Yönlendirmeler	Web	4	40
	Facebook	2	20
	Diğer(Medya)	1	10

Tablo4. Instagram Takipçilerine Sunulan Etkileşimli Ortam Yönlendirmeleri

Instagram hesap sayfasına ilişkin takipçilerle etkileşim sağlamaya yönelik temel bulgular ise iki kategoride sınıflandırılarak Tablo4'te tanımlanmıştır. Doğrudan iletişim kategorisinde whatsapp, telefon ve sosyal ağ yönlendirmeleri kategorisinde ise linkedin, youtube ve twitter yönlendirmelerinin yer almadığı görülmektedir. Ayrıca hesapların Tablo 4'teki bulgular doğrultusunda hesap sahiplerinin takipçiyle etkileşimlerini instagram hesabı üzerinde sınırlı tutma eğilimi içerisinde olduğu söylenebilir.

Kategori		Frekans	(%)Yüzde
Mavi Tik		3	30
Hesap Açıklama İçeriği	Bilimsel	1	10
	Sağlık	3	30
	Kişisel	5	50
	Kurumsal	1	10

Tablo5. Hesap Tanımlamaları

Tablo5'te Instagram hesaplarına yönelik yapılan genel analiz bulgularında 3 hesabın mavi tik ile sayfasının resmileştirdiği görülmektedir. İnfodeminin önüne geçmek açısından kanaat önderi olarak görülen veya kanaat önderi olarak kendini konumlandırmak isteyen hesap sahiplerinin hesaplarını resmileştirmeleri güvenilir bilgi akışında önemli bir detaydır. Ancak hesap sahipliklerinin sadece %30 düzeyinde sayfalarının resmileştirmeleri göz ardı edilen veya önemsenmeyen büyük bir ayrıntı olarak görülebilir. Bu açıdan bilgi akışını gerçekleştiren sayfanın gerçek kişi temsiliyetinin olduğunun tanımlanması ve yanıltıcı/şüpheli bilgi sorgusunun önüne geçilmesi oldukça önemlidir. Pandemiyle birlikte infodeminin de yaygınlaşması ve dijital bilgi akışında kaynağın bilinirliği bağlamında doğru mücadelenin gerçekleştirilebilmesi açısından dikkat çekici bir öge olarak konumlanmaktadır. Hesap açıklamaları incelendiğinde ise 5 hesap sahibinin kişisel sayfa olarak kullandığı, 3 hesabın sağlık paylaşımlarına yönelik açıklama tanımlaması yaptığı, 1 hesabın bilimsel sayfa olarak tanımladığı, 1 hesabın ise kurumsal temsiliyet sayfası olarak tanımladığı görülmektedir.

Paylaşım Türü	Frekans	(%)Yüzde
Sabit	314	68,0
Hareketli	148	32,0

Toplam	462	100,0
--------	-----	-------

Tablo 6. Paylaşım Türü

Sabit İçerik Paylaşım Türü	Frekans	(%)Yüzde
Fotoğraf	50	15,9
Karikatür	1	0,3
Metin	84	26,8
Çizgi Resim	3	1,0
Fotoğraf+Metin	72	22,9
Bilgi Grafiği+Metin	56	17,8
Çizgi Resim+Metin	1	0,3
Tasarımsal Öge	47	15,0
Total	314	100,0

Tablo7. Sabit İçerik Paylaşım Türü

Hesapların paylaşım türüne yönelik elde edilen bulgular Tablo 6 ve Tablo7’de yer verilmektedir. Tablo 6 tanımlanan süreç dahilinde yapılan paylaşımlarda %68 oranında sabit içerikli paylaşımların tercih edildiğini ortaya koymaktadır. Tablo7’de ise sabit içerikli paylaşımlara yönelik dağılımları tanımlamaktadır. Bu doğrultuda metinsel içerikli paylaşımların daha fazla yapıldığı sonrasında ise metin+fotoğraf paylaşımının tercih edildiği söylenebilir.

Hesap adı	Sabit paylaşım içeriğinin türü	Frekans	(%)Yüzde
atesateskara_	Metin	3	12,5
	Fotoğraf+Metin	5	20,8
	Bilgi Grafiği+Metin	13	54,2
	Çizgi Resim+Metin	1	4,2
	Tasarımsal Öge	2	8,3

	Toplam	24	100,0
akinkaya4677	Fotoğraf	3	50,0
	Fotoğraf+Metin	1	16,7
	Bilgi Grafiği+Metin	2	33,3
	Toplam	6	100,0
prof.dr.berrinpehlivan	Fotoğraf	2	16,7
	Çizgi Resim	1	8,3
	Fotoğraf+Metin	9	75,0
	Toplam	12	100,0
ercument_ovalı	Fotoğraf	4	15,4
	Metin	11	42,3
	Fotoğraf+Metin	10	38,5
	Tasarımsal Öğe	1	3,8
	Toplam	26	100,0
fcsenel	Fotoğraf	1	20,0
	Metin	1	20,0
	Çizgi Resim	1	20,0
	Tasarımsal Öğe	2	40,0
	Toplam	5	100,0
dr.fahrettinkoca	Fotoğraf	32	26,2
	Metin	39	32,0
	Fotoğraf+Metin	5	4,1
	Bilgi Grafiği+Metin	37	30,3
	Tasarımsal Öğe	9	7,4

	Toplam	122	100,0
kayihanpala	Metin	1	14,3
	Fotoğraf+Metin	2	28,6
	Bilgi Grafiği+Metin	4	57,1
	Toplam	7	100,0
ceyhan1212	Fotoğraf	3	4,5
	Metin	22	33,3
	Fotoğraf+Metin	35	53,0
	Tasarımsal Öğe	6	9,1
	Toplam	66	100,0
üstündökmen_resmi	Fotoğraf	5	50,0
	Fotoğraf+Metin	3	30,0
	Tasarımsal Öğe	2	20,0
	Toplam	10	100,0
yankiyazgancom	Karikatür	1	2,8
	Metin	7	19,4
	Çizgi Resim	1	2,8
	Fotoğraf+Metin	2	5,6
	Tasarımsal Öğe	25	69,4
	Toplam	36	100,0

Tablo8 . İnstagram Hesap Sahipliğine Göre Sabit Paylaşım İçeriklerinin Dağılımı

Hesap sahibi profiline göre tercih edilen sabit içerik paylaşım türünün dağılımı Tablo 8'de verilmektedir. Bu doğrultuda paylaşımlarda tek türde bir tercih olmadığı söylenebilir.

Hareketli İçerik Türü	Frekans	(%)Yüzde
-----------------------	---------	----------

Videografi	5	3,4
Animasyon	3	2,0
Video	137	93,2
Fotoklip	2	1,4
Toplam	147	100,0

Tablo 9. Hareketli İçerik Türü Paylaşım Tercihlerinin Dağılımı

Hareketli paylaşım içeriklerine yönelik elde edilen bulgular gerçek olay ve olguları içeren video içeriklerinin yayınlanmasının tercih edildiğini göstermektedir (Tablo 9). Instagram hesap sahipliğine göre hareketli içerik türü paylaşım eğilimine ilişkin bulgular büyük oranda video türünün tercih edilmesi nedeniyle Tablo olarak verilmemiştir. dr.fahrettinkoca kullanıcı hesabında hareketli içerik paylaşımının %5 videografi, %2 si ise fotoklipten, yankiyazgancom instagram hesabının hareketli içerik paylaşımının %3 ü animasyon içeriklerden oluşmaktadır. Geriye kalan tüm paylaşımların olay ve örgü gerçekliğini sunan video içeriklerinden oluştuğu elde edilen bulgular arasındadır.

Süre	Frekans	(%)Yüzde
1-20 sn	39	26,5
21-40 sn	4	2,7
41-59 sn	40	27,3
IGTV	64	43,5
Toplam	147	100,0

Tablo 10. Hareketli İçerik Paylaşım Süreleri

Tablo 10'daki Frekans dağılımları hareketli içerik paylaşımlarının sürelerini vermektedir. Paylaşımlarda 1 dk.dan uzun hareketli içerik paylaşımının daha çok tercih edildiği görülmektedir (%43,5). Hareketli içerik paylaşımlarının hesap sahipliğine göre ortalama görüntüleme oranları ise Tablo 11'de yer almaktadır.

Hesap	Toplam Hareketli İçerik	Toplam Görüntüleme	Toplam Takipçi	Görüntüleme Oranı
prof.dr.berrinpehlivan	6	6,759	2,898	38,8

ercument_ovalı	10	696,594	151,000	46
dr.fahrettinkoca	102	152,855,482	8,200,000	18,2
kayihanpala	10	4,236	2358	17,9
ceyhan1212	78	156,045	40,100	49,8
üstündökmen_resmi	17	431,371	631,000	40,2
yankiyazgancom	44	25,985	94,000	0,6

Tablo 11. Hesap Sahipliğine Göre Hareketli İçerik Görüntüleme Etkileşim Oranları

Tablo11'e göre hareketli içerik paylaşımlarının takipçi farkındalığının yüksek olduğu söylenebilir. Sadece %0,6 görüntülenme oranı ile tek hesabın farkındalık etkisi düşük çıkmaktadır. Bunun dışında tüm hesapların paylaşımlarının neredeyse takipçilerin yarısına yakını tarafından fark edildiği söylenebilir. Bu noktada unutulmaması gereken iki değişken vardır. Birincisi takipçi tarafından otomatik oynatma seçeneğinin aktif olması ve sayfa akışında hareketli içeriğin otomatik oynatılması, bir diğeri ise incelenen hesapların profilinin açık olması nedeniyle takipçileri dışında genel akış içerisinde de görüntülenmenin gerçekleşmesidir.

	Süre	N	ortalama	ss	sd	F	p
Beğeni	1-20sn	4	56997,5	113358,4	3	0,866	0,460
	21-40sn	40	139273,3	97037,9			
	41-59sn	39	125403,2	111380,3			
	IGTV	64	112179,5	130535,3			
	Total	147	121558,7	116634,2			
Yorum	1-20sn	2	2344,5	3287,3	3	0,888	0,449
	21-40sn	39	5149,0	21084,8			
	41-59sn	37	1665,6	1568,6			
	IGTV	63	1677,9	2666,9			
	Total	141	2644,2	11267,2			

Tablo12. Hareketli İçerik Süresi Beğeni/Yorum Ortalamaları Farkı

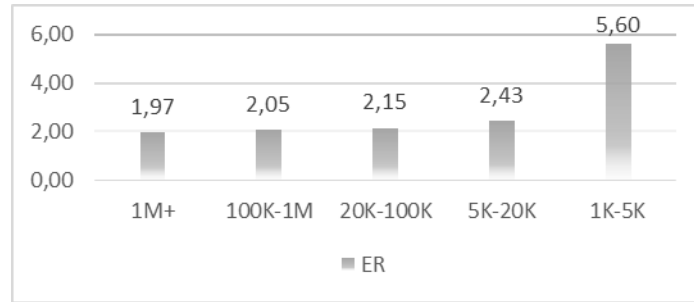
Paylaşımı yapılan hareketli içeriklerin süresi ile etkileşim oranı arasında bir fark olup olmadığını görmek için yapılan Anova Testi sonuçlarına göre anlamlı bir fark bulunmamıştır(Tablo12). Bu bulgular doğrultusunda hareketli içerik süresinin beğeni ve yorum ortalamalarında fark olmadığı görülmektedir.

Hesap Adı	Beğeni	Yorum	Paylaşım Sayısı	Takipçi Sayısı	ER(%)
atesateskara_	1208	755	24	2530	3,2
akinkaya4677	1030	58	6	614	29,5
prof.dr.berrinpehlivan	3149	144	18	2898	6,3
ercument_ovali	386419	9424	36	151000	7,3
fcsenel	1711	210	5	2400	16,0
dr.fahrettinkoca	78590929	1416774	224	8200000	4,4
kayihanpala	2289	79	10	2358	10,0
ceyhan1212	109614	5453	78	40100	3,7
üstündökmen_resmi	130981	1623	17	631000	1,2
yankiyazgancom	37702	243	44	94000	0,9

Tablo13.İnstagram Hesaplarının Ortalama Etkileşim Oranları (ER)

Sosyal ağlar için kullanılan Etkileşim Oranı (ER) kavramı, yayınlanan içeriğin hedef kitle tarafından ne kadar algılandığını göstermektedir. Etkileşim oranının başarılı görülebilmesi takipçi sayısına bağlıdır. Takipçi sayısı arttığında etkileşim oran düşük olabilir. Genel olarak Bir paylaşımın ER değeri %2 üzerindeyse başarılı sayılmaktadır. 2019 yılı verilerine göre takipçi sayısına göre ER, Şekil1’de verilmektedir.

Şekil1. 2019 yılı ortalama İnstagram takipçi sayılarına göre etkileşim oranı grafiği (hypeauditor.com)

Şekil 1'deki takipçi sayısı etkileşim oranı yüzde değerlerine göre Tablo13'deki bulgularda %2 ER altında kalan iki instagram hesabının etkileşim oranının düşüklüğü göz önüne alındığında, takipçilerin ilgili hesaplar ile etkileşim kurma motivasyonuna yeterince sahip olmadığı görülmektedir. Buradan yola çıkarak takipçilerin öncelikli olarak hastalığın birincil etkilerine odaklandığı, psikolojiye dayalı ikincil etkilere ağırlık vermediği söylenilebilir.

Temalı Mesaj Temel Kategorisi	Frekans	%	Beğeni	Yorum	Toplam Takipçi	ER(%)
Bilgilendirme	94	20,4	1,222,593	21,635	9,124,500	0,14
Çalışanlar	16	3,4	4,107,239	47,590	8,396,030	3
Süreç Gelişmeleri	89	19,3	14,793,298	187,807	8,401,286	2
Tedbirler	125	27	20,617,524	379,980	9,124,500	1,85
Vaka	76	16,5	26,292,517	618,839	8,245,644	4,28
Motivasyon	32	6,9	8,917,949	147,011	8,355,758	3,3
Yönlendirme	21	4,6	12,287	650	136,458	4,5
Toplantı	9	1,9	3,301,807	34,141	8,200,000	4,5
Toplam	462	100,0	79,265,214	2,087,003	9,126,900	1,9

Tablo14. Temalı Mesaj kategorisi kullanım sıklığı/oranları ve ER değerleri

Instagram hesaplarında paylaşılan içeriklerin temalı mesaj sınıflandırmaları doğrultusunda etkileşim oranları ve frekans değerleri Tablo 14'te verilmektedir. Temalı mesajların sınıflandırıldığı frekans ve yüzde değerlerine bakıldığında paylaşımların takipçileri alınacak tedbirler hakkında bilgilendirme, pandemiye ilişkin genel bilgilendirme ve sürece dair gelişmelerden haberdar etme üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Ayrıca süreç içerisinde görülen vakalara ilişkin bilgilendirmeler de en çok yapılan paylaşımlar arasında yer almaktadır. Ancak Tablo 14'deki temalı mesajların etkileşim oranlarına bakıldığında temalı mesaj paylaşım yoğunluğunun ER ile doğru orantılı olmadığı göze çarpmaktadır. Tüm hesapların ortalama ER değerlerinin 2019 verilerinin altında olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda tüm hesaplar için etkileşim oranlarının ortalamalarının düşük olduğu söylenebilir. Temalı mesaj sınıflandırmalarına bakıldığında En yüksek etkileşim oranının takipçileri sürece ilişkin davranışsal bir sonuca yönlendirme içeren, vakalara ilişkin bilgi veren ve süreçle ilgili kişilerin toplantılarına dair bilgi veren paylaşımların yüksek etkileşim oranına sahip olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda takipçilerin süreçle mücadele kapsamında yetkililerin gerçekleştirdikleri eylemler ve girişimler hakkında, süreçten etkilenen kişiler hakkında ve yapılacaklar hakkında bilgi sahibi olmak istedikleri ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda

takipçilerin kanaat önderlerinden istedikleri bilgi gereksinimlerinin Ne yapıyor?, Kimler etkilendi? ve Ne yapmalıyım? Sorularının cevabı olduğu söylenebilir.

Mesaj Biçimi		N	Ortalama	ss	t	sd	p
Beğeni	Rasyonel Yönelimli	317	121494,2	224347,3	-6,610	460	0,000*
	Duygusal Yönelimli	145	285230,3	290763,2			
Yorum	Rasyonel Yönelimli	289	2472,5	5305,3	-3,428	425	0,001*
	Duygusal Yönelimli	138	5388,5	12266,3			

*p<0,05

Tablo15. Mesaj biçimi beğeni yorum ortalamaları farkı

Instagram hesaplarının paylaşımlarının mesaj biçimlerine yönelik verilerden elde edilen bulgular Rasyonel yönelimli mesajların kullanımının %68,6 oranında olduğunu, buna karşın paylaşımların %31,4'ünün duygusal yönelimli mesajlardan oluştuğu bulunmuştur. Bu doğrultuda bulguların frekans değerleri 462 adet paylaşımın 317 sinin rasyonel yönelimli mesajlardan, 145'inin ise duygusal yönelimli mesajlardan oluştuğu söylenebilir. Paylaşımların mesaj biçimleri ile beğeni/yorum ortalamaları arasında fark olup olmadığını anlamak için bağımsız örneklem T-test yapılmıştır. Mesaj biçimine göre beğeni ve yorum ortalamaları arasındaki farka ilişkin T-test sonuçları Tablo15'te verilmektedir. T-test sonuçlarına göre p<0,05 anlamlılık derecesine göre beğeni ve yorum ortalamaları arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Duygusal yönelimli mesajların rasyonele göre daha fazla beğeni ve yorum aldığı söylenebilir. Hesap sahipliklerinin paylaşım dağılımına bakıldığında (Tablo15) rasyonel yönelimli mesajların daha fazla yayınlanırken takipçilerin duygusal yönelimli mesajları daha fazla tercih ettiği elde edilen bulgulardandır. Ortalama değerler dikkate alındığında duygusal yönelimli mesajlarda kullanıcıların, rasyonele oranla daha fazla yorum yapma eğiliminde olduğu elde edilen bulgulardandır.

Süre		Rasyonel Yönelimli Mesaj	Duygusal Yönelimli Mesaj	Toplam
1-20 sn	Sayı	3	1	4
	Süre içinde %	75,0%	25,0%	100,0%
	Mesaj biçimi	3,4%	1,7%	2,7%

	İçinde %			
	Total içinde %	2,0%	0,7%	2,7%
21-40 sn	Sayı	20	20	40
	Süre içinde %	50,0%	50,0%	100,0%
	Mesaj biçimi içinde %	22,5%	34,5%	27,2%
	Total içinde %	13,6%	13,6%	27,2%
41-59 sn	Sayı	23	16	39
	Süre içinde %	59,0%	41,0%	100,0%
	Mesaj biçimi içinde %	25,8%	27,6%	26,5%
	Total içinde %	15,6%	10,9%	26,5%
IGTV	Sayı	43	21	64
	Süre içinde %	67,2%	32,8%	100,0%
	Mesaj biçimi içinde %	48,3%	36,2%	43,5%
	Total içinde %	29,3%	14,3%	43,5%
TOPLAM	Sayı	89	58	147
	Süre içinde %	60,5%	39,5%	100,0%
	Mesaj biçimi içinde %	100,0%	100,0%	100,0%
	Total içinde %	60,5%	39,5%	100,0%

Tablo16. Video Süresi Mesaj Biçimi İlişkisi

Hareketli içerik paylaşımlarının süresi ile mesaj biçimi arasında ilişki olup olmadığını görmek için Pearson ki-kare analizi yapılmıştır. Tablo16'da verilen analiz sonuçlarına göre hareketli içerik süresi ile mesaj biçimi arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir($\chi^2=3,434$ sd=3 $p<0,05$).

Yapılan paylaşımların beden dili çözümlemesi doğrultusunda elde edilen verilere ilişkin bulgular ise Tablo 17'te verilmektedir. Beden dili çözümlemesine göre

beğeni ve yorum ortalamalarının farklılaşıp farklılaşmadığını görmek için ANOVA testi yapılmıştır.

Beden Dili		N	Ortalama	ss	sd	F	p
Beğeni	tedirgin	5	186366,0	203632,6	6	8,107	0,000*
	kızgın	4	169921,3	44580,4			
	emin	140	80239,6	137860,1			
	samimi	58	93790,7	161220,7			
	mutlu	13	382270,8	391984,2			
	rahat	21	235007,8	369299,6			
	üzgün	9	342011,3	281999,3			
	Total	250	125070,8	214017,7			
Yorum	tedirgin	5	1448,2	1377,4	6	0,396	0,881
	kızgın	4	1684,8	823,3			
	emin	129	2070,9	11713,4			
	samimi	53	1305,1	2370,0			
	mutlu	13	4448,2	4956,6			
	rahat	20	3723,2	7613,1			
	üzgün	8	4574,8	5221,5			
	Total	232	2237,8	9224,5			

*p<0,05

Tablo17. Beden dili beğeni/yorum ortalamaları farkı

Tablo17'ye göre beden dili kategorilerinin beğeni boyutunda farklılık gösterdiği görülmektedir. Farkın hangi gruplar arasında olduğunu görmek için Post Hoc testlerden LSD yapılmıştır. Yapılan ikili karşılaştırmalar sonucunda "emin" ile mutlu, rahat, üzgün beden dilleri arasında ve "samimi" ile mutlu, rahat, üzgün beden dilleri arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Bu bağlamda kanaat önderi konumunda olan paylaşım sahiplerinin mutlu, rahat, üzgün, beden dillerinin "emin"den farklı, mutlu, rahat, üzgün beden dillerinin ise "samimi"den farklı olduğu söylenebilir. Tablodaki ortalamalar değerlere samimi beden dili tanımlamasının diğer ikili karşılaştırma sonuçlarına göre daha az beğeni aldığı, yine emin beden dili tanımlamalarının da diğer tanımlamalara

göre daha az beğeni aldığı ulaşılan sonuçlardandır. Bu doğrultuda kullanıcıların mutlu, rahat, üzgün gibi beden dillerini içeren paylaşımları daha fazla beğendiği elde edilen bulgulardandır. Paylaşımlarda emoji kullanımı da duygu ifadelerini vurgulayıcı ve etkileşimi artırıcı bir öge olarak tanımlanmaktadır. Ancak çalışma kapsamında 462 paylaşım içerisinde sadece 24ünde emoji kullanılarak içerik desteklenmiştir.

Paylaşım İçeriğinin Niteliği		N	ortalama	ss	t	sd	p
Beğeni	açık bilgi	380	152422,2	225490,7	-3,891	458	0,000*
	örtülü bilgi	80	274332,7	363443,5			
Yorum	açık bilgi	352	3488,8	8879,1	0,317	423	0,751
	örtülü bilgi	73	3148,5	5017,2			

*p<0,05

Tablo18. Paylaşım İçeriklerinin Niteliğinin Beğeni/Yorum Ortalamaları Farkı

Paylaşım içeriklerinin niteliğine göre beğeni ve yorum ortalamaları arasında bir fark olup olmadığını görmek için bağımsız örneklem t test yapılmıştır. Tablo 18'deki bulgulara göre paylaşım içeriklerinin niteliğine göre beğeni ortalamalarının istatistik olarak anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir. Ancak takipçi yorumlarının paylaşım içeriklerinin niteliğinde farklılık göstermediği görülmektedir. Bu doğrultuda örtülü bilgilerin açık bilgiye oranla daha fazla beğeni aldığı söylenebilir (Tablo 18).

Dil Çözümlemesi		N	ortalama	ss	t	sd	p
Beğeni	Terminoloji	10	77404,9	177913,1	-1,462	395	0,144
	Günlük konuşma dili	387	202901,8	269682,7			
Yorum	Terminoloji	9	607,9	1106,5	-1,122	370	0,263
	Günlük konuşma dili	363	3935,4	8885,6			

*p<0,05

Tablo19. Dil Çözümlemesi Beğeni/Yorum Ortalamaları Farkı

Instagram hesaplarının paylaşımlarında kullandıkları dilin yapısına yönelik çözümlenmeler ile beğeni/yorum ortalamaları arasında fark olup olmadığını görmek için bağımsız örneklem t-test yapılmıştır. Tablo19'daki t-test sonuçlarına göre dil çözümlemesi ile beğeni yorum ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

Paylaşım Altı Açıklama		N	ortalama	ss	t	sd	p
Beğeni	paylaşım içeriği ile aynı	120	235209,0	207955,0	1,706	396	0,089

	paylaşım içeriğini destekleyici açıklayıcı	278	185328,8	289520,6			
Yorum	paylaşım içeriği ile aynı	118	6039,1	13787,3	3,250	371	0,001*
	paylaşım içeriğini destekleyici açıklayıcı	255	2893,1	4780,0			

*p<0,05

Tablo20. Paylaşım Altı Açıklama Beğeni/Yorum Ortalamaları Farkı

Paylaşım altı açıklamaların niteliğine göre beğeni ve yorum ortalamaları arasında bir fark olup olmadığını görmek için bağımsız örneklem t test yapılmıştır. Açıklama niteliğine göre beğeni ortalamaları istatistiki olarak anlamlı farklılık göstermemektedir. Ancak yorum ortalamaları anlamlı bir farklılık göstermektedir. Buna göre paylaşım içeriği ile aynı olan açıklamalar daha çok yorum almıştır(Tablo20).

4. Sonuç ve Öneriler

Covid-19 pandemi sürecinde salgınla ilgili yapılan ve özellikle sosyal medyada dolaşıma sokulan bilgi kirliliğini ifade eden infodemi, uzmanlara göre en az virüs kadar sağlığı tehdit ederken, sağlık alanındaki kanaat önderlerinin sosyal medya kullanımları ve etkileşimlerinin incelendiği çalışma, güvenilir bilgi içeriğine yönelik kullanıcıların ilgisini ortaya koymaktadır. İnfodeminin önüne geçmek için sağlık alanındaki kanaat önderlerinin önemine dikkat çeken çalışmada ortaya koyulan en önemli bulgulardan biri, kanaat önderlerinin sosyal medyada Covid-19 sürecine ilişkin paylaşımlarında etkili bir iletişim stratejisi izleyemedikleridir. Kanaat önderleri tarafından yapılan paylaşımların niteliği ve etkileşim oranları arasındaki ters orantı bu sonucu ortaya koymaktadır. Süreçte kanaat önderlerinin mesaj tasarımları incelendiğinde, sabit paylaşım içeriklerini, hareketli paylaşım içeriklerine göre daha fazla kullandıkları görülmektedir. Hareketli paylaşım içeriklerinde ise gerçek olay ve örgü sunumlarına yönelik içeriklerin kullanıcılar tarafından daha fazla benimsenirken, sürece ilişkin gerçeklik algısı yüksek içerik sunumlarının kullanıcılar tarafından daha fazla benimsendiği ve hareketli içerik paylaşımlarının takipçi farkındalığının yüksek olduğu söylenebilir. Temalı mesajlara yönelik bulgular da bu sonucu destekleyici niteliktedir. Pandemi sürecine ilişkin yapılandırılan içerikler değerlendirildiğinde kullanıcılar, krizin yönetimi, krizin etkileri ve mücadele yöntemlerine ilişkin güvenilir bilgiye ulaşabildikleri içeriklerle daha fazla ilgilenmektedir. Bu doğrultuda kanaat önderlerinin gerçeklik algısını destekleyen ve sürecin nasıl yönetildiği, ne yapılması gerektiği ve mevcut etkileri vurgulayıcı içerikleri paylaşması önemli görülmektedir. Bu doğrultuda halkın bilgi gereksinimi ihtiyacının 3 temel soru etrafında şekillendiği görülmektedir; ne yaşanıyor, nasıl yürütülüyor ve nasıl mücadele etmeliyim? Ancak araştırma sonuçları, paylaşım ağırlıklarının bu temel noktalar üzerinde yapılandırılmadığı yönündedir. Kullanıcı etkileşimlerine bakıldığında kullanıcıların öncelikle hastalığın birincil etkilerine odaklandığı, psikolojiye dayalı ikincil etkilere ağırlık vermediği söylenilebilir.

Instagram uygulamasının araştırma birimi olarak incelendiği çalışmalar incelendiğinde, mesajın tasarımının kullanıcı etkileşimini artırdığına yönelik bulgular

dikkat çekmektedir. Yapılan çalışma sonuçlarına göre, kullanıcı beklentileri, duygusal yönelimli mesaj tasarımlarının paylaşılması yönüyle kanaat önderleri tarafından rasyonel yönelimli mesajların daha fazla tercih edildiği görülmektedir. İçerik paylaşımında rasyonel ve sadece durum odaklı bilgi aktarımının değil, olay ve olgulara ilişkin durumların duygusal yoğunluğu yükseltecek şekilde yapılandırılması gerekmektedir. Bu doğrultuda kullanıcıların duygusal motivasyonlarının artırılmasına yönelik içeriklerin yapılandırılmasının daha uygun olduğu görülmektedir. Beden dili çözümlemesi de beklentiyi destekleyecek sonuçları ortaya koymuştur. Duygu ifadesi görece diğerlerine göre az ve belirsiz olan “kendinden emin” ve “samimi” ifadelerinin daha düşük beğeni aldığı görülürken, kanaat önderinin paylaşım içeriğinde yer alan kişi/ kişilerin beden dilinde mutlu, üzgün veya rahat duruşu kullanıcıların paylaşılan içerik ile daha fazla etkileşime girmelerini neden olmuştur. Çünkü aktarılan sözel içeriğin etkili bir sözsüz kodlama ile vurgulanması iletişim sürecinin etkisini artırıcı bir unsurdur. Sosyal medya platformlarına ilişkin yapılan çalışmalarda, iletişim sürecinin etkisini artırıcı bir uygulama özelliği olarak emojiler dikkat çekmektedir. Instagram uygulamasına yönelik kullanıcı etkileşimlerinin analiz edildiği çalışmada, kanaat önderlerinin emoji kullanma oranının düşüklüğü ise, kullanıcıyı beklentilerinin dikkate alınmadığını göstermektedir.

Mesaj tekrarı ve tüm kodlamaların birbirini destekleyecek şekilde yapılandırılması mesaj tasarımında önemli bir unsurdur. Bu çerçevede analiz edilen paylaşım altı açıklama ve paylaşım içeriği etkileşimi değerlendirildiğinde, paylaşım içeriği ile aynı olan paylaşım altı açıklamaların daha yüksek etkileşim oranına sahip olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda bütünsel anlamda tutarlı ve vurgusal yoğunluğu olan paylaşımlar, sabit veya hareketli içerikte verilen bilginin aynı zamanda paylaşım altı bilgide aynen yer aldığı paylaşımlar kullanıcılar tarafından daha fazla beğeni almıştır. Bununla birlikte doğrudan rasyonel sonucu söylemeyen ve örtülü bilgi olarak kategorileştirilen paylaşımların, açık bilgiye oranla daha fazla etkileşim oranına sahip olduğu görülmektedir. Ancak burada vurgulanması gereken örtülü bilgi olarak kategorileştirilen paylaşımlarda ünlü kullanımına yer verilmiş olmasıdır. Bu çalışmada ünlü kullanımının, örtülü bilgi olarak ifade edilen paylaşımları ne yönde etkilediğine yönelik bir analiz yapılmamıştır.

Sosyal medya paylaşımlarının güvenilir bulunmasına yönelik yapılan bir araştırma, uygulamayı kullanan katılımcının güvenilir bulunduğu paylaşım ile etkileşime geçtiğini ortaya koymaktadır (Salah,2016). Bu doğrultuda kullanıcı etkileşimlerinin yüksek olduğu içerikler daha güvenilir bulunmaktadır. İnfodeminin önüne geçmek için alan uzmanı kanaat önderlerinin instagram kullanımları ve kullanıcı etkileşimlerinin analiz edildiği çalışma sonuçları da beden dili, görsel paylaşım ve paylaşım altı içeriklerin birbirini destekleyici nitelikte olmasının ve görsel mesajda aktarılan beden dilinin içerik ile uyumlu ve duyguya hitap edecek şekilde üretilmesinin etkileşimi artırdığını ortaya koymaktadır. Kullanıcı etkileşimi - güvenirlilik çalışmaları çerçevesinde araştırma sonuçları değerlendirildiğinde bütünsel ve duygusal yönelimli mesajların etkileşim düzeyleri yüksek olduğu için güvenilir buldukları söylenebilir. Sosyal medya mesaj tasarımında mesaj içerikleri ve anlam yapıları çalışma kapsamı dışında bırakılmış, çalışma mesaj biçimi ve etkileşim ilişkisi ile sınırlandırılmıştır. Bu

bağlamda ileri araştırmaların kanaat önderlerinin mesaj içerikleri ve anlamsal yapıları üzerine şekillendirilmesi planlanmaktadır.

KAYNAKLAR

ARIK, Alev (1992). **Psikolojide Bilimsel Yöntem**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Basımevi

ALTINDIŞ, Selma & Ergin Aysun(2108). “*Araştırma Evreni ve Örneklem*” ed. Aslan, Şebnem. **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri**. Konya:Eğitim Yayınevi

ASMI, A.Nowsheeba & Madhusudhan, Margam.(2015) “*Academic Social Networking Sites:What They Have to Offer for Researchers?*” **Journal of Knowledge&Communication Management** 5 (1) pp.1-11.

BABBİE, Earl (2004). **The Practice of Social Research** (18th.ed.) Wadsworth/Thompson: Belmont.

BAXTER Leslie A.&Babbie, Earl. (2003). **The Basics of Communication Research**. Wadsworth/Thompson: Belmont.

BERELSON, Bernard (1952). **Content Analysis In Communication Research**. Free Press

BERGSTRÖM, Annika & Belfrage Maria Jervelycke (2018). “*News in Social Media*”, **Digital Journalism** , 6 (5), pp. 583-598

BOYD, Danah M. & Ellison Nicole B. (2008). “*Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship*” **Journal of Computer Mediated Communication**, (13) pp-210-230.

CASALÓA, V.L. & Flavián, C. & Ibáñez-Sánchezb, S. (2018). “*Influencers on Instagram: Antecedents and Consequences of Opinion Leadership*”, **Journal of Business Research**, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0148296318303187#!>

CVJIKJ, I.P. & Michahelles, F. (2013). “*Online Engagement Factors on Facebook Brand Pages*”, **Social Network Analysis and Mining**, ISSN 1869-5450, DOI 10.1007/s13278-013-0098-8, Springer-Verlag Wien.

file:///C:/Users/USER/Downloads/1253_10.1007_s13278-013-0098-8%20(1).pdf

DEPOUX, A. & Martin, S. & Karafillakis, E. & Preet, R. & Wilder-Smith, A. & Larson, H. (2020). “*The Pandemic of Social Media Panic Travels Faster Than The COVID19 Outbreak*”, **Journal of Travel Medicine**, Volume 27, Issue 3, April 2020.

<http://europepmc.org/article/MED/32125413>.

HIGHFIELD, Tim & Leaver, Tama (2015) “*A Methodology for Mapping Instagram Hashtags*”, *First Monday*, 20(1), pp. 1-11. <https://doi.org/10.5210/fm.v20i1.5563>.

- HU, Yuheng & Manikonda, Lydia & Kambhampati Subbarao (2014) “*What We Instagram: A First Analysis of Instagram Photo Content and User Types*” **8.th International Conference on Weblogs and Social Media, ICWSM** - Ann Arbor, United States. AAAI Press.
- IOANNÍDÍΣ I. & Papachristos E.& Katsanos C. & Karousos N. & Fidas C. & Avouris N. (2014). “*SONETA: A Social Media Trend Geo-Analysis Tool*”,
https://hci.ece.upatras.gr/wpcontent/uploads/publications/2014_c191_SONETA%3A%200A%20Social%20Media%20Geo%20Trends%20Analysis%20Tool.pdf
- KARAMAN,S. & Yıldırım, S. & Kaban, A. (2008). “*Öğrenme 2.0 Yaygınlaşıyor: Web 2.0 Uygulamalarının Eğitimde Kullanımına İlişkin Araştırmalar ve Sonuçları*” XIII.Türkiye’de İnternet Konferansı Bildirileri, Aralık 2008.
http://inet-tr.org.tr/inetconf13/kitap/karaman_yildirim_inet08.pdf
- KAPLAN Andres M.(2015) “*Social Media,The Digital Revolution and the Business of Media*” **International Journal of Media Management**, (17)(4) pp.197-199.
- KILIÇ, D. & İspir, N.B. (2017). “*Sosyal Medyada Kullanıcının Haber Güvenilirliği Algısı*”, 1. Uluslararası İletişimde Yeni Yönelimler Konferansı, 4-5 May 2017.
<http://acikerisim.ticaret.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11467/1634/M00835.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- KIRIK, A.M. & Altıntaş, S.S. & Özkoçak, V. & Darıcı, S. (2020). “*Pandemi Dönemlerinde İletişim Ve Algı Yönetimi: Yeni Koronavirüs Hastalığı (Covid-19) Örneği*”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 8, Sayı: 104, ss.36-57.
<http://asosjournal.com/?mod=tammetin&makaleadi=&makaleurl=ed782929-07dc-4a73-a50e-039da8a88d70.pdf&key=43249>
- KIRIK, A.M.& Özkoçak, V. (2020). “*Yeni Dünya Düzeni Bağlamında Sosyal Medya ve Yeni Koronavirüs (Covid-19) Pandemisi*”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 7, Sayı: 45, ss. 133-154.
- KİETZMANN, J.H. & Hermkens, K. & McCarthy, I.P. & Silvestre, B. S. (2011). “*Social media? Get serious! Understanding the Functional Building Blocks of Social Media*”, **Business Horizons**, 54(3), 241–251.
- KRİPPENDORFF Klaus (2009). “*Inferring the Readability of Text*”, iç. **The Content Analysis of Reader**, ed. Klippendorff Klaus and Bock Mary Angela. London:Sage Publication.
- MAHROUM, N. & Watad, A. & Rosselli, R. & Brigo, F. & vd. (2018).“*An Infodemiological Investigation of the So-Called “Fluad Effect” During The 2014/2015 Influenza Vaccination Campaign in Italy: Ethical And Historical Implications*”, *Human Vaccines & Immunotherapeutics*, Volume 14, 2018 - Issue 3.
- MAYRING, Phillip (2005). “*A Qualitative Content Analysis*”, **Companion to Qualitative Research**, ed. Flick, Uwe; Von Kardoff Ernst & Steinke Ines. Sage Publication: London.

MİLES, Mathew B. & Huberman A. Michael (1994). **Qualitative Data Analysis**, (2nd.ed.) London:Sage Publication.

O'REİLLY, T. (2005). What is Web 2.0?,
<https://www.oreilly.com/pub/a/web2/archive/what-is-web-20.html> 16 Mart 2020.

SALEH, H.F. (2016). “*Developing New Media Credibility Scale: A Multidimensional Perspective*”, **World Academy of Science, Engineering and Technology International Journal of Social, Behavioral, Educational, Economic, Business and Industrial Engineering**, Vol:10, No:4.

SAYAR, T.E. (2016). “*Türkiye’de Twitter Kullanımı Üzerinden Siyasal İletişimi İncelemek: TRT Haber Örneği*”, **Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**, Ocak / Şubat / Mart- Kış Dönemi Sayı. 10.

SURESH, Swathi,(2018), “*The Influence of Emojis on Communication Using Social Media- A Quantitative Study Among College Students of Mysuru*” **Research Journal of Humanities and Social Sciences(RJHSS)**, 9(1), ss.158-162.

ŞENER, B.Ç.(2019). “*Sosyal Ağ Sitelerinde Yer Alan Haberlerin İletişim Fakültesi Öğrencileri Tarafından Algılanması ve Değerlendirmesine Yönelik Bir Çalışma*”, **Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi**, Cilt:7, Sayı 2, ss.902-931.

<http://static.dergipark.org.tr/article-download/7c4c/b86c/951a/5dad9c3f1a25.pdf?>

YERLİKAYA, T. (2020). “*İnfodemi:Koronavirüsle Mücadelede Yeni Bir Safha*”, **Medya Kritik**, 5(46).

<https://kriterdergi.com/medya-kritik/infodemi-koronavirusle-mucadelede-yeni-bir-safha>
Mayıs 2020.

VALENTİNİ, C. & Romenti, S. & Murtarelli, G. & Pizzetti, M. (2018). “*Digital Visual Engagement: Influencing Purchase Intentions on Instagram*”, **Journal of Communication Management**, 22(4), 362–381. <https://doi.org/10.1108/JCOM-01-2018-0005>.

VİRTANEN, H. & Björk, P. & Sjöström, E. (2017). “*Follow for Follow: Marketing of a Start-Up Company on Instagram*”, **Journal of Small Business and Enterprise Development**, 24(1).

https://www.researchgate.net/publication/317587290_Follow_for_follow_marketing_of_a_start-up_company_on_Instagram

TGRT Haber <https://www.tgrthaber.com.tr/gundem/bilim-kurulu-uyeleri-ve-akademisyenler-adina-acilan-sahte-hesaplarda-teror-orgutu-izi-2704559>)

CİNSİYETİN AKADEMİK YAŞAMA ETKİSİ

Dr. Öğr. Üye. Kadir KAPLAN*

Dr. Öğr. Üye. Nuran TUNCER**

Ali BİLİCİ***

ÖZ

Bu araştırma, akademide kadın veya erkek olmanın akademik yaşama etkilerine odaklanmaktadır. Bu kapsamda araştırmada akademisyenlerin kadın ve erkek kimliklerinin akademik yaşamlarına etkisi üzerinde durulmuştur. Çalışmanın amacı; akademisyenler arasında kadın veya erkek olmanın (cinsiyetin) akademik yaşama etkilerinin neler olduğunun akademisyenler tarafından, kendi ifadeleriyle betimlenmesidir. Çalışmanın katılımcılarını devlet ve vakıf üniversitelerinde görev yapan akademisyenler oluşturmuştur. Bu çalışma, on akademisyenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar, amaçlı örneklem yöntemi ile seçilmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak, nitel araştırmalardaki temel veri toplama araçlarından biri olan, görüşme yöntemi kullanılmıştır. Yüz yüze yapılan görüşmelerde, veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Söz konusu araştırmacılara görüşme formlarında belirtilen sorular yöneltilmiş ve alınan cevaplar kategorilere ayrılarak çözümlenmiştir. Akademisyenlerin akademide kadın veya erkek olmanın akademik yaşama etkileri konusundaki görüşlerinden hareketle elde edilen bulgular üç ana tema şeklinde gruplandırılmıştır. Bu temalar: 1. İş yükü ve sorumluluğun cinsiyetle olan ilişkisi, 2. Cinsiyetin üniversitedeki ilişkilere ve pozitif ayrımcılığa etkisi, 3. Yükselme kriterlerinde cinsiyet etkisi. Buna göre araştırmacılara şunlar önerilmiştir:1. Çalışma yaşamında kadının genel ve akademik yaşamdaki durumunu sorgulayan araştırmalar yapılabilir. 2.Kadın ve erkek akademisyenler arasındaki farkı daha net bir şekilde ortaya koymaya yardımcı olmak amacıyla kadın akademisyenlerin kadın kimliklerinden kaynaklı olarak uğradıkları çeşitli baskıların ve bu baskıların kadın akademisyenler üzerinde yarattığı olumsuz etkilerin neler olabileceğine ilişkin farklı örneklemde araştırmalar yapılabilir.

Anahtar Kelimeler: Akademi, Cinsiyet, Ayrımcılık.

THE EFFECT OF GENDER ON ACADEMIC LIFE

ABSTRACT

This research focuses on the effects of being a man or a woman on academic life in the academy. In this context, the research focuses on the impact of academicians' male and female identities on their academic lives. The aim of the study is to describe what effects being a woman or man (gender) has on academic life from academics' perspective with their own words. The participants of the study are academics working at state and foundation universities. This study was carried out with the participation of ten academics. The participants were chosen through purposive sampling. In the research, interview method, one of the basic data collection tools in qualitative research, was used as the data collection tool. In the face-to-face interviews, the data were collected through a semi-structured interview form. The questions stated in the

* Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep Eğitim Fakültesi, Türkçe Ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, kadirkaplan007@gmail.com, Orcid ID: 0000-0002-0010-8252

** Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı, nurantuncer72@gmail.com, Orcid ID: 0000-0002-8748-5084

*** Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Müzik Eğitimi A.B.D., ali-bilici@hotmail.com, Orcid ID: 0000-0002-1181-0784

interview forms were asked to other researchers in question and the answers received were categorized and resolved. Findings based on the opinions of academicians about the effects of being a woman or a man on academic life are grouped into three main themes. 1. The relationship of work load and responsibility with gender, 2. The effect of gender on university relations and positive discrimination, 3. The effect of gender on promotion criteria. Accordingly, the following were suggested to the researchers: 1. Studies can be conducted that question the general and academic status of women in working life. 2. In order to help to reveal the difference between female and male academicians more clearly, research can be conducted in different samples on the various pressures female academics have been subjected to due to their female identities and the negative effects of these pressures on female academicians.

Keywords: Academy, Gender, Discrimination.

1. Giriş

Meslek seçimi toplumsal yapının unsurları arasında yer alsa da bireysel olarak kişiyi çok fazla etkilemektedir. Bu etki bireyin sorumluluk ilişkisi ile doğru orantılıdır. Birey hangi mesleği yapacağına dair karar vermekle yaşam tarzı konusunda da seçim yapmış olmaktadır. Çünkü bireyin mesleği, kimlerle ve nasıl etkileşimde bulunacağından giyim tarzını, hayata bakış açısını; hatta evlilik kararı gibi pek çok değişkeni yakından etkilemektedir (Sarıkaya ve Khorshid, 2009: 394).

Kişiler belli bir eğitimden geçerek meslek seçme sürecine ulaşmaktadırlar. Meslek seçimlerini gerçekleştirdikleri andan itibaren ise seçimleri doğrultusunda başka bir eğitim sürecinin içine girmektedirler. Bu seçim sürecinden geçerken eğitimde fırsat eşitliği konusu gündeme gelmektedir. Eğitimde fırsat eşitliği, kaynaklara ulaşabilmede ya da onlardan yararlanmada eşitlik olarak tanımlanmaktadır (Tezcan, 1996). Bu bağlamda eğitimde fırsat eşitliği, kişilerin sahip olduğu yetenekleri hiçbir ayrıma ve engelle uğramadan en uygun biçimde geliştirmede eğitim hizmetlerinden eşit derecede yararlanma şansına sahip olmayı ifade etmektedir. Eğitimde fırsat eşitliği denildiğinde akla ilk olarak kadın ve erkek gelmektedir. Hemen hemen tüm ülkelerde kadın ve erkek arasında eğitim bakımından eşitsizlikler bulunmaktadır. Bu eşitsizlikleri gidermede en önemli görevler politika yapıcılarını ile üniversitelere düşmektedir. Çünkü üniversitelerin, ülkelerin gelişmesinde önemli bir yeri vardır. Dünyanın bütün ülkelerinde üniversiteler, toplumda önemli ve saygın bir yere sahip yükseköğretim kurumlarıdır. Üniversitelerin gelişmesi ise, büyük ölçüde içinde buldukları ortamla ilişkilidir. Bir ülkenin doğal kaynakları, tarım alanları ve sulama imkânlarının, büyük askeri kuvvetlerinin bulunması önemlidir; ancak o ülke bunları işleyebilecek beyin gücüne sahip değilse varlığını uluslararası arenada gösteremez (Şen, 2012). Bu beyin gücünü işleyebilecek olan kişiler ise üniversitelerde görev yapan akademik personellerdir. Bu akademik personeller Yüksek Öğretim Kurumu'nun ve üniversitelerin belirlediği şartları sağlayanlar arasından çeşitli sınavlardan sonra eşitlik ilkesi gözetilerek seçilmektedir. Buna karşılık yükseköğrenim kurumları; içinde buldukları toplumun değer ve normları, gelenekleri, adetlerine göre şekillendikleri için her toplumda yükseköğrenim sisteminin yapısı, örgütlenişi, sisteme giriş koşulları toplumsal cinsiyet ilişkilerini değiştirip dönüştürme girişimi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu bağlamda toplum tarafından inşa edilen toplumsal cinsiyete ilişkin rol ve beklentiler aynı şekilde yükseköğrenim kurumlarına da yansımakta ve yeniden üretilmektedir (Adak, 2018).

Toplumun bakış açısı, toplumsal cinsiyet yoluyla kadına ve erkeğe bazı görevler vermiştir. Bu durum günümüzde de pek değişmemiştir. 1789 Fransız Devrimi'nin temelinde yer alan eşitlik, özgürlük, insan hakları gibi kavramlar nüfusun yarısını oluşturan kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olmasını vurgulamaktadır (Yaraman, 1999). Buna karşın ayırım yapmamak, mutlak değildir. Kimi zaman eşit davranabilmek için pozitif bir ayrımcılık yapmak gerekebilir. Haklı nedenlerin varlığı hâlinde ayırım yapma yükümlülüğü anlamına gelen pozitif ayrımcılık; din, dil, renk, ırk, sağlık durumu, sosyal statü, cinsiyet gibi birçok nedene bağlı olarak dezavantajlı durumda olanların lehine yapılan ayrımcılıktır (Mollamahmutoğlu, 2004). Buna karşın günümüzde iş hayatında aktif olan kadınların büyük çoğunluğu, yapılan araştırmalara göre, pozitif ayrımcılığa karşıdır. Kadın oldukları için farklı haklar elde etmek yerine, sadece performansı etkileyen bazı olumsuz olayların ortadan kalkmasına yönelik uygulamalar istemektedirler. Bu nedenle kadınlar yasa ve yönetmeliklerde yazılanlardan çok, pratik hayata bakmayı tercih etmektedirler (Ünlü, 2009). Ancak yüzyıllardır “öğretim” işi kadınlara uygun bir görev olarak görülmektedir. Kadınlar öğretmenlik mesleğinde erkeklere oranla daha çok yer almalarına rağmen yönetsel rollerde daha az yer almaktadırlar. Akademik yaşamda da öğreticilik işi daha çok kadınlar tarafından tercih edilmektedir. Alan yazında Gottfredson (1981), kariyer seçiminde erkekler ile kadınlar arasındaki farklılığa dikkat çekmektedir. Brown (2003) ve Gottfredson (1981), kadınların daha sınırlı alanda kariyer seçimi yaptıklarını ve daha çok iş ile aile arasında denge sağlayacak bir kariyeri tercih ettiklerini belirtmektedir. Buna karşın Martin (2008), akademik yaşamın cinsiyet eşitliği için ideal bir ortam olmadığına vurgu yapmaktadır. Çünkü akademi “cinsiyet” kavramı pek çok değişkeni üzerinde barındıran olgusal bir bütündür. Söz konusu değişkenler, daha akademik hayata adım atmadan çok önce başlayarak süreç boyunca devam etmektedir. Zira akademik çalışma hayatı kontrol altına alınması zor olan bir alandır. Akademisyenler birçok iş çeşidi ile ilgilenirler. Jacobs (2008), akademisyenlerin çalışma koşullarına ilişkin yaptığı çalışmada akademisyenlerin eğitici, öğrencilerle idari işler ile akademi dışında yapılan akademik çalışmaları (konferans vb) üstlendiğini belirtmiştir. Akademisyenlerle yaptığı görüşmelerde sunum, katılım, proje, ders, kurs ve diğer işlerin hepsinin bir arada yürütülmesinin güçlüklerinden bahsetmektedir. İlgili alan yazın incelendiğinde akademisyenlik yapan kadın ve erkeklerin akademiye cinsiyet konusuna ilişkin düşüncelerini yansıtabilecek çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmüştür.

Bu anlamda akademik kariyere ulaşma yolunda karşılaşılan durumların en iyi şekilde akademisyenlerin kendileri tarafından ifade edilebileceği düşünülmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, akademisyenler arasında cinsiyetin akademik yaşama etkileri üzerine nitel bir analiz yapmaktır.

Araştırmanın amacı

Akademisyenlerin, akademiye deneyimlerinde ve akademik çalışmalarında “cinsiyet” terimini nasıl tanımladıkları doğrultusundaki soruları bu araştırmanın temel problemini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın amacı; akademisyenler arasında kadın veya erkek olmanın (cinsiyetin) akademik yaşama etkilerinin neler olduğunun akademisyenler tarafından, kendi ifadeleriyle betimlenmesidir. Bu amaçla araştırmada şu sorulara cevap aranmaktadır:

1. Akademisyenler, akademide kadın veya erkek olmanın iş yaşamında onları hangi yönlerden etkilediğini düşünmektedirler?

2. Kadın ve erkek kimliği akademideki ilişkileri nasıl etkilemektedir?

3. Akademisyenler çalıştıkları kurumlarda cinsiyet ayrımcılığı hakkında ne düşünmektedirler?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma, akademisyenlerin akademide meslek seçimi ve cinsiyet ilişkisi hakkındaki görüşlerini ele almak amacıyla, nitel desende durum çalışması olarak tasarlanmıştır. Durum çalışması; tek bir durum ya da olayın derinlemesine incelendiği, verilerin sistematik bir şekilde toplandığı ve gerçek ortamda nelerin olduğuna bakıldığı bir yöntemdir. Elde edilen sonuçlarla olayın neden o şekilde oluştuğu ve gelecek çalışmalarda nelere odaklanılması gerektiğini ortaya koyar (Davey, 1991). Nitel araştırma, insanların deneyimlerini nasıl yorumladıklarını, dünyalarını nasıl kurduklarını, deneyimlerine nasıl bir anlam yüklediklerini anlamaya çalışır (Merriam, 2013).

2.2. Çalışma Grubu Ve Katılımcılar

Çalışmanın katılımcılarını; devlet ve vakıf üniversitelerinde görev yapan on akademisyen oluşturmaktadır. Çalışmanın katılımcıları, amaçlı örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Nitel araştırma, tipik olarak nispeten küçük örneklem üzerinde bir fenomenin derinlemesine anlaşılmasına ve incelenmesine imkân vermek için amaçlı seçilen tek duruma bile odaklanabilir. Amaçlı örneklemin mantığı ve gücü, derinlemesine anlam üzerine yaptığı vurgudan gelir (Patton, 2014). Belli bir amaç doğrultusunda bilgi zengini durumlar seçmede farklı yollar izlenebilir. Her bir stratejinin mantıksal açıklaması, belli bir amaca hizmet eder (Patton, 2014). Bu bakımdan araştırmada amaçlı örnekleme yönteminden tipik durum örnekleme kullanılmıştır. Tipik durum örnekleme, bir kültürü veya programı, çalışılan ortama yabancı insanlara tanıtmak için kullanılan bir örneklemedir ve kaynak kişilerin yardımıyla seçilmektedir. Burada amaç tüm katılımcıların deneyimleri konusunda genellemeler yapmak değil, bunlara yabancı olan kişilere bu durumlar hakkında neyin tipik olduğunu göstermektir. Örneklem sadece tasvir amaçlıdır, nihai değildir (Patton, 2014). Bu bağlamda araştırmaya dâhil olan katılımcılara dair bilgiler şöyledir:

Tablo 1. Katılımcıların Özellikleri

Kod adı	Kurum	Yaş	Unvan	Kıdem yılı	Bölüm	Medeni durum	Çocuk sayısı
Ahmet	Devlet Üniversitesi	34	Dr. Öğr. Üyesi	10	İktisat Fakültesi	B	-
Kaan	Devlet Üniversitesi	45	Doç. Dr.	10	Mühendislik Fakültesi	E	1
Hasan	Vakıf	30	Okutman	3	Yabancı Diller	E	-

	Üniversitesi			Yüksekokulu			
Doğu	Devlet Üniversitesi	37	Dr. Öğr. Üyesi	8	Mühendislik Fakültesi	E	2
Bilge	Devlet Üniversitesi	31	Arş. Gör.	7	Fen Edebiyat Fakültesi	E	-
Gül	Devlet Üniversitesi	28	Öğr. Gör.	7	Eğitim Fakültesi	B	-
Gizem	Devlet Üniversitesi	25	Arş. Gör.	3	Eğitim Fakültesi	E	
Hakan	Devlet Üniversitesi	36	Arş. Gör.	10	Eğitim Fakültesi	B	
Tuğrul	Devlet Üniversitesi	34	Okutman Dr..	5	Teknoloji Eğitim Fakültesi	B	
Abdulkadir	Devlet Üniversitesi	54	Prof. Dr.	27	Eğitim Fakültesi	E	2

Çalışmaya bir vakıf üniversitesi, dokuz devlet üniversitesi olmak üzere toplam on kişi katılmıştır. Katılımcıların yedi tanesi erkek üç tanesi kadındır. Katılımcılardan altı tanesi evli ve yalnızca üç tanesi çocuk sahibidir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak nitel araştırmalardaki temel veri toplama araçlarından biri olan görüşme kullanılmıştır. Yüz yüze yapılan görüşmelerde, veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği; katılımcıların düşüncelerini kendi cümleleri ile ifade edebildiği, soruların açık uçlu ve esnek olduğu, konuşma süresince konu üzerinde farklı fikirlerin ortaya çıkabileceği görüşme tipidir (Merriam, 2013). Nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan yarı-yapılandırılmış görüşmeler, araştırmacılara konunun ana çerçevesini belirleyip kendi konuları kapsamında soru sorma olanağı verirken, aynı zamanda görüşme sırasında ortaya çıkabilecek yeni durumlara göre sorular eklemeye fırsat veren esnek bir yapı sunmaktadır (DiCicco-Bloom ve Crabtree, 2006). Araştırmacı, görüşme yaptığı kişinin verdiği cevaplara odaklanarak konu hakkında derinlemesine bilgi edinme fırsatı bulur (Güler, Halıcıoğlu ve Taşgın, 2013). Yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği sahip olduğu belirli düzeydeki standartlığı ve aynı zamanda esnekliği nedeniyle eğitim bilim araştırmalarında yaygın olarak kullanılmaktadır (Türnüklü, 2000). Görüşme protokolünde katılımcıların kişisel bilgilerine ilişkin sorular ile araştırma amacına yönelik sorular yer almaktadır. Kişisel bilgilere ilişkin sorular; akademisyenlere yaşı ve cinsiyetleri, akademide geçirdikleri süre, akademik unvanı, çalışma alanı, evli olup olmadıkları ve çocuk sayıları ile ilgili sorular sorulmuştur. Araştırma amacına ilişkin yarı yapılandırılmış soruların olduğu bölüm için öncelikle ilgili alan yazın incelenmiş, bu konuda çalışmakta olan uzmanlarla görüş alışverişinde bulunulmuştur. Ardından

yapılan alan yazın incelemesinden yola çıkılarak formun ilk taslağı oluşturulmuş ve bu taslak üç uzman tarafından incelenmiştir. Uzman görüşlerinden gelen dönütler doğrultusunda sorulara son şekli verilmiştir. Ardından soruların anlaşılabilirliğini ve amaca uygunluğunu test etmek için bir akademisyen ile ön uygulama yapılmıştır. Ön uygulamadan alınan dönütlerden yola çıkılarak görüşme sorularına son hâli verilmiştir.

2.4. Veri Toplama Süreci

Araştırmaya başlamadan önce yapılan ön görüşmelerde, çalışmaya katılacak akademisyenlere çalışmanın amacı ile ilgili bilgi verilmiştir. Çalışmaya katılmayı kabul eden akademisyenlere, aydınlatılmış onam formu imzalatıldıktan sonra görüşmenin onların istediği bir yerde ve saatte yapılması için randevu alınmıştır. Çalışmaya katılan akademisyenlere görüşme için ses kayıt cihazı kullanılacağı açıklanmıştır. Daha sonra belirlenen yer ve saatte bizzat araştırmacının kendisi tarafından birebir her akademisyen ile görüşmeler yapılarak veriler toplanmıştır. Her görüşme yaklaşık olarak 30-50 dakika sürmüştür. Katılımcı ifadelerinin doğruluğunu teyit etmek amacıyla, ifadelerinden çıkarılan anlamlar kendilerine sorulmuş ve bu çıkarımlar katılımcılara teyit ettirilmiştir.

2. 5. Çalışmanın Etik Kuralları

Verileri toplama aşamasında etik prensipler (Miles &Huberman, 1994) çerçevesinde önlemler alınmıştır. Öncelikle katılımcılara araştırma konusuyla ilgili bilgi sahibi olmaları için açıklamalar yapılmıştır. Ardından katılımcıların rızalarını almak üzere aydınlatılmış onam formu imzalatılmıştır. Bu form, katılımcılara katılımın gönüllü olduğu ve araştırmanın herhangi bir yerinde özgürce katılımı sonlandırmayı seçebilecekleri konusunda teminat veren yazılı izin formu niteliğinde hazırlanmıştır. Ayrıca sesli kayıt için de katılımcılardan izin alınmıştır. Katılımcıların gizliliğini koruyabilmek için ses kayıtlarının yazıya geçirilmesi aşamasında her katılımcıya bir rumuz verilmiştir. (Glesne, 2013).

2.6. İşlem

Araştırma kapsamında gönüllü katılım sağlanması için araştırmacılar tarafından bir duyuru metni hazırlanmıştır. Bu duyuruya olumlu yanıtlar veren katılımcılara kendi istedikleri araştırma hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Görüşmeye başlamadan önce soru formunun başında katılımcılara araştırmanın amacı ve veri toplamak için kullanılan sorular sözlü olarak açıklanmıştır. Görüşmeler, hazırlanan görüşme protokolü doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin tamamı araştırmacılar tarafından yüz yüze bireysel olarak yapılmıştır. Araştırmacı görüşmenin başlangıcında, amacını ve görüşmenin nasıl yürütüleceğini akademisyenlere açıklamış ve verilerin güvenilir bir biçimde elde edilebilmesi için ses kaydı alacağını belirterek gerekli izini almıştır.

2.7. Verilerin analizi

Araştırmadaki verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. “İçerik analizi, hacimli olan nitel materyali alarak temel tutarlılıkları ve anlamları belirlemeye yönelik herhangi bir nitel veri indirgeme ve anlamlandırma çabasıdır” (Patton, 2014, 453). Araştırmada içerik analizi; kod, kategori ve tema olmak üzere 3 düzeyde gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerden elde edilen verilere dayalı olarak kodlar, kategoriler

ve temalar belirlenmiştir. Hazırlanan kod listesindeki unsurların birbiriyle bağlantı durumu incelenmiş, birbirleriyle bağlantılı olan kodlar aynı kategori altına alınmış ve daha sonra temalar elde edilmiştir.

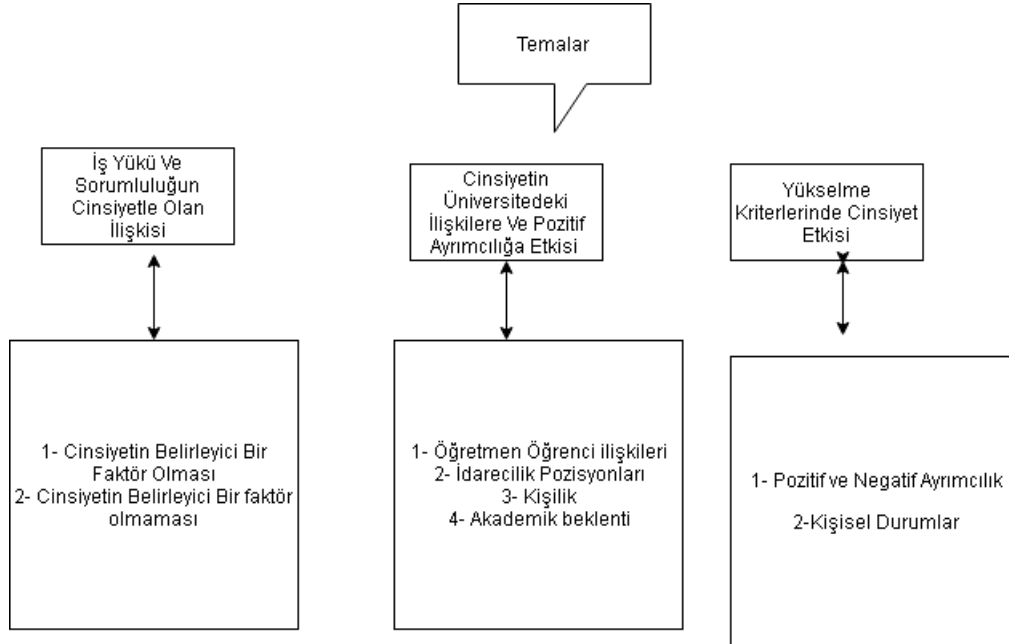
Görüşülen akademisyenlerin gerçek isimleri yerine, kod adı verilerek rumuzlaştırılmıştır. Araştırmadan elde edilen verileri çözümlmek için ilk önce kaydedilen görüşmeler bilgisayar ortamına aktararak deşifre edilmiştir. Daha sonra çalışmanın verileri, güvenilirliğin sağlanması için birinci araştırmacı ile nitel veri analizi konusunda deneyimli bir bağımsız araştırmacı tarafından görüşmelerin bir kısmı ayrı ayrı okunarak analiz edilmiştir. Katılımcılardan elde edilen veriler, oluşturulan kategoriler doğrultusunda değerlendirilmiş ve gruplanmıştır. Üç ayrı araştırmacının analizlerinden çıkan sonuçlar Güvenirlilik = Görüş Birliği/ Görüş Birliği+ Görüş Ayrılığı x 100 formülü kullanılarak hesaplanmıştır. Bu hesaplama sonucunda araştırmacının güvenirliliği %85 olarak belirlenmiştir. Güvenirlilik formülü ile hesaplanan sonucun %70'in üzerinde olması durumunda değerlendiriciler arasında güvenirlilik sağlanmış olmaktadır (Miles ve Huberman, 1994).

3. Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde yapılan analiz sonucunda elde edilen temalara ilişkin bulgular ve tablolar yer almaktadır.

3.1 Bulgular

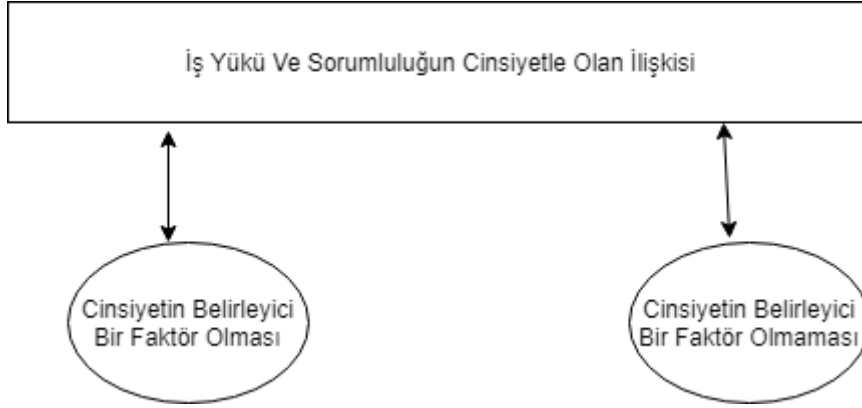
Akademisyenlerin akademide meslek seçimi ve cinsiyet ilişkisi hakkındaki görüşlerinden elde edilen bulguların veri analizi sonucunda; iş yükü ve sorumluluğun cinsiyetle olan ilişkisi, cinsiyetin üniversitedeki ilişkilere ve pozitif ayrımcılığa etkisi ve yükselme kriterlerinde cinsiyet etkisi olmak üzere 3 ana temaya ulaşılmıştır. Tema ve kategorilerin yer aldığı diyagram şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1: Tema ve Kod Diyagramı

1. Tema: İş Yükü ve Sorumluluğun Cinsiyetle Olan İlişkisi

Araştırmaya katılan akademisyenlerin iş yükü ve sorumluluğun cinsiyetle olan ilişkisi hakkındaki görüşleri şekil 2’de incelenmiş, tablo 2’de ise bu temaya ait kategori ve kodlamalara yer verilmiştir.

Şekil 2: İş Yükü ve Sorumluluğun Cinsiyetle Olan İlişkisi

Tablo 2: İş Yükü Ve Sorumluluğun Cinsiyetle Olan İlişkisi

Kategori	Kod
1 Cinsiyetin Belirleyici Bir Faktör Olması	Kadınlara daha toleranslı olunması (4)
	Erkeklerin güçlü olması (4)
	Hırs faktörü (1)
2- Cinsiyetin Belirleyici Bir Faktör Olmaması	Cinsiyetin sorumluluğu belirlemediği (6)
	Unvanın belirleyiciliği (3)
	Yaş-tecrübe ve medeni durumun belirleyiciliği (3)
	İdari görevin belirleyiciliği (2)

Tablo 2 incelendiğinde iş yükü ve sorumluluğun cinsiyetle olan ilişkisine ait kategori 1’de yer alan cinsiyetin belirleyici bir faktör olmasına ilişkin kodlamalar yer almaktadır. Çalışmaya katılan akademisyenlerin bir kısmı kadınlara daha toleranslı olduğundan söz etmişlerdir. Bu konuda konuşan akademisyenler eğer kadın akademisyen ise ve çocuğu varsa zaman zaman iş yükü konusunda kendilerine yardım edildiğini, pozitif ayrımcılık yapıldığını düşündüklerini ifade etmişlerdir. Çocuk sahibi olduğu zaman kadının iş yükünün arttığı, evdeki işlerin genellikle kadınlara kaldığı; bu yüzden onların yükünün erkeklere göre daha çok olduğu ve buradan hareketle pozitif ayrımcılık yapıldığı ifade edilmektedir. Bunun yanında bazı bölümlerdeki kadın akademisyenlerin yüklerinin erkek akademisyenler tarafından azaltıldığı, bazı akademik çalışmalara ve geç saatlerde olan derslere kadın akademisyenlerin dâhil edilmediği ifade edilmektedir. Bu görüşü savunan Gizem bunu; “Çevremde gözlemlediğim kadarıyla aslında çok da büyük bir farklılık göremiyorum. Yeri geldiğinde şunun bile yapıldığını gördüm: “Hocam işte senin çocuğun var, bunu biz halledelim” gibi pozitif ayrımcılıklara da şahit oldum.” diyerek ifade etmiştir. Çalışmaya katılan bazı

akademisyenler ise erkeklerin daha güçlü olduğundan söz etmişlerdir. Erkeklerin sayısal açıdan daha güçlü olduğunu ve birlik oluşturabildiklerini, kadınların ise hem sayısal azınlık hem de doğum, çocuk bakımı gibi sorumluluklar nedeniyle meslekten uzaklaşma durumlarının olduğunu, bu yüzden güçlü bir birliktelik oluşturamadıklarını ve yine buna bağlı olarak zaman zaman dışlandıklarını ifade etmişlerdir. Erkek akademisyenlerden biri, kadınların erkek akademisyenlere göre güçsüz duruşlar sergilediğini, herhangi bir zorluk durumunda geri adım attıklarını ifade etmiştir. Çalışmaya katılan bazı akademisyenler ise hırs faktöründen söz etmişlerdir. Hırsın daha çok kadın akademisyenlerde olduğunu düşünen katılımcılardan Ahmet isimli katılımcı, “Hani ben kendi adıma söylüyorum kadın akademisyenlerle bu anlamda anlaştım. Ama kadın akademisyenler daha hırslı oluyorlar. Hırslarından kaynaklanan hırçınlıkları oluyor. Bu hırçınlıkları olumsuz yansıya biliyor” diyerek kadın akademisyenlerin hem hırslı hem hırçın olduğuna vurgu yapmış; ancak yine de kendine çalışma arkadaşı olarak kadın akademisyenleri tercih ettiğini söylemiştir.

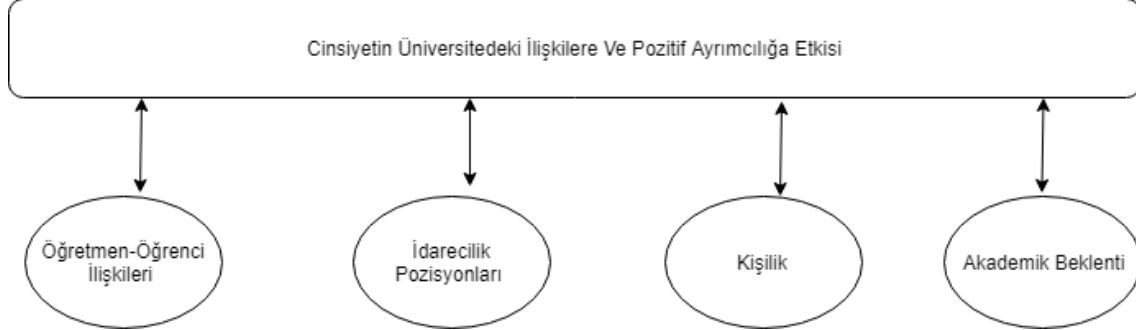
Tabloda, 2. Kategoride yer alan cinsiyetin belirleyici bir faktör olmamasına ilişkin kodlamalara bakıldığında ise; çalışmaya katılan bazı akademisyenler cinsiyetin sorumluluğu belirlemediğinden, akademik sorumluluğun cinsiyetin çok ötesinde başka faktörlerin etkisinde olduğundan söz etmişlerdir. Bu durumun ortama göre değiştiğini, yetiştirilme tarzının bunda büyük rol oynadığını, yani çocukluktan beri kadınların erkeklerden daha değersiz veya daha değerli olduğu düşüncesiyle yetişen kişilerin akademik yaşamlarının da bu düşüncelere göre şekillendiğini düşünmektedirler. Çalışmada akademisyenler arası ilişkilerin cinsiyetle değil, kişilik özellikleriyle belirlendiğini; cinsiyetini öne çıkararak bir şeyler yapmaktan hoşlanan kişilerin şahsiyetleriyle ilgili bir sıkıntı olduğunu ve bu kişilerin isimlerinin de saygıdan yoksun bir şekilde anıldığını düşünmektedirler.

Bunun yanında bazı akademisyenler ise unvanın belirleyiciliği konusuna vurgu yapmışlardır. İş yükü paylaşımı sırasında unvana göre hareket edildiğinden, unvanı daha yüksek olanların seçim yapma hakkı olduğundan söz etmişlerdir.

Yaş-tecrübe ve medeni durumun belirleyici olduğunu savunan akademisyenler de vardır. Örneğin Hasan bu soruya; “Birden fazla boyutu var. Kadın-erkek boyutu, evli-bekâr boyutu, genç-yaşlı boyutu, tecrübe boyutu... Kıdemi yüksek, orta yaşlı, evli bir bayan akademisyen diğer tüm gruplara ait akademisyenleri kurulacak ilişki noktasında şekillendirme potansiyeline sahiptir.” diyerek kadın ver erkeğin medeni hâlimden tecrübesine kadar pek çok boyutun buna etki ettiğini ifade etmiştir. Çalışmaya katılan bazı akademisyenler ise idari görevin belirleyiciliğinden söz etmişlerdir. Bu konuda görüşmecilerden biri olan Ahmet, “Akademik anlamda ise iş yükü aynı; ama idari diyorsan o zaman değişir. İş yükü anlamında hiç bir farkları yok.” diyerek iş yükünün yalnızca idari olduğuna vurgu yapmıştır. Kadın ve erkek arasında fark olmadığını belirten akademisyenimiz, düşüncesine şöyle devam etmiştir; “Bizim mesleğin beklisi de özel tarafı hem kitap okuyorsun hem devlet sana para veriyor. Olayın bu boyutu var dolayısıyla. Biz kitabı niye okuyoruz yükselmek için ya da yayın yapmak için... Kadın ya da erkek bir şey değişmez.” diyerek cinsiyetler arasında fark olmadığını vurgu yapmıştır. Akademisyenler, iş yükü ve sorumluluklar açısından kadın ve erkek arasında fazla bir fark görmezken bazı istisnai durumlarda pozitif ayrımcılık işaretlerine rastladıklarını da ifade etmişlerdir.

2. Tema:Cinsiyetin Üniversitedeki İlişkilere ve Pozitif Ayrımcılığa Etkisi

Araştırmaya katılan akademisyenlerin cinsiyetin üniversitedeki ilişkilere ve pozitif ayrımcılığa etkisi hakkındaki görüşleri şekil 3'te incelenmiş, tablo 3'te ise bu temaya ait kategori ve kodlamalara yer verilmiştir.

Şekil 3.Cinsiyetin Üniversitedeki İlişkilere ve Pozitif Ayrımcılığa Etkisi

Tablo 3.Cinsiyetinüniversitedekiilişkilerevepozitifayrımcılığaetkisi kategorileri

Kategori	Kod
1- Öğretmen-Öğrenci İlişkileri	Karşı cins etkisi (5)
	Kişisel özelliklerin etkisi (3)
	Fiziksel özelliklerin etkisi (1)
2- İdarecilik Pozisyonları	Kadınların daha olumlu ilişkiler kurması (5)
	Erkeklerin daha olumlu ilişkiler (3)
	Kadın-erkek arasındaki farklılıkların olmaması (2)
3- Kişilik Etkisi	Ortama göre (3)
	Cinsiyete göre (3)
	Duruma göre (2)
4- Akademik Beklenti	Cinsiyete göre (4)
	Medeni durum (2)
	Yaş ve kişisel özelliklere göre (2)

Tablo 3 incelendiğinde cinsiyetin üniversitedeki ilişkilere ve pozitif ayrımcılığa etkisine ilişkin kategori 1'de yer alan öğretmen-öğrenci ilişkilerine ait kodlamalar yer almaktadır. Çalışmaya katılan akademisyenlerin bir kısmı karşı cins etkisinden söz etmiştir. Buna göre bazı akademisyenler öğretmen ve öğrencilerin karşı cinsle daha iyi anlaştıklarını; fakat bazen bu durumun toplumsal algılar konusunda farklı anlaşılacağı hususunda tedirginlik yaşadıklarını ifade etmektedirler. Bu soruya kadın akademisyenler, genellikle kadınların daha güler yüzlü ve hoş görülü oldukları şeklinde

cevap vermişlerdir. Bunun yanında bir kadın akademisyen erkeklerin daha acımasız olabildiği şeklinde, bir diğeri ise erkeklerin sınıf yönetimini ve kontrolünü elinde tutma açısından daha şanslı oldukları şeklinde cevap vermiştir. Erkek akademisyenler, bu konuyu karşı cinsle iletişim ve ilişki çerçevesinde değerlendirmiştir. Bu akademisyenlerden biri, kadın akademisyenlerin kızları daha iyi anladığını ve erkek öğrencilerin de, bu derslerde erkek akademisyenlerle yaptıkları ders içi sohbetleri yapamadıkları için, daha iyi konsantre olduklarını düşünmektedir. Kişisel özellikler ve fiziksel özelliklere vurgu yapan akademisyenler de mevcuttur. Bu konuda konuşan akademisyenler ise, kadın-erkek fark etmeksizin çok dikkat çekici giyinilmesinin, derste yapılan konuşmaların ve öğrenciyle girilen iletişimin, fiziksel özelliklerden (güzel ya da yakışıklı olmasından) daha fazla etkili olduğu düşüncesindedir.

Tabloda yer alan 2. kategori olan idarecilik pozisyonlarında ise bazı akademisyenler kadınların daha olumlu ilişkiler kurduklarını ifade etmişlerdir. Bunu vurgulayan akademisyenler genellikle kadın idarecilerin daha pozitif olduğunu, daha sıcak ilişkiler kurduğunu ve daha güler yüzlü olduğunu belirtmiştir. Çalışmaya katılan bazı akademisyenler ise erkeklerin daha olumlu ilişkiler kurduğuna vurgu yapmıştır. Bu konuda kadın erkek arasında cinsiyet farkının olmadığını ifade edenler de vardır. Bazı akademisyenler ise, kesinlikle böyle bir fark olmadığını düşünmektedir. Mesela görüşmecilerden Ahmet, derse girme ya da akademik çalışmaların dışında kalan idarecilik pozisyonlarında zaman zaman ya da kişiliğe göre farklılıklar olabileceğine işaret etmektedir. Yani erkeklerin bazı idari görevleri daha iyi yerine getirdiklerini belirtmiştir. Aynı akademisyen, kadın ve erkek olmanın değil de kişiliğin, öğrenci-hoca ilişkisini etkilediğine vurgu yapmıştır.

3. kategoride yer alan kişilik konusunda ise bazı akademisyenler ortama, cinsiyete ve duruma göre, farklılıklar gösterdiğinden söz etmişlerdir. Bazı akademisyenler bu durumun ortama göre değiştiğinden söz ederken, yetiştirilme tarzının bunda büyük rol oynadığını düşünmektedirler. Çalışmaya katılanlardan Abdülkadir, akademisyenler arası ilişkilerin cinsiyetle değil, kişilik özellikleriyle belirlendiğini; cinsiyetini öne çıkararak bir şeyler yapmaktan hoşlanan kişilerin şahsiyetleriyle ilgili bir sıkıntı olduğunu ve bu kişilerin isimlerinin de saygıdan yoksun bir şekilde anıldığını düşünmektedir. Bunun cinsiyete göre değiştiğini düşünen akademisyenler de mevcuttur. Kadın akademisyenlerin hem hırslı hem hırçın olduğuna vurgu yapan; ama yine de kendine çalışma arkadaşı olarak kadın akademisyenleri tercih ettiğini belirten akademisyenler de mevcuttur. Bu konunun duruma göre değiştiği görüşünü savunan akademisyenler ise, pek çok değişkenin buna hizmet ettiğini ifade etmişlerdir.

4. Kategoride akademik beklentiye ilişkin kodlara yer verilmiştir. Buna göre; bazı akademisyenler akademik beklentinin cinsiyete göre değiştiğinden söz etmişlerdir. Bu konuda konuşan akademisyenler, kadınların daha çabuk yükseldiklerini, erkeklerin belli noktaya gelince çeşitli sebeplerle duraklayıp politize olabildiklerini, kadınların ise istikrarlı bir şekilde devam ettiklerini ifade etmiştir. Bayanların daha hırslı olduğunu, hamileliğin kısa süreli bir etkisi olsa bile, eğer hırslıysalar bundan hiç etkilenmeden yollarına devam ettiklerini belirtmiştir. Bazı akademisyenler ise, kadınların akademik beklentilerini, cinsiyetlerine bağlı olarak azim, inat ve beğenilme arzusu gibi unsurlarla beslediklerini vurgulamıştır. Kadın akademisyenlerden bazıları kadınlara bazen pozitif

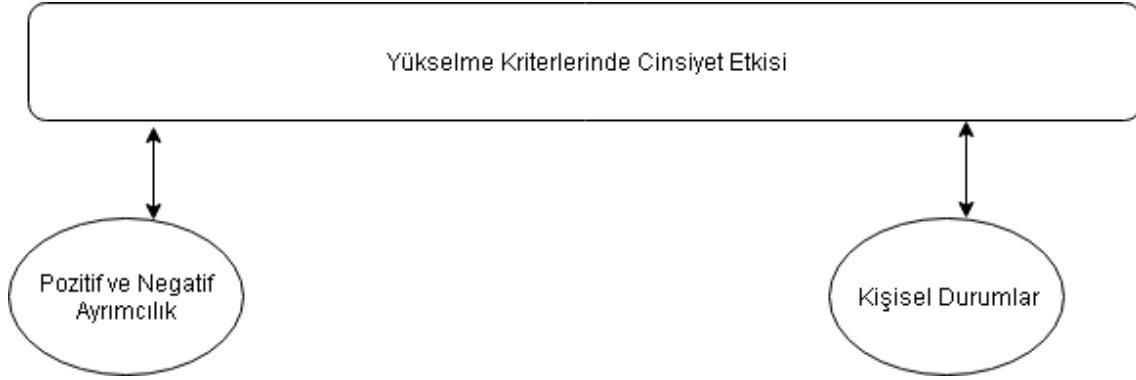
bazen de negatif ayrımcılık yapıldığını ifade etmişlerdir. Örneğin Bilge; “Yöneticiler genelde erkeklerden oluşuyor. Yönetimi oluşturan üyeler hep erkekler oluyor. Bir yandan akademik hayatta erkek ve kadını ayırmıyorlar. Kadına pozitif ayrımcılık yapmıyorlar; ama bir yandan da bazı önemli görevler üstlenileceği zaman onları da erkeklere vermeyi tercih ediyorlar. Sen çocuk bakıyorsun, seni evde eşin bekliyor gibi sözlerle karşılaşabiliyor.” şeklinde cevap vererek yönetici kadrolarının çoğunluğunun erkek olduğunu ve bu tür görevlerin kadınlara verilmek istenmediğini ifade etmiştir.

Akademik beklentinin medeni duruma göre değiştiğini ifade edenler ise, erkeklerin her koşulda daha hırslı olduğunu düşünmektedirler. Bu konuda konuşan akademisyenlerden Gül, evli kadınların çocuk yapma süreci ve bakımıyla ilgilendiği süreçte akademik olarak ilerlemeyi ikinci plana attıkları ve örneğin Yrd. Doç. Dr. aday bir annenin, çocuğu için doçentliğini rahatlıkla erteleyebildiğini; ama erkeklerde böyle olmadığını vurgulamıştır. Gizem de bu düşünceye çok yakın durduğunu, şu sözlerle ifade etmiştir; “Şöyle bir şey var ki; erkekler kendileri aralarındaki ilişkileri dolayısıyla biraz birbirlerini tutuyor gibi geliyor bana. Yani bir çalışma yapılacağı zaman falan hani kendi yakın arkadaşlarıyla yaptıkları için tabii zaman zaman dışlanma oluyor.” Bazı akademisyenler, kadın akademisyenlerin Yrd. Doç. Dr. unvanına sahip oluncaya kadar gelip orada uzun zamanlar geçirdiklerini; buna karşın erkeklerin daha hırslı olduklarını ve hızla akademik yükselme yolunda devam ettiklerini düşünmektedir. Hakan, çoğunlukla kadınların beklentilerinin daha düşük olduğunu düşünmektedir. Erkeklerin bazı durumlarda hazır konduğunu, evli veya çocuk sahibi olmalarının bile ilerlemelerine çok büyük etkisi olmadığını düşünmektedir. Tuğrul, kadınların yükünün daha çok olduğunu ve toplumsal beklentilerin de akademik yaşamı etkilediğini düşünmekte iken; Abdülkadir, beklentilerin cinsiyete göre farklılık göstermediğini, her geçen gün kadın akademisyen sayısının arttığını; cinsiyet bağlamında, beklentiler anlamında bir farklılık değil bir bütünlüğe doğru gidilmesi gerektiğini ve zamanla bu durumun olumluya doğru gittiğini düşünmektedir. Bu sorudaki bakış açısında akademisyenlerin kıdemlerinin etkili olduğu düşünülmektedir. Akademide daha uzun yıllar geçirmiş olanların farklılık değil de bir bütünlüğe işaret ettikleri dikkati çekerken, akademide daha kısa süre çalışmış olanların pozitif veya negatif ayrımcılığa vurgu yaptıkları gözlemlenmiştir.

Çalışmaya katılan bazı akademisyenler, yaş ve kişisel özelliklerine göre akademik beklentinin değiştiğini ifade etmişlerdir. Bu akademisyenler, akademik beklentide yaşın ve kişisel özelliklerin etkisine vurgu yapmışlardır. Daha genç olanların veya daha hırslı olanların kişilik özelliklerinin, akademiden beklentilerini etkilemede belirleyici olduğuna işaret etmişlerdir.

3. Tema: Yükselme Kriterlerinde Cinsiyet Etkisi Hakkındaki Akademisyen Görüşleri

Yükselme kriterlerinde cinsiyet etkisi hakkındaki akademisyen görüşleri şekil 4’te incelenmiş ve tablo 4’te ise bu temaya ait kategori ve kodlamalara yer verilmiştir.

Şekil 4. Yükselme Kriterlerinde Cinsiyet Etkisi

Tablo 4. Yükselme Kriterlerinde Cinsiyet Etkisi

Kategori	Kod
Pozitif ve Negatif Ayrımcılık	Pozitif ayrımcılık var ve gereksiz (5)
	Pozitif ayrımcılık var ve gerekli (4)
	Pozitif ve negatif ayrımcılık var (3)
Kişisel Durumlar	Hırslı olmak (3)
	Azimli olmak (3)
	Avantajlı ve dezavantajlı duruma sahip olmak (3)

Çalışmaya katılan bazı akademisyenler pozitif ve negatif ayrımcılığın varlığından söz etmişlerdir. Bu konuda konuşanlar pozitif ayrımcılık var ve gereksiz; pozitif ayrımcılık var ve gerekli diyenler ile hem pozitif hem negatif ayrımcılık var diyenlerden oluşmaktadır. Çalışmaya katılan bazı akademisyenler pozitif ayrımcılığa zaman zaman şahit olduklarını vurgulamış, ilaveten böyle bir tutum içinde olanları sert bir dille eleştirerek bunun olmaması gerektiğini belirtmişlerdir. Bazı akademisyenler ise, kadınların sosyal yükümlülüklerinin erkeklerden çok olduğu için kadınlara pozitif ayrımcılık yapılmasının gerekli olabileceğini düşünmektedir. Çalışmaya katılan akademisyenlerden Gizem, “Kadınların sosyal yaşantıdaki sorumlulukları her zaman erkeklerden biraz daha farklı ve fazla olduğu için sanıyorum hem evlilikte hem çocukta... Bekârken o kadar fark etmiyor ama evlendikten sonra özellikle kadının sorumlulukları hem kendi ailesine karşı hem eşinin ailesine karşı daha arttığını düşünüyorum sosyal yaşantıda. Bu da pozitif ayrımcılığı gerektiriyor olabilir.” diyerek pozitif ayrımcılığa gerekçe göstermiştir. Akademisyenlerden Gül ise bazı erkek yöneticiler tarafından bazı kadın akademisyenlerin baskılandığını, zorla bir şeyler yaptırılmak istenebildiğini ve “mobing” yapıldığını düşünmektedir. Bunun yanında erkek akademisyenlerin bu şekilde baskılanmadığını ifade etmiştir. Bu görüşü paylaşan akademisyenlerden Abdülkadir ise ayrımcılık yapılmaması gerektiğini savunmaktadır. Ama bazı bölümlerde çıkar ilişkileri için bazı kadınlara ya da erkeklere baskı yapıldığını ve yükselmek isteyen bir kadın akademisyenin böyle durumlarla karşılaşabildiğini belirtmektedir. Bu yüzden mobing ofislerinin açıldığını ve ayrımcılığın eğitim seviyesi ile

azalacağını düşünmektedir. Pozitif ayrımcılığın olduğunu ve bunun da gerekli olduğunu savunan akademisyenler ise; ev işi ve çocuklarla ilgilenme durumlarının bu tarz ayrımcılığa yol açtığını düşünmektedirler. Ayrıca aynı kişiler, bunun gerekliliği üzerinde durmuşlardır. Kadın akademisyenlerin sayılarının artması gerektiğini, bu yüzden haklı olarak onlara diğer sorumluluklarından dolayı akademisyenlikten kaçmamaları için pozitif ayrımcılık yapılmasını desteklemektedirler. Bu görüşü paylaşan akademisyenlerin tamamının erkek olması dikkat çekmektedir. Bunun yanında eğer huzurlu bir çalışma ortamı olursa akademisyenlerin birbirlerini hoşgörüle karşılayabileceklerini ve bunun pozitif-negatif ayrımcılık olarak düşünülmemesi gerektiğini ifade eden akademisyenler de vardır. Örneğin araştırmaya katılanlardan Tuğrul, genel olarak bilimsel çalışmalarda pozitif-negatif ayrımcılık olduğunu düşünmemekte; fakat bölümde bazı kadın akademisyenlere girmek istedikleri kadar ders verildiğini ifade etmektedir. Bazı akademisyenler ise hem pozitif hem de negatif ayrımcılığa tanıklık ettiklerini ifade etmişlerdir. Araştırmaya katılan akademisyenlerden Ahmet; “Hem negatifine hem pozitifine tanık oldum. Hem de birisinin kadın olduğu için ayrıldığına tanık oldum. Hem de kadın olduğu için bu kadroya niye başvuruyorsun diye söylendiğine tanık oldum, ikisine de tanık oldum. İkisinde de olayı yaşadım. Şimdi ayrımcılık var. Bizim yaradılışımız gereği bir erkek akademisyen bir karşısında ağlayan kadını gördüğü zaman istese de istemese de olumlu ya da olumsuz etkilenir. Ben ayrımcılığın olduğuna inanıyorum. Ayrımcılık kesinlikle var pozitif de negatif de... Buna da tanık oldum.” diyerek iki tür ayrımcılığın da yapıldığına dikkat çekmiştir. Araştırmaya katılan akademisyenlerden bir kısmı pozitif veya negatif ayrımcılığı etkileyen etmenlerin bireysel olduğunu ve özellikle akademisyenlerin özel hayatlarının bunda etkisi olduğuna dikkat çekmiştir. Bu doğrultuda özel hayatında mutlu olan akademisyenlerin pozitif ya da negatif ayrımcılık yapmadan adil bir davranış biçimi sergilediklerinin gözlemlendiği ifade edilmiştir.

Araştırmaya katılan kadın akademisyenlerin tamamı kadınların dezavantajlı olduğunu ifade etmiştir. Kadın akademisyenler, çocuk sahibi olmak ve ev işleri gibi durumlar nedeniyle bu kriterleri gerçekleştirmede erkeklere göre dezavantajlı olduklarını düşünmektedirler. Çalışmaya katılan erkek akademisyenlerin bir kısmı ise cinsiyetin gözetilmediğini düşünmektedir. Söz konusu katılımcılar bunu, akademik yükseltilme kriterlerinde cinsiyetin gözetilmediğini, kriterlerin gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğine bakıldığını söyleyerek ifade etmişlerdir.

Tabloda, 2. kategoride yer alan kişisel durumların etkisindeki kodlara bakıldığında ise bazı akademisyenlerin hırslı olmaktan söz ettikleri görülmektedir. Hırslın yükselme kriterlerini belirlediğinden, hırslı olanların çabuk yükseldiğinden, bunun yanında hırslı olmayanların yükselmeyi çok da dert etmediğinden söz etmişlerdir. Azimli olmaktan söz eden akademisyenler ise azimli olanların yavaş yavaş emin adımlarla ilerlediğini ifade etmişlerdir. Avantajlı ve dezavantajlı durumlardan söz eden akademisyenler ise daha çok medeni durumun, aile ilişkilerinin ve beklentinin, yükselme kriterlerinde belirleyici olduğunu ifade etmişlerdir.

4. Tartışma ve Sonuç

Araştırmada, akademi cinsiyet konusunda akademisyenlerin deneyimleri hakkında dikkat çekici sonuçlar elde edilmiştir. İlk olarak araştırmaya katılan

akademisyenlerin iş yükü ve sorumluluğun cinsiyetle olan ilişkisi hakkındaki görüşlerine ait bulgulara bakıldığında, çalışmaya katılan akademisyenlerin bir kısmı kadınlara daha toleranslı olduğundan söz etmişlerdir. Yani pozitif ayrımcılığa işaret etmişlerdir. Pozitif ayrımcılık, herhangi bir istihdam için eşit niteliklere sahip kadın ve erkek adaylar içerisinde kadınlara öncelik verilmesi anlamına gelmektedir. Bir başka deyişle, pozitif ayrımcılık eşit eğitim ve özelliklere sahip iki aday varsa kadına öncelik verilmesi anlamına gelmektedir (İlkaracan'danAkt, Ulucan, 2013). Cinsiyet nedeniyle yapılan pozitif ayrımcılık iş hayatında sıkça karşılaşılan bir uygulamadır. Kadın çalışanların seyahatlere pek fazla gönderilmemesi, çok riskli görevlerin kadın çalışanlara verilmemesi, aile düzenini olumsuz etkileyebilecek görevlere kadın yöneticilerin atanmaması gibi pozitif ayrımcılık uygulamalarını şirketlerde görmek mümkündür (Altan, 2003). Yasalar önünde eşitlik, bireylerin farklılıklarını dikkate almaksızın aynı haklara sahip olmaları ilkesine dayanmaktadır. Kanun önünde eşitlik ilkesine göre, kamusal alanda bireyler eşit olarak kabul edilmekte ve kamu otoriteleri her bireye aynı muamelede bulunurken, yasalar aynı durumdaki bireyler arasında ayırım gözetmemektedir. Göz ardı edilmemesi gereken nokta, yasa önünde eşitlik ilkesinin temelindeki birey kavramının, 19. yüzyıla kadar sadece erkekleri içerdiği ve kadınların dışlanmış oluşudur (Araslı, 2000).

Gürkanlar (2010), Akdeniz Üniversitesi'nin kadın çalışanlarını kapsayan bir araştırmasında, esnek çalışma sistemlerinin çalışan kadınların sosyal rolünü nasıl etkilediği ve performansına nasıl yansıdığı incelenmiştir. Araştırmada, Akdeniz Üniversitesi'nde çalışan akademik ve idari kadın personelin esnek çalışmaya karşı tutumları, esnek çalışmanın sosyal rolleri, iş tatminleri, örgütsel bağlılıkları, yaşam tatminleri, iş-aile çatışmaları, işten ayrılma niyetleri ve çalışma performansları üzerine etkileri hakkında bilgiler edinilmiştir. Araştırma sonucunda, üniversitedeki esnek çalışma saatleri kadın akademisyenlerin kadın idari çalışanlarına oranla iş ve yaşam tatminlerini ve örgütsel bağlılıklarını olumlu etkilediği ve bunun sonucunda da çalışma performanslarını artırdığı tespit edilmiştir.

Ayrımcılıkla ilgili ülkemizde yapılmış araştırmalara bakıldığında ise cinsiyet ve medeni durum üzerine yapılan araştırmaların bazılarında cinsiyetin akademik personel üzerinde örgütsel bağlılığı etkilediği yönünde görüş birliğine varılırken, bazı çalışmalarda kadınların, bazılarında erkeklerin örgütsel bağlılık derecelerinin yüksek olduğu ileri sürülmüştür. Bunun tersine bazı çalışmalarda örgütsel bağlılık ve cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bununla birlikte bazı araştırmacılar örgütsel bağlılığın farklı boyutlarını incelemiş ve bunların bazılarının cinsiyetle anlamlı ilişki içinde olduğunu, bazılarının ise olmadığını savunmuşlardır (Özcan, 2008). Örgütsel bağlılığın iki boyutu ve cinsiyet arasındaki ilişki incelendiğinde, kadınların örgüte erkeklerden daha fazla bağlandıkları; fakat bunun genelde devam bağlılığı olduğu ve cinsiyetle duygusal bağlılığın ilişkili olmadığı belirlenmiştir (Halaçoğlu, 2008).

Çalışmada ulaşılan bir başka sonuç ise cinsiyetin üniversitedeki ilişkilere ve pozitif ayrımcılığa etkisi konusunda olmuştur. Bazı akademisyenler ortama göre, cinsiyete göre ve duruma göre farklılıklar gösterdiğinden söz etmişlerdir. Bazı akademisyenler bu durumun ortama göre değiştiğinden söz ederken, yetiştirilme tarzının bunda büyük rol oynadığını; yani çocukluktan beri kadınların erkeklerden daha değersiz veya daha değerli olduğu düşüncesiyle yetişen kişilerin akademik

yaşamlarının da bu düşüncelere göre şekillendiğini düşünmektedir. Burada yine ayrımcı bir bakış açısı mevcuttur. Bu ayrımcılığın ortadan kaldırılmasında yasa koyucuya, yani devlete önemli görevler düşmektedir. Kadınların okullaşma oranı arttıkça ve erkekler bilinçlendikçe ayrımcılığın ortadan kalkacağı düşünülmektedir.

Kadın ve erkekler arasındaki en önemli farklılık birinin diğerine üstünlüğü olarak görülmemelidir. Kadın ve erkek arasındaki esas farklılığı doğuştan gelen fiziksel özellikler olarak açıklamak daha doğru olacaktır. Kadının ve erkeğin kromozom farklılıkları ve buna bağlı olarak cinsiyet organlarındaki farklılıklar, hormonal farklılıklar, üremeye bağlı farklılıklar şeklinde biyolojik yapıdan kaynaklı farklılıklar olarak ifade etmek yerinde olacaktır (Dökmen, 2006: 81). Ancak geleneksel toplumlarda yetiştirilme tarzlarına bakıldığında bazı kültürlerin bazı cinsiyetleri öne çıkaran, onları diğerine göre üstün gören bir bakış açısı sergilediği görülmektedir. Bu bakış açısıyla büyüyen çocuğun da cinsiyetçi bir bakış açısı sergilemesi kaçınılmaz olmaktadır. Tuncer (2019) yaptığı çalışmada tam da bu konu üzerinde durmuştur. Tuncer' e göre erkek akademisyenler, akademik ve bilimsel ortamdan kaynaklı olarak cinsiyet tartışmalarının dışında kalmakta ve bu tip araştırmalar yapmamaktadırlar fakat günümüzde kadınlara karşı meslektaşlarından ya da öğrencilerinden gelen psikolojik veya fiziksel şiddetin önüne geçilememesi, akademinin cinsiyetinin eril olmasından kaynaklanmaktadır. Bir diğer söylemle akademi, görünmeyen bir eril cinsiyet üzerine şekillenmektedir. Bu durum da, günümüzde dahi, kadın akademisyenlerin ilerlemelerine ket vurmaktadır.

Araştırmanın bir diğer sonucu da bazı akademik beklentilerin cinsiyete göre değiştiği fikridir. Çalışmada kadınların daha çabuk yükseldiklerini, erkeklerin belli noktaya gelince çeşitli sebeplerle duraklayıp politize olabildiklerini, kadınların ise istikrarlı bir şekilde çalışma hayatına devam ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Ancak araştırmada bunun tam tersi bir sonuç olarak erkeklerin daha hırslı ve daha hızlı yükselme yolunda ilerledikleri sonucuna da ulaşılmıştır.

Türkiye'de genel olarak kadınların dünya ölçülerine bakıldığında, çok kötü durumda olması akademide de tutunabilmeleri için erkeklerden çok daha fazla çaba harcamalarını gerektirmektedir. Özellikle akademik kariyerin başlangıcı olan doktora tez aşaması, kadınlar için aynı zamanda evlenme ve çocuk doğurma yıllarına denk gelmektedir. Evli ve çocuklu kadın akademisyenler bu süreci büyük zorluklarla deneyimlemektedirler. En önemlisi de bu kadınların çocuklarına yeterince zaman ayıramaması nedeniyle güçlü bir suçluluk duygusuyla başa çıkmaya çalışmalarıdır. Bu nedenle kadın akademisyenlerin kalıcı pozisyona geçtikten sonra suçluluk duygularını tamir edebilme adına işlerini ikincil plana iterek aile ve çocuklarına daha fazla zaman ayırdıkları ortaya çıkmıştır. Bu da kadınların verimli olabilecekleri dönemde kariyerlerinde daha iyi olmak ya da karar mekanizmalarına gelebilmek için herhangi bir çaba içinde olmalarını engellemektedir (Genovate, ara rapor, 2013).

Dikmen ve Maden (2012) kadın akademisyenlerin görünmeyen emeği üzerine yaptıkları araştırmalarında, akademisyenlerin yaklaşık % 69'unda akademik yaşamda cinsiyet ayrımının olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Dursun, Öztürk, Evliyaoğlu ve diğerlerinin (2013) hazırladığı Ankara üniversitesi Toplumsal Cinsiyet Eşitliği İklimi ve Kültürü Araştırma Raporu'nda Türkiye'de askerliğin zorunlu olması nedeniyle erkek katılımcılardan bazılarının kariyerlerine geçici bir süre ara vermek durumunda

kaldıkları, kadın katılımcıların doğum sonrası izinlerini kullanarak yasal haklarına dayalı bir ara verdikleri; buna ek olarak çocuk büyütme sorumluluğu nedeniyle de dönemsel olarak işlerini fiilen askıya aldıkları belirtilmiştir. Bunun yanı sıra idarecilik görevlerinin de akademik çalışmalarına ara vermek anlamına geldiği ifade edilmiştir. Çocuk sahibi olduktan sonra onu büyütmeyle ilgili sorumluluklar, kadın akademisyenlerin üniversitedeki çalışmalarını ertelemelerine yol açarken, erkek akademisyenler için de bu durum akademik yaşamlarında zaman kullanımlarını çocuğa göre ayarlamak anlamına gelmektedir. Görüşme yapılan ve odak grup çalışmasına katılan kadın akademisyenler içinde, doktora tezlerini bitirmeden doğum yaptıkları için ayrımcılığa ve baskıya uğradığını ifade edenlerin yanı sıra annelik sorumluluklarını yerine getirmekle ilgili olarak zaman kullanımı açısından akademik birimlerinde yeterince hoşgörüle karşılanmadıklarından yakınanlar da olmuştur. Yine aynı araştırma Ankara Üniversitesi'nde kadın akademisyenler ve erkek akademisyenler arasında sayıca büyük bir fark olmamasına karşın, genel bir eğilim olarak kadın akademisyenlerin akademik hiyerarşinin üst basamaklarında, idari konumlarda ve yönetim/ karar alma mekanizmalarında daha az yer aldıklarını; ancak akademik ilerleme ölçütlerinin cinsiyet ayrımcılığı içermediği tespit edilmiştir. Bizim araştırmamızda ortaya çıkan akademik yaşamda cinsiyet ayrımının olmadığı ve kadın akademisyenlerin çocuk için kariyerini erteleyebildiği sonuçları bu araştırma sonuçlarıyla da örtüşmektedir. Bununla birlikte bizim araştırmamızda yukarıdaki sonucun aksine, kadın ve erkek akademisyenlerin büyük bir kısmının, erkek akademisyenlerin akademideki yükselmelerinin daha kolay olduğunu düşündükleri görülmektedir.

Tahtaloğlu'nun (2016) araştırmasında kadın akademisyenlerin, akademik yükselişlerinin görünmez bir bariyerle (cam tavan sendromu) engellendiği vurgulanmıştır. Akademik kariyerin alt basamaklarında, örneğin araştırma görevlisi kadrosunda erkek ve kadın sayısı eşit iken, akademik unvan yükseldikçe bu unvanlarda bulunan kadın akademisyen sayısı düşmektedir. Bu çalışma bir yönüyle bizim çalışmamızla paralellik göstermektedir. Tahtaloğlu' nun makalesinde de erkek akademisyenlerin ilerlemesinin kadınlara göre daha rahat olduğu vurgulanmaktadır fakat bizim çalışmamızla örtüşmeyen tarafı bu ilerlemenin erkek yöneticiler tarafından görünmeyen ve bilinmeyen sebeplerle engellendiği düşüncesidir. Tahtaloğlu' na göre akademik ilerlemede kadınların önüne görünmez engeller konulmakta ve ilerlemeleri kasıtlı olarak sekteye uğratılmaktadır. Bu tespit, erkeklerin yükselişinin daha rahat olmasını vurgulaması açısından bizim araştırmamızla örtüşmektedir.

Çalışmanın bir başka sonucu da yükselme kriterlerinde cinsiyet etkisi konusunda olmuştur. Yükselme kriterlerinde hem pozitif hem de negatif ayrımcılık olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Dursun, Öztürk, Evliyaoğlu ve arkadaşlarının (2013) hazırladığı Ankara üniversitesi Toplumsal Cinsiyet Eşitliği İklimi ve Kültürü Araştırma Raporu'nda araştırmaya katılan akademisyenlerin büyük çoğunluğu, kadro yükselmelerinde sorun yaşadıklarını belirtmektedirler. Özellikle profesör ve doçentlerin hemen hepsi, atama ve yükseltmelerin farklı aşamalarında zamanında kadro alamayışlarını; kadro yokluğu, yönetimin değişen kadro politikaları, atama yükseltme ölçütlerinin zorluğu gibi nedenlerle açıklamaktadırlar. Ancak katılımcıların asıl vurguladıkları sorunlar, belirtilen bu engellere bağlı olarak oluşan adaletsizlikler ve işyerindeki yıldırmalardır. Yani sözleşmeli olmayan ve kalıcı kadroya sahip olan doçent

ve profesör katılımcıların hemen hepsi, kariyerleri boyunca kadro yokluğu, yönetimin değişen kadro politikaları ve kriterlerin zorluğu gibi gerekçeler gösterilerek, karar mekanizmalarındaki kişiler tarafından yıldırıma uğradıklarını, baskı gördüklerini, çeşitli haksızlıklara ve keyfi uygulamalara maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Ancak bu ifadelerin hiçbirinde cinsiyete bağlı ayrımcılığa maruz kalındığına dair bir açıklamaya rastlanmamıştır. Ancak araştırmamıza katılan bir grup akademisyen, akademik yükselmede kadınların dezavantajlı olduğunu düşünmektedir. Er'in (2008) yaptığı çalışmada orta ve üst idari pozisyonlardaki kadın akademisyenlerin daha düşük sayıda temsil edildikleri ve akademik unvan basamaklarında terfi ve ilerleme hususunda çok düşük oranda da olsa cinsiyet ayrımcılığıyla karşılaştıkları sonucuna ulaşılmıştır. Kadınların dezavantajlı olduğunu yine kadınlar savunmaktadır. Nitekim akademide yükselme kriterleri açısından cinsiyetin etkili olup olmadığı hususundaki soruyla ilgili olarak, kadın akademisyenlerin tamamı kadın olmanın akademide yükselme konusunda erkeklere oranla dezavantajlı bir durumda olduklarını dile getirmektedirler. Buna karşın erkek akademisyenler bu soru kapsamında cinsiyetin belirleyici bir etmen olmadığını vurgulamaktadırlar. Dolayısıyla görüşmecilerin bu konudaki yargılarını, temel itibarıyla sahip oldukları cinsiyet kimliklerinin şekillendirdiği gözlemlenmektedir.

Kadınların en zor akademik dönem olan doktora tez dönemleri aynı zamanda evlenip çocuk doğurma dönemi ile de örtüşmekte ve bu durum akademiye kadınlar açısından katmerli zor bir alan hâline getirmektedir. Bu zor dönemi, üstelik iş güvencesizliği içinde atlatan kadınlar, suçluluk duygusuyla çocuklarını ve ailelerini birincil önem derecesine taşıyıp hayatlarının merkezi hâline getirirken işlerini, yani akademik kariyerlerini, ikincilleştirip önemsizleştirmektedirler. Sadece zorunlu olarak yapmaları gereken işleri yapıp, karar mekanizmalarına gelme konusunda isteksiz davranmaktadırlar (Boyras, 2017).

Kadına yönelik ayrımcılığın toplumsal yaşamda en belirgin örneği; erkekler tarafından kadınlara uygulanan şiddet ve erkeklerin iş yaşamında yüksek mevkilerde görev verilirken kadınların genelde yardımcı pozisyonlarda istihdam edilmesi bu ayrımın en belirgin örneklerinden birisidir. Erkekler kadınların yardımcı pozisyonda çalıştırılmalarına, cam tavan sendromu olarak açıklama getirmişlerdir. Cam tavan sendromunda kadınların, doğurgan oldukları için hamile oldukları dönemlerde, belli sürelerde işten uzak kalmaları onların üst mevkilere gelmeleri için en önemli engeldir. Ayrıca cam tavan sendromunda kadınların, ev işlerinden birinci derecede sorumlu oldukları için, örgüt için pozisyonlarda sadece insan kaynakları, halkla ilişkiler ve yardımcı pozisyonda görev alabilecekleri iddia edilmiştir. Tarihsel süreçte kadınlara biçilen roller; pasiflik, sakinme, korunma, savunma şeklinde sembolleştirilmiştir (Savran, 2009: 269).

Acar (1998), yaptığı araştırmasında kadınların alt kadrolarda yoğunlaşmalarını üç sebebe bağlamaktadır. Bunlardan ilki son yıllarda akademik camiaya erkeklerden daha fazla kadının girmiş olması yönündedir. Kadın akademisyenlerin oranındaki yükselme, bu durumu ispatlar niteliktedir. İkinci açıklama kadınların terfi olanaklarının erkeklere göre daha yavaş olması yönündedir. Fakat Acar'ın otuz bini aşkın akademisyen üzerinde derlemiş olduğu dereceler/ unvanlar arasında harcanan ortalama süre için yapılan hesaplar erkek ve kadın akademisyenler arasında çok önemli bir farklılığın olmadığını ortaya koymaktadır.

Akademik camia, Türkiye’de cinsiyet ayrımcılığının daha az olduğu ve kadınların da erkeklerle benzer düzeyde işgücüne katılabildiği bir alan olarak görülmektedir (Özdemir ve Tanyıldız, (2011). Türkiye’de uzmanlık gerektiren mesleklerde kadın oranları oldukça yüksek düzeydedir. Bugün ülkemizde üniversitelerde kadın öğretim elemanı oranı yaklaşık % 41,1’dir. Bu kapsamda, profesörler içerisinde kadın oranı % 28,2, doçentler içerisinde kadın oranı % 46,9, öğretim görevlileri içerisinde kadın oranı % 38,8’dir (TÜİK, 2011- 2012). Ayrıca, 186 üniversitenin sadece 11’inde kadın rektör görev yapmaktadır (TÜİK, 2011).

Özbilgin ve Healy (2004) tarafından Türkiye’deki akademik istihdam ve cinsiyet arasındaki ilişkileri sorgulamaya yönelik Türk profesörler üzerine gerçekleştirilen nitel analizde, ev-iş ara yüzü ve ayrımcılık yapıları temel unsurlar olarak tespit edilmiştir. Bu bağlamda kadın profesörler geleneksel aile ideolojisi ve cinsiyet temelli iş bölümü nedeniyle evi yönetmekle sorumlu iken erkek akademisyenler bu süreçte sadece yardımcı olarak düşünülmektedir. Erkek akademisyenler eve ilişkin sorumlulukları akademik ilerlemelerinde bir engel olarak ifade etmezken, kadın akademisyenler bu durumun üst kademelere yükselmelerinde engel teşkil ettiğini belirtmişlerdir. Ev işleri ve çocuk bakımı kadınların ilerlemelerinin önündeki temel engeller olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadın akademisyenler ailelerinin, iş arkadaşlarının, diğer arkadaşlarının ve özellikle doktora aşamasında danışmanlarının desteğinin çok önemli olduğunu da vurgulamışlardır. Cinsiyet ayrımcılığı yapılarına ilişkin görüşler irdelendiğinde ise kariyer gelişim süreçlerinde erkekler kurumsal bir takım engellerle karşılaştıklarını ifade ederken, kadınlar daha çok aile temelli engellerle karşılaştıklarını vurgulamışlardır. Bazı erkek akademisyenler iş yaşamında ayrımcılık olmakla birlikte akademik yaşamda ayrımcılık olmadığını vurgulamışlardır. Bu inancın temelinde akademik kariyerin sosyal anlamda ayrıcalıklı bir konum olarak algılanması yatmaktadır (Özkanlı ve Korkmaz, 2000). Öte yandan bu inanç, kadınların kariyerlerinde başarılı olabilmek için erkeklere nazaran daha fazla çalıştıkları gerçeğini değiştirmemektedir.

White ve Özkanlı (2009) Türkiye ve Avustralya’daki üniversitelerde üst düzey yönetimde yer alan profesörler (rektörler, rektör yardımcıları, dekanlar, bölüm başkanları ve yardımcıları) üzerine gerçekleştirdikleri çalışmalarda, her iki ülkedeki üniversitelerde de üst yönetim pozisyonlarında kadınların daha düşük oranda yer aldığını tespit etmişlerdir. Bunun altında yatan nedenler sorgulandığında erkeklerin yönetici konumuna yükselirken zorluklarla karşılaşmadıklarını ifade etmeleri, kadınların ise bir bölümünün zorluklarla karşılaştıklarını ve yönetici konumuna yükselmelerinin genellikle kazara/ plansız olduğunu belirtmeleri şeklinde ifade edilmiştir.

Suğur ve Cangöz’ ün (2016) araştırmasında akademisyen kadınların, karar alma mekanizmalarında çok az düzeyde buldukları ve yeterince temsil edilmedikleri vurgulanmaktadır. Bununla birlikte yapılan çalışmada devlet üniversitelerinde çalışan kadın akademisyenlerden alınan verilere göre; kadın akademisyenlerin cinsiyet ayrımcılığı yapıldığına dair bir algılarının olmadığı, yani cinsiyet ayrımcılığı yapılmadığını düşündükleri ortaya çıkmıştır. Fakat bununla birlikte ailevi ve toplumsal bir takım sebeplerden ötürü, üst düzey yönetimlere atanma konusuna sıcak bakmadıkları tespit edilmiştir.

Türkiye'deki üniversitelerde kadının üst yönetim kademelerinde yer alma ve karar verme mekanizmalarına katılım düzeyine ilişkin gerçekleştirilen araştırmaları takiben "mevcut durumu" ortaya koyabilmek adına ilgili istatistikler irdelenmiştir. Bu çerçevede; Türkiye'de 2013 yılı itibariyle toplamda 179 adede ulaşan vakıf ve devlet üniversitelerinde görev yapan kadın rektör sayısının sadece 10 olduğu görülmektedir. Avrupa'da da benzer bir durum söz konusudur. En yüksek kadın rektör oranı %50 ile İsveç'tedir (Kaplan, 2013).

Yılmaz'ın (2005) "Akademik Hayatta Kadınların Statüsü İstihdamı ve Sorunları" adlı çalışmasında kadın akademisyenlerin % 43,5'ine üniversitelerde kadın-erkek ayrımcılığının yapıldığı tespit edilmiştir. Çalışmada kadın akademisyenler, kadın ve erkek akademisyenler arasında en çok ayrımcılık yapılan konunun yükselme ve ilerlemede olduğunu belirtirken daha sonra yönetsel sorumluluklarda ve erkeklerin kadın akademisyenlere bakış açısında ayrımcılık yapıldığını belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan kadın akademisyenler; yükselme ve ilerlemede, yönetsel sorumluluklarda, erkeklerin kadın akademisyenlere bakış açısında, işe alınmada, görev dağıtımında, mesleki projelerde ayrımcılık yapıldığını ifade etmişlerdir. Bizim çalışmamızda ortaya çıkan sonuç bu çalışmanın sonucunu destekler niteliktedir.

Genel olarak Türkiye'de akademisyenlik mesleği kadınlar ve erkekler için istenilen ve tercih edilen bir alan olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, bu alanda kadın istihdamı da yüksektir. Ancak kadın akademisyenler gerek akademik yaşam içerisinde karşılaştıkları güçlükler ve gerekse toplumsal yaşamın onlara biçtiği misyonlar ve sorumluluklar gereği akademik yaşamda, karşı cinse göre arzuladıkları yerde ve pozisyonlarda olma konusunda erkek akademisyenlere göre daha çok zorluk yaşamaktadırlar. Ancak Türkiye'de eğitilmiş, bilinçli kadın ve erkek sayısı arttıkça, bu tablonun iyileşeceğini söylemek elbette mümkündür. Bu sorunun aşılmasına yönelik üniversitelerin yönetim bazında çözümsel politikalar geliştirmeleri gerekmektedir.

Akademide kadınlara ilişkin çalışmalar, irdeledikleri konular bağlamında değerlendirildiğinde öncelikle kadınların akademiye girişi ve akademideki mevcut durumlarını ortaya koymaya yönelik betimsel çalışmalar dikkat çekmektedir (Acar, 1996; Akbulut 2011). Ardıç (2009) ve Okay (2007) ise yaptıkları çalışmalarda belli alanlardaki (Mühendislik ve Fen Bilimleri, Yönetim ve Organizasyon) kadın akademisyenlerin durumunu tasvir etmeye çalışmışlardır. Bazı çalışmalar (Adak & Cömertler, 2005; Özkanlı, 2010; Tan vd., 2011) ise akademide yaşanan toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığa ve yatay-dikey ayrışmaya vurgu yapmaktadır. Akademisyenlerde iş doyumu ve strese ilişkin araştırmalar (Erdem, 2005; Akman vd., 2006; Sarıtış, 2010), bu alanla ilgili diğer çalışmalardır. Farklı akademik pozisyonlardaki ve farklı üniversitelerdeki (özel veya devlet üniversitesi) akademisyenlerin kariyer gelişimleri ve karşılaştıkları sorunların genel olarak ele alındığı çalışmaların (Özbilgin & Healy, 2004; Dost & Cenkseven, 2007; Özkanlı, 2007) yanı sıra özellikle toplumsal cinsiyet bağlamında iş-aile çatışmasına odaklanan araştırmalar (Özkanlı & Korkmaz, 2000; Gönenç vd, 2013; Belkıs, 2016; Tepe, 2018), kadınların akademide karşılaştıkları güçlükleri ve bunlara kaynaklık eden sosyo-kültürel yapıyı anlamak açısından önem taşımaktadır. Buradan hareketle araştırmacılara yönelik öneriler şunlardır:

Çalışma yaşamında kadının genel ve akademik yaşamdaki durumunu sorgulayan araştırmaların yapılması, kadın ve erkek akademisyenler arasındaki farkı daha net bir şekilde ortaya koymaya yardımcı olabilir.

Kadın akademisyenlerin üniversitelerde karar verme süreçlerine katılım oranları ve bu katılımın önüne geçen nedenler araştırılabilir.

Kadın akademisyenlerin kadın kimliklerinden kaynaklı olarak uğradıkları çeşitli baskıların ve bunun onlar üzerinde yarattığı olumsuz etkilerin neler olabileceğine ilişkin bir araştırma yapılabilir.

Akademik kurumun kurumsal olarak neden eril ve cinsiyetçi bir kültüre sahip olduğu farklı şehirlerdeki üniversitelerin kadın ve erkek akademisyenleriyle yapılacak nitel çalışmalar ve derinlemesine görüşmelerle analiz edilmesi mevcut durumun nedenleriyle ortaya koyulması açıdan önemli olabilir.

KAYNAKLAR

ACAR, F. (1996). “**Türkiye’de Kadın Akademisyenler: Tarihsel Evrim ve Bugünkü Durum**”. **Akademik Yaşamda Kadın**, Ankara: Türk-Alman Kültür İşleri Kurulu Yayın Dizisi.

ACAR, F. (1998). **Cumhuriyet ve Kadın, Cumhuriyet’in 75. Yılında Türkiye’de Kadının Durumu**. TC Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Ankara.

ADAK, N. & Cömertler, N. (2005). Türkiye’de Akademi ve Akademik Yönetimde Kadınlar. **Sosyoloji Araştırmaları Dergisi**, C. VIII, S. 2: s. 5-22.

ADAK, N. (2018). Akademi Kadınlar: Yükseköğrenime Giriş ve Kariyerde İlerleme. **Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi**, C.I, S. 1: s. 23-38.

ALTAN, Ö. Z. (2003). **İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku**. Anadolu Üniversitesi.

Akbulut, N. (2011). Ayna benlik: Kadın Akademisyenler Gelenekçidir. **Eğitim Bilim Toplum Dergisi**, C. IX, S. 34: s. 50-66.

AKMAN, Y., Kelecioğlu, H. & Bilge, F. (2006). Öğretim Elemanlarının İş Doyumlarını Etkileyen Faktörlere İlişkin Görüşleri. **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C.XXX, S.30.

ARASLI, O. (2000). Türkiye’de Siyasi Yapılanma ve Temel Siyasi Sorunlar Sempozyumu’nda sunduğu tebliğ. Türkiye’de Siyasi Yapılanma ve Temel Siyasi Sorunlar Sempozyumu, Ankara.

ASLAN, Ş. (2008). Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ile Örgütsel Bağlılık Ve Mesleğe Bağlılık Arasındaki İlişkilerin Araştırılması. Yönetim ve Ekonomi: **Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.XV, S. 2: s. 163-178.

BACANLI, F. (2012). Kariyer Karar Verme Güçlükleri Ve Meslek Seçimine İlişkin Akılcı Olmayan İnançların İlişkisi. **Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi**,C.IV, S.37: s. 86-95.

BELKIS, Ö. (2016). Anneliğin Akademik Kariyer Gelişimine Etkileri Üzerine Nitel Bir Araştırma, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, C. 5, S. 4: s. 250- 263.

BROWN, D. (2003), **Career Information, CareerCounselingAndCareer Development**. New York: Allynand Bacon.

BURKE, R.J. &Greenglass, E.R. (1993), WorkStress, Role Conflict, SocialSupport, AndPsychologicalBurnoutAmongTeachers, PsychologicalReports, 73, 371-380.

CREED, P. A.,&Yin, W. O. (2006). ReliabilityAndValidity Of A ChineseVersion Of TheCareerDecisionmakingDifficultiesQuestionnaire. **International JournalforEducationalandVocationalGuidance**,C. 6, s. 47-63.

DİKMEN, N., Maden, D. (2012). Kadın Akademisyenlerin Görünmeyen Emeği Üzerine Bir Araştırma: Ordu Üniversitesi Örneği, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**,C. XI, S.21: s. 257-288.

DOST, M. &Cenkseven, F. (2007). Devlet Ve Vakıf Üniversitelerinde Çalışan Öğretim Elemanlarının Mesleki Sorunları. **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**,C. XVI, S.2: s. 203-218.

DURSUN, Ç., Öztürk, R., Evliyaoğlu, G., Becerikli, S. Y., Poyraz, B., &Memiş, E. (2013) Ankara Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet Eşitliği İklimi ve Kültürü Araştırma Raporu Ankara Üniversitesi.

DÖKMEN, Z. (2006). **Toplumsal Cinsiyet – Sosyal Psikolojik Açıklamalar**. Sistem Yayıncılık, İstanbul.

ECEVİT, Y. (2003). Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk ilişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu ilişki Nasıl Çalışılabilir?,**Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi**,C. XXV, S.4: 83-88.

ERGİN, C. (1992). Doktor Ve Hemşirelerde Tükenmişlik Ve Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin Uyarlanması. VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları. ss. 143-154.

ERDEM, A. R. (2005). A Survey of AcademicandAdministrativeStaff'sJobSatisfaction: The Case of Pamukkale University, **Faculty of Education. EurasianJournal of EducationalResearch (EJER)**,C.XXI, s. 126-137.

GATİ, I.,& Saka, N. (2001a). High School Students' CareerRelatedDecision-MakingDifficulties. **Journal of Counselingand Development**.C. LXXIX, s. 331-340.

GATİ, I.,& Saka, N. (2001b). Internet-BasedVersusPaperand-PencilAssessment: MeasuringCareerDecisionmakingDifficulties. **Journal of CareerAssessment**,C. IX, s. 397-416.

GLESNE. C. (2013). **Nitel Araştırmaya Giriş**.Anı Yayıncılık, Ankara.

GOTTFREDSON, L. S. (1981). CircumscriptionAndCompromise: A DevelopmentalTheory Of OccupationalAspirations. **Journal of CounselingPsychology**(Monograph),C. XXVIII, S. 28: s. 545-579.

GÜNDÜZ, M. (2005). **Meslek ve Ahlâk: Öğretmenlik Mesleğinin Ahlâkı Olabilir mi?**.Ankara: Anı Yayıncılık.

GÜNER, A. (2008). Üniversitede Çalışan Kadınların "Kadının Çalışma Yaşamındaki Sorunlarına Yönelik Algıları, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

GÜRKANLAR, E. (2010). Esnek Çalışma Saatlerinin KadınÇalışanların Sosyal Rollerini Ve ÇalışmaPerformansı Üzerine Etkileri- Akdeniz Üniversitesinde Bir Araştırma, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

GÖNENÇ, I., Akgün, S., Özvaris, S. B. & Tunç, T. E. (2013). An Analysis Of TheRelationshipBetweenAcademicCareerAndGender At Hacettepe University. **Eğitim ve Bilim**,C. XXXVIII, S.170: s. 166- 178.

JACOBS, J. (2008). TheFaculty Time Divide. İçinde May, A. M. (Edt.). **WomanQuestionAndHigherEducation**, (s.132- 155). UK: Edward Elgarpublishing.

HALAÇOĞLU, B. (2008). Üniversitelerdeki Akademik Personelin Mesleki Yabancılaşma Düzeylerinin Çok Boyutlu İncelenmesi (İstanbul İli Örneği). (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

HİJAZİ, Y., Tatar, M., ve Gati, I. (2004). CareerDecisionmakingDifficultiesAmongIsraeliAndPalestinianArab High-School Seniors. **Professional School Counseling**,C. VIII, 64- 72.

KAPLAN, P. (2013). Kadın Rektörler Genç Akademisyenlerin Mentoru. HaberTürk Gazetesi, Erişim Tarihi 5 Temmuz 2015, <<http://www.haberturk.com/yazarlar/pervin-kaplan/839465-kadin-rektorler-genc-kadin-akademisyenlerin-mentoru>>.

KUZGUN, Y. (1982). **Mesleki Rehberliğin Bireyin Yetenek ve İlgilerine Uygun Meslekleri Tanımlarına Etkisi**. Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara.

KUZGUN, Y. (2008). **Rehberlik ve Psikolojik Danışma**. Nobel Tıp Kitabevi, Antalya.

MARTİN, J. R. (2008). İçinde May, A. M. (Edt.). **WomanQuestionAndHigherEducation**, (s.77- 93). UK: Edward Elgarpublishing.

MASLACH, C.,& Jackson, S.E. (1981). TheMeasurement of ExperiencedBurnout, **Journal of OccupationalBehavior**,C.II, s. 99-113.

MİLES, M. B.,&Huberman, A. M. (1994). **Qualitative Data Analysis**, Sage Publications, California.

MOLLAMAHMUTOĞLU, H. (2004). 4857 Sayılı Yeni İş Kanunu'nun Getirdiği Önemli Bazı Yenilikler. **Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi**,C. VII, S.4: s. 1-37.

- MUTLU, T. (2011). Lise Öğrencilerinde Kariyer Kararı Verme Güçlükleri. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- OKAY, N. (2007). Türkiye’de ve Dünyada Mühendislik ve Fen Bilimleri Bölümlerindeki Kadın Akademisyenlerin Mevcut Durumuna Bakış, İTÜ Maden Fakültesi, Jeoloji Müh. Bölümü, Cumhuriyet Bilim Teknik, 289, 1-3.
- ÖZBİLGİN, M. F. &Healy, G. (2004). TheGendered Nature of Career Development of UniversityProfessors: The Case of Turkey. **Journal of VocationalBehavior**,C.LXIV, S.2: s. 358-371.
- ÖZCAN, E. B. (2008). Örgütsel Bağlılık ve İş Değerleri Arasındaki İlişki: Adana İlinde Bir İnceleme, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Adana.
- ÖZDEMİR, D. & Tanyıldız, Z. E. (2011). Bilim Kadını Olmak: Bilimsel İşgücünde Kadın ve Cam Tavan, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı. Erişim Tarihi 18 Aralık 2013,<<http://www.tepav.org.tr/upload/files/13039767168.Turkiyede_Bilim_Kadini_Olmak_Bilimsel_Isgucunde_Kadin_ve_Cam_Tavan.pdf>>
- ÖZKANLI, Ö. (2010). Türkiye’de Kadın Akademisyenlerin Durumu. **Eğitim ve Bilim**,C.XXXII, S. 144: s. 59-70.
- ÖZKANLI, Ö. & Korkmaz, A. (2000). **Kadın Akademisyenler**. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını.
- ÖZKİŞİ, Z. G. (2012). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türkiye’de Kadınların Bestecilik Eğitimine Erişimi Ve Bestecilik Kariyeri. **Electronic TurkishStudies**,C.III.
- PATTON, M. Q. (2014). **Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri**. Pegem Akademi Yayınları, Ankara.
- POYRAZ, B. (2017). Akademi Kadınların Cenneti Mi? Ankara Üniversitesi Örneği. **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**,C. IV, S. 2.
- SARIKAYA, T.,&Khorshid, L. (2009). Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimini Etkileyen Etmenlerin İncelenmesi: Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimi. **Türk Eğitim Bilimleri Dergisi**,C. VII, S. 2.
- SARITAŞ, M. (2010). Öğretim Elemanlarının İş Doyumu ve İş Stresi Düzeylerinin Belirlenmesi. **EducationSciences**,C. V, S. 2: s. 81-92.
- SAVRAN, G. (2009). **Beden Emek Tarih Diyalektik Bir Feminizm İçin**, Kanat Kitap, İstanbul.
- SUĞUR, S., Cangöz, İ. (2016). Üniversite Yönetiminde Kadınların Eksik Temsili Üzerinde Toplumsal Cinsiyet İlişkilerinin Rolü, Amme İdaresi Dergisi, C. 49, S. 3, s.89-115.
- ŞEN, Z. (2012). Türkiye’de Yükseköğretim Sistemi Eleştirileri ve Öneriler. **Yükseköğretim Dergisi**,C. II, S. 1: s. 1-9.

- TAHTALIOĞLU, H. (2016). Türkiye'de Yükseköğretim Kurumlarında Cam Tavan Sendromunun Kadınlar Üzerindeki Etkileri, Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9 (2), S. 89- 105.
- TAN, M. G.,Saglam, G. & Celik, O. A. (2011). Women In Science, EngineeringAndTechnology (SET) In MediterraneanBasin. WEE2011, 86-92.
- TATAR, M. (2004). Öğretmen Beklentisi. **Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi,C.II**, S.2.
- TEPE F. F. (2018). 2000'lerde Türkiye'de kadın akademisyenler: Rol çatışması mı veya rol genişlemesi mi? Yükseköğretim ve Bilim Dergisi/Journal of Higher Education and Science, 8(2), 271-279.
- TEZCAN M. (1996). **Kültürel Antropoloji**. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara.
- TUNCER, S. (2019). Cinsiyetlendirilmiş Bir Kurum Olarak Akademi: Türkiye'de Akademinin Cinsiyet Kültürüne Bakmak. Kültür ve İletişim, 22(2), S. 44, s. 173-208.
- TUTKUN, Ö. F.,& Koç, M. (2008). StereotypesTowardsOccupations in Turkey. **Ankara University, Journal of Faculty of EducationalSciences,C.XLI**, S.1: s. 255-273.
- TÜİK (2016), İstatistik Göstergeler 1929-2014.
- TÜMKAYA, S. (1997). **Çukurova Üniversitesi Öğretim Elemanlarının Akademik Tükenmişlik Düzeyleri**. 4. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi, Eskişehir.
- ULUCAN, D. (2013). Eşitlik İlkesi ve Pozitif Ayrımcılık. **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,C. XV**, (Özel S.): s.369-383.
- ÜNLÜ, T. (2009). Eşitlik İlkesi ve Pozitif Ayrımcılık. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı Anayasa Hukuku Bilim Dalı, Konya.
- YARAMAN, A. (1999). **Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili**. Bağlam Yayınları, İstanbul.
- YILMAZ, E. (2005). Akademik Hayatta Kadınların Statüsü, İstihdamı Ve Sorunları (ODTÜ-SDÜ karşılaştırması) (Doctoraldissertation, Sosyal Bilimler).
- WHITE K. & Özkanlı Ö. (2009). GenderAndLeadership in TurkishandAustralianUniversities. **EqualOpportunities International,C. XXVIII**, S. 4: s. 324-335.

**SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNİN KÜRESEL BAĞLANTILAR ÖĞRENME
ALANINA YÖNELİK TUTUMLARININ İNCELENMESİ**

Dr. Öğr. Üye. Melek KÖRÜKCÜ*

Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ**

ÖZ

“Küresel Bağlantılar” öğrenme alanı, bireyin çağdaş dünya algısına olumlu eklentiler yaparak, dünyayı tanıması ve çoklu bakış açısı kazanması amacını taşımaktadır. Bu alan, insanlığı ilgilendiren olayları yakından takip eden, olaylar karşısında olumlu tavır takınabilen bireylerin yetişmesinde önemlidir. Bu araştırmanın amacı; sosyal bilgiler öğretmenlerinin 2005 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda yer alan “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanına yönelik tutumlarının farklı değişkenler açısından belirlenmesidir. Betimsel nitelikte olan araştırma tarama modelindedir. Bu araştırmanın evrenini, 2014-2015 eğitim öğretim yılında Türkiye’de ilkokul ve ortaokullarda görev yapan sosyal bilgiler öğretmenleri; örneklemini ise random örnekleme yöntemi ile seçilen, Niğde ilinde görev yapan 285 sosyal bilgiler öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen kişisel bilgi formu ile Özkan (2006) tarafından geliştirilen “Küresel Eğitimin Doğurgularına İlişkin Öğretmen Görüşleri Anketi” kullanılmıştır. Verilerin analizinde IBM SPSS 24.0 istatistik paket programı kullanılmıştır. Anketin güvenilirliği (Cronbach Alpha’sı) 0.89 olarak saptanmıştır. Araştırma sonucunda öğretmenlerin 2005 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda dünya sorunlarına duyarlı bireyler yetiştirilmesine ağırlık verilmesini ve programda en fazla insan hakları ile ilgili konuların yer almasını istedikleri tespit edilmiştir. Öğretmenlerin 2005 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda küresel konulara yer verilmesi ile ilgili görüşleri cinsiyetleri açısından incelendiğinde bay ve bayan öğretmenler arasında farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Yaş düzeylerine göre yaş düzeyi yüksek öğretmenlerin dünyadaki farklı kültürlerle ait bilgiler ve tüm insanlığın eşitliği konularında daha olumlu görüş bildirdikleri belirlenmiştir. Mezuniyet türü değişkenine göre ise öğretmenlerin 2005 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda küresel konulara yer verilmesi ile ilgili görüşleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Küresel Eğitim, Küreselleşme, Küresel Bağlantılar Öğrenme Alanı.

**THE INVESTIGATION OF SOCIAL STUDIES TEACHERS’ ATTITUDES TOWARDS GLOBAL
CONNECTIONS LEARNING AREAS**

ABSTRACT

The Global Connections Learning Area is intended to make the positive additions to the individual's perception of the world, to know the world and gain multiple perspectives. This area is an important factor in raising individuals who closely follow the events that concern humanity and who can take a positive attitude towards the events. The purpose of this research was; The determination of social studies teachers' attitudes towards Social Studies Curriculum Learning Area in terms of different variables. The descriptive research is in the screening model. The

* Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, melekcorukcu@ohu.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-7824-3497

** Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türkçe Ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, sunkar06@gmail.com, Orcid ID: 0000-0002-4186-7626

universe of this research, the academic year 2014-2015 in social studies teachers working in primary and secondary schools in Turkey; the sample is made up of 285 Social Studies teachers working in the province of Niğde, selected by random sampling method. The personal information form developed by the researchers and the "Teacher Opinions Questionnaire Regarding the Functions of Global Education" developed by Özkan (2006) were used as data collection tools in the research. IBM SPSS 24.0 statistics package program was used in the analysis of the data. The reliability of the questionnaire (Cronbach's Alpha) was determined as 0.89. As a result of the research, it was determined that the teachers wanted to focus on raising individuals who are sensitive to the world problems in the 2005 Social Studies Curriculum and to include mostly human rights issues in the program. When teachers' views on global issues in the 2005 Social Studies Curriculum were examined in terms of their gender, it was concluded that there was no difference between male and female teachers. It has been determined that teachers with high age level, according to their age levels, have more positive opinions about the knowledge of different cultures in the world and the equality of all humanity. According to the graduation type variable, it was found that there was no significant difference between the opinions of the teachers regarding the inclusion of global topics in the 2005 Social Studies Curriculum.

Keywords : Global Education, Globalization, Global Connections Learning Area.

Giriş

Osmanlıca'da cihanşümül, İngilizce'de global kelimesine karşılık gelen küresel sözcüğü 400 yılı aşkın süredir vardır (Bozkurt, 2000: 18). Kavram ilk kez 1944 yılında "Gezegen Demokrasisi: Bilimsel Hümanizm ve Uygulamalı Anlamı" isimli kitapta yer almıştır (Scholte'den aktaran Günsoy, 2006: 5). Sözlükte ise "Webster's Third New International Dictionary of English Language Unabridged" de (Webster'in Üçüncü Yeni Uluslararası Kısaltılmamış İngilizce Sözlüğü) 1961 yılında kullanılmıştır (Sarıtaş, 2005 :389). Ekonomi, siyaset, kültür, sosyal alanlar, coğrafi temalar, teknoloji ve daha birçok alanda yaygın olarak kullanılan küreselleşme kavramının tanımı; bakış açısına, izlenen felsefeye, içerisinde yaşanılan zamana, hukuka, sosyo-ekonomik faaliyetlere, siyasi ideolojilere ve bilimsel disiplinlere göre farklılık göstermektedir (Robertson, 1999: 10). Küreselleşme; Modelski, Devezas ve Thompson'a göre (2008: 75) birden fazla dünya toplumunun tek bir küresel sistem içinde bir araya getirilmesi sürecidir. Giddens'e (2010: 63) göre toplumsal ilişkilerin karşılıklı olarak çeşitli yollarla artmasıdır. Tezcan'a göre (2002) küreselleşme, teknoloji ve beraberinde sanayinin gelişmesi ile birlikte kitle iletişim araçlarının yaygınlaşarak kültürel, ekonomik ve siyasal alanda toplumların birbirlerini etkilemesi ve birbirlerinden etkilenmesidir.

Üçüncü bin yılda oluşacak değişimleri anlamamıza yardımcı olabilecek olan küreselleşme fenomenolojik olarak bir daralma olarak görünse de bu daralma maddi, gözle görünmeyen, dönüşümlü bir daralmadır. Dünya üzerinde yaşayan insanlar bilinçli olarak sosyal hareketler ile küresel değişmelere uymaktadır. Küreselleşme, bu yapısı ile evrenselliğin boyutlarını değiştirmekte ve partikülerizmin toplumlarda yıkılışını ifade etmektedir (Waters, 2001). Uluslararası süreçlerin yoğunlaşması sonucu savunma, ekonomi, iletişim gibi konular devletlerarası bir temel üzerine yeniden inşa edilmektedir. Devletlerin egemenlikleri uluslararası organizasyonlarla (IMF, AB), taraflarının çok olduğu anlaşmalarla (OPEC, NATO) azalmaktadır (Held, 1991). Toplumlar arasında kurulan ilişkiler rastlantısal olarak gerçekleşmemekte, ilişkiler birbirine eklenerek devam

etmekte ve dinamik bir şekilde varlıklarını sürdürmektedir (Held, McGrew& Perraton, 2006:186).

Küreselleşme, bilgi ve teknolojinin üretiminde ve dolaşımında etkin rol oynayabilecek bir insan kaynağını gerekli kılmaktadır. Günümüz dünyasında öğrenmeyi öğrenmek önem kazanmaktadır. Küreselleşmenin sonucu olarak doğan ve gelişen yeni tutum ve değerlerin bireyler tarafından en doğru biçimde algılanması toplumların amacıdır. Evreni daha yakından tanıma isteği sonucunda ortaya çıkan ihtiyaçlar yeni ihtiyaçları doğurmuştur. Zamanla daha çok bilme ihtiyacı duyan insanoğlunun dünyaya hükmetme arzusu küreselleşme olarak hayata geçerek; sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel etkilere sebep olmuştur (Amin, 1998). Toplumsal hayatın her alanında hissedilen küreselleşme sürekli olarak değişen ve gelişen mekanizması ile insanoğlunun hayatının her alanında etkili olmuştur.

1980'li yıllar küreselleşmenin tüm dünyada hızla geliştiği ve yayılma alanının arttığı bir dönemdir. Bu dönemden itibaren küresel eğitim, post modernizm, çokkültürlülük, bilgi çağı, enformasyon toplumu, küresel dünya, küresel kültür gibi kavramlar üzerinde yoğun çalışmalar yapılmıştır. Bilginin herkes tarafından ulaşıldığı, dünyanın değişik yerlerinde aynı anda haberleşmenin mümkün olduğu bir dünyada, çeşitli alan ve kuruluşlarda meydana gelen küresel değişim ve etkileşimler Türkiye'de de hissedilmektedir. Bu etki eğitim alanında küresel yapıya uygun bir düzen getirme gereği doğurmaktadır. Uluslararası alanda rekabet edebilmek ve başarıyı yakalayabilmek için toplum içerisindeki tüm fertlerin ortak bir yaşam kalitesine sahip olması gerekmektedir. Küreselleşme süreci içerisinde ülkelerin; bağımsız, sorun çözen, güçlü, dünyadaki gelişmeleri yakından takip eden, girişimci, risk alabilecek şekilde yetişmiş bireylere sahip olması gerekmektedir (Akçay, 2003: 33). Uzaktan eğitim, e-eğitim, e-okul gibi yeni eğitim modelleri yanında bilgisayar, internet, e-kütüphane, e-dergi, akıllı tahta, akıllı sınıf, multimedya araçları gibi yeni eğitim teknolojilerinin yaygınlaşması, öğrenme ve öğretme stratejilerine yeni bir boyut kazandırmaktadır.

Öğrenme alanları ünitelerin bilimsel içerikle ilgili sınırlarını belirlemektedir (Yazıcı ve Koca, 2008). "Küresel Bağlantılar" öğrenme alanı öğrencilere, toplumlar arasındaki coğrafi, ekonomik, tarihi, siyasi gibi her türlü ilişkilerle ilgili fikir sahibi olmalarını amaçlamaktadır. İlkokul 4. sınıf ve ortaokul 5. sınıf düzeyi öğrencileri "Küresel Bağlantılar" öğrenme alanı ile dünyanın farklı bölgelerinde bulunan ülkeleri tanıyarak bu ülkelerin genel özellikleri ile kendi ülkelerinin genel özelliklerini karşılaştırma olanağına sahip olacaktır. Ülkelerinin ekonomik kaynakları ile diğer ülkelerle yapılan ticaretle bu kaynakların yerini ekonomiye ait konularla ilişkilendirerek keşfedecektir (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2005a). "Küresel Bağlantılar" öğrenme alanı ortaokul 6. ve 7. sınıf düzeyi öğrencilerinin; sanat eserleri, düşünce akımları, uluslararası etkinliklerin toplumlar arası etkileşimdeki önemi, ülkesinin ekonomik ve doğal kaynakları ile diğer ülkelerle olan ekonomik ilişkileri hakkında bilgi sahibi olmasını sağlamaktadır. Ayrıca; tüm dünyayı ilgilendiren çevre, sağlık, güvenlik gibi alanlarda meydana gelen olayların sebepleri ve sonuçları hakkında fikir geliştirmelerini, uluslararası kuruluşların amaçlarını ve işlevlerini kavramalarını amaçlamaktadır (MEB, 2005b). "Küresel Bağlantılar" öğrenme alanı, bireyin çağdaş dünya algısına olumlu eklentiler yaparak, dünyayı tanıması ve çoklu bakış açısı kazanması amacını

taşımaktadır. Aynı zamanda, insanlığı ilgilendiren olayları yakından takip eden, olaylar karşısında olumlu tavır takınabilen bireylerin yetişmesinde önemli bir etkidir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı; sosyal bilgiler öğretmenlerinin 2005 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan küresel bağlantılar öğrenme alanına yönelik görüşlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesidir. Bu ana amaç kapsamında; “sosyal bilgiler öğretmenlerinin küresel eğitimle ilgili konuların programda ne kadar yer alması gerektiği ve küresel konulara ne kadar ağırlık verilmesi ile ilgili görüşleri nelerdir ve bu görüşleri cinsiyet, yaş ve mezuniyet türü değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?” sorularına yanıt aranmaktadır.

Yöntem

Araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modellerinde geçmişte veya halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemek amaçlanmakta, herhangi bir değişiklik yapma veya etkileme çabası gösterilmemektedir (Karasar, 2006).

Evren Örneklem

Bu araştırmanın evrenini, 2014-2015 eğitim öğretim yılında Türkiye’de ilkökul ve ortaokullarda görev yapan sosyal bilgiler öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini, random örnekleme yöntemi ile seçilen, Niğde ilinde görev yapan 285 sosyal bilgiler öğretmeni oluşturmaktadır. “Random örnekleme yöntemi, ilgili özellikler açısından birimler benzer (homojen evren veya alt evrenler için) ve sonlu, durağan ve birimlerine ulaşılabilen evren olduğunda; evrenin tüm birimleri listelendikten sonra, gerek torba, gerekse seçkisiz sayılar tablosu yardımıyla yapılan ve evrendeki her birinin örnekleme girme olasılığının eşit ve birbirinden bağımsız olduğu bir örneklemedir” (Erkuş, 2011, s.103).

Tablo 1. Öğretmenlerin Cinsiyet, Yaş, Branş, Mezuniyet ve Mesleki Kıdem Bilgilerine Ait Frekans ve Yüzdeler Tablosu

Öğretmenlerin	F	%	
Cinsiyet	Bay	142	49,8
	Bayan	143	50,2
	Toplam	285	100,0
Yaş	25 ve Altı	29	10,2
	26-34	113	39,6
	35-44	91	31,9
	45-54	41	14,4
	55 ve Üzeri	11	3,9
	Toplam	285	100,0
Mezuniyet	Açık Öğretim/Ön lisans	4	1,4
	Eğitim Enstitüsü	34	11,9
	Eğitim Fakültesi	220	77,2
	Fen Fakültesi	27	9,5
	Toplam	285	100,0
Kıdem	1-5 yıl	58	20,4
	6-10 yıl	73	25,6
	11-15 yıl	59	20,7
	16-20 yıl	42	14,7

21 ve Üzeri	53	18,6
Toplam	285	100,0

Veri Toplama Araçları

Araştırmada, araştırmacılar tarafından geliştirilen kişisel bilgi formu ile Özkan (2006) tarafından geliştirilen “Küresel Eğitimin Doğurgularına İlişkin Öğretmen Görüşleri Anketi” veri toplama aracı olarak kullanılmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde IBM SPSS 24.0 istatistik paket programı kullanılmıştır. Anketin güvenilirliği (Cronbach Alpha’sı) 0.89 olarak saptanmıştır. Küresel eğitimin doğurgularına ilişkin öğretmen görüşleri ölçeğinden alınabilecek en yüksek puan 90 en düşük puan 18’dir. Puanların yüksekliği, öğretmenlerin küresel eğitimin doğurgularının olumlu olarak değerlendirdikleri anlamına gelmektedir. Veriler üzerinde; frekans ve yüzdeler, aritmetik ortalama, t testi ve tek yönlü varyans analizi teknikleri kullanılarak analiz yapılmıştır. Alt amaçlar doğrultusunda istatistiksel analizler yapılmıştır.

Bulgular

1. Öğretmenlerin Küresel Eğitimle İlgili Konuların Programda Ne Kadar Yer Alması Gerektiği ile İlgili Görüşlerine Ait Bulgular

Tablo 2. Öğretmenlerin Küresel Eğitimle İlgili Konuların Programda Ne kadar Yer Alması Gerektiği ile İlgili Görüşleri

Madde No	Çok yer almalı		Biraz yer almalı		Çok az yer almalı		Hiç yer almamal		Toplam		X
	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%	
M1	1	,4	11	3,9	147	51,6	126	44,2	285	100,0	3,3965
M2			9	3,2	62	21,8	214	75,1	285	100,0	3,7193
M3	3	1,1	29	10,2	146	51,2	107	37,5	285	100,0	3,2526
M4			32	11,2	152	53,3	101	35,4	285	100,0	3,2421
M5			7	2,5	35	12,3	243	85,3	285	100,0	3,8281
M6	7	2,5	18	6,3	94	33,0	166	58,2	285	100,0	3,4702
M7			17	6,0	79	27,7	189	66,3	285	100,0	3,6035
M8	1	,4	6	2,1	66	23,2	212	74,4	285	100,0	3,7158
M9			4	1,4	44	15,4	237	83,2	285	100,0	3,8175
M10			6	2,1	58	20,4	221	77,5	285	100,0	3,7544
M11	18	6,3	67	23,5	107	37,5	93	32,6	285	100,0	2,9649
M12	1	,4	7	2,5	48	16,8	229	80,4	285	100,0	3,7719
M13	4	1,4	28	9,8	127	44,6	126	44,2	285	100,0	3,3158
M14			8	2,8	51	17,9	226	79,3	285	100,0	3,7649
M15	1	,4	7	2,5	43	15,1	234	82,1	285	100,0	3,7895
M16			5	1,8	48	16,8	232	81,4	285	100,0	3,7965
M17			8	2,8	58	20,4	219	76,8	285	100,0	3,7404
M18	13	4,6	49	17,2	121	42,5	102	35,8	285	100,0	3,0947
M19	10	3,5	38	13,3	94	33,0	143	50,2	285	100,0	3,2982
M20	10	3,5	36	12,6	106	37,2	133	46,7	285	100,0	3,2702
M21	13	4,6	48	16,8	129	45,3	95	33,3	285	100,0	3,0737
M22	10	3,5	25	8,8	90	31,6	160	56,1	285	100,0	3,4035

M23	9	3,2	23	8,1	103	36,1	150	52,6	285	100,0	3,3860
-----	---	-----	----	-----	-----	------	-----	------	-----	-------	--------

Tablo 2’de görüldüğü gibi, öğretmenlerin, küresel eğitimle ilgili konuların programda ne kadar yer alması gerektiğine ilişkin cevapları incelediğinde öğretmenlerin programda en çok yer almasını istedikleri 5. madde (X=3,8281) “İnsan haklarına ilişkin konular.” maddesidir. En çok yer alması istenen diğer maddeler sırasıyla ortalamalarına göre; 9. madde (X=3,8175) “Dünyanın tüm insanların ortak yaşam alanı olduğu bilinci.” 16. madde (X=3,7965) “Sınırlı yeryüzü kaynaklarının korunmasına ilişkin konular.” 15. madde (X=3,7895) “Demokrasiye ilişkin konular.” 12. madde (X=3,7719) “Dil, din, ırk ayrımı gözetmeden tüm insanların eşitliği.” 14. madde (X=3,7649) “Çevre kirlenmesi, asit yağmurları, nükleer atık, deniz hayvanlarının korunması, su kirlenmesi vb. uluslararası konular.” olarak sıralanmıştır. Öğretmenlerin programda daha az yer almasını istedikleri 11. madde (x=2,9649) “Diğer din ve kültürlere ait özel günlerin tanıtımı.” maddesidir. Öğretmenlerin programda daha az yer almasını istedikleri diğer maddeler sırasıyla ortalamalarına göre; 21. madde (X=3,0737) “Farklı dini inanışlara ilişkin bilgiler.”, 18. madde (X= 3,0947) “Uluslararası kurulmuş politik ve ekonomik birlikler, örgütler.” 4. madde (X=3,2421) “Farklı kültürlere ait sanat ve müzik eserleri.” 3. madde (X=3,2526) “Türkçe derslerinde dünya edebiyatıyla ilgili örnekler.” 20. madde (X=3,2702) “Uluslararası savaş ve güvenlik konuları.” olarak sıralanmıştır.

Tablo 2’deki verilere göre, öğretmenlerin küresel eğitimle ilgili konuların programda ne kadar yer alması gerektiğine ilişkin olarak; öğretmenler bir taraftan “Dünyanın tüm insanların ortak yaşam alanı olduğu bilinci.” “Sınırlı yeryüzü kaynaklarının korunmasına ilişkin konular.” “Demokrasiye ilişkin konular.” “Dil, din, ırk ayrımı gözetmeden tüm insanların eşitliği.” “Çevre kirlenmesi, asit yağmurları, nükleer atık, deniz hayvanlarının korunması, su kirlenmesi vb. uluslararası konuların.” çok yer alması gerektiği görüşünde olumlu bir tutum sergilerlerken diğer taraftan da “Diğer din ve kültürlere ait özel günlerin tanıtımı.” “Farklı dini inanışlara ilişkin bilgiler.” “Uluslararası kurulmuş politik ve ekonomik birlikler, örgütler.” “Farklı kültürlere ait sanat ve müzik eserleri.” “Türkçe derslerinde dünya edebiyatıyla ilgili örnekler.” ve “Uluslararası savaş ve güvenlik konuları”nın daha az yer alması gerektiği görüşündedir..

1.1. Öğretmenlerin Küresel Eğitimle İlgili Konuların Programda Küresel Konulara Ağırlık Verilmesi ile İlgili Katılma Derecelerine İlişkin Görüşleri

Tablo 3. Öğretmelerin Küresel Eğitimle İlgili Konuların Programda Küresel Konulara Ağırlık Verilmesi ile İlgili Katılma Derecelerine İlişkin Görüşleri

Madde No	Hiç Katılmıyorum		Biraz Katılmıyorum		Katılmıyorum		Genellikle Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum		Toplam		X
	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%	
M24	8	2,8	40	14,0	110	38,6	56	19,6	71	24,9	285	100,0	3,4982

M25	15	5,3	25	8,8	107	37,5	57	20,0	81	28,4	285	100,0	3,5754
M26	11	3,9	44	15,4	96	33,7	64	22,5	70	24,6	285	100,0	3,4842
M27	11	3,9	44	15,4	91	31,9	60	21,1	79	27,7	285	100,0	3,5333
M28	14	4,9	38	13,3	97	34,0	64	22,5	72	25,3	285	100,0	3,4982
M29	18	6,3	50	17,5	90	31,6	67	23,5	60	21,1	285	100,0	3,3544
M30	18	6,3	58	20,4	87	30,5	64	22,5	58	20,4	285	100,0	3,3018
M31	29	10,2	63	22,1	84	29,5	52	18,2	57	20,0	285	100,0	3,1579
M32	25	8,8	81	28,4	79	27,7	51	17,9	49	17,2	285	100,0	3,0632
M33	12	4,2	42	14,7	106	37,2	58	20,4	67	23,5	285	100,0	3,4421
M34	20	7,0	60	21,1	101	35,4	43	15,1	61	21,4	285	100,0	3,2281
M35	15	5,3	47	16,5	94	33,0	57	20,0	72	25,3	285	100,0	3,4351
M36	14	4,9	47	16,5	94	33,0	59	20,7	71	24,9	285	100,0	3,4421
M37	10	3,5	44	15,4	98	34,4	63	22,1	70	24,6	285	100,0	3,4877
M38	26	9,1	53	18,6	85	29,8	65	22,8	56	19,6	285	100,0	3,2526
M39	14	4,9	48	16,8	102	35,8	58	20,4	63	22,1	285	100,0	3,3789
M40	13	4,6	50	17,5	100	35,1	56	19,6	66	23,2	285	100,0	3,3930
M41	9	3,2	53	18,6	103	36,1	61	21,4	59	20,7	285	100,0	3,3789

Tablo 3’de görüldüğü gibi, öğretmenlerin, küresel eğitimle ilgili konuların programda küresel konulara ağırlık verilmesi ile ilgili katılma derecelerine ilişkin cevaplarını incelediğimizde öğretmenlerin programda en çok yer almasını istedikleri 25. madde (X=3,5754) “Dünya sorunlarına duyarlı bireyler yetiştirmeye katkı sağlar.” maddesidir. En çok yer alması istenen diğer maddeler sırasıyla ortalamalarına göre; 27. madde (X=3,5333) “Dil, din ve ırk ayrımının azalmasına katkı sağlar.” 24. madde (X=3,4982) “Bireylerin hem kendilerinin hem de kendi ülkelerinin dünyadaki yerini anlamalarına katkı sağlar.” 28. madde (X= 3,4982) “Uluslararası barışın sağlanmasına katkı sağlar.” 37. madde (X=3,4877) “Farklı kültürlerle karşı önyargıların azalmasına katkı sağlar.” 26. madde (X=3,4842) “Dünya sorunlarına çözüm üretebilen, yeni stratejiler geliştirebilen bireyler yetiştirmeye katkı sağlar.” olarak sıralanmıştır. Öğretmenlerin programda daha az yer almasını istedikleri 32. madde (X=3,0632) “Ekonomik ve politik adaletsizliklerin azalmasına katkı sağlar.” maddesidir. Öğretmenlerin programda daha az yer almasını istedikleri diğer maddeler sırasıyla ortalamalarına göre; 31. Madde (x=3,1579) “Savaşların ve uluslararası terörizmin azalmasına katkı sağlar.” 34. madde (X=3,2281) “İnsan hakları ihlallerinin azalmasına katkı sağlar.” 38. madde (X=3,2526) “Bazı çok uluslu şirketlerle bağlantılı olan adaletsizliklerin farkına varılmasına katkı sağlar.” 30. madde (X=3,3018) “Ülkeler arasında dayanışma ve işbirliğini artırır.” 29. madde (X=3,3544) “Tüm insanlığın paylaşabileceği ortak bir kültür oluşumuna katkı sağlar.” olarak sıralanmıştır.

Tablo 3’deki verilere göre, öğretmenlerin küresel eğitimle ilgili konuların programda küresel konulara ağırlık verilmesi ile ilgili katılma derecelerine ilişkin olarak; öğretmenler bir taraftan dünya sorunlarına duyarlı bireyler yetiştirmeye, dil, din ve ırk ayrımının azalmasına, bireylerin hem kendilerinin hem de kendi ülkelerinin dünyadaki yerini anlamalarına, uluslararası barışın sağlanmasına, farklı kültürlerle karşı önyargıların azalmasına, dünya sorunlarına çözüm üretebilen, yeni stratejiler geliştirebilen bireyler yetiştirmeye katkı sağlayacağına olumlu bir tutum sergileyerek katılmaktadırlar. Diğer taraftan da ekonomik ve politik adaletsizliklerin azalmasına, savaşların ve uluslararası terörizmin azalmasına, insan hakları ihlallerinin azalmasına,

bazı çok uluslu şirketlerle bağlantılı olan adaletsizliklerin farkına varılmasına, ülkeler arasında dayanışma ve işbirliğini artırmasına, tüm insanlığın paylaşabileceği ortak bir kültür oluşumuna katkı sağlayacağı hususunda diğer maddelere göre daha az katılarak bu konuların daha az yer alması gerektiği görüşündedir..

2. Cinsiyetleri Açısından Öğretmenlerin Küresel Eğitimle İlgili Konuların Programda Ne Kadar Yer Alması Gerektiği ile İlgili Görüşleri

Tablo 4. Cinsiyet Açısından Öğretmenlerin Küresel Eğitimle İlgili Konuların Programda Ne Kadar Yer Alması Gerektiği ile İlgili Görüşlerine İlişkin Bağımsız Gruplar t Testi Sonuçları

Cinsiyet	Madde No	N	X	SS	t	Sd	p
Bay	M1	142	3,3944	,57065	-,061	283	,951
Bayan		143	3,3986	,59505			
Bay	M2	142	3,7394	,51474	,656	283	,512
Bayan		143	3,6993	,51778			
Bay	M3	142	3,3099	,66507	1,427	283	,155
Bayan		143	3,1958	,68442			
Bay	M4	142	3,3451	,59604	2,738	283	,007
Bayan		143	3,1399	,66715			
Bay	M5	142	3,8451	,41762	,652	283	,515
Bayan		143	3,8112	,45889			
Bay	M6	142	3,4930	,68153	,528	283	,598
Bayan		143	3,4476	,76617			
Bay	M7	142	3,6268	,56630	,651	283	,515
Bayan		143	3,5804	,63260			
Bay	M8	142	3,7606	,50430	1,459	283	,146
Bayan		143	3,6713	,52777			
Bay	M9	142	3,8662	,38091	1,950	283	,052
Bayan		143	3,7692	,45490			
Bay	M10	142	3,7676	,45609	,465	283	,642
Bayan		143	3,7413	,49948			
Bay	M11	142	3,0352	,89452	1,311	283	,191
Bayan		143	2,8951	,90937			
Bay	M12	142	3,8451	,41762	2,498	283	,013
Bayan		143	3,6993	,55709			
Bay	M13	142	3,3592	,66675	1,033	283	,302
Bayan		143	3,2727	,74287			
Bay	M14	142	3,8099	,44456	1,558	283	,120

Bayan		143	3,7203	,52280			
Bay	M15	142	3,8451	,40028	1,930	283	,055
Bayan		143	3,7343	,55603			
Bay	M16	142	3,8239	,41768	1,038	283	,300
Bayan		143	3,7692	,47013			
Bay	M17	142	3,8028	,43335	2,118	283	,035
Bayan		143	3,6783	,55158			
Bay	M18	142	3,0986	,89371	,077	283	,939
Bayan		143	3,0909	,78641			
Bay	M19	142	3,3239	,82984	,520	283	,603
Bayan		143	3,2727	,83229			
Bay	M20	142	3,3099	,82671	,820	283	,413
Bayan		143	3,2308	,80222			
Bay	M21	142	3,1408	,75879	1,371	283	,171
Bayan		143	3,0070	,88410			
Bay	M22	142	3,5634	,67860	3,456	283	,001
Bayan		143	3,2448	,86576			
Bay	M23	142	3,6127	,56929	5,153	283	,000
Bayan		143	3,1608	,87734			

Tablo 4’de cinsiyet açısından öğretmenlerin küresel eğitimle ilgili konuların programda ne kadar yer alması gerektiği ile ilgili görüşleri incelendiğinde öğretmenlerin görüşleri arasında bay ve bayan öğretmenlerin arasında 4. maddede ($p = .0007$) “Farklı kültürlerle ait sanat ve müzik eserleri.” 12. maddede ($p = .000$) “Dil, din, ırk ayrımı gözetmeden tüm insanların eşitliği.”, 17. maddede ($p = .035$) “Sınırlı yeryüzü kaynaklarının verimli kullanılmasına ilişkin konular.” 22. maddede ($p = .001$) “Yabancı dil eğitimi.” ve 23. maddede ($p = .000$) “Dünya vatandaşlığı olgusu.” anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Bu farklılık bay öğretmenlerin (4. madde Bay $X = 3,3451$, Bayan $X = 3,1399$, 12. madde Bay $X = 3,8451$, Bayan $X = 3,6993$, 17. madde Bay $X = 3,8028$, Bayan $X = 3,6783$, 22. madde Bay $X = 3,5634$, Bayan $X = 3,2448$, 23. madde Bay $X = 3,6127$, Bayan $X = 3,1608$) lehinedir. Diğer maddeler incelendiğinde ise öğretmenlerin küresel eğitime ilişkin görüşleri arasında cinsiyete göre anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

2.2. Cinsiyet Açısından Öğretmenlerin Küresel Eğitimle İlgili Konuların Programda Küresel Konulara Ağırlık Verilmesi ile İlgili Görüşleri

Tablo 5. Cinsiyet Açısından Öğretmenlerin Küresel Eğitimle İlgili Konuların Programda Küresel Konulara Ağırlık Verilmesi ile İlgili Katılma Derecelerine İlişkin Bağımsız Gruplar t Testi Sonuçları

Cinsiyet	Madde No	N	X	SS	t	Sd	p
----------	----------	---	---	----	---	----	---

Dr. Öğr. Üye. Melek KÖRÜKCÜ Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ

Bay	M24	142	3,5634	1,12650	1,000	283	,318
Bayan		143	3,4336	1,06519			
Bay	M25	142	3,6338	1,15764	,858	283	,392
Bayan		143	3,5175	1,13120			
Bay	M26	142	3,5704	1,16325	1,280	283	,201
Bayan		143	3,3986	1,10147			
Bay	M27	142	3,5986	1,16728	,945	283	,345
Bayan		143	3,4685	1,15554			
Bay	M28	142	3,5704	1,19335	1,057	283	,292
Bayan		143	3,4266	1,10370			
Bay	M29	142	3,4225	1,21646	,974	283	,331
Bayan		143	3,2867	1,13598			
Bay	M30	142	3,2958	1,19567	-,085	283	,933
Bayan		143	3,3077	1,18221			
Bay	M31	142	3,1690	1,26587	,148	283	,882
Bayan		143	3,1469	1,26133			
Bay	M32	142	3,0845	1,19984	,292	283	,770
Bayan		143	3,0420	1,25527			
Bay	M33	142	3,3944	1,17273	-,712	283	,477
Bayan		143	3,4895	1,08034			
Bay	M34	142	3,2254	1,21103	-,038	283	,970
Bayan		143	3,2308	1,20265			
Bay	M35	142	3,4930	1,21309	,822	283	,412
Bayan		143	3,3776	1,15554			
Bay	M36	142	3,5000	1,18949	,830	283	,407
Bayan		143	3,3846	1,15626			
Bay	M37	142	3,5070	1,21309	,289	283	,773
Bayan		143	3,4685	1,03328			
Bay	M38	142	3,1901	1,26566	-,856	283	,393
Bayan		143	3,3147	1,18927			
Bay	M39	142	3,3310	1,16523	-,703	283	,482
Bayan		143	3,4266	1,12894			
Bay	M40	142	3,3380	1,19031	-,801	283	,424
Bayan		143	3,4476	1,11758			
Bay	M41	142	3,3803	1,14069	,020	283	,984
Bayan		143	3,3776	1,06681			

Öğretmenlerin cinsiyetleri açısından küresel eğitimle ilgili konuların programda küresel konulara ağırlık verilmesi ile ilgili katılma derecelerine ilişkin görüşleri arasında

farklılıklar olup olmadığı maddelere göre incelenmiş, inceleme sonucuna göre öğretmenlerin görüşlerine göre bay ve bayan öğretmenlerin arasında anlamlı bir farklılık olmadığı ($p > .05$) görülmüştür. Bu durum bay ve bayan öğretmenlerin küresel eğitimle ilgili konuların programda küresel konulara ağırlık verilmesi ile ilgili olarak benzeşik oranlarda katıldıklarını göstermektedir. Öğretmenlerin cinsiyetlerinin, farklılıkların belirlenmesinde önemli bir değişken olmadığını göstermektedir.

3. Yaş Düzeyleri Açısından Öğretmenlerin Küresel Eğitimle İlgili Konuların Programda Ne Kadar Yer Alması Gerektiği ile İlgili Görüşler

Tablo 6. Yaş Düzeyleri Açısından Öğretmenlerin Küresel Eğitimle İlgili Konuların Programda Ne Kadar Yer Alması Gerektiği ile İlgili Görüşlerine İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Madde No	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P
M1	Gruplar Arası	4,292	4	1,073	3,269	,012
	Gruplar İçi	91,904	280	,328		
	Toplam	96,196	284			
M2	Gruplar Arası	2,462	4	,615	2,358	,054
	Gruplar İçi	73,082	280	,261		
	Toplam	75,544	284			
M3	Gruplar Arası	1,644	4	,411	,898	,465
	Gruplar İçi	128,166	280	,458		
	Toplam	129,811	284			
M4	Gruplar Arası	1,491	4	,373	,909	,459
	Gruplar İçi	114,804	280	,410		
	Toplam	116,295	284			
M5	Gruplar Arası	,111	4	,028	,142	,966
	Gruplar İçi	54,465	280	,195		
	Toplam	54,575	284			
6	Gruplar Arası	2,621	4	,655	1,254	,289
	Gruplar İçi	146,375	280	,523		
	Toplam	148,996	284			
7	Gruplar Arası	,297	4	,074	,204	,936
	Gruplar İçi	101,899	280	,364		
	Toplam	102,196	284			
8	Gruplar Arası	2,187	4	,547	2,075	,084
	Gruplar İçi	73,792	280	,264		
	Toplam	75,979	284			
9	Gruplar Arası	,699	4	,175	,982	,418
	Gruplar İçi	49,813	280	,178		
	Toplam	50,512	284			

10	Gruplar Arası	,617	4	,154		
	Gruplar İçi	64,190	280	,229	,672	,612
	Toplam	64,807	284			
11	Gruplar Arası	3,456	4	,864		
	Gruplar İçi	228,193	280	,815	1,060	,377
	Toplam	231,649	284			
12	Gruplar Arası	3,048	4	,762		
	Gruplar İçi	67,127	280	,240	3,179	,014
	Toplam	70,175	284			
13	Gruplar Arası	2,273	4	,568		
	Gruplar İçi	139,306	280	,498	1,142	,337
	Toplam	141,579	284			
14	Gruplar Arası	,674	4	,169		
	Gruplar İçi	66,575	280	,238	,709	,586
	Toplam	67,249	284			
15	Gruplar Arası	,319	4	,080		
	Gruplar İçi	67,050	280	,239	,333	,856
	Toplam	67,368	284			
16	Gruplar Arası	,732	4	,183		
	Gruplar İçi	55,464	280	,198	,924	,450
	Toplam	56,196	284			
17	Gruplar Arası	2,201	4	,550		
	Gruplar İçi	68,585	280	,245	2,246	,064
	Toplam	70,786	284			
18	Gruplar Arası	,445	4	,111		
	Gruplar İçi	199,997	280	,714	,156	,960
	Toplam	200,442	284			
19	Gruplar Arası	1,511	4	,378		
	Gruplar İçi	194,138	280	,693	,545	,703
	Toplam	195,649	284			
20	Gruplar Arası	,388	4	,097		
	Gruplar İçi	187,809	280	,671	,145	,965
	Toplam	188,196	284			
21	Gruplar Arası	3,566	4	,891		
	Gruplar İçi	189,887	280	,678	1,315	,265
	Toplam	193,453	284			
22	Gruplar Arası	2,142	4	,535		
	Gruplar İçi	176,455	280	,630	,850	,495
	Toplam	178,596	284			

	Gruplar Arası	4,595	4	1,149		
23	Gruplar İçi	164,949	280	,589	1,950	,102
	Toplam	169,544	284			

Tablo 6 incelendiğinde, öğretmenlerin küresel eğitimle ilgili konuların programda ne kadar yer alması gerektiği ile ilgili görüşleri arasında yaş düzeyine göre yalnız iki maddede anlamlı bir farklılık görülmüştür. “Dünyadaki farklı kültürlere ilişkin bilgiler.” konulu 1. maddede ($p=.012$) ve “Dil, din, ırk ayrımı gözetmeden tüm insanların eşitliği.” konulu 12. maddede ($p=.014$) yaş düzeylerine göre öğretmen görüşleri arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür. Öğretmenlerin küresel eğitime ilişkin konuların programda ne kadar yer alması gerektiği ile ilgili görüşleri arasında diğer 21 madde incelendiğinde ($p>.05$) olduğundan yaş düzeyine göre anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

3.3 Yaş Düzeyleri Açısından Öğretmenlerin Küresel Eğitimle İlgili Konuların Programda Ne Kadar Yer Alması Gerektiği ile İlgili Görüşlerine İlişkin Lsd Testi Sonuçları

Tablo 7. Yaş Düzeyleri Açısından Öğretmenlerin Küresel Eğitimle İlgili Konuların Programda Ne Kadar Yer Alması Gerektiği ile İlgili Görüşlerine İlişkin LSD Testi Sonuçları

Madde No	Maddeler	Yaş (I)	Yaş (II)	Ortalamalar Arası
				Fark (I-II)
M1	Dünyadaki farklı kültürlere ilişkin	25 ve Altı	35-44	,28458*
		26-34	35-44	-,19761*
		35-44	45-54	-,34093*
M12	Dil, din, ırk ayrımı gözetmeden tüm insanların eşitliği	26-34	45-54	,27088*
		35-44	45-54	,26320*

Tablo 7 incelendiğinde, yaş düzeylerine göre öğretmenlerin küresel eğitimle ilgili konuların programda ne kadar yer alması gerektiği ile ilgili görüşlerinden “Dünyadaki farklı kültürlere ilişkin bilgiler.” konulu 1. madde incelendiğinde bu maddeyi cevaplayan öğretmenlerden 25 ve altı yaş düzeyindeki öğretmenlerin 35-44 yaş düzeyindeki öğretmenlerin görüşleri ile 26- 34 yaş düzeyindeki öğretmenlerin 35-44 yaş düzeyindeki öğretmenlerin görüşleri ile 35-44 yaş düzeyindeki öğretmenlerin 45-54 yaş düzeyindeki öğretmenlerin görüşleri ile ve “Dil, din, ırk ayrımı gözetmeden tüm insanların eşitliği.” konulu 12. madde incelendiğinde bu maddeyi cevaplayan öğretmenlerden 26-34 yaş ve 45-54 yaş düzeyindeki öğretmenlerin görüşleri ile 35-44 yaş ve 45-54 yaş düzeyindeki öğretmenlerin görüşleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. “Dünyadaki farklı kültürlere ilişkin bilgiler.” 1. maddede 35-44 yaş düzeyindeki öğretmenlerin, “Dil, din, ırk ayrımı gözetmeden tüm insanların eşitliği.” konulu 12. madde 26-34 yaş düzeyindeki öğretmenlerin daha olumlu görüş bildirdikleri görülmüştür.

3.4. Yaş Düzeyleri Açısından Öğretmenlerin Küresel Eğitimle İlgili Konuların Programda Küresel Konulara Ağırlık Verilmesi ile İlgili Görüşlerine İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Tablo 8. Yaş Düzeyleri Açısından Öğretmenlerin Küresel Eğitimle İlgili Konuların Programda Küresel Konulara Ağırlık Verilmesi ile İlgili Katılma Derecelerine İlişkin Toplam Puana Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Madde	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P
Toplam Madde Puanı	Gruplar Arası	1,482	4	,370	,402	,808
	Gruplar İçi	258,353	280	,923		
	Toplam	259,835	284			

Öğretmenlerin yaş düzeyine göre; küresel eğitimle ilgili konuların programda küresel konulara ağırlık verilmesi ile ilgili katılma derecelerine ilişkin görüşleri arasındaki farklılığa bakıldığında ($p>.05$) anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Bu durum yaş düzeyine göre öğretmenlerin küresel eğitimin programda yer almasına ilişkin doğurgularına benzeşik oranlarda katıldıklarını göstermektedir. Öğretmenlerin yaş düzeyinin, farklılıkların belirlenmesinde önemli bir değişken olmadığını göstermektedir.

4. Mezuniyet Türü Açısından Öğretmenlerin Küresel Eğitimle İlgili Konuların Programda Ne Kadar Yer Alması Gerektiği ile İlgili Görüşleri

Tablo 9. Mezuniyet Türü Açısından Öğretmenlerin Küresel Eğitimle İlgili Konuların Programda Ne Kadar Yer Alması Gerektiği ile İlgili Görüşlerine İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Madde No	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P
M1	Gruplar Arası	1,487	3	,496		
	Gruplar İçi	94,709	281	,337	1,471	,223
	Toplam	96,196	284			
M2	Gruplar Arası	1,365	3	,455		
	Gruplar İçi	74,179	281	,264	1,723	,162
	Toplam	75,544	284			
M3	Gruplar Arası	2,678	3	,893		
	Gruplar İçi	127,133	281	,452	1,973	,118
	Toplam	129,811	284			
M4	Gruplar Arası	,915	3	,305		
	Gruplar İçi	115,380	281	,411	,743	,527
	Toplam	116,295	284			
M5	Gruplar Arası	,420	3	,140		
	Gruplar İçi	54,156	281	,193	,726	,537

Dr. Öğr. Üye. Melek KÖRÜKCÜ Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ

	Toplam	54,575	284			
	Gruplar Arası	1,186	3	,395		
6	Gruplar İçi	147,810	281	,526	,752	,522
	Toplam	148,996	284			
	Gruplar Arası	,172	3	,057		
7	Gruplar İçi	102,024	281	,363	,158	,924
	Toplam	102,196	284			
	Gruplar Arası	1,003	3	,334		
8	Gruplar İçi	74,976	281	,267	1,253	,291
	Toplam	75,979	284			
	Gruplar Arası	,370	3	,123		
9	Gruplar İçi	50,142	281	,178	,691	,558
	Toplam	50,512	284			
	Gruplar Arası	,023	3	,008		
10	Gruplar İçi	64,784	281	,231	,033	,992
	Toplam	64,807	284			
	Gruplar Arası	3,918	3	1,306		
11	Gruplar İçi	227,731	281	,810	1,612	,187
	Toplam	231,649	284			
	Gruplar Arası	4,794	3	1,598		
12	Gruplar İçi	65,381	281	,233	6,869	,000
	Toplam	70,175	284			
	Gruplar Arası	2,761	3	,920		
13	Gruplar İçi	138,818	281	,494	1,863	,136
	Toplam	141,579	284			
	Gruplar Arası	,324	3	,108		
14	Gruplar İçi	66,925	281	,238	,453	,715
	Toplam	67,249	284			
	Gruplar Arası	,557	3	,186		
15	Gruplar İçi	66,812	281	,238	,781	,506
	Toplam	67,368	284			
	Gruplar Arası	,876	3	,292		
16	Gruplar İçi	55,321	281	,197	1,482	,220
	Toplam	56,196	284			
	Gruplar Arası	,868	3	,289		
17	Gruplar İçi	69,918	281	,249	1,163	,324
	Toplam	70,786	284			
	Gruplar Arası	,398	3	,133		
18	Gruplar İçi	200,044	281	,712	,186	,906

	Toplam	200,442	284		
	Gruplar Arası	3,368	3	1,123	
19	Gruplar İçi	192,281	281	,684	1,641 ,180
	Toplam	195,649	284		
	Gruplar Arası	1,081	3	,360	
20	Gruplar İçi	187,116	281	,666	,541 ,655
	Toplam	188,196	284		
	Gruplar Arası	,514	3	,171	
21	Gruplar İçi	192,938	281	,687	,250 ,862
	Toplam	193,453	284		
	Gruplar Arası	6,670	3	2,223	
22	Gruplar İçi	171,927	281	,612	3,634 ,013
	Toplam	178,596	284		
	Gruplar Arası	6,296	3	2,099	
23	Gruplar İçi	163,247	281	,581	3,613 ,014
	Toplam	169,544	284		

Tablo 9 incelendiğinde, öğretmenlerin küresel eğitimle ilgili konuların programda ne kadar yer alması gerektiği ile ilgili görüşleri arasında mezuniyet türüne göre yalnız üç maddede anlamlı bir farklılık görülmüştür. “Dil, din, ırk ayrımı gözetmeden tüm insanların eşitliği.” konulu 12. maddede ($p = .000$), “Yabancı dil eğitimi.” konulu 22. maddede ($p = .013$) ve “Dünya vatandaşlığı olgusu.” konulu 23. maddede ($p = .014$) mezuniyet türüne göre öğretmen görüşleri arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür. Öğretmenlerin küresel eğitime ilişkin konuların programda ne kadar yer alması gerektiği ile ilgili görüşleri arasında diğer 20 madde incelendiğinde ($p > .05$) olduğundan mezuniyet türüne göre anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

4.1. Mezuniyet Türü Açısından Öğretmenlerin Küresel Eğitimle İlgili Konuların Programda Ne Kadar Yer Alması Gerektiği ile İlgili Görüşlerine İlişkin Lsd Testi Sonuçları

Mezuniyet türüne göre öğretmenlerin küresel eğitime ilişkin konuların programda ne kadar yer alması gerektiği ile ilgili görüşleri arasındaki grup içi ilişkiyi belirleyebilmek farklılığın madde içerisindeki hangi mezuniyet Türü arasında anlamlı olduğunu belirleyebilmek için 12., 22. ve 23. maddelere LSD Testi yapılmıştır. Tablo 10’da LSD Testi sonuçları görülmektedir.

Tablo 10. Mezuniyet Türü Açısından Öğretmenlerin Küresel Eğitimle İlgili Konuların Programda Ne Kadar Yer Alması Gerektiği ile İlgili Görüşlerine İlişkin LSD Testi Sonuçları

Madde No	Maddeler	Mezuniyet(I)	Mezuniyet (II)	Ortalamalar Arası Fark (I-II)
M12	Dil, din, ırk ayrımı gözetmeden tüm insanların eşitliği	Açık Öğr./Ön Lisans	Eğitim Fakültesi	-,57273*
		Açık Öğr./Ön Lisans	Fen Fakültesi	-,56481*

		Eğitim Enstitüsü	Eğitim Fakültesi	-,35214*
		Eğitim Enstitüsü	Fen Fakültesi	-,34423*
M22	Yabancı dil eğitimi	Eğitim Enstitüsü	Fen Fakültesi	-,63072*
		Eğitim Fakültesi	Fen Fakültesi	-,37323*
M23	Dünya vatandaşlığı olgusu	Açık Öğr./Ön Lisans	Eğitim Fakültesi	-,93182*
		Açık Öğr./Ön Lisans	Fen Fakültesi	-,98148*
		Eğitim Enstitüsü	Eğitim Fakültesi	-,31417*

Tablo 10 incelendiğinde, mezuniyet türüne göre öğretmenlerin küresel eğitimle ilgili konuların programda ne kadar yer alması gerektiği ile ilgili görüşleri incelendiğinde “Dil, din, ırk ayrımı gözetmeden tüm insanların eşitliği.” konulu 12. madde Eğitim Fakültesinden mezun olan öğretmenlerin, “yabancı dil eğitimi” konulu 22. Maddede Fen Fakültesinden mezun olan öğretmenlerin, “dünya vatandaşlığı olgusu” konulu 23. maddede Fen Fakültesinden mezun olan öğretmenlerin daha olumlu görüş bildirdikleri görülmüştür.

SONUÇ

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre öğretmenlerin 2005 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda dünya sorunlarına duyarlı bireyler yetiştirilmesine ağırlık verilmesini istedikleri tespit edilmiştir. Ayrıca dünyanın ortak yaşam alanı olduğu bilinci, sınırlı yeryüzü kaynaklarının korunması, demokrasi, tüm insanların eşitliği, çevresel ve uluslararası sorunlar hakkındaki konulara da öğretmenler programda ağırlıklı olarak yer verilmesini istedikleri bulgusuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin; ekonomik ve politik adaletsizlikler, savaşlar, uluslararası terörizm, insan hakları ihlalleri ile ilgili konuların programda daha az yer almasını istedikleri belirlenmiştir. Elde edilen bulgular Özkan (2006)’ in araştırması ile benzerlik göstermektedir.

Öğretmenlerin 2005 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda en fazla insan hakları ile ilgili konuların yer almasını istedikleri tespit edilmiştir. Öğretmenlerin programda en çok yer almasını istediği diğer konular; dünyanın tüm insanların ortak yaşam alanı olduğu, sınırlı yeryüzü kaynaklarının korunması, demokrasi, tüm insanların ayrımsız bir şekilde eşitliği, çevresel ve uluslararası konular olduğu belirlenmiştir. Öğretmenlerin; diğer din ve kültürler, farklı dini inanışlar, uluslararası kuruluşlar, farklı kültürel özellikler, uluslararası savaş ve güvenlik konularının programda daha az yer alması gerektiği görüşünde oldukları belirlenmiştir. Bozkurt (2013)’ un çalışmasında ise sınıf öğretmenleri farklı kültürlerin olduğu gibi kabul edilmesi, farklı kültürlerle etkileşimin önyargıların azalmasına yardım edeceği, farklılıklarımızın bir zenginlik olduğu, farklılıklara saygı ve hoşgörü ile yaklaşılması gerektiği, farklı kültürlerle etkileşimin bireyin sosyal yaşamını zenginleştireceği gibi görüşler belirtmektedir.

Öğretmenler 2005 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda küresel konulara yer verilmesi ile ilgili olarak; ekonomik ve politik adaletsizliklerin, savaşların ve uluslararası terörizmin, insan hakları ihlallerinin azalması, bazı çok uluslu şirketlerle bağlantılı olan adaletsizliklerin farkına varılması, ülkeler arasında dayanışma ve işbirliğinin artırılması, tüm insanlığın paylaşabileceği ortak bir kültür oluşumuna katkı

sağlayacağına ilişkin maddelere diğer maddelere göre daha az katılmaktadır. Ayrıca, öğretmenler bu konuların 2005 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda daha az yer alması gerektiğini belirtmektedir. Küresel eğitim çoklu bakış açılarından bilgi edinebilme, farklı düşünce ve görüşleri analiz etme, farklı dünya görüşleri olduğunu kabul etme, farklı kültürlerle etkileşim kurabilmedir (Merryfield, 1997). NCSS (2005) sosyal bilgiler eğitiminde etkili öğretim ve öğrenme açısından öğretmenlerin konu ile ilgili karmaşa, ikilem ve değerlerden haberleri olmaları gerektiğini belirtmektedir. Öğretmenler, konunun farklı öğrenciler üzerinde yaratacağı etkileri düşünmemeli, öğrencilerin sosyal ve politik değerlerle tutarlı görüşler oluşturmalarına fırsat tanıyabilmelidir. Bunun yanısıra kültürel farklılık ve benzerliklere duyarlı olmayı, farklı karşıt görüşleri bilmeyi ve sosyal sorumluluk duygusunu özendirilebilir.

Öğretmenlerin 2005 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda küresel konulara yer verilmesi ile ilgili görüşleri cinsiyet açısından incelendiğinde bay ve bayan öğretmenler arasında farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bu sonuç Özkan'ın (2006) araştırması ile örtüşmektedir. Özkan (2006) araştırmasında öğretmenlerin, küresel eğitimle ilgili konuların 2005 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda ne kadar yer alması gerektiği ile ilgili görüşlerinde cinsiyet açısından farklılık olmadığı sonucunu elde etmiştir. Koluman (2011) da araştırmasında öğretmenlerin "Küresel Bağlantılar" öğrenme alanına yönelik görüşlerinde cinsiyet açısından farklılık olmadığını belirlemiştir. Son yıllarda yaşanan küresel gelişmeler erkek ve kadın öğretmenleri elbette ki yakından etkilemiştir.

Yaş düzeylerine göre öğretmenlerin 2005 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda küresel konulara yer verilmesi ile ilgili görüşleri incelendiğinde, yaş düzeyi yüksek öğretmenlerin dünyadaki farklı kültürlerle ait bilgiler ve tüm insanlığın eşitliği konularında daha olumlu görüş bildirdikleri belirlenmiştir. Bu durum öğretmenlerin yaş düzeyleri arttıkça küresel eğitimin farklılıklara saygı kriterine daha olumlu yaklaştıklarını göstermektedir. Öğretmenlerin tecrübelerinin artması, yaşamsal birikimleri bu konuda etkili olabilmektedir.

Öğretmenlerin mezuniyet türüne göre, 2005 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda küresel konulara yer verilmesi ile ilgili görüşleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Koluman (2011) araştırmasında öğretmenlerin "Küresel Bağlantılar" öğrenme alanının hedef ve içerik boyutuna ilişkin görüşlerinde mezun olunan okul türüne göre farklılık tespit etmiştir. Bu farklılık eğitim fakültesi mezunu öğretmenlerde, fen edebiyat fakültesi ve eğitim yüksekokulu enstitüsü mezunu öğretmenlere göre daha olumlu olduğu yönündedir.

Mezuniyet türüne göre öğretmenlerin küresel eğitimle ilgili konuların programda ne kadar yer alması gerektiği ile ilgili görüşleri incelendiğinde, eğitim fakültesinden mezun olan öğretmenlerin ayırım gözetmeksizin tüm insanların eşitliği konularının, fen fakültesi mezunu olan öğretmenlerinin ise yabancı dil eğitimi ve dünya vatandaşlığı konularına programda daha fazla yer verilmesini istedikleri belirlenmiştir.

Günümüzde küreselleşme ve etkilerinden uzak kalmak mümkün değildir. Küreselleşme demokratik bir çağa karşılık gelmektedir (Giddens, 2004). Fırıncı (2006) araştırmasının sonuçlarında yetişen yeni nesillerin taşıması beklenen değerleri; küresel dünyada, enformasyon toplumuna uyumlu olacak biçimde: "bilgi", "rekabet", "verimlilik",

“insan hakları”, “demokrasi”, “hoşgörü”, “sorumluluk”, “yeni bir ahlak”, “katılım”, “tartışma”, “açıklık”, “adalet”, “nesnellik”, “özerklik”, “gelecek”, “iletişim” vb. olarak karşımıza çıktığını vurgulamaktadır. Bu değerleri öğrencilere aktaracak olan sosyal bilgiler öğretmenlerinin son yıllarda küresel bazda yaşanan, medyadan kolayca öğrenilebilen gelişmelerden olumlu veya olumsuz olarak etkilendikleri görülmektedir. Bu kapsamda öğretmenlere verilecek olan hizmet içi eğitim konuları arasında; küresel dünya, farklı kültürler, günümüz dünya sorunları gibi kavramlarla ilgili eğitimler verilebilir. Öğretmenlerin “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanına yönelik disiplinler arası yaklaşımla ders işleme hizmet içi kurslarla teşvik edilebilir.

KAYNAKLAR

AKÇAY, R. Cengiz, (2003), “Küreselleşme, Eğitimsel Yoksulluk Ve Yetişkin Eğitimi”, **Milli Eğitim Dergisi**, 159, 67-78.

AMİN, Samir, (1998), **Kapitalizmin Hayaleti** (C. Algon, Çev.), Ankara: Bilim ve Sanat.

BOZKURT, Mahmut, (2013), **Sınıf Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Dersi Bağlamında Küresel Eğitime İlişkin Görüşleri**, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

BOZKURT, Veysel, (2000), **Küreselleşme: Kavram, Gelişim Ve Yaklaşımlar, Küreselleşmenin İnsani Yüzü** (V. Bozkurt, Der.), İstanbul: Alfa.

ERKUŞ, Adnan, (2011), **Davranış Bilimleri İçin Bilimsel Araştırma Süreci**. Ankara: Seçkin.

FIRINCI, Türkan, (2006), **Küreselleşmenin Öğretim Programları Üzerindeki Etkisi**, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

GİDDENS, Anthony, (2004), **Castells'in Ağ Toplumunun Yükselişi Üzerine, M. Armağan (Haz.), Küresel Kuşatma Karşısında İnsan** içinde (s. 175-182.), Ş. Yalçın Çev, İstanbul: Ufuk.

GİDDENS, Anthony, (2010), **Modernliğin Sonuçları** (E. Kuşdil, Çev.), İstanbul: Ayrıntı.

GÜNSOY, Bülent, (2006), **Küreselleşme: Bir Var Oluş Çözümlemesi**, Bursa: Ekin.

HELD, David, (1991), **Democracy and the global system. David Held (Ed.), Political theory today, polity press**, içinde (197-235), Cambridge.

HELD, David, MCGREW, Anthony, GOLDBLATT, David & PERRATON Jonathan, (2006), **Küresel Dönüşümler, Siyaset, Ekonomi Ve Kültür, Küreselleşme Okumaları**, (Aktar, İ. Çev.) içinde (161-207), Ankara: Kadim.

KARASAR, Niyazi, (2006), **Bilimsel Araştırma Yöntemi** (16. Baskı), Ankara: Nobel.

KOLUMAN, Serkan (2011), İlköğretim 6. ve 7. **Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Küresel Bağlantılar Öğrenme Alanına Yönelik Öğretmen Görüşleri**, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

MEB, (2005a), *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Ve Kılavuzu (4. ve 5. Sınıflar)*, Ankara: Devlet Kitapları.

MEB, (2005b), *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Ve Kılavuzu (6. ve 7. Sınıflar)*, Ankara: Devlet Kitapları.

MERRYFIELD, Merry, M, (1997), *A Framework for Teacher Education in Global Perspectives*, M.M. Merryfield, E. Jarchow, S. Pickert (Ed.), Preparing teachers to teach global perspectives içinde (s. 1-24), California: Corwin pres inc.

MODELSKÍ, George, DEVEZAS, T. Tessaleno, & THOMPSON William, R, (2008), *Globalization as Evolutionary Process: Modeling Gobal Change*, London and Newyork: Routledge.

ÖZKAN, Tajet, (2006), *İlköğretim Öğretmenlerinin Küresel Eğitime Yönelik Görüşlerinin Belirlenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

ROBERTSON, Roland, (1999), *Küreselleşme*, (Ü. H. Yolsal, Çev), Ankara: Bilim ve Sanat.

Sarıtaş, Zahir, (2005), *Küreselleşmenin Siyasal Boyutu: Yeni Dünyada Siyaset*, İstanbul: Bilgi Dönüşüm.

Tezcan, Mahmut, (2002), *Postmodern ve Küresel Toplumda Eğitim*, Ankara: Anı.

Waters, Malcolm, (2001), *Globalization: Key Ideas*, London: Routledge.

Yazıcı, Hakkı, Koca, Kürşat, (2008), *Sosyal Bilgiler Öğretimi Programı*, Bayram Tay ve Adem Öcal (Ed.), Özel öğretim yöntemleriyle sosyal bilgiler öğretimi içinde (s. 22-35), Ankara: Pegem.

**ENDÜSTRİ 4.0 FARKINDALIĞI VE İŞGÜCÜ NİTELİKLERİ ÜZERİNE ETKİLERİ:
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

Dr. Öğr. Üye. Mürşit İŐIK*

Hüseyin Özgür EROL**

ÖZ

Endüstri 4.0 ifadesi son sanayi devrimi olarak ele alınan, teknolojik sistemlerin yeni üretim Őekillerinin ilerlemesiyle birlikte hem toplumlar hem de bireyler üzerinde etkilidir. Bu durum globalleşen dünyada değişimin çok daha hızlı ve etkili olacağının göstergesidir. EĞitim süreçlerinin ve geleneksel öğrenme metotlarının hızla deĐiŐeceĐi ve işĐücü vasfının bu yolla farklılaŐacaĐı beklenmektedir.

2016 yılında Dünya Ekonomik Forumu tarafından yayınlanan ‘Geleceğin Meslekleri’ isimli raporda Dördüncü Sanayi Devrimini çerçevesinde yapay zekâ, robotik, nanoteknoloji, 3 boyutlu yazıcı, genetik ve biyoteknoloji gibi alanlardaki gelişmelerin iş Şekillerinde önemli ölçüde farklılaşmaya yol açacağı belirtilmektedir. Teknolojik gelişmeler yalnızca üretimi kolaylaştırıp müşterinin ihtiyaç duyduğu ürünlere daha rahat ulaşmasını sağlamakla kalmayıp aynı zamanda birden fazla teknolojiyi içine alarak çapraz sektörlerin yeni iş imkanları oluşturmasına büyük katkı sağlamaktadır.

Bu araştırmanın amacı, Süleyman Demirel Üniversitesi Öğrencilerinin Endüstri 4.0 farkındalığı ve işĐücü nitelikleri üzerine etkilerini çalışmanın alt boyutlar ile demografik özellikleri dikkate alınarak incelemektir. Bu alanda sınırlı sayıda çalışma yapılmış olması ve örneklem seçiminin diğer çalışmalara göre farklılık göstermesi sebebi ile çalışmanın önemli olduğu düşünölmektedir.

Araştırma sonucu elde edilen bulgular, Endüstri 4.0 Farkındalığı Ve İşĐücü Nitelikleri Üzerine Etkilerinin boyutları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca demografik özelliklere göre öğrencilerin Endüstri 4.0 Farkındalığı ve İşĐücü Nitelikleri üzerine Etkilerinin alt boyutları arasında farklılık olduğu görölmüŐtür.

Anahtar Kelimeler: Endüstri 4.0, Teknoloji, İşĐücü Piyasası, EĞitim

**INDUSTRY 4.0 AWARENESS AND ITS EFFECTS ON LABOR QUALITY:
A RESEARCH ON STUDENTS OF SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY**

ABSTRACT

* Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Yönetim Ve Çalışma Sosyolojisi Anabilim Dalı, mursit@hotmail.com
Orcid ID: 0000-0001-9855-6290

** Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkiler Anabilim Dalı, hsyn.ozgr.eri@gmail.com, Orcid ID: 0000-0003-1212-9285

The phrase Industry 4.0 has an impact on both societies and individuals with the advancement of new forms of production of technological systems, which has been treated as the last industrial revolution. This is an indication that change will be much faster and more effective in the globalizing world. It is expected that education processes and traditional learning methods will change rapidly and that the workforce will be differentiated in this way.

In the report titled "Future Professions" published by the World Economic Forum in 2016, it is stated that developments in fields such as artificial intelligence, robotics, nanotechnology, 3D printing, genetics and biotechnology will lead to a significant differentiation in business styles. Technological developments not only facilitate production and enable the customers to reach the products they need more easily, but also contribute to the creation of new business opportunities in cross-sectors by including more than one technology.

The aim of this study is to examine the effects of Süleyman Demirel University students on Industry 4.0 awareness and workforce qualifications by taking into account the lower dimensions and demographics of the study. It is thought that the study is important because of the limited number of studies conducted in this area and the selection of samples differed from other studies.

The findings from the study reveal a positive and meaningful relationship between the dimensions of Industry 4.0 awareness and its effects on workforce qualifications. It was also found that there were differences between the lower dimensions of the impact of students on Industry 4.0 awareness and Workforce qualifications based on demographics

Keywords: Industry 4.0, Technology, Labor Market, Education

GİRİŞ

Teknolojinin gelişmesi sanayi, üretim, tüketim ve işgücü üzerinde önemli değişikliklere neden olmuştur. Birinci sanayi devrimi ile gündeme gelen süreç daha hızlı gelişimler ile kendini gösteren Dördüncü Sanayi Devrimi olgusu ile yeni başlangıçların ortaya çıkmasının bir habercisidir. 2011 yılında Almanya'da Hannover Fuarı'nda ortaya yeni bir kavram olarak çıkan Endüstri 4.0 aslında teknolojik altyapı ve siber sistemlerin ilerlemesi ile aktif yapıdaki endüstriyel alanları etkilemektedir. Dördüncü Sanayi Devrimi olarak karşımıza çıkan ve kısaca "Endüstri 4.0" olarak dile getirilen bu yeni ifade teknolojik gelişmeler ile işgücü nitelikleri üzerinde ve toplumda önemli değişimlere neden olmaktadır. Bu değişimler yaşamın her alanında ortaya çıkmaktadır. Toplumların, buharlı makinelerin keşfi ile tarım toplumundan endüstri toplumuna, elektrik sistemlerinin uygulanması ve teknolojik gelişmeler neticesinde enformasyon toplumdan bilgi toplumuna yönelik değişmesi sadece üretim sistemlerinde değil işgücünün beceri ve kabiliyetlerinde de önemli değişimlere sebep olmuştur.

Endüstriyel alanların değişik olması yeni endüstri devrimi için geçerli bir öge taşımamakla beraber teknolojik gelişmeler ile daha fazla bilginin kullanılması

neticesinde var olan siber sistemler, işletmelerin ve işletmelerdeki bütün süreçlerin geleceği için bir seçimden çok zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

Yakın gelecekte yaşanacak gelişmelere uyum sağlayabilmek, teknolojik sistemlerin gerisinde kalmamak için işgücünün nitelik kazandırılması, eğitim süreçlerinin Endüstri 4.0 ile bağdaştırılarak toplumun değişimlere uyumunun sağlanması gerekmektedir. Bütün bu durumlar göz önüne alındığında eğitim sistemlerinde Endüstri 4.0 olgusunun etkilerinin ne olacağı, nasıl algılanacağı, konu ile ilgili bilinç durumunun belirlenmesi gerekmektedir. Yapılan çalışma ile Süleyman Demirel Üniversitesinde öğrenim gören öğrencilerin Endüstri 4.0 kavramı ile ilgili bakış açıları belirlenerek yeni sanayi devrimi doğrultusunda işgücüne etkilerinin ne olacağını belirlemektedir.

1.TARİHSEL SÜREÇ

Sanayi devriminin ilk ortaya çıktığı dönem olan 18. yüzyılın sonlarına doğru buhar makinelerinin fabrikalarda kullanılması ile başlayıp, daha sonraları yani 19. yüzyılın ortalarında elektriğin imalathane, atölye ve fabrikalarda kullanılmaya başlanması ile İkinci Endüstri Devrimi, 20. yüzyılın ortalarında elektrikle çalışan hesap makinesinin icat edilmesiyle de Üçüncü Endüstri Devrimi ve 21. yüzyıla gelindiğinde ise internet ve dijitalleşme ile nesnelerin üretime yön verdiği akıllı makine ve akıllı robotların dönemi olan Dördüncü Endüstri Devrimi başlamıştır. Bu yeni devrim günümüzde Endüstri 4.0 devrimi olarak da bilinmektedir. Aşağıda dört endüstri devrimi ile ilgili kısa tarihi bilgilere yer verilmektedir (Taş 2018: 1820).

1.1.Birinci Endüstri Devrimi

İnsanlık tarihine bakıldığında, dönüm noktası olarak değerlendirilebilecek ilk gelişme; avcılık ve toplayıcılık yapan konar-göçer toplumların yerleşik hayata geçmesiyle tarım yapmaya başladığı tarım devrimidir. (Eğilmez 2017: 264). Tarım devrimiyle birlikte, uzun yıllar boyunca üretim, insan ve hayvanın kas gücüyle ve bu gücün daha verimli kullanılabilmesi için geliştirilen aletlerle yapılmıştır. Toprak ve kas gücü bu devrimde başlıca üretim aracını oluşturmuştur (Günay 2002: 5). Tarım devrimini kökten etkileyen dönüm noktası niteliğinde sayılabilecek Birinci Endüstri Devrimi 18. Yüzyılın sonlarına doğru İngiltere’de ortaya çıkan bir takım teknik ve bilimsel gelişmeler olarak nitelendirilebilir (Tunzelmann, 2003: 370). Bu gelişmeler dokuma tezgâhının geliştirilmesi ve James Watt’ın aynı yakıtla dört kat daha az enerji kullanan ve hacim olarak son derece küçük olan buhar makinesi buluşudur (Süzal, 2017: 10). Bu yeni buluşlar ve teknolojik gelişmelerin, üretim yapısında meydana getirdiği değişiklikler sayesinde seri ve kaliteli üretim yapılmış yeni pazar ve hammadde olanakları sağlanmıştır. Endüstri devriminin meydana getirdiği bir diğer etkiye bakılacak olursa, toplumsal hayatın, endüstrileşme ve fabrika çerçevesinde yeniden yapılanmasını ifade etmektedir. Endüstrileşme ile birlikte toplumlarda, aile yapılarında, eğitim sistemlerinde, siyasette ve çalışma hayatında önemli değişimler meydana gelmiştir (Alper ve Tokol, 2018: 12). Bu değişimler çerçevesinde bir taraftan tarım devriminde meydana gelen yapısal çözümler, diğer taraftan yeni bir düzenin sağlanamaması sebebiyle toplumsal alanda büyük bir sorun yaşanmıştır. Siyasal rejimlerin değişmesi ile güç odaklarının dönüşüme uğraması, çalışma hayatında büyük

değişikliklere neden olmuştur. Tarımsal üretim yetersiz kalmış geniş aile yapısının bozulduğu bir yapı oluşmuştur (Alper ve Tokol, 2018: 14).

Endüstri devriminden önce çalışmanın büyük bir bölümü evde gerçekleşirken, endüstri devrimiyle birlikte çalışma ortamı değişmiş ev ile iş birbirinden ayrılarak çalışma ortamları fabrikalar haline gelmiştir (Giddens, 2008: 793). Bununla birlikte endüstri devrimi üretimde kas gücünün yerine makinaların kullanılması işçi sınıfının ortaya çıkmasına neden olmuştur. İşçilerin fabrikalarda uzun sürelerle çalıştırılmaları bunun karşılığında düşük ücret almaları ve teknolojik ilerlemeler ile makinelerin insanları ikame etmesi insanlarda ki işsizlik düşüncesini tetiklemiş işçi üzerinde ki stresi arttırmıştır. Böylelikle ilk işçi hareketleri ortaya çıkmıştır (Orhan ve Savuk, 2014: 12). Bu dönemde aynı zamanda pek çok bilim adamı işgücüne olan ihtiyacı azaltacak ve nitelikli işgücü gereksinimlerini icat ettikleri buluşlarla azaltmayı hedeflemişlerdir (Heaton, 1985).

Bütün bu gelişmeler çerçevesinde üretim yapısının değişmesi ve teknolojik gelişmeler neticesinde, İkinci Sanayi Devrimi olarak adlandırılan Henry Ford'un seri üretim bandı sayesinde yeni endüstriler gelişmeye başlamış işgücünün niteliği vasıfsızlaştırılmıştır. Böylelikle yeni bir sanayi devrimi elektrikli motorların ön plana çıktığı üretim bandının kullanıldığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır (Bayhan, 2018).

1.2. İkinci Endüstri Devrimi

İkinci endüstri devrimi, 19. yüzyılın ikinci yarısında Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleşmiştir. Bu dönemde meydana gelen teknik gelişmeler; elektrik motoru, içten yanmalı motor, elektrik ampulü, telefon, telsiz, telgraf gibi teknolojik gelişmelere dayalı endüstriler küresel ekonomik sistemini değişime uğratmıştır. Bu yeni dönem, İkinci endüstri devrimi olarak adlandırılır (Günay, 2002: 6). Bütün bu sıra dışı teknolojik gelişmeler kapsamında elektrik, İkinci Endüstri Devriminin tetikleyicisi olarak sayılmaktadır. Bu döneme elektriğin makinalara aktarılmasıyla başlayan seri üretim gelişimini takiben, Henry Ford'un otomobil üretiminde üretim bandı sistemini geliştirmesidir. Henry Ford üretim bandı sistemini ilk olarak, Detroit'teki Highland fabrikasında, hareket eden montaj bandının uygulamaya konulması ile hayata geçirmiştir (Freeman ve Soete, 2003: 162).

Fordizm olarak tanımlanan bu süreç; hareketli montaj hattı sayesinde, ilgili ürünler için özel olarak hazırlanmış makinelerle, bu ürünlerin standart olarak ve fiyat rekabeti şartlarına göre üretilmesini öngören bir üretim yönetim şeklidir (Çakmak, 2004: 240). Bu gelişen üretim bandı sistemi içerisinde, hareketli üretim bandının etrafındaki çalışanlar, bu üretim hattında kendileri için belirlenmiş bir işle görevlendirilmişlerdir. Fordist üretimde ayrıntılı iş bölümü ile her işi bir işçi yapmaktadır böylece işgücünün standartlaştırılması hedeflenmiştir. Fordizm sürecinde, vasıfsız işgücüne olan talep artmış ve vasıflı işçi ile vasıfsız işçi arasındaki fark kapanmıştır (Selçuk, 2011: 4135).

1.3. Üçüncü Endüstri Devrimi

Üçüncü Endüstri Devrimi 1960'lı yıllarda yarı iletkenlerin, ana bilgisayarların, kişisel bilgisayarların ve internetin hızla hayatımıza girmesinden ve gelişmesinden dolayı genellikle bilgisayar çağı olarak adlandırılmıştır (Schwab, 2017: 16). Bu sanayi devrimi sanayi toplumundan veri toplumuna geçişi açıklayan bir çağ olup, mekanik elektrikle çalışan hesap makinelerinden yola çıkılarak bilgisayarların iyileştirilmesi sonrasında bilgisayar sistemi içinde makinelerin birbirine bağlanmasını sağlayacak bir ağ arayışı internet tarihinin başlangıcı sayılmaktadır (Ziewitz ve Brown, 2013: 5). Üretim bandının analog düzenin dışına çıkarak dijital bir üretim bandıyla hayatımıza girmesiyle birlikte Üçüncü Endüstri Devrimi, insan merkezli bir üretim anlayışına mekanizasyon, elektrik ve bilgi teknolojisini getirmiştir (Qin, Ying ve Grosvenor, 2016: 174). Elektronik ve bilgisayar desteğinin makine sektörüne bağlanması ile üretim sistemlerinin otomatikleşmesini doğurmuş ve elektronik, veri ve haberleşme teknolojilerinin iyileşmesi üretimin otomasyonunu sağlamıştır. Bilgisayarların işlem gücünün hızla artması "akıllı makineleri" gün yüzüne çıkarırken, otonom sanayinin ani atılım göstermesi, ilk kez üretimde emek gücünün azalmasına ve robot makinelerin emek gücünün yerine üretimde daha fazla kullanılmasına neden olmuştur (Aydın, 2016).

Son yıllarda hızla gelişen bilgisayar teknolojileri ile toplum yeni bir problemle karşı karşıya kalmıştır. Bu yeni problem, tam istihdamın oluşması hayalinin suya düşmesidir. Ekonomilerin son yıllarda yüksek seviyelerde ki işsizlik oranlarına sahip olması, -yani benzer bir şekilde sanayi devriminin başlarında olduğu gibi- üçüncü sanayi ekonomisinin de yapısal özellikleri arasında sayılmaktadır. Günümüzde makinelerin, emek gücünün yapabildiği çoğu yetkinlikleri ve becerileri yapabileme kapasitesine sahiptir. Bununla birlikte bütün bu yetkinlikler ve becerileri yaparken emek gücünden daha hızlı ve daha iyi bir biçimde yapabilmektedir. Sonuç olarak, insanın sahip olduğu birçok meslek grubu, otomasyonun hızlı ve baş döndürücü gelişimi ile birlikte tarihe karışmaktadır (Guerado, 2017: 2).

Kaybolan meslek grupları çoğunlukla üretim bandı üzerindeki basit işlerden oluşmaktadır. Fakat birçok işin ortadan kalkmasına neden olmasına karşılık işlerin Teknolojik gelişmeler üçüncü endüstri devrimi doğrultusunda işçiler tarafından daha fazla emek sarf etmeden, daha az kaynak tüketerek, daha çok üretim yapmasını ortaya çıkarmıştır. İş ve işçiler 'dijital devrim' zamanında doğrudan üretimden dolayı üretime yani fabrikasyon işlerden yönetsel işlere geçiş yaşamıştır (Castells, 2005: 20).

Bunların haricinde, her endüstri devriminde görüldüğü gibi burada da bir enerji kaynağı kullanımı değişimine gidilmeye çalışılmıştır. Kullanılan kaynakların tükenmesini önlemek için yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelim başlamış ve bu yönelimler devlet teşvikiyle desteklenmiştir. Güneş enerjisi, rüzgar enerjisi, hidroelektrik ve jeotermal enerji santralleri kullanımı yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Dönemin en önemli kavramı olarak sürdürülebilirlik ve devam ettirilebilir büyüme kavramları büyük önem kazanmıştır (Redclift, 2005: 69).

Ayrıca bu dönem, bilgi ve işlem teknolojilerinin biçimlenmeye başladığı dönemdir. Bilgi ve işlem teknolojilerinin üretim sırasında kullanılması; az maliyet, hızlı üretim ve iş verimliliği sağlamaktadır (Türedi, 2013: 299). İnternetin iyileşmesi, fiber

optik ağlar ve üretimde sağlanan otomasyon gibi gelişmeler dördüncü endüstri devriminin öne çıkan akıllı üretim ve nesnelerin interneti teknolojilerinin gelişmesinde büyük rol oynamaktadır (Kabaklarlı, 2016: 38).

1.4.Dördüncü Endüstri Devrimi

Dördüncü Endüstri Devrimi olarak da bilinen Endüstri 4.0 kavramından ilk kez 2011 yılında Almanya'da gerçekleştirilen Hannover Fuarı'nda, yüksek teknolojiye dayalı yeni kavram politikalarının konuşulduğu ve tartışıldığı bir platformda bahsedilmiştir (Alçın, 2016: 21). Henüz gelişme aşamasında olan dördüncü endüstri devrimi, sanayi üretiminde görev alan tüm insanların birbiriyle iletişimine, bütün bilgilere eş zamanlı olarak elde etmesine, bu bilgiler aracılığıyla yüksek katma değer oluşturabilmesine zemin hazırlamaktadır (Özsoylu, 2017: 45). Dördüncü Endüstri Devrimi, yapay zeka, eklemeli yazıcılar, robotik aygıtlar, nano teknoloji platformlarında yaşanan ilerlemelerin neticesinde nesnelerin internet bağlantısı aracılığıyla öteki nesnelerle haberleşmeye geçebileceği "akıllı" üretim dönemini belirtmek için kullanılmaktadır (Aksoy, 2017: 36). Dördüncü Endüstri Devrimi, birden fazla otomasyon sistemini, bilgi alışverişini ve üretim teknolojilerini içermektedir. Altyapıdan karanlık fabrikalara kadar çeşitli bölümlerde çip ve sensörlerin kullanılabilmesiyle nesnelerin yapılacak iş ve işlemleri hazırlayabilmesi değişen şartlara göre önlem alabilme imkanı kılmaktadır (Buyruk, 2018: 614). Endüstri devrimlerinde ki teknolojik dönüşümler açısından ele alındığında diğer teknolojik ilerlemelerde ki gibi Dördüncü Endüstri Devriminde kırılmayı ifade eden bir devrim mi yoksa evrimsel bir gelişme mi olduğuna ilişkin polemikler devam etmektedir (Buyruk, 2018: 606).

Dördüncü Endüstri Devrimi, nesnelerin internet üzerinden birbirine bağlanabildiği, gerçek zamanlı verilere ulaşımı ve siber-fiziksel aygıtların tanıtılması yardımıyla tamamen yeni bir düzeye ve dijital teknolojiye önem vermektedir. Dördüncü Endüstri Devrimi, üretime daha geniş boyutta, birbirine bağlı ve bütüncül bir yaklaşım getirmiştir. Bu yeni sanayi tipiyle, üretim süreçleri için gerekli bilgiler bulut sistemine kaydedilecek ve bu şekilde sürecin zamanın ve yerin değişmezliğini aşmasına yardımcı olacaktır (Özsoylu, 2017: 46). Dördüncü Endüstri Devrimini üçüncü endüstri devriminin devamı niteliğinde kabul eden düşüncelerin yanı sıra, yeni bir endüstri devrimi olarak da inceleyen yaklaşımlar bulunmaktadır Dördüncü Endüstri Devriminin ayırt edici en önemli bileşenleri üç başlık altında toplanabilir: (Verl, 2017).

Hız: Bu devrim önceki devrimlerin tersine doğrusal olmayıp, üstün bir hızla oluşmaktadır. Birden çok yönde globalleşen dünyanın, yeni teknolojik aygıtların sürekli olarak daha yeni ve daha vasıflı teknolojileri üretmesine bağlıdır.

Genişlik ve Derinlik: Dijital teknolojiler sayesinde ilerleyen bu sistem, şirketler, toplumlar ve kişilerde kendine özgü değişimler ile gelişme sağlarken, nesiller arası değişimin şimdiye kadar ki değişimden daha geniş olmasına sebep olmuştur.

Sistem Etkisi: Birbirlerine bağlı bir bütünleşme ile bilgisayar ağları üzerinde bütünleşmiş bir yönetimsel süreci içeren dönüşümü ifade etmektedir.

Dördüncü Sanayi Devrimi sadece aygıtların birbirleriyle olan iletişiminden meydana gelmeyip; daha geniş kapsamlı bir alanda ele alınmakta ve birden fazla bilimsel alana tesir etmektedir. Dördüncü Sanayi Devrimi kavramının öncekilerden farkı, teknolojik gelişmelerin birbirlerini harekete geçirerek bağlantı kurması, eş zamanlı hareket etmesi ile bütün sistemlerin ötekilerden etkilenecek ilerlemesidir (Bulut ve Akçacı, 2017: 54). Dördüncü Sanayi Devrimi, teknolojilerin ve değer zinciri organizasyonları kavramlarının karma bir bütünüdür. Endüstri 4.0 yapısı akıllı fabrikaların görünümünün oluşmasında büyük katkı sağlar (Selek, 2017).

2.ENDÜSTRİ 4.0 'IN İŞ GÜCÜ NİTELİĞİNE ETKİSİ

İktisadi düşünürler, teknolojik ilerlemeler ve işgücü girdisine yönelik varsayımlarında bir düşünce birliğine varamamışlardır. İşgücüne karşı bir seçenek olarak, makine ve donanım kullanımı, üretim faktörlerinden emek ve sermaye arasındaki ikame kaygısını tetiklemede ve düşünce farklılıkları doğmaktadır (Doğru ve Meçik, 2018: 1586). Dijitalleşen üretim safhasının, işgücü piyasasında yapısal değişimlere neden olması, teknolojik işsizlik konusunu tekrar tartışmaya sunmuştur. Teknolojik işsizliğin boyutu, makinenin işgücüne ikamesine olduğu kadar, işgücünün yeni üretim tekniklerini bilmesine de bağlıdır (Bozdağlıoğlu, 2008: 48).

Teknolojik ilerlemelerin işgücü piyasası üzerindeki etkilerine yönelik ilk iktisadi yaklaşımlar, klasik ekonomi savunucularından Ricardo ile başlamıştır. Ricardo'nun, teknolojik ilerlemeler üzerindeki araştırmalarının amacı; üretim safhasında makine kullanımının toplumun farklı grupları üzerindeki etkilerini araştırmaktır. Ricardo, makine kullanımı neticesinde işgücü-sermaye arasında ikame etkisinin var olacağını ileri sürmüştür. Kapitalist üretimin makineleşmeye yönelmesinin temel nedeni, girişimcilerin daha fazla kar elde etme isteğinden kaynaklanır. Teknolojik ilerlemelerin olmadığı düşünülüğünde, işçilerin geçimlik mallardaki bir artış sonucunda, kâr oranları düşme eğiliminde olacaktır. Sermaye birikimi ve nüfus artışına karşın, geçimlik malların fiyatlarının artışı, ücretleri azaltır. Girişimci, kârını artırmayı hedefleyerek işgücünden tasarruf edecek ve üretimi de makineleştirecektir. Sonuç olarak, üretim safhasında makinelerin kullanılıp işgücünün işinden edilmesi, girişimcilerin karını artırır. Ricardo, üretimde makine kullanımının, üretimdeki işçilerin hepsini yok edeceğini öne sürmez. Ricardo'ya göre, makinelerin kullanılması ve bakımı gibi ihtiyaçları giderebilmek için, işgücü mevcudiyetini sürdürmelidir (Ador ve Varlık, 2009: 18).

Marx ise araştırmalarının kapitalist düzende işgücünün sömürsü üzerine durur (Göktürk, 2015: 13). Marx, teknolojik gelişmelerin emeğin üretkenliğini artıracaklarını ve bunun neticesinde; üretilen malların ucuzlayacağını, emeğin iş görme süresinin azaltacağını ve sonuç olarak artı değer artacağı iddiasında bulunmuştur (Günaydın, 2009: 360). Schumpeter, diğer iktisat düşünürlerinin aksine, ekonomik ilerlemeyi yenilikçiliğe dayandırmış ve kalkınmanın temelini sermayedarı oturtmuştur. Teknolojik değişimlerin ekonomideki durağanlığın önüne geçeceğini öne süren Schumpeter, durağanlığın gerçekleşmesi durumunda, bunun sebebinin girişimcinin yeniliklerden kopması durumundan kaynaklanacağını belirtmiştir (Küçükkalay, 2015).

Günümüzde teknolojik ilerlemelerin istihdam üstündeki etkisini inceleyen uzmanlar, iki tür yaklaşımda ayrılmaktadır. İstihdam fırsatlarının artacağını öne süren

iyimser yaklaşımda bulunanlar, tahminlerini değişen ürün ve hizmetlere olan talep yoğunlaşmasına ve ortaya çıkacağı tahmin edilen yeni iş modellerine dayandırır. İstihdam oranlarında azalış gerçekleşeceğini öne süren kötümser yaklaşımda bulunanlar ise istihdamdaki bu azalışı emek-sermaye ikamesine bağdaştırmaktadır. İşgücünün hangi oranda ikame edilebileceği ve bu boyutun ne kadar zaman zarfında oluşacağı yönündeki bilinmezlikleri barındırmaktadır (Schwab, 2016).

Kötümser yaklaşımıcılara göre, dijital teknolojilerin kullanımının yaygın olması, bir fabrika için emek-sermaye ikamesinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Fabrikalarda işgücünün yerini robotların alması, üretim safhasında daha az emek ve daha fazla sermayenin ortaya çıkması ile neticelenir (Brynjolfsson ve McAfee, 2014: 19).

Teknolojik gelişmelerin işgücü üzerindeki etkileri, özellikle emek kayıpları/emek kazanımları ve istihdam yıkımı/istihdam yaratımı durumunda araştırılmaktadır. Çok sayıda araştırmacı, teknolojinin emek ve kabiliyet üzerindeki etkisini incelemiş ve teknolojinin yetenekli işgücünü tamamladığını ve “beceri çatallanması” oluşturduğunu, karmaşık işlerde beceri seviyesini yükselttiğini ve en sonunda vasıfsız işlerin dengesini değiştirdiği sonucuna varmıştır (Ben-Ner ve Urtasun, 2010: 254). Bilgi ve kabiliyete dayalı teknolojik değişimin, beceri talebindeki artışla işlerde niteliksel bir değişime yol açtığından bahsedilmiştir. Bundan dolayı, teknolojik değişimin yetenekli ve vasıflı çalışanlara yönelik talebi arttırdığı söylenebilir (Satı, 2019: 4).

İyimser yaklaşımıcılara göre ise üstün işgücü özelliklerinin insan-makine etkileşimi kapsamında iş yaşamında da sürdürüleceğini ileri sürerler. İşgücü piyasasındaki istihdam sınırlanmasının geçici olduğunu ve kısa dönemde bir daralmanın var olacağını, uzun dönemdeyse istihdam oranlarında bir artış ortaya çıkacağı belirtilmektedir. Bu konuda, kötümser yaklaşımca ortaya çıkacağına inanılan, zaman belirsizliği sorununu ortadan kaldırmaktadır. İyimser yaklaşımda, uzun dönemde piyasadaki kabiliyetli eleman sayısının yükselişiyle alakalı bir beklenti hâkimdir. Bu beklentinin nedeni, bir strateji önerisi olarak da ifade edilen mesleki eğitimlerdir (ESBO, 2015: 38). İşgücü niteliğinin yükselmesi ve vasıfsız işgücünün piyasada yer alabilmesi şartlarından bir diğeri, tesirini orta/uzun dönemde göstermesi beklenen yeni iş formları üzerinedir. Kısa dönemde ileri dijitalleşme ile istihdamda yaşanan kayıpların bilişim ağırlıklı sektörlerde ortaya çıkacak yeni iş modelleri sonucunda telafi edilebileceğini öne süren yaklaşım, eski iş modellerinin yerini alan yeni iş modellerinin zihinsel emek ile akıl ve kabiliyetlere dayalı olacağını varsayılmaktadır. İşçilerin akıl ve kabiliyetlerine dayalı vasıflaştırıldığı yeni sistem, aynı zamanda yönetim ve emek arasındaki ayrımı ortadan kaldırıcı bir görev üstlenecektir (Aydoğan, 2007).

Teknolojinin ve değişen üretim organizasyonlarının işgücü piyasası üzerindeki etkileri genel olarak vasıf tartışmaları çerçevesinde ele alınmaktadır. İşgücünde oluşan değişimin vasıflanma ile mi yoksa vasıfsızlaşma ile mi sonuçlandığı bu tartışmaların eksenini oluşturmaktadır (Giddens, 2008: 793). Teknolojik gelişmelerle beraber vasıfsızlaşma yaşanabilirken, aynı zamanda yeniden vasıf kazanma da gerçekleşebilmektedir. Bu görüş temelde kapitalist üretim biçiminde vasıflı çalışanların tamamının ortadan kalkmasının istenmeyen bir durum olduğu tezine dayanmaktadır.

Çünkü sermaye birikiminin sağlanabilmesi üretkenliği arttıracak vasıflı işgücü gerektirebilmektedir (Friedman, 1977: 48).

Yeni sanayi devrimi ile birlikte gelecekte farklı becerilere sahip bireylere ihtiyaç duyulacaktır. Bu nedenle, hükümetler yeni sanayi devrimiyle oluşan alanlar ile ilgili eğitimi desteklemeli ve emek gücünü ona göre yetiştirmesi gerekmektedir. Teknolojinin ilerlemesi ile özellikle üretim yapısındaki değişimin istihdam üzerindeki etkileri bakımından bazı işler için yeni nitelikli işgücü talepleri oluşurken, birçok işgücü nitelik kaybetmekte veya yapılan işin değeri azalmaktadır. Başka bir ifade ile teknolojik ilerleme fiziksel gücüne dayalı istihdamdan beyaz yakalı istihdama geçişi ifade eder (İçli ve Örgen, 2001: 67). Bu durumda yeni nesil işlerde fiziki güçten ziyade zihinsel güç ve beceri ön plana çıkmaktadır. Endüstri 4.0 yeni meslekler, yeni iş tanımları, yeni sektörler, yeni girişimler, yeni iş imkân ve fırsatlarına da olanak sağlayacaktır. Söz konusu yeni işler ve yeni mesleklerin daha donanımlı ve deneyimli işçilerle birlikte yürütülmesi, verimlilik açısından daha fazla fayda sağlayacaktır. Bundan dolayı daha yaşlı işçilerin emekliliklerinin bir süre ertelenmesi ve daha uzun yıllar işgücü piyasalarında kalmaları öngörülmektedir (Bozlar, 2018: 65).

2017 yılında Dünya Ekonomik Forumunun ortaya koyduğu raporunda sadece ABD'deki yaklaşık olarak 1000 iş türü için işgücünün % 96'sını içine alan bir analiz sunulmuştur (World Economic Forum, 2017). Yayınlanmış oldukları raporda, pek çok işgücü için standart çalışma koşullarının kaybedilmesinden zorlukların yaşanabileceğinden, buna karşılık yeni değişimin yaratacağı iş fırsatlarının da epeyce fazla olacağından bahsedilmektedir. Yerinde kabiliyet ve faaliyetlerin ilerletilmesi durumunda, işgücünün % 95'inden fazlası genellikle daha yüksek gelirli ve gelişen meslek sınıflarına geçiş yapabilecektir. Bütün bunlarla birlikte işgücü piyasasına giren 'teknolojik eğitim' kavramı veri analizi yapabilme, analiz sonucu elde edilen verileri üretim süreçlerine aktarabilme yeteneklerinin geliştirilmesi yönünde alınan eğitim olarak açıklanabilir. Teknolojik eğitim ihtiyacına neden olan gelişmeler endüstri 4.0'ın getirdiği ve dördüncü sanayi devriminin temelinde yer alan teknolojik gelişmelerdir. Bunlar büyük veri analizi, 3D yazıcılar, nesnelerin interneti, akıllı fabrikalar, siber sistemler gelmektedir (Görçün, 2016: 51). Bu tür gelişmelerle birlikte 2016 yılında Dünya Ekonomik Forumu tarafından yayınlanan 'Geleğin Meslekleri' isimli raporda Dördüncü Sanayi Devrimini çerçevesinde yapay zekâ, robotik, nanoteknoloji, 3 boyutlu yazıcı, genetik ve biyoteknoloji gibi alanlardaki gelişmelerin iş şekillerinde önemli ölçüde farklılaşmaya yol açacağı belirtilmektedir (World Economic Forum, 2016).

Bu yeni teknolojik gelişmeler yalnızca üretimi kolaylaştırıp müşterinin ihtiyaç duyduğu ürünlere daha rahat ulaşmasını sağlamakla kalmayıp aynı zamanda birden fazla teknolojiyi içine alarak çapraz sektörlerin yeni iş imkanları oluşturmasına büyük katkı sağlamaktadır. Avrupa Birliği de benzer bir şekilde üretim sanayisinin dijital dönüşümü ile ilgilenen birçok politikasını "Dijital Toplum Yaratmak" üst politikası ile incelemektedir (Avrupa Komisyonu , 2015). Dijital teknolojiler bugüne kadar insanlar tarafından el ile yapılan birçok işin otonom bir şekilde yapılabilmesine olanak sağlamakta bu nedenle de aynı üretimin daha az kişi çalıştırılarak yapılmasını mümkün kılmaktadır. Dijitalleşme ile güncel işlerin teorik olarak %50'sinin otomasyon

teknolojileri ile birlikte gerçekleştirilebileceği kabul edilmektedir (Mckinsey Global Institute, 2017: 12).

3.LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

(Orhan ve Savuk, 2014), emek teknoloji ve işsizlik arasındaki ilişkiyi teorik açıdan ele aldıkları çalışmada, teknolojinin aslında kötü bir olgu olmadığını fakat teknolojik dönüşüme yenik düşenlerin, 'yani vasıflarını kas gücünden enformasyona yükseltmeyenlerin' işsizlik ile karşı karşıya olduğunu, aynı zamanda kendini teknolojinin gerekleri doğrultusunda geliştirenlerin ise enformasyon çağının ortaya koyduğu toplum yapısına uyum sağlayabilecekleri açıklamışlardır. Bu bağlamda çalışmada yine teknolojik ilerlemenin işsizliği doğrudan etkilemediği teknolojinin yaygınlaşmasıyla birlikte bazı işlerin teknolojinin gerekleri doğrultusunda kaydırılıp yerlerine yeni işlerin ortaya çıktığını aynı zamanda bazı işlerin ise tamamen yok olacağını ifade edilmektedir.

(Şahin,Aydın ve Güler, 2015), teknolojik gelişmelerin işin yapısı ve işgücünün nitelikleri üzerine etkilerini inceledikleri çalışmalarında, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'ndeki çeşitli departmanlarda görev yapmakta olan yönetici ve çalışanlardan oluşan bir örneklem grubuna anket uygulayarak alan araştırması gerçekleştirmişlerdir. Çalışmada, çalışanların işin yapısı ve işgücünün niteliklerine ilişkin algılarına yönelik bir araştırma yapılmıştır. Araştırmanın sonucunda ise ankete katılan hastane çalışanlarının teknolojik gelişmelerin ortaya koyduğu esneklik merkezli yeni çalışma biçimlerini benimsedikleri ve bu çalışma biçimlerinin faydalı olacağını düşündükleri ve bu durumun, hastane çalışanları tarafından içselleştirildiği çalışmada ortaya konan bir takım sonuçlardır.

(ILO, 2016), Dijitalleşme ve yapısal işgücü piyasası sorunları: Almanya örneği, çerçevesinde yapılan çalışmada, işin geleceğinin, uzun vadeli rekabet gücüne ve demografik gelişmeler gibi birkaç faktöre bağlı olduğu vurgulanmıştır. Fakat öngörülen gelecekteki gelişen teknolojilerin bir itici güç olduğunu ve gelişmelerin merkezinde emek gücü yerine dijital mantık devrelerinin üretimi ve kullanımı yer almaktadır. Bu çerçevede Almanya örneğine bakıldığında, gelecekte beceri kıtlığı, işsizliğin devam etmesi veya istihdam biçimleri bakımından eşitsizlik gibi yapısal işgücü piyasası meselelerinin ele alınmasının zor olacağını göstermektedir. Almanya örneğinde üstünde durulması gereken dört ana sorun alanına vurgulanmıştır. Bunlar: sürekli beceri geliştirme, akıllı istihdam düzenlemeleri, daha önleyici işgücü piyasası politikaları ve sosyal diyalogun tamamlayıcı rolü şeklindedir.

(Kergroach , 2017), endüstri 4.0: işgücü piyasası için yeni zorluklar ve fırsatlar çerçevesinde yapmış olduğu çalışmada, dördüncü sanayi devriminin, emek piyasasının değişen yapısı üzerindeki incelemiştir. Makalenin amacı; potansiyel beceriler için talep olarak ortaya çıkan politika sorunlarını incelemektir. Yazar yapmış olduğu çalışmanın sonucunda, işgücü piyasalarının esnekliğinin, uyarlanabilirliğinin ve verimliliğinin sağlanmasının sadece üretim devriminin beceri ihtiyaçlarını ele alma meselesi olmadığı, aynı zamanda sosyal iktidar ve uyum için bir ön koşul olduğu sonucuna ulaşmıştır.

(Schwab, 2018), Dünya Ekonomik Formunda yayınladığı İşlerin Geleceği adlı raporunda, teknolojik atılımların, insanlar tarafından gerçekleştirilen iş görevlerini, makineler ve algoritmalar tarafından gerçekleştirilmesi hızla değişmekte olduğunu ve küresel işgücü piyasaları büyük dönüşümler geçirdiğini ileri sürmüştür. Bu doğrultuda yapmış olduğu çalışmada ortaya koyduğu bulgular; robotlaşmadaki eğilimlerin hızla artması bununla birlikte endüstri ve hizmet sektöründe de robotlaşmanın hızlanması işgücünü derinden etkileneceğini raporda vurgulamıştır. Hızlandırılmış teknolojilerin benimsenmesi makine öğrenimi ve artırılmış ve sanal gerçeklik öğrenimi yeni ve önemli derecede iş yaratımlarını hızlandırdığını ortaya koymuşlardır.

(Yelkikalan vd., 2019), Endüstri 4.0 farkındalığının belirlenmesi kapsamında yaptıkları çalışmada, üniversite öğrencilerinin endüstri 4.0 algılarını ve bakış açılarını belirlemeye çalışmışlardır. Çalışmada 15 ifade ve 4 boyuttan oluşan 'Teknoloji Kabul Modeli' anketi uygulanmış sonuçlar t-testi ve AVOVA testleri ile değerlendirilmiştir. Çalışmalarının sonucunda elde edilen bulgular; Endüstri 4.0 teknolojileri ile ilgili cinsiyete göre algılanan fayda düzeyinin, algılanan kullanım kolaylığının ve bu teknolojilerin kullanıma yönelik niyetlerin anlamlı bir farkındalık gösterdiği, fakat kullanım davranışının ise cinsiyete göre anlamlı bir fark göstermediği tespit edilmiştir.

4.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Öğrencilerin öğrenim gördükleri fakültelere göre Endüstri 4.0 ile ilgili farkındalıklarını ve işgücü niteliklerine etkilerini tespit etmeye yönelik yapılan bu çalışmada verilerin elde edilmesinde anket yöntemi kullanılmıştır. Kullanılan anket formu (Torun ve Cengiz, 2019) tarafından geliştirilmiştir ve anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Anketin birinci bölümünde; öğrencilerin demografik özelliklerini ölçen 7 ifade yer almaktadır. İkinci bölümünde ise öğrencilerin Endüstri 4.0 ile ilgili farkındalıklarını teknoloji kabul modeli ile ölçen ve aşağıdaki boyutlardan oluşan ölçek kullanılmıştır,

Ölçekte (1-4) arasındaki sorular, algılanan fayda boyutu, (4-8) arasındaki sorular, kullanıma yönelik niyet, (9-12) arasındaki sorular, algılanan kullanım kolaylığı, (13-15) arası sorular ise kullanım davranışı boyutları altında incelenmiştir.

Çalışma evrenini, Süleyman Demirel Üniversitesinde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Anket formu, kolayda örnekleme yöntemi ile 527 öğrenciye uygulanmıştır. Anket yöntemi kullanılarak yapılan çalışmalarda 0,05 hata payı göz önüne alındığında sonsuz evrendeki örneklem sayısının 384 olması gerekmektedir (Çoşkun vd., 2005). Buna göre çalışmadaki örneklem grubunun verilerin analizi için uygun olduğu söylenebilir.

4.1.Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı Süleyman Demirel Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrencilerin demografik özelliklerine göre Endüstri 4.0 teknolojilerine bakış açılarını belirlemek, öğrencilerin kullanıma yönelik niyetleri, kullanım kolaylığı, kullanım davranışı fayda düzeyi arasında bir farklılık olup olmadığını tespit etmektir.

4.2.Bulgular

Ölçeğin güvenilirlik analizine ilişkin bulgulara Tablo 1’de yer verilmiş olup Cronbach’s Alpha değeri (0,95) düzeyinde gerçekleşmiştir

Tablo 1: Güvenirlik Katsayıları

Ölçekler	Madde Sayısı	Cronbach's Alpha (α)
Endüstri 4.0 Farkındalığı ve İşgücü Nitelikleri Ölçeği	15	,955

Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin veriler ve yüzdeler Tablo 2’ de verilmiştir.

Tablo 2: Demografik Bulgular

Değişken	Kategori	Sayı	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	306	58.1
	Erkek	221	49.9
	Toplam	527	100
Yaş	18-20	113	21,4
	21-23	343	65,1
	24 ve üzeri	71	13,5
	Toplam	527	100
Sınıf	Hazırlık	18	3,4
	1.Sınıf	54	10,2
	2.Sınıf	63	12,0
	3.Sınıf	104	19,7
	4.Sınıf	252	47,8
	5.Sınıf	21	4,0
	6.Sınıf	15	2,8
	Toplam	527	100
Aylık Gelir	500 TL'ye kadar	80	15,2
	501-1000	223	42,3
	1001-1500	127	24,1
	1501 ve üzeri	97	18,4
	Toplam	527	100

Fakülte	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	226	42,9
	İletişim Fakültesi	21	4,0
	Mühendislik Fakültesi	111	21,1
	Sağlık Bilimleri Fakültesi	20	3,8
	Teknik Eğitim Fakültesi	7	1,3
	Güzel Sanatlar Fakültesi	7	1,3
	İlahiyat Fakültesi	30	5,7
	Dış Hekimliği Fakültesi	4	0,8
	Eczacılık Fakültesi	1	0,2
	Mimarlık Fakültesi	7	1,3
	Fen Edebiyat Fakültesi	43	8,2
	Tıp Fakültesi	9	1,7
	Eğitim Fakültesi	20	3,8
	Spor Bilimleri Fakültesi	8	1,5
	Hukuk Fakültesi	13	2,5
Toplam	527	100	

Tablo 2 incelendiğinde; öğrencilerin %58.1'nin kadın, %49.9'nun erkek olduğu görülmektedir. Öğrencilerin yaş dağılımının en çok 21-23 yaş (%65,1) aralığında olduğu; sınıflara göre dağılımları incelendiğinde ise çalışmaya katılan öğrencilerin büyük çoğunluğunun 3. Ve 4. Sınıfta öğrenim gördüğü anlaşılmaktadır. Öğrencilerin aylık gelirlerine göre dağılımlara bakıldığında aylık geliri: 501-1000 TL ile 1001-1500 TL arasında bir yoğunluğun olduğu görülmektedir. Öğrencilerin okuduğu Fakülteleere göre dağılımlarına bakıldığında; araştırmaya katılan öğrencilerin en çok İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde (%42,9), en az ise Eczacılık Fakültesinde (%0,2) öğrenim gördüğü görülmektedir.

Tablo 3: Endüstri 4.0 Farkındalığı ve İşgücü Nitelikleri Ölçeğine Yönelik Soruların Ortalamaları

Algılanan Fayda	Ort	Std.	Kullanıma Yönelik Niyet	Ort	Std.
------------------------	------------	-------------	--------------------------------	------------	-------------

		Sapma			Sapma
Endüstri 4.0 teknolojilerini kullanmak üretkenliği artırır.	3,54	1,371	Endüstri 4.0 teknolojilerini gelecekte kullanmayı planlıyorum.	3,52	1,369
Endüstri 4.0 teknolojilerini kullanmak etkinliği artırır.	3,50	1,361	Endüstri 4.0 teknolojilerini gelecekte kullanacağımı tahmin ediyorum.	3,52	1,332
Endüstri 4.0 teknolojilerini kullanmak derslerdeki performansımı geliştirir.	3,39	1,312	Endüstri 4.0 teknolojilerini gelecekte kullanmaya niyetliyim.	3,45	1,344
Endüstri 4.0 teknolojilerini kullanmayı yararlı buluyorum.	3,56	1,379	Endüstri 4.0 teknolojilerini sık sık kullanabilirim.	3,35	1,277
Algılanan Kullanım Kolaylığı	Ort	Std. Sapma	Kullanım Davranışı	Ort.	Std. Sapma
Endüstri 4.0 teknolojilerini kullanmak kolaydır.	3,12	1,229	Endüstri 4.0 teknolojilerini kullanmam.	2,35	1,347
Endüstri 4.0 teknolojilerini kullanmak fazla zihinsel çaba gerektirmemektedir.	2,97	1,298	Endüstri 4.0 teknolojilerini seyrek kullanırım.	2,78	1,287
Endüstri 4.0 teknolojilerini kullanarak istediğim şeyi yapmak kolaydır.	3,40	1,275	Endüstri 4.0 teknolojileri olmadan verimli çalışmam.	2,87	1,268
Endüstri 4.0 teknolojilerini kullanmak açık ve anlaşılırdır.	3,25	1,284			

Tablo 3'te öğrencilerin ifadelerine verdikleri cevapları incelediğimizde; Süleyman Demirel Üniversitesi öğrencilerinin Endüstri 4.0 Farkındalığı ve İşgücü Niteliklerine Etkisi Ölçeğinin alt boyutlarından olan algılanan fayda ifadelerinden; Endüstri 4.0 teknolojilerini kullanmak üretkenliği artırır (3,54), Endüstri 4.0 teknolojilerini kullanmak etkinliği artırır(3,50) ve Endüstri 4.0 teknolojilerini kullanmayı yararlı buluyorum(3,56) sorularına “*katılıyorum*” yanıtını verirken, Endüstri 4.0 teknolojilerini kullanmak derslerdeki performansımı geliştirir(3,39) sorusuna ise “*kararsızım*” yanıtını vermişlerdir.

Algılanan Kullanım Kolaylığı alt boyutunun ifadelerine bakacak olursak; öğrencilerin, Endüstri 4.0 teknolojilerini kullanmak kolaydır (3,12), Endüstri 4.0 teknolojilerini kullanmak fazla zihinsel çaba gerektirmemektedir (2,97), Endüstri 4.0 teknolojilerini kullanmak açık ve anlaşılırdır (3,25) ve Endüstri 4.0 teknolojilerini kullanarak istediğim şeyi yapmak kolaydır (3,40) sorularına verdikleri cevapların

ortalamaları “*kararsızım*” şeklinde gerçekleşirken, Kullanıma Yönelik Niyet boyutunun ifadeleri olan, Endüstri 4.0 teknolojilerini gelecekte kullanmayı planlıyorum (3,52), Endüstri 4.0 teknolojilerini gelecekte kullanacağımı tahmin ediyorum (3,52) ve Endüstri 4.0 teknolojilerini gelecekte kullanmaya niyetliyim (3,45) sorularına verdikleri cevapların ortalamaları ise “*katılıyorum*” şeklinde incelenmektedir.

Ölçeğin bir diğer boyutu olan Kullanım davranışı boyutunun ifadelerine bakacak olursak; öğrencilerin, Endüstri 4.0 teknolojilerini kullanmam (2,35) sorusuna verdiği cevap “*katılmıyorum*” şeklindeyken, Endüstri 4.0 teknolojilerini seyrek kullanırım (2,78) ve Endüstri 4.0 teknolojileri olmadan verimli çalışmam (2,87) sorularına verdikleri cevap ise “*kararsızım*” şeklinde gerçekleşmektedir.

Çalışmaya katılan öğrencilerin cinsiyetlerine göre Endüstri 4.0 ile ilgili algılanan fayda, algılanan kullanım kolaylığı, kullanıma yönelik niyet ve kullanım davranışı ile ilgili farklılık olup olmadığını belirtmek adına t-Testi analizi gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede elde edilen bulgulara Tablo 4’de yer verilmiştir.

Tablo 4: Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre t-Testi

Değişken	Cinsiyet	Ort.	F	Sig.	Değişken	Cinsiyet	Ort.	F	Sig.
Algılanan Fayda	Kız	3,49	2,114	,147	Algılanan Kullanım Kolaylığı	Kız	3,17	4,627	,032*
	Erkek	3,49				Erkek	3,20		
Kullanıma Yönelik Niyet	Kız	3,43	2,658	,104	Kullanım Davranışı	Kız	2,64	7,964	,005*
	Erkek	3,48				Erkek	2,69		

*p<,05

Öğrencilerin Cinsiyetlerine göre t-Test bulgularını gösteren Tablo 4 incelendiğinde; Öğrencilerin Endüstri 4.0 Teknolojileri ile ilgili algıladıkları fayda düzeylerinin ve kullanıma yönelik niyetlerinin cinsiyetlere göre farklılık göstermediğini; algılanan kullanım kolaylığı ($p=,032<,05$) ve kullanım davranışlarının ($p=,005<,05$) ise anlamlı bir fark gösterdiği anlaşılmıştır. Ayrıca erkek öğrencilerin Endüstri 4.0 teknolojilerinden algılanan kullanım kolaylığı düzeyleri ile ilgili ortalamalarının kız öğrencilere göre daha yüksek olduğu; Endüstri 4.0 teknolojilerinin kullanım davranışı düzeyleri ile ilgili ortalamaların ise yine erkek öğrencilerin kızlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin öğrenim gördükleri fakültelerine, sınıflarına ve aylık gelirlerine göre Endüstri 4.0 ve işgücü nitelikleriyle ilgili algılanan fayda, algılanan kullanım kolaylığı, kullanıma yönelik niyet ve kullanım davranışı ile ilgili farklılık bulunup bulunmadığını ölçmek amacıyla ANOVA testi gerçekleştirilmiştir. Bu test sonucunda elde edilen bulgulara Tablo 5’ te, Tablo 6’ da ve Tablo 7’ de yer verilmiştir.

Tablo 5: Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Fakülteleere Yönelik ANOVA Analizi

Değişkenler	Fakülte	Ort.	F	P
Algılanan Fayda	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	3,51	2,264	,005*
	İletişim Fakültesi	3,09		
	Mühendislik Fakültesi	3,77		
	Sağlık Bilimleri Fakültesi	3,60		
	Teknik Eğitim Fakültesi	2,25		
	Güzel Sanatlar Fakültesi	2,64		
	İlahiyat Fakültesi	3,54		
	Diş Hekimliği Fakültesi	4,06		
	Eczacılık Fakültesi	1,25		
	Mimarlık Fakültesi	3,57		
	Fen Edebiyat Fakültesi	3,50		
	Tıp Fakültesi	2,44		
	Eğitim Fakültesi	3,52		
	Spor Bilimleri Fakültesi	2,62		
Hukuk Fakültesi	3,46			
Değişkenler	Fakülte	Ort.	F	P
Kullanım Yönelik Niyet	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	3,51	2,200	,007*
	İletişim Fakültesi	3,02		
	Mühendislik Fakültesi	3,71		
	Sağlık Bilimleri Fakültesi	3,40		

	Teknik Eğitim Fakültesi	2,28		
	Güzel Sanatlar Fakültesi	2,92		
	İlahiyat Fakültesi	3,45		
	Diş Hekimliği Fakültesi	4,12		
	Eczacılık Fakültesi	1,00		
	Mimarlık Fakültesi	3,46		
	Fen Edebiyat Fakültesi	3,41		
	Tıp Fakültesi	2,41		
	Eğitim Fakültesi	3,61		
	Spor Bilimleri Fakültesi	3,09		
	Hukuk Fakültesi	2,92		
Değişkenler	Fakülte	Ort.	F	P
Algılanan Kullanım Kolaylığı	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	3,20	1,572	,087
	İletişim Fakültesi	3,28		
	Mühendislik Fakültesi	3,35		
	Sağlık Bilimleri Fakültesi	3,13		
	Teknik Eğitim Fakültesi	2,28		
	Güzel Sanatlar Fakültesi	3,35		
	İlahiyat Fakültesi	2,96		
	Diş Hekimliği Fakültesi	3,75		
	Eczacılık Fakültesi	1,00		

	Mimarlık Fakültesi	3,28		
	Fen Edebiyat Fakültesi	3,17		
	Tıp Fakültesi	2,19		
	Eğitim Fakültesi	3,26		
	Spor Bilimleri Fakültesi	2,84		
	Hukuk Fakültesi	3,03		
Değişkenler	Fakülte	Ort.	F	P
Kullanım Davranışı	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	2,58	1,511	,102
	İletişim Fakültesi	2,84		
	Mühendislik Fakültesi	2,61		
	Sağlık Bilimleri Fakültesi	2,80		
	Teknik Eğitim Fakültesi	2,04		
	Güzel Sanatlar Fakültesi	3,52		
	İlahiyat Fakültesi	2,76		
	Diş Hekimliği Fakültesi	3,50		
	Eczacılık Fakültesi	1,00		
	Mimarlık Fakültesi	2,57		
	Fen Edebiyat Fakültesi	2,76		
	Tıp Fakültesi	2,22		
	Eğitim Fakültesi	3,15		
	Spor Bilimleri Fakültesi	2,95		

	Hukuk Fakültesi	2,66		
--	-----------------	------	--	--

*p<.05

Tablo 5 incelendiğinde; tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda çalışmaya katılan öğrencilerin Endüstri 4.0 farkındalığı ve işgücü niteliklerine yönelik kullanılan teknolojilerden algıladıkları fayda düzeylerinin ve kullanıma yönelik niyetlerinin öğrenim gördükleri fakültele göre anlamlı bir farklılık gösterdiği; algılanan kullanım kolaylıklarının ve kullanım davranışlarının ise öğrenim gördükleri fakültele göre anlamlı bir farklılık göstermediği bulgularda görülmektedir.

Tablo 6: Öğrencilerin Sınıflarına Göre ANOVA Analizi

Değişkenler	Sınıf	Ort.	F	P
Algılanan Fayda	Hazırlık	3,27	3,073	,006*
	1.Sınıf	3,16		
	2.Sınıf	3,52		
	3.Sınıf	3,64		
	4.Sınıf	3,61		
	5.Sınıf	2,97		
	6.Sınıf	2,61		
Değişkenler	Sınıf	Ort.	F	P
Kullanım Yönelik Niyet	Hazırlık	3,23	3,726	,001*
	1.Sınıf	3,04		
	2.Sınıf	3,43		
	3.Sınıf	3,57		
	4.Sınıf	3,61		
	5.Sınıf	3,10		

	6.Sınıf	2,50		
Değişkenler	Sınıf	Ort.	F	P
Algılanan Kullanım Kolaylığı	Hazırlık	3,01	2,962	,007*
	1.Sınıf	2,81		
	2.Sınıf	3,26		
	3.Sınıf	3,19		
	4.Sınıf	3,30		
	5.Sınıf	3,20		
	6.Sınıf	2,38		
Değişkenler	Sınıf	Ort.	F	P
Kullanım Davranışı	Hazırlık	2,57	2,529	,020*
	1.Sınıf	2,46		
	2.Sınıf	2,99		
	3.Sınıf	2,61		
	4.Sınıf	2,64		
	5.Sınıf	3,12		
	6.Sınıf	2,66		

*p<.05

Çalışmada öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıflara göre yapılan ANOVA analizi sonucunu gösteren tablo 6 incelendiğinde; endüstri 4.0 ve işgücü niteliklerine etkileri ölçeğinin alt boyutlarından, algılanan fayda, kullanıma yönelik niyet, algılanan kullanım kolaylığı ve kullanım davranışı boyutları öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıflara göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Endüstri 4.0 teknolojilerinde 3.sınıfta öğrenim gören öğrencilerin algıladıkları fayda düzeyleri en yüksekken, 6.sınıf öğrencilerinde ise en düşüktür. Ayrıca kullanıma yönelik niyet ve kullanım kolaylığı boyutlarına bakılacak

olursa 4. Sınıfta öğrenim gören öğrencilerin en yüksek düzeye sahip oldukları görülmektedir.

Aşağıda Tablo 7 incelendiğinde; öğrencilerin yaş gruplarına göre gerçekleştirilen ANOVA testi sonucunda, alt boyutların yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık gerçekleşmediği görülmektedir.

Tablo 7: Öğrencilerin Yaşlarına Göre ANOVA Analizi

Değişkenler	Yaş	Ort.	F	P
Algılanan Fayda	18-21	3,40	,370	,691
	21-23	3,52		
	24 ve Üzeri	3,49		
Değişkenler	Yaş	Ort.	F	P
Kullanım Yönelik Niyet	18-21	3,22	2,513	,082
	21-23	3,52		
	24 ve Üzeri	3,46		
Değişkenler	Yaş	Ort.	F	P
Algılanan Kullanım Kolaylığı	18-21	3,00	2,123	,121
	21-23	3,25		
	24 ve Üzeri	3,18		
Değişkenler	Yaş	Ort.	F	P
Kullanım Davranışı	18-21	2,61	1,255	,286
	21-23	2,71		
	24 ve Üzeri	2,50		

*p<.05

Endüstri 4.0 ölçeğinde yer alan alt boyutların kendi aralarındaki ilişkinin yönünün belirlemek amacıyla korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Korelasyon analiz sonucu elde edilen bulgulara Tablo 8'de yer verilmiştir.

Tablo 8: Endüstri 4.0 Ölçeğinin Alt Boyutlarının Korelasyon Analizi

		Algılanan Fayda	Kullanıma Yönelik Niyet	Algılanan Kullanım Kolaylığı	Kullanım Davranışı
Algılanan Fayda	Pearson Correlation	1	,879**	,739**	,398**
	Sig. (2-tailed)		,000	,000	,000
Kullanıma Yönelik Niyet	Pearson Correlation	,879**	1	,813**	,400**
	Sig. (2-tailed)	,000		,000	,000
Algılanan Kullanım Kolaylığı	Pearson Correlation	,739**	,813**	1	,573**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000		,000
Kullanım Davranışı	Pearson Correlation	,398**	,400**	,573**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	

*Correlation is significant at the 0.05 level (1-tailed).

**Correlation is significant at the 0.01 level (1-tailed).

Tablo 8 incelendiğinde; Endüstri 4.0 ölçeğinde yer alan algılanan fayda, kullanıma yönelik niyet, algılanan kullanım kolaylığı ve kullanım davranışı alt boyutları arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Endüstri 4.0 ile ilgili ölçeğin alt boyutlarının kendi aralarındaki ilişkiler ,398 ve ,879 arasında gerçekleşmektedir.

Araştırmada, ölçeğin alt boyutları arasında yaptığımız korelasyon analizine göre algılanan fayda boyutu ile kullanıma yönelik niyet arasında anlamlı, pozitif yönlü ($p=,000<,005$) ve yüksek düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre ($r=,879^{**}$) olarak gerçekleşmiştir.

Algılanan fayda ile algılanan kullanım kolaylığı arasında anlamlı, pozitif yönlü ($p=,000<,005$) ve yüksek düzeyde bir ilişkiye rastlanmıştır. Buna göre ($r=,739^{**}$) olarak gerçekleşmiştir.

Algılanan fayda boyutunun bir diğer boyut olan kullanım davranışı ile arasında anlamlı, pozitif yönlü ($p=,000<,005$) ve zayıf düzeyde bir ilişki rastlanmıştır. Buna göre ($r=,398^{**}$) olarak gerçekleşmiştir.

Endüstri 4.0 farkındalığı ve işgücü nitelikleri ölçeğinin alt boyutlarından olan kullanıma yönelik niyet ve algılanan kullanım kolaylığı boyutu asarında anlamlı, pozitif yönlü ($p=,000<,005$) ve yüksek düzeyde bir ilişki izlenmiştir. Buna göre ($r=-,813^{**}$) olarak gerçekleşmiştir.

Kullanıma yönelik boyutu ve kullanım davranışı boyutu arasındaki ilişkiye bakıldığında boyutlar arasında anlamlı, pozitif yönlü ($p=,000<,005$) ve zayıf düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre ($r=-,400^{**}$) olarak gerçekleşmiştir.

Bir diğer alt boyut olan algılanan kullanım kolaylığının kullanım davranışı boyutu ile arasındaki ilişkiye bakıldığında, boyutlar arasında anlamlı, pozitif yönlü ($p=,000<,005$) ve orta düzeyde bir ilişki gözlemlenmiştir. Buna göre ($r=-,573^{**}$) olarak gerçekleşmiştir.

SONUÇ

Giderek dijitalleşen dünyada insan; teknolojik değişimin ana unsuru olarak nitelendirilmektedir. Çünkü teknolojik ilerlemelerle ilgili yeni değişikliklerin oluşturulabilmesi için kişilerin yaratıcı düşünce faaliyetleri oldukça önemlidir. Endüstri 4.0'ın temel bileşeninin de yaratıcılık olduğu tahmin edildiğinden; bu yeni devrim ile ilgili hedeflerin uygulanabilmesinde bireylerin yaratıcı fikirlerini ortaya çıkarmalarını ve bu fikirlerin geliştirmelerini baz alan eğitim faaliyetlerine ihtiyaç vardır. Bu eğitim faaliyetlerinin gerçekleştirildiği yerlerden biri olan üniversiteler göz önünde bulundurularak gerçekleştirilen bu çalışmada; Süleyman Demirel Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrencilerin Endüstri 4.0 ile ilgili farkındalıklarını ve bu doğrultuda değişen işgücü niteliklerini karşılaştırmalı olarak belirlemek amaçlanmıştır. Yapılan çalışmanın bu açıdan önem arz ettiği düşünülmektedir.

Üretimde esnekliği, verimliliği ve hızı ifade eden bu sanayi devrimi, üretim aşamasında ortaya çıkması beklenen, hatta ortaya çıkmakta olan bir takım yapısal değişimler sayesinde, üretimde beklenenin çok ötesinde bir verimlilik sağlarken sanayi devriminin hızla gelişmesinde neden olmuştur. Fakat artan dijitalleşme ve otomasyon sistemlerinin gelişmesi işgücünün yapısal özelliklerinin de değişmesini zorunlu kılmıştır. Endüstri 4.0 ile daha fazla yatırım yapılarak mevcut durumdaki bant sistemlerinden daha yoğun olan entegre sistemlerine geçişin üretim sisteminde mevcut durumdaki basit ve tekrarlara dayalı çalışmaları yerine getiren düşük vasıflı işgücünün yerine daha az sayıda fakat yüksek bilgi ve beceriye sahip teknolojik üretimi ilerlemesinde görev alabilen işgücünün ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu durumlar karşısında bir takım işlerin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmasının yanı sıra, mevcut durumdaki işlerin de gerçekleşmesi için işgücünün bilgi ve becerilerinin değişmesi zorundadır. İnsanın biyolojik bir varlık olması çalışma hayatında belli bir zaman diliminde var olmasına imkan tanımaktadır. Bu yüzden gelişen teknolojilerin işgücünün bilgi, beceri ve kabiliyetlerinde meydana getireceği değişimlerin eğitim politikalarıyla çağın ortaya koyduğu gerekliliklere yönelik geliştirilmesi gerekmektedir. Yakın dönemde hızla ortaya çıkacak olan bu değişim durumu; hemen ve planlı bir yaklaşımla yönetilmeli teknolojik değişimlerin ortaya koyduğu niteliklere yönelik işgücü yetiştirilmelidir. Aksi takdirde işlerini kaybeden işgücünün yeni kabiliyetler

kazandırılmazsa büyük bir işsizlik olgusuyla karşılaşacak olan ülkeler bu sorun ile baş etmek zorunda kalacaklardır.

Bu gibi bir problem ile karşılaşılması için ülkelerin önem vermesi gereken eğitim politikalarının, yeni teknolojik gelişmelere uyum sağlama yeteneğine sahip, eğitim ve mesleki ilerlemenin birlikte uygulandığı, tasarım odaklı düşünen, yaşam boyu öğrenme, yaratıcı ve yenilikler ortaya koyabilme özelliklerini ön plana çıkaran, girişimci kabiliyetlere olanak tanıyan istihdam stratejilerine önem verilmelidir. Uygulanacak olan istihdam stratejileri günümüz eğitim sisteminin kökten ve çağın gerekliliği doğrultusunda değişmesiyle mümkün kılınacaktır. Bu doğrultuda ilkokul ve liselerde kodlama teknolojik okuryazarlık yazılım geliştirme ve elektronik tasarım vb. gibi derslerin öğretilmesi önerilmektedir. Bunun yanında belli başlı temel bilimlerin güncelleştirilmesi ve güçlendirilmesi mesleki ve teknik liselerin yeniden yapılandırılması ve daha yüksek teknolojik donanımlarla desteklenmesi, sosyal, duygusal ve akılcı yeteneklere sahip işgücünün oluşturulması önemle gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

AKSOY, S. (2017), Değişen teknolojiler ve endüstri 4.0: Endüstri 4.0'ı anlamaya dair bir giriş. SAV-Katkı Dergisi, S, 4 s. 34-44.

ALÇIN, S. (2016), Üretim İçin Yeni Bir İzlek: Sanayi 4.0, Journal of Life Economics, C. III, S, 2, s. 19-30

ALPER Y. ve Tokol A., (2018) Sosyal Politika, Bursa: Dora yayınları, 9. Basım, s.12-14.

ARDOR, N. H. Ve Varlık, S. (2009), David Ricardo İle Joseph Alois Schumpeter'in Teknolojik Gelişme Kuramlarının Karşılaştırılması, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi C. II,S.1, s. 1-10.

Avrupa Komisyonu (2015), Digital Single Market, <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/policies/creati> Erişim Tarihi 20.12.2019.

AYDIN, N. (2016), Moore Yasası ve Geleceği, <http://www.endustri40.com/moore-yasasi-ve-gelecegi/> Erişim Tarihi, 20.12.2019

AYDOĞAN, A. (2007), Teknoloji ve Emek: Yeni İletişim Teknolojileri ve Emek İlişkisinin Analizi İçin Kuramsal Bir Çerçeve, <https://yenimedya.wordpress.com/2010/03/08/teknoloji-ve-emek-yeni-iletisimteknolojileri-ve-emek-iliskisininanalizi-icin-kuramsal-b>. Erişim Tarihi, Erişim Tarihi, 19.12.2019

BAYHAN, A. (2018), 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı: Büyük Buhran'ın Nedenleri ve Sonuçları, <https://borsanasiloyunanir.co/1929-ekonomik-krizi/>. Erişim Tarihi, 18.12,2019

BEN-NER, A. ve Urtasun, A. (2010), Computerization and Skill Bifurcation: The Role of Task Complexity in Creating Skill Gains and Losses, s. 250-255.

- BOZDAĞLIOĞLU, U. Y. (2008), Türkiye’de İşsizliğin Özellikleri ve İşsizlikle Mücadele Politikaları, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, S, 20, s. 45-65.
- BOZLAR, T. (2018), 4. Sanayi Devriminin İşgücü Piyasasına Olası Etkileri, İŞKUR, İstihdamda 3İ Dergisi, S. 27, s. 62-67.
- BULUT, E. VE Akçacı, T. (2017), Endüstri 4.0 Ve İnovasyon Göstergeleri Kapsamında Türkiye Analizi, ASSAM Uluslararası Hakemli Dergisi, S, 7 s. 50-72.
- BUYRUK, H. (2018), Gelişen Teknolojiler, Değişen İşgücü Nitelikleri ve Eğitimi, Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, S, 14, s. 600-631.
- BRYNJOLFSSON, E. Ve McAfee, A. (2014), The Second Machine Age, s. 10-20.
- CASTELLS, M. (2005), Ağ Toplumunun Yükselişi, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 20-25.
- ÇAKMAK, U. (2004), Esnek üretim sistemi: İstihdama etkisi ve toyota örneği, Ekonomik Yaklaşım Association, S. 15, s. 235-253.
- ÇOŞKUN, R., Altunışık, R., Bayraktaroğlu, S., ve YILDIRIM, E. (2005), Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamaları, Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- DOĞRU, B.N. ve Meçik, O.(2018), Türkiye’de Endüstri 4.0’ın İşgücü Piyasasına Etkileri: Firma Beklentileri, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi C.XXIII S, 23 s. 1581-1605.
- EĞİLMEZ M.(2018), Endüstri 4.0, Accounting and Financial History Research Journal, S, 15, s. 264-265.
- EBSO, (2015), Sanayi 4.0: Uyum Sağlayamayan Kaybedecek, İzmir: Ege Bölgesi Sanayi Odası, s. 30-40.
- FREEMAN, C. ve Soete, L. (2003), Yenilik iktisadı, (Çeviren E. Türkcan), Ankara: Tübitak Yayınları, S. 163-163.
- FRIEDMAN, A. L. (1977), Responsible autonomy versus direct control over the labour process, Capital and Class, s. 43-57.
- GİDDENS, A. (2008), Sosyoloji, İstanbul: Kırmızı Yayınları, s. 790-795.
- GÖKTÜRK, G. M. (2015), Teknolojinin İşsizlik ve İstihdam Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği, Nevşehir: Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 10-20.
- GÖRÇÜN, F. Ö. (2016), Dördüncü Sanayi Devrimi Endüstri 4.0, İstanbul: Beta Basım Yayım, s. 50-55.
- GUERADO, E. (2017), Scientific Societies and the Third Industrial Revolution – The Future Role of the OTC. s. 1-4.
- GÜNAY, D. (2002), Sanayi ve Sanayi Tarihi, Mimar ve Mühendis Dergisi, S,31, s. 8-14.
- GÜNAYDIN, G. (2009),Smith, Ricardo ve Marx İktisadında Tarım (Emek Değer ve Rant Teorisi Yaklaşımları Bağlamında), Mülkiye Dergisi,C: 33 S,262 s. 345-362.

- HEATON, H. (1985), Avrupa İktisat Tarihi, Ankara: Teori Yayınları,
- İÇLİ G. ve Örgen T. (2001), Eğitim, İstihdam ve Teknoloji, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, S,9 s. 60-70.
- ILO, (2016), Digitalization and structural labour market problems: The case of Germany, ILO Research Paper No. 17.
- KABAKLARLI, E. (2016), Endüstri 4.0 ve Dijital Ekonomisi; Dünya ve Türkiye Ekonomisi İçin Fırsatlar, Etkiler ve Tehditler, Ankara: I. Basım, Nobel Bilimsel Eserler, s. 35-40.
- KERGROACH S. (2017) Industry 4.0: New Challenges and Opportunities for the Labour Market, Foresight and STI Governance, C: 11, S, 4, s. 6–8.
- KÜÇÜKKALAY, M. A. (2015), İktisadi Düşünce Tarihi, İstanbul: Beta Basım Yayım,
- Mckinsey Global Institute. (2017), Jobs Lost, Jobs Gained: Workforce Transitions In a Time of Automation, s. 10-15.
- ORHAN, S. ve Savuk, F. (2014). "Emek-Teknoloji-İşsizlik İlişkisi", Çalışma Dünyası Dergisi, C: 2 S,2 s. 19-24.
- ÖZSOYLU, A.F. (2017), Endüstri 4.0, Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C: 21, S,1, S.41-64.
- QİN, J., Ying, L., ve Grosvenor, R. (2016), A categorical framework of manufacturing for industry 4.0 and beyond, Procedia CIRP, s. 173–178.
- REDCLİFT, M., (2005), Sustainable development (1987–2005): Horizontes Antropológicos, Porto Alegre, S, 25, s. 65-84.
- SATI, Z.E.(2019), Endüstri 4.0'ın İstihdam Paradoksu Türkiye İstihdam Yapısına Yansımaları İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi, s.1-5.
- SCHWAB, K. (2016), The Fourth Industrial Revolution, World Economic Forum.
- SCHWAB, K. (2017), Dördüncü sanayi devrimi, (Çeviren: S. Talay, Dü. ve Z. Dicleli) İstanbul: Optimist Kitap.
- SCHWAB, K. (2018),The Future of Jobs Report, <https://www.weforum.org/reports/the-future-of-jobs-report-2018>. Erişim Tarihi, 22.12.2019
- SELÇUK, G. (2011), Fordist Birikim Rejimi ve Kitle Kültürü, Journal of Yasar University, C:24 S,6 s. 4130-4152.
- SELEK,A.(2017), Endüstri Tarihine Kısa Bir Yolculuk <http://www.endustri40.com/endustri-tarihine-kisa-biryolculuk/>. Erişim Tarihi, 22.12.2019
- SÜZAL, M. (2017), Dijital Dönüşümde Değişen Üretim Süreçleri ve Yeni İş Modelleri, Samsun: Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı, s. 10-15.
- ŞAHİN L. Aydın E. Güler M. (2015) Teknolojik Gelişmelerin İşin Yapısı ve İşgücünün Nitelikleri Üzerine Etkileri: Hastane Çalışanlarının Algılarına Yönelik Bir Araştırma, İş ve Hayat Dergisi. C:1 S,1

TAŞ., H. Y. (2018). Dördüncü sanayi devrimi'nin (Endüstri 4.0) çalışma hayatına ve istihdama muhtemel etkileri. OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, C:9 S,16, s. 1817-1836.

TORUN, N. K., Cengiz, E. (2019), Endüstri 4.0 Bakış Açısının Öğrenciler Gözünden Teknoloji Kabul Modeli (TKM) İle Ölçümü, Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, S, 22, s. 235-250.

TUNZELMANN, N. v. (2003), Historical coevolution of governance and technology in the industrial revolutions, Structural Change and Economic Dynamics, s. 365-384.

TÜREDİ, S. (2013), Bilgi ve İşlem Teknolojilerinin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Panel Veri Analizi, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, C: 4 S,7 s. 298-322.

VERL, A. (2017), Robotics & Industrie 4.0, IFR- International Federation of Robotics, World Economic Forum (2016), 100 Trillion by 2025: the Digital Dividend for Society and Business, <https://www.weforum.org/press/2016/01/100-trillion-by->. Erişim Tarihi, 23.12.2019

World Economic Forum (2017), Available, <https://www.weforum.org/agenda/2017/01/jobless-world-and-its-discontents>. Erişim Tarihi, 24.12.2019

YELKİKALAN N, Özcan S, Temel K (2019), Endüstri 4.0 Farkındalığının Belirlenmesi: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Örneği, Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, C:14, S,1,s. 31-44.

ZIEWİTZ, M. & I. Brown (2013), Research Handbook on Governance of the Internet, Edward Elgar Publishing, s. 1-10.

**GENÇ TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN ABD'DE BIRAKTIĞI İZ:
1939 NEW YORK DÜNYA FUARI VE TÜRK STANLARI**

Dr. Öğr. Üye. Evrim ŞENCAN GÜRTUNCA*
ÖZ

Bu çalışma, otuz üç devlet ve altmış altı milletin katıldığı, *Yarının Dünyasını İnşa Etmek* temalı 1939 New York Dünya Fuarı ve fuardaki Türk stantlarıyla (pavyonlarıyla) ilgilidir. Fuarlar, devletlerin kendilerini dünyaya tanıtmaları için seçilen en etkili yollardan biridir. Birçok ülke gibi Türkiye de erken Cumhuriyet döneminde, kendini tanıtmak ve ülkeler arası ilişkileri geliştirmek için gerek sabit gerekse tren fuarları veya yüzer sergilerle bu yolu tercih etmiştir.

1939 yılı, Türkiye açısından Atatürk'ün vefatının (1938) hemen sonrasına denk gelmesi; dünya açısından ise II. Dünya Savaşının (1939-1945) başladığı yıl olması sebebiyle önem arz etmektedir. Diğer yandan dünya, sadece fuarın açıldığı ABD'de değil, dünyanın neredeyse tamamında ağır şekilde hissedilmiş çok büyük bir ekonomik krizden (1929) geçmiştir. Bu atmosferde, böylesi büyük bir fuarın açılışı ve bu fuara, devrim sürecini tamamlamış olan Türkiye'nin katılmış olması birçok araştırmanın olduğu gibi bizim de ilkimizi çekmiştir.

Bu çalışma için Türk basınının yanı sıra; Cumhurbaşkanlığı Devlet, British Pathé Video, New York Public Library ve SALT Araştırma Arşivleri taranmıştır. İlavenen, fuara katılan Celaledin Ezine ve Kemal Sunnetçioğlu'nun anıları ile o dönemde henüz on iki yaşında olan Paul Gillespie'nin özel arşivinde saklanan fuarla ilgili fotoğraflara ulaşılmış ve elde edilen veriler, bu fuarla ilgili yapılan diğer akademik çalışmalarla desteklenmiştir. Fransızca ve İngilizce basına yer verilmesi ve Atatürk dönemindeki benzer fuarlarla karşılaştırma yapılarak ortak veya farklı yönlerin tespiti, bu çalışmanın özgün yanını oluşturmaktadır.

Sonuçta, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin, diğer devletler karşısında verdiği bir sınavı daha başarıyla tamamladığı görülmüş; böylece, fuarların ülkeler arası ilişkiler açısından kazanımları ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Fuar, Sergi, 1939 New York Dünya Fuarı, Türkiye Cumhuriyeti.

**THE MARK THAT YOUNG TURKISH REPUBLIC LEFT ON USA:
1939 NEW YORK WORLD'S FAIR AND TURKISH PAVILION**

ABSTRACT

This study is about the *Building the World of Tomorrow* themed 1939 New York World's Fair and the Turkish pavilions in it. Fairs are perfect opportunities for countries to advertise themselves to world. Like many countries, Turkey also used constant, train and floating fairs/exhibitions to advertise itself and improve international relations.

1939 is an important year both for Turkey and the world itself. For Turkey, it's the year just after Atatürk's death and for the world, it represents the beginning of World War II (1939-1945). On the other hand, not only USA but the whole world just survived a disastrous economic crisis (1929). Organization of a fair like this big and revolutionized Turkey's attendance to it, in an environment like this got the attention of many researchers like us.

*Başkent Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İletişim Ve Tasarımı Bölümü, İletişim Ve Tasarımı Pr, evrimsencangurtunca@gmail.com, Orcid ID: 0000-0002-9807-1338

For this study, Turkish newspapers, archives of Presidential State, British Pathé Video, New York Public Library and SALT Research are scanned. Additionally, we obtained memoirs of Celaleddin Ezine and Kemal Sunnetçioğlu who attended to the fair and also the photos of the fair from Paul Gillespie's personal archives who was twelve years old at that date and supported the information gathered from them by other academic researches. Inclusion of French and English newspapers and determining the similarities and differences of this fair from other Atatürk era fairs by comparison is the unique part of this study.

As a result, it can be seen that the young Turkish Republic has successfully completed another challenge and fairs play an important role in international relations.

Keywords: Fair, Exhibition, 1939 New York World's Fair, Turkish Republic.

GİRİŞ

Her sahadan çeşitli ürünlerin sergilendiği bir buluşma alanı olarak tanımlanabilen ve açık veya kapalı alanlarda kurulabilen fuar, sergi, pazar ve panayır, bir kültürün tanıtıldığı veya kültürlerin buluştuğu en önemli sosyal buluşma merkezlerinden biridir. Fuar, Latince kökenli bir kelime olup (*feria*) bayram, tören anlamına gelmektedir. Türkçeye, Fransızcadaki *foire* kelimesiyle dahil olmuştur. *Foire*, sabitlenmiş tarih ve mekânlarda açılan büyük halk pazarı veya büyük buluşmaların gerçekleştiği ve farklı ürünlerin halka teşhir edildiği büyük buluşma mekânı olarak tanımlanmaktadır (Le Robert Micro Poche 1994). Bölgesel, ulusal veya uluslararası nitelikte açılabilen fuarlar; ticarî, sosyal veya ekonomik amaçla gerçekleştirilebileceği gibi sadece eğlence amaçlı da kurulabilir.

Yukarıdaki tanıma uyan büyük pazarlar/panayırlar dünyanın her yerinde olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda da görülmekteydi. İmparatorlukta pazar yeri haftada bir; panayırlar ise yılda birkaç kez kurulurlardı (Faroqhi 2006: 165). Bu mekânlarda; yiyecek, tarım ürünü, giyim kuşam gibi ürünler sergilenirdi. Özellikle pazarlar, kuruldukları günün adını alırlardı. Günümüzde de devam eden salı pazarı ve perşembe pazarı bunun en somut örnekleriydi (Mantran 1991: 114). Çarşı ve bedestenler daha yerel ürünlere yer verirken; panayırlar, dünyanın çeşitli yerlerinden gelen ürünlerin sergilendiği yerlerdi (Boyar ve Fleet 2017: 173). Zira imparatorluk coğrafyasında panayırlar, pazarlardan farklı olarak, gayrimüslimler tarafından kurulurdu (Akçura 2009: 13). Panayır kültürü, Cumhuriyet döneminde de yeni kurulan devletin özelliklerine uygun olarak devam etti.

Fuarlar batıda doğmuş olup panayır, pazar veya sergilerin, zamanın ruhuna göre gelişmiş ve yenileşmiş halidir. İlaveten, açıldığı zaman aralığı sebebiyle pazarlardan; geniş ticari faaliyet ve sanayi ürünlerine yer vermesi açısından da sergilerden ayrılırlar (Erdemir 2017: 3). Özellikle Sanayi Devrimi sonrası (18 ve 19. yüzyıllar) büyük devletlere hem hammadde arayışı için hem de bu devletlerin sanayi ürünlerini sergilemeleri için aracılık eden yerler buralar olmuşlardır (Derin 2020: 91).

Bu dönem aralığı, 18 ve 19. yüzyıllar, imparatorluğun sadece çözülme değil aynı zamanda batılılaşma dönemidir. Diğer bir ifadeyle, Osmanlı İmparatorluğu da bu dönemdeki hafif sanayi girişimlerinden elde ettiği ürünleriyle, fuarlarda yer almıştır. 1851 *Londra Evrensel Fuarı* bunların ilkidir. Bunu, 1855 *Paris* ve 1862 *Londra Fuarları* izlemiştir (Akçura 2009: 20). 1853'de New York'ta düzenlenen fuara ise Osmanlı

katılmamıştır. Osmanlı'nın Amerika'da kendini ilk temsil etmesi St. Louis kentinde düzenlenen *1904 St. Louis Dünya Fuarı*'nda¹ gerçekleşmiştir (Derin 2020: 87).

Katıldığı evrensel sergilerden edindiği tecrübeyle İmparatorluk, 1863'te kendi bünyesinde ilk sergisini, *Sergi-i Umumi-i Osmanî'yi* düzenledi. Bunun ardından gerçekleşen *Yıldız Sergisi* (1897) de epey ses getirdi. Tarihler 20. yüzyıla döndüğünde, imparatorluk coğrafyasında bölgesel sergiler açılmaya başladı. Fuar ve sergilerle ilgili bu gelişmeler yaşanırken, diğer yandan, *Baltalimanı Antlaşması* (1838), *93 Harbi* (1877-1878) ve Düyûn-u Umumiye'nin açılması gibi, imparatorluğu ekonomik ve coğrafi açıdan çöküşe götüren hadiseler de yaşanmaktaydı. Bu gelişmelere ilaveten, çıkan I. Dünya Savaşı'yla (1914-1918) çok uluslu imparatorluklar yıkıldı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun 600 yıllık egemenliği sona erdi.

Millî Mücadele Dönemi (1919-1922) başarıyla sonuçlanıp Türkiye Cumhuriyeti dünya sahnesine çıktığında (1923), bazı kültür öğeleri İmparatorluktan Cumhuriyet'e, yeni rejimin ihtiyacı ve politikasına uygun şekilde aktarıldı. Diğer bir ifadeyle, her sahada değişimler gerçekleşirken, akıl ve bilim ışığında, çağdaş ve laik bir ulus devletini getirileri göz önünde bulunduruldu. Fuar ve sergiler de bu şekildeki aktarıma dâhildi.

Erken Cumhuriyet döneminde (1928-1938) ulusal boyutta on beşe yakın sabit sergi, bir tren sergisi; uluslararası boyutta ise bir yüzer fuar/sergi gerçekleştirildi. Türkiye Cumhuriyeti, bu sergilerde elde ettiği başarılarla uluslararası sergilere davet edildi. Tokyo (1930), Paris (1932, 1933), Basel (1933), Milano (1933), Selanik (1934), Brüksel (1935), Tel Aviv (1936) ve Breslau (1937) bunlardan birkaçıydı (Şencan Gürtunca 2020: 21-36). Bu gelenek, Atatürk sonrası dönemde de devam etti. Her bir fuarda Türkiye, sergilenen ürünlerine veya tanıtım unsurlarına bir yenisini ekliyordu. Bunun en önemli sebebi, devrim sürecinin devam ediyor oluşuydu. Diğer bir ifadeyle, adı geçen fuarlarda ülkede gerçekleştirilen yeniliklerin tamamının bir anda tanıtılması mümkün değildi. Bu süreç Atatürk'ün vefatına kadar sürdü (1938).

Atatürk döneminde Türkiye Cumhuriyeti'ni tanıtmak için gerçekleştirilen fuar/sergilerin elde ettiği başarı birçok çalışmada mercek altına alınmıştır. Bu çalışmanın kapsamında olan, Atatürk'ün vefatından sonra gerçekleşen ilk uluslararası fuar olan *New York Dünya Fuarı* ve bu fuardaki Türk stantlarıdır. Zira bu fuarda artık devrim süreci tamamlanmıştır ve Türkiye Cumhuriyeti, imza attığı yeniliklerin tamamını aynı anda sergileyebilme şansını elde etmiştir. Bu durum, bu fuarın kendinden öncekilerden farkını ortaya koymaktadır. O dönemde, fuarlardaki stantlar İngilizcedeki *pavilion*, Fransızcadaki *pavillon* kelimesinin Türkçeye yansımış şekliyle, *pavyon* olarak adlandırılmaktadır. Bu sebeple, bu çalışmada da stant yerine, *pavyon* kelimesi kullanılacaktır. Pavyonlar, standart vitrin ya da stantlardan farklı olarak daha büyük alana yayılan ve stantlardan daha kapsamlı fuar bölümleridir.

II. Dünya Savaşının başlamasına çok az zaman kala, günümüzde (2020) dünyanın merkezi olarak adlandırılan bir şehirde, New York'ta kurulan ve çok sayıda

¹ Bu fuarın komitesi, Osmanlı'nın tanıtımı için Celal Esat'tan (Arseven), bir projesi hazırlamasını istemiştir. Böylece Celal Esat tarafından hazırlanan çizimler fuardaki Türk standında sergilenmiştir (Derin 2020: 87). Celal Esat, buradan edindiği tecrübeyle, kızı Bediâ Celal'i de yanına alarak Cumhuriyet döneminin ilk yüzer sergisine katılmış (Karadeniz Vapuru Seyyar Sergisi) ve sergiyle ilgili anılarını kaleme almıştır (Şencan Gürtunca 2020: 65).

göz alıcı pavyondan oluşan 1939 Dünya Fuarı, büyüklüğü ve ihtişamıyla, ziyaretçilerin çoğu tarafından hayret ve şaşkınlıkla izlenmişti. Haliyle, olumlu olumsuz çok eleştirinin de hedefi olmuştu.

1939 NEW YORK DÜNYA FUARI

Kuruluş amacı hem ABD'yi tanıtmak hem de “dünyanın geleceğinde barışı inşa etmek” olan (Erdemir 2017: 45) ve bir “dünya fuarı” olarak adlandırılan *New York Dünya Fuarı*, 30 Nisan 1939'dan 31 Ekim 1939'a kadar geçen altı ay süresince açık kalmış ve *Yarının Dünyasını İnşa Etmek* (Building the World of Tomorrow) temasıyla, 490-500 hektarlık geniş bir alanda çok sayıda milletin katılımıyla gerçekleşmiş en önemli uluslararası fuarlardan biridir (<https://www.bie-paris.org/site/en/1939-new-york>). Fuarla ilgili yapılan akademik çalışmaların birçoğunda, fuara katılan millet sayısının altmış civarı olduğu belirtilse de British Pathé'de muhafaza edilen fuara ait video çekimlerinde, bu sayı elli sekiz olarak kayda geçmiştir (<https://www.britishpathe.com/video/new-york-worlds-fair-opened>).

Dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda, bu denli kapsamlı bir fuar projesinin hayata geçmesi pek de kolay değildi. 1936 yılında hazırlıkları başlayan fuar için, New York Queens Kasabasında ve Doğu nehri üzerinde yer alan Flushing Meadows Park, alan olarak seçildi. Burası aslında bir çöplüktü. Plana göre çöplük parka dönüştürülecek, fuar bittikten sonra ise bu alan şehrin en yeni ve modern parkı olarak muhafaza edilecekti. Alanın kullanımı için Parklar Komiseri Robert Moses'dan izin alındı ve fuar düzenlemesi için alan temizlenerek düz bir zemin elde edildi. Ardından, mimarlar, mühendisler ve tasarımcılar, “dünya fuarı” için bu alanda çalışmaya başladılar. Önce ağaçlar dikildi; ardından parkın yanındaki gölün üstüne köprü ve baraj yapıldı. Bu çalışmalar tam 42 hafta sürdü ve inşa için 2.186.000 Dolar para harcandı (*La Génie Civil*, 21 Ocak 1939: 54).

Amerika'nın bağımsızlığının 150. yılında açılması planlanan fuarda kullanılan tema için seçilen ve yukarıda işaret edilen *Yarının Dünyasını İnşa Etmek* sloganı, teknolojik ve bilimsel ilerlemelerin, gelecekte insan yaşamının kalitesini artıracak olduğunu göstermek için tercih edilmişti. Diğer bir ifadeyle fuar, ziyaretçilerine, gelecekte günlük yaşamın nasıl olacağını gösterecekti. Bir diğer sebepse, fuarın, 1929 krizinin bıraktığı izlerden kurtulmayı sağlayacak tedbirlerden biri olarak görülmesiydi (Sınmaz Sönmez 2015: 296). Bundan şu anlaşılıyordu. Fuar, gelecekte, ülkelerin ekonomik krizler yaşamaması için neler yapılması gerektiğini halka sunacaktı. Bu bağlamda, Amerika Telefon ve Telgraf Şirketi, Ford, General Motors gibi birçok firma, yeni ürünlerini tanıtmak amacıyla fuarda yerlerini alacaktı (<https://www.6sqft.com/historic-photos-take-you-back-to-the-1939-new-york-worlds-fair-in-flushing-meadows/>). Bu tip büyük firmalar sadece ürünlerini tanıtmakla kalmamış, aynı zamanda büyük pavyonların yapımı için sponsor da olmuştu. Ford, Chrysler, General Electric, Kodak ve Lucky Strike bunlardan sadece bir kaçıydı. Bu firmalar; televizyon, klima, çamaşır makinesi gibi aletlerin gelecekte temsilcisiydiler. Örneğin, aşağıda sözü edilecek ve fuar içinde açılmış özel bir sergi olan *Futurama*, General Motors tarafından desteklenmişti (<https://blogs.bl.uk/americas/2019/04/the-new-york-worlds-fair-1939.html>).

Arazi üç temel kısım olarak tasarlandı: *Sergiler, Eğlence Yerleri ve İdari Kısım*. İlaveten organizasyon için iki merkez komite oluşturuldu: Yönetim Komitesi ve İdari

Komite. Yönetim Komitesi, müzeler ve yönetimlerinden sorumluydu. İdari Komite ise altı ayrı kişiden oluşuyordu ve fuardaki 25bin eserden sorumluydu (*Mouseion*, Aralık 1939: 11; *La Génie Civil*, 21 Ocak 1939: 53, 54). Yukarıda işaret edilen üç temel kısım ise kendi içinde yedi bölgeye/alana ayrıldı. Bu bölgeler; iletişim, iş, üretim, dağıtım ve ulaşımı da içeriyordu. Sıra, fuar esnasında ve sonrasında çok konuşulacak olan fuarın merkezindeki iki büyük yapının tasarımına gelmişti. *Trylon* ve *Perisphere* isimli bu iki beyaz anıt, fuarın kalıcı sembolleri olacaktı.

Trylon 212 metre uzunluğunda üçgen şeklinde bir yapıydı. İçinde ise elektrikli bir asansör vardı. En üst kattan bütün sergi kuşbakışı görülebiliyordu. 66 metre çaplı *Perisphere* ise adıyla müsemma, dev bir küreydi ve ziyaretçiler kürenin içine girebiliyordu. Kürenin içinde dönen iki platform vardı. Bu platformlarda, geleceğin dünyası gözlemlenebiliyordu. Bu iki yapı, 61 metrelik yokuş bir yol ile birbirlerine bağlıydı. Diğer yandan bu bölüme, *Democracy* adı verilen, birçok şehrin minyatür hallerini aynı anda üç boyutlu gösteren ve tanıtan ayrı bir bölüm yapıldı. Bu kısmı gezmek yaklaşık beş dakika alıyordu (*La Génie Civil*, 21 Ocak 1939: 55, 56). *Democracy*, en uzak geleceğin sergilendiği bölümdü ve 2039 yılındaki Amerika'yı tanıtmaktaydı. Diğer yandan, fuarda *Perisphere* ve *Trylon* dışında hiç beyaz yapı yoktu. Bu şu anlama geliyordu. Saflik ve mükemmelliği sadece bu iki anıt temsil etmekteydi (Tanju 2000).

Fuarı gezen Celaledin Ezine'ye², 6000 ton ağırlığındaki bu kürenin bir havuzun ortasına yerleştirilmiş bembeyaz halı, kaymaklı dondurmaya anımsatmıştır. Küreye bağlı uzun üçgen yapıya elektrikli bir merdivenle çıkılması ve küredeki şehir kabartmaları, yani kürenin içindeki "demokrat şehri" (*democracy*), onda farklı izlenimler doğmasına sebep olmuştur. İzlenimi, kürenin bomba gibi yuvarlak olması ve demokrasi sisteminin, dinamit yığınının üzerinde oluşu yönündedir (Ezine 1940: 139). Ezine, kelime oyunu yapmakta ve geleceği gösteren bu küreden edindiği izlenimlerle, geleceğe endişe ile bakmaktadır.

Aşağıda Resim 1'de A ve B ile gösterilen ve tam ortada yer alan küre ve yanındaki uzun yapı, bu iki önemli anıttır. Diğer yandan aynı resimde, fuarın ne kadar büyük bir alana yayıldığı da görülmektedir. Fuar alanına resimde görüldüğü kadar çok ağaç ve çimen ekilmesi, buranın yaklaşık bir milyon kişi tarafından ziyaret edilmesinin öngörülmesiyle ilgilidir. Binalar sadedir. Fuarda özellikle sanayi kısmına ağırlık verilmesi, yeni bir devrin başlangıcını simgelemektedir. Alan hem gündüz hem gece gezilecek şekilde tasarlanmıştır. Geceleri ilgi çekici olması için özel bir ışıklandırma sistemi kurulmuştur.

Fuar alanına giren bir kişi öncelikle uzun bir yolda yürür ve merkez alana gelirdi. Oradan, ortadaki büyük küreye (*Perisphere*) geçiş vardı (anonim, 1939: 174-180). Fuara o kadar önem veriliyordu ki dünyada sadece dört nüshası olan *Magna Carta* (1215) İngiliz Kanununun bir nüshası da yanmayan bir camda muhafaza edilerek teşhir edilmek üzere fuara gönderilmişti (*Halkın Sesi*, 6 Mayıs 1939: 2). Belgenin teslim

² Ezine, 1939 yılındaki ABD gezisinde aldığı notları *Cumhuriyet* gazetesinde yazmış; daha sonra bu yazılarını *Amerika Mektupları* isimli kitabında toplamıştır. Çalışmamızda bu kitaptan istifade edilmiştir.

töreni, fuarda çekilen videolarla kalıcı hale getirildi ve tarihte yerini aldı (<https://www.britishpathe.com/video/magna-carta-as-exhibit-for-new-york-world-fair>).

Fuarın anıtlardan sonraki en ilginç kısımları, *Futurama*, *Zaman Kapsülü* ve *Televizyon* kısımları olarak tarihe geçti. *Futurama*, adı üzerinde geleceği, 1960'lı yılları gösteren üçboyutlu bir bölümdü. Bu bölümde sergilenen simülasyona göre 1960'lı yıllar, köprülerin ve büyük otopanların olduğu, bahçelerin ise evlerin çatılarında yer aldığı bir zaman olacaktı. *Zaman Kapsülü*, Westinghouse şirketi tarafından tasarlanan 2,28 metre uzunluğuna bir kapsüldü. Kapsülün içine yerleştirilen özel yapım cam bir tüpün içine günlük hayatta kullanılan ürünler yerleştirildi.³ Diş fırçası, film kaseti gibi sıradan ürünlerin yanı sıra geleceği simgeleyen kültürel öğeler ve mikrofilmler de buna dahil edildi. Bu kapsül kapalıydı, yerin 15 metre altına gömülmüştü⁴ ve fuardan 5000 yıl sonra, 6939 yılında açılması planlanmıştır. Aynı kapsülde, Einstein gibi önemli bilim insanlarının el yazmaları, çizgi romanlar, dergiler, o dönemin sigara paketi, dönemin madeni parası, dönemin giysileri gibi önemli unsurlar da yer almaktaydı. *Televizyon* bölümü ise fuarın bir başka ilgi çeken bölümüydü (<https://www.bie-paris.org/site/en/1939-new-york>; Erdemir 2017: 49). Gelecekte, televizyonun insanın günlük hayatındaki önemi ve yeri anlatılmaktaydı. Plana göre bu bölümde, fuarda çekilecek video filmler gösterilecekti. Bu kapsamda halka arz edilen ilk renkli filmlerin de bu fuara denk gelmesi tesadüf değildi (Sınmaz Sönmez 2015: 297).

Westinghouse, "*L'Age Electrique de Demain*" (Yarının Elektrik Çağı) başlıklı bir yazısında, fuardaki elektrik düzeneği, ışıklandırma ve gece süslemesini içeren ışık düzeneğinin kendileri tarafından yapıldığını ve Westinghouse'un geleceğin elektrik işlerini yapacak firma olacağını belirtmişti. Firma, fuarda reklamını bu şekilde yapıyordu. Firma, bu tanıtım için özel reklam panoları düzenlediği gibi, özel bir pavyon da açtı. Planlanan, gelecekte elektrik denilince akla ilk Westinghouse'un gelmesiydi. Aynı durum General Motors için de geçerliydi. Firma, otomobil sektöründe dünya çapına ilerlemek için yaptığı çalışmalarını sergileyen bir pavyon düzenlenmişti. Fransa başta olmak üzere çoğu ülke bu ve benzer amaçlarla düzenlenmiş pavyonlarla, uluslararası ticaretle uluslararası barışın sağlanabileceğini umuyordu (*Le Temps*, 21 Temmuz 1939, Özel Sayı).

³ *The Book of Record of The Time Capsule* adlı 3000 adet basılmış olan konuyla ilişkin kitap, Westinghouse tarafından 1939 yılında yayınlanmış olup British Library'de muhafaza edilmektedir. Eserde kapsülün yapım aşamasındaki fotoğrafları da bulunmaktadır. Aynı eserde, fuarda sergilenen *Magna Carta*'nın da fotoğrafları bulunmaktadır (<https://blogs.bl.uk/americas/2019/04/the-new-york-worlds-fair-1939.html>). Kapsülle ilgili daha sonraki yıllarda da gazetelerde haber çıkmıştır. 1964 yılında *Coventry Evening Telegraph* gazetesi kapsül ve içindeki bilgilerden söz eden bir haber yayınlamıştır (*Coventry Evening Telegraph*, 15 Haziran 1964: 11).

⁴ Benzer bir durumun Boğaziçi Üniversitesinde de olduğu bilinmektedir. Bir öğretim üyesinin ders notları bugünkü kütüphanenin hemen önünde toprağa gömülmüştür. Bir Amerikan okulu olan Robert Koleji'nin alanının 1971 yılında Boğaziçi Üniversitesi'ne dönüştürüldüğü bilindiğine göre, gelecekte açılmak üzere kapsül gömme töreninin Amerikalılar için bir gelenek olduğu düşünülebilir.

Resim 1. Fuar Alanı (*La Génie Civil*, 21 Ocak 1939: 53).

Fuarı gezmek için Queen Mary gemisiyle New York'a giden Kemal Sünnetçioğlu, sergiyi adeta bir şehir olarak gördüğünü ifade etmiştir. Fuarı yaya dolaşmanın mümkün olmadığını ve alanın tamamını gezmenin aylar alacağını vurgulayarak, fuarın büyüklüğünü anlatmaya çalışmıştır. Gözlemlerine göre fuarda hükümet pavyonları, eşyalar, restoranlar, eğlence bölümleri ve nakliyat, imalat gibi bölümler bulunmaktadır. Küre ve üçgen yapı (ki Sünnetçioğlu bu yapıya üç köşeli sütun demektedir), fuarın tam ortasındadır ve etrafı bahçeyle süslü geniş bir havuzun yanına inşa edilmiştir.⁵ Üçgen yapıya bir asansörle çıkılmakta, küre içindeki balkonlarda geleceğe ait sembol ve şehir maketleri bulunmaktadır. Sünnetçioğlu'nun ifadesine göre, aşağıya inildiğinde (binaları bağlayan rampadan söz ettiğini düşünmekteyiz), "bugünün dünyasına" geçiş yapılmaktadır (Sünnetçioğlu 1944: 40-42). Anıtlar arasındaki geçiş yolları muhtemelen, geçmiş ve gelecek arasındaki bağlantıyı kurmaktadır.

Fuar, günde 250-270bin kişinin ziyaret etmesine uygun şekilde tasarlanmıştır. Alan içinde otobüsler, trenler ve manuel sürülen arabalar sefer yapmaktadır. Dışarıdan ulaşım ise ayrıca düzenlenmiştir. Manhattan ve Times Meydanından fuar alanına yer altı trenleri (füniküler ya da metrodan söz edildiğini düşünüyoruz) kalkmaktadır. Diğer trenlerin kapasitesi ise 40bin kişi olarak hesaplanmıştır. Fuar alanına her iki dakikada bir duraklarda duran trenler kalkmaktadır. Bunun yanında, kapasitesi 20bin kişi olan bir de ekspres tren de ulaşım ağına dahil edilmiştir. Özel araçlarıyla ulaşmak isteyenler için fuara 35bin araçlık otopark yapılmıştır. Deniz yoluyla ulaşmak isteyenler için liman; hava yoluyla ulaşmak isteyenler içinse dört uçağın sığacağı bir havalimanı tertiplenmiştir.⁶ Dünyanın birçok yerinden fuar için özel turlar düzenlenmiş ve hem New York'u gezmek hem de fuarı görmek için bunun bir fırsat olduğunun haberleri servis edilmiştir (*Northern Whig*, 15 Aralık 1938: 1; *Belfast Telegraph*, 22 Aralık 1938: 4). Bu da turizm şirketlerinin reklam yapmasına ve kendilerini tanıtmalarına vesile olmuştur.

⁵ Ezine, bu havuzun isminin "Milletler Gölü" olduğunu söylemektedir (1940:140).

⁶ Havayolu ile dünyayı gezen pilot Hugges tarafından kullanılan Tckhead-14 isimli uçak, "New York Dünya Panayırının Tayyaresi" unvanını almıştır (*Ulus*, 12 Temmuz 1938: 3).

Yabancı tur şirketlerinin yanı sıra, Türkiye’de de Milli Türk Seyahat Acentesi (NATTA) açılıştan altı ay önce, sergiye düzenleyeceği turların reklamını yapmaya başlamıştır (Sınmaz Sönmez 2015: 300). Görüldüğü gibi fuarlar, sadece alanda stant/pavyon açarak değil; farklı alanlardaki meslek gruplarının da kazanım sağlaması için bir araçtır.

Fuar kapıları her sabah saat 09.00’da açılmakta, 22.00’de kapanmaktadır. Fakat eğlence bölümü 02.00’ye kadar devam etmektedir. Giriş ücreti 75 sent olup, müdavimler için on beş dolarlık pasolar vardır. Fuarın içinde 45 kilometrelik asfalt bir yol olup sergi içinde traktörlerle gezi turu düzenlenmektedir. Tura, dileyen tur rehberleriyle katılabilmektedir. Ziyaretçiler için bahçeli yolların başında içme suyu temin edilmiş, çoğu yere tuvaletler kurulmuştur. Fıskiyelerle süslenen havuzlar, geceleri ışık gösterilerine sahne olmaktadır. Posta kutuları, otomatik telefonlar ve güvenliği sağlamak için devriye gezen polisler gözden kaçmamaktadır. Her pavyonda yemek servisi olup lokantalar her milletin kendi mutfağına özel yemekler çıkartır. Bunlara ilaveten, mahalli eğlenceler, millî müzik ve danslar da sergilenmektedir. Millî yemeklerin yanı sıra sokak başlarında, sandviç, kola gibi Amerikan gıdalarının satışı bulunmaktadır. Sergi için 160 milyon dolar harcadığını tespit eden Sünnetçioğlu, katılımcı devletlerin de toplamda 30 milyon dolar harcadığını hesaplamıştır (Sünnetçioğlu 1944: 40-44).

Bu hummalı çalışma ile 30 Nisan 1939 tarihinde fuar açılışa hazırlandı. Açılış günü, aşağıda Resim 2’de görüldüğü gibi, fuara katılan her ülke önce resmî bir geçit törenine katılıp kendilerini tanıttılar. Diğer yandan, Başkan Roosevelt tarafından açış konuşması yapıldı ve konuşmada Başkan; fuarın, ülkeler arası ilişkilerin geliştirilmesi amacı taşıdığını ifade etti. Konuşmanın sonunda fuara katılan ülkelere teşekkür edildi ve fuarın dört kapısı halka açıldı. Görevli polisler, araçlarına fuarın reklamlarını yapan yazılar astılar. İlaveten, New York’taki taksiler ve arabaların plakalarına benzer reklam yazıları yerleştirildi (Erdemir 2017: 47).

Resim 2. Fuarın Açılış Merasimi (NYPL aracılığıyla <https://www.6sqft.com/historic-photos-take-you-back-to-the-1939-new-york-worlds-fair-in-flushing-meadows/>).

Resim 3. Fuardaki Polis Arabaları (<https://www.6sqft.com/historic-photos-take-you-back-to-the-1939-new-york-worlds-fair-in-flushing-meadows/>).

30 Nisan 1939'da fuarın bu görkemli açılışı, basında çeşitli haberlerle yer aldı. Türkiye'de Fransızca yayın yapan *Beyoğlu* gazetesi "L'Inauguration de l'Exposition International de New-York" başlığıyla fuarın açılışından söz etti (*Beyoğlu*, 30 Nisan 1939: 1). Türkçe basın ise "New York Dünya Sergisi Merasimle Açılıyor" başlığıyla, o gün bir milyon seyyahın New York'a akın ettiğini bildirdi. Amerika saatiyle 11.00'de açılışı yapılan bu fuar sebebiyle şehirdeki oteller dolmuştu. Açılış eğlencesi ve şenliğinin gece 02.00'ye kadar süreceği de basına yansımıştı. Otuz yedi gemi merasime iştirak etti (*Haber*, 30 Nisan 1939:1, 4). Aynı tarihli bir başka gazete, fuardaki dikilitaş haber yapmıştı. Dikilitaş olarak söz ettiği ortadaki üçgen yapıydı. Bu üçgen yapının tepesindeki radyo tesisatından daha önce kimse bahsetmemişti. Dev küre ve büyük amfi tiyatro yine ilgi çeken unsurlardandı. Fuarı 50 milyon kişinin ziyaret etmesi beklenmekteydi (*Son Telgraf*, 30 Nisan 1939: 6). *Ulus* gazetesi, Neşet Halit Atay'ı⁷ fuara haberci olarak göndermişti. Gazetelerin çoğu, fuarı, "Cihan Sergisi" olarak adlandırıyordu (*Ulus*, 30 Nisan 1939: 1).

Türk gazeteci Nasuhi Baydar, fuarın "cihan sergisi" olarak adlandırılmasını, dünyanın o dönemde içinde bulunduğu atmosfere göre değerlendirmekteydi. Evet, gelecekte planlanan dünya sergileniyordu. Teknik ilerlemişti. Otomobiller, radyo yaygınlaşmıştı. Fakat diğer yandan dünya bir savaşa sürükleniyordu. Baydar, radyo ve diğer araçların savaşmak için değil, haberleşme ve ulaşım için kullanılması gerektiğini ifade ediyordu. Bu kadar çok milletin bir araya geldiği bir fuarda medeniyetlerin bilgi ve kültür alışverişi yapması gerektiğini, uçakların bomba taşımaması; fakat ulaşımı kolaylaştırması gerektiğini vurguluyor ve cihan sergisinin açılış anlamının iyi anlaşılması gerektiğine işaret ediyordu (Baydar, *Ulus*, 1 Mayıs 1939: 5).

⁷ Neşet Halit, Falih Rıfkı Atay'ın kardeşidir.

Başkan Roosevelt, açış konuşmasını yaparken “Amerika’yı Avrupalılar kurmuşlardır. Avrupa’nın her türlü işlerine müdahale etmemiz pek tabidir” cümlelerini sarf etmişti. Hemen arkasından da “barış” vurgusu yaptı (*Halkın Sesi*, 1 Mayıs 1939: 1). Öyle görülüyordu ki açış konuşmasını fuarın kurulma sebeplerine bağlıyordu. Amerika’nın barışı kolaylaştırmak arzusunda olduğu, Avrupa milletleri arasındaki engellerin bu fuarla ortadan kalkacağını söylüyordu. Zira o gün Amerika’nın bağımsızlığını kazanmasının 150. yıldönümüydü (*İkdam*, 1 Mayıs 1939: 7).

Yukarıda da vurgulandığı gibi saat 11.00’de dört tarafa bakan büyük kapılar açılmıştı (*Son Posta*, 1 Mayıs 1939: 11). Bu açılış, kapalı bir kutunun kapağının dünyanın gözü önünde açılışına benzetildi. Hazırlıkların son bir haftasında her millet, kendi pavyonunu diğerinden gizlemişti. Bu sebeple pavyon kuran her millet, diğerininkini merak ediyordu. Ziyaretçileri ise sürprizler bekliyordu. 11.45’te çanlar çalmaya başladı. 12.00’de dinî merasim yapıldı. 12.30’da yemek yenildi ve açılış yürüyüşü başladı. Bu yürüyüş 16.30’a kadar sürdü. Ardından Washington heykelinin açılış töreni yapıldı. 17.00’de sulh heykelleri açıldı. 21.30’da New York Filarmoni Orkestrasının konseri başladı. Ardından zengin ve bol dekorlu alanlarda eğlencelere başlandı. Büyük filmlerdeki gibi bir Amerikan gecesi yaşanıyor (*Ulus*, 1 Mayıs 1939: 8).

Fuar, sadece Türk basınını meşgul etmedi. Yabancı basın da fuarla ilgili epey haber yaparken, fuarın reklamlarını ve pek tabii olarak kendi ülkelerinin pavyonlarıyla ilgili bilgi ve gelişmeleri servis ettiler.

“Nations in Parade” (Geçit Törenindeki Milletler) başlığıyla *yarının dünyasının* açılışı, *The New York Times*’in ilk sayfasına haber oldu. Başkan ve valinin açış konuşmalarına yer veren gazete, Başkanın fuarı bir barış sembolü olarak açtığına ve daha ilk günde heyecanlı bir kalabalığın fuarda gözlemlendiğine dikkat çekmekteydi (*The New York Times*, 30 Nisan 1939:1).

Cezayir basını, “L’Algerie Doit Participer à des Grandes Manifestations Internationales” başlığıyla Cezayir’in mutlaka 1939 fuarına katılması gerektiğini vurguladı. Özellikle Cezayirli sanatçıların üretimlerinin ve deri, halı, dantel ve mücevher gibi Doğu kültürünün tanıtılması için bu gerekliydi (*La Journée Nord-Africaine*, 6 Mayıs 1939: 1).

Fransız basınına, fuarın Fransa pavyonuna görevli olarak atanan komisyonun haberi yansımıştı. Buna göre, 26 Nisan 1939 itibarıyla fuar için özel bir komisyon oluşturulmuştu (*Recueil Sirey*, 18 Mayıs 1939: 71). Diğer yandan, Fransa Ticaret Bakanlığı, fuara katılacak ressam, heykeltıraş, mimar ve sanatçı isimlerinin listesini istedi. Bu listenin yanında, fuar için bütçe belirlenmesi ve komisyon üyelerinin adları talep edildi. Böylece 6 mimar, 39 ressam, 24 heykeltıraş belirlendi ve fuar için 1.751.585 Frank ödenek ayrıldı (*Journal Officiel*, 12 Mayıs 1939:1297). Paris’ten New York’a yola çıkmış olan ve fuarda sergilenmek üzere hangar ve güvertesinde 25 milyonluk sanat eseri taşıyan vapurda çıkan yangın haberi, Fransa’yı endişe içine soksa da sanat eserlerinin kurtarıldığı haberi onları biraz rahatlatmıştı (*Ulus*, 20 Nisan 1939: 3).

Fuar birçok pavyondan oluşuyordu: Federal, İstikbal, Tayyare, Çiftlik, Heykeltıraşlık ve Sütçülük bunların bir kısmıydı. Bu kısımlar ABD'ye aitti. Diğer kısımlar ise yabancılara, yani ABD dışından gelenlere ayrılmıştı ve gölün (Ezine'nin deyiimiyle *milletler gölü*) etrafına yerleştirilmişlerdi. Finlandiya, İsveç, İngiltere, Avustralya, Brezilya, Arjantin, Şili/Venezuela, İsviçre, Belçika, Fransa, Norveç, Japonya, İtalyan, Rusya, Hollanda ve İrlanda öne çıkan devletlerin pavyonlardı (anonim, 1939: 174-180). Diğer bir ifadeyle, 1929 Ekonomik Krizinden etkilenen çoğu ülkenin bir pavyonu vardı. İlginç olan, II. Dünya Savaşını başlatan (1939) Almanya'nın bir pavyonunun olmamasıydı. Fuarın, bu savaştan etkilenerek sonlandığını tahmin etmek ise pek de zor değildi.⁸

Resim 4. Dünya Fuarının Girişi ve Broşür Örneği

Fuarda çok sayıda bayrak ve bandıra dalgalanıyordu. Bir dünya fuarı olarak adlandırılmasının sebeplerinden biri de buydu. Bayrağını dalgalandıran ülkelerden biri olan Türkiye'nin pavyonlarının oldukça ilgi çekici olduğu da kayıtlara geçmişti. Dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin ihtişamlı bir pavyonla böylesi bir fuara katılmış olması çoğu kişinin şaşırmasına sebep oldu. Elbette bu pavyonu yüceltenler olduğu gibi, yerenler de olacaktı.

1939 NEW YORK DÜNYA FUARINDA TÜRKİYE

Türkiye Cumhuriyeti, katıldığı en önemli fuarlardan biri olan *New York Dünya Fuarı*'nın hazırlıklarına bir yıl önce başlamış; Temmuz 1938'de, Türkofis'te konuyla ilgili ilk toplantı yapılmıştı. Türk pavyonu için ayrılan 30bin metrekarelik alanın düzenlenmesi için Suat Şakir (Kabaç) görevlendirildi (*Akşam*, 25 Mayıs 1938: 2). Fuarda genç Türkiye Cumhuriyeti'nin her alanda tanıtılması isteniyordu. Bunlara, daha önceki fuarlara dahil

⁸ New York Dünya Fuarı'nın kuruluş aşaması ve inşa sürecini içeren yazışmaların çoğu The New York Public Library'nin dijital arşivinde araştırmacılara sunulmuştur. Fuar alanının taslak çalışmaları ve Moses'in alan olarak bir sanayi çöplüğü olarak kullanılan Flushing Meadows Park'ı önerme süreci yine bu arşivde yer almaktadır. Diğer yandan, alanın yedi bölgeye ayrılma sürecinin taslakları, fuar için ayrılan bütçenin kalemleri, dini tören esnasında çalan çanların inşası, fuara katkı sağlayan kişilerin isim listesi, Belçika pavyonunun kuruluşu, fuara ulaşım haritası ve kullanılacak toplu taşıma araçları, "barış ve özgürlük" için fuarın açıldığına dair broşürler, sokak başlarında satışı yapılan Amerikan yiyeceklerinin menüsü, konuyla ilgili İngilizce gazete kupürleri, geçit töreninde çekilen fotoğraflar, ışıklandırma sistemi ve telefon kullanımı gibi bütün ayrıntıları içeren bu dosyaya tarafımızdan ulaşılmıştır. Resim 4'teki fotoğraflar yine aynı dijital arşivden edinilmiştir (<https://digitalcollections.nypl.org/items/5e66b3e8-8327-d471-e040-e00a180654d7/book?parent=1e6dd2f0-c530-012f-c1f8-58d385a7bc34#page/1/mode/2up>).

edilmeyen unsurlar da eklenmişti. Önce Sümerbank, bu konuyla ilgilenecek bir heyet oluşturdu. Ardından stantlara; kehribar, maden işleri, kadın kollarının ürünleri, Etibank koleksiyonları, tütün, toprak mahsulleri, yemiş ve ticaret mamullerinin mutlaka dahil edilmesi istendi (Akçura 2009: 107). Fındık, üzüm ve incirin ABD'ye tanıtılması ise çok daha önce konuşulmuştu. ABD, Türkiye'den gelecek bu malların Türkiye'ye özgü olduğuna dair ikna edilmeliydi (*Ulus*, 1 Temmuz 1938: 7).

Türkiye, New York Dünya Fuarını, o güne kadar katıldığı bütün uluslararası fuarlar içinde en önemlisi olarak görmekteydi. Bütün dünya milletleri karşısında büyük bir sınav verileceği düşünülüyordu. Önceliğin, bu fuarın amacına uygun bir hazırlığa verilmesine karar verildi. Bu sebeple, "dünya milletleri geleceğe nasıl hazırlanıyorlar?" sorusuna yanıt bulunmalıydı. Balkan komşulardan örnek alınabileceği, ilk önerilerden oldu (*Ulus*, 16 Temmuz 1938: 2). Bu öneri bir yana, fuarın New York'ta nasıl hazırlandığının bilgisini almanın daha etkili bir çözüm olduğu düşünüldü. Edinilen bu bilgiler doğrultusunda, açılıştan altı ay önce, Türk pavyonu kurulmaya başlandı.

Plana göre pavyona bir bina inşa edilecek ve binanın ortasına eski zamanlardan beri Türk konutlarında yer alan ve gelenek haline gelmiş geniş bir avlu yapılacaktı. Avlunun ortasına konulacak havuz, su oyunları ile canlandırılacaktı. Orijinal su oyunlarının plana dahil edilmesi, pavyonun farklı tarafını ortaya koyuyordu. Amaç, diğer pavyonlardan farklı olarak Türk pavyonunun sessizlik ve huzur vermesi yönündeydi. Binanın bir tarafı sanat ve kültüre, diğer tarafı ise ticari bölüme ayrılacaktı. Bu bilgileri dile getiren *Ulus* gazetesi muhabiri İsmet Sanlı Hanım, daha fuar açılmadan New York'a gitmiş, fuarın yabancılar kısmının genel direktörü Standley ile görüşmüş ve fuarın tamamının maketini görme şansına erişmişti. Bu görüşme esnasında Standley'in, Sanlı'ya Atatürk'ün hem askeri hem de devlet adamlığı yönünün büyüklüğünden söz etmiş olması Sanlı'yı gururlandırmıştı. İlaveten Standley'in, Türk pavyonunun o ana kadar sunulan bütün projelerden daha mükemmel olduğunu dile getirmesi, yine Türk heyetini sevindiren unsurlardan oldu. Söylediğine göre Amerikalılar, inşaat bitince Türk pavyonunu o kadar beğenecekti ki mutlaka Türkiye'yi görmek isteyeceklerdi. Bu konuşmanın ardından İsmet Hanım otomobille sergi arazisini de dolaşmış, yeni ekilen ağaçların hızlı büyümesi karşısında şaşkınlığını dile getirmişti (*Ulus*, 21 Ekim 1938: 5,9).

Fuarda Türk pavyonu için yapılan hazırlıklar ilerliyordu. Genelkurmay Başkanının katılımıyla vekaletler arası bir komisyon kuruldu. Her vekalet kendi alanıyla ilgili çalışacaktı. Pavyonun iç dekorasyonunda eserleri sergilenecek sanatçılar için ise bir yarışma düzenlendi. Bu arada Amerika hükümetinin, Türkiye'ye ayırdığı pavyon sahasına ek olarak, bir de satış yapmak için ayrı bir saha ayırdığının haberi geldi. 2500 metrelik bu yere *Türk Sitesi* kurulacaktı. *Site*'ye içki satacak bir gazino, Türk yemeklerini tanıtacak bir lokanta, Türk kahvesi, kütüphane ve Türk sanat ve elişlerinin teşhiri için bir de alan kurulması planlandı. Kıymetli tarihi eserler de mutlaka sergilenmeliydi. Yukarıda işaret ettiğimiz avlulu bina, buraya yapılacaktı. Bu kısım, Türk Tarih Kurumunun yardımlarıyla tamamlanacaktı. Turizm bölümüne ise ayrı bir önem veriliyordu (*Ulus*, 27 Temmuz 1938: 2).

Ekonomi Bakanlığı da kendisini ilgilendiren bölüme ağırlık vermeye başlamıştı. Ticaret ve Sanayi Odalarıyla görüşüldü. Bakanlık, fuarın ülkeyi tanıtmak için çok önemli

bir propaganda vasıtası olacağını düşünüyordu. Bu sebeple Bakanlık, şu öneriyi yapmıştı: Esas pavyon rejim eserlerine tahsis edilecekti. Burada bir devlet köşesi olacak ve millî tarih ve kültür öğeleri sergilenecekti. Aynı yerde hazırlanacak turizm kısmında, ülkenin doğal ve tarihi güzellikleri tanıtılacaktı. Diğer yandan, ekonomik ve ziraat ilerlemelerin kayda geçeceği bir ticari kısım düzenlenecekti. Bu esas bölüm, *Devlet Pavyonu* olarak adlandırılacaktı. *Türk Sitesi* ise Türk mimarisine uygun inşa edilecekti. Burada harf devrimi sonrası basılmış kitaplar sergilenecek ve aynı zamanda Türkiye'yi anlatan yabancı eserlere yer verilecekti. Bu kısım kütüphane olacaktı. Yemek kısmı, denizcilik kısmı ve madencilik propagandası için ayrı yerler düşünülüyordu. İhracat maddeleri, sanayi numuneleri ve satışa uygun mahsuller ise stoklanacaktı. Antika olmayan el işleri için henüz bir karar verilmemişti. Bu işlerin başarıyla tamamlanması için yerel komiteler kurulacaktı. Komiteler, fuara gidecek eşyaların listelerini ve propaganda broşürlerini hazırlayacaklardı (*Ulus*, 28 Temmuz 1938: 2). Nitekim broşürler; Fransızca, İngilizce, İtalyanca ve Almanca olarak basılarak New York'a 20 Nisan 1939'da gönderildi (*Ulus*, 20 Nisan 1939: 6).

Türk pavyonunun inşasına başlandığının haberi, 21 Eylül 1938'de basına yansıdı. Suat Şakir'den gelen bir telgrafla Türk pavyon projesinin çok beğenildiği haber alınmıştı. Mimar Sedat Hakkı ve mühendis Servet Bey inşa esnasında New York'talardı (*Akşam*, 21 Eylül 1938: 7). Komiteler ise ilk toplantılarını 10 Ekim 1938'de gerçekleştirdi ve amaçlarını, piyasayla teması sürdürmek ve fuarla ilgili gelişmeleri buna uygun olarak hazırlamak olarak belirlediler (*Akşam*, 9 Ekim 1938: 4).

Fuarda sergilenecek ürünler için Türk müzelerinden bazı ürünler temin edildi. Bunun için Başvekalet Kararlar Dairesi Müdürlüğünden bir Kararname çıktı. Buna göre; müzelerden halı, kumaş, deri, çini, minyatür, yazı, sedef, fil dişi gibi el işleri ile bakır, demir, gümüş ve pirinç gibi metal eşyalar getirilmesi uygun görüldü. Ürünlerin nakli için sigorta yapılması, uygun şartlarda teşhiri içinse denetleme memurları atandı (BCA 1939, Kutu: 85, Gömlek: 111, Sıra 15). Müzelerden temin edilecek ürünlerin seçimine ise sergi komiserinin başkanlığında kısa zamanda başlandı (*Ulus*, 29 Temmuz 1938: 2). Halıların olduğu bölmede el işlemleri, terlik, sabahlık gibi çeyiz takımlarına da yer veren bir reyon oluşturulması kararı da alınmıştı (Sınmaz Sönmez 2015: 312). Böylece, çeyiz kültürü batılılara tanıtılacaktı.

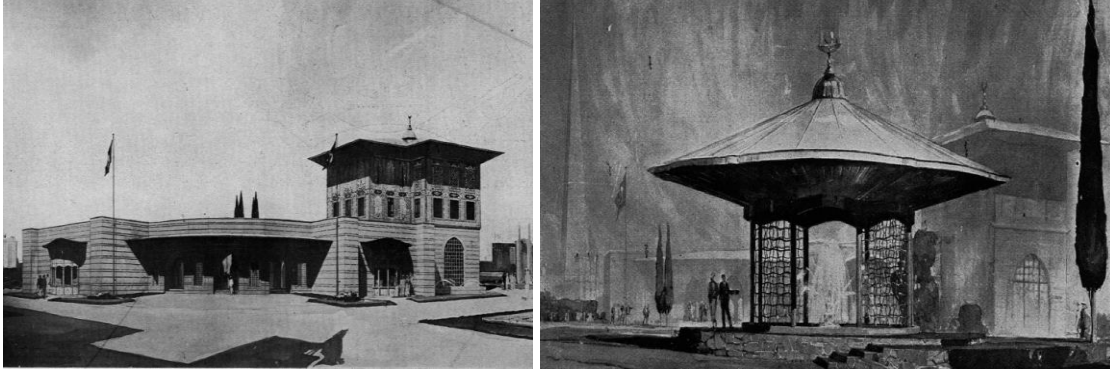
New York Dünya Fuarı hazırlık komisyonu başkanı Selahattin Çam'dı (*Akşam*, 28 Ekim 1938: 2). Fuarın Türk Heyeti Reisliğine ise İktisat Vekaleti Turizm Bürosu Müdürü Vedat Nedim Tör atandı. Fuar memurları, fuar komiseri, mimar, dekoratör, el sanatkarları ve millî oyunlar için görevli sanatkarlar için yeni maaş ücretlendirmeleri yapıldı (BCA 1939, Kutu: 85, Gömlek: 112, Sıra 9). Sergi komiserliğine Nizamettin Ali Sungursav tayin edilirken, sergi mimarı Sedat Hakkı Eldem oldu. Her ikisine de diplomatik pasaport çıkarıldı (BCA 1939, Kutu: 85, Gömlek: 110, Sıra 6). Fuardaki Türk pavyonun müdürü ise Mehmet Özkaptan⁹ olacaktı (<https://www.1939nyworldsfair.com/>).

⁹ Mehmet Özkaptan, 1921'de İzmir'den ABD'ye göçmüş bir Türk'tür. Aynı zamanda, fuardaki yemek yarışmasına katılmış, yarışmayı kazanmış ve fuarda ayrıca aşçı olarak da görev yapmıştır (https://www.1939nyworldsfair.com/worlds_fair/wf_tour/zone-3/turkey-2.htm). Mehmet

Fuar için ihtiyaç duyulan paranın bir kısmının temini için Ziraat Bankasıyla görüşüldü. Şeker ithalatından elde edilen 270bin liranın, fuardan elde edilecek kazançla daha sonra yerine konulmak üzere kullanılması kararı onaylandı (BCA 1939, Kutu: 86, Gömlek: 18, Sıra 20). Diğer yandan, fuara katılma masrafı olarak İktisat Vekilliğince 450bin liralık döviz istendi ve bu meblağın iki bölümde verilmesi onaylandı (BCA 1939, Kutu: 86, Gömlek: 19, Sıra 16). Fuara katılacakların yol masrafları içinse 9000 dolar ayrıldı (BCA 1939, Kutu: 89, Gömlek: 106, Sıra 12).

Bu durumda Türkiye, fuara iki pavyonla katılacaktı: *Devlet Pavyonu* ve *Türk Sitesi*. Pavyonların inşasına, diğer ülkelerinkinden geç başlanmıştı. Bu sebeple, her ne kadar fuar 30 Nisan'da açılacaksa da Türk pavyonunun açılış tarihi 6 Mayıs olarak belirlendi (Akçura 2009: 110).

Türk Sitesi kısmındaki binanın tek katlı olması planlanmıştı. Yanına iki katlı bir köşk inşa edildi ve iç kısmı, Kütahya çinileriyle bezendi. Binanın içine, lokanta, kahve, kütüphane, tütün ve banka bölümü oluşturuldu.¹⁰ Köşk kısmındaki kütüphaneye merdivenle çıkılmaktaydı. Binanın sol kısmında ise dükkânlar yer almaktaydı. Ayrıca pavyona bir Türk çeşmesi inşasına karar verildi. Bu çeşme, daha yapımı sırasında kişilerin ilgisini çekmeye başlamıştı. Çeşmenin yanında bir de havuz bulunmaktaydı. Havuzun taşları Türk sanatçıları tarafından tasarlanmış ve hazırlanmıştı (Eldem 1939: 153-155).

Resim 5. Türkiye Pavyonu¹¹ ve Türk Çeşmesi (Eldem 1939: 153, 155).

Her ne kadar Türk pavyonunun açılışı 6 Mayıs olarak planlandıysa da gazetelerden anlaşıldığında göre pavyon, fuarın açılına yetişmişti. “Yarının dünyasının nasıl olacağını gösteren” fuarda Türklerin teşhir ettiği eşyaların çok beğenildiği haberi, 30 Nisan'da gelmişti.¹² Amerikalılar, “Türk üslubunun güzelliğini” taktirle karşılamışlardı

Özkaptan'ın torunu Ken Özkaptan, dedesinin fotoğraf albümünden, Türk pavyonunun fotoğraflarını bulmuş ve kamuoyuyla paylaşmıştır (Ek 1).

¹⁰ Çiniler, Atatürk döneminde gerçekleştirilmiş olan hem Galatasaray Lisesindeki sabit sergilerde hem de Karadeniz Seyyar Sergisinde de kullanılmış ve ziyaretçilerin ilgi odağı olmuştur. Diğer yandan, kahve, tütün ve banka yine Karadeniz sergisinden elde edilen tecrübelerdir (Şencan Gürtunca 2020: 28, 34, 119).

¹¹ Pavyonun mimari Sedat Hakkı Eldem, inşada ahşap ve çelik alçı levhalar kullanmış, yapının düşük bir zeminde inşa edilmesini planlamıştı (<https://www.fikriyat.com/tarih/2018/04/30/tarihinen-buyuk-fuarinda-buyuleyen-turk-mimarisi>).

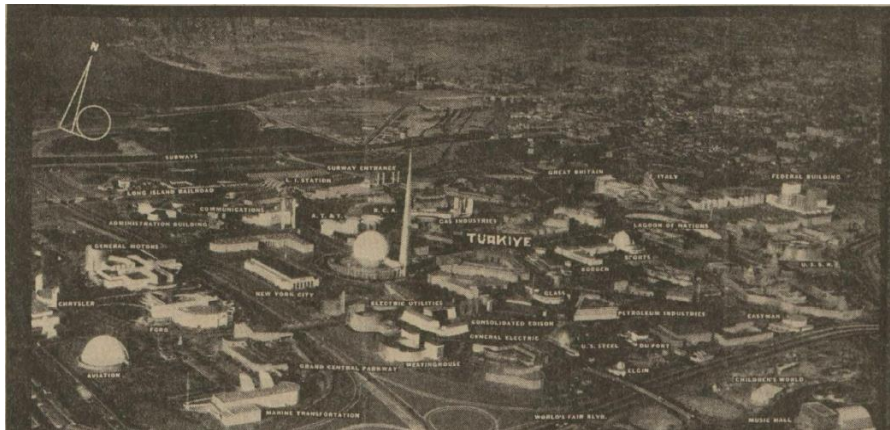
¹² Türkiye'de aynı tarihlerde Samsun yerel sergisi, Galatasaray Lisesi Yerli Mallar Sergisi, Halkevi Çiçek Sergisi ve Ankara Neşriyat Sergisinin de hazırlıkları devam ediyordu. Diğer

(*Son Telgraf*, 30 Nisan 1939: 1, 6). “New York’ta Türk Pavyonu Çok Beğenilmişti” (*Son Telgraf*, 1 Mayıs 1939: 1).

30 Nisan tarihli gazetelerde Türk pavyonunun çok beğenildiğinin haber edilmesi, pavyonun fuar açılışına yetiştiğini düşündürtse de bazı gazeteler pavyonun 6 Mayıs’ta açıldığını haber yapmıştı. Üstelik, bu haberi yaparken açılış esnasında meydana gelen çok ilginç bir hadiseden de söz etmişlerdi. O gün güneş doğarken, fuardaki küre üstünde bir hilal oluşmuştu. Binlerce kişi, kürenin üzerine yansıyan bu hilali izlemişlerdi. Aynı gün fuarda gerçekleşen bir konuşmada, Türkiye’nin on beş yıl içinde, Atatürk’ün önderliğinde baştan başa modernleştiğinin vurgusu yapılmıştı. Hükümet şeklinin değişimi, demokratik milletlerle eş düzeye gelinmesi, sosyal hayatta batıdan aktarılan unsurlar, yeni alfabenin kabulü, ardından sanayi atılımları ve fabrikaların açılışı gibi başarılarla, Türkiye’nin ABD’nin hayranlığını kazandığı dile getirilmişti (*Yeni Asır*, 26 Mayıs 1939: 10).

Yukarıda işaret edilen resmî yürüyüş törenine Türkiye, zeybek kıyafetleriyle iştirak etmişti. Bu, bazı kişiler tarafından eleştirildi. Zira zeybek kıyafeti eskiyi simgeliyordu. Bu kıyafetle, akıllardaki eski Türk imajı ortadan kalkmayacaktı. Fakat, geçit esnasında her ülkenin kendi millî kıyafetlerinin giyildiği görülünce eleştiriler geri çekildi (*Ulus*, 30 Nisan 1939: 3). Diğer yandan, New York’ta yaşayan Türkler, fuardaki Türk pavyonuyla ilgili çok heyecanlandıklarını dile getirmekle kalmayıp fuara bir de katkıda bulunmak istediler. Geçitteki zeybek kıyafetleri eleştirilince, New York’ta yaşayan Türk kadınları, Anadolu’ya ait kıyafetler hazırlamaya başladılar. Bunun, yeni bir moda yaratacağı inancı çoğu kişiyi heyecandırmıştı. Bu yönde attıkları ilk adımları, fuara gelirken kadınların bu kıyafetleri giymesi, erkeklerin ise göğüslerine ay yıldızlı kırmızı eşarp bağlaması oldu (*Akşam*, 14 Mayıs 1939: 5).

Türk pavyonu¹³ sergiyi gezen herkesin takdirini toplamıştı. Fuarda epey zaman geçiren Sünnetçioğlu, Türk pavyonunun çok beğenildiğini, eksikleri olsa da dönemin şartlarına göre çok büyük emek sarf edilerek bu pavyonun yapıldığının altını çizmektedir.

Resim 6. Fuarda Türk Pavyonu (*Tan*, 1 Mayıs 1939: 3).

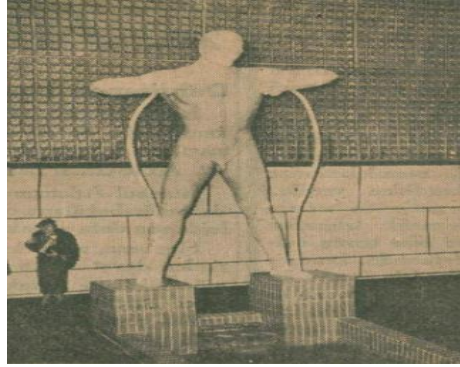
yandan, sergilerle ilgili, buralara gönderilecek malların içeriği gibi huşuları içeren özel kanunlar hazırlanıyordu (*Son Telgraf*, 1 Mayıs 1939).

¹³ Resim 6’da dev küre (*Perisphere*) ve üçgen yapının (*Trylon*) tam sağında yer alan Türk pavyonunun yeni görülmektedir.

Fuarın açılmasıyla birlikte birçoğu gibi Türk pavyonu da ziyaretçilere açıldı. Pavyonda mavi çinilerden yapılmış Türk kemerleri ilgi çekiyordu. Çinilerin akşam saatlerinde mavi ışıklarla aydınlatılması ise onlara ayrı bir güzellik katmaktaydı. Planlandığı gibi avlulu bina inşa edilmişti. Binanın içindeki geniş merdivenin ortasından havuzlu avluya iniliyordu. Havuzun etrafında serviler vardı. Her gün burada verilen konserler Amerikalıların ilgisini çekiyor ve bu yüzden *Site*'ye mutlaka uğruyorlardı (Akçura 2009: 111). Bu avlunun bir tarafında Türk lokantası ve gazino vardı. Hemen yanında Etibank'a ayrılan kısımda maden cevherleri; diğer tarafında ise Türk lokumları sergileniyordu. Şeker ve lokum teşhiri için olarak Hacı Bekir seçilmişti. Hacı Bekir'in vitrininin hemen yanında tütün dairesi bulunuyordu.¹⁴

Halı ve el işleri dairesi ise yarı kapalı bir yerdeydi. Burada ziyaretçilere limonata servisi yapılıyordu fakat servis yapan kadınlardan hiçbiri Türk değildi. Bu konu epey eleştiri almıştı. Halbuki Türk kadınları burada olsaydı, kadınların devrimler sürecindeki değişimi, edindiği sosyal ve siyasi haklar gibi hususların da reklamı yapılabilirdi. Eleştirilere yanıt gecikmedi. Türk kadınları çekingen davranmışlar ve fuarda garsonluk yapmak istememişlerdi. Bu sebeple Türk kıyafeti giymiş fakat Türkçe bilmeyen kadınlar, servisten sorumlu olmuşlardı. Servis kısmında bir kesim insan için ilgi çeken, bir kesim içinse göze batan kısım, rakı reklamıydı. Rakı ve yapılan reklam, yabancıların, özellikle Amerikalıların ilgisini çekiyordu fakat ayakta rakı satışının yapılması Türk ziyaretçilerin pek hoşuna gitmemişti. Bu unsurların tamamının bulunduğu yer *Türk Sitesi* kısmıydı.

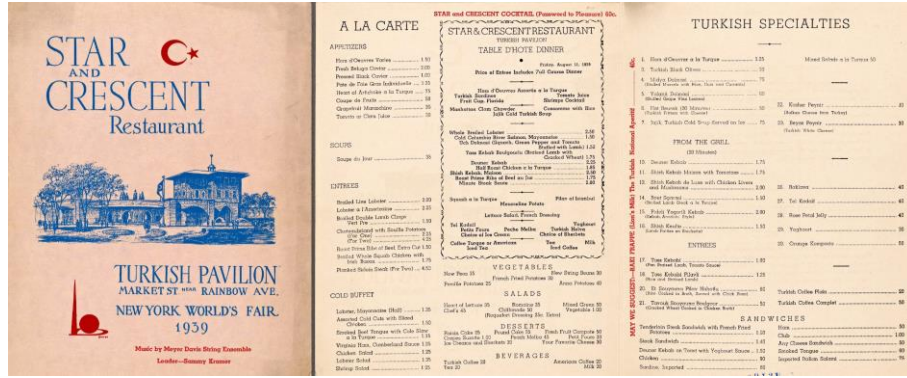
Bilindiği gibi bir de *Devlet Pavyonu* vardı. Orada Türk bayrağı dalgalanıyor, Türkiye'yi anlatan afiş ve fotoğraflar sergileniyordu. Bu pavyonda ziyaretçileri çeken en önemli unsur, aşağıda Resim 7'de görülen, sembolik olarak Asya ve Avrupa'yı eliyle bir iple bağlayan heykeldi. Heykelin bacaklarının arasından bir su akıyordu. Anlaşıldığı üzere bu, coğrafi konum olarak Türkiye'yi ve İstanbul'u simgeliyordu (Sünnetçioğlu: 47-50). Muhtemelen akan su Boğaz'dan akan Marmara Deniziydi.

¹⁴ Hacı Bekirzade bu fuarda bizzat kendisi tezgâhtan sorumlu olmuştur (Akçura 2009: 110). Hacı Bekir'in (Ali Muhittin Hacıbekir) lokumları ve şekerlemeleri için 1926 yılındaki Karadeniz seyyar sergisinde de bir stant açılmış olup, lokumları dünyada epey ses getirmiştir. 1777 yılından beri İstanbul'da şeker ve lokum işleriyle meşgul olan Hacıbekir ve ailesi, günümüzde (2020) hâlâ bu işe devam etmektedir. Keza tütün dairesi ve sergisi ve konserler için de aynı durum söz konusudur. Bu unsurların tamamı Karadeniz sergisinden esinlenilerek buraya nakledilmiştir (Şencan Gürtunca 2020: 53, 73).

Resim 7. Asya ve Avrupa'yı Bağlayan Türk Pavyonundaki Heykel (SALT Araştırma, erişim: 17 Haziran 2020).

Site kısmındaki pavyonda yukarıda işaret edildiği gibi Etibank'ın özel bir bölümü vardı ve bu bölümde “her maden işçisine daha iyi bir hayat temin etmek, Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal programının icabıdır” yazıyordu (*Ulus*, 29 Haziran 1939: 4). Bu yazı, Türkiye'nin ilerleme sağladığı ve geliştiği alanlardan birinin madenler ve işçilere verilen değer olduğunu gösteriyordu. Diğer özel bölmeler; Sümerbank, Kızılay ve Tekel'e ayrılmıştı. Sümerbank bölümünde teşhir edilen halı, sedef ve Türk kumaşları ziyaretçi topluyordu. Bu bölmeler, Hacıbekir'in satış yerinin hemen yanında yer almaktaydı. *Site*'deki “Yıldız ve Hilal” isimli Türk lokantası da epey ilgi çekiyordu. Aşağıda Resim 8'de mөнüsünün görüldüğü lokantada, Türk yemekleri sunulmaktaydı. Kebap, döner, imambayıldı ve soğuk çorba (cacıktan söz edilmektedir) çok satıyordu. Lokantanın idaresi ise Ziya Ata isimli bir kişideydi. (Akçura 2009: 111).

Resim 8. “Yıldız ve Hilal”, Türk Lokantasının Mөнüsü

(https://www.reddit.com/r/VintageMenus/comments/712s3l/star_and_crescent_restaurant_at_the_turkish/).

Fuarın açılışından yaklaşık beş hafta sonra, 6 Haziran'da, Neşet Halil Atay, fuarda Türkiye lehine konuşmalar geçtiğini beyan etmişti. Bu konuşmalar, Türkiye'nin demokrasi, ilerleme ve barış konularında ideallerine bağlı birkaç ülkeden biri olduğu ve bunu, fuarda açık bir şekilde gösterdiği şeklindeydi. *Devlet Pavyonunda* bu ideolojiler, asılan pano, heykel ve sergilenen eserlerle anlatılmaktaydı. Birkaç murahhas ve sergi komitesindeki üst düzey Amerikalı, Türklerin tarihi ve kültürü hakkında çok olumlu konuşmalar yapmakla kalmıyor; pavyonda da bu özelliklerini gösterdiğini dile getiriyordu. Pavyona asılmak üzere seçilen fotoğraflar da ilgilerini çekmişti. Atatürk ve İsmet İnönü'nün beraber çekilmiş fotoğrafları, kadın ve erkeklerin beraber otururken kayda geçen görüntüleri, yabancı memleketlerin devlet başkanlarının Türkiye'yi ziyareti esnasındaki fotoğraflar, imzalanan barış paktlarının (Sadabat, Balkan vb.) fotoğrafları, Türkiye'deki Rum ve Ermeni patriklerinin fotoğrafları, okul, fabrika gibi yeni açılan ve Cumhuriyet'in ihtiyacı olan meslek gruplarını hayata hazırlayan mekânlarda çekilen halk fotoğrafları Türkiye'nin gelişimini açıkça ortaya koyuyordu. Amerikalılar bu bölüme “Türkiye sulh içinde yarının dünyasına hazırlanıyor” ismini takmışlardı. Diğer yandan, sembol heykel ve Türk kadınının sosyal hayata dahil oluşunu gösteren resimler epey ilgi çekiyordu. Pavyonun merkezinde Atatürk büstü

vardı. Büstün yanında hem Türkiye'nin nasıl ilerlediğini gösteren hem de fuarın içeriğini karşılayan bir cümle yazıyordu: “*Yurtta Sulh, Cihanda Sulh*” (Ulus, 6 Haziran 1939: 5).

Normandie transatlantiğiyle ABD'ye gelen ve fuara katılan Celaleddin Ezine, fuara ve Türk pavyonuna diğer katılımcılara göre olumsuz yaklaşmaktadır. Fuara ulaşım için yapılan yeraltı şimendiferleri (metrodan söz etmektedir) ve tramvaylarda hiç yer olmadığından şikâyet etmektedir. Bu sebeple açılışı kaçırmamak için taksiye binmiş ve şehre yarım saat mesafedeki “dünya sergisine” ulaşmıştır. Çoğu kişi gibi ilk gözüne çarpan küre ve üçgen yapıdır. Fuar girişinde büyük bir kargaşa olduğundan, meydana (sulh meydanı) ulaşması onun için epey zor olmuştur. Yabancı pavyonların arasında gezerken solunda dalgalanan Türk bayrağını görünce çok heyecanlandığını dile getirmiş ve açılış esnasında yapılan dinî töreni de oldukça eleştirmiştir. Türklerin zeybek kıyafetli geçiş törenini ise “*kahraman ve muzaffer sancağımız dalgalana dalgalana uzaktan geliyor*” şeklinde yorumlamıştır. “Dünya sergisi” adlandırmasını ise abartılı bulur (Ezine 1940: 135-137). Ezine, fuardaki Türk pavyonunu pek beğenmediğini “*Bizim pavyona gelince... Hayır, bu mevzu içimde derin akisler bırakan bir yara oldu; dökecek kurtlarım var*” (Ezine 1940: 141) sözleriyle açıkça ifade etmekte ve bunun sebeplerini de şu şekilde dile getirmektedir:

Ezine'ye göre Türkiye bu fuarda bir sınava tâbi tutulmuştu. Başarıyla sonlandırılması kültür, medeniyet ve ilerleme yolunda alınacak bir belge gibiydi. Türk ürünlerinin reklamı yapılmadığı için dünya çapında satışları pek olmuyordu. Bu fuar belki üzüm, incir, fındık ve ceviz gibi ürünlerin satışlarının artmasına vesile olacaktı. Fakat Ezine, Türk pavyon binasını çok beğenmesine rağmen içeri yetersiz bulmuştu. Müzelerden alınan antikalar ilgi çekiciydi. Fakat üst kata çıkan merdiven dardı. Bu dar merdiven hem iniş hem çıkış içindi. Oysa yabancı pavyonlarda iniş ve çıkış için ayrı merdivenler vardı.¹⁵ Tütün bölümündeki reklam, yine Ezine'yi rahatsız etmişti. Dekolte giyinen bir kadının sigara içerken çekilmiş bir pozu, ona göre Türk kadını yansıtmamaktaydı. Yine aynı bölümde, tütün yapımını gösteren canlı bir sunum yapılması gerektiğini vurguluyordu.¹⁶ İsveç pavyonunun tam karşısındaki Türk çeşmesi ise hoşuna gitmişti. Fakat çeşmenin önünde “Türkiye” yazan bir tabela olmamasını eleştiriyordu. Yabancıların bu çeşmeyi tanıması için bu ayrıntı şarttı. Sümerbank bölümündeki kumaşların kalitesiz olduğu ve esas reklamı yapılması gereken fındık, üzüm gibi ürünlerin eksikliği, notları arasında yer almıştı. Ezine'nin bu eleştirileri *Site* kısmı içindi. Sulh meydanında yer alan *Devlet Pavyonu* için kültürel ve sembolik olduğunu söylüyordu. Asya ve Avrupa'yı bağlayan heykeli beğenmişti. Yine bu

¹⁵ 1926 Karadeniz Seyyar Sergisinde de bir merdiven inşa edilmişti. Bu merdivende iniş ve çıkışlar ayrı yerlerden yapılmaktaydı. Böylece sergiye gezen bir ziyaretçi, her vitrini görebilecek ve inen ve çıkan kişiler çarpışmayacaklardı (Şencan Gürtunca 2020: 50). Anlaşılan o ki on üç yıl önce düşünülmüş bu ayrıntı, ABD fuarına aktarılmamıştı.

¹⁶ Buna benzer bir durum Karadeniz seygar sergisinde de yaşanmıştır. Türk halıları önce teşhire konulmuş, fakat sonra Kayseri'den iki hanımın gelmesi ve sergiye dahil olarak canlı canlı halı dokuması istenmiştir. Böylece yabancılar, halı dokumanın ne zahmetli bir iş olduğunu görecekler, el yapımına daha ihtiyatlı yaklaşabileceklerdir (Şencan Gürtunca 2020: 29). Nitekim, New York Fuarına katılmış olan Mediha Esenel, fuarda halı dokuyan kız fotoğrafları yerine iki canlı kadının tezgâh başında halı dokumasının daha ilgi çekeceğini de beyan etmiştir (Sınmaz Sönmez 2015: 312).

pavyonda yer alan ve harf devrimi gibi, Cumhuriyetle birlikte gerçekleştirilen devrimlerin tanıtıldığı fotoğraflar tam yerindeydi (Ezine 1940: 142-147).

Fuar anılarını kaleme alan iki kişi, Ezine ve Sünnetçioğlu, fuardaki Türk pavyonu için farklı görüşler beslemişlerdi. Biri olumsuz eleştiri yaparken, diğeri savaş koşullarının hazırlandığı ve Atatürk'ün yeni vefat ettiği bir atmosferde, Türkiye'nin böylesi bir fuara geniş bir pavyonla katılmasını önemli buluyordu. Bakış açısı ne olursa olsun Türkiye, pavyonuyla ABD'de çok önemli izler bırakmıştı.

ABD'nin en tanınmış yazarlarından dilbilimci Nilla Cram Cook, Türk pavyonu karşısında büyülenmiş ve burayı *Türk sivil mimarisinin bırakmış olduğu tesir* olarak adlandırmıştı. Cook, Türk pavyonunu, çiçeklerle bezelenen bir rüyaya benzetmişti. Gök ve güneşin de bu rüyaya dahil olduğundan söz ediyordu. Havuzdaki güvercinler ve sesin verdiği huzurda Türk güzelliğini görmüştü. Söylemlerinin en etkileyicisi, Avrupa'ya boyun eğmeyen yeni bir Türkiye'yi gördüğünü yazdığı satırlar oldu. Türk pavyon binasını modern ve aynı zamanda Türk geleneklerine yakışır bulmuştu. Bu fikirlerini çevresiyle paylaştığında, çoğu kişinin Türk pavyonuyla ilgili aynı fikirde olduğunu görmüştü (<https://www.fikriyat.com/tarih/2018/04/30/tarihin-en-buyuk-fuarinda-buyuleyen-turk-mimarisi>).

Bütün bu görüşler bir yana, 23 Temmuz 1939 tarihi fuarda "Türk Günü" olarak belirlenmişti.¹⁷ Büyükelçi Münir Ertegün'ün konuşması, Türk bayrağını taşıyan bir kafilenin fuara gelişi, şerefe yapılan on dokuz pare top atışı ve Türk pavyonu önünde yapılan resmî geçit töreni, katılımcıların ilgisini çektiği kadar Türkleri de gururlandırmıştı. Yunan askerlerinin Türk pavyonu önündeki samimi yaklaşımları, zeybek oyunları, atılan havai fişekler arasında dalgalanan Türk ve Amerikan bayrakları ve kemeçe eşliğindeki Karadeniz oyunları günün şanıydı. Bir Türk Günü'nün olmazsa olmazı Türk yemekleri ise akşam saatlerine saklandı. 250 kişilik bu ziyafet bütün katılımcıları etkiledi. Kemanlar eşliğinde danslar edildi. Bu eğlence, sabah saat 04.00'e kadar sürdü (Erdemir 2017:115-120) ve gazeteye "Nevyork Sergisinde Türk Günü Çok Şaşıla Oldu" başlığıyla yansıdı. Gündüz merasiminin ise bir diskte kayıt altına alındığı ve Türkiye'de radyolarda dinletilmek üzere bir uçakla Ankara'ya gönderildiği haberi ilgi çekmekteydi (*Akşam*, 25 Temmuz 1939: 24).

FUAR KAPANIYOR

Fuar altı ay süresiyle açık kaldı. Dünya Savaşı'nın başlamasından etkilenerek 31 Ekim 1939'da büyük bir törenle kapandı. Kapandığında yaklaşık 20 milyon kişi tarafından ziyaret edilmişti. Kapanışla birlikte fuardaki Türk çeşmesi, New York şehrine armağan edildi. Bu armağanın takdim töreni ise Cumhuriyet'in on altıncı yıldönümü vesilesiyle gerçekleşti. Törene Vedat Tör, yukarıda adı geçen Bayan Cook'u davet etti. Cook, Türklere duyduğu hayranlığı dile getiren bir konuşma yaptı. Türklerin batı tekniğini benimsediğini, fakat kendi öz kültürlerini hiç unutmadıklarını dile getirdi. Bunun en önemli örneğinin ise fuardaki Türk pavyonu olduğunu belirtti. Bu konuşmanın ardından ABD Türk büyükelçisi, hediye edilen çeşmenin Türk Amerikan ilişkilerinin

¹⁷ Türk Günü olarak belirlenen tarihin 23 Temmuz olması tesadüf müdür, bilemiyoruz. Fakat bu özel günün sabaha kadar sürmesiyle birlikte tarihin 24 Temmuz'a dönmesi ve bu tarihin, Türkiye Cumhuriyeti'nin tam bağımsızlığının belgesi olan Lozan Barış Antlaşmasının yıl dönümü olması önemli bir ayrıntıdır.

sembolü olması gerektiğini vurgulayan diğer bir konuşma yaptı. Amerikan Belediye Meclisi Başkanı ise konuşmasını Türkçe olarak “Türk milletine selam ve sevgiler” sözleriyle sonlandırdı (*Ulus*, 1 Kasım 1939: 3). Çeşmenin, New York’ta olduğu gibi muhafaza edilmesi istendi. Roosevelt de bu konuşmalara katıldı ve Türk milletini Asya ve Avrupa arasındaki yolların bekçisi olarak tanımladı (*Son Posta*, 1 Kasım 1939: 7).

Fuar alanı ise planlandığı gibi, New York’a yeni bir park olarak hatıra kalmıştı. Türk çeşmesinin de yeni parkın en güzel unsuru olacağı bilgisi paylaşıldı. Çeşmenin başına Türkçe bir de tabela ve yazı asıldı (*Haber*, 31 Ekim 1939: 3).

Bazı ajanslara göre fuarı 26 milyon kişi ziyaret etmişti. Üstelik 25 Mayıs 1940’ta bir kez daha açılacağı haberleri de bir yandan yayılıyordu (*Haber*, 31 Ekim 1939: 1). Savaş sebebiyle bunun mümkün olamayacağı düşünülse de fuar, 11 Mayıs 1949 tarihinde “2. Sezon” başlığıyla tam savaşın ortasında yine açılacaktı (<https://www.1939nyworldsfair.com/#>). Bu olumlu gelişmeler bir yana, 1 Ekim 1939’da Nazi Almanya’sı Polonya’yı çoktan işgal etmişti. Savaş tam olarak başlamıştı. Bu tarih itibarıyla fuarda pavyonu olan birçok ülke savaşa dahil olacak; sıcak savaşa katılmasalar bile bu savaşın olumsuz getirilerinden etkileneceklerdi. Bu gelişmeler, Almanya’nın bu fuarda bir pavyon açmama sebebini de açıklığa kavuşturuyordu. Almanya uzun süredir savaşa hazırlanıyordu.

SONUÇ

Daha ilk gününde 206bin kişiyi ağırlamış olan *1939 New York Dünya Fuarı*, kapılarını altı ay (30 Nisan 1939- 31 Ekim 1939) ziyaretçilerine açık tutmuş, kendi çağının ve tarihin en büyük ve en gösterişli dünya fuarlarından biridir. Fuar; bilim, fen, sanat, sanayi, sosyal hayat, eğitim, ulaşım, konaklama gibi her sahada “yarının dünyasını inşa etme” amacını taşımış, bu amaç doğrultusunda birçok ülkenin kendisini diğerlerine tanıtmasına fırsat sağlamıştır.

Fuarda kullanılan ana temalar, *gelecek (yarının dünyası)*, *barış* ve *demokrasidir*. Bu temalar doğrultusunda inşa edilen fuardaki anıtlara ve fuar bölümlerine verilen isimler de bu çerçevede seçilmiştir. *Perisphere*, yani merkezdeki büyük küre, ziyaretçilere geleceğin dünyasını tanıtmaktadır. Kâhin küresi veya gök kubbeyi akıllara getirdiği için sembol olarak bir kürenin kullanılmış olma ihtimali yüksektir. Yanındaki *Trylon*’un üçgen uzun ve sivri yapısı ve buraya çıkarken kullanılan elektrikli asansör (o dönem için ileri bir teknolojidir), geleceğe hızla ilerlendiğini simgeliyor olabilir. Bu iki anıtı birleştiren yolu ise, engellere takılmadan ilerleme ve hep geleceğe doğru yol alma olarak yorumlayabiliriz.

Şehirlerdeki günlük yaşamın gelecekte nasıl olacağını gösteren *democracy*, fuarın iki temasını, *gelecek ve demokrasiyi*, aynı anda karşılamakta; *futurama* bölümü ise, içindeki “future” (gelecek, istikbal) kelimesiyle, hayal edilen geleceği ziyaretçilere sunmaktadır. Dünyadan birçok milletin bir arada aynı fuarda bulunması ise, fuarın diğer ana teması olan *barışın* mümkün olduğunu göstermektedir. Bunların tamamının ABD tarafından düzenlendiği ve fuarın hemen ardından II. Dünya Savaşı’nın (1939-1945) çıktığı bilindiğine göre, geri dönüp durum değerlendirmesi yaptığımızda, fuarın ABD açısından amacına ulaştığını söyleyebiliriz. Elektrik elektronik ürünleri ve sanayiye ağırlık verilmiş olması ise, yine fuar temasına uygundur. Üstelik, fuar için seçilen alan

olan Flushing Meadows Park, fuar öncesinde çöplük olarak kullanılmaktadır. Bir “sanayi çöplüğünün”, bir “sanayi fuarına” dönüştürülmesinin önemli bir ayrıntı olduğu kanaatindeyiz.

Fuara katılan ülkelerin buradaki kazanımlarını karşılaştırma yöntemiyle tespit etmenin, kültürel ve tarihi farklılıklar sebebiyle sağlıklı bir sonuç vermeyebileceği ihtimalini göz önünde bulundurularak, Türk Pavyonu sadece kendi içinde değerlendirilmeye alınmıştır.

Türk Sitesi ve *Devlet Pavyonu* olarak iki bölümde fuara dahil olan Türk Pavyonunun, fuarın ana temaları olan *gelecek (yarının dünyası)*, *barış* ve *demokrasi* kavramlarını layıkıyla karşıladığı söylenebilir. Bunun yanında Türk pavyonu, sergilediği ürünlerle Türk tarihinin geçirdiği süreçleri de ziyaretçilere aktarabilmiştir. Buna en güzel iki örnek, kadın kıyafetleri sergisi (bkz. Ek 4) ve *Devlet Pavyonunda* sergilenen, Türklerin Hititlerden itibaren yaşadığı coğrafyayı gösteren resimlerdir.

Atatürk döneminde gerek ülke içinde hazırlanmış gerekse yurt dışında katılmış fuarlarda, fuar tarihi itibarıyla hangi devrimler yapıldıysa ancak onlar sergilenebilmiştir. Bu kapsamda, *1939 New York Dünya Fuarı*, Türkiye Cumhuriyeti'nin devrim sürecini tamamladıktan sonra katıldığı ilk uluslararası fuardır. Fuar süregelirken, 29 Haziran 1939'da Hatay'ın da anavatanına katılmış olmasıyla, Atatürk döneminde gerçekleştirilmesi planlanan her unsur başarıyla sonuçlanmıştır.

Pavyonda kullanılan ana unsurların birçoğu, daha önceki fuarlardan edinilen tecrübelerle hazırlanmıştır. Örneğin, Kütahya çinilerinin yabancılar tarafından çok ilgi çektiği Karadeniz Seyyar Sergisinde (1926) tecrübe edilmiştir. 1929 yılından itibaren kurulmaya başlanan Galatasaray Lisesi sabit sergilerinde teşhir edilen tarım ürünlerinin çoğu bu fuarda da kullanılmıştır. Önceki sergilerdeki en büyük eksikliklerden biri Sümerbank'a ait tam teşekküllü bir stant olmayışıdır. Sümerbank 1933 yılında açılmıştır ve uzun yıllar Türkiye'nin en kaliteli ve kullanışlı kumaşlarını üretmiştir. Bu anlamda, bu fuardaki yeri çok önemlidir. Aynı durum Etibank için de geçerlidir. 1935 yılında kurulan Etibank, Türkiye'de çıkan madenin tanıtımı için önemli bir tanıtım aracıdır ve yine bu fuarda kendine ait bir vitrini vardır. Tarım ürünleri, kadın kıyafetleri sergisi (bkz. Ek 4), tütün bölümü, halılar, Tekel, Kızılay, Türk lokumu ustası Hacı Bekir, Türk kahvecisi, Türk lokantası ve mөнüsündeki yemekler ve Türk basını bir yana; pavyonun yapımında kullanılan Türk mimarisi, tasarlanan avlu, avluda verilen konserler, avludaki havuz ve servi ağaçları, Türk çeşmesi gibi unsurlar, Türkiye tarihini aynı anda bir bütün halinde ziyaretçilere sunmuştur. Kütüphane, harf devrimi sonrası yayımlanan eserleri barındırdığı için harf devrimini; kadın kıyafetleri sergisi kılık kıyafet devrimini, Etibank ve Sümerbank, sanayi alanındaki devrimleri; *Devlet Pavyonunda* sergilenen Sadabat Paketi ve Balkan Antantı gibi antlaşmaların imzalanma fotoğrafları, uluslararası ilişkilerde geline yeri; banka, ekonomik alandaki devrimi; tarım ürünlerinin satışının yapıldığı kısım, tarım alanında ve köylerdeki devrimi; panolarda sergilenen ve okullarda çekilmiş halk fotoğrafları, eğitim alanında yapılan devrimleri; Rum ve Ermeni Patrikleriyle çekilmiş fotoğraflar, laiklik unsurunu ve Türk kadın muhabirlerin fuarda görevlendirilmesi, kadınların sosyal ve iş hayatına girişi alanındaki devrimleri göstermektedir. Geleneksel Türk çeşmesi ve pavyondaki avlu mimarisi, Türklerin geleneklerinden kopmadan çağdaş dünyaya ayak uydurduğunu; eliyle Asya ve

Avrupa'yı bağlayan heykel ise Türkiye'nin coğrafi konumunu göstermenin yanı sıra, iki kıta arasındaki bağı ve geçişi göstermektedir. Heykelin bacakları arasında akan suyun Boğazlardan akan sular olduğunu var sayarsak, heykelde, 1936 yılında imzalanan Montrö Sözleşmesiyle, Boğazların Türk egemenliğine geçtiğinin vurgulandığını düşünebiliriz.

Türkiye'nin fuarda diğer ülkelerin karşısında bir sınava girdiği düşünülürse, bu sınavdan başarıyla geçtiği görülmektedir. Dünyadaki büyük krizin yeni atlatılmış olması ve II. Dünya Savaşının ayak seslerinin duyuluyor olmasına rağmen Türkiye, kendini tanıtmak, ticari ilişkileri geliştirmek, komşuları ve diğer ülkeler arasındaki ilişkileri beslemek ve zenginleştirmek gibi büyük başarılarla fuardan ayrılmıştır. Bunun en somut göstergelerinden biri ise fuar bitiminde ABD'ye hediye edilen Türk çeşmesidir.

Özetle, 1939 New York Dünya Fuarındaki Türk Pavilyonunda kullanılan her unsur, Türk devriminin birer yansımasıdır. Türkiye ileriki yıllarda, önce Budapeşte, Milano ve Bükreş ve Viyana Uluslararası Fuarına (1940); daha sonra Milano, Lyon ve Brüksel İlkbahar Fuarlarına (1949) katılmıştır. 1940 sonrası dünyadaki atmosfer ve değişimlere bağlı olarak, bu fuarların incelenmesi ayrı bir çalışma konusu olarak değerlendirilmelidir.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) Kutu: 85, Gömlek: 111, Sıra 15.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) Kutu: 85, Gömlek: 112, Sıra 9.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) Kutu: 85, Gömlek: 110, Sıra 6.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) Kutu: 86, Gömlek: 18, Sıra 20.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) Kutu: 86, Gömlek: 19, Sıra 16.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) Kutu: 89, Gömlek: 106, Sıra 12.

British Pathé Video Arşivi,

<https://www.britishpathe.com/search/query/1939+New+York+World+Fair>.

SALT Araştırma Arşivi, Erişim: 17 Haziran 2020.

Gazeteler

Akşam, 25 Mayıs 1938, 21 Eylül 1938, 28 Ekim 1938, 14 Mayıs 1939, 25 Temmuz 1939.

Belfast Telegraph, 22 Aralık 1938.

Beyoğlu, 30 Nisan 1939.

Coventry Evening Telegraph, 15 Haziran 1964.

Haber, 30 Nisan 1939, 31 Ekim 1939.

Halkın Sesi, 1 Mayıs 1939, 6 Mayıs 1939.

İkdam, 1 Mayıs 1939.

Journal Officiel, 12 Mayıs 1939.

La Génie Civil, 21 Ocak 1939.

La Journée Nord-Africaine, 6 Mayıs 1939.

Le Temps, 21 Temmuz 1939.

Mouseion, Aralık 1939.

Northern Whig, 15 Aralık 1938.

Recueil Sirey, 18 Mayıs 1939.

Son Posta, 1 Mayıs 1939, 1 Kasım 1939.

Son Telgraf, 30 Nisan 1939, 1 Mayıs 1939.

Tan, 1 Mayıs 1939.

The New York Times, 30 Nisan 1939.

Ulus, 1 Temmuz 1938, 12 Temmuz 1938, 16 Temmuz 1938, 27 Temmuz 1938, 28 Temmuz 1938, 29 Temmuz 1938, 21 Ekim 1938, 20 Nisan 1939, 30 Nisan 1939, 1 Mayıs 1939, 6 Haziran 1939, 29 Haziran 1939, 1 Kasım 1939.

Yeni Asır, 26 Mayıs 1939.

Diğer Kaynaklar

AKÇURA, Gökhan, (2009), *Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

ANONİM, (1939), "1939 New York Sergisi", *Arkitekt*, S. 103- 104: s. 174-180.

BOYAR, E. ve K. FLEET, (2017), *Osmanlı İstanbul'unun Toplumsal Tarihi*, (Çeviren: S. Çağlayan), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

DERİN, Sevil, (2020), "1904 St. Louis Dünya Fuarı ve Osmanlı Temsiliyeti: Celal Esad Arseven Sergisi", *Art-Sanat*, C. 13: s. 87-116.

ELDEM, Sedat Hakkı, (1939), "1939 New York Sergisinde Türk Pavilyon Projesi", *Arkitekt*, S. 103-104: s. 153-155.

ERDEMİR, Ahmet, (2017), *1939 New York Dünya Fuarında Türkiye*, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

EZİNE, Celaleddin, (1940), *Amerika Mektupları*, Kenan Basımevi.

FAROQHI, Suraiya, (2006), *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı*, (Çeviren: E. S. Özcan), Ankara: Doğu Batı Yayınları.

MANTRAN, Robert, (1991), *İstanbul'da Gündelik Hayat*, (Çeviren: M. A. Kılıçbay), İstanbul: Eren Yayınları.

SINMAZ SÖNMEZ, Cahide, (2015), “Yarının Dünyasında Türkiye: 1939 New York Dünya Sergisi”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. XV, S. 31: s. 289-332.

SÜNNETÇİOĞLU, Kemal, (1944), **1939 Nevyork Dünya Sergisi Seyahat Anıları**, İstanbul: Güven Basımevi.

ŞENCAN GÜRTUNCA, Evrim, (2020), **Genç Cumhuriyet Karadeniz Vapurunda**, İstanbul: Libra Kitap.

TANJU, Bülent, (2000), “1939 New York Dünya Fuarı Üzerine Notlar”, **Arredamento Mimarlık**, C. 100, S. 29: s. 94-105.

Elektronik Kaynaklar

<http://archives.nypl.org/mss/2233>

<http://blog.nyhistory.org/paul-gillespies-new-york-worlds-fair-collection/>

<https://blogs.bl.uk/americas/2019/04/the-new-york-worlds-fair-1939.html>

<https://digitalcollections.nypl.org/items/5e66b3e8-8327-d471-e040-e00a180654d7/book?parent=1e6dd2f0-c530-012f-c1f8-58d385a7bc34#page/1/mode/2up>

<https://www.1939nyworldsfair.com/>

<https://www.6sqft.com/historic-photos-take-you-back-to-the-1939-new-york-worlds-fair-in-flushing-meadows/>

<https://www.bie-paris.org/site/en/1939-new-york>

<https://www.fikriyat.com/tarih/2018/04/30/tarihin-en-buyuk-fuarinda-buyuleyen-turk-mimarisi>

https://www.reddit.com/r/VintageMenus/comments/712s3l/star_and_crescent_restaurant_at_the_turkish/

EKLER

Ek 1. Mehmet Özkaptan ve *Site*'deki avlu ve havuzun yanındaki fotoğrafı.¹⁸

¹⁸ Ek 1'deki fotoğraflar, metnin içinde referansı verilmiş olan, Türk Pavyonu müdürü Mehmet Özkaptan'a aittir ve fotoğraflar torunu tarafından kamuoyuyla paylaşılmıştır (https://www.1939nyworldsfair.com/worlds_fair/wf_tour/zone-3/turkey.htm).

Ek 2. Türk Sergisinin Afişi
(https://www.1939nyworldsfair.com/worlds_fair/wf_tour/zone-3/turkey/turkey.aspx).

Ek 3. Avludaki Konserden Bir Görüntü

(https://www.1939nyworldsfair.com/worlds_fair/wf_tour/zone-3/turkey.htm).

Photo courtesy of Karen Worth - Turkey

Ek 4. Avludaki Kıyafet¹⁹ Sergisi (Sınmaz Sönmez 2015: 327).

¹⁹ Yorumlayabildiğimiz kadarıyla fotoğrafta, geleneksel avlunun içinde Türk kadınının değişimi kıyafetler üzerinden gösterilmektedir. Peçe, çarşaf, tülbent, yazma, bone, baş süsü ve şapka üzerinden adeta bir tarih şöleni yaşatılmaktadır. Anadolu'daki yerel kıyafetlerin yanı sıra, Osmanlı dönemindeki giyim kuşam değişikliği de gösterilmektedir. Çoğu alanda olduğu gibi kadın kıyafetinde de çözülme dönemi Tanzimat'la (1839) başlar. Siyahtan renkli çarşafa geçiş, peçenin açılması gibi hususlar Tanzimat'ın getirdiği değişimleri karşılarken; uzun kollu gömlek, uzun etek ve saç bonesi Millî Mücadele yıllarını; yapılı saç ve şapka ise erken Cumhuriyet dönemini karşılamaktadır.

**LONDRA BASIN ATAŞELİĞİ RAPORLARI İŞİĞİNDA İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI
SONRASI İNGİLİZ SİYASETİNDE BİR GÜNDEM OLARAK SSCB**

Doç. Dr. Erdem KARACA*

ÖZ

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra eski büyüklerin (İngiltere, Fransa) yerini yeni büyükler olarak ortaya çıkan ABD ve SSCB almıştır. Geçmişten farklı hegemonik bir yapı geliştiren söz konusu yeni güçler, buna bağlı olarak dünyada iki kutuplu bir uluslararası sistemin doğmasına yol açmışlardır. Artık başat güç olma özelliğini kaybeden İngiltere ise, başını Sovyet Rusya'nın çektiği komünist/sosyalist bloğun karşısında yer alarak ABD merkezli/eksenli politikaların bir parçası haline gelmiştir. Hem ABD hem de İngiltere açısından SSCB'nin Avrupa'da ve başka coğrafyalarda elde etmeye başladığı ideolojik, siyasal, askeri vb. kazanımlardan fazlasına sahip olmasının engellenmesi son derece hayati bir mesele haline gelmiştir. Bu bağlamda, "Çevreleme Doktrini" adıyla anılan siyasal bir doktrin oluşturulmuştur. Doktrine yansıyan en önemli nokta ise, komünist ideoloji ile ortaya konan hedeflerin, geçmişteki Çarlık Rusya'sının yayılmacılığını içeriyor olmasıydı. Dahası, Stalin'in dünya ile kurduğu ilişkinin tam merkezinde de komünist ideoloji yatmaktaydı. Londra Basın Ataşeliğinden Nuri Eren ve Bülend Ecevit imzalı gelen yazıların İngiltere'ye dair verdikleri malumatlara bakıldığında; Komünizm tehdidi, Garp Birliği Meselesi, Yunanistan-Türkiye-İran hattı ve Asya'nın tutulması konuları ön plana çıkmıştır. Bu çalışmamızda, İngiliz siyasi çevrelerinde ve yayınlarında ele alınmış bulunan adı geçen konular; ifade ve hitap biçimleri korunarak verilmeye çalışılmış ve bilhassa Türkiye'nin iki kutuplu mücadelede ne denli hayati önemi haiz olduğu bilgisi teyit edilmiştir. Çalışmanın başlığından da anlaşılacağı üzere, sadece İngiliz siyasetçilerinin yaklaşımlarına ve argümanlarına yer verilmiş olup, Türkiye'nin yazılar karşısında ne yaptığı konusuna değinilmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Soğuk Savaş, ABD, SSCB, İngiltere, Türkiye.

**USSR AS AN AGENDA IN BRITISH POLITICS AFTER THE WORLD WAR 2 IN THE LIGHT
OF PRESS ATTACHÉ'S OFFICE REPORTS OF LONDON**

ABSTRACT

After the Second World War, the former world powers (England, France) were replaced by the United States and the USSR. Therefore, these new forces, which developed a hegemonic structure different from the past, led to the emergence of a bipolar international system in the world. However, England, which has lost its status as the dominant power, has taken its place against the communist/socialist bloc of Soviet Russia and became part of the US-based policies. From both USA's and Great Britain's perspective, preventing further ideologic, politic and military acquisitions of USSR in Europe and other landscapes became a vital matter. In this context, a doctrine aforementioned as "Containment Policy" was constituted. The most important point reflected upon the doctrine was the goals presented with communist ideology, containing Tsarist Russia's past expansionism. Moreover, communist ideology was at the dead centre in the relation Stalin set up with the world. According to the information given by Nuri Eren and Bulend Ecevit from London Press Attaché; The threat of communism, Western Union Issue, Greece-Turkey-Iran line and retention of Asia are the issues that stand out. In the

* Bitlis Eren Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, ekaraca@beu.edu.tr, Orcid ID: 0000-0003-3075-3989

present study, the aforementioned topics discussed in English political circles and publications have been presented by being loyal to their original style of expression and address form and particularly the idea that how Turkey has an important place in this bipolar struggle is verified. As it can be understood from the title of the study, only British politicians' approach and arguments were given a place and what has Turkey done opposing the articles was not mentioned.

Keywords: Cold War, USA, USSR, UK, Turkey.

GİRİŞ

Dünya ölçeğinde Büyük Britanya devrinin sona erdiğini daha İkinci Dünya Savaşı (İDS) devam ederken gören İngiltere Başbakanı Winston Churchill, vakit kaybetmeksizin çeşitli girişimlerde bulunmaktan geri durmamıştır. Bu bağlamda, ABD ile varılan anlaşmaya binaen, savaş sırasında müttefik kuvvetlerin ortak komutanlığının Londra'da değil Washington'da olmasına karar verilerek, ABD'nin savaşı sevk ve idare etmesi esası benimsenmiştir. Bu istek bizzat Churchill'in kendisinden gelmiştir. Böylece, uzun süre kendi gücüne dayanan, kararlarını bağımsız bir şekilde vermiş olan İngiltere, eski gücünde olmadığı için ipleri ABD'ye bırakmıştır. Esasında, imparatorluk yanlısı bir muhafazakâr olan Churchill, bu noktada gerçekçi bir anlayış/yaklaşım sergilemiştir. Çünkü gücünü kaybeden İngilizler, eğer dünya politikasında etkinliğini sürdürmek istiyorsa, kendisine uzak olmayan bir güce dayanmak zorundaydı. Bu da, tıpkı İngiltere gibi liberal değerlere önem veren, dünya ticaretinde önemli bir payı elinde tutan, muazzam bir deniz ve hava gücüne sahip ABD'den başkası değildi. Ayrıca, komünizme düşman olan ABD, Sovyetler Birliği'ne karşı verilen mücadelede İngiltere'ye ve dolayısıyla da Avrupa'ya destek verebilirdi. Böylece, Büyük Britanya İmparatorluğu ortaya çıkan yeni durumda sahip olduğu gücü gönüllü ve bilinçli olarak ABD'ye devretmiştir. Bu da, son derece pragmatist ve ileri görüşlü bir hamle olarak değerlendirilmiştir. Esasında, İngiliz Savunma Bakanlığı danışmanlarından Sir Henry'in, 1945'te içine düşülen durumu açıklarken söylemiş olduğu şu sözler resmin tamamının daha kolay anlaşılmasını sağlayacak nitelikte olmuştur: "Kendimizi büyük bir imparatorluk olarak görmeye devam ediyoruz ve şimdiki sorunlarımızı geçici bir ekonomik problem olarak görüyoruz, ancak şunu artık anlamalıyız ki, biz artık büyük bir güç değiliz ve bir daha hiç olamayacağız." Böylece, tarihler 21 Şubat 1947'yi gösterdiğinde, İngiltere o güne kadar üstlenmiş olduğu görevleri tam olarak ABD'ye devretmiştir. Söz konusu tarihte Londra'nın verdiği talimatla harekete geçen İngiliz Büyükelçiliği, ABD'li Bakan George C. Marshall'a ulaşarak; İngiltere'nin Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'de güvenliği sağlama pozisyonunu, ekonomik ve askeri sorunlar sebebiyle daha fazla yürütemeyeceğini bildirmiştir. Ayrıca, adı geçen bölgelerde yer alan ülkeleri Sovyetler Birliği'ne karşı korumak ve onların gelişimini sağlamak için ABD'nin devreye girmesi gerektiği de belirtilmiştir (Tüysüzoğlu 2011: 9).

Kesin olan şu ki, İDS, başta İngiltere olmak üzere, galiplerden Fransa'yı da yorgunluk ve iç meselelerin endişesi/telaşı içinde eski görkemli rollerini ifadan uzak hale getirmiştir. Mağluplardan İtalya, stratejik konumundan yararlanarak işlemiş olduğu hatalarını affettirmeğe çalışırken, Almanya ve Japonya ise suçlarının kefaretinin ödemekle meşguldüler. Diğer taraftan, 1941'den itibaren Amerika Birleşik Devletleri (ABD) dünya hadiseleri içinde bir merkezi ağırlık kazanmaya başlamıştır. Yanı sıra Sovyet Rusya/Sovyetler Birliği/SSCB de, kuruluşundan beri ilk defa doktrinini

uygulamak için geniş fırsatlar elde etmiştir. Yeni büyükler vakit kaybetmeksizin temsil ettikleri sistemlerini dünyada hâkim kılmak için mücadele etmeye başlamışlardı (Armaoğlu 1949: 375-376).

Bu yeni durum, Morton A. Kaplan'ın ileri sürdüğü "iki kutuplu uluslararası sistem" olup; ABD ve karşısında SSCB'nin yer aldığı, farklılıkları bulunan yeni tür bir oluşumdur. Birbirlerine karşı üstünlük elde etmek isteyen ABD ve SSCB, "Soğuk Savaş" ortamını ve dönemini oluştururken, doğrudan doğruya birbirine yönelik silahlı sıcak bir çatışmaya meydan vermemişlerdir. Başka devletleri veya yapıları kullanarak, "yerel çatışma, bölgesel savaşlar, iç karışıklıklar, rejim ihracı, ideolojik propaganda ve kışkırtmalarla, kendi görüş ve çıkarlarını yayarak", kesintisiz/sürekli silahlanma ile gerginlikler içinde yürütülen zoraki denge ve korku politikalarını tatbik etmişlerdir (Kantarci 2012: 49-50).

Son derece stratejik hareket eden taraflar, savaş sonrası değişen "hegemonya" perspektifi çerçevesinde sistemsel yapılanmaya ağırlık vermişlerdir. Buna uygun olarak "hegemonya" kavramını uluslararası ilişkiler bağlamında ele alan Robert W. Cox, söz konusu kavramı; "güçlü bir devletin daha zayıf olanlarla ilişkisi anlamında değil, devletler ve devlet dışı oluşumların da yer aldığı ve sisteme bütünüyle nüfuz eden bir düzene ilişkin değerler yapısına atfen kullanmıştır". Washington, Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında, ideolojik bir rakibi/hasmı olsun ya da olmasın, içinde Amerikan sisteminin hayat bulacağı/hayatta kalacağı bir dünya düzenini devam ettirmek için bu türden bir hegemonik ajanda oluşturmuştur (Aydos 2012: 120).¹

İki kutuplu yapılandırılan uluslararası sistemde Avrupa'nın pozisyonu incelendiğinde, ABD (demokrasinin) ve SSCB'nin (komünizmin) ileri savunma alanları içerisinde ön cephe olarak konumlandırıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Doğu-Batı rekabeti Avrupa güvenliği hususunda etkili olmuş ve Avrupa coğrafyasını birbirinden keskin/katı bir şekilde, sosyal, siyasi, ekonomik ve askeri sistemler şeklinde ikiye ayırmıştır (Gürkaynak 2004: 7).

1. Bir Güç Olarak Komünizmin Araçsallaştırılması

Savaştan sonraki bir iki yıl içerisinde SSCB ile Batı/ABD arasında "Soğuk Savaş" olarak nitelendirilen iki kutuplu ideolojik bir görünüm ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, ABD Başkanı Truman, Mart 1947'deki konuşmasında birbirinden farklı iki ideoloji arasında seçim yapmak durumunda kalan/kalacak dünya için şöyle bir dünya tablosu resmetmiştir: Bu yaşam biçimlerinden biri, çoğunluğun iradesine dayanmakta ve özgür kurumlar, temsili hükümet, kişisel özgürlük, din özgürlüğü konularında verilen güvencelerle öbüründen ayrılmaktaydı. İkinci yaşam biçimi, azınlığın çoğunluğa her şeyi zorla kabul ettirdiği bir anlayışa dayanıp, terör ve baskıyla, basın denetimiyle, uydurma seçimlerle ayakta kalacaktı (Kennedy 2002: 441-442).

Buna bağlı olarak, SSCB'nin Avrupa'da elde ettiği ideolojik, siyasi vb. kazançlardan fazlasına sahip olmasının engellenmesi son derece hayati bir konuydu. Bu noktada, ABD'nin Moskova Büyükelçiliğinde Rusya uzmanı olarak çalışan diplomatı

¹ ABD, İkinci Dünya Savaşı bittiğinde Antarktika dışında tüm kıtalara yayılmış durumdaydı. Böyle olmasının sebebi; ABD çıkarlarının küresel bir hâl alması ve başta İngiltere olmak üzere başlıca müttefiklerin maruz kaldıkları yıkımdır (Bölme 2012: 52).

George Frost Kennan, “Çevreleme (containment) Doktrini” adıyla anılan genel kapsamlı siyasal bir doktrin ortaya koymuştur. Ona göre, komünist ideolojinin ortaya koyduğu hedeflerin, bir önceki Çarlık Dönemi yayılcılığını içermesi sorunun temelini oluşturmaktaydı. Ayrıca, Stalin’in dünya ile kurduğu ilişkinin tam merkezinde komünist ideoloji yatıyordu. O nedenle de Stalin, Batılı kapitalist devletleri değişmez bir şekilde düşman olarak görmekteydi (Gürkaynak 2004: 68).

Etkisi çok güçlü bir şekilde hissedilen komünizmin, 1947 yılıyla birlikte Avrupa’da ciddi bir tehdit olarak görülmesi, özellikle de komünist partilerin Doğu Avrupa ülkelerindeki rakiplerini iktidardan uzaklaştırması, başta İtalya, Fransa, Almanya ve Belçika olmak üzere tüm Batı Avrupa ülkelerini tedirgin etmeye başlamıştır (Akkor 2017: 4). Bu etki Daily Telegraph’ın haberlerine de yansımıştır. Bir haberde, Marshall’ın, Rusya’nın ABD’nin Avrupa’yı kalkındırma planına açıktan açığa düşmanlık ve muhalefet ettiğini belirtmesinden sonra, Doğu Avrupa’da komünizmin konsolidasyonunun süratle gerçekleştirilmeye başlandığına işaret edilmiştir (BCA, 030.01.101.625.3, 2 Ocak 1948: 1-2). Bu tespit “komünizmi” gelecekte Avrupa, Amerika ve SSCB arasındaki ilişkileri belirleyecek temel faktör olarak ön plana çıkarmaktaydı. Dolayısıyla da, bu güçlerle irtibat kuracak diğer devletler, tarihte görülmeyen ölçekte farklı bağımlılıklarla karşı karşıya kalacaklardı.

1948’e kadar Başbakan Attle’nin basın müşaviri olan ve her daim dostlarından sayılan Francis William’in, Sunday Cronicle gazetesinde çıkan yazısı, bunun böyle olacağına dair izler taşımaktaydı. Yazıda, Dışişleri Bakanı Ernest Bevin’in Kabineye sunduğu rapora istinaden verilen bilgilerde; Rusya’nın Yalta’dan beri yürüttüğü bütün diplomatik faaliyetler ele alınmış, Stalin ve diğer Rus liderlerinin -gerek hususi gerek aleni olarak- işbirliğini arzu ettiklerine dair vermiş oldukları mükerrer teminatların fiiliyatla nasıl tezat teşkil ettiği anlatılmıştır. Ayrıca, Rus stratejisinin gelinen noktaya kadarki gelişiminden tek bir neticenin çıkarılabileceği izah edilerek, “Rus siyaseti şimdiki halde taarruzdur. Komünist ideoloji ile ananevi Rus milliyetçiliğine istinat eden genişleme, yayılma ihtiraslarına kapılmıştır.” denilmiştir (BCA, 030.01.101.626.2, 5 Şubat 1948: 1-2).

Komünizmin, Yunanistan, Yugoslavya ve İtalya’yı etkisi altına alması, Avrupa’nın güney bölgesinin çevrenemesine ve İtalya’da Komünist Partisi’nin etkinliğinin daha da artmasına yol açabilirdi. Bu durum Fransa’yı da kısa sürede komünizmin etkisi altına sokabilirdi. Bu gelişmeler ve kaygılar ABD’yi Avrupa’nın geleceği konusunda yeni tedbirler almaya itmştir. Böylece, 1947 yılını izleyen dönem, temelini “Truman Doktrini”nin oluşturduğu, komünizme karşı açılan savaş dönemi olacaktı. Adını, ABD Başkanı Harry S. Truman’ın, Türkiye ve Yunanistan’a yapmayı vadettiği askeri yardımdan alan doktrin (04.03.1947), Türk-Amerikan ilişkilerinde bir dönüm noktası olarak görülse de, doktrinin temel gerekçesi; SSCB tehdidine karşı Türkiye’nin müdafaası değil, Batı Avrupa’nın müdafaası, yani; doğusu SSCB’ye kaptırılan Avrupa’nın batısının muhafaza edilmesiydi (Akkor 2017: 6).²

Komünizme yönelik gelişen kaygılar ve alınan tedbirler İngiliz politikacılarının bir kısmı için makul görünmemekteydi. “Dışişleri Bakanı Ernest Bevin’in nutku kadar yanlış

² New York Times, tasarının meclisten geçişini “Duyurulmamış bir savaş ilânından ibaret olduğu – Sovyetler Birliği tarafından bu şekilde yorumlanacak” şeklinde haberleştirmiştir (Sayers, Kahn 1990: 383, 386).

tefsirler ve hakikati tahrif eden ifadelerle dolu bir söylev dinlemedim” diyen Gallacher (Komünist Partisi), Rusların ne istediğini açıklamaya çalışırken de, “Londra’nın bombardımandan harap olan mahallerine gidin. Halka sorun ne istiyor. Ne istiyorlarsa Rusya da onu istiyor. Sulh istiyor” diyerek, sosyalistlik iddiasında bulunan Dışişleri Bakanını, muhafazakârların politikasını tatbik etmekle suçlamıştır. Dışişleri Bakanı Bevin’in, Rusya’nın Şarki Avrupa’da İngiltere karşıtı bir blok kurduğunu ve bloğu dünyanın diğer kısımlarından ayırmak istediği yönündeki açıklamasına da karşı çıkarak;

Halbuki Rusya ile yeni bir ticaret anlaşması akdettik. Diğerleri ile müzakere halindeyiz. Bu ayırmak mı demektir. Rusya’nın bu memleketlerin politikasına müdahale ettiğini iddia ediyor. Asıl müdahale bize ediliyor. Rusya ile anlaşma yaparken Marshall’a soruyoruz [...] Rusya’nın aleyhimizdeki propagandasından bahsediliyor. Ya Rusya aleyhindeki bizim propagandamıza ne diyelim? Gazeteleri okuyun, Molotoff hakkında söylediklerini görürsünüz. Ya Başkanın Rusya aleyhindeki demeci, Rusya emperyalist, diyor. Buna imkân var mı? Rusya emperyalist olamaz, çünkü kapitalist değildir. Amerika’da birikmiş sermaye olduğundan, Amerikalılar dünyaya müdahale ediyorlar. Bu sermayelerini yatırıp işletmek istiyorlar (BCA, 030.01.101.626.9, 27 Şubat 1948: 2-3.) cevabını vermiştir.

Böylece, İngiltere’nin ABD’nin güdümünde kalmasından duyduğu memnuniyetsizliği ve Sovyet Rusya’ya karşı takınılan tavrın yanlışlığını net saptamalarla dışa vurmaya çalışmıştır.

Çıplak hakikat oydu ki; savaşın zaferle sonuçlanması sağlanırken İngilizler kendilerini son derece zorlamışlardı. Altın ve dolar rezervleri tükenmiş, dâhildeki makineler yıpratılmıştı. Savaşta kalabilmek için ABD’den gelen mühimmata, gemilere, gıda maddelerine ve başka malzemelere gitgide daha bağımlı hale gelmişti (Kennedy 2002: 437).

Bir zamanlar dünyaya İngiliz sermayesinin ve donanmasının hâkim bulunduğunu, İngiltere’nin pozisyonunu Amerika’nın aldığı ileri süren Gallacher, “Marshall’la ve Amerikan kapitalizmi ile işbirliği etmektense, işçi kitleleriyle işbirliği etmeli, Amerikan sermayesinin esaretinden kurtulmalıyız.” (BCA, 030.01.101.626.9, 27 Şubat 1948: 2-3) önerisini getirerek, İngiltere-ABD arasında gelişmekte olan tek taraflı bağımlılığın sona erdirilmesini savunmuştur.

İşçi Partisi mensubu Chistopher Showeross da, İngiltere’nin takip edeceği yol konusunda Gallacher ile şu hususlarda hemfikir olmuştur:

- 1) Sadece sosyalist bir hükümet Rusya ile iyi münasebetler tesis edebilirdi.
- 2) Sadece sosyalist bir dış politika Avrupa’yı kalkındırabilirdi.

Ancak o ana kadar sosyalist bir dış politika tespit edilmiş değildi. Yanı sıra Dışişleri Bakanının nutku da Showeross’u hayal kırıklığına uğratmıştır. Nutkun büyük olduğunu onaylasa da, sonu olmayan bir hitap şeklinde görmüştür. Ona göre sözler genel olup, pratik planlar, kati kararlar içermemekteydi. Showeross ayrıca şu değerlendirmede bulunmuştur:

İspanyasız Garp Birliği olamayacağı bedihidir. Avrupa ile Afrika arasında bir faşist diktatörlük bulunursa, tabii imparatorlukları da içine alan Garp Birliği tahakkuk edemez. Franco'nun devrileceğini gösteren bir emare yoktur. İspanyol milletini harekete geçmekten meneden komünizm korkusudur. Bu korkuyu izale edersek hariçten müdahaleye lüzum kalmadan Franco gider (BCA, 030.01.101.626.9, 27 Şubat 1948: 3-4)

Dışişleri Bakanı'nın nutkunu Gallacher ve Showeross'tan farklı bir bakış açısıyla ele alan Crossmann (İşçi Partisi) ise;

Komünizm Nasyonal Sosyalizm gibi değildir. Komünizm bugün milli Rus siyaseti ile el ele vermiş yürümektedir. Komünizmi yenmek için yalnız kuvvet kâfi gelmez [...] aynı zamanda dinamik ve yapıcı bir fikir lâzımdır. Kendi âlemimizi bu yapıcı ve dinamik fikir etrafında organize etmemiz lâzımdır. Dışişleri Bakanının ve geçen gün Başbakanın verdiği nutuktan ben bunu anlamış bulunuyorum. Avrupa'nın hürriyetini planlı bir ekonomi tesis etmedikçe müdafaa edemeyiz [...] (BCA, 030.01.101.626.9, 27 Şubat 1948: 12-13)³

diyerek, komünizmin kesinlikle hafife alınmaması gerektiğini ortaya koymaya çalışmıştır.

“İngiltere'nin, komünizm ile kapitalizm arasında bir köprü vazifesi görebileceği boş bir hülyadır” eleştirisini ortaya koyan Mott-Radclyffe'in (Muhafazakâr Parti) savunduğu düşünceler ise şöyleydi:

1) İngiltere gibi hürriyete bağlı bulunan Avrupa'nın diğer kısımlarını toparlamak/yönlendirmek noktasında Londra yönetimi rehberlik etmiştir.

2) Komünist tehlikesi, işçi birlikleri bir kısım tehlide maruz kalınca anlaşılmıştır.

3) An itibarıyla, Avrupa'daki sosyalistler bir araya getirilmeye çalışılmakta, ancak ilgili sosyalistler tehlikeden haberdar değillerdi. Sosyalistler, komünistlerle işbirliği yapıp yapmamak hususunda aralarında çekişmekteydiler.

4) Bütün Avrupa hürriyetin koruyucusu olarak Britanya'dan liderlik beklemekteydi ve bu liderlik gösterilmeliydi (BCA, 030.01.101.626.9, 27 Şubat 1948: 5-6)

“Bence İngiliz politikasının, bariz vasfı, milli politika olmasındadır.” çıkışını yapan Tufton Beamish (Muhafazakâr Parti) ise, beyanatlarda bir sosyalist dış politikadan bahsedildiğini ve Eden'in, Avrupa Birliği düşüncesinin sadece sosyalist prensipler üzerine kurmaya çalışmanın tehlikelerini belirginleştirdiğini söyledikten sonra, Sosyalist Partisi içinde dış politika konusunda kendini gösteren aykırılıklardan bahsederek şunları söylemiştir:

İşçi Partisinin 1947 senesinde Margate kongresinde İngiliz Hükümeti'nin Avrupa'da Sosyal Demokratlara azami yardımda bulunmasına dair bir karar

³ ‘Rusya'nın Asya'daki Politikası’ mevzulu bir konferans veren Albay Davidson Houston, Rusya'nın müstakbel emelleri bağlamında Mançurya'da meydana gelen son olayları ele almış ve Rusya'nın Kore'de komünist bir rejim tesis etmek hususundaki arzularını belirtmek suretiyle komünizmin etkisine açıklık getirmeye çalışmıştır (BCA, 030.01.101.623.13, 25 Mayıs 1946: 1-2)

kabul edilmiş ve Dışişleri Bakanı da bu kararı tasvip etmiştir. Halbuki Avrupa'daki sosyalist partileri alırsanız bunların çoğunun komünistlerle işbirliği ettiğini diğer bir kısmının ne yapacağını bilmeyerek bocaladığını ve içten çürüyüp gittiğini görürsünüz. Bu itibarla, sadece bunlarla işbirliği edilmesi üzerinde ısrar etmekten bir fayda umulamaz. İngiliz dış siyasetinin esas gayesi sulhun, hürriyetin, refahın idamesi olmalıdır. Fakat Rusya 1939 hudutlarına çekilmedikçe bu gayeleri tahakkuk ettirilmeyecektir. Siyasetimizi beynelmilel sosyalizm üzerine bina etmekte devam edersek Rusya çekilmeyecektir. Bu itibarla son zamanlarda, pek geç, komünizm tehlikesine gözü açılan Başbakanın dış politikasının Sosyalist değil, millî politika olacağına dair teminat istiyorum. Ancak bu takdirde milletin yüzde doksanının Dışişleri Bakanının arkasında olduğundan emin olabilir. Sabır büyük bir hassadır. Fakat ileri götürülürse 'appaisement' (ödün verme/aldanma) olur (BCA, 030.01.101.626.9, 27 Şubat 1948: 6-9).

Fransa'da "üçüncü kuvvet" in son günler zarfındaki gayretlerini takdirle andığını belirten Crossmann'a (İşçi Partisi) göre ise; "üçüncü kuvvet"⁴ ilk komünist taarruzunu mağlup etmiş olsa da, İngiltere'nin işbirliği gerçekleşmeden daha fazla ileri gidemezdi (BCA, 030.01.101.626.9, 27 Şubat 1948: 12-14). Böylece, İngiltere bakımından kritik bir durumu gündeme taşıyarak, Londra'nın doğrudan meseleye müdahil olmasını istemiştir.

2. Koruma ve Korunmanın Bir Aracı Olarak Garp Birliği Planı

"Avrupa Birleşik Devletleri" kurulması fikri, Almanya ile Fransa arasındaki düşmanlıkların ortadan kaldırılması amaçlanarak, ilk olarak Winston Churchill tarafından, 1946'da "Zürich Söylevi"nde ortaya atılmıştır. İkinci önemli girişim ise, 9 Mayıs 1950'de bir hükümet bildirisiyle açıklanan ve Jean Monnet'in tasarısına dayanan "Schuman Planı" olmuştur. Planda; Avrupa'da barışın korunabilmesi öngörülmüş, Fransız-Alman dostluğu ise temel şart olarak belirtilmiştir. Böylece, bu çekirdek etrafında Avrupa'nın bütünleşmesi gerektiği görüşü esas alınmıştı (Efe 2010: 39).

"Biz Fransa ile birleşsek Avrupa meselesi halledilir. Birlikte Avrupa'da halledemeyeceğimiz mesele yoktur. Bu birlik sosyalist prensipler üzerine bina edilmelidir." fikrini ileri süren C. Showeross (İşçi Partisi), Avrupa meselesinin Almanya çıkmazının halline bağlı olduğu fikrine iştirak etmediğini, Avrupa'nın ruhunun Fransa olduğunu belirtmiştir. Sosyalist prensipler hâkim olmadıkça Avrupa'da birlik olamayacağını ve bu birliğin "üçüncü kuvvete" dayanması gerektiğini beyan ederek, "Başbakan bir defasında, Avrupa birleşmeli yoksa mahvolur demişti. Ben de kendilerine tavsiye ediyorum. Cesur olunuz. İleri atılmaktan korkmayınız. Avrupa Birliği'nin ilk adımı olmak üzere, Fransa'ya İngiltere ile birleşmeyi teklif ediniz." (BCA, 030.01.101.626.9, 27 Şubat 1948: 4-5) çağrısında bulunmuştur.

Diğer taraftan, Sunday Times'da, İngiltere'nin Garp Birliğini organize etmek hususundaki yeni politikası övgüyle anıldıktan sonra, bu işin yalnız ekonomik açıdan

⁴ Fransa'nın içindeki direniş gruplarına "Üçüncü Kuvvet" denilmiştir. Siyasi farklılıklar içeren bu gruplar, Fransa'nın Alman işgalden kurtuluşu sonrası için, "Ulusal Direniş Konseyi" çatısı altında önemli bir askeri kuvvet oluşturmuşlardır (Özen, Akdevelioğlu 2017: 93).

ele alınmasının yeterli olmayacağını ileri sürülmüştür. Ekonomiyle birlikte, Garp devletlerinin savunma sistemlerinin bütünleşmesinin gerekli olduğu mütalaa edilmiştir. Bu hususta Britanya'nın mevcut imkânlarından derhal yararlanması gerektiği belirtilerek, mesela; zamanlarını doldurdukları için parçalanmalarına karar verilen gemilerin, Hollanda veya Türkiye'ye devrolunabileceği ileri sürülmüştür (BCA, 030.01.101.626.2, 5 Şubat 1948: 1).

Dışişleri Bakanının Garp Birliği hakkındaki sözlerinin bütün dünyada memnuniyetle karşılandığını gözlemlediğini beyan eden Francis Noel-Baker (İşçi Partisi) ise, Batı Avrupa'nın kalkındırılmasını bir gereklilik olarak görmüştür. Bunun gerçekleşmesi durumunda, Garp (Batı) ile Şark (Doğu) arasındaki münasebetler olumlu yönde gelişebilecekti (BCA, 030.01.101.626.9, 27 Şubat 1948: 9).

A. Crevley (İşçi Partisi) de, Dışişleri Bakanının, İngiltere tarihinde ilk defa olarak ülkelerinin ayakta kalmasının yahut yıkılmasının Garbi Avrupa'ya bağlı olduğunu söylemesinden ve demokrasi anlayışlarına iştirak eden bütün Avrupa devletleriyle en yakın bir işbirliği tesisine kendini hasretmiş bulunmasından hareketle, "Hiç şüphesiz elinde olsaydı Garbi Avrupa yerine Bütün Avrupa tabirini kullanabilmeyi tercih ederdi. Batı Avrupa'nın sağlamaştırılması zamanı gelmiştir." demiştir. Ayrıca, Avrupa'nın bir parçası olduğu halde son 300-400 seneden beri bütün servetin ve hayati ihtiyaçlarının dünyanın başka taraflarından geldiğinden, Avrupa ile İngiltere arasındaki münasebetin yetersiz kaldığı bilgisini paylaşarak, Dışişleri Bakanının Garp Birliğini sağlamaştırma hususunda ne gibi çarelere başvurulacağı, nasıl bir yol tutulacağı hakkında müspet hiçbir şey ortaya koymadığına dikkat çekmiştir. Avrupa'ya seyahatin serbest bırakılmasını, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'la antlaşmalar hazırlanmasını değerli bulsa da, bunun Batı Avrupa için güdülmesi düşünülen siyasette pek mühim bir rol oynamayacağını ileri sürerek, konuya şu şekilde açıklık getirmeye çalışmıştır:

Eğer Marshall Planı olmasaydı memleketimiz bir seneye kadar gıdasızlık bakımından Almanya seviyesine inecekti ve Marshall Planı ile dahi ne bu memleket ne Avrupa harpten önceki refah seviyelerini tutamayacaklardır. Gerek biz gerek bütün diğer Avrupa memleketleri süratle istihsalatı standardize etmek, "masa production" (üretim süreci) vücuda getirmek ve ihracatı artırmak ihtiyacındayız. Talihimiz yolunda gitse ve düşündüğümüz neticeleri elde etsek bile gelecek sene sonunda hâlâ dolar açığımız kalacaktır. Onun için istihsalatımızı artırmak hususundaki planlaştırmayı büyük bir süratle yapmak gerekmez mi? Halbuki Dışişleri Bakanının nutkunda Batı Avrupa Birliğinin iktisadi veçhelerinin arz ettiği bu müstaceliyet iyice tebarüz ettirilmemiştir. Batı Avrupa ile işbirliği siyasetini tenkit edenlerden bazısı, belki mukadderatımız hem iktisadi hem siyasi bakımdan Avrupa'ninkine bağlanmadan kendi kendimizi bu vaziyetin altından kurtarabileceğimizi düşünüyorlar. Fakat işin beklemeye tahammülü yoktur. Bu gibi müdahaleler ancak Garp Birliğinin bizi ve Garbi Avrupa memleketlerini kurtarmak üzere vaktinde vücut bulmasına mani olabilir.

A. Crevley, açıklamasında iki tenkit üzerinde daha durmuştur. İlkine göre, Avrupa milletleri arasında muhtelif farklar olmasından dolayı bu ülkeler arasında ABD'de olduğu gibi ahenkli bir iktisadi birlik kurulamazdı. Fakat bu bakış açısıyla

hareket edilmesi durumunda Avrupa memleketlerinin yeniden teşkilatlanması kesinlikle mümkün olamayacaktı. İngiltere'nin bu uğurda kendisini vakfedeceği hususunda Avrupa'da sadece sosyalistler şüphe duyarken, diğer birçok zümreler ise İngiltere'den bu liderliği samimi olarak beklemekteydi.

İleri sürülen ikinci tenkit daha ayrıntılı olup şu hususları içermekteydi:

Avrupa memleketleri halkına güvenmenin doğru olmadığı onun için bizim onlardan ne yardım temin edebilirsek edip kendimizi onlara vakfetmemiz doğru olacağı iddia edilmektedir. Belki bu harpte içine düştükleri bizimkinden çok daha ağır şartlar Avrupa'nın diğer milletlerinde bizden ayrı bazı vasıflar meydana çıkmasına sebep olmuştur. Fakat yine de ortada şu hakikat el'an mevcuttur ki, bu memleketlerin 270 milyonu bulan ahalişi Amerikan halkından sonra en mahir insanlardan mürekkeptir. Hâtta belki de bu bakımdan Amerikalılarla aynı seviyededirler ve dünyanın en ileri medeniyetini temsil etmektedirler. Talihimizi onlarınkine bağlamaya onlara önderlik etmeye ve bir istikrar sağlamaya razı olarak bu milletler zaruri olarak dağılacak ve bize olan bütün inançlarını kaybedecek, bizi denizle muhat küçük adamızda kendi rahatımızdan başka bir şey düşünmeden yaşıyoruz farz edecektir. Dışişleri Bakanından istediğim, memleketimizin lüzumlu addettiği tedbirlerin alınmasında daha müspet bir şekilde önderlik etmesidir (BCA, 030.01.101.626.9, 27 Şubat 1948: 16-19).

"Zilliacus, Garp Birliği fikrinin nasıl bir kısır askeri tehdit politikası haline ifrağ olunabileceğini ispat etmeye çalışmıştır. Muhalefet Partisinin Garp Birliği fikrini nasıl ve hangi şartlarla iltizam ettiğini dinledikçe, Zilliacus'un ortaya koyduğu tehlikeyi idrak ediyorum. Muhalifler komünist tehlikesinin ehemmiyetini layıkıyla takdir etmiyorlar." eleştirisiyle muhaliflere yüklenen Crossmann (İşçi Partisi) ise; muhalefetin Garp Birliği fikrini destekleyen demeçlerinin memnuniyet verici olduğunu, ancak kendilerinin Garp Bloğundan kastettikleri mana ile muhaliflerin kastettikleri mananın aynı olmadığı uyarısında bulunmuştur. Birlik fikri dışında, "Kuvvet Muvazenesi" konusunu da ele alan Crossmann; "Dışişleri Bakanı kuvvet muvazenesi fikrini attığımızı söyledi. Mevcut olmayan bir şeyi nasıl atabiliriz? Kuvvet muvazenesi 1942 de nihayete ermiştir. Avrupa'da kuvvet muvazenesi yerine dünyada kuvvet muvazenesi kaim olmuştur." diyerek, Rusya baki kaldıkça Şarki Avrupa'nın Rus stratejik bölgesi içinde kalacağını ve Rusya ile Amerika arasındaki münasebetler gergin oldukça da Garbi Avrupa'nın Amerikan bölgesi içine gireceğini söylemiştir. Temel isteklerinin/hedeflerinin, "Garbi Avrupa'nın Amerika'ya karşı durumunu Şarki Avrupa'nın Rusya'ya karşı durumundan daha iyi ve kuvvetli kılmaktır. Yani daha müstakil kılmaktır." (BCA, 030.01.101.626.9, 27 Şubat 1948: 12-13) şeklinde açıklamıştır.

Crossmann, Marshall Planı ile ilgili olarak da, bu planın Churchill'in Fulton'daki⁵ tekliflerinden çok farklı olduğunu, Marshall'ın büyük devletler arasındaki münasebetleri tanzim edecek bir teklifte bulunduğunu, dolayısıyla da "Rusya'nın bunu kabul etmemiş

⁵ İngiltere Başbakanı Churchill ile ABD Başkanı Truman, 05.03.1946 tarihinde Fulton kasabasında (Georgia) buluşmuşlardır. Churchill burada yaptığı konuşmada; "Baltık'taki Stettin'den Adriyatik'teki Trieste'ye kadar bir Demir Perde inmiştir" demiştir. Söz konusu tanımlamanın taraflarından Sovyetler Birliği'ni açık ve kesin bir biçimde suçlamış ve vakit kaybetmeksizin bir düzenlemeye gidilmesi gerektiğini belirtmiştir. Konuşmada bahsi geçen "Demir Perde" söylemi esasında yeni başlayan bir mücadelenin, "Soğuk Savaş"ın habercisi olmuştur (Köse 2010: 58).

olması şayanı eseftir. Fakat buna rağmen Garpte muvaffak olmak istiyorsak Marshall Planı'nın Rusya'yı askeri tehdit şekline ifrağ edilmemesine dikkat etmeliyiz." uyarısında bulunmuştur. Amerikan kamuoyunun Marshall Planı gibi cömert bir projeyi onaylayacağına/destekleyeceğine kısa zaman öncesine kadar asla inanmadığını da belirterek, an itibarıyla Amerika'da sadece infiratçıların (muhalifler/ayrılıkçılar) Planı askeri proje haline getirmek istediklerini ileri sürmüştür. Bunun bu şekilde gerçekleşmesi için de, İngiltere'nin önderliği ele alması gerektiği fikrini ileri sürmüştür. Bu konuda son olarak da, "Dışişleri Bakanı bu önderliği yapmaya hazır olduğumuzu belirtti. Ancak müspet teklifler, projeler vermedi. Ümit ederim ki, Başbakan müzakereleri kapayan nutkunda bu hususta da bizi tatmin eder" (BCA, 030.01.101.626.9, 27 Şubat 1948: 13-14) diyerek, somut adımların atılmasının önemine/gerekliliğine işaret etmiştir.

"Almanya'daki durumun gittikçe kötüleşmesinden yalnız Ruslar ve Almanlar mesul değildir. Aynı derecede bizim de mesuliyetimiz vardır." tespitinde de bulunan Crossmann, Alman meselesinde Fransızlarla işbirliği yapılması gerektiği üzerinde durmuş; Batı Almanya'nın, hem Almanları hem de Fransızları tatmin edecek şekilde Garbi Avrupa camiasının içine alınması suretiyle Fransızların endişelerinin yatışacağına işaret etmiştir. Ona göre, Avrupa'yı kalkındırmanın tek çaresi komünist taarruzun mağlup edilmesiydi. Komünist saldırıyı bertaraf etmenin ve Rusya ile anlaşılabilmenin tek yolu da Garbi Avrupa Birliğinin kurulması idi. Ancak bu birlik, "Rusların aleyhine bir birlik olarak değil, gerek Amerika, gerek Rusya ile dost kalabilecek hakiki ve müstakil bir Garp Birliği olarak" gerçekleştirilmeliydi (BCA, 030.01.101.626.9, 27 Şubat 1948: 14). Burada, iki tarafa eşit mesafede durmayı başarabilecek bir Garp Birliğinin kurulması istenmiştir. Aksi halde, iki büyük gücün yürütecekleri baskı politikaları ve stratejiler birlik açısından yıkıcı sorunlara/sonuçlara yol açabilirdi.

Crossmann gibi "Garbi Avrupa Birliği" oluşumuna ihtiyaç bulunduğuna işaret eden Colonel J.R.B. Hutchinson (Muhafazakâr) ise;

Mr. Cocks, Rusya'da iki gruptan bahsetti. Birinci grup, Kapitalizmle işbirliğine imkân olmadığını düşünüyor ve kapitalizmin ölmek üzere bulunduğuna inanıyor. Ölmek üzere bulunan bir şeyde taarruz kuvveti olmayacağına göre bu grubun garbe karşı hazırlanması lâzımdır. İkinci grup, işbirliğine inanmakta yalnız garptan bir taarruz gelmeyeceğine ikna edilmek zarureti duymaktadır. Bugüne kadar siyasetimiz onları ikna etmeye çalışmak değil de neydi? İkna olunmaya arzuları yok; bu itibarla Garbi Avrupa Birliğini, biran evvel tahakkuk ettirmemiz lâzımdır.

bilgisinden hareketle, şu iki meseleye dikkatleri çekmek istemiştir.

- 1) Dünyada iktisadi birleşmelerden fayda gelmiştir.
- 2) Garbi Avrupa'nın iktisadi entegrasyonundan fayda gelecektir.

Ancak Amerika, Marshall yardımıyla bu işbirliğini tahakkuk ettirmeye çalışmakla beraber, İngiltere'den Dominyonlarla münasebetlerini gevşetmesini istediğini belirten Hutchinson, anlamsız/gereksiz bulunduğu Ottawa Anlaşması'ndan sonra Britanya İmparatorluğu'nun Amerika'dan ithalatının yükseldiğini ve Dominyonlar arasındaki sıkı

bağlardan/ilişkilerden Amerika'nın fayda sağladığını ileri sürmüştür. Bu itibarla, Dominyonların bir konferansa davet edilmesini ve konferansta bütün dünyaya faydasının olacağına inandığı şu konuların ele alınmasını talep etmiştir:

1) Garbi Avrupa'nın kalkınmasına Dominyonların nasıl yardım edebileceğinin tespit edilmesi.

2) İmparatorluk dâhilinde Dominyonların münasebetlerini nasıl inkişaf ettirebileceklerini tanzim etmeleri (BCA, 030.01.101.626.9, 27 Şubat 1948: 1-2).

3. Doğrudan Sovyet Etki Alanı Olarak; Balkanlar, Orta ve Doğu Avrupa

SSCB, Truman Doktrini ve Marshall Planı'nın ortaya çıkmasından sonra, hem Orta Avrupa'da, hem de Balkanlar'da yoğun girişimlerde bulunmuştur. Öncelikle, Sovyet nüfuzunun bu bölgelerde güçlendirilmesine ve komünist liderlerce yönetilen devletler arasında sıkı bir işbirliği ve dostluk sağlanmaya çalışılmıştır. Balkanlar'da, Yugoslavya adına Mareşal Tito ve Bulgaristan adına da Başbakan Dimitrof'un girişimleriyle iki ülke arasında 2 Ağustos 1947'de imzalanan Bled Antlaşması ile de yeni bir safhaya geçilmiştir. Diğer taraftan, 1943'te sona erdirilen/kapatılan Komünist Enternasyonalinin yerine, Marshall Planı (Amerikan emperyalizminin aracı) ile mücadele etmek amacıyla Kominform Varşova'da kurulmuştur (05.10.1947). Kominforma SSCB, Polonya, Macaristan, Çekoslovakya, Romanya, Yugoslavya, Bulgaristan, İtalya, Fransa ve Hollanda (sonradan) komünist partilerinin liderleri üye bulunmaktaydı. Kominformun ilk bildirisinde, Marshall Planı ve Truman Doktrini, "ABD'nin bütün dünyaya yayılma tasarısının bir parçası" olarak ortaya konmuş ve Avrupa'daki tüm komünist partiler, ulusal bağımsızlıkların ve egemenliklerin savunulmasında öncü rol üstlenmeye çağırılmıştır (Gürkaynak 2004: 60, 62).⁶

Kapitalist blok açısından gidişat pek de iç açıcı değildi. "(İngiltere) Dışişleri Bakanı karanlık bir tablo çizmiştir. Konferans konferans üzerine akamete uğramıştır. Şarki Avrupa'da hürriyet derece derece ortadan kaldırılmıştır. Fakat sulh muahedelerinin yalnız insan haklarına ait kısımları değil, askeri hükümleri de çiğnenmiştir." değerlendirmesini yapan Mott-Radclyffe (Muhafazakâr Parti), Yunan-Bulgar hududunun Bulgaristan anlaşmasının 12. maddesi gereğince askerlikten tecrit edilmesi gerektiği halde hükmün yerine getirilmediğini belirtmiştir. Bakanının beyanına göre Bulgar ordusunun 55.000 kişiyi aştığı ve Rusların Bulgaristan'ı tahliye edip etmediklerinin şüpheli olduğu, eğer Rus askerleri başka üniforma ve teknisyen namı altında Bulgaristan'da bulunuyorsa işlemlerin tamamlanmış sayılamayacağını kaydetmiştir.

Ayrıca, "1939-1940 devrine 'sahte harp' devri denmiştir. İstikbalde tarihçiler bu son iki seneye 'sahte sulh devri' diyeceklerdir." tanımlamasını yapan Mott-Radclyffe göre, Yunanistan'da gerçek bir savaş hüküm sürmekteydi. Yunanistan'da olduğu kadar hiçbir yerde Birleşmiş Milletler Teşkilatının zaaf içerisinde kalmamıştı. Eğer Birleşmiş Milletler Teşkilatı müessir bir sulh organı olarak yaşayacaksa dışını göstermeli ve Yunanistan hudutları derhal kapatılmalıydı (BCA, 030.01.101.626.9, 27 Şubat 1948: 5).

⁶ İlerleyen süreçte Sovyetler Birliği, Kominform oluşumunu 17 Nisan 1956 tarihinde tek tarafı olarak feshetmiştir (Gürkaynak 2004: 62).

“Devlet Bakanının muahedelere riayetsizlik hakkındaki izahatı hiç de tatminkâr değildir.” diyen Tufton Beamish (Muhafazakâr Parti) ise, askeri hükümler üzerinden bir sorgulama yaparak; Bulgar anlaşmasının 12. Maddesine göre, Makedonya hududunun askerlikten tecrit edilmesi gerektiğini, haklarının bulunmasına rağmen gerekli kontrolün neden yapılmadığını sormuştur. Bulgaristan’ın İngiltere ve Birleşmiş Milletler Komisyonuna kontrol hakkını vermemesini, diğer bir deyişle Londra’nın haklarını istememesini “appaisement” (yatıştırma politikası) şeklinde tarif etmiş, benzer durumun Romanya ve Macaristan için de geçerli olduğunu, kuvvetlerin aşağı yukarı sulh anlaşmalarıyla tespit edilen miktarlara müsavi olduğunu söylenmesine rağmen, neden kontrol hakkının kullanılmadığını sorgulamıştır. Diğer taraftan, Roman Hariciye Bakanı antlaşmanın bir kaçamak noktasını bularak, üç büyük devlet tarafından birden talep edilmedikçe kontrol talebi hükmünün ifa edilemeyeceğini ileri sürse de, Rusya’nın askeri kuvvetleri hesaplanırken her malumatı aldığı biliniyordu. Ayrıca, Romanya’nın gizli polis teşkilatının hesaba katılıp katılmadığı da belirsizdi. Bazı ahvalde ordudan fazla ve kuvvetli olan polis teşkilatı büyük önem taşımaktaydı.

Bütün bunlara ilaveten, Beamish, Rusların Bulgaristan’dan çekilip çekilmediği sorulduğunda Londra’nın, bir “appaisement” misali, Rus kaynaklarından alınan malûmatı kota etmesine rağmen, İngiliz kaynaklarının malûmatını kota etmemiş olmasını üzüntü verici bulmuştur (BCA, 030.01.101.626.9, 27 Şubat 1948: 6-7).

Bu esnada, Yugoslavya’nın komünist Başbakanı Mareşal Tito tarafından sevk ve idare edilen bir dizi faaliyet göze çarpmaktaydı. Yugoslavya-Romanya arasında imzalanan dostluk ve karşılıklı yardım anlaşması bu bağlamda son adımı teşkil etmiştir. Yugoslavya ve Arnavutluk’la anlaşmalar imzalamış bulunan Bulgaristan Başbakanı Dimitrof’un ise, kısa süre içerisinde Macaristan’la bir dostluk anlaşması imzalamak üzere Budapeşte’ye gideceği açıklanmıştır. Bulgaristan’ın, “Romanya, Macaristan, Polonya, Çekoslovakya ve kendi tabirince, ‘müdafimiz olan yenilmez Sovyetler Birliği’ ile anlaşmalar yapmak niyetinde olduğunu beyan etmiş” olan Dimitrof, son 19 ay zarfında Mareşal Tito’nun, Atina hariç olmak üzere bütün Balkan başkentlerini ziyaret ettiğini belirterek, Yunanistan’ın hariç kalışı hakkında da, “bu, Balkan Demokrat cephesinde bir boşluk bırakmıştır” demiştir.

Dimitrof, ayrıca;

Bu cephe, başında büyük Sovyetler Birliği bulunan ve büyük liderlerimiz Lenin ve Stalin’in dehalarından mülhem olan müşterek demokrat ve antiemperyalist cephenin sadece bir bölümüdür... Yugoslavya, Arnavutluk, Bulgaristan ve Romanya [...] hep birer demokrat devletler ve omuz omuza yürüyerek, icabında silâh da kullanarak emperyalist planları akamete uğratmaya hazırdırlar (BCA, 030.01.101.625.3, 2 Ocak 1948: 1-2)

diyerek, bir bakıma emperyalist muhataplarına meydan okumuş ve gerekirse silaha başvurulacağını çekinmeden beyan etmiştir.

Balkan devletlerine güven veren ve 1947 yılının son altı ayında imzalanan diğer Balkan muahedeleri ise şöyleydi:

- Yugoslav-Romen kültürel anlaşması (27 Haziran).
- Çekoslovakya-Romanya kültürel anlaşması (5 Eylül).

- Yugoslavya-Macaristan kültürel anlaşması (16 Ekim).
- Bulgaristan-Macaristan kültürel anlaşması (29 Ekim).
- Macaristan-Romanya kültürel anlaşması (5 Kasım).
- Yugoslavya-Macaristan Dostluk anlaşması (8 Aralık).

Son Yugoslav-Bulgar Muahedenamesine binaen iki ülke arasındaki sınırları bilfiil elimine eden ahkâm tatbikata konarak, her iki ülke vatandaşlarının vizeye ihtiyaç kalmaksızın huduttan geçebilmesi sağlanmış ve sınır boyundaki devlet mülkü iki hükümetin müşterek malı haline getirilmiştir. Macar Başbakanı Dinnyes'in Bükreş'i ziyareti ise, Macaristan'la Romanya arasındaki pek dostane olmayan ilişkilerin değişmek üzere olduğunu göstermekteydi. Bu takdirde de, "Rusya'ya sureta, Yunanistan ve Tirieste yolunu kapatan hudutlar ortadan kalkmış olacaktır". Yugoslav-Romen anlaşması da (20 yıllık), iki devlet için, Almanya'ya karşı "bu memleketin tecavüzkâr politikasının yeniden dirilmesi" halinde müşterek tedbir alınması yükümlülüğünü de ihtiva etmekteydi. Aynı şekilde, Bulgaristan-Arnavutluk arasında imzalanan karşılıklı yardım anlaşması da 20 yıl süreliydi. Daha da önemlisi, bir "Balkan üssü" tasarısının mevcudiyetinden de bahsedilmekteydi. Teferruatı bilinmeyen bu tasarıda müttefik diplomatların ve tarafsız gözlemcilerle kapalı bulunan Arnavutluk'un da mühim bir rol üstlendiği tahmin edilmekteydi (BCA, 030.01.101.625.3, 2 Ocak 1948: 2-3).

Macaristan ile Romanya arasında, 24 Ocak 1948'de imzalanan Macar-Romen Dostluk ve Karşılıklı Yardım Antlaşması ile Balkan Federasyonu bir adım daha ileri taşınmıştır. Böylece, Balkan Federasyonu'yla sadece Balkan Slavları bir araya getirilmemiş, aynı zamanda Macaristan'ın katılımıyla birlikte bir "Tuna-Balkan Bloku" kurulmuştur (Gürkaynak 2004: 61).⁷ Demir Perde bölgesindeki ülkelerin aralarında yaptıkları anlaşmalar, adeta bir savaşa hazırlık anlayışıyla/yaklaşımıyla gerçekleştirilmiştir. Bunun doğal sonucu olarak da, hızlı ve aşırı bir silahlanma yarışına girileceği kesindi.

Demir Perde ülkelerinin diğer devletlerle de ilişki kurmaya çalıştıkları bir gerçektir. Bu bağlamda, Türkiye-Yunanistan-Yugoslavya arasında askeri işbirliği ihtimalinin çoğaldığını ileri süren Times gazetesi, bir gruplaşma imkânının müzakere edilmesi için Belgrad'da Türkiye-Yunanistan-Yugoslavya arasında muhtemel üçlü askeri görüşmelerin devam ettiği bilgisini paylaşmıştır. Yugoslav sefirinin İstanbul'daki beyanatında meselenin henüz gayri resmi safhada olduğu görülmekte ise de, bu istikamette atılacak herhangi bir adım, NATO devletleri için doğal olarak büyük önem taşımaktaydı. Askeri gözlemcilerin büyük bir çoğunluğu, Orta Doğu ile Akdeniz için en iyi savunma hattını, tam anlamıyla etkili kuvvete sahip bir Balkan bloğunda görmekteydiler. Balkanlara Türk ordusunun esas kuvvetlerinin teksifi şeklinde bir gelişme olasılığının Türkiye'nin kurucu üyesi olduğu Orta Doğu komutanlığı fikri üzerinde de kayda değer etkisi olacaktı (BCA, 030.01.102.635.2, 21 Haziran 1952: 1).

⁷ Romanya-SSCB 5 Şubat'ta ve Macaristan-SSCB 5 Şubat'ta Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşmaları imzalamışlardır. Antlaşmalara göre; taraflardan biri, Almanya veya Almanya ile birlikte hareket edecek olan herhangi bir devletle savaşa girecek olursa karşılıklı yardımda bulunacaklarını içermekteydi. Balkan Federasyonu üyeleri, bu suretle, yaptıkları antlaşmalar ile birer birer Sovyetlere bağlanmaya başlamışlardır (Gürkaynak 2004: 61).

Polonya'nın garp hudutlarının tahkimi meselesini ele alan Sunday Times, bundan Rusya'nın, bu hattın gerisine ve Şarki Avrupa üzerine çekileceği manasını çıkarmanın hatalı olacağını ileri sürmüştür. Öyle ki, askeri bakımdan Oder-Neisse Hattı; Rusya, Balkanlarda, Anadolu'da veya Orta Şarkta düşmanlığa giriştiği takdirde büyük önem kazanacaktı. Ayrıca bu hat, Rusya'nın Orta Avrupa'daki çıkarlarını/kazançlarını korumaya yarayacaktı (BCA, 030.01.101.626.2, 5 Şubat 1948: 3).

Böylesi kritik bir noktada, Londra'nın Polonya konusundaki politikasını eleştiren Mrs. Leah Manning (İşçi Partisi), Dışişleri Bakanı Bevin'le mutabık olmadığı hususların bulunduğunu ileri sürerek;

Polonya'daki seçimin aldatici olduğu bahane edilmektedir. İngiltere'nin bugünkü demokratik inkişaf derecesini 700 senede elde etmiş olduğunu, Polonya'yı tenkit ederken unutmayalım. 6 milyon zayıf veren Polonya'nın harbin ilk günlerinde yegâne müttefikimiz olduğunu unutmayalım. Haklarını teslim edelim.

çağrısında bulunmuştur. Manning, ayrıca, Polonya'nın Garp hudutlarından bahsetmiş; Yalta ve Potsdam'daki gelişmelere bakıldığında, Polonya'ya, Doğuda kaybettiklerine karşılık Batı sınırlarında yeni arazi verilmiş olduğunun ortaya çıktığını ve hâttâ bu araziye Polonyalı ahalinin yerleştiğini beyan etmiştir. Sulh konferansının onaylanmasından sonra belirlenen arazinin Jüre'de Polonya'ya devri işi tamamlanmış olacaktı. Halbuki gelinen noktada Rusya ile Polonya lehine varılan bu anlaşmanın kati olmadığı ileri sürülmüştür. Bunun gerisinde ise Polonya'nın Rusya ile dostluk sağlaması bulunmaktaydı. İngiltere'den beklenen davranışın ise, üç yüz senelik bir nefretin yerini alan bu dostluğu takdirle karşılaması olacaktı (BCA, 030.01.101.626.9, 27 Şubat 1948: 12).

4. Kritik Bir Bölge: Yunanistan-Türkiye-İran Hattı

Bir yandan Yunanistan'da devam eden iç savaş, diğer yandan Moskova yönetiminin ödün verilmesi yönünde Boğazlar ve Kars sınır bölgesinde Türkiye'ye yaptığı baskılar esnasında İngiltere'nin adı geçen ülkelere vermiş olduğu güvenceleri artık sürdüremeyeceğini ilân etmesi (1947), ABD'de genel bir tepkiye sebebiyet vermiştir. Bu durum, Washington yönetimini, Sovyet Rusya'nın Orta Doğu ve Akdeniz'e doğru yayılmasını önleyen ülkeler üzerinde birtakım bağlantılar kurmaya (kuzey hattı) ve Amerikan dış politikasındaki idealist çizgileri süratle jeopolitik hesaplara (Truman Doktrini gibi) bağlamaya sevk etmiştir (Kennedy 2002: 452-453).⁸

Truman Doktrini dolayısıyla Temsilciler Meclisi'nin Dışişleri Komisyonu'nda söz alan Savunma Bakanı Robert Peterson, konuşmasında (28.03.1947):

- 1) ABD için Akdeniz bölgesi üst düzeyde stratejik öneme sahip bulunmaktadır.
- 2) Akdeniz'i korumanın tek yolu; Yunanistan ve Türkiye'ye yapılacak yardım hakkındaki kanun projesinin kabul edilmesidir.

⁸ Bevin, Avam Kamarasında vermiş olduğu demeçte (21.2.1946); Türkiye'nin bir peyk devlet haline gelmemesini, bağımsız bir devlet olarak kalmasını istediğini söylemiş ve Türkiye ile Sovyet Rusya arasındaki dostluk anlaşmasının yenilendiğini görmeyi arzuladığını belirtmiştir. Bundan çıkan mananın, İngiltere'nin, Boğazlar statüsünün değiştirilmesine rıza göstermekle beraber, Sovyetlerin Boğazlardaki üs taleplerine tahammül edemeyeceği şeklinde değerlendirilmiştir (Armaoğlu 1949: 386).

3) Milli müdafaa bakımından, -bu bölgeden daha uygun- 400 milyon doların kullanılacağı başka bir yer yoktur (Topçu 2017: 3) diyerek, Birleşik Devletleri bekleyen riskleri ve sorumlulukları ortaya koymaya çalışmıştır.

Bu noktada, Economist dergisinin güvendiği şahıslara ve makamlara dağıtılmak üzere yayınladığı mahrem bülteninin çıkan son sayısında Türkiye'yle ilgili yayımlanan bir makale, mevzunun önemini gözler önüne sermesi bakımından son derece önemli olmuştur: Avrupa'daki Rus genişlemesi, birisi Finlandiya'da diğeri İtalya'da olmak üzere iki defa durdurulmuştur. Rusların söz konusu genişleme siyaseti, kapalı kapıları zorlamaktan ziyade, ileri geri açılabilen kapıları zorlamayı tercih eden bir siyaset tarzındaydı. Halen böyle müsait kapılarsa Avrupa'dan ziyade Asya'da bulunmaktaydı. Boğazlarla Pamir arasındaki bölgede Rusya'nın güneyini çevreleyen üç devletten ikisi Rusya için cazip fırsatlar vadetmekteydi. Rusya açısından bu hat üzerindeki en zayıf noktaların hangileri olduğunu hesaplayabilmek için Rusya'nın hedeflerine odaklanmak gerekmektedir. Bu hedefler şunlardı:

1) Kısa Vadeli: İngiliz-Amerikan iktisadi menfaatlerini ve bilhassa Orta Doğu petrol üretimini aksatacak şartlar meydana getirmek.

2) Uzun Vadeli: Bir güney deniz limanına çıkmak.

3) Daima Mevcut Olan Hedef: Bakü'den Karadeniz'e uzanan ve tehlikeli bir konumda bulunan petrol yollarını Rusya'nın emniyet altına alması.

İlgili memleketlerde bu hedefleri gerçekleştirmek ne dereceye kadar ihtimal dâhilindeydi? Bu sorunun cevabı, mevzu bahis her ülkenin durumu ayrı ayrı incelenerek verebilirdi (BCA, 030.01.101.627.10, 15 Mayıs 1948: 1-2).

Genişleme politikasının gerçekleştirilmesine karşı koymaya karar vermiş bulunan devletler bloğu (Batı), Rusya'yı tehdit etmenin doğru olmayacağına kanaat getirmesine kadar Kremlin bu taarruz politikasına devam edecekti. Ancak bu demek değildi ki, Rusya o anda veya ileride savaş düşünmekteydi. Bunun manası; Rusya, rekabet halinde olduğu Orta Doğu'da, nüfuz alanlarını genişletmek için savaştan başka bir çareye başvuracaktı. Ancak, eldeki veriler ışığında Rus diplomasinin beceriksizliği göz önünde bulundurulduğunda, daima bir tehlike mevcuttu. Zamanında kendisine lâzım gelen ihbarda bulunmadığı takdirde, Rusya, dünyanın herhangi bir tarafında fazla ileri gidebilir, önlenmesi mümkün olmayan bir infilâka sebebiyet verebilirdi (BCA, 030.01.101.626.2, 5 Şubat 1948: 2).

Diğer taraftan, İşçi Partisinden Francis Noel-Baker, Yunanistan meselesi üzerinde dururken, öncelikle Yunan Hükümetinin hataları olduğu gibi, İngiltere'nin Yunanistan politikasında da yanlışlıklar görüldüğünü belirtmiştir. Ona göre durum artık değişmiştir. "Yunanistan'da hürriyet için savaşılmaktadır. Balkanlarda Yunanistan'ın komşuları, belki bazı sahalarda başarılar elde etmişlerdir, Fakat hürriyet sahasında gerilemeler olduğuna şüphe yoktur." dedikten sonra, Yunanistan'daki durumu, İspanya harbindeki duruma benzetmiştir. Ona göre, Yunanistan'da harici kuvvete dayanan bir idare, bir komünist diktatörlüğü kurmak istemekteydi ve buna fırsat verilmemeydi. Bazen İngiltere'de dile getirilen, "Komünistler Yunanistan'da madem azınlıktır, nasıl oluyor da faaliyetlerini idame ettiriyorlar" sorusuna da, Birleşmiş Milletler (BM) Tetkik Komisyonlarının raporlarının ispat ettiği üzere, bu sualin cevabının basit olduğunu

belirterek; Bulgaristan, Yugoslavya ve Arnavutluk'tan yardımda bulunulduğuna işaret etmiştir. Mağlup Bulgaristan'ın utanmadan Batı Trakya üzerindeki emellerini tekrar ortaya atmaya devam ettiğini ve Yugoslavya'nın da Selanik'ten vazgeçmediğini söyleyen Noel-Baker, bu itibarla zavallı Yunanlıların, son teşebbüslerde yalnız komünist diktatörlük "imposar" etmek (dayatma) hedefinin değil, aynı zamanda Yunan topraklarına el atılması teşebbüsünü gördüklerini düşünmüştür. Yunanistan'daki komünistler ise, pozisyonlarını güçlendirmek için İngiliz ve Amerikalıların varlığını emperyalist müdahale olarak ileri sürmüşlerdi. Bu eleştiriler ise Hitler'i andırmaktaydı. Noel-Baker'a göre, Yunanistan'ı böyle bir uçuruma sürüklemekten kurtarmanın yegâne çaresi, BM kanalıyla harekete geçmekti. BM, Yunan meselesini görüşmek üzere olağanüstü bir toplantıya çağrılmalı ve üç pratik karar almalıydı:

1) BM ve ayrı ayrı devletler Yunanistan'ın bütünlüğünü garanti etmeli ve bu bütünlüğün ihlâlinin bir savaş sebebi sayılacağı ilân edilmeli.

2) BM'ye üye devletlerden arzu edenler ve kendilerinde bu imkânı görenler Yunanistan'ın sınırlarını kapatmak üzere kuvvet göndermeli ve hariçten müdahaleyi imkânsız kılmalı.

3) Savaş sona erer ermez Yunanistan'da kişi hürriyetinin BM tarafından garanti edilmesinin taahhüt altına alınmalı (BCA, 030.01.101.626.9, 27 Şubat 1948: 9-11).

Dışişleri Bakanı Bevin'in, karşı taraf Yunanistan'ı kendi haline bırakmayı temin ettiği takdirde İngiltere'nin Yunanistan'ı terk edeceğini söylemesini ele alan Picktham (Muhafazakâr Parti) ise, karşı tarafın birçok teminatta bulunduğunu, fakat hiçbirini tutmadığını, onun için de Bevin'in verilen teminatın kesin bir biçimde tutulacağından emin olmadan, Yunanistan'dan çıkılmayacağını garanti etmesini istemiştir (BCA, 030.01.101.626.9, 27 Şubat 1948: 11).⁹

Diğer taraftan, Akropolis gazetesinin 6 Haziran 1952 tarihli nüshasında yayınlanan "Patrik Athinagora'nın Ankara'yı ziyareti intibaları" konulu yazıda Türk-Yunan ilişkilerinin iyi yönde seyrettiği ortaya konmaya çalışılmıştır. Patrik, açıklamasında, Cumhurbaşkanı Sayın Celâl Bayar'ın daveti üzerine Ankara'ya gittiğini söylemiştir. Kıbrıs ve adalar üzerinde fikri sorulduğunda ise şu cevabı vermiştir: "Atina'da ilân edebilirsiniz ki böyle meseleler yoktur. Ankara'da karşılaştığım hava çok berraktı; iki memleketin samimiyetle işbirliğine hazırlandığı şu sırada böyle küçüklükler ciddiye alınmaz ve fiiliyatta yeri yoktur." (BCA, 030.01.102.635.2, 21 Haziran 1952). Bu girişim ve açıklamalar, Türkiye ile Yunanistan'ı birbirine yaklaştırmaya, aralarında olumlu temas sağlamaya yönelik olup, Sovyetlere karşı sarsılmaz bir hat kurmanın zorunluğundan kaynaklanmaktaydı.

Economist dergisinde çıkan yazıya tekrar bakıldığında; Türkler, Rusların ansızın kendilerine, Finlandiya'ya yapılan tekliflere benzer bir savunma paktı teklif edeceklerinden endişe duymaktaydı. Ankara'daki Sovyet büyükelçisinin yerine yeni bir büyükelçinin gönderilmesi bir hayli gecikmişti. Gelecek bu yeni elçinin beraberinde

⁹ Yunanlı asiler, Yugoslavya'dan az da olsa yardım alıyorlardı, ancak Sovyetler Birliği onlara hiç yardım etmemekteydi. Sovyetler Birliği savaş esnasında Churchill'e, eğer kendilerinin Polonya, Romanya ve Bulgaristan'da yer edinmelerine göz yumulursa, İngilizlerin de Yunanistan'da düşündüklerini yapmalarına izin vereceklerine dair söz vermiştir. Anlaşıldığı kadarıyla SSCB denetleyemeyeceği devrimlere destek vermeye istekli değildi. ABD de bu konuda Sovyetlerden farklı davranmamaktaydı (Zinn 2005: 451).

böyle bir tasarı getireceğinden korkulmaktaydı. Henüz Sovyetlerden bir teklif gelmemişse de, Türklerin tahminine göre hadiselerin gidişatı Sovyetlerin böyle bir teşebbüste bulunması ihtimalini gitgide güçlendirmekteydi. An itibarıyla ortada üç mesele vardı:

1) Eğer Batı Avrupa'da komünistlerin hızlı bir ilerleme kaydetmesine ihtimal kalmadığı takdirde Moskova, Truman cephesinin başka yerlerinde zayıf noktalar arayacaktı.

2) Filistin'in BM tarafından desteklenen taksimatı suya düşmekle Rusya'nın Yahudi Devleti'nden elde edeceği fırsatlar için de ümit kalmamaktaydı. Bu durum Rusları Orta Doğu bölgesinde başka imkânlar aramaya sevk etmekteydi.

3) Yunanistan'daki savaşın kısa bir zaman zarfında şiddetlenmesi beklenmekteydi. Bu takdirde Türkiye'yi baskılamak için müsait bir fırsat ortaya çıkabilirdi.

Bu durumda, Ruslar tarafından gerçekleştirilecek bir teklife Türklerin ne tarzda cevap vereceğini, paktın mahiyeti tayin edecekti. Bu noktada ortaya atılan görüşler ise şu şekildedir: 1) İki ülke arasında alelade bir saldırmazlık paktı imzalanması yeni bir şey olmayacaktır. Son Türk-Sovyet Dostluk Anlaşması 20 sene yürürlükte kalmıştı. 1925'te imzalanan bu pakt 19 Mart 1939'da Ruslar tarafından sona erdirilmişti. Eğer an itibarıyla Moskova aynı nitelikte bir teklif ileri sürerse Türklerin bunu kabul etmesi mümkündür. 2) Rusların asıl istediği, ilgili devletler tarafından 1936'da imzalanmış olan ve Boğazlarla Marmara'da gemilerin transit meselesini düzenleyen Montrö Sözleşmesi'nin değiştirilmesidir. Moskova birkaç defa –asıl 8 Ağustos 1949'da- sırf Türkiye'ye ve Karadeniz devletlerine münhasır olmak üzere şu içerikte bir anlaşma teklif etmiştir:

a) Karadeniz devletlerine ait savaş gemilerinin Boğazlardan kayıtsız şartsız olarak geçebilmesi,

b) Boğazlara yakın bir yerde mümkünse bir Rus üssünün tesisi.

Ankara bu teklifleri her seferinde reddetmiş; ileride tekrarlandığı takdirde ise yine reddedileceği düşünülmekteydi. Ancak bu esnada yenilenecek bir Rus teşebbüsü artık sadece Rusya ile Türkiye'yi ilgilendirmeyecekti. Şöyle ki;

a) Türklerin reddi, zorunlu olarak Batı devletlerinin kendisini ne kadar kuvvetle desteklediğine bağlı olacaktı.

b) Bir anlaşmaya rıza göstermesi ise Batı devletleri ile arasında şimdiden yapılmış bulunan "arrangement"ları (düzenleme/anlaşma/planlama) rencide edebilecekti.

Bu "arrangement"ların esası şöyleydi:

1) Truman Doktrini çerçevesinde sağlanan Amerikan askeri ve iktisadi yardıma bağlı olarak Türkiye ve Yunanistan için Kongre'ye 275 milyon dolarlık bir munzam (ek) yardım teklifinde bulunulmuştur. Türklerin an itibarıyla almış bulunduğu 100 milyon doların Temmuz'da harcanmış olacağı düşünülmekteydi. Bu süre zarfında Türkiye'ye

450 bin ton ağırlığında malzeme gelmiş olacaktı. Yeni ödenekten ise Türkler daha 55 milyon dolar alacaklardı.

2) Türk-İngiliz ittifakına göre; eğer Türkiye Rusya'nın saldırısına uğrarsa İngiltere'nin yardıma gelmesi icap edecek gibi görünüyordu. Fakat 1939 Ekim ayında (bir Türk-Rus ittifakı için yapılan görüşmeler sonuçsuz kalınca) bu ittifak imzalandığı sırada yürürlükte bulunan Türk-Sovyet Dostluk Anlaşması'na binaen Türklerin Rusya'ya karşı İngiltere'ye yardım etmesi icap ediyordu.

Bununla beraber, bu hususun Türk Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak'ın Paris'teki 16'lar konferansına giderken 12 Mart'ta Londra'ya yaptığı bir günlük ziyaret esnasında mevzubahis edilmiş olduğu belirtilmiştir. Dışişleri Bakanı Bevin bu vesile ile kendisini bir öğlen yemeğine davet etmiştir. Türkler, Avrupa'yı kalkındırma programında kendilerine düşeni yapmayı içtenlikle istemekteydiler. Fakat Amerikalı uzmanların verdikleri raporda, Türkiye'nin, askeri yardıma dâhil olanlar hariç, Amerika'dan gelecek bütün diğer malzemenin karşılığını ödemeye yetecek kadar altın ve yabancı döviz stokuna hiç değilse daha 15 ay sahip bulunacağını ileri sürülmesi, Türkleri müteessir etmiştir. Sadak, "Türkiye'nin bunu ödemeye icbar edilmesi büyük bir hata olur" demiştir. ABD'nin Marshall Planı çerçevesinde Türkiye'ye tahsis ettiği malzeme ise; "a) Zirai makineler, b) Maden işlerinde kullanılacak makineler" şeklindeydi. Bunun sebebi ise, Amerikalıların kanaatine göre, Türkler, ellerindeki makineler çoğaldığı ve modernleştiği takdirde diğer Avrupa ülkelerine yiyecek ve maden ihracatlarını arttırebileceklerdi. Şayet Türkler bunların karşılığını ödemeye mecbur kaldığı takdirde Milletlerarası Bankadan borç almaya çalışacaklardı. Türklerin, dünya stratejisindeki konumları hususunda hiç hayallere kapılmadıkları ise, bilinen bir gerçektir. Ancak, gerek resmen gerekse şahsi meyilleri bakımından komünizme ne kadar karşı/muhafız olurlarsa olsunlar her şeyden önce sulh içinde yaşamayı istemekteydiler. Sadak, 1948 başında verdiği bir demeçte; "Siyasi anlaşmazlıklara ideoloji ayrılıklarının sebep olduğunu, onun için Türkiye'nin dâhili rejimleri ne olursa olsun her memlekete elini uzatmaya hazır olduğunu söylemiştir." Bu sözlerin Kremlin'e yakınlık ve -Rusların bir şey ummamaları koşuluyla- bir anlaşma yolu sağlamaya matuf olduğu tahmin edilmiştir. Zorluk şuradaydı ki; eğer gerçekten zararsız/etkisiz bir pakt teklif edilirse, bunun Rusların işine gelmeyeceğini ve belki sırf Batıya karşı bir jest olarak böyle bir pakt teklif edeceklerini Türkler biliyorlardı. Yok eğer ağırca/etkili bir pakt teklif edilirse, o vakit de Türkler, ekonomileri üzerindeki yük ne kadar nahoş olursa olsun 1 milyon kişiyi silah altında tutmaya devam edeceklerdi. Görünen o ki, eğer kısa bir zaman zarfında, söz konusu hususlarda, bir Rus teklifi üzerinde bir karar vermeye zorlanmazlarsa bu bir sürpriz olacaktı (BCA, 030.01.101.627.7, 15 Nisan 1948: 1-5).

Bu hedefleri gerçekleştirmek yönünde Türkiye üzerinde girişimde bulunma fikri özellikle cazipti. Bununla birlikte Türkiye'de savaşı bir muvaffakiyet elde etmek mümkün değildi. Türkiye üzerinde icra edilecek siyasi baskıdan hiç bir netice elde edilemezdi. Bunun birinci sebebi, "Türk milleti de Finler gibi gerek an'aneleri gerek insiyakları icabı şiddetle Rus aleyhdarıdır." İkinci sebebi ise, "Sınıfsız zihniyeti yer etmemiş bir memlekette komünistlerin yapabileceği hiçbir şey yoktur." Bu durumda, Rus Büyükelçisi Lavritchev Türkiye'ye acaba ne gibi talimatlarla geldi? "Belki de bu talimat meyanında kendi (ademi muvaffakiyete uğrayan) selefinin (1925-1947) Rus-Türk muahedesini yenileme ücreti olarak istediği tavizler (Doğuda sınır tadilatı ve

Boğazlarda müşterek müdafaa tertibatı ihdası) mevcut değildir.” Belki de Lavritchev, sadece aynı anlaşmanın yenilenmesini, başka hiçbir şart ileri sürmeksizin talep edecek, ancak aynı zamanda da iktisadi tedbire başvuracaktı. Bu iktisadi baskı, o güne kadar Türkleri mali durumlarının elverdiğinden daha fazla asker bulundurmaya mecbur bırakmak şeklinde kendini göstermiştir. Garip görünmekle beraber, Truman Yardım Programı çerçevesinde verilen teçhizat insan sayısından kısmayı sağlayacaksa da, Türkiye üzerindeki mali yükü ağırlaştıracaktı. Çünkü ordunun mekanize edilmesi masraflı olacaktı. Dahası, 1947’de Türkiye’nin ticaret dengesi eksiye düşerken, ayrıca Türkiye’nin belli başlı ihracatı önemli/kritik maddeler teşkil etmediğinden bu gibi maddeleri satmakta da zorluklar bulunmaktaydı. Başlıca önemli madde ise, aşağı kaliteleri yalnız Orta Avrupa’da kullanılan cins bir tütündü. Burada da belirsiz bir durum vardı:

Acaba şimdi Amerika ihracatçısı Batı Almanya’yı Virginia tütünü almaya mı zorlayacak? Alman ticaretinin İngiliz ve Amerikan kontrolleri acaba Türklere teklif ettiklerinden çok daha yüksek bir fiyata Yunan tütünü satın almakta devam edecekler mi? Yoksa İngiliz sigaralarına bir miktar Türk tütünü mü karıştırılacak? Yahut da tütün, Lavritchev’in elinde Türklerle müzakerelere dahil kartı rolünü mü oynayacak? Lavritchev’in elinde başka bir kart yoktur ve bu kart da as değildir. Zira unutulmamalıdır ki, 1936’da Türk ihracatının %51’i Almanya’ya gitti, ithalatın da %45’i Almanya’dan geldiği halde, Almanlar harpte Türkleri kendi taraflarına çekmeye muvaffak olamamışlardır (BCA, 030.01.101.627.10, 15 Mayıs 1948: 2-3).

Diğer taraftan, İngiltere’nin Trabzon Konsolosu Mr. Breene, Türkiye’de askeri yetkililerle görüşmelerde bulunmuştur. Askerlerin, SSCB’ye yönelik yaklaşımlarını, savaş ihtimaline dair değerlendirmelerini öğrenip rapor etmesi, muhtevası açısından son derece önemliydi. Yarbay Şener’in “sorun artık savaş olacak mı meselesi değildir, savaş ne zaman başlayacak meselesidir” açıklamasına binaen, bazı askeri yetkililer arasında 1948 sonbaharında SSCB ile bir savaş ihtimalinin canlılığını koruduğuna işaret etmiştir (Şirin 2013: 119-120).

St. Luis Dispatch’de (Washington) çıkan yazıda, “Orta Doğu’da Fransa ile Britanya’yı desteklemek mi yoksa tamamıyla Türkiye tarafını tutmak mı meselesi Amerika için büyük bir dava olmuştur. Birinciler için ileri sürülen iddiaları sevgi ile karşılarız, fakat Rus tehdidini önlemesi bakımından ikinci şıkkın kabulü daha makuldür.” değerlendirmesini yapan Tuğgeneral Thomas R. Phillips ise; “Türkler, kararlarını vermişlerdir. Sovyet taarruzuna karşı dövüşmeye azmetmiş bulunuyorlar ve böyle bir taarruzun vuku bulacağından da korkmaktadırlar. Onun için Avrupa’da kendilerine müttefik aramakta ve kuvvetlerini orada kurmağa çalışmaktadırlar.” demiştir. Kendilerine düşenin de; hem Türklerin mukavemet hislerini kuvvetlendirmek, hem de Türkiye’de iyi bir ekonomi sistemi kurmaktır. Mukavemet hissi kuvvetliydi, ancak ülkenin ekonomisi Türkiye’nin ayakta durması için kendisine lâzım olan askeri kuvvetleri beslemeye yeterli değildi. Diğer taraftan Türkiye, Orta Doğu’da tekrar hâkim bir kuvvet olmaktadır. “Feodal sistemlerinin sanayileşmiş olan Batı ile başa çıkamayacağını anlayan Japonların takip ettikleri usul gibi Türkler de radikal bir Batılılaşma programına giriştiler.” Türkler, tarıma dayanan ekonomilerinin ve ilkel askeri mekanizmalarının ne Batının, ne de SSCB’nin gücüne karşı koyamayacağını takdir

etmekteydiler. Bunun için kendilerine gerek askeri, gerekse ekonomik yardımlar yapılmasından memnun oluyorlardı. Tuğgeneral Tbmomas R. Phillips, ayrıca “Tesir, tehdit demektir” sözüyle gelişmelere ışık tutmaya çalışarak;

Türkiye nüfuzunun gitgide artması, Büyük Britanya ve Fransa'nın Orta Doğu'daki prestijleri için bir tehdittir. Bu milletler, bir zamanlar bu bölgede hâkim vaziyette idiler ve bu hâkimiyetlerini idame ettirecek askeri kuvvetleri vardı. Fakat bugün zayıftırlar ve oradaki mevkilerini Amerika'ya dayanarak muhafaza ediyorlar.

dedikten sonra, Amerika açısından, karşılaşılan en önemli diplomatik meselelerden birisi olarak, kendi askeri gücü ile bu bölgede hâkimiyet iddia eden İngiliz ve Fransızları mı, yoksa, Orta Doğu'da esas devlet olarak Türkiye'yi mi desteklemesi lâzım geldiği konusunu ortaya koymuştur. Meseleyi ele alırken; Britanya ile Fransa'nın, yaptıkları hatalar ve sömürgecilik siyasetleri yüzünden bütün bu bölgenin düşmanlığını kazandıklarını, bundan dolayı ne kadar iyi niyetle olursa olsun, bu günkü hareket tarzlarının bütün Orta Doğu devletlerini şüpheye düşürdüğünü belirtmiştir. Eğer ABD, Britanya ile Fransa'yı desteklerse, geçen asırda Avrupa sömürgecilik siyasetinin ürettiği nefreti kendi üzerine çekmiş olacaktı. Bu nedenle de, Orta Doğu Sovyet tecavüzüne karşı birleştirilecekse, Büyük Britanya ile Fransa'yı mı, yoksa Türkiye'yi mi desteklemenin daha makul olacağı meselesi ile karşı karşıya bulunulduğu bir safhaya gelinmiştir. Türkiye Müslüman bir ülkedir. Ancak bu konuda başkasının dinine müdahale etmemekteydi. Sömürgeci Batı devletlerine duyulan milli nefrete kıyasla Türkiye'nin eski hâkimiyet ve baskı şöhreti unutulmuştu. Sovyet karşıtı gelenekleri ile Batıya bağlı bulunan Türkiye, Doğu Akdeniz ile Orta Doğu'da, Avrupa ülkelerine nazaran çok daha değerli/önemli bir müttefik olabilirdi. Diğer taraftan, Orta Doğu'da hâkim bir güç olarak Türkiye'nin mi yoksa Britanya ile Fransa'nın mı destekleneceği meselesi, bilhassa Türkiye ile Yunanistan'ın Atlantik Paktına alınmasının ardından bir “Orta Doğu Komutanlığı” oluşturulması meselesi ile somutlaşacaktı. Büyük Britanya, itibar ve âdet bakımından Orta Doğu Başkomutanlığını isteyecekti. Gerçekten de öyle görülüyordu ki, Orta Doğu Komutanlığı başlıca bu düşünce ile tahayyül edilmiştir. Diğer yandan, Türkiye, mademki Orta Doğu'nun savunmasına en fazla kendisi yardım edecekti -ve hakikat de budur-, komutanlık tabiatıyla Türkiye'ye verilmeliydi. Görüleceği gibi, bu mesele ABD dış siyaset uzmanları için ciddi bir çıkmazdı. Bu bölgede artık sevilmeyen ve başka yerlerdeki müşterek menfaatleri dolayısıyla bütün kuvvete sahip olmayan Avrupalı müttefiklerinin mi tutulacağı, yoksa onları oradan atıp tamamıyla Türkiye mi desteklenecekti? “Sevgi, alışkanlık ve esas dostlarımızı daha fazla yıpratmamak arzusu, birinci şıkkın lehinde olan mütalaalardır, fakat durumun realiteleri de ikinci şıkkın lehindedir.” şeklinde cevap veren Tuğgeneral Tbmomas R. Phillips'e göre, Türkiye her ne kadar bir Orta Doğu ve Müslüman ülkesi ise de, Batıya teveccüh etmiş bir memleketti. Hür dünya ideali için de Orta Doğu'yu Batıya çekmek için Türkiye'nin, Avrupa sömürgeci kuvvetlerinden daha çok nüfuzu olacaktı. Türkiye, Orta Doğu'nun savun(ul)masında bir kilit noktaydı. Türkiye'nin İstanbul ve Çanakkale boğazlarındaki kontrolü sarsılmadıkça SSCB Akdeniz'e inemeyecekti. Türkiye, ulaşım hatlarını kesebilecek bir konumda yan cenahta dururken, Sovyetler, İran'ın güneyinden yürüyüşe geçmek riskini üstüne alamazdı. Bu gerçeklere göre de, varılabilecek sonuç şuydu:

Orta Doğu'da Sovyetlerin girişecekleri herhangi bir harekât, behemehâl (kesinlikle) Türkiye'ye taarruzla başlamak mecburiyetindedir. Bunun için, Türkiye'ye yapacağımız bütün yardım, bilvasıta, İran petrol kaynakları ile Arap memleketlerinin ve Süveyş Kanalının müdafaa edilmesi demek olacaktır (BCA, 030.01.102.632.11, 25 Aralık 1951: 1-4).¹⁰

1946 başında İran'daki garnizonunu çekmesi gerekirken çekmeyen Moskova, ayrıca kuzeydeki ayrılıkçı, komünist yanlısı faaliyetleri teşvik edince, İngilizlerin söz konusu haksız nüfuzla karşı geleneksel itirazları artmıştır. Buna karşın, ABD'nin ortaya koyduğu protestolar ise daha şiddetli olmuştur. Kısa süre sonra Rus Ordusu bölgeden geri çekilmiş, İran kuvvetleri ise kuzey illerini ve Tudeh (Komünist) Partisini sindirmeyi başarmıştır. Bu durum, Truman'ın SSCB ile "sert dille konuşmanın" yararına olan inancını haklı çıkarmıştır (Kennedy 2002: 452).

Diğer taraftan, Türkiye ile mukayese edildiğinde, İran'da milliyetçilik, ülkenin genişliği ve Batı petrol menfaatlerine doğrudan doğruya dokunması açısından zorluklar arz etse de başarı elde etmek daha kolaydı. Çünkü, bu ülkede kavgacı/çatışmacı bir proletarya mevcuttu. Bu proletarya terimi, geri, hastalıklı ve uyuşuk bir halde bulunan köylü tabakası ile karıştırılmamalıydı. İran'daki proletaryayı, İsfahan halı endüstrisinde, Abadan ve diğer petrol kuyularında ve de diğer benzer sahalardaki işçi sınıfı teşkil etmekteydi. Bu nedenle İran, güneydeki petrol kuyuları ile Rus politikacısına derhal bir temettü hissesi çıkararak, Marshall Planı'na müdahale etme olanağı vadetmekteydi. Rus-İran ilişkilerinin 1948'deki seyri bu açıdan değerlendirilmeliydi. ABD müdahalesine karşı Rus protestolarına İran'ın verdiği cevaplar çok cüretkâr idi. Ancak, İran'ın daha ağır baskıları dayanabileceği de şüpheliydi ve Moskova İran'daki şu hedeflerinde başarılı oluyor gibi görünmekteydi:

1) Etkili bir dâhili güvenlik sağlamaya yarayan Amerikan askeri ve inzibati heyetlerini itibarsızlaştırmak veya ülkeden çıkarttırmak.

2) Mevcut hükümeti dış meselelerle uğraştırarak Rus propagandasına karşı yegâne silah olan toplumsal ve iktisadi gelişmelerle meşgul olmasına meydan vermemek.

3) Petrol kuyularında grevler çıkmasını sağlayacak bir ortam yaratmak (BCA, 030.01.101.627.10, 15 Mayıs 1948: 4).

5. Sovyetleri Asya'da Durdurma/Tutma Meselesi

ABD, SSCB ve İngiltere devlet başkanları arasında Almanya'da gerçekleşen Potsdam Konferansı'nın ilk toplantısı 17 Temmuz 1945'te gerçekleşmiştir. Toplantının yapıldığı anda dünyanın manzarası şöyle idi: SSCB; Balkanlarda nüfuzunu kurmuş, Bulgaristan, Yugoslavya, Romanya, Çekoslovakya ve Polonya'yı emri altına almayı başarmıştır. Çin'le yürüttüğü müzakereler ise, Kore ve Moğolistan üzerindeki talepleri yüzünden kesilmiştir (Armaoğlu 1949: 377).

¹⁰ İngiliz ve Amerikan savunma planlamacıları, Sovyet kuvvetlerine karşı, Toros ve Zagros dağlarını geçip Türkiye-İran-İrak coğrafyasını istila etmeye çalıştıklarında savaşmayı tasarlamışlardır. Bkz. Bostancı – Karaca 2018: 127.; ABD yönetimi, daha en baştan SSCB'nin Türkiye'yi kontrol etmeyi amaçladığını, bunun gerçekleşmesi halinde yeni hedef olarak Yunanistan'ı seçeceğini ve adı geçen ülkelerin kaybedilmesinin Orta Doğu ve Akdeniz'de çok büyük sorunlar yaratacağını öngörmüş, SSCB'ye karşı daha sert bir politika izlenmesine karar vermiştir (Ertem 2013: 178).

Çin Halk Cumhuriyeti Başkanı Mao Tse-tung'un, SSCB'nin atom bombasını patlatmasını müteakip Moskova'ya gitmesi ve Şubat 1950'de iki komünist ülke arasında 30 yıl süreli bir ortak yardım antlaşmasının imzalandığının dünya kamuoyuna duyurulması sonucunda, iki büyük komünist devlet arasında oluşturulan ittifak, kapitalist dünyaya karşı bir cephe oluşturulduğu şeklinde değerlendirilmiştir (Gürkaynak 2004: 72).¹¹

Sadece "Royal Asian Society"nin (Kraliyet Asya Cemiyeti/Derneği) üyelerinin katıldığı bir toplantıda (10.05.1946), İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nın şark işleri uzmanı Albay Davidson Houston'un "Rusya'nın Asya'daki Politikası" konulu konferansta vermiş olduğu bilgiler oldukça önemliydi. Albay, Moskova'nın kademeli olarak nüfuzunu nasıl Pasifik kıyılarına kadar genişletmiş olduğunu belirttikten sonra, Rusya'nın Sibirya'dan Türk sınırına kadar hudutlarının tarihi ve coğrafi durumunu anlatarak, Çarlık tarafından güdülen "infiltration" (sızma) siyasetini hâlâ nasıl devam ettirdiğini açıklamıştır. Konferanstaki konuşmasında, bilhassa Çarlık Rusya'sı tarafından güdülen emperyalist siyasetin değişmemiş olduğu üzerinde ısrar etmiştir. Kadim Rus siyasetine atıfta bulunarak;

Moskova'nın İran'da bugün sevkulceyi mülahazaları (yayıma düşünceleri) ileri sürerek müdafaa kudretini arttırmak kastıyla tedafü (savunma) bir politika güttüğü hakkındaki iddialara dair, Rus tarihinin Rus psikolojisinde bir korunma manisi vücuda getirebilecek misallerle dolu olduğunu kabul ettiğini bildirmiş; ancak tedafü (müdafaa için) olduğu ileri sürülen bu istekler taarruzi maksadlara da aynı derecede yarar.

demidir.

Albay, Rusların Asya milletlerine nüfuz etmek hususundaki hünerlerini, Asya'daki bütün sınırları boyunca sınır içindeki halkla sınır dışındaki halkın aynı kökenden olmasına dikkat etmelerine hamletmiştir/bağlamıştır. Mesela, Azerbaycan'da Ruslar, kendi Azerbaycanlarındaki Azerbaycan Türklerinin İran'daki Azerbaycan Türkleri ile aynı ırktan olmasından yararlanmışlardır. Bütün sınırları boyunca söz konusu prensipten istifade etmekten geri durmamıştır.

Rusya'nın müstakbel hedeflerini, Mançurya'da yaşanan son hadiseleri anlatmak suretiyle ve Kore'de de komünist bir rejim tesis etmek hususundaki isteklerini belirtmek yoluyla açıklayan Albay, aynı zamanda Moğolistan üzerindeki Rus baskı ve etkisinden bahsetmiş, ayrıca Afganistan'da Rusların hâkimiyetinin Hindistan'ın Rus istilasına açılması anlamına geleceğini belirterek, bu bölgede İngilizlerin çok sıkı davranmaları/durmaları gerektiğini ortaya koymuştur. Konuşmasında, Rusya'nın güneye doğru gittikçe artan bir tazyikte bulunduğu/bulunacağı intibasını vermiştir. Albay, açık bir dille Rus genişlemesini önlemek için metanetli/sağlam bir siyaset güdülmesini ve BM teşkilatı kanalıyla birleşik bir cephe kurmanın gerekli olduğunu belirtmiştir (BCA, 030.01.101.623.13, 25 Mayıs 1946: 1-3).¹²

¹¹ SSCB'nin 1949'da atom bombasına sahip olması ABD tekelini kırmıştır. Böylece oluşan "dehşet dengesi" dolayısıyla nükleer bir çatışmadan uzak durulmaya çalışılmıştır (Yılmaz 2007: 20).

¹² Albayın, Türk-Rus hudutlarından bahsederken bu iki ülke arasındaki hudutların hiçbir zaman kati olarak tespit olunamayacağını söylemesi ve sebep olarak da Türk hududu boyunca yaşayanların Türk olmayışını ve Rus sınırı boyunca yaşayanların Rus olmayışını ileri sürmesi üzerine söz alan Londra Basın Ataşesi Nuri Eren, bunun üzerine,

“Uzak Şark bahsi ile ilgilenmezsek dünyaya son derece de yanlış bir intiba vermiş olacağız. Son dışişleri müzakeratından beri 6 ay geçtiğine göre Dışişleri Bakanı'nın bu mevzuda birkaç kelime ile temas etmesi uygun düşerdi sanırım. Belki de böyle hareket etmelerinin sebebi hükümetimizdir.” eleştirisini getiren William Teeling (İşçi Partisi) ise, Uzak Doğu'da olup bitenlere dair halkın pek bir şey bilmemesinin istendiğine işaret etmiştir. Gözlemlerine göre, Japonya ve diğer Uzak Doğu ülkelerindeki durum İngilizler açısından hiç de tatminkâr olmadığı gibi, Amerikalılar da birçok hususta İngilizlerin takındığı tavırdan hoşnutsuzdu. Son Japonya seyahatine ve elde ettiği sonuçlara değinirken de, “Amerikalıların da teşriki mesailerini çok istemelerine rağmen İngiltere'nin kendisini mümkün olduğu kadar bu ülkede olup bitenden uzak tuttuğunu belirtmiştir. Dahası, İngiltere Kore'de bulunan 2000 kişiden ibaret askeri kuvvetini dahi geri çekmeyi düşünmekteydi.” Japonya'da farklı yerlerde dolaşırken kendi adlarını bile işitmemiş halk kitleleriyle karşılaştığını söyleyen Teeling'in izlenimlerine şöyle devam etmiştir:

Gelinen noktada İngiltere'nin bir zamanlar Japonya ile en yakın ticari ilişkilerde bulunan memleket olduğunun utulmuş gibiydi. Diğer taraftan Japonya'daki 'decartelization' (serbest piyasa ekonomisine geçişi) bahsinde de İngiltere bir siyaset tayin etmiş değildi. Ailevi ticaret teşekküllerinin olarak bilinen 'Zaibatsu'ların bertaraf edilmesi için Amerika'da belirlenmiş bir politika olduğunu sananlar aldanmaktaydılar. ABD, Japonya'yı sanayi bakımından kendi kendine yeten ve yeniden ihracata başlayabilir bir ülke haline getirmeye çalıştıklarını resmen beyan etmiştir. Japonların son 25 sene zarfında sadece Uzak Doğu'daki dokuma ihracatı Lancashire ve Yorkshire'in bütün dokuma ihracatı toplamından fazla olduğuna dikkat çeken Teeling, İhracatımızı arttırmak için her çareye başvurduğumuz şu sırada Lancashire ve Yorkshire'i Japon rekabeti tehlikesinden korumak için tek bir tedbir alınmış mıdır? (BCA, 030.01.101.626.9, 27 Şubat 1948: 15-16).

Afganistan'a bakıldığında ise, buradaki düşünceler/planlar uzun vadeli olmakla beraber, İran'dakilerden daha az ümit verici değildi. Karaçi üzerinden güney denizine yol aramak imkânı vadetmekteydi. Bu, uzak bir ihtimalse de, imkânsız değildi. Dikkatlice bakıldığında, bir zorlama sahası olarak Afganistan'da şu avantajlar vardı:

- 1) Doğal bir sınır yoktur.
- 2) Milli ve ırki bir bütünlük mevcut değildir.
- 3) Ülkede istikrarın sağlanması kabilelerin iyi niyetine bağlıdır. Afganistan'daki mevcut rejim de bir kabile ayaklanmasının neticesi olarak vücut bulmuştur.

Albaya, “Bugünkü Rus sınırlarını mı yoksa Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarını mı kastettiğini” sormuştur. Kafkasya halkını kastettiğini söylemek suretiyle bir kaçamak bir cevap verince Eren, “Bugünkü Türk-Rus sınırlarının nasıl tespit edilmiş olduğu hakkında Cemiyet azasına izah verdim. Kars ve Ardahan'ın Berlin muahedenamesinde tazminat olarak Rusya'ya nasıl terkedilmiş olduğunu anlattım. O tarihlerde bile Rus istatistiklerinin bura halkının Türk olduğunu tasdik ettiklerini ve gayrı Türklerin bir azınlık olarak gösterdiklerini belirttim. Sovyet-Türk hududunun hangi şartlar altında tespit olduğunu, yapılan plebisitte elde edilen neticeleri malum teferruatlarıyla etraflıca izah ettim...” demek suretiyle meseleye müdahil olmuştur (BCA, 030.01.101.623.13, 25 Mayıs 1946: 1-3).

4) Afganistan'ın, Pakistan sınırı içinde kalan Peşaver ve Pathan üzerinde, açığa vurulmayan "irredentist" (yayılmacı) talepleri, Rusların Pathanistan fikrini desteklemek suretiyle vereceği vaatler ve çevireceği entrikalarla tahrik olunabilir (BCA, 030.01.101.627.10, 15 Mayıs 1948: 5).¹³

Bazı kimseler daha doğruya giderek, Hindistan'la müşterek sınırı bulunduğu için "Sinkiang" (Sincan Uygur Özerk Bölgesi-SUÖB) coğrafyasını da hesaba katmak istemekteydi. Ruslar, bu coğrafyada son zamanlarda eski nüfuzlarını yeniden elde etmişlerdi. Çünkü, SUÖB vatanseverleri Rus otoriterliğini Çinlilerin suistimalciliğine ve kifayetsizliğine/yetersizliğine tercih etmekteydiler. Fakat, SUÖB'den yararlanarak güneye doğru çıkmak imkânsızdı. Çünkü, SUÖB, Kaşmir'den Karakurum dağlarıyla ayrılmakta ve ancak yayaların geçebileceği kadar yüksek olan iki geçide sahipti.

Yukarıda sıralanan olgulardan/olaylardan şu sonuçlara ulaşılabilmektedir:

- a) Rusya en güçlü/sert engelle Türkiye'de karşılaşır.
- b) En ümit verici ve zayıf noktalar; kısa vadeli olarak İran, uzun vadeli olarak Afganistan'dı.
- c) Ağrı dağları il Pamir arasındaki bölgede Rusya'nın dirençle karşılaşması ihtimalleri şunlara dayanmaktaydı: "1-Pakistan'da istikrarın mevcudiyeti. 2-Amerikalılarla İngilizlerin İran'a müdahale edilmesine mani olmak kararında ciddi görünmeleri." (BCA, 030.01.101.627.10, 15 Mayıs 1948: 5-6).

Sonuç

İngiltere ve Fransa, İDS'nin galiplerinden olsalar da ağır bedeller ödemekle karşı karşıya kalmışlardır. Mağluplardan İtalya, hatalarını telefi etmeye çalışırken, Almanya ve Japonya suçlarının ağır bedellerini ödemekle mükellef kılınmışlardır. Böylece 'eski büyükler' çökerken iki yeni büyük güç; ABD ve SSCB hükümlerlerini ilân etmişlerdir. İngiltere'nin bu gerçeği hızlı bir şekilde anladığı ve Amerika'nın yanında pozisyon almak suretiyle yeni düzene dâhil olduğu, ancak bir yandan da Moskova'ya yakın söylemlerle ve yaklaşımlarla bir denge oluşturmanın gayreti içerisine gireceği/girdiği görülmüştür. Beraberinde, ABD'nin Batı Avrupa'da atacağı adımlarda başat rol üstlenmenin çabasından da vazgeçmemiştir.

Dünyanın yeni başat aktörleri ABD ve SSCB, uluslararası sistemin yapısını iki kutuplu, Avrupa'nın pozisyonunu da kendilerinin ileri savunma alanları içerisinde ön cephe olarak konumlandırmışlardır. Böylece, "Soğuk Savaş" şeklinde tanımlanan yeni dönemde, büyük bir savaşın meydana gelmemesine özen gösterilmiş, daha çok kutuplar arasında caydırma stratejileri etkili olmuştur. Büyüklerin (ABD, SSCB) ihtiyat ve caydırıcılık içeren politikalarına rağmen, küçükler (Bulgaristan, Yugoslavya vd.) bağlı buldukları büyükten aldıkları güçle, adeta savaş söylemlerini gündemlerinden düşürmemişlerdir.

¹³ İredentist politika; kültürel değerler bakımından benzerlik gösterdiği halde anayurt sınırları dışında kalmış toprakların anayurtla birleştirilmesi gerektiği fikrini savunan milliyetçi hareketlerin genel adıdır. Bkz. Ö. İnce, "İredantizm ve Misak-ı Milli sınırları", <http://www.hurriyet.com.tr/irredantizm-ve-misak-i-milli-sinirlari-169813> (Erişim Tarihi: 31.05.2019); İtalyanca kökenli bir sözcük olan irredentizm, "Bir ülkenin bir başka ülkede yaşayan dil ve de etnik köken itibarıyla kendisinden saydığı topluluklar üzerinde hak iddia etmesi, bu topluluğun yaşadığı toprakları kendi sınırlarına katmak istemesi" manasına gelmektedir (Öztürk 2019: 8).

Rusların, komünist ideoloji ile ananevi Rus milliyetçiliğine dayanan genişleme ve yayılma ihtiraslarına kapıldığından hareketle ABD, liberal ve kapitalist değerler ekseninde tersi/kontra bir hegemonik genişleme ve yayılma stratejisini hayata geçirmiştir. Sovyet Rusya ise, ABD'nin Avrupa'yı kalkındırma planının sadece bir kalkındırma programı olmadığını görerek, yakın çevresini kendi ekseninde tutabilmek maksadıyla, özellikle Doğu Avrupa'da komünizmin konsolidasyonuna daha fazla önem/hız vermiştir. Bu da içerisinde, Baltıkları, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini alan Doğu Bloku oluşumunun hayat bulmasını mümkün kılmıştır.

İngiliz siyaseti ise, bu yeni dönemde izlenmesi gereken politikaları saptamanın adeta telaşı içerisinde düşmüştür. ABD ile ilişkilerini geliştirmenin önemini kavradığı gibi, kendisinin güvenliğini ve varlığını Avrupa'nın güvenliği ve varlığı ile birleştirme/bütünleştirme rotasına da girmiştir. Bu noktada, İngiltere, "Garp Birliği" fikrini çok açık bir biçimde savunmuş, hatta öncülük etme eğilimine dahi girmiştir. Batı Avrupa'nın Sovyetler karşısında tutunamaması durumunda, Birleşik Krallığın da tutunmasının zora gireceği açıktı. Dolayısıyla, Sovyet Rusya'nın ve komünizmin her halükârda engellenmesi gerekiyordu.

İngiltere gibi Batı Avrupa devletleri de yitirilen uluslararası etkinliklerini yeniden kazanabilmek düşüncesiyle üye devletlerin egemenliklerini paylaştıkları devletler üstü bir topluluk/birlik kurmayı amaçlamışlardır. Böylece, Avrupa Toplulukları ya da Garp Birliği fikri üye ülkeler arasında gerçek bir güvenlik topluluğu oluşturulmasına önemli bir katkı sağlayacaktır (Efe 2010: 40).

Bir yandan Balkanlar, Orta ve Doğu Avrupa SSCB'nin hızla genişlediği topraklar olurken, diğer taraftan da İngiltere'nin Orta Doğu ülkeleriyle kurmuş olduğu ittifaklar ve üs anlaşmaları sorunlu hale gelmiş ve bu ülkelerde büyüyen milliyetçi güçler harici hükümlerini tehdit eder hale gelmiştir. Bölgedeki huzuru kaybolan İngiliz Hükümeti, cephelerdeki hesaplaşmalar sonrasında bir de Orta Doğu'daki Sovyet yayılmacılığına odaklanmak zorunda kalmıştır. Ancak, müstakbel stratejik beklentilerin/gereklerin karşılanması ise bir hayli zorlaşmıştır. Bu noktada İngiltere, Orta Doğu'da, içinde Türkiye'nin de yer aldığı kimi Arap devletleriyle birlikte bölgesel bir savunma örgütü kurmak istemiştir.

Stratejik olarak bakıldığında, Türkiye, Orta Doğu'nun en büyük ve en güçlü ordusuna sahip bir ülkesi olarak, bir yandan bölgenin savunmasında önemli bir rol oynayacak, diğer taraftan da Müslüman bir bölge ülkesi olarak Orta Doğu Komutanlığı projesinin tamamen Batı damgası taşımasını önlemiş olacaktı (Yeşilbursa 2011: 86).

Diğer taraftan, Yunanistan-Türkiye-İran hattı üzerinde hassasiyetle durulmuş, adı geçen ülkelerin zayıf ve güçlü yanları belirlenerek, tatbik edilecek stratejilerin ve yaklaşımların temel parametreleri haline getirilmiştir. Marshall Planı ve Truman Doktrini bunun en somut örneği olmuştur. İktisadi ve sınıai bakımdan yetersiz olan Türkiye'nin, bu dezavantajına rağmen, bir kıyaslama yapıldığında Yunanistan, İran ve Afganistan'dan daha fazla Sovyetlere/Komünizme karşı direnç göstereceği kabul edilmiştir. Bunun için de Ankara ile Atina'nın arası düzeltilmeye çalışılmıştır.

Ayrıca, Kore'den Adriyatik Denizi'ne kadar uzanan coğrafyada yer alan ülkelerin, ABD ve SSCB'nin birbirlerine üstünlük sağlamada ya da birbirlerine karşı ön

almadaki hayati önemi haiz pozisyonları ve buna bağlı olarak ortaya koyacakları politik ve askeri tercihler “Soğuk Savaş” döneminin geleceğine doğrudan etki edecek seviyede/düzlemde konumlanmış görünmekteydi.

KAYNAKLAR

BCA¹⁴, 030.01.101.623.13.

BCA, 030.01.101.625.2.

BCA, 030.01.101.625.3.

BCA, 030.01.101.626.2.

BCA, 030.01.101.626.9.

BCA, 030.01.101.627.7.

BCA, 030.01.101.627.10.

BCA, 030.01.102.632.11.

BCA, 030.01.102.635.2.

ARMAOĞLU, Fahir, (1949), “Sovyet-Amerikan Münasebetlerinin Üç Yılı 1945-48”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: IV, Sayı: 1, s. 375-445.

AKKOR, Mahmut, (2017), “II. Dünya Savaşı'nın Sonu ve Truman Doktrini'nin Ortaya Çıkışı”, **VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 2, Sayı: 2, s. 1-17.

AYDOS, Serpil, (2012), “1948-1955 Yılları Arasında Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri İlişkilerinde Kamu Diplomasisi”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: XLV (45), Sayı: 4, s. 119-138.

BOSTANCI, Mustafa – KARACA, Erdem, (2018), “Bağdat Paketi'ne Etkisi Bakımından 1958 Irak Askeri Darbesi”, **CTAD**, Yıl 14, Sayı: 27, s. 123-154.

BÖLME, Selin M., (2012), “Soğuk Savaş'ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler: Süreklilik ve Değişim”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt: IX, Sayı: 34, s. 51-71.

EFE, Haydar, (2010), “Soğuk Savaş Döneminde Avrupa'da Ortak Dış Politika Oluşturma Çabaları”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt: IX, Sayı: 1, s. 37-62.

ERTEM, Barış, (2013), “İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri ve Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri ile Yakınlaşmasına Etkileri”, **Turkish Studies**, Vol. 8/7, s. 157-183.

GÜRKAYNAK, Muharrem, (2004), **İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Avrupa'da Savunma ve Güvenlik**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

İNCE, Özdemir, “İrredantizm ve Misak-ı Milli sınırları”, <http://www.hurriyet.com.tr/irredantizm-ve-misak-i-milli-sinirlari-169813> (Erişim Tarihi: 31.05.2019)

¹⁴ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

KANTARCI, Şenol, (2012), “Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı Koalisyonlar Dönemi mi?”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Sayı: 16, s. 47-84.

KENNEDY, Paul, (2002), **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, (çev. Birtane Karanakçı), 9. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

KÖSE, Hulusi, (2010), **II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye Amerika İlişkileri (1945-50)**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

ÖZEN, Çınar – AKDEVELİOĞLU, Atay, (2017), “Hür Fransa’dan IV. Cumhuriyet’e Fransa’da “Güçlü Hükümet” Mücadelesi: De Gaulle’ün Siyasi Yenilgisi ve Parlamentarizme Geri Dönüş”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt: 16, No: 1, s. 81-106

ÖZTÜRK, Mehmet, (2019), **Hatay’ın Türkiye’ye Katılımının Irredentizm Çerçevesinde Değerlendirilmesi**, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Kırıkkale, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

SAYERS, Michael – KAHN, Albert E., (1990), **Sovyetlere Karşı Büyük Komplo 1917-1947**, (çev. İsmail Aydın), Ankara: Yurt Kitap-Yayın.

ŞİRİN, F. Selçuk, (2013), “İngiltere’nin Trabzon Konsolosu Mr. Breene’nin Erzurum, Kars, Doğubayazıt ve Ağrı Gezisi (1948)”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 25, s. 113-132.

TOPÇU, İlyas, (2017), “Soğuk Savaş Dönemi Türkiye-Sovyet Rusya İlişkileri ve Türk Basını (Stalin’in Ölümüne Kadar)”, **International Journal of Academic Value Studies**, Vol. 3, Issue: 9, s. 94-110.

TÜYSÜZOĞLU, Göktürk, (2011), “İkinci Dünya Savaşı Sonrası İngiliz Dış Politikası: İmparatorluk Yaşıyor Mu?”, **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı: 26 (Eylül – Ekim 2011), Celalabat-Kırgızistan, s. 1-23.

YEŞİLBURSA, B. Kemal, (2011), “Bağdat Paktı (1955-1959)”, **Tarihin Peşinde (Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi)**, Sayı: 6, s. 85-100.

YILMAZ, M. Ercan, (2007), “Westphalia’dan Günümüze Savaş”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt: IV, Sayı: 14, s. 17-38.

ZİNN, Howard, (2005), **Amerika Birleşik Devletleri Halklarının Tarihi**, (çev. Sevinç Sayan Özer), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

EKLER:

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
T. C.

Başbakanlık
Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü

Büro Müdürlüğü
Sayı : _____

3

ben kendisinden bugünkü rus sınırlarını mı yoksa Osmanlı İmparatorluğunun sınırlarını mı kasdettiğini sordum. Kafkasya hal-kını kasdettiğini söylemek suretiyle bir kaçamaklı cevap verince bugünkü Türk - Rus sınırlarının nasıl tesbit edilmiş olduğu hakkında Cemiyet azasına izahat verdim. Kars ve Ardahanın Berlin muahedemesinde tazminat olarak Rusyaya nasıl terk edilmiş olduğunu anlattım. O tarihlerde bile rus statistiklerinin burda halkının Türk olduğunu tasdik ettiklerini ve gayri Türkleri bir azınlık olarak gösterdiklerini belirttim. Sowyet - Türk hududunun hangi şartlar altında tesbit olduğunu, yapılan plebisitte elde edilen neticeleri malum teferrüatlarıyla etraflıca izah ettim. Konferansdan sonra Amiral Kelly'nin Başkan General Sir John Shea ile birlikte yanıma gelerek beni tebrik etmeleri bu izahatın iyi karşılanmış olduğu hakkında iyi bir fikir vermiş olduğunu zannediyorum.

Keyfiyeti yüksek bilgilerine arzeder, saygılarının kabulünü rica ederim.

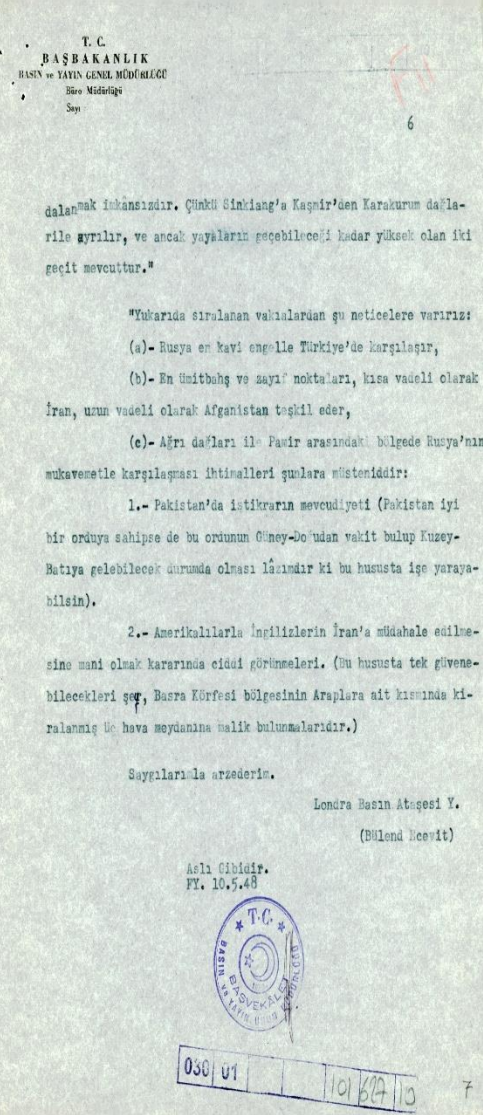
Londra Basın Atâşesi
Nuri Eren

Aslı gibidir
HÇ. 24.5.46

Verilen cevaplarda: Daire ve Şube adının yazılması.

030 01 401 823 13 4

T. C.
BAŞBAKANLIK
BASIN ve YAYIN GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Büro Müdürlüğü
Sayı : _____

6

dalanmak imkansızdır. Çünkü Sinkiang'a Kaşmir'den Karakoram dağları ile ayrılır, ve ancak yayaların geçebileceği kadar yüksek olan iki geçit mevcuttur."

"Yukarıda sıralanan vakıhalardan şu neticelere varırız:

- Rusya en kavi engelle Türkiye'de karşılaşır,
- En ümitbahş ve azay noktaları, kısa vadeli olarak İran, uzun vadeli olarak Afganistan teşkil eder,
- Afri dağları ile Pamir arasındaki bölgede Rusya'nın mukavemetle karşılaşması ihtimalleri şunlara müsteniddir:

1.- Pakistan'da istikrarın mevcudiyeti (Pakistan iyi bir orduya sahipse de bu orduyun Güney-Doğudan vakit bulup Kuzey-Batiya gelebilecek durumda olması lâzımdır ki bu hususta işe yarayabilsin).

2.- Amerikalılarla İngilizlerin İran'a müdahale edilmesine mani olmak kararında ciddi görülmeleri. (Bu hususta tek güvenebilecekleri şey, Basra Körfezi bölgesinin Araplara ait kısmında kiralanan üç hava meydanına malik bulunmalarıdır.)

Saygılarımla arzederim.

Londra Basın Atâşesi Y.
(Bülent Beçit)

Aslı gibidir.
FY. 10.5.46

030 01 101 627 10 7

**ORTA ASYA'DA RUSYA'NIN KÜLTÜREL İLETİŞİM VE KÜLTÜREL DİPLOMASİ
FAALİYETLERİ: ROSSOTRUDNİÇESTVO**

Dr. Öğr. Üye. Erkam TEMİR*

ÖZ

Kültür, iletişimin ve uluslararası ilişkilerin önemli bileşenlerindedir. Kültürel iletişim ve kültürel diplomasi ise ülkelerarası iş birliği ve ilişkilerin oluşturulmasında ve sürdürülmesinde etkin bir rol üstlenmektedir. Kültürel iletişim ve kültürel diplomasinin üstlendiği rolün giderek önemini arttırdığını da söylemek mümkündür. Dünyada kimlik politikalarının yoğun bir şekilde uygulamaya konulduğu bir zeminde kültürel diplomasi müzakere için önemli bir platform ve ortak çözümler üretebilmek için müessir bir alan olarak ortaya çıkmaktadır. Kültürel iletişim resmi olmayan siyasi ilişkiler kurabilmek için imkân sağlar. Bilhassa resmi siyasi bağlantıların tehlikede olduğu durumlarda ülkeler arasındaki iletişim kanallarını açık tutar. Siyasi ilişkilerin yeniden müzakere edilmesine yardımcı olabilir. Fakat kültürel iletişim ve kültürel diplomasi faaliyetleri, arkasında onlara eşgüdüm sağlayan güçlü ve tutarlı bir yapı olmadan tam manasıyla kendini gerçekleştirmez. Böylelikle bu çalışmada Rusya'nın Orta Asya'da yürüttüğü kültür, kültürel iletişim ve kültürel diplomasi faaliyetlerine nesnel bir bakış açısı sunulmaya çalışılmıştır. Bu amaçla Rossotrudničestvo kurumu *tarafından yürütülen* faaliyetler incelenmiştir. Çalışmada tanımlayıcı bir yöntem kullanılmıştır. Rossotrudničestvo'nun (*Bağımsız Devletler Topluluğu, Yurtdışında Yaşayan Yurttaşlar ve Uluslararası İnsani İş Birliği Federal Ajansı*) Orta Asya'da Kazakistan, Özbekistan, Pakistan, Moğolistan ve Afganistan'da temsil edildiği ve temelde bölgede nüfuzunu korumak ve arttırmak amacıyla yumuşak güç kapsamında değerlendirilebilecek yoğun kültürel iletişim ve kültürel diplomasi faaliyetleri yürüttüğü tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Orta Asya, kültürel iletişim, kültürel diplomasi, Rossotrudničestvo.

**CULTURAL COMMUNICATION AND CULTURAL DIPLOMACY ACTIVITIES OF
RUSSIA IN CENTRAL ASIA: ROSSOTRUDNICHESTVO**

ABSTRACT

Culture is an important component of communication and international relations. Cultural communication and cultural diplomacy, on the other hand, plays an important role in establishing and maintaining cooperation and relations between countries. It is possible to say that the role of cultural communication and cultural diplomacy in international relations is becoming increasingly important. Cultural diplomacy emerges as an important platform for negotiation and an effective area for producing common solutions on a ground while identity policies are increasingly implemented in the world. Cultural communication provides the opportunity to establish informal political relations. When official political ties are in danger it keeps communication, channels open between the countries. It can help renegotiate political relations. But cultural communication and diplomacy cannot fully realize itself without a strong and coherent structure behind that coordinates its activities. In this study, it is aimed to present an objective perspective on the cultural, cultural communication and cultural diplomacy activities of Russia in Central Asia. For this purpose, the studies carried out by the Rossotrudnichestvo

* Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi İletişim Fakültesi, erkamtemir@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-4387-2728

(The Federal Agency for the Commonwealth of Independent States, Compatriots Living Abroad and International Humanitarian Cooperation) institution were examined. A descriptive method was used in the study. It has been determined that Rossotrudnichestvo is represented in Central Asia in Kazakhstan, Uzbekistan, Pakistan, Mongolia and Afghanistan and basically carries out many cultural communication and cultural diplomacy activities that can be evaluated within the scope of soft power in order to protect and increase its influence in the region.

Keywords: Russia, Central Asia, cultural communication, cultural diplomacy, Rossotrudnichestvo.

Giriş

Orta Asya ülkeleri, Çin, ABD, Avrupa ve birçok İslam ülkesiyle kültürel, ekonomik, politik ve askeri zeminde ilişkilerin geliştirilmesine yönelik stratejiler izlemektedir. Avrasya’da hakim güç olmak isteyen Rusya’nın ise çıkarlarını koruması Orta Asya politikasından geçmektedir. Bu nedenle Rusya Orta Asya’daki konumunu güçlendirmek için çok yönlü çabalarla bölgesel entegrasyona odaklanmaktadır (Malashenko 2013). Özellikle Çin’in Orta Asya ülkeleri ile önemli ticari ortaklıklar geliştirmesi ve bölgede milyarlarca dolar yatırım yapması nedeniyle bölgede en etkin varlığın artık Çin olduğu iddia edilmektedir. Öte yandan ABD’nin de bölge üzerinde etkisi azımsanamaz. Ancak Rusya’nın oldukça derinlere uzanan enerji politikaları, politik, askeri ve kültürel hamleleri nedeniyle bölgenin gerçek baskın aktörü olduğunu söylemek mümkündür (Zhang 2015: 7).

Esasında 1990’larda Yeltsin Rusya’sı Orta Asya ile neredeyse hiç ilgilenmemektedir. Bu nedenle dönemin Rusya’sında “Orta Asya Rus dış politikasının durgun suları olmuştur” (Lo 2015: 3). 2000’li yıllara gelindiğinde ise Putin başkanlığındaki Rusya yeniden süper güç olmayı arzu eder hale gelmiştir. Bunun için ise eski Sovyet coğrafyasında Rusya’nın varlığının yeniden doğrulanması gerekmektedir. Bu nedenle Orta Asya artık süper güç olmaya açılan bir kapı olarak değerlendirilmiştir. Ukrayna’nın, Moldova’nın veya Güney Kafkasya’nın sahip olduğu hareket alanına sahip olmayan Orta Asya devletleri kendilerini bir anda Rusya’nın bu planlarının ortasında buldular. Böylelikle Rusya Orta Asya’da ekonomik, siyasi ve jeopolitik düzeyde söz sahibi durumuna gelmiştir. “Rusya’nın Orta Asya’ya geri dönmesi, Moskova’nın eski Sovyet sonrası cumhuriyetler üzerindeki kontrolünü korumak ve yumuşak güç ilkelerine göre Orta Asya’daki istikrarsız durum üzerinde etkili olmaya devam etmek istediğini doğruladı” (Laruelle 2008: 8). Nitekim Rusya aksini iddia etse de bölgede bir “kontrollü istikrarsızlık” arzu etmektedir (Górecki 2014, 9).

Ancak Rusya’nın bu hırslarının önünde birçok engel de bulunmaktadır. Orta Asya’daki çoğu ülkenin artık “büyük güç diplomasisi”nin etkisiz elemanları olmaması ve giderek daha iddialı aktörler olarak ortaya çıkmaları Rusya’nın elini zayıflatmaktadır. Bu nedenle Kremlin Orta Asya’daki nüfuzunun azalmasını önlemek için zorlu bir mücadele ile karşı karşıyadır (Lo 2015: 3).

Rusya’nın Orta Asya’da temel hedefi nüfuzunu korumak, mümkün olduğu takdirde genişletmek ve bölgedeki diğer aktörlerin etkisini azaltmaktır. Böylelikle bölgede söz sahibi bir ülke konumunda bulunabilecek ve varlığı sorgulanmayacaktır. Bu nedenle siyaset, güvenlik, ekonomi ve yumuşak güç kapsamında faaliyetler yürütmektedir. Çalışmanın kapsamında olan yumuşak güç faaliyetleri açısından

Kremlin'in hedefleri Rusça'nın tüm bölgede bilinmesi ve konuşulması, Rus medyasının ve Rusça yayın yapan medya kuruluşlarının özellikle elektronik ortamlar başta olmak üzere iletişim alanında baskın ve hakim olması, siyasi ve kültürel elitlerin Rusya'ya oryantasyonu olarak sıralanabilir (Górecki 2014: 17-18).

Böylelikle Rusya diğer faaliyetlerinin yanı sıra Orta Asya'da yoğun bir şekilde kültürel iletişim ve kültürel diplomasi faaliyetleri de yürütmektedir. Bu çalışmada söz konusu faaliyetlere nesnel bir bakış açısı sunmak için bu faaliyetlerin lokomotifi niteliğinde olan Rossotrudničestvo (Rusça: Россотрудничество, *Bağımsız Devletler Topluluğu, Yurt Dışında Yaşayan Vatandaşlar ve Uluslararası İnsani İş Birliği İçin Federal Ajans*) tarafından yürütülen çalışmalar incelenmiştir.

Kültürel İletişim, Kültürel Diplomasi ve Rusya

Uluslararası ilişkilerde kültürel iletişim ve kültürel diplomasinin üstelendiği rolün giderek önemini arttırdığını söylemek mümkündür. Nitekim kültür geniş bir insani değerler yelpazesi içerisinde "başkalarını anlamanın yolu"dur. Kültürel etkileşim ortak noktaların farkına varma ve farklılıkların altında yatan sebepleri anlama imkânı sunmaktadır. Kültür "keşfedilmemiş sulara" yeni bağlantılar kurarak ve çözüm yolları bularak kritik bir rol oynama potansiyeline sahiptir. Fakat kültürel iletişim ve diplomasi arkasında faaliyetlerini koordine eden güçlü ve tutarlı bir yapı olmadan tam manasıyla kendini gerçekleştiremez (Holden, Briggs, Jones ve Bound 2007: 10-62).

Kültürü iletişim açısından "sivil toplumları birleştiren bir yapılandırıcı" olarak adlandırmak mümkündür. Bu nedenle kültürün ve kültürel faaliyetlerin yapılandırılması ve üretimi meşru bir kamu politikası endişesidir. Ayrıca, diğer halkların ve ulusların kültürünü anlamak, günümüzün giderek artan küresel pazarlarında uluslararası iş birliği için oldukça önemlidir. Kültürün halklar arasında anlayışı geliştirme kapasitesi, özellikle eğitim değişimi ve kültürel diplomasi alanında geçerlidir (İssuelab 2020). Bu nedenle Cummings kültürel diplomasiyi "karşılıklı anlayışı geliştirmek amacıyla fikir alışverişi, bilgi, değer, sistem, gelenek, inanç ve kültürün diğer tanıtım yönleri" olarak tanımlamıştır (Cummings, 2003'den aktaran Luke ve Kersel 2013: 3). Kültürel iletişim ve diplomasi faaliyetleri genel olarak yumuşak güç olarak değerlendirilmektedir. Yumuşak güç, zorlama olmadan cazibe yoluyla istediği sonuçları elde etmek için başkalarını etkileme yeteneğidir. Başkalarına istediğini yaptırmak için emretmenin veya zorla yaptırmının yerine "istediğini istettirme"dir (Nye Jr ²⁰⁰⁸).

Öte yandan kültürel iletişim ve kültürel diplomasi faaliyetleri çoğu zaman kültürel alanın yanı sıra bir istihbarat, güvenlik ve/veya uluslararası ilişkiler faaliyeti olarak ele alınmaktadır. Nitekim Soğuk Savaş'ın başlarında, Amerikan kültürel diplomasisindeki çabalar Dışişleri Bakanlığı Kültürel İlişkiler Bölümü'nün yanı sıra CIA (Central Intelligence Agency- ABD Merkezî İstihbarat Teşkilatı) tarafından finanse edilmiştir. Kültürel iletişim ve diplomasiye verilen önemini anlamak için CIA'nın "sponsorluğu" yararlı bir hatırlatmadır. Politika yapıcılar yabancılarla kültürel iletişim kurmanın "ideolojik düşman"lara karşı zafer elde etmede önemini anlamış ve kültürel iletişim ve kültürel diplomasi faaliyetlerinin ulusal güvenlik açısından hayati önem taşıdığına karar vermişlerdir. Toplumlardaki açık ve ılımlı unsurların "kalplerini kazanmak" her açıdan önemli görülmektedir (Finn 2003).

Bu tanımlar ışığında Rusya'nın kültürel iletişim ve kültürel diplomasi faaliyetlerini inceleyebilmek için Rus kültürünün karakteristik özelliklerinden kısaca bahsetmek gerekir. Bin yıllık tarihi ile Rus kültürü yaşadığı farklı deneyimler ve dönemler neticesinde belirli periyotlarda birbirinden farklı bir görünüm çizse de bu farklılık paradoksal bir şekilde ortak bir kültür çizgisi oluşturmuştur. Rus tarihi sosyal baskı dönemleri, merkezleşme (devlet despotizmi), gevşeme ve merkezden kopuş eğilimleri ve devlet bütünlüğünün ve sosyo-kültürel birliğin çöküşü gibi süregelen çalkantılı bir maziye sahiptir. Bu tarihsel sıçramalar Rus kültürüne özel bir karakter kazandırmıştır. Söz konusu tarihsel sıçramalar bir orta temeli olmayan uç noktalar arasında gidip gelen sarkaç etkisine¹ sahip bir kültür oluşturmuştur. Bu nedenle Rus kültürü "karşıtların birliği" veya karşıt değerlerin birliğini ifade eden bir kültür haline gelmiştir. Nitekim Samayloviç Rus kültürünün ve kimliğinin en temel sorunlarından birinin ineversiyon (ters çevirme) mantığının egemenliği olduğunu belirtmektedir. Rus kültürü ve kimliği tarihsel seyir içerisinde inversiyon mantığının egemenliğindedir (Ahiezer 1998). Buna göre ters çevirme çift kutuplu karşıtlıklar arasında bir uçtan diğerine anlık geçişlerdir (gündüz-gece, doğru-yanlış, iyi kötü). Söz konusu mantık adeta bir "kurt adam" fenomeni gibi zıt kutbu döndürülebilir kılmaktadır (iyiden kötüye, insandan canavara vb.). Dahası bir kutbun reddedilmesi bir zafer olarak algılanır çünkü buna göre "yıkım bir yaratmadır". Bu nedenle Rus kültürü önceden kurulmuş ve yerleşik bir tarihsel deneyim kullanımına ve zaten orada olanı tek bir bütün halinde sentezlemeye odaklanmaktadır (Bmstu 2020).

Daha somut bir ifadeyle bugün Rus kültürü her ne kadar teoride çelişir gibi görünse de hem Çarlık Rusya'sının hem de SSCB'nin mirasına sahip çıkan diğer taraftan federasyon yapısının mevcut değerlerini üstlenmeye çalışan ve elbette modern ve post-modern dünyanın izlerini taşıyan bir görünüm sergilemektedir. Yani hem Ortodoksluk ve monarşiden hem komünizmden hem kozmopolitizmden hem de modernizm ve post modernizmden izler taşır.

Buraya kadar anlatılan bu karmaşık kültürel miraslar silsilesi bu ülkenin kültürel iletişim ve diplomasi faaliyetlerine etki etmektedir. Orta Asya Rusya açısından önemli bir alandır. Zira günümüzde genel hatlarıyla Rusya Orta Asya'yı SSCB ve Çarlık döneminin mirası olarak görmektedir. Bu nedenle Rusya'nın emperyal hedeflerinin bir kısmını ve elde etmek istediği kazanımları kültürel iletişim ve diplomasi faaliyetlerinde gözlemlenmek mümkündür.

Orta Asya'da Rusya'nın Kültürel İletişim ve Kültürel Diplomasi Faaliyetleri

Kültürel iletişim ve kültürel diplomasi faaliyetlerinin resmi lokomotifleri olarak nitelendirilebilecek olan Rossotrudniçestvo 6 Eylül 2008 tarih ve 1315 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi uyarınca kurulmuştur.² Başkanlığını halihazırda

¹ Sarkaç yasası olarak da adlandırılan fizik yasası. 1602 yılında Galileo tarafından keşfedilmiştir. Bir sarkaçın yerçekimi ve kazanılmış momentum hareketi ile sallanma hareketini tanımlayan bir yasadır. Kültür, politika, vb. eğilimleri uyan bir teori olarak kullanılmaktadır. Karşıt aşırı uçlar arasında ileri geri sallanmayı ifade eder (Dictionary 2020).

² Bir kıyaslama yapılacak olursa Rossotrudniçestvo TİKA (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı) veya YTB (Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı) ile benzer bir yapıya ve faaliyet alanına sahiptir. Ayrıca organik ve inorganik bağlantıları açısından da bu kurumlar arasında benzerlikler olduğu söylenebilir.

Mitrofanova Eleonora Valentinovna yürütmektedir. Rossotrudniçestvo ve ona bağlı kuruluşlarının temel faaliyet alanları uluslararası insani iş birliği politikasının uygulamaya konulması ve modern Rusya'nın nesnel bir bakış açısıyla yurtdışında temsilini sağlamak olarak tanımlanmaktadır. Halen, Rossotrudniçestvo 81 ülkede 98 temsilcilik tarafından temsil edilmektedir. 62 ülkede 74 Rusya Bilim ve Kültür Merkezi, 22 ülkede elçilik bünyesinde 24 Ajans temsilciliği faaliyet yürütmektedir. Resmi olarak Abhazya, Azerbaycan, Ermenistan, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Tacikistan, Özbekistan, Ukrayna, Güney Osetya, Afganistan, Bangladeş, Vietnam, İsrail, Hindistan, Endonezya, Ürdün, İran, Kamboçya, Çin, Laos, Lübnan, Malezya, Moğolistan, Nepal, Birleşik Arap Emirlikleri, Pakistan, Filistin, Kore Cumhuriyeti, Suriye, Türkiye, Sri Lanka, Japonya, Avusturya, Arnavutluk, Belçika, Bulgaristan, Büyük Britanya, Macaristan, Almanya, Yunanistan, Danimarka, İspanya, İtalya, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Litvanya, Lüksemburg, Makedonya, Malta, Polonya, Portekiz, Romanya, Sırbistan, Slovakya, Slovenya, Finlandiya, Fransa, Hırvatistan, Karadağ, Çek Cumhuriyeti, İsviçre, Arjantin, Brezilya, Venezuela, Kanada, Küba, Meksika, Nikaragua, Peru, Amerika Birleşik Devletleri, Şili, Mısır, Zambiya, Fas, Kongo Cumhuriyeti, Tanzanya, Tunus, Etiyopya ve Güney Afrika'da faaliyet yürütmektedir. Öncelikli alanı Bağımsız Devletler Topluluğu üyesi devletler olan Rossotrudniçestvo milli hedefleri doğrultusunda aktif olarak bölgesel ve uluslararası kuruluşlarla etkileşime girmekte, farklı ülkelere yönelik çalışmalar yapmak için ortak programlar geliştirmekte ve uygulamaktadır. Rossotrudniçestvo gençlerle özel önem vermektedir. Her yıl yaklaşık 2000 kişiyi çeşitli turlar kapsamında Rusya'ya götürmektedir. Ajans "çokuluslu Rus kültürünün" dünyaya başarılı bir şekilde sunulmasının Rusya'nın dünyadaki imajı açısından önemli olduğunu düşündüğünü belirtmektedir. Özellikle Rusçanın öğretilmesine önem veren ajans çok sayıda ülkede kendi temsilcilerinde Rusça dil kursları vermektedir. Rusya'da üniversite eğitimi görecek yabancı öğrencilerin seçilmesinde aktif rol oynayan Rossotrudniçestvo ilgili ülkelerin eğitim kurumlarıyla iş birlikleri kurmak ve bu iş birliklerini genişletmek için aktif çalışmalar sürdürmektedir. Kurumun önemli faaliyetlerinden biri de yurtdışındaki Rus vatandaşlarıyla kurduğu irtibatlardır. Bu noktada Rossotrudniçestvo devlet programının çalışmalarına doğrudan katılmaktadır (Rs 2020).

"Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi"ne tabi olan Rossotrudniçestvo diğer uluslararası hukuki düzenlemelerin yanı sıra, Rus yasalarına uygun olarak kalkınma yardımı alan devletlerin teknik, finansal, insani ve diğer alanlardaki yardımlarla sürdürülebilir sosyo-ekonomik gelişimini hedeflediği belirtilmektedir. Rossotrudniçestvo, Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanlığının 8 Mayıs 2013 tarihli ve 476 sayılı ve ""Federal Bağımsız Devletler Topluluğu Ajansı'nın, yurtdışında yaşayan vatandaşların ve uluslararası insani iş birliğinin sorunları" başlıklı kararnameğine göre uluslararası kalkınma yardımı alanında faaliyet yürütür.

Bu kapsamda Orta Asya'da Kazakistan'ın Nur-Sultan (Astana) şehrinde (Kaz 2020), Özbekistan'ın Taşkent şehrinde (Uzb 2020), Kırgızistan'da Oş (Osh 2020) ve Bişkek'de (Kgz 2020), Tacikistan'da Hucend (Sugd 2020) ve Duşanbe'de (Tjk 2020), Pakistan'da Karaçi'de (Pak 2020) ve Moğolistan'da Ulan Batur'da (Mng 2020) Rusya Bilim ve Kültür Merkezleri adı altında faaliyet yürütmektedir. Afganistan'ın Kabil (Afg

2020) şehrinde ise Rusya Bilim ve Kültür Merkezi büyükelçilik bünyesinde temsil edilmektedir.³

Nur-Sultan Rusya Bilim ve Kültür Merkezi 12 Ekim 1998 tarihli Rusya Federasyonu Hükümeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti arasındaki anlaşmaya uygun olarak çalışmaktadır. Ana görevleri şu şekilde belirtilmiştir (Kaz 2020):

- Rusya ile Kazakistan arasındaki stratejik ortaklığın ve iş birliğinin gelişmesini teşvik etmek amacıyla kültürel, insani, bilimsel, teknik, eğitimsel ve bilgilendirme bağları alanında projeler ve ikili iş birliği programlarının uygulanması,
- Kazakistan Cumhuriyeti halkının tarih ve kültürle, Rusya Federasyonu'nun iç ve dış politikalarıyla, kültür, bilim, eğitim ve ekonomi alanındaki başarıları ile tanışması,
- Rusya ve Kazakistan'ın kültür, eğitim, bilim, spor vb. organizasyonları arasında iletişim kurulması ve iş birliğinin geliştirilmesine yardımcı olunması,
- Rusça eğitimi ve Rus dilinde eğitimin desteklenmesi,
- Uluslararası, bölgesel ve ulusal hükümet kuruluşları ile sivil toplum kuruluşları arasında temasların kolaylaştırılması,
- Rusya ve Kazakistan'ın şehirleri arasında ortaklıklar kurulması ve geliştirilmesine yardım.

Taşkent Rusya Bilim ve Kültür Merkezi 1 Şubat 2001 tarihinde, 6 Mayıs 1998 tarihli Hükümetler arası Anlaşma çerçevesinde Roszarubejtsentr (Rusça: Росзарубежцентр, Rusya Hükümeti Uluslararası Bilimsel ve Kültürel İş birliği Merkezi) kapsamında faaliyet yürütmeye başlamıştır. 2008 yılında Roszarubejtsentr'in halefi olarak kurulan Rossotrudniçestvo'ya bağlı olarak çalışmaya başlamıştır. Başlıca görevleri Özbekistan Cumhuriyeti'nde yaşayan Rus vatandaşlarını desteklemek, yurtdışında Rusça eğitimi teşvik etmek ve kamu diplomasisi mekanizmalarıyla insani ilişkiler geliştirmek olarak belirtilmektedir. Kültürel faaliyetlere ayrı bir önem verildiği ifade edilmekte ve Rus edebiyatçılarının ve sanatçılarının katılımlarıyla toplantılar, sergiler, konserler ve festivaller organize edilmektedir. Eğitimsel, metodolojik, görsel vb. yardımlar Rusya'dan Özbek eğitim kurumlarına ve kütüphanelerine hediye olarak aktarılmaktadır. Rusça kursları, Rus üniversitelerine girmek için hazırlık kursları, gazeteciler okulu, Rus-Özbek Tarihçileri Derneği, kütüphane vb. bölümleri bünyesinde barındırmaktadır. Bilimsel, kültürel, ekonomik, bilgi ve insani alanlarda yerel kuruluşlarla ilişkileri olduğu belirtilen Taşkent Rusya Bilim ve Kültür Merkezi'nin iş birliği yürüttüğü kuruluşlar arasında Özbekistan Rus Ortodoks Kilisesi'nin Piskoposluğu da bulunmaktadır.

Bişkek Rusya Bilim ve Kültür Merkezi ve Oş Rusya Bilim ve Kültür Merkezi'nin ana çalışma alanları, Kırgızistan'daki insani projelerin tanıtılması ve desteklenmesi, Kırgız halkına Rusya Federasyonu halklarının tarihçesi ve kültürü, iç ve dış politikaları, bilimsel, kültürel ve ekonomik potansiyeli, yurttaşlık örgütleri ile bağlarını genişletme ve güçlendirmesi, Kırgız ortaklarıyla - müzeler, tiyatrolar, sinemalar, konser ve sergi

³ Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın eski SSCB ülkeleri oldukları, Moğolistan'ın ise o dönemde Sovyet politikalarını izlediği ve Rusya'nın bu coğrafyada hala "baskın kültür" olarak adlandırılabilir konumda bulunduğunu söylemek mümkündür.

salonları, tartışma kulüpleri ve diğer kültürel organizasyonlarla, “çokuluslu” Kırgızistan'da Rusçanın tanıtımı olarak ifade edilmektedir. Verilen bilgilerde Rus dilinin geliştirilmesi ve korunmasına ilişkin proje, yarışma, seminer ve konferansların uygulanmasına özel ilgi gösterildiğine değinilmektedir (Kg2020).

Duşanbe Rusya Bilim ve Kültür Merkezi, 2 Eylül 2011 tarihinde, Tacikistan Cumhuriyeti Hükümeti ile Rusya Federasyonu Hükümeti arasında kültürel bilgi merkezlerinin kurulması ve koşulları konusunda imzalanan anlaşmada belirtilen hükümlere uygun olarak 2 Eylül 2011 tarihinde açılmıştır. Tacikistan'da yaşayan Rus vatandaşlarının ulusal kültürünün ana dilini ve değerlerini korumak ve kültürel, bilimsel, eğitimsel ve bilgi ihtiyaçlarını karşılamak için faaliyetler yürüttüğü söylenen Duşanbe Bilim ve Kültür Merkezi eğitim faaliyetlerine önem verdiğini belirlemekte, Tacikistan Cumhuriyeti Hükümeti'nin eğitimi temel ulusal önceliklerden biri olarak gördüğü, hükümetin ulusal eğitim sistemini yakın gelecekte “modern uluslararası gereklilikleri” karşılaması gerektiğini düşündüğünü ifade ettiği ve bunun Rusya için memnuniyet verici olduğu söylenmektedir. Rus üniversitelerinin Tacikistan Cumhuriyeti'nin sosyo-ekonomik potansiyelinin güçlendirilmesine yıllar boyunca katkıda bulunduğu ifade edilmektedir. Rus tarihçilerinin, arkeologların, dilbilimcilerin, coğrafyacıların, jeologların, botanikçilerin, zoologların, ekonomistlerin, diğer uzmanlıklardan bilim adamlarının katıldığı keşifler, cumhuriyetin ilk bilimsel kurumlarında sistematik ve odaklanmış bir bilimsel sürecin temelini oluşturan malzemeler topladıkları söylenmektedir. Merkezin faaliyetleri “Rusya'nın kalkınmaya ve ülkeler arasında daha başarılı bir iş birliği ve etkileşimin sağlanmasına verdiği önemin kanıtı” olarak ifade edilmektedir (Tjk 2020).

Hucend Rusya Bilim ve Kültür Merkezi, Duşanbe Bilim ve Kültür Merkezi ile benzer faaliyet alanlarına sahip olmakla birlikte 30 Kasım 2017'de açılmış ve birkaç ay içinde Sogd bölgesinde bir dizi eğitim, kültür ve insani proje gerçekleştirmeyi başlamıştır. Merkezin temel görevi Rus kültürünü tanıtmak ve Rus dilinin konumunu güçlendirmek olarak ifade edilmektedir. Hucend temsilcisi İvan Sergeyeviç merkezin giderek kendini geliştirmeye çalışan yetenekli yaratıcı gençlerin çekim merkezi haline geldiğini söylemekte ve “Kapılarımız Rusya, Rus dili, kültürü, değerleri ile ilgilenen herkese açık. Faaliyetlerimizin ilginç tarihi, kültürel ve insani projeler için temel oluşturacağına inanıyoruz” ifadelerini kullanmaktadır (Sugd 2020).

Karaçi Rusya Bilim ve Kültür Merkezi hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır. Merkezin 1960'ların ortalarında açıldığı, bölgede film ve belgesellerin gösterildiği, konserler, tiyatro ve sergilerin organize edildiği belirtilmektedir. Ayrıca bünyesinde Rus dili kadın kulübünün bulunduğu ifade edilmektedir (Pak 2020).

Kabil Rusya Bilim ve Kültür Merkezi büyükelçilik bünyesinde temsil edilmektedir. Yakın gelecekte, Kabil'deki Rusya Bilim ve Kültür Merkezi'nin resmi olarak açılmasının planlandığı belirtilmekte ve merkezin Afganistan'ın başkentinde yıkılan eski Sovyet Bilim ve Kültür Evi'nin yerine inşa edilecek modern ve çok işlevli bir kompleks olacağı ifade edilmektedir (Afg 2020).

Genel bir çerçeveye Rusya Orta Asya'da konserler, film ve belgesel gösterimleri, konferanslar, sergiler, edebiyat etkinlikleri, yarışma ve festivaller, eğitim faaliyetleri, sanat atölyeleri, teatral etkinlikler vb. düzenlemektedir. Rusça eğitimleri

verilmektedir. Rusya'ya kültürel gezi organizasyonları yapılmakta, çeşitli çevrelere yardım sağlamakta, Rusya'da eğitim almaya teşvik eden faaliyetler yürütmektedir.

Ayrıca kamu diplomasisi Rusya Bilim ve Kültür Merkezlerince açık bir şekilde tanımlanmaktadır. Buna göre:

Kamu diplomasisi, devletin uluslararası halkla ilişkilerini genişletmeyi amaçlayan devlet ve devlet dışı kuruluşların ortak bir faaliyettir. Rossotrudniçestvo'nun görevi, çeşitli sivil toplum kuruluşları, dernekler, sendikalar ve Rusya'nın diğer kuruluşları arasında üretken etkileşimin uygulanmasını içerir. Modern Rusya, kamu diplomasisinin gelişimi için büyük bir potansiyele sahiptir. Bu gelişim potansiyelinin en önemli ayağı, Rus dünyası- Rusya, Rus dili ve kültürü ile bağlantıda kalması gerektiğini düşünen milyonlarca insandır. "Yumuşak gücün" yetenekleri, olumlu bir ortam sağlamak, modern ittifaklar oluşturmak, Avrasya entegrasyonunu güçlendirmek için Rusya Federasyonu'nun bugün karşı karşıya olduğu zorluklara en uygun çözümdür: Kamu diplomasisi sadece ülkemize duyulan sempatiyi güçlendirmeye yardımcı olmakla kalmaz, aynı zamanda devletin belirli dış politika çıkarlarının desteklenmesini sağlayan sosyal ve kişilerarası ilişkileri teşvik eder.

Kamu diplomasisi başlığı altında ise dinamikleri göz önünde bulundurularak Rusya'nın milli çıkarları ve emperyal hedeflerine uygun olarak "Aşırılıkçılık ve uluslararası terörizm tehditleri" "Avrasya Entegrasyonunu Güçlendirme" "ekonomik forumlar gibi konularda çalışmalar yapmaktadır.

Sonuç

Ülkeler için kültürel iletişim ve diplomasi meşru bir kamu politikası olarak görülmektedir. Ancak 'meşruluğun sınırları'nın neler olduğu tartışılmalıdır. Kültürel iletişim veya diplomasi adı altında yürütülebilecek kültür emperyalizmi, asimilasyon, casus yetiştirme vb. faaliyetler bu meşruluk sınırlarını suiistimal edilebilir kılmaktadır. Optimist bir yaklaşımla, kültürel iletişim ve diplomasi kendi kültürünü anlatmak ve diğer ulusların kültürünü anlamaya çalışmaktır. Böylelikle karşılıklı anlayış gelişmesi umulmaktadır.

Öte yandan kültürel iletişim ve kültürel diplomasi faaliyetleri çoğu zaman kültürel alanın yanı sıra çoğu zaman bir istihbarat ve güvenlik faaliyeti olarak ele alınmaktadır. Yumuşak güç çerçevesi içerisinde muğlak yönler kazanmaktadır. Düşmanlara karşı zafer elde etme yöntemi olarak tanımlanması ve toplumlardaki açık ve ılımlı unsurların kalplerini kazanma çabaları gibi tanımlamalar buna işaret etmektedir.

Tüm bu tanımlamalar çerçevesinde ülkeler kabiliyet güçlerine göre kültürel iletişim ve diplomasi faaliyetleri yürütmektedir. Rusya bu faaliyetlerini resmi olarak Rossotrudniçestvo ana çatısı altında sahada Rusya Bilim ve Kültür Merkezler ile yürütmektedir. Rossotrudniçestvo 81 ülkede 98 temsilcilik tarafından temsil edilmekte ve 62 ülkede 74 Rusya Bilim ve Kültür Merkezi bulunmaktadır.

Bu kapsamda Orta Asya'da Kazakistan'ın Nur-Sultan (Astana) şehrinde, Özbekistan'ın Taşkent şehrinde Kırgızistan'da Oş ve Bişkek'de, Tacikistan'da Hucend ve Duşanbe'de Pakistan'da Karaçi'de ve Moğolistan'da Ulan Batur'da Rusya Bilim ve

Kültür Merkezleri adı altında faaliyet yürütmektedir. Afganistan'ın Kabil şehrinde ise Rusya Bilim ve Kültür Merkezi büyükelçilik bünyesinde temsil edilmektedir. Kendi tanımlamaları çerçevesinde Rusya Orta Asya'da kültürel iletişim ve kültürel diplomasinin doğasına uygun olarak, iletişimsel, ekonomik, istihbari vb. yönleri de bulunan, yumuşak güç kapsamında değerlendirilebilecek çalışmalar yapmaktadır.

KAYNAKLAR

AHIEZER, Aleksandr Samojlovič, (1998), *Rossija: Kritika İstoričeskogo Opyta. Sociokul'turnaja Dinamika Rossii*, T. II. Teorija i Metodologija. Slovar.

DICTIONARY, <https://www.dictionary.com/browse/pendulum-effect>, Erişim Tarihi: 16.05.2020.

FEIGENBAUM, Harvey B., (2002), **Globalization and Cultural Diplomacy**, Center For Arts And Culture.

FINN, Helena K., (2003), "The Case for Cultural Diplomacy: Engaging Foreign Audiences", *Foreign Affairs*, V. LXXXII (6): 15-20.

GÓRECKÍ, Wojciech, (2014), **Ever further from Moscow. Russia's stance on Central Asia**, Warsaw: Centre for Eastern Studies, No.48.

HOLDEN, J., BRIGGS, R., JONES, S., BOUND, K., (2007)., *Cultural Diplomacy*. London: Demos.

LARUELLE, Marlène, (2008), **Russia's Central Asia Policy and the Role of Russian Nationalism**, Silk Road Studies Program.

LO, Bobo, (2015), **Frontiers New and Old: Russia's Policy in Central Asia**, IFRI, No.82.

LUKE, Christina and KERSEL, Morag, (2013), **US Cultural Diplomacy and Archaeology: Soft Power, Hard Heritage**, Londra: Routledge.

MALASHENKO, Alexey, (2013), **The Fight for Influence: Russia in Central Asia**, Washington, Dc: Brookings Institution Press.

Moskovskij Gosudarstvennyj Tehničeskij Universitet imeni N.È.Baumana, "I.V. Kondakov. Vzgljad na İstoriju Russkoj Kul'tury v Celom", <http://www.bmstu.ru/ps/~nemtsov/fileman/download/%D0%98.%D0%92.%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%B2%20%D0%92%D0%B7%D0%B3%D0%BB%D1%8F%D0%B4%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%8E%20%D1%80%D1%83%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9%20%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D1%8B.docx>, Erişim Tarihi 22.04.2020.

NYE JR, Joseph S., (2008), "Public Diplomacy and Soft Power", **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, V. DCXVI (1): 94-109.

Predstavitel' (v sostave Posol'stva) v Kabule, Predstavitel'stvo Rossotrudničestva. "O predstavitel'stve", http://afg.rs.gov.ru/ru/about_Erişim Tarihi: 11.05.2020.

Predstavitel' (v sostave Posol'stva) v Kabule. "Predstavitel'stvo Rossotrudničestva", <http://afg.rs.gov.ru/ru/>, Erişim Tarihi: 01.05.2020.

Rossiyskij Centr Nauki i Kul'tury v Biškeke. "Predstavitel'stvo Rossotrudničestvo v Kirgizskoj Respublike", <http://kgz.rs.gov.ru/ru/>, Erişim Tarihi: 11.05.2020.

Rossiyskij Centr Nauki i Kul'tury v Duşanbe, Predstavitel'stvo Rossotrudničestva v Tadžikistane. "O predstavitel'stve", <http://tjk.rs.gov.ru/ru/about/>, Erişim Tarihi: 03.05.2020.

Rossiyskij Centr Nauki i Kul'tury v Duşanbe. "Predstavitel'stvo Rossotrudničestva v Tadžikistane", <http://tjk.rs.gov.ru/ru/>, Erişim Tarihi: 16.04.2020.

Rossiyskij Centr Nauki i Kul'tury v Hodžente. "Predstavitel'stvo Rossotrudničestva", <http://sugd.rs.gov.ru/%20>, Erişim Tarihi: 09.05.2020.

Rossiyskij Centr Nauki i Kul'tury v Hodžente. Predstavitel'stvo Rossotrudničestva. "O predstavitel'stve", http://sugd.rs.gov.ru/ru/about_Erişim Tarihi: 23.03.2020.

Rossiyskij Centr Nauki i Kul'tury v Karači, Predstavitel'stvo Rossotrudničestva. "O predstavitel'stve." http://pak.rs.gov.ru/ru/about_Erişim Tarihi: 17.04.2020.

Rossiyskij Centr Nauki i Kul'tury v Karači. "Predstavitel'stvo Rossotrudničestva", http://pak.rs.gov.ru/ru_Erişim Tarihi: 11.03.2020.

Rossiyskij Centr Nauki i Kul'tury v Nur-Sultane, "Predstavitel'stvo Rossotrudničestva v Respublike Kazahstan", http://kaz.rs.gov.ru/ru_Erişim Tarihi: 17.04.2020.

Rossiyskij Centr Nauki i Kul'tury v Nur-Sultane, Predstavitel'stvo Rossotrudničestva v Respublike Kazahstan. "O predstavitel'stve", <http://kaz.rs.gov.ru/ru/about/>, Erişim Tarihi: 16.02.2020.

Rossiyskij Centr Nauki i Kul'tury v Nur-Sultane, Predstavitel'stvo Rossotrudničestva v Respublike Kazahstan. "O predstavitel'stve", http://kgz.rs.gov.ru/ru/about_Erişim Tarihi: 25.04.2020.

Rossiyskij Centr Nauki i Kul'tury v Oşe, Predstavitel'stvo Rossotrudničestvo v Kirgizskoj Respublike. "O predstavitel'stve", <http://osh.rs.gov.ru/ru/about/>, Erişim Tarihi: 21.04.2020.

Rossiyskij Centr Nauki i Kul'tury v Oşe. "Predstavitel'stvo Rossotrudničestvo v Kirgizskoj Respublike", <http://osh.rs.gov.ru/ru/>, Erişim Tarihi: 15.02.2020.

Rossiyskij Centr Nauki i Kul'tury v Taşkente. "Predstavitel'stvo Rossotrudničestva v Respublike Uzbekistan", <http://uzb.rs.gov.ru/ru/>, Erişim Tarihi: 16.03.2020.

Rossiyskij Centr Nauki i Kul'tury v Ulan-Batore. "Predstavitel'stvo Rossotrudničestva v Mongolii", http://mng.rs.gov.ru/ru_Erişim Tarihi: 15.05.2020.

Rossotrudničestvo. "Federal'noe Agentstvo po Delam Sodružestva Nezavisimyh Gosudarstv, Sootečestvennikov, Proživajuşih za Rubežom, i po Meždunarodnomu Gumanitarnomu Sotrudničestvu", <http://rs.gov.ru/ru/about/>, Erişim Tarihi: 16.05.2020.

ZHANG, Hongzhou, (2015), "Building the Silk Road Economic Belt: Challenges in Central Asia", **Cambridge Journal of China Studies**, V.X(3): 17-35.

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN EPİSTEMOLOJİK İNANÇLARININ ELEŞTİREL DÜŞÜNME EĞİLİMLERİ İLE AKADEMİK ÖZYETERLİLİKLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ¹

Sıddıka Nur KANDEMİR *

Dr. Öğr. Üye. Eray EĞMİR **

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, ortaokul öğrencilerin epistemolojik inançlarının eleştirel düşünme eğilimleri ile akademik özyeterlilikleri üzerindeki etkisini incelemektir. Araştırma ilişkisel tarama modeli ile yürütülmüştür. Araştırmanın çalışma grubunu Afyonkarahisar il merkezinde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı resmi ortaokullarda 2019-2020 öğretim yılında öğrenim gören ve basit seçkisiz örnekleme yöntemi ile belirlenmiş 678 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Aypay (2011) tarafından geliştirilen beşli likert tipindeki 30 maddeden oluşan "Epistemolojik İnançlar Ölçeği", Ertaş Kılıç ve Şen (2014) tarafından geliştirilen beşli likert tipindeki 25 maddeden oluşan "Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeği" ve Ekici (2012) tarafından geliştirilen beşli likert tipindeki 33 maddeden oluşan "Akademik Öz-Yeterlilik Ölçeği" kullanılmıştır. Verilerin analizinde betimsel istatistik analizleri, Pearson korelasyon analizi, ilişkisiz örneklemler t-Testi ve Tek Yönlü MANOVA analizi yapılmıştır. Araştırmada epistemolojik inanç ölçeğinin "Öğrenme Süreci-Otorite/Uzman Bilgisine Şüphe" ve "Öğrenme Çabası" alt boyutu ile akademik özyeterlilik ölçeği arasında ve "Öğrenme Süreci-Otorite/Uzman Bilgisine Şüphe", "Öğrenme Çabası" ve "Bilginin Kesinliği" alt boyutları ile eleştirel düşünme eğilimi ölçeği arasında ise pozitif yönlü orta düzeyde anlamlı bir ilişki görülmüştür. Bununla birlikte eleştirel düşünme eğilimi ölçeği ile akademik özyeterlilik ölçeği arasında pozitif yönlü yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki vardır. Araştırmanın bir diğer sonucuna göre epistemolojik inanç ölçeğinin "öğrenme süreci-otorite/uzman bilgisine şüphe", "doğuştan sabit yetenek", "öğrenme çabası" ve "bilginin kesinliği" alt boyut düzeylerinin, öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimleri ve akademik özyeterlilik üzerinde anlamlı bir etki yaptığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Epistemolojik İnanç, Eleştirel Düşünme, Akademik Özyeterlilik, Ortaokul Öğrencileri.

THE EFFECT OF EPISTEMOLOGICAL BELIEFS OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS ON CRITICAL THINKING TENDENCY AND ACADEMIC SELF-EFFICACY

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine the effect of epistemological beliefs of secondary school students on their critical thinking tendencies and academic self-efficacy. The

¹ Bu çalışmanın etik açıdan bir sakınca taşımadığı Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun almış olduğu 14.03.2019 tarih ve 31731878-050.01.04 sayılı karar ile tespit edilmiştir. Bu makale Afyon Kocatepe Üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü bünyesinde yapılan "Ortaokul öğrencilerinin epistemolojik inançlarının Eleştirel düşünme eğilimleri ile akademik özyeterlilikleri üzerindeki etkisi (Afyonkarahisar örnekleme)" isimli tez çalışmasından üretilmiştir.

* Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, sddknrkdndmr03@gmail.com, Orcid ID: 0000-0003-3054-1011

** Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Programları Ve Öğretim Anabilim Dalı, eegmir@aku.edu.tr, Orcid ID: 0000-0003-3054-1011

study was designed with correlational survey method. The study group of the research, which was determined by simple random sampling, consists of 678 secondary school students studying in the official secondary schools affiliated to the Ministry of Education in the city center of Afyonkarahisar in the 2019-2020 academic year. In the research, data were collected using "Epistemological Beliefs Scale" which was developed by Aypay (2011) with 30 items, "Critical Thinking Disposition Scale" which was developed by Ertaş Kılıç and Şen (2014) with 25 items and "Academic Self-Efficacy Scale" which was developed by Ekici (2012) with 33 items. In the analysis of the data, descriptive statistics analysis, Pearson correlation analysis, independent samples t-Test and One Way MANOVA analysis were performed. As a result of the research, there was a significant, positive and moderate correlation between "learning process-doubt about authority/expert knowledge" and "learning effort" subscales of the epistemological belief scale and the academic self-efficacy scale and between "learning process-doubt about authority/expert knowledge", "learning effort" and "precision of knowledge" subscales and critical thinking disposition scale. However, there is a positive and highly significant relationship between critical thinking disposition scale and academic self-efficacy scale. Also, it was seen that the epistemological beliefs scale's "learning process-authority/expert knowledge", "innate fixed ability", "learning effort" and "certainty of knowledge" sub-dimension levels had a significant effect on secondary school students' critical thinking tendencies and academic self-efficacy.

Keywords: Epistemological Belief, Critical Thinking, Academic Self-Efficacy, Secondary School Students.

Giriş

Eğitimi yönlendiren temel paradigmanın değişmesi ile alanyazında eğitim süreçlerindeki etkilerinin incelendiği kavramlar da farklılaşmış ve çeşitlenmiştir. Eğitim ortamlarında öğrencilerin bireysel farklılıklarına yönelik yapılan vurgu, öğrencilerin öğrenme süreçlerini etkileyen olguların araştırılmasını beraberinde getirmiştir. Bu kavramlara göz atıldığında düşünme becerileri, üstbilgi, bireyin bilgiye bakışını belirleyen unsurlar ve akademik başarıya ilişkin öznel yapı ve potansiyeller gibi hususlar çalışma konusu olarak sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.

Eğitim sistemlerini dönüştüren güncel paradigmlar öğrenme ortamlarında, nesnel gerçeklik yerine öznel ve durumsal gerçekliklerin varlığını kabul etmektedir. Yapılandırmacı öğrenme kuramına göre tüm öğrenmeler zihindeki yapılandırmalar üzerine temellenir ve birey kendi deneyimlerinden hareketle etkin biçimde bilgiyi oluşturur (Akınoğlu, 2012). Bu anlayış öğrenme ortamında bireyin bilgiye ulaşması, sorgulaması, yorumlaması ve yapılandırması sorumluluğunu kendisine verir. Bu nedenle bireyin bilgiye yaklaşımı ve bakışı günümüz eğitim sistemlerinin önemseydiği bir husustur.

Bireyin bilgiye dönük kabullerinin felsefi tabanını oluşturan epistemolojik inançlar da eğitsel süreçler açısından önemli bir değişken olarak görülmektedir. Epistemoloji kavramı tanımlanırken bilginin doğası, kaynağı, niteliği, bilgiye ulaşma ve bilgiyi iletme özellikleri üzerinde durulmuştur (Demir ve Acar, 1992; Güngör, 2016; Öztürk, 2009; Tezci ve Uysal, 2004).

Epistemolojik inançlar bireyin bilgi konusundaki görüşlerini ve öğrenmenin hangi yollarla gerçekleştiğine dair inançlarını kapsamaktadır (Deryakulu, 2004). Elder (1999) epistemolojiyi bilimin amacına, bilimsel bilginin kaynaklarına, bilginin değişen doğasına

ve bilimsel bilginin uygunluğuna dair sahip olunan görüşler olarak tanımlarken; Hofer (2001) ise epistemolojik inancın bilginin tanımı, yapılanması, değerlendirilmesi, pozisyonu ve oluşumu üzerinde etkili bir kavram olduğuna dikkat çekmiştir. Bu yönüyle sahip olduğu epistemolojik inançlar, bireyin bilgi ile ilişkide olduğu tüm bağlamlarda etki yapmaktadır.

Öğretim süreçleri de bu bağlamlardan en önemlisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Öğretim sürecinde öğretmenlerin ve öğrencilerin felsefi yönelimleri, öğretme-öğrenme sürecindeki tüm etkileşimin yapısını oluşturur (Hogg ve Vaughan, 2005). Öğretmenlerin ve öğrencilerin bu süreçte kendine biçtiği rol, öğretimin nasıl gerçekleşeceğine dönük tercihler ve öğretim ortamlarının düzenlenmesine dair kararlar hep felsefi yönelimlerin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Öğretmenlerin benimsemiş oldukları eğitim inançları, eğitsel faaliyetlerinin yürütülmesinde işe koşulan yöntem ve teknikler, öğrenme ortamındaki yaklaşımların kuramsal temelleri, öğrenci ile kurulan yetkin düzeydeki iletişim ve sistematik sınıf yönetimi gibi öğeleri barındırmaktadır (Çapa ve Çil, 2000). Epistemolojinin de felsefi inançların önemli bir bileşeni olduğu düşünüldüğünde, bilgiye ilişkin yaklaşımların eğitsel tüm kararlarda başvurulacak bir referans kaynağı olduğu ifade edilebilir. Hatta epistemolojik inançlar sadece formal eğitimin değil yaşam boyu öğrenmenin etkili bir dinamiğidir (Hofer, 2001).

Epistemolojik inanç kavramıyla ilişkili ve bireyin bilgi birimlerine ve öğrenmeye yaklaşımını etkileyen kavramlardan biri ise eleştirel düşünmedir (Ennis, 1991). Eleştirel düşünme hatalardan arınmış bir düşüncüyü ortaya çıkarmayı hedefleyen öz kontrollü bir düşünme biçimidir (Şahinel, 2002). Ennis (1985) eleştirel düşünmeyi neye inanılacağına veya ne yapılacağına karar vermeye dönük mantıklı ve yansıtıcı düşünme olarak ifade etmiştir (akt. Nosich, 2012). Paul (1995) ise eleştirel düşünmeyi, düşündüğümüz esnada düşüncemizi daha nitelikli kılmak amacıyla kendi düşüncelerimiz hakkında düşünme şeklinde ifade etmiştir (akt. Paul ve Elder, 2013). Bu iki temel tanım incelendiğinde, eleştirel düşünmenin yansıtıcı düşünme ve metabilşsel düşünmeyle yakından ilişkili olduğu görülmektedir.

Eleştirel düşünme bireyin bir amaç doğrultusunda kendi isteği ile bilgiyi sınıadığı ve farklı yönlerini tartıştığı, fikirleri çözümlyip değerlendirdiği düşünme biçimidir (Gürkaynak, Üstel ve Gülgöz, 2008). Doğanay (2000) eleştirel düşünmeyi birçok zihinsel etkinliği içeren çok yönlü bir süreç olarak tanımlarken; Demirel (2007), bilgiyi etkin bir şekilde edinme, değerlendirme, işe koşma yeteneği ve eğilimi olarak ifade etmiştir. Yani eleştirel düşünme, düşüncede netliği sağlamaya çalışarak bir şeyin erdemini ya da değerini belirlemek amacıyla uygun olan değerlendirme standartlarını kullanmaktır (Paul ve Elder, 2013). Bu yönüyle eleştirel düşünmenin bireyin bilgiye bakışıyla yakından ilintili olduğu görülmektedir.

Eleştirel düşünme birtakım alt becerilerden oluşur ancak bu becerilere sahip olmak tek başına eleştirel düşünmeye yetmez; aynı zamanda bu yönde bir eğilim de gereklidir (Giancarlo, 2006). Baydar (2012) eğilimin, becerilerin kullanımını kolaylaştırdığı gibi destekleyici ve yönlendirici bir özellik de taşıdığını ifade etmiştir. Ennis'e (1996) göre eğilim, bir şeyi yapmaya yatkınlıktır. Eleştirel düşünme için eğilim ise kişinin karşılaştığı durum, olay ve bilgi birimlerine ilişkin, bir ölçüt uyarınca eleştirel bakışı kullanma isteği anlamına gelmektedir (Zhang, 2003).

Beyer'e (1988) göre bireyin eleştirel düşünme eğilimi kazanabilmesi için farklı görüş ve inançlara şüphe ile yaklaşması, hipotezlerin nedenlerini açık bir şekilde belirlemeye çalışması, alternatif savlar geliştirmesi, tutarlılık içeren bir düşünme tarzını benimsemesi ve gerçeği arama konusunda cesur ve azimli olması gerekmektedir. Perkins, Jay ve Tishman (1993) yatkınlıklar, hassasiyetler ve yetenekler ile ilişkili üçlü eleştirel düşünme eğilimleri teorisinden söz ederken, Facione, Sanchez, Facione ve Gainen (1995) tutum, değer ve eğilimlerin bağlamı noktasında, insanların problem çözme becerisi ile ilişkisine dair doğruyu arama, açık fikirlilik, analitiklik, sistematiklik, özgüven, merak ve yargılamanın olgunluğu olarak yedi farklı zihin alışkanlığı olduğunu belirtmiştir. Bunun yanında eleştirel düşünme eğiliminin kazanılabilmesi için özyeterlilik kavramı önemli bir yere sahiptir (Schommer-Aikins ve Hutter, 2002).

Bireyin karşılaştığı bilgi birimi üzerinde standartlara uygun bir düşünme sürecini yürütmesi, bu süreçte tüm farklı görüş ve eğilimleri dikkate alması ve gerektiğinde yargısını güncelleme davranışı göstermesi, kendine yönelik algısıyla ilintilidir (Ennis, 1996). Özyeterlilik algısı bireyin eleştirel düşünme sürecini ne kadar ciddi ve ısrarlı biçimde yürüteceğini belirleyen bir olgudur. Özyeterlilik bireyin bir eylemi gerçekleştirmesi için gerekli bağlamı organize edip, süreci başarıyla tamamlamaya dönük öz algısıdır (Bandura, 1977). Özyeterlilik kavramı bireye ilişkin tüm performans durumları için geçerli bir kavramdır. Bu kavramın eğitsel bağlamlarda karşımıza çıkan biçimi ise akademik özyeterliliktir.

Akademik özyeterlilik bireylerin akademik bir görevi istenen düzeyde başarabileceklerine (Pajares, 2012 akt. Koç, Arslan, 2017) veya akademik bir amaca ulaşabileceklerine yönelik inancı olarak ifade edilmektedir (Chun ve Choi, 2005; akt. Kaleli, 2016). Öğrencilerin akademik özyeterliliklerinin gelişmesi akademik başarıyı olumlu yönde etkilediği gibi, akademik özyeterliliği yüksek öğrencilerin zor durumlarla daha kolay baş ettikleri görülmektedir (Millburg, 2009).

Akademik özyeterliliğin teknik beceri, sosyal statü ve bilişsel uygulama olmak üzere üç boyutu bulunmaktadır. Teknik beceri, öğrencinin edindiği bilgiyi, kendi iş alanına uygulayabilme becerisidir. Yani kişinin almış olduğu eğitim sayesinde verilen bir görevi amacına uygun bir şekilde yerine getirmesi olarak tanımlanmaktadır. Sosyal statü kavramı ise bireyin çevresindeki kişilerin, toplum içerisinde onu layık gördükleri pozisyon olarak ifade edilmektedir. Bilişsel uygulama ise öğrenmeye dayalı bir kavramdır (Biricik, 2015).

Bu bağlamda epistemolojik inancın özyeterlilik ile de ilişkili olduğu ifade edilebilir (Schommer-Aikins, Duell ve Hutter, 2005; Schommer-Aikins, Duell ve Barker, 2003). Bireyin bilgiye bakışı, öğretim sürecinde işe koştuğu öğrenme stratejilerini ve düşünme biçimlerini yordamaktadır. Akademik özyeterlilik bireyin hem bir akademik görevin üstesinden gelmesine dönük motivasyonu hem de bu göreve dair sahip olduğu birikim ve hazırbulunuşluğu içerir. Dolayısıyla birey öncelikle başarı ve yeterlilik kavramlarına dair öznel tanımlarını bilgiye bakışı çerçevesinde yapar. Zira birey bilginin kendi dışındaki kaynaklardan ve özellikle otoritelerden, doğuştan gelen bir yetiyle, belirgin bir kesinlikte ve çaba gösterilmeden elde edildiğine inanıyorsa dışsal yüklemeler yapmaya eğilimli olacak ve buna uygun bir özyeterlilik çerçevesi belirleyecektir. Bunun tersi bir

durumda ise hem eleştirel bakışı hem de özyeterlilik algısı daha içsel ve kontrol edilebilir bir bakışla yönlendirilebilecektir (Schommer-Aikins, 1990; 1993).

Bu bilgiler ışığında öğrencilerin epistemolojik inançlarının öğrenme sürecindeki birçok zihinsel eylemin temelini oluşturduğu söylenebilir. Konu ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde Özbay (2016) çalışmasında ortaokul öğrencilerinin fen bilimleri dersine ilişkin bilimsel epistemolojik inançlarını incelemiştir. Yapılan bir diğer çalışmada ise Kaleli (2016) özyeterlilik ile akademik başarı güdüsü arasındaki ilişkiye odaklanmıştır. Koçoğlu (2017) ise yapmış olduğu çalışmada fen bilimleri ve matematik öğretmenlerinin derste kullandıkları yöntem, teknik ve stratejilerin, özerklik desteğine ve ortaokul öğrencilerinin eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerine katkısını incelemiştir. Yapılan çalışmalar dikkate alındığında epistemolojik inanç, eleştirel düşünme ve akademik özyeterliliğin öğrenciler üzerindeki etkisinin aynı anda incelendiği bir araştırmaya rastlanmamıştır.

Araştırmanın Önemi

Öğrencilerin epistemolojik inançları öğrenme sürecindeki birçok zihinsel eylemin temelini oluşturur. Öğrencilerin bilgiye ilişkin inançları onların bilişsel performanslarını ve öğrenme süreci sonunda ulaşılan ürünleri etkiler. Öğrencilerin epistemolojik inançları onların potansiyellerini kullanma düzeylerini ve akademik başarılarını etkilemektedir (Buehlve Alexander, 2001; Cano ve Cardella-Elawar, 2004; Schraw, 2001).

Öğretme-öğrenme sürecinde bireysel farklılıklara duyarlı bir ortamın düzenlenmesine dair çabalar günümüz öğretim sistemlerinin önemli bir uğraş alanı haline gelmiştir. Nitelikli bir öğretim süreci gerçekleştirmeyi amaç edinen tüm ülkeler öğrencilerin felsefi inanç, düşünme becerileri, öğrenme stilleri, özyeterlilik ve özdüzenleme yetileri gibi birçok husustaki farklılıklarının eğitimde temsil edildiği bir sistemi oluşturmaya çalışmaktadır. Bu çabanın ilk adımı da bu olgulara dönük betimsel ve ilişkisel çalışmaların yapılmasıdır. Bu çalışmada da öğrencilerin epistemolojik inanç, eleştirel düşünme eğilimi ve akademik özyeterliliklerine dönük elde edilecek verilerin ilgili literatüre katkı yapması beklenmektedir. Böyle bir çalışma bu alanda yapılacak olan çalışmalara örnek teşkil edebilir. Ayrıca çalışma sonucunda epistemolojik inancın eleştirel düşünme eğilimi ile akademik özyeterlilik üzerinde anlamlı bir etki oluşturduğu tespit edilirse, öğrencilere epistemolojik inanç ve eleştirel düşünmenin önemini fark etmeleri konusunda farkındalığı artırıcı çalışmalar yapılabilir.

Bunun yanı sıra soyut düşünmenin ortaya çıktığı ve kullanılmaya başlandığı kademe olan ortaokul kademesinde, düşünme becerilerine ve bilgiye bakışa dair tespitlerin yapılması ve bu tespitler uyarınca öğretim sürecinin organize edilmesi, bireyin bu beceri ve inançlarının sonraki öğretim kademelerindeki düzeyini doğrudan etkileyebilir. Hatta bireyin formal öğretim sonrasındaki yaşam kalitesinin de düşünme becerisi ve felsefi inançlarının yönü ve seviyesi ile ilişkili oluşu (Ennis, 1991; Nosich, 2012) bu olgulara dönük çalışmaları önemli kılmaktadır.

Bu araştırmada ortaokul öğrencilerinin epistemolojik inançlarının eleştirel düşünme eğilimleri ile akademik özyeterlilikleri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Aynı zamanda ortaokul öğrencilerinin sahip oldukları epistemolojik inanç, eleştirel düşünme

eğilimi ve akademik özyeterlilik düzeylerinin belirlenmesi ve bu üç olgu arasındaki ilişkinin ortaya konulması da çalışmanın amaçları arasındadır.

Araştırmanın problem cümlesi “Ortaokul öğrencilerinin epistemolojik inançlarının eleştirel düşünme eğilimleri ile akademik özyeterlilikleri üzerinde anlamlı bir etkisi var mıdır?” olarak belirlenmiştir. Bunun yanında çalışmanın alt problemleri şu şekildedir;

1. Ortaokul öğrencilerinin epistemolojik inanç, eleştirel düşünme eğilimi ve akademik özyeterlilik düzeylerinin dağılımı nasıldır?

2. Ortaokul öğrencilerinin epistemolojik inançlarının alt boyutları ile akademik özyeterlilikleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

3. Ortaokul öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri ile akademik özyeterlilikleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

4. Ortaokul öğrencilerinin epistemolojik inançlarının alt boyutları ile eleştirel düşünme eğilimleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

5. Ortaokul öğrencilerinin epistemolojik inanç alt boyut düzeylerinin (öğrenme süreci-otorite/uzman bilgisine şüphe, doğuştan/sabit yetenek, öğrenme çabası, bilginin kesinliği), eleştirel düşünme eğilimleri ve akademik özyeterlilikleri üzerinde anlamlı bir etkisi var mıdır?

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları ve veri toplanması ve analizi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Araştırmada ortaokul öğrencilerinin epistemolojik inançlarının eleştirel düşünme eğilimleri ile akademik özyeterlilikleri üzerindeki etkisinin incelenmesi amacıyla nicel araştırma desenlerinden ilişkisel tarama deseni kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli, iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkinin betimlenmesi amacıyla yapılan araştırmalardır (Fraenkel ve Wallen, 2009). İlişkisel tarama modelinde, değişkenlerin birlikte değişip değişmediği, değişme varsa bunun nasıl olduğu belirlenmeye çalışılır (Karasar, 2015).

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu Afyonkarahisar il merkezinde resmi ortaöğretim okullarında 2019-2020 eğitim-öğretim yılında öğrenim gören basit seçkisiz örnekleme yoluyla seçilen 678 öğrenci oluşturmaktadır. Örneklemin evreni temsil etme geçerliğini sağlamak amacıyla, Krejcie ve Morgan (1970) tarafından oluşturulan formüle göre % 95`lik güven düzeyi için 331 kişilik örneklemin yeterli olacağı belirlenmiştir. Ancak sınıf düzeyi değişkeninin dört grup olması ve ölçeğin hatalı doldurulma ihtimali göz önünde bulundurularak örneklem geniş tutulmaya çalışılmıştır. Örnekleme dâhil edilen öğrenciler bir bilgisayar programı aracılığı ile çekilen kura sonucu belirlenmiştir. Çalışmanın verilerini toplamak için belirlenen örneklemin değişkenlere göre dağılımı Tablo 1`de verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Demografik Özellikleri

Değişkenler	f	%
--------------------	----------	----------

Cinsiyet	Kadın	336	49,6
	Erkek	342	50,4
	Toplam	678	100
Sınıf Düzeyi	5.sınıf	165	24,3
	6.sınıf	166	24,5
	7.sınıf	173	25,5
	8.sınıf	174	25,7
	Toplam	678	100
Anne Eğitim Düzeyi	İlkokul	207	30,5
	Ortaokul	235	34,7
	Lise	148	21,8
	Üniversite	70	10,3
	Lisansüstü	18	2,7
	Toplam	678	100
Baba Eğitim Düzeyi	İlkokul	148	21,8
	Ortaokul	194	28,6
	Lise	197	29,1
	Üniversite	97	14,3
	Lisansüstü	42	6,2
Toplam	678	100	
Aile Gelir Düzeyi	0-2000 TL	260	38,3
	2000-4000TL	257	37,9
	4000 TL ve Üzeri	161	23,7
	Toplam	678	100

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın bu kısmında ortaokul öğrencilerin epistemolojik inançlarının eleştirel düşünme eğilimleri ile akademik özyeterlilikleri üzerindeki etkisini inceleyebilmek amacıyla veri toplama aracı olarak kullanılan “Epistemolojik İnançlar Ölçeği”, “Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeği” ve “Akademik Öz-Yeterlilik Ölçeği” hakkında bilgi sunulmuştur.

Epistemolojik İnançlar Ölçeği

Yapılan araştırmada ilk olarak Chan ve Elliot (2002; 2004) tarafından geliştirilen ve Aypay (2011) tarafından Türkçeye uyarlanan 30 maddelik “Epistemolojik İnançlar Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek, varyansın % 37,18’ini açıklayan dört boyuta sahiptir.

“Öğrenme Süreci-Otorite/Uzman Bilgisine Şüphe” olarak adlandırılan ilk boyut 11 maddeden oluşmaktadır. Bu boyut öğrencilerin öğrenme ve bilgi edinme süreçlerini, bilgi edinirken bilgiye yönelik yaklaşımlarını incelemek ve öğrencilerin uzman bilgisine olan güven ve şüphe düzeylerini ölçmeyi hedeflemektedir. “Bilgi edinme sürecini ve derslerin özünü anlamak bilgi edinmekten daha önemlidir”, “Eğer insanlar bir şeyi hemen anlayamazlarsa, çabalamayı sürdürmelidirler” ve “Alanında uzman kişilerin gerçekte ne kadar bildikleri hakkında sık sık düşünürüm” maddeleri bu boyuta ilişkin örnek bir maddelerdir. İkinci boyut olan “Doğuştan/Sabit Yetenek” boyutunda yeteneğin doğuştan olduğu ve değişmez olduğu üzerine dururken bir yandan da yeteneğin değişebileceği inancını kapsayan sekiz tane madde bulunmaktadır. Maddelere örnek olarak “Bir kişinin doğuştan getirdiği yeteneği onun yapabileceklerini sınırlandırır”, “Öğrenme yeteneklerimiz doğuştan belirlenmiştir” ve “Bazı çocuklar bazı dersleri/konuları öğrenmede doğuştan yeteneksizdirler” maddeleri gösterilebilir. Üçüncü boyut olan “Öğrenme Çabası” boyutu öğrenmede çabanın önemini ve öğrencilerin çabaya yönelik görüşlerini ölçmeyi hedefleyen beş maddeden oluşmaktadır. “Bir şeyi öğrenmek gerçekten uzun zaman ve çaba ister”, “Ne kadar öğreneceğini en çok gösterdiğin çaba belirlenir” ve “İlerlemek çok fazla çalışma ister” maddeleri bu boyuta ait maddelerdendir. Dördüncü boyut ise altı maddeden oluşan “Bilginin Kesinliği” boyutudur. Bu boyut bilginin sabit ve kesin olup olmadığı konusunda öğrenci görüşlerini ölçmeyi hedefler. “Bilimsel bilgi kesindir ve değişmez”, “Alan uzmanları ne söylerlerse söylesinler şüphe duymam” ve “Bilim adamları araştırmayı sürdürürlerse eninde sonunda gerçekleri bulacaklardır” maddeleri bu boyuttaki maddelere örnek gösterilebilir.

Ölçek maddeleri beşli likert tipinde (5=Çok katılıyorum–1=Hiç katılmıyorum) yanıtlanmaktadır. Ölçeğin tümü yerine boyutların toplam puanının alınması tercih edilmektedir. “Epistemolojik İnanç Ölçeğinin” alt boyutları olan “Öğrenme Süreci-Otorite/Uzman Bilgisine Şüphe” alt boyutundan en düşük 11, en yüksek 55 puan, “Doğuştan/Sabit Yetenek” alt boyutundan en düşük 8, en yüksek 40 puan, “Öğrenme Çabası” alt boyutundan en düşük 5, en yüksek 25 puan, “Bilginin Kesinliği” alt boyutundan ise en düşük 6, en yüksek 30 puan alınabileceği görülmektedir. Alınan puanın yüksek oluşu, bireyin ilgili boyutun ifade ettiği inanca daha yüksek düzeyde sahip olduğunu göstermektedir.

Ölçeğin dört alt faktörü için hesaplanan Alpha katsayıları sırasıyla .77, .74, .59 ve .52’dir. Epistemolojik inançlar ölçeğinin “Öğrenme Süreci-Otorite/Uzman Bilgisine Şüphe” alt boyutunun bu çalışmaya ait güvenilirlik incelendiğinde Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısının .67, “Doğuştan/Sabit Yetenek” alt boyutunun .74 ve “Öğrenme Çabası” alt boyutunun .64 olarak bulunduğu yani oldukça güvenilir oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Epistemolojik inanç eğilimi ölçeğinin “Bilginin Kesinliği” alt boyutunun bu çalışmaya ait güvenilirlik incelendiğinde ise Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısının .47 yani düşük derecede güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeği

Çalışmada kullanılan ikinci ölçek, Florida Üniversitesi araştırmacıları tarafından geliştirilen ve Ertaş Kılıç ve Şen (2014) tarafından Türkçeye uyarlanan beşli likert tipindeki 25 maddeden oluşan “UF/EMI Eleştirel Düşünme Eğilim Ölçeği” olarak

belirlenmiştir. Ölçekte üç farklı alt boyut bulunmaktadır. Bunlardan ilki “katılım” alt boyutudur. Bu boyutta öğrencilerin becerilerini kullanmak, akıl yürütmek, problem çözmek, yargıya varmak ve bu süreci açıklayabilme düzeylerini ölçmeyi hedefleyen 11 madde bulunmaktadır. “Çok çeşitli konular birbiriyle ilişkilendirebilirim”, “Problemleri çözmek için fırsatlar ararım” ve “Zor sorulara cevap aramaktan hoşlanırım” ifadeleri bu boyuta ilişkin bir maddelerdir. İkinci alt boyut ise yedi maddeden oluşan “bilişsel olgunluk” alt boyutudur. Bu boyut öğrencilerin karar alma süreçlerindeki eğilimleri, başkalarının görüşlerine açık olma, farklı bakış açısı araştıran ve bunları objektif bir şekilde ele alabilen öğrenci görüşlerini ölçmeyi hedefler. “Benimle aynı fikirde olmasalar bile başkalarının fikirlerini dikkatlice dinlerim”, “Fikirlerime katılmayan insanlarla da iyi geçinebilirim” ve “Bir karara varırken pek çok soru sorarım” maddeleri bu boyuta ait maddelere örnek olarak gösterilebilir. Üçüncü alt boyut ise yedi maddeden oluşan “yenilikçilik” alt boyutudur. Bu boyutta öğrencilerin doğru olanı bulma arzusu içerisinde yeni bilgileri araştırma, okuma ve sorgulama düzeylerini ölçmeyi hedefleyen maddeler yer almaktadır. Bu boyuttaki maddelere “Pek çok konu hakkında bilgi edinmekten hoşlanırım”, “Bir öğrenme ortamındayken pek çok soru sorarım” ve “Bir konu hakkında iyi bilgilendirilmiş olmak önemlidir” maddeleri gösterilebilir.

Ölçekten alınabilecek maksimum puan 125 iken, minimum puan ise 25 olarak belirlenmiştir. Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı ölçeğin tümü için 0,91; katılım alt boyutu için 0,88; bilişsel olgunluk alt boyutu için 0,70; yenilikçilik alt boyutu için 0,73 olarak elde edilmiştir. Bununla birlikte eleştirel düşünme eğilimi ölçeğinin bu çalışmaya ait güvenilirlik incelendiğinde ölçeğin tamamının Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısının .90 yani yüksek derecede güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Tavşancıl, 2006).

Akademik Öz-Yeterlilik Ölçeği

Çalışmada kullanılan son ölçek ise Owen ve Froman (1988) tarafından geliştirilen ve Ekici (2012) tarafından “Akademik Öz-Yeterlilik Ölçeği: Türkçeye Uyarlama, Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması” adlı çalışma ile uyarlanan beşli likert tipindeki 33 maddeden oluşan “Akademik Öz-Yeterlilik Ölçeği” olarak belirlenmiştir. Ölçek, varyansın % 45,8’ini açıklayan üç boyuttan oluşmaktadır. 10 maddeden oluşan “sosyal statü” boyutu öğrencilerin toplum içindeki yeri, konumu, öğrencilerin derslere düzenli olarak katılmaya yönelik algıları ve öğrencilerin saygı görme eğilimlerini ölçmeyi hedeflemektedir. Bu boyutundaki maddelere örnek olarak “Öğretim elemanlarının sana saygı duymasını sağlama”, “Derslere düzenli olarak katılma” ve “Öğrenci problemlerinin çözümünde sorumluluk üstlenme” ifadeleri gösterilebilir. 19 maddeden oluşan “bilişsel uygulamalar” boyutu öğrencilerin çevreye yönelik inanç, bilgi, düşünce ve ödevlerinin niteliğini ölçmeyi hedeflemektedir. Bu boyutundaki maddelere örnek olarak “Okuduğun bir metinde fikirlerin çoğunu anlama”, “Basit matematik hesaplarını kullanma” ve “Yüksek nitelikli bir dönem ödevi yazma” ifadeleri gösterilebilir. Üçüncü boyut olan “teknik beceriler” boyutu dört maddeden oluşmaktadır. Bu boyut öğrencilerin işle ilgili bilgi ve teknik bilgilerini ölçmeyi hedeflemektedir. Bu boyuta ilişkin maddelere örnek olarak “Ders içeriğini diğer derslerin materyaliyle ilişkilendirme”, “Bilgisayar kullanma” ve “Kütüphaneden en iyi şekilde yararlanabilme” ifadeleri gösterilebilir.

Ölçekten alınabilecek maksimum puan 165 iken, minimum puan ise 33 olarak belirlenmiştir. Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı ölçeğin tümü için 0,86; sosyal statü alt boyutu için 0,88; bilişsel uygulamalar alt boyutu için 0,82; teknik beceriler alt boyutu için 0,90 olarak elde edilmiştir. Bununla birlikte akademik özyeterlilik ölçeğinin bu çalışmaya ait güvenilirlik incelendiğinde ise .92 yani yüksek derecede güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Tavşancıl, 2006).

Verilerin Toplanması ve Analizi

Ortaokul öğrencilerinin epistemolojik inançlarının eleştirel düşünme eğilimleri ile akademik özyeterlilikleri üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla, belirlenen ölçekler uygulamanın yapılacağı ortaokullarda 5, 6, 7. ve 8. sınıf öğrencilerinden oluşan 678 öğrenciye uygulanmıştır. Uygulama sonuçları bilgisayar ortamına aktarılmış ve verilerin analizine uygun olarak istatistiksel testler uygulanarak analizler yapılmıştır. Bu çalışmanın etik açıdan bir sakınca taşımadığı Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun almış olduğu 14.03.2019 tarih ve 31731878-050.01.04 sayılı karar ile tespit edilmiştir.

İlk olarak epistemolojik inanç ölçeğinin alt boyutlarının, eleştirel düşünme eğilimi ölçeğinin ve akademik özyeterlilik ölçeğinin normallik varsayımlarına yönelik incelemeler yapılmış ve değerler Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Boyutlara İlişkin Basıklık ve Çarpıklık Değerleri

Boyutlar	Min.	Maks.	\bar{X}	SS	Çarpıklık	Basıklık	
Epistemolojik İnançlar	Öğrenme Süreci- Otorite/Uzman Bilgisine Şüphe	1,64	5	3,70	0,53	-0,50	0,31
	Doğuştan/Sabit Yetenek	1	5	2,76	0,77	0,22	-0,09
	Öğrenme Çabası	1	5	3,97	0,72	-0,73	0,35
	Bilginin Kesinliği	1,33	5	3,29	0,64	-0,04	-0,03
Eleştirel Düşünme Eğilimi	1,58	5	3,75	0,65	-0,34	-0,24	
Akademik Özyeterlilik	1,39	5	3,60	0,70	-0,15	-0,50	

Bu kapsamda aritmetik ortalama, mod ve medyanın eşit ya da yakın olmasının, çarpıklık ve basıklık katsayılarının ± 1 sınırları içinde 0'a yakın olmasının normal dağılıma işaret ettiği şeklinde yorumlanarak (Tabachnick ve Fidell, 2013) verilerin normal dağılım gösterdiği sonucuna ulaşılmış ve bu nedenle veri analizinde parametrik testler seçilmiştir.

Çalışmada epistemolojik inanç ölçeğinin alt boyutları gelişmemiş, az gelişmiş ve gelişmiş olarak gruplara ayrılmış ve grupların puan aralıkları Tablo 3'te verilmiştir. Gruplandırma yapılırken gelişmiş epistemolojik inançlara işaret eden "Öğrenme Süreci-Otorite/Uzman Bilgisine Şüphe" ve "Öğrenme Çabası" alt boyutlarına ilişkin puanların artışı, gelişmemiş epistemolojik inançlara işaret eden "Doğuştan/Sabit Yetenek" ve

“Bilginin Kesinliği” alt boyutlarına dair puanların ise azalışı epistemolojik inançların gelişmişliği olarak yorumlanmıştır.

Tablo 3. Epistemolojik İnanç Ölçeği ve Alt Boyutlarının Puan Aralıkları

Boyutlar	Gelişmemiş	Az Gelişmiş	Gelişmiş
Öğrenme Süreci-Otorite/Uzman Bilgisine Şüphesi	$11 \leq x \leq 25$	$26 \leq x \leq 40$	$41 \leq x \leq 55$
Doğuştan/Sabit Yetenek	$30 \leq x \leq 40$	$19 \leq x \leq 29$	$8 \leq x \leq 18$
Öğrenme Çabası	$5 \leq x \leq 11$	$12 \leq x \leq 18$	$19 \leq x \leq 25$
Bilginin Kesinliği	$22 \leq x \leq 30$	$14 \leq x < 22$	$6 \leq x < 14$

Bulgular

Bu bölümde araştırmanın problem ve alt problemleri ile ilgili analiz ve yorumlara yer verilmiştir.

Epistemolojik İnanç, Eleştirel Düşünme Eğilimi ve Akademik Özyeterlilik Düzeylerine İlişkin Bulgular

Araştırmada ilk olarak “Ortaokul öğrencilerinin epistemolojik inanç, eleştirel düşünme eğilimi ve akademik özyeterlilik düzeylerinin dağılımı nasıldır?” alt problemi incelenmiştir. Tablo 4’te epistemolojik inanç ölçeğinin alt boyutlarına ait puan aralığının frekans dağılımı analizleri verilmiştir.

Tablo 4. Epistemolojik İnanç Ölçeğinin Alt Boyutlarının Puan Aralığı Frekans Dağılımı

Boyutlar	Gelişmemiş	Az Gelişmiş	Gelişmiş
	N	N	N
Öğrenme Süreci-Otorite/Uzman Bilgisine Şüphesi	6	298	374
Doğuştan /Sabit Yetenek	80	413	185
Öğrenme Çabası	20	189	469
Bilginin Kesinliği	216	428	34

Epistemolojik inanç eğilimi ölçeğinin alt boyutlarına ilişkin dağılım incelendiğinde öğrencilerin genellikle az gelişmiş inanç düzeyine sahip oldukları görülmektedir. “Öğrenme Süreci-Otorite/Uzman Bilgisine Şüphesi” ve “Öğrenme Çabası” alt boyutlarında öğrencilerin büyük kısmının gelişmiş düzeyde inançlara sahip oldukları görülürken, “Doğuştan/Sabit Yetenek” ve “Bilginin Kesinliği” alt boyutlarında ise az gelişmiş düzeyde inanca sahip öğrencilerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Gelişmemiş düzeyde inanca sahip öğrencilerin sayısının en fazla “Bilginin Kesinliği” alt boyutunda bulunması da dikkat çekici bir bulgudur.

Tablo 5'te araştırmada kullanılan üç ölçek ve alt boyutlarına ilişkin elde edilen puanların ortalamaları ve standart sapmaları verilmiştir.

Tablo 5.Epistemolojik İnanç, Eleştirel Düşünme Eğilimi ve Akademik Özyeterlilik Düzeylerine İlişkin Betimsel İstatistikler

Ölçek/Alt Boyutlar		N	\bar{X}	SS
Epistemolojik İnançlar	Öğrenme Süreci-Otorite/Uzman Bilgisine Şüphe	678	3,70	5,92
	Doğuştan /Sabit Yetenek	678	2,76	6,17
	Öğrenme Çabası	678	3,97	3,63
	Bilginin Kesinliği	678	3,29	3,89
Eleştirel Düşünme Eğilimi		678	3,75	16,34
Katılım		678	3,76	7,82
Bilişsel Olgunluk		678	3,74	4,96
Yenilikçilik		678	3,75	5,11
Akademik Özyeterlilik		678	3,60	23,28
Sosyal Statü		678	3,56	7,30
Bilişsel Uygulamalar		678	3,62	14,57
Teknik Beceriler		678	3,57	3,29

Analiz sonucunda öğrencilerin “Öğrenme Süreci-Otorite/Uzman Bilgisine Şüphe” alt boyutuna “Katılıyorum”, “Doğuştan/Sabit Yetenek” alt boyutuna “Kararsızım”, “Öğrenme Çabası” alt boyutuna “Katılıyorum”, “Bilginin Kesinliği” alt boyutuna ise “Kararsızım” düzeyinde cevap verdikleri görülmektedir.

Eleştirel düşünme ölçeğinin geneline öğrencilerin verdiği cevapların “Katılıyorum” düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte öğrencilerin “Katılım”, “Bilişsel Olgunluk” ve “Yenilikçilik” alt boyutlarına da “Katılıyorum” düzeyinde cevap verdikleri görülmüştür.

Aritmetik ortalamalar incelendiğinde akademik özyeterlilik ölçeğinin geneline öğrencilerin verdiği cevapların “Fazla Güvenirim” düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Ayrıca öğrencilerin “Sosyal Statü”, “Bilişsel Uygulamalar” ve “Teknik Beceriler” alt boyutlarına da “Fazla Güvenirim” düzeyinde cevap verdikleri görülmüştür.

Epistemolojik İnanç ile Akademik Özyeterlilik Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Araştırmada ikinci olarak “Ortaokul öğrencilerinin epistemolojik inançları “öğrenme süreci-otorite/uzman bilgisine şüphe”, “doğuştan sabit yetenek”, “öğrenme çabası” ve “bilginin kesinliği” alt boyutları ile akademik özyeterlilikleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?” alt problemi incelenmiştir. Bu ilişkinin yönünü ve düzeyini belirlemek amacıyla yapılan Pearson korelasyon analizine ilişkin bulgular Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Epistemolojik İnanç ile Akademik Özyeterlilik Arasındaki İlişki

Epistemolojik İnanç Alt Boyutları (1, 2, 3, 4) ve Akademik Özyeterlilik (5) Değişkenleri	1.	2.	3.	4.	5.
1.Öğrenme Süreci-Otorite/Uzman Bilgisine Şüphe	1				
2.Doğuştan /Sabit Yetenek	0,107**	1			
3.Öğrenme Çabası	0,564**	0,010	1		
4.Bilginin Kesinliği	0,371**	0,397**	0,401**	1	
5.Akademik Özyeterlilik	0,539**	0,036	0,442**	0,269**	1

**p<0,01

Veriler incelenirken korelasyon katsayısının 0,70-1,00 arasında olması yüksek, 0,70-0,30 arasında olması orta ve 0,30-0,00 arasında olması ise düşük düzeyde bir ilişki olarak ele alınmıştır (Büyüköztürk, 2017: 32). Tablo 14 incelendiğinde epistemolojik inancın “Öğrenme Süreci-Otorite/Uzman Bilgisine Şüphe” ($p=0,000$; $p<0,01$; $r=0,539^{**}$) ve “Öğrenme Çabası” ($p=0,000$; $p<0,01$; $r=0,442^{**}$) alt boyutları ile akademik özyeterlilik düzeyleri arasında pozitif yönlü orta düzeyde anlamlı bir ilişki görülmüştür. Epistemolojik inancın “Bilginin Kesinliği” alt boyutu ile akademik özyeterlilik arasında pozitif yönlü düşük düzeyde anlamlı bir ilişki görülmüştür ($p=0,000$; $p<0,01$; $r=0,269^{**}$). Ayrıca epistemolojik inancın “Doğuştan/Sabit Yetenek” alt boyutu ile akademik özyeterlilik arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir ($p=0,356$; $p>0,01$; $r=0,036$). Buna göre gelişmiş epistemolojik inançlara işaret eden boyutlara ilişkin düzey arttığında akademik özyeterlilik de artış göstermektedir. Buna karşın düşük epistemolojik inanca işaret eden boyutların düzeyinin artışı ile akademik özyeterlilik arasında zayıf bir ilişki bulunduğu görülmektedir.

Eleştirel Düşünme Eğilimi ile Akademik Özyeterlilik Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Araştırmada üçüncü olarak “Ortaokul öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri ile akademik özyeterlilikleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?” alt problemi incelenmiştir. Bu ilişkinin yönünü ve düzeyini belirlemek amacıyla yapılan Pearson korelasyon analizine dair bulgular Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Eleştirel Düşünme Eğilimi ile Akademik Özyeterlilik Arasındaki İlişki

Değişkenler	Eleştirel Düşünme Eğilimi	Akademik Özyeterlilik
Pearson Korelasyon	1	0,751**
Eleştirel Düşünme Eğilimi	p	,00
	N	678

Akademik Özyeterlilik	Pearson Korelasyon	0,751**	1
	p	,00	
	N	678	678

**p<0,01

Tablo 7 incelendiğinde eleştirel düşünme eğilimi ile akademik özyeterlilik düzeyleri arasında pozitif yönlü yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki görülmüştür (p=0,000; p<0,01; r=0,751**). Bu bağlamda öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimleri arttıkça akademik özyeterlilik düzeyleri de yükselmektedir.

Epistemolojik İnanç ile Eleştirel Düşünme Eğilimi Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Araştırmada dördüncü olarak “Ortaokul öğrencilerinin epistemolojik inançları “öğrenme süreci-otorite/uzman bilgisine şüphe”, “doğuştan sabit yetenek”, “öğrenme çabası” ve “bilginin kesinliği” alt boyutları ile eleştirel düşünme eğilimleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?” alt problemi incelenmiştir. Bu ilişkinin yönünü ve düzeyini belirlemek amacıyla yapılan Pearson korelasyon analizine dair bulgular Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. Epistemolojik İnanç ile Eleştirel Düşünme Eğilimi Arasındaki İlişki

Epistemolojik İnancın Alt Boyutları (1, 2, 3, 4) ve Eleştirel Düşünme Eğilimi (5) Değişkenleri	1.	2.	3.	4.	5.
1.Öğrenme Süreci-Otorite/Uzman Bilgisine Şüphe	1				
2.Doğuştan/Sabit Yetenek	0,107**	1			
3.Öğrenme Çabası	0,564**	0,010	1		
4.Bilginin Kesinliği	0,371**	0,397**	0,401**	1	
5.Eleştirel Düşünme Eğilimi	0,626**	0,046	0,539**	0,315**	1

**p<0,01

Tablo 8 incelendiğinde epistemolojik inancın “Öğrenme Süreci-Otorite/Uzman Bilgisine Şüphe” (p=0,000; p<0,01; r=0,626**), “Öğrenme Çabası” (p=0,000; p<0,01; r=0,539**) ve “Bilginin Kesinliği” (p=0,000; p<0,01; r=0,315**) alt boyutları ile eleştirel düşünme eğilimi arasında pozitif yönlü orta düzeyde anlamlı bir ilişki görülmüştür. Buna karşın epistemolojik inancın “Doğuştan/Sabit Yetenek” alt boyutu ile eleştirel düşünme eğilimi arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir (p=0,235; p>0,01; r=0,046).

Epistemolojik İnanç Düzeyinin Eleştirel Düşünme Eğilimi ve Akademik Özyeterlilik Üzerine Etkisine Dair Bulgular

Araştırmada son olarak “Ortaokul öğrencilerinin epistemolojik inanç alt boyut düzeylerinin, eleştirel düşünme eğilimleri ve akademik özyeterlilikleri üzerinde anlamlı bir etkisi var mıdır?” alt problemi incelenmiştir. Bu etkileri belirlemek amacıyla Tek

Yönlü MANOVA analizi yapılmıştır. Tek Yönlü MANOVA analizini gerçekleştirmeden önce gerekli olan ön şartları incelemek amacıyla grupların normallik analizi yapılmış ve basıklık çarpıklık değerleri incelenmiştir. Veriler Tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 9. Değişkenlere İlişkin Basıklık ve Çarpıklık Değerleri

Epistemolojik İnanç Alt Boyutları	Gruplar	Değişkenler	N	\bar{X}	Çarpıklık	Basıklık
Öğrenme Süreci- Otorite/ Uzman Bilgisine Şüphe	Gelişmemiş(1)	Eleştirel düş.eğilimi	6	63,16	-0,97	0,99
		Akademik öz.	6	82,66	0,04	-1,31
	Az Gelişmiş(2)	Eleştirel düş.eğilimi	298	85,04	-0,08	0,01
		Akademik öz.	298	108,07	0,17	0,04
	Gelişmiş(3)	Eleştirel düş.eğilimi	374	101,54	-0,36	-0,38
		Akademik öz.	374	128,01	-0,58	0,22
Doğuştan Sabit Yetenek	Gelişmemiş(1)	Eleştirel düş.eğilimi	80	102,35	-0,28	-0,73
		Akademik öz.	80	127,93	-0,29	-0,85
	Az Gelişmiş(2)	Eleştirel düş.eğilimi	413	91,45	-0,17	-0,20
		Akademik öz.	413	116,10	-0,04	-0,48
	Gelişmiş(3)	Eleştirel düş.eğilimi	185	95,90	-0,54	-0,25
		Akademik öz.	185	121,04	-0,28	-0,25
Öğrenme Çabası	Gelişmemiş(1)	Eleştirel düş.eğilimi	20	69,85	-0,44	0,27
		Akademik öz.	20	96,75	1,54	3,46
	Az Gelişmiş(2)	Eleştirel düş.eğilimi	189	84,98	0,11	-0,16
		Akademik öz.	189	106,78	0,37	0,27
	Gelişmiş(3)	Eleştirel düş.eğilimi	469	98,59	-0,40	0,00
		Akademik öz.	469	124,6	-0,48	0,02
Bilginin	Gelişmemiş(1)	Eleştirel	216	100,12	-0,75	0,87

Kesinliği	düş.eğilimi				
	Akademik öz.	216	127,50	-0,72	0,44
Az Gelişmiş(2)	Eleştirel düş.eğilimi	428	91,55	-0,19	-0,25
	Akademik öz.	428	115,56	-0,10	-0,57
Gelişmiş(3)	Eleştirel düş.eğilimi	34	84,94	0,53	-0,67
	Akademik öz.	34	105,29	0,23	-0,30

Bu bağlamda, aritmetik ortalama, mod ve medyanın eşit ya da yakın olması ve çarpıklık ve basıklık katsayılarının ± 1 sınırları içinde 0'a yakın olması normal dağılımın varlığına kanıt olarak değerlendirilerek (Tabachnick ve Fidell, 2013) "Doğuştan Sabit Yetenek" ve "Bilginin Kesinliği" alt boyutlarında verilerin normal dağılım gösterdiği sonucuna ulaşılmış ve Tek Yönlü MANOVA analizi yapılmıştır. Bunun ardından yapılan Levene testleri aracılığı ile tüm homojenlik değerlerinin .05'ten büyük çıktığı belirlenmiş ve varyansların homojenliği varsayımının da sağlanmış olduğu tespit edilmiştir.

"Öğrenme Süreci-Otorite/Uzman Bilgisine Şüphe" ve "Öğrenme Çabası" alt boyutlarında verilerin normal dağılım göstermediği sonucuna ulaşılmış ve ilişkisiz örneklem t-Testi yapılmıştır.

Epistemolojik İnancın Öğrenme Süreci-Otorite/Uzman Bilgisine Şüphe Alt Boyut Düzeyinin Eleştirel Düşünme Eğilimi ve Akademik Özyeterlilik Üzerine Etkisine Dair Bulgular

Araştırmada "Ortaokul öğrencilerinin epistemolojik inancın "öğrenme süreci-otorite/uzman bilgisine şüphe" alt boyut düzeylerinin, eleştirel düşünme eğilimleri ve akademik özyeterlilikleri üzerinde anlamlı bir etkisi var mıdır?" alt problemi incelenmiştir. Bu etkiyi belirlemek amacıyla Tek Yönlü MANOVA analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda Epistemolojik inanç "öğrenme süreci-otorite/uzman bilgisine şüphe" alt boyutu gelişmemiş (1) (N=6), az gelişmiş (2) (N=298) ve gelişmiş (3) (N=374) olarak gruplara ayrıldığında grupların normal bir dağılım göstermediği görülmüş ve gelişmemiş grup az gelişmiş gruba dâhil edilmiştir. Bu veriler Tek Yönlü Manova analizinin yapılması için uygun olmaması nedeniyle ilişkisiz örneklem t-Testi yapılmıştır. Analize ilişkin bulgular Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10. Öğrenme Süreci-Otorite/Uzman Bilgisine Şüphe Alt Boyutunun, Eleştirel Düşünme Eğilimi ve Akademik Özyeterlilik Üzerindeki Fark Testi Bulguları

Değişkenler	Düzeyler	N	\bar{X}	SS	Sd	t	P
Eleştirel Düşünme Eğilimi	Az Gelişmiş(1)	304	3,38	0,60	675	-15,53	,00
	Gelişmiş(2)	374	4,06	0,52			
Akademik	Az Gelişmiş(1)	304	3,25	0,61	675	-12,63	,00

Özyeterlilik	Gelişmiş(2)	374	3,87	0,65
--------------	-------------	-----	------	------

Tablo 10'daki veriler incelendiğinde epistemolojik inancın öğrenme süreci-otorite/uzman bilgisine şüphe alt boyut düzeyinin, eleştirel düşünme eğilimi ($p=0,000$, $p<0,05$) ve akademik özyeterlilik üzerinde ($p=0,000$, $p<0,05$) anlamlı bir fark oluşturduğu görülmektedir. Ayrıca az gelişmiş grup ile gelişmiş grup arasında gelişmiş grup lehine bir fark görülmüştür. Bu bağlamda ilgili boyutta gelişmiş bir inanç düzeyine sahip olmanın öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimi ve akademik özyeterlilik düzeylerini arttırdığı ifade edilebilir.

Epistemolojik İnançın Doğuştan Sabit Yetenek Alt Boyut Düzeyinin Eleştirel Düşünme Eğilimi ve Akademik Özyeterlilik Üzerine Etkisine Dair Bulgular

Araştırmada “Ortaokul öğrencilerinin epistemolojik inancın “doğuştan sabit yetenek” alt boyut düzeylerinin, eleştirel düşünme eğilimleri ve akademik özyeterlilikleri üzerinde anlamlı bir etkisi var mıdır?” alt problemi incelenmiştir. Bu amaçla gerçekleştirilen Tek Yönlü MANOVA analizine ilişkin bulgular Tablo 11’de sunulmuştur.

Tablo 11. Doğuştan Sabit Yetenek Alt Boyutunun, Eleştirel Düşünme Eğilimi ve Akademik Özyeterlilik Üzerindeki Etkisi

Değişkenler	Düzyeler	N	\bar{X}	SS	Sd	F	P
Eleştirel Düşünme Eğilimi	Gelişmemiş(1)	80	102,35	12,18	2-675	17,51	,00
	Az Gelişmiş(2)	413	91,45	16,17			
	Gelişmiş(3)	185	95,90	16,88			
Akademik Özyeterlilik	Gelişmemiş(1)	80	127,93	20,79	2-675	10,04	,00
	Az Gelişmiş(2)	413	116,10	23,45			
	Gelişmiş(3)	185	121,04	22,77			

Tablo 11’deki veriler incelendiğinde epistemolojik inancın doğuştan sabit yetenek alt boyut düzeyinin, eleştirel düşünme eğilimleri ($p=0,000$, $p<0,05$) ve akademik özyeterlilik üzerinde ($p=0,000$, $p<0,05$) anlamlı bir etki yaptığı görülmüştür. Farklığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek için yapılan Post Hoc testinin sonuçları Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12. Doğuştan Sabit Yetenek Alt Boyut Düzeylerinin, Eleştirel Düşünme Eğilimi ve Akademik Özyeterlilik Üzerindeki Etkisine İlişkin Post Hoc Testi

Değişkenler	Düzyeler	Düzyeler-2	Anlamlı Fark	P
Düşünme Eğilimi	Gelişmemiş(1)	Az Gelişmiş(2)	10,89*	0,000

		Gelişmiş(3)	6,44*	0,007
	Az Gelişmiş(2)	Gelişmemiş(1)	-10,89*	0,000
		Gelişmiş(3)	-4,45*	0,005
	Gelişmiş(3)	Gelişmemiş(1)	-6,44*	0,007
		Az Gelişmiş(2)	4,45*	0,005
Akademik Özyeterlilik	Gelişmemiş(1)	Az Gelişmiş(2)	11,83*	0,000
		Gelişmiş(3)	6,88	0,065
	Az Gelişmiş(2)	Gelişmemiş(1)	-11,83*	0,000
		Gelişmiş(3)	-4,94*	0,040
	Gelişmiş(3)	Gelişmemiş(1)	-6,88	0,065
		Az Gelişmiş(2)	4,94*	0,040

Tablo 12 incelendiğinde eleştirel düşünme eğilimi ve akademik özyeterlilik düzeylerinde gelişmemiş grup ile az gelişmiş grup arasında gelişmemiş grup lehine, gelişmiş grup ile az gelişmiş grup arasında gelişmiş grup lehine bir fark görülürken eleştirel düşünme eğilimi ölçeğinde gelişmemiş grup ile gelişmiş grup arasında gelişmemiş grup lehine bir fark görülmüştür. Bu bağlamda öğrencilerin ilgili boyutta gelişmiş bir inanca sahip olması az gelişmiş inanca sahip olanlarla karşılaştırıldığında eleştirel düşünme eğilimi ve akademik özyeterlilik düzeylerini artırmaktadır.

Epistemolojik İnançın Öğrenme Çabası Alt Boyut Düzeyinin Eleştirel Düşünme Eğilimi ve Akademik Özyeterlilik Üzerine Etkisine Dair Bulgular

Araştırmada “Ortaokul öğrencilerinin epistemolojik inancın “öğrenme çabası” alt boyut düzeylerinin, eleştirel düşünme eğilimleri ve akademik özyeterlilikleri üzerinde anlamlı bir etkisi var mıdır?” alt problemi incelenmiştir. Bu etkiyi belirlemek amacıyla Tek Yönlü MANOVA analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda Epistemolojik inanç “öğrenme çabası” alt boyutu gelişmemiş (1) (N=20), az gelişmiş (2) (N=189) ve gelişmiş (3) (N=469) olarak gruplara ayrıldığında grupların normal bir dağılım göstermediği görülmüş ve gelişmemiş grup az gelişmiş gruba dâhil edilmiştir. Bu veriler Tek Yönlü Manova analizinin yapılması için uygun olmaması nedeniyle ilişkisiz örneklem t-Testi yapılmıştır. İlgili analizin bulguları Tablo 13’te sunulmuştur.

Tablo 13. Öğrenme Çabası Alt Boyutunun, Eleştirel Düşünme Eğilimi ve Akademik Özyeterlilik Üzerindeki Fark Testi Bulguları

Değişkenler	Düzeyler	N	\bar{X}	SS	Sd	t	p
Eleştirel Düşünme Eğilimi	Az Gelişmiş(1)	209	3,34	0,64	676	-12,14	,00
	Gelişmiş(2)	469	3,94	0,56			
Akademik	Az Gelişmiş(1)	209	3,20	0,60	676	-10,48	,00

Özyeterlilik	Gelişmiş(2)	469	3,77	0,67
--------------	-------------	-----	------	------

Tablo 13'teki veriler incelendiğinde epistemolojik inancın öğrenme çabası alt boyut düzeylerinin, eleştirel düşünme eğilimleri ($p=0,000$, $p<0,05$) ve akademik özyeterlilik üzerinde ($p=0,000$, $p<0,05$) anlamlı bir fark oluşturduğu görülmüştür. Ayrıca az gelişmiş grup ile gelişmiş grup arasında gelişmiş grup lehine bir fark görülmüştür. Bu bağlamda ilgili boyutta gelişmiş bir inanç düzeyine sahip olmanın öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimi ve akademik özyeterlilik düzeylerini arttırdığı ifade edilebilir.

Epistemolojik İnancın Bilginin Kesinliği Alt Boyut Düzeyinin, Eleştirel Düşünme Eğilimi ve Akademik Özyeterlilik Üzerine Etkisine Dair Bulgular

Araştırmada “Ortaokul öğrencilerinin epistemolojik inancın “bilginin kesinliği” alt boyut düzeylerinin, eleştirel düşünme eğilimleri ve akademik özyeterlilikleri üzerinde anlamlı bir etkisi var mıdır?” alt problemi incelenmiştir. Bu amaçla yapılan Tek Yönlü MANOVA analizine ilişkin bulgular Tablo 14'te sunulmuştur.

Tablo 14. Bilginin Kesinliği Alt Boyutunun, Eleştirel Düşünme Eğilimi ve Akademik Özyeterlilikler Üzerindeki Etkisi

Bağımlı Değişken	Düzyeler	N	\bar{X}	SS	Sd	F	p
Eleştirel Düşünme Eğilimi	Gelişmemiş(1)	216	100,12	14,47	2-675	27,13	,00
	Az Gelişmiş(2)	428	91,55	16,24			
	Gelişmiş(3)	34	84,94	17,09			
Akademik Özyeterlilik	Gelişmemiş(1)	216	127,50	22,89	2-675	26,86	,00
	Az Gelişmiş(2)	428	115,56	21,72			
	Gelişmiş(3)	34	105,29	27,92			

Tablo 14'teki veriler incelendiğinde epistemolojik inancın bilginin kesinliği alt boyut düzeylerinin, eleştirel düşünme eğilimi ($p=0,000$, $p<0,05$) ve akademik özyeterlilik üzerinde ($p=0,000$, $p<0,05$) anlamlı etki yaptığı görülmüştür. Farklığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek için yapılan Post Hoc testinin sonuçları Tablo 15'te verilmiştir.

Tablo 15. Bilginin Kesinliği Alt Boyutu Gruplarının, Eleştirel Düşünme Eğilimi ve Akademik Özyeterlilikler Üzerindeki Etkisine İlişkin Post Hoc Testi

Değişkenler	Düzyeler	Düzyeler-2	Anlamlı Fark	P
Eleştirel Düşünme Eğilim	Gelişmemiş(1)	Az Gelişmiş(2)	8,57*	0,000
		Gelişmiş(3)	15,18*	0,000
	Az Gelişmiş(2)	Gelişmemiş(1)	-8,57*	0,000

Akademik Özyeterlilik	Gelişmiş(3)	Gelişmiş(3)	6,61*	0,049
		Gelişmemiş(1)	-15,18*	0,000
		Az Gelişmiş(2)	-6,61*	0,049
	Gelişmemiş(1)	Az Gelişmiş(2)	11,94*	0,000
		Gelişmiş(3)	22,21*	0,000
		Gelişmemiş(1)	-11,94*	0,000
	Az Gelişmiş(2)	Gelişmiş(3)	10,26*	0,028
		Gelişmemiş(1)	-22,21*	0,000
		Az Gelişmiş(2)	-10,26*	0,028

Tablo 15 incelendiğinde bilginin kesinliği alt boyutu gruplarının, eleştirel düşünme eğilimi ve akademik özyeterlilik üzerinde gelişmemiş grup ile az gelişmiş grup ve gelişmemiş grup ile gelişmiş grup arasında gelişmemiş grup lehine, az gelişmiş grup ile gelişmiş grup arasında az gelişmiş grup lehine bir fark oluşturduğu görülmüştür. Bu bağlamda ilgili boyutta gelişmiş bir inanç düzeyine sahip olmanın öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimi ve akademik özyeterlilik düzeylerini azalttığı ifade edilebilir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Araştırmada ortaokul öğrencilerinin epistemolojik inançlarının eleştirel düşünme eğilimleri ile akademik özyeterlilikleri üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bununla birlikte ortaokul öğrencilerinin sahip oldukları epistemolojik inanç, eleştirel düşünme eğilimi ve akademik özyeterlilik düzeylerinin belirlenmesi ve bu üç olgu arasındaki ilişkinin ortaya konulması da çalışmanın amaçları arasındadır.

Çalışmada ilk olarak araştırmaya katılan ortaokul öğrencilerinin epistemolojik inanç düzeylerinin dağılımı incelenmiştir. Öğrenciler, ölçeğin “Öğrenme Süreci-Otorite/Uzman Bilgisine Şüphe” alt boyutuna “Katılıyorum”, “Doğuştan/Sabit Yetenek” alt boyutuna “Kararsızım”, “Öğrenme Çabası” alt boyutuna “Katılıyorum”, “Bilginin Kesinliği” alt boyutuna ise “Kararsızım” düzeyinde cevap vermişlerdir. Öğrencilerin “Öğrenme Süreci-Otorite/Uzman Bilgisine Şüphe” ve “Öğrenme Çabası” alt boyutlarına katılıyorum düzeyinde cevap vermeleri epistemolojik inançlarının gelişmiş olduğu sonucunu desteklerken öğrencilerin bilgiyi değerlendirme, bilginin oluşumu, bilme ve öğrenmenin nasıl gerçekleştiğine dair bir bilince sahip olduklarını göstermektedir.

Bununla birlikte “Doğuştan/Sabit Yetenek” ve “Bilginin Kesinliği” alt boyutları epistemolojik inancın zamanla değişen ve geliştirilebilen bir yapı olduğuna ve bilginin durumsal bir yapıya sahip olduğuna dair anlayışa ters bir kabulü temsil etmektedir. Öğrencilerin bu boyutlara “Kararsızım” düzeyinde cevap vermeleri, öğrencilerde epistemolojik inancın değişebilir oluşu ve bilginin bağlamsal ve öznel süreçlerle yapılandırılabilir oluşu noktasında bir inanca sahip olsalar da bu inancın yeteri kadar gelişmemiş olduğunu göstermektedir.

Bu alt problem doğrultusunda ölçekte en yüksek ortalamaya sahip olan maddeler “Eğer insanlar bir şeyi hemen anlayamazlarsa, çabalamayı sürdürmelidirler”

ve “Bir kişi yeterince çok çabalarsa, dersin özünü anlar.” olarak belirlenmiştir. Maddelerden anlaşılacağı üzere öğrencilerin öğrenme sürecinde çaba göstermeyi önemsedikleri ve bu çabanın kendilerini başarıya götüreceğine inandıkları görülmektedir. Buna karşın en düşük ortalamaya sahip olan maddeler ise “Yeteneğin doğuştan belirlenmiş olduğundan, daha akıllı olmak için yapabileceğim çok fazla bir şey yoktur” ve “Gerçekten akıllı olan öğrenciler, okulda başarılı olmak için çok fazla çalışmak zorunda kalmazlar” olarak belirlenmiştir. Bu maddeler incelendiğinde öğrencilerde yeteneğin ve buna bağlı olarak başarının doğuştan gelen potansiyele yüksek düzeyde bağlı olduğuna ve ne kadar çaba gösterebilir de bir değişiklik olmayacağına düşük seviyede inandıkları söylenebilir.

Gümüştekin Ertugay (2019), yapmış olduğu çalışmada okul öncesi öğretmen adaylarının epistemolojik inanç düzeyleri ile ilgili en yüksek aritmetik ortalamanın “Öğrenme Süreci-Otorite/Uzman Bilgisine Şüphe” alt boyutuna, en düşük aritmetik ortalamanın ise “Bilginin Kesinliği” alt boyutuna ait olduğunu belirlemiş ve çalışmamızla benzer sonuçlara ulaşıldığı görülmüştür. Bu sonuçlar doğrultusunda öğrencilerin öğrenme sürecinde uzman bilgisine şüphe ile yaklaşma yönünde olumlu görüş bildirdikleri yani öğrencilerin bilgiyi sorgulayan, irdeleyen bir yapıda oldukları görülmektedir. Bilginin kesinliği konusunda ise öğrencilerin bilgiyi sorgulama imkânlarının ve bilginin değişim gösteren bir yapıda olduğunun bilincinde olmadıkları görülmektedir.

Özkantar Kaya'nın (2018) yapmış olduğu çalışmada, beden eğitimi ve spor öğretmen adaylarının epistemolojik inançlarına ilişkin en yüksek aritmetik ortalamanın “Öğrenme Çabası” ($\bar{X}=3,70$) alt boyutuna ait olduğu bulunmuştur. Alt boyutlardan en düşük ortalama ise “Doğuştan/Sabit Yetenek” ($\bar{X}=2,62$) alt boyutuna aittir. Bu bulgular çalışmamızı destekler nitelikte olup öğrencilerin bilgiye ulaşma konusunda yeteri kadar çabalama eğilimi gösterdikleri görülmektedir. Ayrıca öğrencilerin bilginin doğuştan geldiğine ve değiştirilemeyeceğine yönelik eğilimlerinin düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Evcim, Turgut ve Şahin (2011), Özbay (2016) ve Aşut, Özbay, Akkaya ve Ertekin'in (2016) yapmış oldukları çalışmalarda ortaokul öğrencilerin gelişmiş epistemolojik inançlara sahip oldukları görülmüştür. Bu bulgular çalışmamızla benzerlik göstermektedir.

Araştırmaya katılan ortaokul öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimi düzeylerinin dağılımı incelenmiş ve ölçeğinin genel katılım düzeyinin çoğunlukla “Katılıyorum” düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Ayrıca öğrencilerin, ölçeğin “Katılım”, “Bilişsel Olgunluk” ve “Yenilikçilik” alt boyutlarına “Katılıyorum” düzeyinde cevap verdikleri görülmüştür. Öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimi ölçeğine “Katılıyorum” düzeyinde cevap vermeleri öğrencilerin farklı fikirlere saygı gösteren, önyargıdan uzak, sorgulayan, çabalayan, öğrenmeye açık, farklı yollar deneyebilen ve sürece katılım sağlayabilen bir yapıda olduklarını desteklemektedir.

Eleştirel düşünme eğilimi ölçeğinin alt boyutlarının aritmetik ortalamaları incelendiğinde en yüksek ortalamanın “Katılım” boyutuna, en düşük ortalamanın ise “Bilişsel Olgunluk” boyutuna ait olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu alt problem doğrultusunda ölçekte en yüksek ortalamaya sahip olan maddeler “Bir konu hakkında iyi bilgilendirilmiş olmak önemlidir”, “Pek çok konu hakkında bilgi edinmekten

hoşlanırım” ve “Çeşitli soruları çözmek için sahip olduğum bilgileri kullanabilirim” olarak belirlenmiştir. Bu maddeler incelendiğinde öğrencilerin bilgiye açık, yeni bilgiler arayan yenilikçilik yanı yüksek düzeyde iken akıl yürütmenin zorunlu olduğunu düşünen katılım eğiliminin de yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bunun yanında en düşük ortalamaya sahip olan maddeler ise “Problemin doğru yanını bulmak için, bildiğim yolların dışına çıkarım” ve “Benimle aynı fikirde olmasalar bile başkalarının fikirlerini dikkatlice dinlerim” olarak belirlenmiştir. Bu veriler ışığında örnekleme yer alan öğrencilerin kendinden emin, iletişim gücü yüksek ve yeteneklerini kullanmak için istekli olduğu görülürken; bilişsel yönden yeterli olmayan ve başkalarının görüşlerine yeteri kadar açık bir yapıda olmadığı sonucuna ulaşılabilmektedir.

Ayvaz (2018) yapmış olduğu çalışmada, beden eğitimi ve spor ile müzik öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimi “Katılım” alt boyut ortalamalarının diğer alt boyut ortalamalarından yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca resim-iş bölümünde okuyan öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimlerinin ve alt boyutlarının yüksek düzeyde olduğu belirlenmiş ve bulguların çalışmamızla benzerlik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanında Köksal ve Çoğmen (2018) ve Koçoğlu (2017) yapmış oldukları çalışmalarda ortaokul öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini yüksek düzeyde bulgulamışlardır. Ayrıca Koçoğlu ve Kanadlı'nın (2019) yapmış oldukları çalışmada öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimine “katılıyorum” düzeyinde cevap verdikleri görülmüş ve bu bulgunun çalışmamızla benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılan ortaokul öğrencilerinin akademik özyeterlilik düzeylerinin dağılımı incelenmiş ve ölçeğinin genel katılım düzeyi çoğunlukla “Fazla Güvenirim” düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Ölçeğin “Sosyal Statü”, “Bilişsel Uygulamalar” ve “Teknik Beceriler” alt boyutlarına da “Fazla Güvenirim” düzeyinde cevap verdikleri görülmüştür. Ayrıca aritmetik ortalamalar incelendiğinde örnekleme yer alan öğrencilerin bilgi, inanç, bilgiyi başka bireye aktarma ve sorumluluğunu üst düzeyde yerine getirme gibi eğilimlerinin yüksek bir düzeye sahip olduğu görülürken; bir bilgiyi uygulamaya dökme ve bilgiyi başka bir bilgi ile ilişkilendirme konusunda ise yeterli özyeterliliğe sahip olmadıkları görülmüştür.

Ölçekte en yüksek ortalamaya sahip olan maddeler “Öğretim elemanlarının sana saygı duymasını sağlama” ve “Derslere düzenli olarak katılma” olarak belirlenmiştir. Maddeler incelendiğinde öğrencilerin sosyal statü yani toplum içindeki yer, konum, toplumun uygun gördüğü mevki gibi öğrencilerin saygı görme ve derslere düzenli katılmaya yönelik algılarının olumlu olduğu söylenebilir. Ölçekte en düşük ortalamaya sahip olan maddeler “Yüksek nitelikli bir dönem ödevi yazma” ve “Bir kavramı diğer bir öğrenciye anlatma” olarak belirlenmiştir. Öğrencilerin bilişsel uygulamalara dair özyeterlilik algılarının düşük olduğu, verilen bir ödev ve sorumluluğu bilgi ve çabası doğrultusunda yüksek bir niteliğe ulaştıramadığına inandığı görülmüştür. Bunun yanında öğrencilerin arkadaşlarına bir konuyu anlatma görevinde kendilerine güvenmedikleri ve kendi bilgi ve birikimlerini başka bireylere aktarma noktasında yeterli özyeterliliğe sahip olmadıkları görülmüştür.

Çava Kuru (2018), çalışmasında akademik özyeterlilik ölçeğinin “Sosyal Statü” alt boyutunun ortalamasını 2,90; “Bilişsel Uygulamalar” alt boyutunun ortalamasını 3,30, “Teknik Beceriler” alt boyutunun ortalamasını ise 3,33 olarak bulmuştur. Çalışma

sonucunda en yüksek ortalama “Teknik Beceriler”, en düşük ortalama ise “Sosyal Statü” alt boyutunda elde edilmiştir. Bu bulgular çalışmamızın bulgularıyla benzerlik göstermemektedir. Bu farklılığın nedeni olarak özyeterlilik kavramının bağlamlardan yoğun biçimde etkilenmesi ve çalışmalarda farklı örneklemelerden yararlanılması gösterilebilir. Koç ve Arslan (2017) ve Arslan (2018), yapmış oldukları çalışmada ortaokul öğrencilerinin yüksek düzeyde akademik özyeterliliğe sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu bulgular çalışmamızla benzerlik göstermektedir.

Araştırmada epistemolojik inanç ölçeğinin “Öğrenme Süreci-Otorite/Uzman Bilgisine Şüphe” ve “Öğrenme Çabası” alt boyutu ile akademik özyeterlilik ölçeği arasında pozitif yönlü orta düzeyde anlamlı bir ilişki görülmüştür. Çalışmada kullanılan epistemolojik inanç ölçeğinin maddeleri incelendiğinde “Öğrenme Süreci-Otorite/Uzman Bilgisine Şüphe” alt boyutunda yer alan “Eğer insanlar bir şeyi hemen anlayamazlarsa, çabalamayla sürdürmelidir”, “Bir kişi yeterince çok çabalarsa, dersin özünü anlar” ve “Nasıl öğreneceğini bilmek, kişinin sahip olduğu özelliklerinde daha önemlidir” maddelerinde ifade edilen çabalamanın önemi ve kişinin kendini tanıması olguları özyeterlilik kavramı ile yakından ilgilidir. Ayrıca “Öğrenme Çabası” alt boyutunda yer alan “Ne kadar öğreneceğini en çok gösterdiğin çaba belirler” maddesi de bu alt boyutta yer alan maddelerin öğrenci özyeterliliğini destekler nitelikte olduğunu göstermektedir.

Epistemolojik inanç ölçeğinin “Bilginin Kesinliği” alt boyutu ile akademik özyeterlilik ölçeği arasında pozitif yönlü düşük düzeyde anlamlı bir ilişki görülmüştür. Bu alt boyuttaki maddelerin ifadeleri ve ölçmek için odaklandığı özellikler göz önüne alındığında boyutun akademik özyeterliliğe ilişkin bir atıf taşımadığı görülmektedir. Bu noktada ilişkinin düşük düzeyde olması bu duruma bağlanabilir. Ayrıca epistemolojik inanç ölçeğinin “Doğuştan/Sabit Yetenek” alt boyutu ile akademik özyeterlilik ölçeği arasında anlamlı bir ilişki görülmemiş ve bu durum alt boyuttaki maddelerin ifadeleri ve ölçmek için odaklandığı özellikler göz önüne alındığında boyutun akademik özyeterliliğe ilişkin bir atıf taşımadığı görülmektedir. Bu noktada ilişkinin olmaması bu duruma bağlanabilir.

Alemdağ (2015), epistemolojik inanç ölçeğinin alt boyutları ve akademik özyeterlilik ölçeği arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında, “Öğrenmenin Çabaya Bağlı Olduğuna İnanç” alt boyutu ile akademik özyeterlilik ölçeği arasında pozitif yönde orta düzeyde bir ilişki belirlerken, “Öğrenmenin Yeteneğe Bağlı Olduğuna İnanç” boyutu ile akademik özyeterlilik ölçeği arasında bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bahsedilen bu bulgular çalışmamızla benzerlik göstermektedir. Çalışmada ayrıca “Tek Bir Doğrunun Var Olduğuna İnanç” boyutu ile akademik özyeterlilik arasında negatif yönde düşük düzeyde bir ilişki belirlenmiştir.

Özkantar Kaya (2018) ise yapmış olduğu çalışmada akademik özyeterlilik ve epistemolojik inanç ölçeğinin “Doğuştan/Sabit Yetenek” alt boyutu arasında düşük düzeyde pozitif yönlü ilişki tespit ederken, “Öğrenme Süreci-Otorite/Uzman Bilgisine Şüphe”, “Öğrenme Çabası” ve “Bilginin Kesinliği” alt boyutları ile arasında herhangi bir ilişki bulunmamıştır. Bu bulgular çalışmamızla benzerlik göstermemektedir. Bunun nedeni örneklemelerin ve akademik özyeterlilik düzeylerini belirlemek için kullanılan ölçeklerin farklı olması ile açıklanabilir.

Gülev (2015) ise yapmış olduğu çalışmada akademik öz yeterlik ile “Öğrenmenin Yeteneğe Bağlı Olduğuna İnanç” alt boyutu arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığını tespit etmiştir ve bu bulgu çalışmamızla benzerlik göstermektedir. Ayrıca çalışmada akademik öz yeterlik ile “Öğrenmenin Çabaya Bağlı Olduğuna İnanç” alt boyutu arasında pozitif yönde ve düşük düzeyde ilişki bulunurken “Tek Bir Doğrunun Var Olduğuna İnanç” alt boyutu ile arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı tespit edilmiştir.

Erol (2013) yapmış olduğu çalışmada özyeterlilik ile epistemolojik inancın “Öğrenme Çabası” ve “Öğrenme Süreci” alt boyutları arasında pozitif yönlü düşük düzeyde, “Otorite/Uzman Bilgisine Şüphe” ve “Bilginin Kesinliği” alt boyutları ile arasında pozitif yönlü çok düşük düzeyde, “Doğuştan/Sabit Yetenek” alt boyutu ile arasında ise negatif yönlü çok düşük düzeyde bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yani kişisel epistemolojinin beş alt boyutu, öğrenci özyeterliliği ile düşük düzeyde anlamlı bir ilişki göstermektedir. Yapılan çalışmada kullanılan ölçekler çalışmamızla farklılık gösterse de benzer alt boyutların olması ve ilişkilerin benzer olması sonuçların çalışmamızı destekler nitelikte olduğunu göstermektedir.

Uysal ve Kösemen (2013) gerçekleştirdikleri çalışmada, epistemolojik inanç ölçeğinin alt boyutları ile genel özyeterlilik ölçeği arasındaki ilişkiyi incelemişler ve öz-yeterlik ile “Öğrenmenin Çabaya Bağlı Olduğuna Yönelik İnanç” alt boyutu arasında negatif yönlü orta düzeyde anlamlı bir ilişki bulurken, “Öğrenmenin Yeteneğe Bağlı Olduğu İnanç” ve “Tek Bir Doğrunun Var Olduğuna Yönelik İnanç” alt boyutları ile anlamlı bir ilişki bulunmadığını belirlemişlerdir. Yapılan çalışmada “Öğrenmenin Yeteneğe Bağlı Olduğu İnanç” alt boyutuyla çalışmamızda bulunan “Doğuştan Sabit Yetenek” alt boyutu benzer sonuçlar göstermektedir.

Seçkin Kapucu ve Bıyık (2019) yapmış olduğu çalışmada ortaokul öğrencilerinin araştırma-sorgulamaya dönük özyeterlilik algısının tüm boyutlarının epistemolojik inanç boyutları tarafından anlamlı olarak yordandığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Alparslan ve Ulubey’in (2016) yapmış oldukları çalışmada da öğrencilerin epistemolojik inançları ile özyeterlilik algılarının ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmış ve çalışmamızla benzerlik göstermektedir.

Araştırmaya katılan ortaokul öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri ile akademik özyeterlilikleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Eleştirel düşünme eğilimi ölçeği ile akademik özyeterlilik ölçeğini arasında pozitif yönlü yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki görülmüştür. Bu ilişkinin pozitif yönlü ve yüksek düzeyde anlamlı bir şekilde çıkması eleştirel düşünme eğilimi ile akademik özyeterlilik olgularına sahip bireylerin sahip olduğu yeterliliklerin birbirini geliştirmesi ile açıklanabilir. Yani eleştirel düşünme eğilimi ve akademik özyeterliliği yüksek olan bireylerin olumsuzluk karşısında düşünmeye sabırlı bir şekilde devam ettiği görülmektedir ve bu bulgu çalışmada erişilen sonucu desteklemektedir.

Eleştirel düşünme eğilimi ölçeği incelendiğinde ölçekte yer alan “İyi bir problem çözücüyüm”, “Zor sorulara cevap aramaktan hoşlanırım” ve “Doğruya ulaşmak bana rahatsızlık verse bile, bunun için çabalarım” maddelerinin kişinin kendi yeterliliğinin farkında olması ve inancının yüksek olması yani özyeterlilik kavramı ile ilişkili olduğu söylenebilir. Akademik özyeterlilik ölçeğinde yer alan “Sınıfta bir öğretim elemanının

düşüncesini yargılama” maddesinin öğrencilerde sorgulama bilinci ile ilgili olması öğrencilerin bilgi kaynağını sorgulamalarını yani eleştirel düşünme eğilimini desteklemektedir.

Kural (2018) beden eğitimi ve spor öğretmenliği bölümü öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimleri ile akademik öz-yeterlikleri arasında pozitif yönlü orta düzeyde anlamlı bir ilişki; Arslan (2016) okul öncesi öğretmenlerinin öz-yeterlik düzeyleri ile eleştirel düşünme becerileri arasında pozitif yönde anlamlı ve orta düzeyde bir ilişki ve Coşar (2013) ise eleştirel düşünme eğilimi ile akademik başarı arasında oldukça pozitif yönlü güçlü doğrusal bir ilişkinin olduğunu sonucuna ulaşmıştır.

Araştırmaya katılan ortaokul öğrencilerinin epistemolojik inançları ile eleştirel düşünme eğilimleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Epistemolojik inanç ölçeğinin “Öğrenme Süreci-Otorite/Uzman Bilgisine Şüphe”, “Öğrenme Çabası” ve “Bilginin Kesinliği” alt boyutları ile eleştirel düşünme eğilimi ölçeği arasında pozitif yönlü orta düzeyde anlamlı bir ilişki görülmüştür. Epistemolojik inanç ölçeğinin “Öğrenme Süreci-Otorite/Uzman Bilgisine Şüphe” alt boyutunda yer alan “Alanında uzman kişilerin verdikleri öneriler bile sık sık sorgulanmalıdır” ve “Alanında uzman kişilerin gerçekte ne kadar bildikleri hakkında sık sık düşünürüm” maddeleri öğrencilerin sorgulayan ve düşünen bir yapıda olduklarını yani eleştirel düşünme eğilimini destekler nitelikte sorular oldukları görülmektedir ve epistemolojik inançları ile eleştirel düşünme eğilimleri arasındaki ilişkiyi desteklemektedir.

Ayrıca epistemolojik inanç ölçeğinin “Doğuştan/Sabit Yetenek” alt boyutu ile eleştirel düşünme eğilimi ölçeği arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir. “Doğuştan/Sabit Yetenek” alt boyuttaki maddelerin ifadeleri ve ölçmek için odaklandığı özellikler göz önüne alındığında boyutun eleştirel düşünme eğilimleri ilişkin bir atf taşımadığı görülmektedir. Bu noktada ilişkinin olmaması bu duruma bağlanabilir.

Oğuz ve Sarıçam (2015) çalışmasında epistemolojik inançlar ile eleştirel düşünme yönelimleri arasında pozitif düzeyde anlamlı ilişki bulurken, Başbay (2013) ise çalışmasında eleştirel düşünme eğiliminin epistemolojik inançları etkilediği ve üstbilmiş farkındalığının bu etkide kısmi bir rolü olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmalar çalışmamızla benzer sonuçları yansıtmaktadır.

- Epistemolojik inanç ölçeğinin tüm alt boyutlarının, eleştirel düşünme eğilimi ve akademik özyeterlilik üzerinde anlamlı etki yaptığı görülmektedir. Etkinin anlamlı çıkması değişkenler arasındaki ilişkiyi istatistiksel olarak desteklemektedir. Sonuç olarak çalışmaya katılan ortaokul öğrencilerinin epistemolojik inançlarının, eleştirel düşünme eğilimlerinin ve akademik özyeterliliklerinin genelde “Katılıyorum” ve “Fazla Güvenirim” düzeyinde olduğu görülmüştür. Bunun yanında yapılan araştırmada epistemolojik inanç ve eleştirel düşünme, epistemolojik inanç ve akademik özyeterlilik, eleştirel düşünme ve akademik özyeterlilik arasında anlamlı ilişkiler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca yapılan analizler sonucunda epistemolojik inanç düzeylerinin, eleştirel düşünme eğilimleri ve akademik özyeterlilikleri üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu belirlenmiştir.

Araştırma sonuçlarına dayalı olarak çalışmanın sadece Afyonkarahisar’da öğrenim gören ortaokul öğrencilerini kapsamaması çalışmanın sınırlılığı olarak kabul edilebilir ve daha büyük bir örneklem grubu ile uygulama yapılabilir. Epistemolojik

inanç, eleştirel düşünme eğilimi ve akademik özyeterliliğin ilkökul ve lise öğrencileri ile öğretmen adayları üzerindeki etkisinin incelendiği nicel çalışmalar yapılarak kademeler arasındaki farklılıklara bakılabilir. Ayrıca öğretim süreci ve öğretim programları düzenlenirken öğrencilerin çalışmada incelenen üç olgudan herhangi birindeki gelişimlerinin diğer olguları da geliştireceği göz önüne alınmalıdır.

KAYNAKLAR

AKINOĞLU, Orhan, (2012), "Yapılandırmacılık", **Öğrenme Öğretme Kuram ve Yaklaşımları**, (Ed. B. Oral), Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 429-447.

ALEMDAĞ, Ceyhun, (2015), Beden Eğitimi Öğretmeni Adaylarının Epistemolojik İnançları, Akademik Öz-Yeterlikleri ve Öğrenme Yaklaşımları, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.

ALPASLAN, M. M. ve O. ULUBEY, (2016), Öz-Yeterlik ile Epistemolojik İnançlar İlişkisinin Cinsiyet Açısından İncelenmesi, **4. Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Kongresi Tam Metin Kitabı**, (Ed. Ö. Demirel, M. Demirel, E. Yağcı ve N. Yazçayır), Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 11-18.

ARSLAN, Aysel, (2018), "Ortaokul Öğrencilerinin Yazma Kaygıları ve Akademik Özyeterlilik İnançlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi", **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C.XVIII, S. 3: s. 1286-1312.

ARSLAN, Tarkan, (2016), Okul Öncesi Öğretmenlerinin Öz Yeterlik İnançları ile Eleştirel Düşünme Becerileri Arasındaki İlişki, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.

AŞUT, N., ÖZBAY, N. E., AKKAYA, G., ve P. ERTEKİN, (2016), "Ortaokul Öğrencilerinin Fen Bilimlerine İlişkin Başarılarının Olası Bilimsel Epistemolojik Yordayıcılarının İncelenmesi", **İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. XVII, S. 2: s. 157-168.

AYPAY, Ahmet, (2011), "Epistemolojik İnançlar Ölçeğinin Türkiye Uyarlaması ve Öğretmen Adaylarının Epistemolojik İnançlarının İncelenmesi", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. XII, S. 1: s. 1-15.

AYVAZ, Miraç, (2018), Beden Eğitimi ve Spor, Müzik ve Resim-İş Bölümlerinde Okuyan Öğretmen Adaylarının Empati Kurma ve Eleştirel Düşünme Düzeylerinin Karşılaştırılması, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.

BANDURA, Albert, (1997), **Self-Efficacy: The Exercise of Control**, New York: Freeman.

BAŞBAY, Makbule, (2013), "Epistemolojik İnançın Eleştirel Düşünme ve Üstbilis ile İlişkisinin Yapısal Eşitlik Modeli İle İncelenmesi", **Eğitim ve Bilim**, C. XXXVIII, S. 169: s.249-262.

BAYDAR, Sevda, (2012), Öğrenme Stillerine Göre Lise Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Eğilimi, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

BEYER, Barry K., (1988), "Developing A Scope and Sequence for Thinking Skills Instruction", **Educational Leadership**, C. XLV, S. 7, s. 26-30.

BİRİCİK, Yunus Sinan, (2015), Beden Eğitimi ve Spor Bölümlerinde Öğrenim Gören Öğrencilerin Akademik Öz Yeterliklerinin İncelenmesi, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

BUEHL, M. M. ve P. A. ALEXANDER, (2001), "Beliefs about Academic Knowledge", **Educational Psychological Review**, C. XIII, S. 4, s. 385-418.

BÜYÜKÖZTÜRK, Şener, (2017), **Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı**, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

CANO, F. ve M. CARDELLE-ELAWAR, (2004), "An Integrated Analysis of Secondary School Students' Conceptions and Beliefs about Learning", **European Journal of Psychology of Education**, C. XIX, S. 2, s. 167-187.

CHAN, K. W. ve R. G. ELLIOTT, (2004), "Relational Analysis of Personal Epistemology and Conceptions about Teaching and Learning", **Teaching and Teacher Education**, S. 20, s. 817-831.

CHAN, K. W. ve R. G. ELLIOTT, (2002), "Exploratory Study of Hong Kong Teacher Education Students' Epistemological Beliefs: Cultural Perspectives and Implications on Beliefs Research", **Contemporary Educational Psychology**, S. 27, s. 392-414.

COŞAR, Mustafa, (2013), Problem Temelli Öğrenme Ortamında Bilgisayar Programlama Çalışmalarının Akademik Başarı, Eleştirel Düşünme Eğilimi ve Bilgisayara Yönelik Tutuma Etkileri, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Gazi Üniversitesi, Ankara.

ÇAPA, Y. ve N. ÇİL, (2000), "Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumlarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi", **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. XVIII, S. 18, s. 69-73.

ÇAVA KURU, Gözde, (2018), Sınıf Öğretmeni Adaylarının Akademik Öz-Yeterliklerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.

DEMİR, Ö. ve M. ACAR, (1992), **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Ankara: Vadi Yayınları.

DEMİREL, İdris, (2007), Epistemolojik Açından Dünya Sistemleri Analizi, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

DERYAKULU, Deniz, (2004), "Epistemolojik İnançlar", **Eğitimde Bireysel Farklılıklar**, (Ed. Prof. Dr. Y. Kuzgun ve Yrd. Doç. Dr. D. Deryakulu), Ankara: Nobel Yayınevi, 253-280.

DOĞANAY, Ahmet, (2000), **Yaratıcı Öğrenme**, Ankara: Eğitim-Sen Yayınları.

EKİCİ, Gülay, (2012), "Akademik Öz-Yeterlilik Ölçeği: Türkçe'ye Uyarlama, Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması", **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, S. 43, s. 174-185.

ELDER, Anastasia Danos, (1999), An Exploration of Fifth Grade Students' Epistemological Beliefs in Science and An Investigation of Their Relation to Science Learning, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, University of Michigan, Michigan.

ENNIS, Robert H., (1996), "Critical Thinking Dispositions: Their Nature and Assessability", *Informal Logic*, C. XVIII, S. 2, s.165-182.

ENNIS, Robert H., (1991), "Goalsfor a Critical Thinking Curriculum", *Developing Minds*, (Ed. A. Costa), Alexandria: Virginia.

EROL, Murat, (2013), Türkiye'de Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Üniversite Öğrencilerinin Kişisel Epistemolojileri ile Öz Değerlendirme ve Öz Yeterlik Algılarının İncelenmesi, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi, Ankara.

ERTAŞ KILIÇ, H. ve A. İ. ŞEN, (2014), "UF/EMI Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeğini Türkçe'ye Uyarlama Çalışması", *Eğitim ve Bilim*, C. XXXIX, S. 176, s. 1-12.

EVCİM, İ., TURGUT, H. ve F. ŞAHİN, (2011), "İlköğretim Öğrencilerinin Epistemolojik İnanışlarıyla, Günlük Yaşam Problemlerini Çözebilme ve Akademik Başarı Düzeyleri Arasındaki İlişki", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. X, S. 3, s. 1199-1220.

FACIONE, P. A., SANCHEZ, C. A., FACIONE, N. C. ve J. GAINEN, (1995), "The Disposition Toward Critical Thinking", *The Journal of General Education*, C. XLIV, S. 1, s. 1-25.

FRAENKEL, J. R. ve N. E. WALLEN, (2009), *How to Design and Evaluate Research in Education* (7th Ed.), PA: Mcgraw-Hill.

GIANCARLO, Carol Ann F., (2006), *California Measure of Mental Motivation (CM3), An Inventory of Critical Thinking Dispositions: User Manual*, CA: The California AcademicPress LLC.

GÜLEV, Duygu, (2015), Biyoloji Öğretmen Adaylarının Öğretmen Öz Yeterlik İnançları, Akademik Öz Yeterlik İnançları, Öğrenme Stratejileri ve Epistemolojik İnanç Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Gazi Üniversitesi, Ankara.

GÜMÜŞTEKİN ERTUGAY, Tülin, (2019), Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Epistemolojik İnançları İle Matematik Öğretimi Ve Öğrenimine Yönelik İnançları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

GÜNGÖR, Nuri Berk, (2016), Beden Eğitimi Öğretmen Adaylarının Epistemolojik İnançları ile Liderlik Özellikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi, Ankara.

GÜRKAYNAK, İ., ÜSTEL, F. ve S. GÜLGÖZ, (2008), *Eleştirel Düşünme*, İstanbul: Eğitim Reformu Girişimi.

HOFER, Barbara K., (2001), "Personal Epistemology Research: Implications for Learning and Teaching", *Educational Psychology Review*, C. XIII, S. 4, s. 353-383.

HOGG, M. A. ve G. M. VAUGHAN, (2005), **Social Psychology**, New York: Prentice Hall.

KALELİ, Fatma, (2016), Özyeterlilik ile Akademik Başarıya Güdülenme Arasındaki İlişki: Ortaokul Öğrencileri Örneği, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Nişantaşı Üniversitesi, İstanbul.

KAN, İsmet, (1998), **Biyoistatistik**, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.

KARASAR, Niyazi, (2015), **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, Ankara: Nobel Yayınevi.

KOÇ, C. ve A. ARSLAN, (2017), "Ortaokul Öğrencilerinin Akademik Öz Yeterlik Algıları ve Okuma Stratejileri Bilişüstü Farkındalıkları", **YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. XIV, S. 1, s. 745-778.

KOÇOĞLU, Ayhan, (2017), Fen Bilimleri ve Matematik Öğretmenlerinin Özerklik Desteğinin Ortaokul Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Eğilimi ve Problem Çözme Becerileri Algısına Katkısının İncelenmesi, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Mersin Üniversitesi, Mersin.

KOÇOĞLU, A. ve S. KANADLI, (2019), "Ortaokul Öğrencilerinin Algıladığı Özerklik Desteği, Eleştirel Düşünme Eğilimleri ve problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", **Trakya Eğitim Dergisi**, C. IX, S. 1, S. 61-77.

KÖKSAL, N. ve S. ÇÖĞMEN, (2018), "Ortaokul Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme ve İletişim Becerileri", **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, S. 44, s. 278-296.

KREJCIE, R. V. ve D. W. MORGAN, (1970), "Determining Sample Size for Research Activities", **Educational and Psychological Measurement**, S. 30, s. 607-610.

KURAL, Vahdettin, (2018), Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Eğilimleri ile Akademik Öz-Yeterliliklerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Bartın Üniversitesi, Bartın.

MILLBURG, S. N., (2009), The Effects of Environmental Risk Factors on At-Risk Urban High School Students' Academic Self-Efficacy, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Ohio: University of Cincinnati.

NOSICH, Gerald M., (2012), **Eleştirel Düşünme ve Disiplinlerarası Eleştirel Düşünme Rehberi**, (Çeviren: Birsal Aybek), Ankara: Anı Yayıncılık.

OĞUZ, A. ve H. SARIÇAM, (2015), Bilimsel Epistemolojik İnançlar ile Eleştirel Düşünme Yönelimleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, **Felsefe, Eğitim ve Bilim Tarihi Sempozyumu**, Bildiri No: 891.

OWEN, S. ve R. D. FROMAN, (1988), Development of A College Academic Self-Efficacy Scale. Paper presented at the annual meeting of the **National Council on Measurement in Education**. New Orleans. LA.

ÖZBAY, Hatice Esmâ, (2016), Ortaokul Öğrencilerinin Akademik Başarılarının Bilimsel Epistemolojik İnançlar ve Zihinsel Risk Alma Davranışları ile İlişkinin İncelenmesi, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, İnönü Üniversitesi, Malatya.

ÖZKATAR KAYA, Emire, (2018), *Beden Eğitimi Öğretmeni Adaylarının Epistemolojik İnançları, Akademik Öz-Düzenleme ve Öz-Yeterlilik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.*

ÖZTÜRK Gökhan, (2009), Investigating Pre-Service Teachers' Environmental Literacy through Their Epistemological Beliefs, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.*

PAUL, R. ve L. ELDER, (2013), *Kritik Düşünce*, (Çeviren: E. Aslan ve G. Sart), Ankara: Nobel Yayınları.

PERKINS, D. N., JAY, E. ve S. TISHMAN, (1993), "Beyond Abilities: A Dispositional Theory of Thinking", *Merrill-Palmer Quarterly*, C. XXXIX, S. 1, s. 1-21.

SCHOMMER, Marlene, (1993), "Comparisons of Beliefs about The Nature of Knowledge and Learning among Postsecondary Students", *Research in Higher Education*, C. XXXIV, S. 3, s. 355-370.

SCHOMMER, Marlene, (1990), "Effects of Beliefs about The Nature of Knowledge on Comprehension", *Journal of Educational Psychology*, S. 82, s. 498-504.

SCHOMMER-AIKINS, M., DUELL, P. K., ve S. BARKER, (2003), "Epistemological Beliefs across Domains Using Biglan's Classification of Academic Disciplines", *Research in Higher Education*, S. 44, s. 347-366.

SCHOMMER-AIKINS, M., DUELL, O. K. ve R. HUTTER, (2005), "Epistemological Beliefs, Mathematical Problem-Solving Beliefs, and Academic Performance of Middle School Students", *The Elementary School Journal*, C. CV, S. 3, s. 289-304.

SCHOMMER-AIKINS, M. ve R. HUTTER, (2002), "Epistemological Beliefs and Thinking about Everyday Controversial Issues", *The Journal of Psychology*, C. CXXXVI, S. 1, s. 5-20.

SCHRAW, Gregory, (2001), "Current Themes and Future Directions in Epistemological Research: A Commentary", *Educational Psychology Review*, C. XIII, S. 4, s. 451-464.

SEÇKİN KAPUCU, M. ve A. BIYIK, (2019), "Ortaokul Öğrencilerinin Araştırma-Sorgulamaya Yönelik Öz Yeterlilik Algılarının Yordanmasında Epistemolojik İnançların Rolü", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Doi: 10.16986/HUJE.2019054296

ŞAHİNEL, Semih, (2002), *Eleştirel Düşünme*, (1. Baskı), Ankara: Pegem A Yayıncılık.

TABACHNICK, B. G. ve L. S. FIDELL, (2013), *Using Multivariate Statistics*, (Sixth Edition), United States: Pearson Education.

TAVŞANCIL, Ezel, (2006), *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*, (3. Basım), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

TEZCİ, E. ve A. UYSAL, (2004), "Eğitim Teknolojisinin Gelişmesine Epistemolojik Yaklaşımların Etkisi", *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, C. III, S. 2, s. 158-164.

UYSAL, İ. ve S. KÖSEMEN, (2012), Pedagojik Formasyon Programı Öğrencilerinin Genel Öz Yeterlik ve Epistemolojik İnançlarının Karşılaştırmalı İncelemesi, **22. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı**nda Sözlü Bildiri.

ZHANG, Li-Fang, (2003), "Contributions of Thinking Styles to Critical Thinking Dispositions", **The Journal Of Psychology**, C. CXXXVII, S. 6, s. 517-544.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN YALNIZLIK DÜZEYLERİ İLE AİLE AİDİYETİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üye. Gülsüm KORKUT*

Öğr. Gör. Dr. Zahide GENÇTÜRK**

ÖZ

Bu araştırma, üniversite öğrencilerinin yalnızlık düzeyleri ile aile aidiyeti arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Atabey Meslek Yüksekokulu'nda okuyan 234 öğrenci oluşturmaktadır. Katılımcılara sosyo-demografik bilgilerinin ölçüldüğü veri formu, yalnızlık düzeylerinin ölçüldüğü UCLA Yalnızlık Ölçeği ve aile aidiyeti tutumlarının belirlenmesi için Aile Aidiyeti Ölçeği uygulanmıştır. Russell ve arkadaşları (1978) tarafından geliştirilen ve Demir (1989) tarafından geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılan UCLA Yalnızlık Ölçeği 20 maddeden, Mavili ve arkadaşları (2014) tarafından geliştirilen Aile Aidiyeti Ölçeği 17 maddeden ve 2 faktörden oluşmaktadır.

Araştırmanın sonucunda yalnızlık puanları ile aile aidiyeti alt ölçeklerinden kendilik aidiyeti alt boyutu ile negatif yönlü orta bir ilişki ($r=-,495$), aile aidiyeti alt boyutu ile negatif yönlü orta bir ilişki ($r=-,436$) bulunurken, aile aidiyeti ile yalnızlık arasında ise negatif yönlü orta bir ilişki ($r=-,528$) bulunmuştur.

Aile aidiyetinin yalnızlığa etkisinin incelenmesi amacıyla regresyon testi yapılmış ve etkinin incelenmesi amacıyla kurulan regresyon modeli anlamlı bulunmuştur ($F=,45,372$ $p<0,05$). Yalnızlığı hangi değişkenlerin açıkladığına ilişkin sonuçlara bakıldığında aile aidiyeti ölçeğinin alt boyutlarından olan kendilik aidiyeti ile aile aidiyetinin negatif yönde etkilediği ($B=-,415$; $B=-,642$; $p<0,05$) ve aile aidiyetinin etkisinin daha fazla olduğu bulunmuştur.

Öğrencilerin yalnızlık düzeylerinin düşük, aile aidiyetinin yüksek bulunduğu bu çalışmada yalnızlık ve aile aidiyetlerinin yaş, sınıf ve kardeş sayısı arasında anlamlı farklılaşmadığı, diğer bazı değişkenlerde anlamlı farklılaştığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Yalnızlık, Aile Aidiyeti, Üniversite Öğrencileri.

EXAMINING THE RELATION BETWEEN THE LONELINESS LEVELS AND FAMILY INVOLVEMENT OF UNIVERSITY STUDENTS

This research has been completed in order to examine the relation between the loneliness levels and family involvement of university students. The research group consisted of 234 students from Isparta Practical Sciences University, Atabey Vocational School. The students were subjected to data form, UCLA Loneliness Scale, and Family Involvement Scale for determining socio-demographic information, level of loneliness, and degree of family involvement, respectively. The UCLA Loneliness Scale, developed by Russell et al. (1978) and ensured to be valid and credible by Demir (1989), consists of 20 articles; and the Family Involvement Scale, developed by Mavili et al. (2014) consists of 17 articles and 2 factors.

As a result of the research, the loneliness scores had medium negative relation ($r=-,495$) with the self-involvement among the family involvement sub-scales; medium negative

* Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, gorkut@mehmetakif.edu.tr, Orcid ID: 0000-0001-5256-3890

**Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Atabey Meslek Yüksekokulu, Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri, zahidegencturk@isparta.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-2209-4357

relation ($r=-,436$) with the family involvement, and a medium negative relation ($r=,528$) has been observed between the family involvement and loneliness.

Regression test has been carried out in order to examine the effect of family involvement on loneliness, and the regression model, which has been set up to examine the effect, has been found significant ($F=,45,372$ $p<0,05$). When the results, regarding which variables explained loneliness, are considered, it has been observed that self-involvement and family involvement, among the sub-dimensions of the family involvement scale, have been negatively affected ($B=-,415$; $B=-,642$; $p<0,05$), and that the effect of family involvement was bigger.

Observing that the students' loneliness levels are low and family involvement levels are high, this research has shown that loneliness and family involvement do not vary in terms of age, class, and number of siblings, but vary significantly in terms of some other variables.

Keywords: Loneliness, Family Involvement, University Students.

1.GİRİŞ

Aidiyet, kişilerarası ilişkilerin şekillenmesinde ve sürdürülmesinde sürekli, olumlu ve anlamlı bir temel insan güdüsü olarak tanımlanabilmektedir (Baumeister ve Leary 1995: 497). Aidiyet duygusu, bireysel katılım deneyimine dayanan ve insanların kendilerini bir sistemin veya çevrenin ayrılmaz bir parçası olarak hissetmeleri şeklinde de tanımlanabilmektedir (Hagerty vd. 1992: 173). Aidiyet, temelde ilişkilendirme, eklemlenme, çıkarılma ya da bütünleşme süreci ile bir bütün olarak ele alınması ve anlaşılması gereken bir kavramdır. Herhangi bir olguya, insana, topluluğa, gruba veya sosyal bir kategoriye göre ilişkilendirilen aidiyet, insanın kendini tanımlamada kullandığı değişkenlere göre çeşitlenebilmektedir. Ait olunan şeye yönelik bütünleşme çabası, dahil olmak, içerilmek gibi hisler ise esasında insan olmanın da bir gereğidir. Bununla birlikte aidiyet insanın içinde yaşadığı sosyal çevre ile kurduğu doğrudan yahut dolaylı ilişkilerde kendini göstermektedir. Aidiyet duygusu bireyin içinde doğduğu sosyal çevrede doğrudan gelişebileceği gibi bireyin yaşam süreci boyunca bilinçli tercihlerinin de bir sonucu olarak da gelişebilmektedir (Alptekin 2011: 20).

Ekonomik ve sosyal bir kurum olarak da nitelendirilen aile, niteliği ve işlevleri gereği toplumsal kurumların merkezinde yer almaktadır (Gür ve Kurt 2011: 34). Toplumsal kurumlardan biri olan aile kurumu, insanın daha ilk doğduğu andan itibaren aidiyet duygusunun biçimlenmeye başladığı bir yerdir. Ailede başlayan aidiyet duygusu toplumsallaşma süreçleri ile yakından ilgili olarak bireyin eğitim kurumuna, arkadaş çevresine, işine, mesleğine, toplumsal çevresine doğru geniş bir alanda ortaya çıkabilmektedir (Arslan vd. 2019: 170). Sevgi ve saygı görme, bir gruba ait olma, güvende hissetme ve değerli olma gibi psikolojik ve sosyal ihtiyaçların karşılandığı aile aynı zamanda koruyucu ve destekleyici bir işleve de sahiptir. Dolayısıyla aile üyeleri, bir taraftan aileye aidiyet duygusuyla bağlı diğer taraftan da aile dışında kendini gerçekleştirme fırsatını yakalayabilmektedir (Özkan ve Kılıç 2013: 26).

İnsan toplumsallaşma sürecinin ilk başladığı yer olan aile ortamında bilgi, değer ve becerilerin yanı sıra aynı zamanda toplumsal kuralları da öğrenmektedir (Özpolat 2010: 15). Bireyin davranışlarını düzenleyen ailenin tutum ve davranışları gençler üzerinde bireysel ve toplumsal sonuçlar meydana getirmektedir (Çerik 2002: 3). Aile

üyelerinin birbirlerinin fikirlerine saygılı olması, dayanışma ve aidiyet duygusu ile sağlıklı ve umutlu bireylerin yetişmesi mümkün olabilmektedir (Mavili vd. 2014: 32).

İnsanların yaşamları boyunca olumlu ve olumsuz yaşadıkları en güçlü duyguların çoğu genellikle aidiyetle ilişkilidir. İçinde yaşadığı sosyal çevreye kabul ve dahil edilmesinin birey üzerinde mutluluk, sevinç, memnuniyet ve huzurlu olma gibi olumlu duygulara neden olurken, tam tersi sosyal çevrede kabul görmemesi ve dışlanması da kaygı, depresyon, üzüntü ve yalnızlık gibi olumsuz duygulara neden olmaktadır (Baumeister ve Leary 1995: 508). Psikolojik faktörlerden birisi olan aidiyet duygusu, fiziksel sağlık ve hastalıkların da önemli bir belirleyicisi olabilmektedir (Hill 2006: 213).

Sosyal ilişkiler bireylerin yaşamının her aşamasında önemli olup, başkalarıyla ilişki kurma ve etkileşimde bulunmaya her zaman gereksinimleri bulunmaktadır. Günümüzde ise kişiler arasındaki ilişkiler çeşitli sebeplerden dolayı bozulmakta ve sosyal ilişki düzeyi düşmektedir. Dolayısıyla sosyal ilişkilerde yaşanan yoksunluk bireyleri yaşamlarını olumsuz etkileyen yalnızlığı ve beraberinde birden çok sorunu tetiklemektedir (Kılınç ve Sevim 2005: 72-73). Bireylerin yaşamlarını olumsuz etkileyen yalnızlık psikolojik destek gerektiren duygusal bir sorundur. Hatta patolojik düzeydeki yalnızlık psikolojik sağlığı tehdit dahi edebilmektedir (Karahana vd. 2004: 28).

Yalnızlık bilinen bir insan duygusu olmakla birlikte aynı zamanda karmaşık ve her birey tarafından farklı şekilde deneyimlenen bir durum olup, tek bir nedenle açıklanamamaktadır. Yalnızlığın giderilmesinde yönelik önlemler ve uygulamalar bireye özgü farklılaşabilmektedir. Örneğin, yakın zamanda eşini kaybetmiş yaşlı bireyle okul çevresinde arkadaş edinmeye çalışan çocuk karşılaştırıldığında ikisinin de yalnızlık problemini çözmek için farklı stratejilerin geliştirilmesi gerekmektedir. Yalnızlık yaşayan bir birey, içinde yaşadığı sosyal çevrede iletişim kurabileceği herhangi birini bulmayabilir ve biyolojik fonksiyon bozukluğu, ruhsal bunalım ve davranış sorunları gibi pek çok riski beraberinde getirmektedir (Tiwari 2013: 320).

Aidiyet ihtiyacının yeterli düzeyde karşılanamaması sosyal izolasyona, yaşadığı çevreye yabancılaşmaya ve yalnızlık duygusuna neden olabilmektedir. Aidiyet duygusu esasında sadece toplumda gelişen sosyal ilişkilerin kurulmasında bir köprü değil aynı zamanda yalnızlığa karşı da tampon görevi görmektedir (Mellor vd. 2008: 213). Bir birey fiziksel anlamda yalnız olmasa bile yalnızlık duygusunu yaşayabilmektedir. Başka bir deyişle yalnızlık önemli olsun ya da olmasın insanın yaşamında diğer faktörlerin mevcut olması durumunda bile yaşanabilen kişiye özgü bir durumdur (Galanaki 2008: 259).

Bu araştırma, üniversite öğrencilerinin yalnızlık düzeyleri ile aile aidiyeti ve alt boyutları arasındaki ilişkilerin incelenmesi ve sosyo-demografik özelliklerin yalnızlık ve aile aidiyeti üzerinde etkili olup olmadığının belirlenmesi amaçlamıştır. Literatür taraması sonucunda yalnızlık ve aile aidiyeti ilişkisini inceleyen çalışmaların sınırlı olduğu görülmüştür. Üniversite öğrencilerinin yalnızlık düzeyleri ile aile aidiyeti arasındaki ilişkinin belirlenmesini amaçlayan bu çalışmadan elde edilecek bulguların gençlere yönelik geliştirilecek politikalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Genç nüfus aralığında yer alan üniversite öğrencilerinin yalnızlık ve aile aidiyeti arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik gerçekleştirilen bu çalışmada öğrencilere “yalnızlık ve aile aidiyeti düzeyleri cinsiyet, yaş, sınıf, ailenin gelir durumu, aile durumu, kardeş sayısı, aile tipi, en uzun yaşanan yer, şuanda yaşanan yer, annenin ve babanın çocuk yetiştirmeye yönelik tutumu gibi değişkenlere göre farklılaşmakta mıdır?” soruları yöneltilmiştir.

2.YÖNTEM

2.1.Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Çalışmanın evrenini, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Atabey Meslek Yüksekokulu öğrencileri (400 kişi) oluşturmaktadır. Araştırmada örneklem seçimine gidilmemiş olup evrenin tamamına ulaşılması hedeflenmiştir. Gönüllük esasına göre anket öğrencilere uygulanmış olup, araştırmaya katılmayı kabul eden tüm öğrencilere dağıtılmıştır. Araştırma 13 Mayıs- 24 Haziran 2019 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş ve 234 adet kullanılabilir anket elde edilmiştir. Çalışmaya katılım oranı %58,5 olarak hesaplanmıştır.

2.2.Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplamak için üniversite öğrencilerinin sosyo- demografik özelliklerini belirlemeye yönelik araştırmacılar tarafından literatür bilgisi dahilinde (Yılmaz vd. 2008; Kılıç 2015; Akkul ve Ümmet 2007) yaş, cinsiyet, sınıf, ailenin gelir durumu, aile durumu, kardeş sayısı, aile tipi, en uzun yaşanan yer, şuan yaşanan yer, annenin ve babanın çocuk yetiştirme yönelik tutumu gibi 11 sorudan oluşan kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Üniversite öğrencilerinin yalnızlık düzeylerini belirlemek için “UCLA Yalnızlık Ölçeği” ve aile aidiyeti tutumlarını ölçmek için de “Aile Aidiyeti Ölçeği” kullanılmıştır.

UCLA Yalnızlık Ölçeği: Russell ve arkadaşları (1978) tarafından geliştirilen, Demir (1989) tarafından geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılan UCLA Yalnızlık Ölçeği kullanılmıştır. 20 maddeden oluşan ve 4'lü likert tipinde hazırlanan ölçeğin iç tutarlılık katsayısı 0.96 düzeyinde bulunmuş olup, tekrar test beş hafta ara ile yapılmış ve korelasyon katsayısını 0.94 olarak bulunmuştur.

Aile Aidiyeti Ölçeği: Bireylerin ailelerine duydukları aidiyetlerinin belirlenmesine yönelik Mavili ve arkadaşları (2014) tarafından geliştirilen Aile Aidiyeti Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek 17 maddeden ve 2 faktörden (kendilik aidiyeti ve aile aidiyeti) oluşmakta olup, maddelerin 13'ü olumlu, 4'ü olumsuz ifadelerden oluşmaktadır. 5'li likert olarak hazırlanan ölçekte ifadeler “tamamen katılıyorum (5), katılıyorum (4), kararsızım (3), katılmıyorum (2), tamamen katılmıyorum (1)” şeklinde puanlanmaktadır. Aile aidiyeti toplam puanının artması aile aidiyetini de artırmaktadır.

2.3. Verilerin Analizi

Araştırmanın istatistiksel analizleri SPSS 21.0 programı ile %95 güven düzeyinde yapılmıştır. Ölçek puanları normal dağılım göstermiş olup, analizlerde parametrik yöntemlerden; Pearson, regresyon t ve ANOVA kullanılmıştır. Frekans düşüklüğü olan değişkenler için ise parametrik olmayan yöntemlerden; Mann Whitney ve Kruskal Wallis test teknikleri kullanılmıştır. Ölçek puanlarının demografik değişkenlere göre

farklılık göstermesi ise bağımsız gruplar t ve ANOVA ya da Mann Whitney ve Kruskal Wallis testleri ile analiz edilmiştir. ANOVA testinde fark çıkması durumunda çoklu karşılaştırma için Tukey; Kruskal Wallis testinde fark çıkması durumunda ise Bonferroni düzeltmeli Mann Whitney testi uygulanmıştır. Ölçek puanları arasındaki ilişki pearson korelasyon, etki ise regresyon testi ile analiz edilmiştir.

3.BULGULAR

Tablo 1: Demografik Özellikler

		n	%
Cinsiyet	Kadın	153	65,4
	Erkek	81	34,6
Yaş	18-19 yaş	67	28,6
	20-21 yaş	145	62,0
	22 yaş ve üzeri	22	9,4
Sınıf	1. Sınıf	149	63,7
	2. Sınıf	85	36,3
Ailenin Gelir Durumu	Gelir Giderden Az	50	21,4
	Gelir Gidere Eşit	155	66,2
	Gelir Giderden Fazla	29	12,4
Aile Durumu	Anne Baba Sağ-Birlikte	207	88,5
	Anne Baba Sağ-Ayrı	19	8,1
	Anne Vefat Etti-Baba Sağ	3	1,3
	Baba Vefat Etti-Anne Sağ	5	2,1
	Anne Baba Vefat Etti	0	0,0
Kardeş Sayısı	Kardeşim Yok	15	6,4
	1-2 Kardeş	140	59,8
	3-4 Kardeş	58	24,8

	5 ve Üzeri	21	9,0
Aile Tipi	Geniş Aile	51	21,8
	Çekirdek Aile	183	78,2
En Uzun Yaşanılan Yer	İl	87	37,2
	İlçe	99	42,3
	Köy Kasaba	48	20,5
Şuanda Yaşanılan Yer	Aile ile Evde	39	16,7
	Yurt/Pansiyon/Otel	127	54,3
	Arkadaş ile Evde	61	26,1
	Diğer	7	3,0
Annenin Çocuk Yetiştirmeye Yönelik Tutumu	Baskıcı ve Otoriter	29	12,4
	Aşırı Koruyucu	62	26,5
	Reddedici	3	1,3
	Eşitlikçi ve Demokratik Tutum	134	57,3
	Tutarsız	6	2,6
Babanın Çocuk Yetiştirmeye Yönelik Tutumu	Baskıcı ve Otoriter	39	16,7
	Aşırı Koruyucu	38	16,2
	Reddedici	5	2,1
	Eşitlikçi ve Demokratik Tutum	124	53,0
	Tutarsız	28	12,0

Tablo 1’de araştırmaya katılan öğrencilerin %65,4’ü kadın; %62’si 20-21 yaş aralığında, %63,7’si 1.sınıf, %66,2’sinin ailesinin geliri giderine eşit, %88,5’inin anne babası sağ ve birlikte, %59,8’i 1-2 sayıda kardeşe sahip, %78,2’si çekirdek aile, %42,3’ü en uzun ilçede yaşamış, %54,3’ü şu an da yurt/pansiyon/otelde kalıyor,

%57,3'sinin annesinin çocuk yetiştirmeye yönelik tutumu eşitlikçi ve demokratik, %53,0'ünün babasının çocuk yetiştirmeye yönelik tutumu eşitlikçi ve demokratiktir.

Tablo 2: Ölçek Puanlarına Ait Betimsel İstatistikler

	n	Minimum	Maximum	Ortalama	ss	Çarpıklık	Basıklık
Yalnızlık Ölçeği	234	20,00	71,00	37,08	9,28	,531	-,096
Kendilik Aidiyeti	234	19,00	60,00	51,83	8,16	-1,317	1,959
Aile Aidiyeti	234	7,00	25,00	18,10	3,36	-,023	,327
Aile Aidiyeti Ölçeği Toplam	234	33,00	85,00	69,94	10,41	-1,026	1,210

Tablo 2'de öğrencilerin yalnızlık ölçeği puanı ortalaması $37,08 \pm 9,28$; kendilik aidiyeti puanı ortalaması $51,83 \pm 8,16$; aile aidiyeti puanı ortalaması $18,10 \pm 3,36$ ve aile aidiyeti ölçeği puanı ortalaması $69,94 \pm 10,41$ 'dir. Ölçek puanlarının çarpıklık ve basıklık katsayıları -3-, +3 aralığında olduğundan normallik varsayımı sağlanmış olup parametrik testler kullanılmıştır. Bununla birlikte frekans düşüklüğü olan değişkenlerde parametrik olmayan test teknikleri de kullanılmıştır.

Tablo 3: Aile Aidiyeti ile Yalnızlık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

		Yalnızlık Ölçeği
Kendilik Aidiyeti	r	-,495**
	p	,000
Aile Aidiyeti	r	-,436**
	p	,000
Aile Aidiyeti Ölçeği Toplam	r	-,528**
	p	,000

**p<0,01

Tablo 3'te aile aidiyeti ile yalnızlık arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla pearson korelasyon testi yapılmış ve yalnızlık puanları ile aile aidiyeti alt ölçeklerinden kendilik aidiyeti alt boyutu ile negatif yönlü orta bir ilişki ($r=-,495$), aile aidiyeti alt boyutu ile negatif yönlü orta bir ilişki ($r=-,436$) bulunurken, aile aidiyeti ile yalnızlık arasında ise negatif yönlü orta bir ilişki ($r=-,528$) bulunmuştur. Buna göre aile aidiyeti arttıkça yalnızlığın azaldığı söylenebilmektedir.

Tablo 4: Aile Aidiyetinin Yalnızlığa Etkisinin İncelenmesi

Bağımlı Değ	Bağımsız değ	B	t	p	R2	F	p
	Sabit	70,225	19,953	,000*			
Yalnızlık Ölçeği	Kendilik Aidiyeti	-,415	-5,446	,000*	,282	45,372	,000*
	Aile Aidiyeti	-,642	-3,472	,001*			

***p<0,05**

Tablo 4'te aile aidiyetinin yalnızlığa etkisinin incelenmesi amacıyla regresyon testi yapılmış ve etkinin incelenmesi amacıyla kurulan regresyon modeli anlamlı bulunmuştur (F=,45,372 p<0,05). Yalnızlığı hangi değişkenlerin açıkladığına ilişkin sonuçlara bakıldığında aile aidiyeti ölçeğinin alt boyutlarından olan kendilik aidiyeti ile aile aidiyetinin negatif yönde etkilediği (B=-,415; B=-,642; p<0,05) ve aile aidiyetinin etkisinin daha fazla olduğu bulunmuştur. Yalnızlıktaki değişimin %28'i kendilik aidiyeti ve aile aidiyeti tarafından açıklanmaktadır.

Tablo 5: Yalnızlık ve Aile Aidiyetinin Cinsiyet Açısından İncelenmesi

Cinsiyet		n	Ortalama	ss	t	p
Yalnızlık Ölçeği	Kadın	153	36,31	9,06	-1,762	,079
	Erkek	81	38,54	9,56		
Kendilik Aidiyeti	Kadın	153	52,86	7,17	2,670	,008*
	Erkek	81	49,90	9,51		
Aile Aidiyeti	Kadın	153	18,20	3,53	0,584	,560
	Erkek	81	17,93	3,05		
Aile Aidiyeti Ölçeği Toplam	Kadın	153	71,05	9,63	2,274	,024*
	Erkek	81	67,83	11,52		

***p<0,05**

Tablo 5'te yalnızlık ve aile aidiyetinin cinsiyet açısından farklılaşp farklılaşmadığının incelenmesi amacıyla bağımsız gruplar t testi yapılmıştır. Öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre "yalnızlık" (p>0,05) ve "aile aidiyeti" alt boyutu (p>0,05) arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Öğrencilerin yalnızlık ve aile aidiyeti alt boyutu düzeyleri cinsiyete göre değişmemektedir.

Cinsiyet değişkenine göre "aile aidiyeti" (p<0,05) ve "kendilik aidiyeti" alt boyutu (p<0,05) arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır. Kendilik aidiyeti alt boyutu ile aile aidiyeti puan ortalaması kadınların erkeklerden daha yüksektir.

Tablo 6: Yalnızlık ve Aile Aidiyetinin Yaş Açısından İncelenmesi

Yaş		n	Sıra Ort	X ²	p
Yalnızlık Ölçeği	18-19 yaş	67	110,17	1,622	,444
	20-21 yaş	145	121,91		
	22 yaş ve üzeri	22	110,75		
Kendilik Aidiyeti	18-19 yaş	67	108,44	2,000	,368
	20-21 yaş	145	122,25		
	22 yaş ve üzeri	22	113,77		
Aile Aidiyeti	18-19 yaş	67	129,44	4,523	,104
	20-21 yaş	145	110,17		
	22 yaş ve üzeri	22	129,48		
Aile Aidiyeti Ölçeği Toplam	18-19 yaş	67	116,58	0,084	,959
	20-21 yaş	145	118,39		
	22 yaş ve üzeri	22	114,41		

***p<0,05**

Tablo 6'da yalnızlık ve aile aidiyetinin öğrencilerin yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H testine göre; yaş ile "yalnızlık" ($X^2=1,622$; $p>0,05$), "kendilik aidiyeti" alt boyutu ($X^2=2,000$; $p>0,05$), "aile aidiyeti" alt boyutu ($X^2=4,523$; $p>0,05$) ve "aile aidiyeti" ($X^2=0,084$; $p>0,05$) arasında anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Öğrencilerin yalnızlık ve aile aidiyetine ilişkin tutumları yaşa göre değişmemektedir.

Tablo 7: Yalnızlık ve Aile Aidiyetinin Sınıf Açısından İncelenmesi

Sınıf		n	Ortalama	ss	t	p
Yalnızlık Ölçeği	1. Sınıf	149	37,20	9,77	,262	,794
	2. Sınıf	85	36,87	8,40		
Kendilik Aidiyeti	1. Sınıf	149	51,22	8,60	-1,523	,129
	2. Sınıf	85	52,91	7,25		

Aile Aidiyeti	1. Sınıf	149	18,24	3,62	,836	,404
	2. Sınıf	85	17,86	2,86		
Aile Aidiyeti Ölçeği Toplam	1. Sınıf	149	69,46	11,06	-,919	,359
	2. Sınıf	85	70,76	9,16		

* $p < 0,05$

Tablo 7’de yalnızlık ve aile aidiyetinin sınıf açısından farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesi amacıyla bağımsız gruplar t testi yapılmıştır. Öğrencilerin sınıf değişkenine göre “yalnızlık” ($p > 0,05$), “kendilik aidiyeti” alt boyutu ($p > 0,05$), “aile aidiyeti” alt boyutu ($p > 0,05$) ve “aile aidiyeti” ($p > 0,05$) arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Öğrencilerin yalnızlık ve aile aidiyeti alt boyutu düzeyleri sınıfa göre değişmemektedir.

Tablo 8: Yalnızlık ve Aile Aidiyetinin Ailenin Gelir Durumu Açısından İncelenmesi

Ailenin Gelir Durumu		n	Sıra Ort	X ²	p	Çoklu Karş.
Yalnızlık Ölçeği	Gelir Giderden Az	50	131,94	3,435	,179	
	Gelir Gidere Eşit	155	115,16			
	Gelir Giderden Fazla	29	105,12			
Kendilik Aidiyeti	Gelir Giderden Az	50	97,64	6,436	,040*	1<2
	Gelir Gidere Eşit	155	120,85			
	Gelir Giderden Fazla	29	133,86			
Aile Aidiyeti	Gelir Giderden Az	50	114,78	1,474	,479	
	Gelir Gidere Eşit	155	115,73			
	Gelir Giderden Fazla	29	131,67			
Aile Aidiyeti Ölçeği Toplam	Gelir Giderden Az	50	100,51	5,369	,068	
	Gelir Gidere Eşit	155	119,60			

Gelir Giderden Fazla 29 135,55

***p<0,05**

Tablo 8’da yalnızlık ve aile aidiyetinin öğrencilerin ailenin gelir durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H testine göre; “yalnızlık” ($X^2=3,435$; $p>0,05$), “aile aidiyeti” alt boyutu ($X^2=1,474$; $p>0,05$) ve “aile aidiyeti” ($X^2=5,369$; $p>0,05$) arasında anlamlı farklılık bulunmamaktadır.

Öğrencilerin gelir durumu değişkenine göre “kendilik aidiyeti” alt boyutu ($X^2=6,436$; $p<0,05$) açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır. Bu sonuçlara göre geliri giderinden fazla olanların “kendilik aidiyeti” alt boyutu puan sıra ortalaması en büyük iken (133,86), geliri giderinden az olanların ortalaması en küçüktür (97,64). Gruplar arasında ortaya çıkan anlamlı farklılığın kaynağının belirlenmesine yönelik Post-Hoc çoklu karşılaştırma testlerinden olan Bonferroni düzeltmeli Mann Whitney testi sonuçlarına göre ise geliri giderden az olanların kendilik aidiyeti düzeyi geliri gidere eşit olanlara göre anlamlı olarak daha düşük bulunmuştur.

Tablo 9: Yalnızlık ve Aile Aidiyetinin Aile Durumu Açısından İncelenmesi

Aile Durumu	n	Sıra Ort	X^2	p	Çoklu karş.	
Yalnızlık Ölçeği	Anne Baba Sağ ve Birlikte	207	119,07			2<3
	Anne Baba Sağ ve Ayrı	19	78,37	11,242	,004*	
	Anne ya da Baba Vefat Etti	8	169,75			
Kendilik Aidiyeti	Anne Baba Sağ ve Birlikte	207	118,54			
	Anne Baba Sağ ve Ayrı	19	128,92	5,721	,057	
	Anne ya da Baba Vefat Etti	8	63,56			
Aile Aidiyeti	Anne Baba Sağ ve Birlikte	207	117,20			
	Anne Baba Sağ ve Ayrı	19	137,92	4,672	,097	

	Anne ya da Baba Vefat Etti	8	76,81		
	Anne Baba Sağ ve Birlikte	207	117,96		2>3
Aile Aidiyeti Ölçeği Toplam	Anne Baba Sağ ve Ayrı	19	135,18	6,407	,041*
	Anne ya da Baba Vefat Etti	8	63,50		

*p<0,05

Tablo 9’da yalnızlık ve aile aidiyetinin aile durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H testi yapılmıştır. Öğrencilerin aile durumu ile “yalnızlık” ($X^2=11,242$; $p<0,05$) arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Buna göre annesi ya da babasından biri vefat etmiş olanların yalnızlık puan sıra ortalaması en büyük iken (169,75), sağ ve ayrı olanların ortalaması en küçüktür (78,37). Öğrencilerin aile durumu ile “aile aidiyeti” ($X^2=6,407$; $p<0,05$) arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Bu sonuçlara göre anne babası sağ ve ayrı olanların aile aidiyeti puan sıra ortalaması en büyük iken (135,18), annesi ya da babasından biri vefat etmiş olanların ortalaması en küçüktür (63,50).

Öğrencilerin aile durumu değişkenine göre “kendilik aidiyeti” alt boyutu ($X^2=5,721$; $p>0,05$) ve “aile aidiyeti” alt boyutu ($X^2=4,672$; $p>0,05$) arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır.

Çoklu karşılaştırma testi sonuçlarına göre, anne baba sağ ve ayrı olanların “yalnızlık” düzeyi anne ya da babası vefat edenlere göre anlamlı olarak daha düşük, anne baba sağ ve ayrı olanların “aile aidiyeti” düzeyi anne ya da babası vefat edenlere göre anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur.

Tablo 10: Yalnızlık ve Aile Aidiyetinin Kardeş Sayısı Açısından İncelenmesi

Kardeş Sayısı	n	Sıra Ort	X ²	p
Yalnızlık Ölçeği	Kardeşim Yok	15	117,97	1,940 ,585
	1-2 Kardeş	140	115,57	
	3-4 Kardeş	58	114,97	
	5 ve Üzeri	21	137,00	
Kendilik Aidiyeti	Kardeşim Yok	15	134,67	2,118 ,548
	1-2 Kardeş	140	114,46	

	3-4 Kardeş	58	123,66		
	5 ve Üzeri	21	108,48		
	Kardeşim Yok	15	133,83		
Aile Aidiyeti	1-2 Kardeş	140	115,84	6,399	,094
	3-4 Kardeş	58	127,97		
	5 ve Üzeri	21	88,00		
	Kardeşim Yok	15	133,67		
Aile Aidiyeti Ölçeği Toplam	1-2 Kardeş	140	114,15	3,241	,356
	3-4 Kardeş	58	126,68		
	5 ve Üzeri	21	102,95		

* $p < 0,05$

Tablo 10'da yalnızlık ve aile aidiyetinin öğrencilerin kardeş sayısı değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H testine göre; kardeş sayısı ile "yalnızlık" ($X^2=1,940$; $p>0,05$), "kendilik aidiyeti" alt boyutu ($X^2=2,118$; $p>0,05$), "aile aidiyeti" alt boyutu ($X^2=6,399$; $p>0,05$) ve "aile aidiyeti" ($X^2=3,241$; $p>0,05$) arasında anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Öğrencilerin yalnızlık ve aile aidiyetine ilişkin tutumları kardeş sayısına göre değişmemektedir.

Tablo 11: Yalnızlık ve Aile Aidiyetinin Aile Tipi Açısından İncelenmesi

Aile Tipi		n	Ortalama	ss	t	p
Yalnızlık Ölçeği	Geniş Aile	51	40,18	9,45	2,731	,007*
	Çekirdek Aile	183	36,22	9,07		
Kendilik Aidiyeti	Geniş Aile	51	50,65	8,88	-1,175	,241
	Çekirdek Aile	183	52,16	7,94		
Aile Aidiyeti	Geniş Aile	51	17,69	3,02	-0,999	,319
	Çekirdek Aile	183	18,22	3,45		
Aile Aidiyeti Ölçeği Toplam	Geniş Aile	51	68,33	11,04	-1,244	,215
	Çekirdek Aile	183	70,38	10,22		

***p<0,05**

Tablo 11’de yalnızlık ve aile aidiyetinin aile tipi açısından farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesi amacıyla bağımsız gruplar t testi yapılmıştır. Öğrencilerin aile tipi değişkenine göre “yalnızlık” ($p<0,05$) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunurken, “kendilik aidiyeti” alt boyutu ($p>0,05$), “aile aidiyeti” alt boyutu ($p>0,05$) ve “aile aidiyeti” ($p>0,05$) arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Öğrencilerin aile aidiyeti ve alt boyutları düzeyleri aile tipine göre değişmemektedir.

Tablo 12: Yalnızlık ve Aile Aidiyetinin En Uzun Yaşanılan Yer Açısından İncelenmesi

En Uzun Yaşanılan Yer		n	Ortalama	ss	F	p
Yalnızlık Ölçeği	İl	87	36,43	8,35	2,871	,059
	İlçe	99	36,28	8,90		
	Köy/Kasaba	48	39,92	11,13		
Kendilik Aidiyeti	İl	87	52,82	7,21	1,462	,234
	İlçe	99	51,70	9,02		
	Köy/Kasaba	48	50,33	7,82		
Aile Aidiyeti	İl	87	18,34	3,21	0,853	,427
	İlçe	99	18,15	3,56		
	Köy/Kasaba	48	17,56	3,23		
Aile Aidiyeti Ölçeği Toplam	İl	87	71,16	9,13	1,534	,218
	İlçe	99	69,85	11,65		
	Köy/Kasaba	48	67,90	9,72		

***p<0,05**

Tablo 12’de yalnızlık ve aile aidiyetinin en uzun yaşanılan yer açısından farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesi için yapılan ANOVA testi yapılmış ve “yalnızlık” ($p>0,05$), “kendilik aidiyeti” alt boyutu ($p>0,05$), “aile aidiyeti” alt boyutu ($p>0,05$) ve “aile aidiyeti” ($p>0,05$) arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 13: Yalnızlık ve Aile Aidiyetinin Şu Anda Yaşanılan Yer Açısından İncelenmesi

Şu Anda Yaşanılan Yer	n	Sıra Ort	X ²	p
Yalnızlık Ölçeği	Aile ile Evde	39	132,62	2,635 ,451
	Yurt/Pansiyon/Otel	127	116,07	
	Arkadaş ile Evde	61	110,64	
	Diğer	7	119,07	
Kendilik Aidiyeti	Aile ile Evde	39	102,86	2,293 ,514
	Yurt/Pansiyon/Otel	127	120,30	
	Arkadaş ile Evde	61	121,47	
	Diğer	7	113,79	
Aile Aidiyeti	Aile ile Evde	39	98,76	7,453 ,059
	Yurt/Pansiyon/Otel	127	119,09	
	Arkadaş ile Evde	61	130,43	
	Diğer	7	80,50	
Aile Aidiyeti Ölçeği Toplam	Aile ile Evde	39	98,79	4,371 ,224
	Yurt/Pansiyon/Otel	127	120,28	
	Arkadaş ile Evde	61	125,39	
	Diğer	7	102,50	

*p<0,05

Tablo 13’de yalnızlık ve aile aidiyetinin öğrencilerin şu anda yaşanılan yer değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H testine göre; şu anda yaşanılan yer ile “yalnızlık” ($X^2=2,635$; $p>0,05$), “kendilik aidiyeti” alt boyutu ($X^2=2,293$; $p>0,05$), “aile aidiyeti” alt boyutu ($X^2=7,453$; $p>0,05$) ve “aile aidiyeti” ($X^2=4,371$; $p>0,05$) arasında anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Öğrencilerin yalnızlık, aile aidiyeti ve alt boyutlarına ilişkin tutumları şu anda yaşanılan yere göre değişmemektedir.

Tablo 14: Yalnızlık ve Aile Aidiyetinin Annenin Çocuk Yetiştirmeye Yönelik Tutumu Açısından İncelenmesi

Annenin Çocuk Yetiştirmeye Yönelik Tutumu	n	Sıra	X ²	p	Çoklu karş.
---	---	------	----------------	---	-------------

		Ort		
Yalnızlık Ölçeği	Baskıcı ve Otoriter	29	145,21	1>4
	Aşırı Koruyucu	62	121,84	2<3
	Reddedici/Tutarsız	9	178,89	3>4
	Eşitlikçi ve Demokratik	134	105,37	
16,838 ,001*				
Kendilik Aidiyeti	Baskıcı ve Otoriter	29	81,88	1<2
	Aşırı Koruyucu	62	125,42	1>3
	Reddedici/Tutarsız	9	26,33	1<4
	Eşitlikçi ve Demokratik	134	127,67	2>3
28,489 ,000*				
Aile Aidiyeti	Baskıcı ve Otoriter	29	88,03	1<4
	Aşırı Koruyucu	62	123,21	
	Reddedici/Tutarsız	9	64,83	
	Eşitlikçi ve Demokratik	134	124,77	
13,067 ,004*				
Aile Aidiyeti Ölçeği Toplam	Baskıcı ve Otoriter	29	83,59	1<2
	Aşırı Koruyucu	62	125,66	1>3
	Reddedici/Tutarsız	9	26,28	1<4
	Eşitlikçi ve Demokratik	134	127,19	2>3
27,310 ,000*				
3<4				

*p<0,05

Tablo 14'te yalnızlık ve aile aidiyetinin annenin çocuk yetiştirmeye yönelik tutumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H testine göre "yalnızlık" ($X^2=16,838$; $p<0,05$), "kendilik aidiyeti" alt boyutu ($X^2=28,489$; $p<0,05$), "aile aidiyeti" alt boyutu ($X^2=13,067$; $p<0,05$) ve "aile aidiyeti" ($X^2=27,310$; $p<0,05$) arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır.

Sonuçlara göre; annesinin tutumunu reddedici/tutarsız bulanların "yalnızlık" puan sıra ortalaması en büyük iken (178,89), eşitlikçi ve demokratik bulanların ortalaması en küçük (105,37); eşitlikçi ve demokratik bulanların "kendilik aidiyeti" puan sıra ortalaması en büyük iken (127,67), reddedici/tutarsız bulanların ortalaması en küçük (26,33), eşitlikçi ve demokratik bulanların "aile aidiyeti" alt boyutu puan sıra ortalaması en büyük iken(124,77), reddedici/tutarsız bulanların ortalaması en küçük (64,83) ve eşitlikçi ve demokratik bulanların "aile aidiyeti" puan sıra ortalaması en

büyük iken (127,19), reddedici/tutarsız bulanların ortalaması en küçük (26,28) olarak bulunmuştur.

Çoklu karşılaştırma testi sonuçlarına göre; annenin çocuk yetiştirmeye yönelik tutumu baskıcı ve otoriter olanlar ile reddedici/tutarsız olanların “yalnızlık” düzeyi eşitlikçi ve demokratik olanlara göre anlamlı olarak daha yüksek, aşırı koruyucu olanların “yalnızlık” düzeyi reddedici/tutarsız olanlara göre anlamlı olarak daha düşüktür.

Annenin çocuk yetiştirmeye yönelik tutumu baskıcı ve otoriter olanların “kendilik aidiyeti” alt boyutu düzeyi aşırı koruyucu olanlara göre anlamlı olarak daha düşük, baskıcı ve otoriter olanlar ile aşırı koruyucu olanların “kendilik aidiyeti” düzeyi reddedici/tutarsız olanlara göre anlamlı olarak daha yüksek, baskıcı ve otoriter olanlar ile reddedici/tutarsız olanların “kendilik aidiyeti” düzeyi eşitlikçi ve demokratik olanlara göre anlamlı olarak daha düşük bulunmuştur.

Annenin çocuk yetiştirmeye yönelik tutumu baskıcı ve otoriter olanların “aile aidiyeti” alt boyutu düzeyi eşitlikçi ve demokratik olanlara göre anlamlı olarak daha düşüktür.

Annenin çocuk yetiştirmeye yönelik tutumu baskıcı ve otoriter olanların “aile aidiyeti” düzeyi aşırı koruyucu olanlar ile eşitlikçi ve demokratik olanlara göre anlamlı olarak daha düşük bulgusu elde edilmiştir. Annenin çocuk yetiştirmeye yönelik tutumu baskıcı ve otoriter olanlar ile aşırı koruyucu olanların “aile aidiyeti” düzeyi reddedici/tutarsız olanlara göre anlamlı olarak daha yüksek, reddedici/tutarsız olanların “aile aidiyeti” düzeyi eşitlikçi ve demokratik olanlara göre anlamlı olarak daha düşük bulgusu elde edilmiştir.

Tablo 15: Yalnızlık ve Aile Aidiyetinin Babanın Çocuk Yetiştirmeye Yönelik Tutumu Açısından İncelenmesi

Babanın Çocuk Yetiştirmeye Yönelik Tutumu	n	Ortalama	ss	F	p	Çoklu Karş
Yalnızlık Ölçeği	Baskıcı ve Otoriter	39	40,15	9,88	3,629	,014*
	Aşırı Koruyucu	38	38,87	9,13		
	Reddedici/Tutarsız	33	38,03	11,02		
	Eşitlikçi ve Demokratik	124	35,31	8,30		
Kendilik Aidiyeti	Baskıcı ve Otoriter	39	48,92	8,96	7,086	,000*
	Aşırı Koruyucu	38	52,58	6,43		
	Reddedici/Tutarsız	33	47,70	10,36		

	Eşitlikçi ve Demokratik	124	53,62	7,09	
Aile Aidiyeti	Baskıcı ve Otoriter	39	16,15	3,46	1<2
	Aşırı Koruyucu	38	18,24	3,17	1<4
	Reddedici/Tutarsız	33	17,48	3,70	7,275 ,000*
	Eşitlikçi ve Demokratik	124	18,84	3,05	
Aile Aidiyeti Ölçeği Toplam	Baskıcı ve Otoriter	39	65,08	11,06	1<4
	Aşırı Koruyucu	38	70,82	8,51	3<4
	Reddedici/Tutarsız	33	65,18	13,00	8,370 ,000*
	Eşitlikçi ve Demokratik	124	72,46	9,04	

*p<0,05

Tablo 15'te yalnızlık ve aile aidiyetinin babanın çocuk yetiştirmeye yönelik tutumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan ANOVA testine göre “yalnızlık” (p<0,05), “kendilik aidiyeti” alt boyutu (p<0,05), “aile aidiyeti” alt boyutu (p<0,05) ve “aile aidiyeti” (p<0,05) arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır.

Bulgulara göre; babasının tutumunu baskıcı ve otoriter bulanların “yalnızlık” puan ortalaması en büyük iken (40,15), eşitlikçi ve demokratik bulanların ortalaması en küçük (35,31), eşitlikçi ve demokratik bulanların “kendilik aidiyeti” alt boyutu puan ortalaması en büyük iken (53,62), reddedici/tutarsız bulanların ortalaması en küçük (47,70), eşitlikçi ve demokratik bulanların “aile aidiyeti” alt boyutu puan ortalaması en büyük iken (18,84), baskıcı ve otoriter bulanların ortalaması en küçük (16,15) ve eşitlikçi ve demokratik bulanların “aile aidiyeti” puan ortalaması en büyük iken (72,46), baskıcı ve otoriter bulanların ortalaması en küçük (65,08) olarak bulunmuştur.

Çoklu karşılaştırma testi sonuçlarına göre; babanın çocuk yetiştirmeye yönelik tutumu baskıcı ve otoriter olanların “yalnızlık” düzeyi eşitlikçi ve demokratik olanlara göre anlamlı olarak daha yüksektir. Babanın çocuk yetiştirmeye yönelik tutumu baskıcı ve otoriter olanların “kendilik aidiyeti” düzeyi eşitlikçi ve demokratik olanlara göre anlamlı olarak daha düşük, aşırı koruyucu olanların “kendilik aidiyeti” düzeyi reddedici/tutarsız olanlara göre anlamlı olarak daha yüksek, reddedici/tutarsız olanların “kendilik aidiyeti” düzeyi eşitlikçi ve demokratik olanlara göre anlamlı olarak daha düşüktür.

Babanın çocuk yetiştirmeye yönelik tutumu baskıcı ve otoriter olanların “aile aidiyeti” alt boyutu düzeyi aşırı koruyucu ve eşitlikçi ve demokratik olanlara göre anlamlı olarak daha düşüktür.

Babanın çocuk yetiştirmeye yönelik tutumu baskıcı ve otoriter olanlar ile reddedici/tutarsız olanların “aile aidiyeti” düzeyi eşitlikçi ve demokratik olanlara göre anlamlı olarak daha düşüktür.

Sonuç

Bu araştırma, üniversite öğrencilerinin yalnızlık düzeyleri ile aile aidiyeti arasındaki ilişkinin incelenmesi ve sosyo-demografik özelliklerin yalnızlık ve aile aidiyeti üzerinde etkili olup olmadığının belirlenmesi amaçlamıştır. Araştırma sonucuna göre, yalnızlık ile aile aidiyeti ve alt boyutları arasında negatif yönlü orta bir ilişki bulunmuştur. Bu bağlamda aile aidiyeti arttıkça yalnızlık düzeyinin azaldığı söylenebilmektedir. Aile aidiyetinin yalnızlığa etkisinin incelenmesi amacıyla yapılan test sonuçlarına göre regresyon modelinin anlamlı olduğu ve yalnızlığı açıklayan değişkenlerin kendilik aidiyeti ve aile aidiyeti alt boyutlarının negatif yönde etkilediği, aile aidiyetinin etkisinin daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma kapsamında yalnızlık ölçeği toplam puan ortalamaları $X=37,08$ olarak bulunmuş olup, öğrencilerin yalnızlık düzeylerinin düşük olduğu görülmüştür. Danış ve arkadaşlarının (2017) yaptığı bir çalışmada araştırmaya katılan öğrencilerin yalnızlık düzeylerinin genel anlamda düşük olduğu bulunmuştur. Yıldırım ve arkadaşları (2018) tarafından yapılan başka bir çalışmada ise öğrencilerin yalnızlık algılarının orta düzeyde olduğu bulunmuştur.

Çalışmamızda aile aidiyeti ölçeği toplam puan ortalamaları $X=69,94$ olarak bulunmuş ve öğrencilerin aile aidiyetinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Arslan ve arkadaşlarının (2019) yaptığı bir çalışmada aile aidiyeti ölçeğinden alınabilecek en düşük puanın 17 ve en yüksek puanın 85 olduğu belirtilmiş, öğrencilerin ölçekten aldıkları puan ortalamaları $X=64.6318$ olarak bulunmuş ve üniversite öğrencilerinin aile aidiyetlerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmada katılımcıların yalnızlık ve aile aidiyetlerinin cinsiyete göre; aile aidiyeti ve alt boyutu olan kendilik aidiyeti arasında anlamlı farklılık bulunmakta iken, aile aidiyeti alt boyutu ile yalnızlık arasında anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Alanyazında çalışmamızla aynı yönde bulgular elde eden araştırmalar mevcuttur. Eskin (2001) tarafından yapılan bir çalışmada cinsiyet ile yalnızlık arasında anlamlı farklılaşmanın olmadığı bulunmuştur. İlhan (2012) tarafından yapılan bir çalışmada cinsiyet ile yalnızlık arasında anlamlı fark bulunmamakla birlikte erkeklerin yalnızlık puan ortalamaları kadınlara göre daha yüksek bulunmuştur. Arslan ve arkadaşlarının (2019) yaptığı başka bir çalışmada üniversite öğrencilerinin cinsiyeti ile kendilik aidiyeti alt boyutu ile arasında anlamlı fark bulunurken, aile aidiyeti alt boyutu arasında anlamlı farklılaşma bulunmamıştır. Diğer yandan çalışmamızla örtüşmeyen araştırma bulguları da mevcuttur. Atli ve arkadaşlarının (2015) yaptığı bir çalışmada öğrencilerin cinsiyete göre yalnızlık düzeylerinin anlamlı farklılaştığı ve erkeklerin yalnızlık puan ortalamaları kızlara göre yüksek bulunmuştur. Aydıner-Boylu ve arkadaşlarının (2019) yaptığı bir

çalışmada cinsiyet ve yalnızlık arasında anlamlı farklılaşma ve kadınların yalnızlık puanları erkeklerden daha düşük bulunmuştur.

Araştırmada katılımcıların yalnızlık ve aile aidiyetlerinin yaşa göre; yalnızlık, aile aidiyeti ve alt boyutları olan kendilik aidiyeti ile aile aidiyeti arasında anlamlı farklılaşma bulunmamaktadır. Karaoğlu ve arkadaşlarının (2009) yaptığı bir çalışmada öğrencilerin yalnızlık düzeyleri ile yaşları arasında anlamlı farklılaşma bulunmamıştır.

Araştırmada katılımcıların yalnızlık ve aile aidiyetlerinin sınıfa göre; yalnızlık, aile aidiyeti ve alt boyutları olan kendilik aidiyeti ile aile aidiyeti arasında anlamlı farklılaşma bulunmamaktadır. Buluş (1997) tarafından yapılan bir çalışmada öğrencilerin sınıf değişkeni ile yalnızlık düzeyleri arasında bir ilişki olduğu ve birinci sınıf öğrencilerde yalnızlık düzeyi daha yüksek bulunmuştur.

Araştırmada katılımcıların yalnızlık ve aile aidiyetlerinin ailenin gelir durumuna göre; kendilik aidiyeti alt boyutu arasında anlamlı farklılık bulunmakta iken, yalnızlık, aile aidiyeti ve alt boyutu olan aile aidiyeti arasında anlamlı fark bulunmamaktadır. Yalaz Seçim ve arkadaşlarının (2014) yaptığı bir çalışmada öğrencilerin gelir durumu ile yalnızlık arasında anlamlı farklılık bulunmuştur.

Araştırmada katılımcıların yalnızlık ve aile aidiyetlerinin aile durumuna göre; yalnızlık ve aile aidiyeti arasında anlamlı fark bulunmakta olup, alt boyutlar olan kendilik aidiyeti ve aile aidiyeti arasında anlamlı fark bulunmamaktadır. Certel ve arkadaşlarının (2016) yaptığı bir çalışmada öğrencilerin birlikte yaşadığı ebeveyn değişkenine göre yalnızlık düzeylerinin anlamlı farklılaşmadığı bulunmuştur.

Araştırmada katılımcıların yalnızlık ve aile aidiyetlerinin kardeş sayısı durumuna göre; yalnızlık, aile aidiyeti ve alt boyutları olan kendilik aidiyeti ile aile aidiyeti arasında anlamlı farklılaşma bulunmamaktadır. Aral ve Gürsoy (2000) tarafından yapılan çalışmada kardeş sayısı ile yalnızlık düzeyi arasındaki anlamlı fark olmadığı ve tek çocukların yalnızlık puanlarının diğerlerine göre daha düşük olduğu bulunmuştur.

Araştırmada katılımcıların yalnızlık ve aile aidiyetlerinin aile tipi durumuna göre; yalnızlık arasında anlamlı fark bulunurken, aile aidiyeti ve alt boyutları olan kendilik aidiyeti ve aile aidiyeti arasında anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Arslan ve arkadaşlarının (2019) yapmış oldukları çalışmada üniversite öğrencilerinin kendilik aidiyeti ve aile aidiyeti alt boyutlarının aile tipi değişkenine göre farklılık göstermediği bulunmuştur.

Araştırmada katılımcıların yalnızlık ve aile aidiyetlerinin en uzun yaşadıkları yer ve şuan yaşanılan yere göre; yalnızlık, aile aidiyeti ve alt boyutları olan kendilik aidiyeti ile aile aidiyeti arasında anlamlı farklılaşma bulunmamaktadır. Bu sonuca göre öğrencilerin en uzun yaşadıkları yer ve şuan yaşanılan yer değişkenlerine göre yalnızlık ve aile aidiyeti düzeyleri değişmemektedir.

Araştırmada katılımcıların yalnızlık ve aile aidiyetlerinin annenin ve babanın çocuk yetiştirmeye yönelik tutumuna göre; yalnızlık, aile aidiyeti ve alt boyutları olan kendilik aidiyeti ve aile aidiyeti arasında anlamlı farklılaşma bulunmaktadır. Çeçen (2008) tarafından yapılan bir çalışmada ebeveyn tutumları ile öğrencilerin yalnızlık düzeyleri ve sosyal destekleri arasında anlamlı farklılaşma bulunmuştur. Ayrıca ebeveynlerinin tutumlarını eşitlikçi/demokratik olarak değerlendiren öğrencilerin

yalnızlık puanları diğer ebeveyn tutumlarına sahip öğrencilere (baskıcı/otoriter, tutarsız, koruyucu) göre daha düşük olduğu belirtilmiştir.

KAYNAKLAR

AKKUL, Nuriye, ÜMMET, Durmuş, (2007), Teknik Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Yalnızlık Düzeyleri, **Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi**, Cilt 25, Sayı 25, s.1-15.

ALPTEKİN, Duygu, (2011), Toplumsal Aidiyet ve Gençlik: Üniversite Gençliğinin Aidiyeti Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Sosyoloji Bilim Dalı, **Doktora Tezi**, Konya.

ARAL, Neriman, GÜRSOY, Figen, (2000), “Gençlerin Yalnızlık Düzeylerinin İncelenmesi”, **Eğitim ve Bilim**, Cilt 25, Sayı 116, s. 8-12.

ARSLAN, Kübra, ŞAHİN, Hande, ERKAL, Sibel, (2019), “Üniversite Öğrencilerinin Aile Aidiyetinin Aile İçi Şiddete İlişkin Görüşlerine ve Bireysel Özelliklerine Göre Karşılaştırılması”, **Researcher: Social Science Studies**, Cilt 7, Sayı 1, s. 168-180.

ATLİ, Abdullah, KELDAL, Gökay, SONAR, Osman, (2015), “Üniversite Öğrencilerinin Yabancılaşma ile Yalnızlık Düzeyleri Arasındaki İlişki”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 29, s.149-160.

AYDINER-BOYLU, Ayfer, GÜNAY, Gülay, ERSOY, Ali Fuat, (2019), “Üniversite Öğrencilerinde Algılanan Sosyal Desteğin Yalnızlık Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi”, **Sosyoekonomi**, Vol. 27(41), s. 211-221.

BAUMEISTER Roy F., LEARY Mark R., (1995), “The Need to Belong: Desire for Interpersonal Attachments as a Fundamental Human Motivation”, **Psychological Bulletin**, Vol. 117, No. 3, 497-529.

BULUŞ, Mustafa, (1997), “Üniversite Öğrencilerinde Yalnızlık”, **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 3, Sayı 3, s. 82-90.

CERTEL, Hüseyin, YAKUT, Selahattin, YAKUT, İdris, GÜLSÜN, Bilal, (2016), “Öğrencilerde Yalnızlık Problemi”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt:5, Sayı:8, s. 3069-3084.

ÇEÇEN, A. Rezan, (2008), “Öğrencilerinin Cinsiyetlerine ve Anababa Tutum Algılarına Göre Yalnızlık ve Sosyal Destek Düzeylerinin İncelenmesi”, **Türk Eğitim Bilimleri Dergisi**, 6(3), 415-431.

ÇERİK, Şule, (2002), “Ailelerin Gençlere Karşı Tutumları ve Gençlerin Ailelerinin Tutumlarını Algılayışlarına Yönelik Üniversite Gençliği Üzerinde Bir Araştırma”, **Ege Akademik Bakış Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, ss.1-17.

DANIŞ, Mehmet Zafer, YILDIZ, Recep, TEKİN, Huri Ece, ALKAN, Pınar, (2017), “Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Yalnızlık Düzeyleri ve Bunu Etkileyen Faktörler: Sakarya Örneği”, **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 7, Sayı: 14, Ekim, s. 9-22.

DEMİR, Ayhan, (1989), U.C.L.A. Yalnızlık Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirliği, **Psikoloji Dergisi**, Cilt 7, Sayı 23, ss. 14-18.

ESKİN, Mehmet, (2001), "Ergenlikte Yalnızlık, Başetme Yöntemleri ve Yalnızlığın İntihar Davranışı İle İlişkisi", **Klinik Psikiyatri**, 4(1): 5-11.

GALANAKİ, Evangelia P. (2008), Children's Perceptions Of Loneliness, **Hellenic Journal of Psychology**, Vol. 5, pp. 258-280.

GÜR, Bekir S., KURT, Türker, (2011), "Türkiye'de Ailelerin Eğitim İhtiyaçları", **Aile ve Toplum**, Yıl: 12, Cilt: 7, Sayı:27, Ekim-Kasım-Aralık, ss.33-62.

HAGERTY, Bonnie M. K., LYNCH-SAUER, Judith, PATUSKY, Kathleen L., BOUWSEMA, Maria ve COLLIER, Peggy, (1992), "Sense of Belonging: A Vital Mental Health Concept", **Archives of Psychiatric Nursing**, Vol. VI, No. 3 (June), pp. 172-177.

HILL, Doris Leal. (2006), Sense of Belonging as Connectedness, American Indian Worldview, and Mental Health, **Archives of Psychiatric Nursing**, Vol. 20, No. 5, October, pp 210–216.

İLHAN, Tahsin, (2012), "Üniversite Öğrencilerinde Yalnızlık: Cinsiyet Roller ve Bağlanma Stillerinin Yalnızlığı Yordama Güçleri", **Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri**, 12(4), Güz, s. 2377-2396.

KARAHAN, T. Fikret, SARDOĞAN, Mehmet E., ŞAR, Ali Haydar, ERSANLI, Ercümen, KAYA, S. Nevres, KUMCAĞIZ, Hatice, (2004), "Üniversite Öğrencilerinin Yalnızlık Düzeyleri ile Benlik Saygısı Düzeyleri Arasındaki İlişkiler", **Öndokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 18, ss.27-39.

KARAOĞLU, Nazan, AVŞAROĞLU, Selahattin, DENİZ, Mehmet Engin, (2009), "Yalnız Mısın? Selçuk Üniversitesi Öğrencilerinde Yalnızlık Düzeyi ile İlgili Bir Çalışma", **Marmara Medical Journal**, 22(1);019-026.

KILIÇ, Mehmet, (2015), Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Görünüş Kaygıları ile Benlik Saygıları ve Yalnızlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, T.C. Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, **Yüksek Lisans Tezi**, Konya.

KILINÇ, Hicran, SEVİM, Seher A., (2005), "Ergenlerde Yalnızlık ve Bilişsel Çarpıtmalar", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Cilt: 38, Sayı:2, ss.67-89.

MAVİLİ, Aliye, KESEN, Nur Feyzal, DAŞBAŞ, Serap, (2014), "Aile Aidiyeti Ölçeği: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması", **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, Yıl: 14 Sayı: 33, Temmuz-Aralık, ss.29-45.

MELLOR, David, STOKES, Mark, FIRTH, Lucy, HAYASHİ, Yoko, CUMMINS, Robert. (2008), Need for Belonging, Relationship Satisfaction, Loneliness, and Life Satisfaction, **Personality and Individual Differences**, 45, 213–218.

ÖZKAN, Yasemin, KILIÇ, Esra, (2013), "Aile'nin Psiko-Sosyal Destek İhtiyacını Karşılama Yeni Bir Model Önerisi: Aile Sağlığı Merkezlerinde Aile Psiko-Sosyal Destek Birimi", **Sosyal Politika Çalışmaları**, Cilt: 7, Sayı: 30, Ocak-Haziran, ss.25-44.

ÖZPOLAT, Abdulvahap, (2010), "Ailede Demokratik Sosyalleşme", **Aile ve Toplum**, Yıl: 11, Cilt: 5, Sayı: 20, Ocak-Şubat-Mart, ss. 9-24.

RUSSELL, Dan, PEPLAU, Letitia Anne, FERGUSON, Mary Lund, (1978), "Developing a Measure of Loneliness", **Journal of Personality Assessment**, 42 (3): 290-294.

TIWARI, Sarvada Chandra. (2013), Loneliness: A disease?, **Indian Journal of Psychiatry**, 55(4), Oct-Dec.

YALAZ SEÇİM, Özlem, ALPAR, Özer, ALGÜR, Seden, (2014), "Üniversite Öğrencilerinde Yalnızlık: Akdeniz Üniversitesinde Yapılan Ampirik Bir Araştırma", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 48 (200-215).

YILDIRIM, Arzu, HACIHASANOĞLU AŞILAR, Rabia, KARAKURT, Papatya, ÇAPIK, Cantürk, KASIMOĞLU, Necla, (2018)," Üniversite Öğrencilerinde Depresif Belirti, Yalnızlık ve Yeme Tutumu Arasındaki İlişkinin Sosyodemografik Özelliklerle Birlikte İncelenmesi", **Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care (TJFMPC)**, 12(4):264-274.

YILMAZ, Emel, YILMAZ, Ela, KARACA, Fatoş, (2008), Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Destek ve Yalnızlık Düzeylerinin İncelenmesi, **Genel Tıp Dergisi**, 18(2), s. 71-79.

CUMHURİYET DÖNEMİNDE YURT DIŞINA ÖĞRENCİ GÖNDERME FAALİYETLERİ VE "TALHA SABUNCU" ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Osman Kubilay GÜL*

ÖZ

Modernleşme hareketlerinin toplumsal yansımalarından birisi olan yurtdışına öğrenci gönderme faaliyetlerinin, Avrupa'da meydana gelen teknik ve ilmi gelişmeleri yerinde takip etmek ve mümkünse bu gelişmelerin Türkiye'ye getirilmesini sağlamak gibi bir amaçla yapıldığı söylenebilir. Özellikle Avrupa Devletleri ile yapılan çeşitli savaşlarda Osmanlı ordularının yenilgiler alması, Osmanlı devlet adamlarını çeşitli çözüm arayışlarına sevk etmiştir. 18. yy'ın ikinci yarısından sonra başlayan yurtdışına öğrenci gönderme faaliyetleri, bu arayışın sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı döneminde başlayan yurtdışına öğrenci gönderme faaliyetleri Cumhuriyet sonrasında da devam etmiştir. 1929 yılında çıkarılan 1416 sayılı kanunla birlikte, yurtdışına öğrenci gönderme faaliyetlerinin daha düzenli ve programlı bir şekilde yapıldığı görülmektedir. İlgili kanunundan sonra pek çok öğrenci eğitim amacıyla yurtdışına gönderilmiştir. Öğrencilerin büyük bir kısmının burslu olduğu Cumhuriyet sonrası dönemde, yurtdışına gönderilen öğrencilerin eğitim gördükleri alanlar, Türkiye Cumhuriyeti'nin kalkınma ve modernleşme süreçleri ile örtüşmektedir. Cumhuriyet döneminde eğitim için yurtdışına giden öğrenciler başta Almanya olmak üzere Fransa, Belçika, İsviçre, İngiltere, Avusturya, İtalya, Macaristan, Çekoslovakya, İsveç ve Polonya gibi Avrupa ülkelerine gönderilmiştir. Ayrıca modern dünyanın yükselen iki önemi devleti olan ABD ve Japonya gibi devletlere de yurtdışı eğitimi için öğrenciler gönderilmiştir. Amerika'ya gönderilen az sayıda öğrenci iktisat, bankacılık, petrol ve maden mühendisliği gibi alanlarda eğitim görmüştür. Amerika'ya gönderilen öğrencilerden birisi de 1929 yılında Robert Kolejindeki eğitimini bitiren Talha Sabuncu'dur. 1931 yılında Amerika'nın New-York şehrine giden Talha Sabuncu, Columbia Üniversitesinin iktisat kürsüsünde doktora eğitimin tamamlayarak Türkiye'ye dönmüştür. Türkiye'ye döndükten sonra Ticaret Vekâletinin çeşitli birimlerinde görev alan Talha Sabuncu, Petrol Ofisi gibi Türkiye'nin önemi kurumlarından birisinin kuruculuğunu üstlenmiştir. Bu makalede Talha Sabuncu'nun yurtdışı eğitim faaliyetleri ve eğitimi sonrasındaki mesleki hayatı hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yurtdışı Eğitimi, Cumhuriyet Dönemi, Talha Sabuncu

STUDENT SENDING ACTIVITIES ABROAD IN THE REPUBLIC PERIOD AND THE EXAMPLE OF "TALHA SABUNCU"

ABSTRACT

Modernization act of someone who is sending students abroad to the activities of the social reflection, to follow up on-site technical and scientific developments occurring in Europe and said that made possible a purpose such as to ensure that these developments brought to Turkey. The defeat of the Ottoman armies in various wars, especially with the European States, prompted the Ottoman statesmen to seek various solutions. The activities to send students abroad after the second half of the 18th century emerged as a result of this search. The activities to send students abroad, which started in the Ottoman period, continued after the Republic. With the law numbered 1416 enacted in 1929, it is seen that the activities of sending students abroad are carried out more regularly and programmatically. After the relevant law, many students were sent abroad for educational purposes. Students in the aftermath of the Republic that a large part of the scholarship, they see the students sent abroad for training, coincides with the development and modernization process in Turkey. Students who went abroad for education in the Republican period were sent to European countries such as Germany, France, Belgium, Switzerland, England, Austria, Italy, Hungary, Czechoslovakia, Sweden and Poland. In addition, students were sent to foreign countries, such as the USA and

* Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, kubilaygul@gmail.com, Orcid ID: 0000-0001-9829-1819

Japan, which are the two emerging importance states of the modern world. Few students sent to the United States have been trained in fields such as economics, banking, petroleum and mining engineering. One of the students sent to America is Talha Sabuncu, who finished his education at Robert College in 1929. In 1931, America's leading to the city of New-York Talha Sabuncu, by completing a doctorate in economics chair of Columbia University and returned to Turkey. Talha SABUNCU involved in various units of the Ministry of Commerce After returning to Turkey, one of Turkey's Petrol Ofisi has assumed importance as the founder of the institution. In this article, information is given about Talha Sabuncu's education abroad and his professional life after his education.

Keywords: Study Abroad, Republican Period, Talha Sabuncu

GİRİŞ

Osmanlı modernleşmesi, Avrupa devletleri karşısında gerileyen imparatorluğun her geçen gün daha fazla artan sorunlarına çözüm arayışının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Yönetici sınıfın içeride ve dışarıda oluşan siyasi dengeleri sürekli gözeterek yürüttükleri bu dönem, başından sonuna kadar gelgitlerle devam eden bir süreçtir (Koçak, 2006: 72). Avrupalı devletler karşısında alınan yenilgilerden sonra yaşanan toprak kayıpları, devlet adamlarını Batı'nın askeri ve teknik alandaki üstünlüğünü kabul etmek durumunda bırakmıştır (Şarman, 2019: 1). Özellikle II. Viyana Kuşatmasından (1683) sonra ortaya çıkan gelişmeler ve yaşanan kayıplar, Osmanlı devlet adamlarını yanı başlarında büyüyen Avrupa'yı daha yakından takip etmeye zorlamıştır (Berkes, 2014: 38-41). Bu amaç doğrultusunda yapılan ıslahat çalışmalarının en önemli adımlarından birisi de batılı tarzda okulların açılması olmuştur (Şarman, 2019: 2). Osmanlı Devleti'nde açılan modern eğitim kurumlarının temel amacı, ihtiyaç duyulan devlet adamlarının yetiştirilmesini sağlamak olmuştur (Somel, 2010: 80).

Modernleşme çabalarına bağlı olarak açılan mekteplerin sayısı hızla artarken, Avrupa'da meydana gelen yenilikleri yerinde görmek ve yeniliklere öncülük edecek kadroları yetiştirebilmek amacıyla yurtdışına öğrenci gönderme faaliyetleri de aynı dönemde başlamıştır (Erdoğan, 2009: 47). Lale Devrinden sonra ilk defa yurtdışına öğrenci gönderilirken, II. Mahmut döneminde (1834) Viyana, Paris ve özellikle Londra gibi başkentlere askeri öğrenci ve subay gönderilmiştir. Batılı tarzda açılan okulların yeteri kadar mezun verememesi, ders verecek öğretim elemanı bulunamaması gibi nedenler, Avrupa'ya öğrenci gönderilmesini zaruri hale getirmiştir (Akyüz, 2001: 141). II. Mahmud döneminde Avrupa'ya 71'i Müslüman, 18'gayrimüslim olmak üzere toplam 89 öğrenci gönderilmiştir. Bu öğrencilerin büyük bir kısmı askeri okullara ve mühendishanelere mensup öğrenciler arasından seçilmiştir (İçke, 2015: 21). Tanzimat dönemine kadar yurtdışına öğrenci gönderme faaliyetlerinin daha çok askeri amaçlarla olduğu görülmektedir. Tanzimat sonrası dönemde ise modernleşme hareketlerinin askeri alandan sivil alana kaymasıyla birlikte, sivil amaçlı kurulan okullardan mezun olan öğrenciler de eğitim amacıyla yurtdışına gönderilmiştir (Yıldırım, 2005: 28). II. Mahmud döneminde başlatılan Avrupa'ya öğrenci gönderme faaliyetleri, modernleşme faaliyetlerinin yoğunlaştığı 19.yy boyunca devam etmiştir (İçke, 2015: 21).

Osmanlı Devletinde modernleşme çabalarının sonucu olarak başlayan yurtdışına öğrenci gönderme faaliyetleri, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti döneminde daha planlı ve kararlı bir şekilde devam ettirilmiştir (İçke, 2015: 34; Ulu, 2014: 496). Cumhuriyetin kuruluşundan sonra eğitim faaliyetlerinin en önemli işlevi siyasal ve toplumsal yapıda meydana gelen değişiklikleri ve bu süreçte kabul edilen yeni değerleri

toplumun geneline yayarak Cumhuriyetin devamlılığını sağlamak olmuştur (Akyüz, 2001: 300; Aslan, 2014: 47). Bu amaçla modern bir devlet ve toplum yapısı oluşturmak için milli, çağdaş ve laik bir eğitim sistemi kurulmasına öncelik verilmiştir. Eğitimin her boyutuyla ilgili olarak kanunlar çıkarılmış ve milli nitelikleri belirginleşen bir eğitim politikası izlenmeye başlanmıştır. Bu sayede milli bilince sahip, Cumhuriyet değerlerine bağlı, muasır medeniyetlerin seviyesine ulaşmayı hedefleyen bir nesil yetiştirilmek istenmiştir. Bu doğrultuda eğitim faaliyetlerinin her kademesinde köklü yenilikler yapılmıştır. Cumhuriyet döneminde yapılan yenilik hareketlerinin eğitim faaliyetleriyle birlikte ele alındığı düşünülecek olursa, bu dönemde yapılan yenileşme hareketlerinin eğitim karakterli olduğunu söylemek mümkündür (Yıldırım, 2005: 47). Cumhuriyetin ilanından sonra üst yapıda gerçekleştirilen yeniliklere paralel olarak, eğitim alanında da yeni düzenlemeler yapılmıştır. Böylelikle inkılapların kalıcı olması ve yeni Türkiye'nin gelişip kalkınması için gayret edilmiştir (İçke, 2015: 40).

Cumhuriyet Türkiye'sinin eğitim faaliyetlerine verdiği önemi en iyi ifade eden örnek olay, Milli Mücadelenin en şiddetli çarpışmalarının olduğu bir dönemde eğitim faaliyetlerinin görüşülmesi amacıyla toplanan Maarif Kongresi'dir (Ulu, 2014: 498). 15 Temmuz 1921 tarihinde Ankara'da toplanan Maarif Kongresi'ne yurdun her tarafından 250'den fazla erkek ve kadın öğretmen katılmıştır. Mustafa Kemal Paşa bizzat bu kongreye katılarak, kongrenin açılış konuşmasını yapmıştır. Konuşmasında "*Türkiye'nin milli maarifini kurması*" gerektiğini söylemiş ve öğretmenleri "*Gelecekteki kurtuluşumuzun saygıdeğer öncüleri*" olarak tanımlamıştır (Akyüz, 2001: 292-293).

Cumhuriyet sonrası eğitim faaliyetleri için Tevhid-i Tedrisat Kanununun çıkarılması bir dönüm noktası olmuştur. Birbirinden bağımsız olarak faaliyet yürüten ve dağınık bir görünüm arz eden eğitim kurumları 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Maarif Nezaretine bağlanmıştır. Bu sayede eğitimle ilgili bütün faaliyetler devlet kontrolüne alınmıştır (Yıldırım 2005: 47). Böylelikle kabul edilen 429 ve 431 sayılı kanunlar ile eğitim öğretim faaliyetlerinin laikleştirilmesi yolunda önemli bir adım atılmıştır. 430 sayılı Tehvid-i Tedrisat kanununun kabulünden sonra meslek okulları dışında kalan bütün eğitim öğretim kurumları Maarif Vekâletine bağlanmıştır (İçke, 2015: 41).

Atatürk döneminde planlanan kalkınma hamlelerinin gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan eğitimli insanların yetiştirilmesi eğitim faaliyetlerinin en temel amaçlarından birisi olmuştur. Atatürk, ülkenin ihtiyaç duyduğu alanlarda yer alabilecek insan gücünün karşılanabilmesi için öğrencilerin üretim alanlarında üretken ve verimli olabilecek şekilde yetiştirilmelerini istemiştir. Tevhid-i Tedrisat Kanunuyla (1926) eğitim öğretim kurumlarının tek bir çatı altında birleştirilmesi, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin kalkınma hamlelerine uygun eğitim politikaları geliştirebilmesini bir hayli kolaylaştırmıştır. Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı dönemi ıslahatlarının aksine köklü reformlar yaparak, daha hızlı bir modernleşme sürecine girmiştir (Yıldırım, 2005: 46).

Cumhuriyet sonrası dönemde inkılapların ruhunu özümsemiş ve ülkenin kalkınmasına hizmet edebilecek kişilerin yetiştirilmesine önem verilmiştir. Bu doğrultuda Osmanlı modernleşme hareketleriyle birlikte başlayan yurtdışına öğrenci gönderme faaliyetleri Cumhuriyet sonrası dönemde de devam etmiştir (Ulu, 2014: 496). Yurtdışı eğitimi yeni devletin sürdürülebilir kalkınma hamlesi için gerekli olan eğitimli

insan yetiştirme amacına uygun olarak, dönemin eğitim politikalarının önemli bir ayağı olarak görülmüştür (Yıldırım, 2005: 46). Nitekim Birinci Dünya Savaşı yıllarında ve Milli Mücadelenin yaşandığı sıkıntılı dönemlerde bile yurtdışına öğrenci gönderme faaliyetleri sürdürülmüştür (Kırpık, 2015: 16). Osmanlı döneminde eğitim için yurtdışına gönderilen veya kendi imkânları ile yurtdışına giden öğrencilerden başarılı ama maddi imkânları yeterli olmayanların, 'Milli Hükümet' hesabına nakdi kefalet vermek şartıyla öğrenimleri tamamlamalarına müsaade edilmiştir (BCA, 30.18-1.1. 5.21.4, 1922).

Eğitim sisteminin yeniden yapılandırılması ve kalkınma hamleleri ve eğitim faaliyetleri arasındaki ilişkinin kurulabilmesi için yabancı uzmanlardan da destek alınmıştır. 1924 ve 1925 yıllarında Türkiye'ye gelen John Dewey ve Albert Kühne gibi uzmanlar, mesleki gelişim ve öğretilerin yetiştirilebilmesi için yurtdışına öğrenci gönderilmesinin yerinde olacağı şeklinde tavsiyelerde bulunmuşlardır. John Dewey yabancı ülkelere öğrenci gönderilmesi konusunda ilk defa rapor hazırlayan eğitimcidir. Dwey, hazırladığı raporda öğrencilerin dışında öğretmenlerin de 'Batı' ülkelerine gönderilmesi gerektiğini, eğitim için yurtdışından getirilecek eğitimcilerle eğitim faaliyetlerinin desteklenmesi gerektiğini ifade etmiştir (Şarman, 2019: 16-17).

Cumhuriyet döneminde yürütülen yurtdışı eğitim faaliyetleriyle yeni açılan okulların öğretim elemanlarının yetiştirilmesi hedeflendiği gibi, Türkiye'nin kalkınma hamlelerine destek olacak bilim insanları da yetiştirilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren maddi imkânları kısıtlı, fakat yetenekli ve becerikli öğrenciler yüksek tahsil yapmaları için yurtdışına gönderilmeye başlanmıştır (İçke, 2015: 47). 1923 yılında 5. Hükümet programında yurtdışına gönderilecek öğrencilerden bahsedilmiş ve bu çerçevede 1924 yılında yurtdışına gönderilecek öğrenciler için bir sınav yapılmıştır. Bu sınav sonucunda seçilen öğrenciler Türkiye Cumhuriyeti'nin yurtdışına gönderdiği ilk öğrenci kaflesi olmuştur (Kırpık, 2015: 16). 1925 yılında Ticaret Vekâleti yurtdışına gönderilecek öğrenciler için bir talimatname hazırlayarak Bakanlar Kurulu'na sunmuştur. Bakanlar Kurulu'nda alınan kararla bu talimatname kabul edilmiştir (BCA, 30-18-1-1/15.57.5, 1925). Ayrıca 10.08.1927 tarihinde yurtdışına tahsil için gönderilen öğrencilerin işlerine bakacak müfettişlerin görevlerine ait bir nizamname yayınlanarak, yurtdışına gönderilen öğrencilerin teftişi ile ilgili usul ve esaslar belirlenmiştir. İlgili nizamnamede yer alan: "*Ecnebi memleketlere tahsile veya ikmal-i tahsile gönderilen talebeye ait işleri idare itmek üzere Maarif Vekâletinin Avrupa'da talebe müfettişleri bulunur. İcabında doğrudan doğruya diğer vekâletlerle de muhabereye salahiyyəttardır*" (BCA, 30-10-0-0/143-24-4, 1927) ifadeleri, yurtdışı eğitim faaliyetlerinin Maarif Vekâleti tarafından kontrol edildiğini göstermektedir.

1923 yılından itibaren pek çok kurum yurtdışına öğrenci göndermiştir. Bu durumun ortaya çıkardığı düzensizliklerin giderilmesi amacıyla yeni bir kanun yapma ihtiyacı doğmuştur (Kırpık, 2015: 16). Bu amaçla 08.04.1929 tarihinde TBMM'de kabul edilen "*Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebeler Hakkında Kanun*" (1416 Sayılı Kanun, 1929), 16.04.1929 tarihli Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Çıkarılan bu kanunla yurtdışına öğrenci gönderilmesine dair usul ve esaslar belirlenerek, yurtdışı eğitim faaliyetleri belli bir plan ve program dâhilinde gerçekleştirilmeye başlanmıştır.

1923-1938 yılları arasında Türkiye'nin yabancı devletlerle geliştirdiği siyasi ve ekonomik ilişkilere bağlı olarak Almanya başta olmak üzere, Fransa, Belçika, İsviçre, İngiltere, Avusturya, İtalya, Macaristan, Çekoslovakya, İsveç ve Polonya gibi ülkelere öğrenci gönderilmiştir (İçke, 2015: 169). Ayrıca bu dönemde dünyanın uzak iki bölgesinde olmakla birlikte, siyasi ve ekonomik kapasitesi her geçen gün artan Amerika ve Japonya gibi ülkelere de öğrenciler yollanmıştır (Maarif İstatistikleri, 1935: 470).

1923-1938 yılları arasında Amerika'ya toplam 60 öğrenci gönderilmiştir. 1931-1938 yılları arasında ise yurtdışı eğitimi için Amerika'ya giden öğrenci sayısında daha fazla artış olmuştur. Bu durumu II. Dünya Savaşı öncesi Avrupa'da meydana gelen siyasi ve askeri sorunlarla ilişkilendirmek mümkündür.

Kısıtlı imkânlarla rağmen, Maarif Vekâleti ve MTA gibi kurumlar tarafından eğitim amacıyla Amerika'ya gönderilen öğrencilerin Missouri, Harvard, Colorado, Columbia, Chicago, Cornell ve Boston Üniversitelerine gönderildiği görülmektedir (İçke, 2015: 197). Amerika'ya gönderilen öğrencilerin Maden, Petrol, Jeofizik, Jeoloji, Elektrik ve İnşaat gibi Mühendislik dallarının yanında Antropoloji, Sosyoloji, Bilim Tarihi, İktisat ve Hukuk gibi Sosyal Bilim alanlarında da eğitim görmüşlerdir (İçke, 2015: 198-199).

Bu öğrencilerden birisi de 1931-1935 yılları arasında Amerika'da iktisat alanında doktora eğitimi alan Talha Sabuncu'dur. Bu çalışmada Amerika'ya gönderilen öğrencilerden birisi olan Talha Sabuncu'nun yurtdışı eğitim faaliyetleri ve mesleki hayatı ele alınmıştır. Yurtdışında eğitim gören pek çok öğrenci gibi Talha Sabuncu da ülkesine dönerek çeşitli görevlerde bulunarak ülkesine hizmet etmiştir. Petrol Ofisi'nin kurucu müdürü olarak görev yapması, Talha Bey'in meslek hayatının en önemli süreçlerinden birisi olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda Talha Sabuncu'nun eğitim sürecinin ve mesleki hayatının ele alındığı bu çalışmanın, Cumhuriyet sonrası dönemde yürütülen yurtdışı eğitim faaliyetlerinin daha iyi anlaşılabilmesine katkı sunması beklenmektedir.

TALHA SABUNCU¹

Talha Sabuncu 1904 yılında Şebinkarahisar'da doğmuştur. Babası Mustafa Sabuncu, Annesi ise Nazire Hanım'dır. Babası Mustafa Sabuncu, medrese eğitimi görmüş, Milli Mücadele sürecinde Şarki Karahisar Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ilk yöneticileri arasında yer almıştır. Dedesi Hacı Mehmet Efendi 1272 (1856) yılında Şebinkarahisar'da dünyaya gelmiştir. Talha Sabuncu'nun dedesi Hacı Mehmet Efendi, Şebinkarahisar'da manifatura ticaretiyle uğraşan ve eşraftan ticaret erbabıdır. Harnapazade ya da Sabuncuzade lakabıyla anılan Hacı Mehmet Efendi'nin Mustafa, Ali, Osman adında üç oğlu ve Sabriye adında bir kızı olmuştur. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı Devleti'nin Doğu Cephe'sinde savaştığı Çarlık Rusya ordusunun Gümüşhane'nin Şiran ilçesine kadar gelmesi üzerine, Hacı Mehmet Efendi aile efradını da alarak Kayseri'ye göç etmiştir. Bolşevik İhtilali'nden sonra Rus Ordusu geri çekilip Şebinkarahisar'ın işgal olasılığı ortadan kalkınca, Kayseri'ye göç edem Hacı Mehmet Efendi çocuklarından Mustafa ve Ali'yi Şebinkarahisar'a göndermiş, kendisi de İstanbul'a giderek Üsküdar ilçesine yerleşmiştir.

¹ Araştırmanın bu bölümünde 14.02.2020 tarihinde Talha Sabuncu'nun yeğeni Polat Sabuncu (74) ile yapılan mülakattan istifade edilmiştir.

İstanbul'da yerleşen Hacı Mehmet Efendi, bu dönemde Eminönü Mısır Çarşısı çevresinde bulunan tarihi Sabuncu Han'ı satın almıştır. Bir müddet Hacı Mehmet Efendi'nin mülkiyetinde kalan Sabuncu Han'ın, 1933 yılındaki "Soyadı Kanunu'yla" birlikte ailenin soyadı tercihinde etkili olduğu ve "Sabuncu" soyadının da buradan geldiği düşünülmektedir. Zira aile tarihinde ve Şebinkarahisar yöresinde sabun imalatçılığı ve sabun ticareti bulunmamaktadır.

Talha Sabuncu'nun dedesi olan Hacı Mehmet Sabuncu'nun, eğitime çok önem veren aydın bir kişi olduğu görülmektedir. Aile fertlerinin eğitimini önemseyerek oğlu Mustafa'dan olan torunları Talha Sabuncu'yu Robert Kolej'de, Talat Sabuncu'yu İstanbul Ticaret Mektebi'nde, Necmettin Sabuncu'yu İTÜ İnşaat Fakültesi'nde (1934 mezunu), oğlu Ali'den torunu Mahmut Sabuncu'yu Robert Kolej'de okutmuştur.

Talha Sabuncunun Eğitim Hayatı ve Yurtdışı Eğitim Faaliyetleri

Talha Sabuncu Şebinkarahisar'da rüştüye bitirmiştir. 1924'te Dedesi Hacı Mehmet Efendinin sağladığı imkânlarla İstanbul'a gidip Robert Kolej'ine başlamıştır (Sabuncu, 2013: 161). 1930 Haziran'ında mezun olduktan sonra eğitimine yurtdışında devam etmek istemiştir. Bu amaçla mezuniyetinden bir yıl sonra Milli Eğitim Bakanlığı'na dilekçe ile başvurarak eğitimine Amerika Birleşik Devletleri'nde devam etmek için izin ve destek talebinde bulunmuştur (BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 46, 1935).

Milli Eğitim Bakanlığı durum hakkında bilgi almak üzere Robert Kolej'i'ne bir yazı göndermiştir. Kolejin 20 Haziran 1931 tarihinde verdiği cevapta:

"Bay Sabuncuoğlu Talha, 1924 yılının Haziran ayından 1930 Haziranına kadar Robert Akademisinin bir öğrencisiydi ve Eylül 1926 ve Haziran 1930 dönemi Robert Koleji mezunudur. Ekte kendisinin transkript kaydı bulunmaktadır. Amerika'daki eğitimi için Sabuncuoğlu Talha Bey'e tavsiyede bulunmaktan memnuniyet duyuyoruz."

denilmiştir (BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 44, 1935). Ayrıca Talha Bey'in transkripti de belgeye eklenmiştir. Bu belgeye göre kendisinin 10 üzerinden 8.325 gibi yüksek bir ortalama ile mezun olduğu anlaşılmaktadır (BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 45, 1935).

Tablo 1. Talha Sabuncu'nun Robert Kolejinde aldığı dersler.

Birinci Sınıf 1926-1927	İkinci Sınıf 1927-1928
1. Özel Fonetik	1. İngilizce
2. İngilizce	2. Yerel Dil (Türkçe)
3. Yerel Dil (Türkçe)	3. Fizik
4. İş İngilizcesi	4. Tarih
5. Kitap Tutma	5. Fransızca
6. Tarih	6. Almanca (Birinci Sınıf)
7. Müzik	7. Muhasebe
8. Türk Tarihi	8. Fonetik

9. Fonetik 10. Fransızca 11. Almanca (Başlangıç) 12. Ekonomik Organizasyon 13. Arapça Avarge (Ortalama): 8,3	9. İslam Tarihi 10. Türkiye Tarihi 11. Sütçülük (Dariying) Avarge (Ortalama): 8,0
Üçüncü Sınıf (Junior Class) 1928-1929	Son Sınıf 1929-1930
1. İngilizce 2. Yerel Dil (Türkçe) 3. İş İngilizcesi 4. İş Yönetimi 5. Kimya 6. Fransızca 7. Almanca (İkinci Sınıf) 8. Türkiye Coğrafyası 9. Türkiye Tarihi Avarge (Ortalama): 8,4	1. İş Kanunu 2. Fizyoloji 3. Etik 4. Fransız Edebiyatı 5. Fransızca Yazışma 6. Finans 7. Yabancı Ticaret 8. Yakın Batı Ekonomi Tarihi 9. İstatistik 10. Sosyal Etik 11. Sosyoloji 12. Türkiye Coğrafyası 13. Türkiye Tarihi 14. Yerel Dil (Türkçe) Avarge (Ortalama): 8,6

Dilekçenin çok hızlı bir şekilde sonuçlandığı görülmektedir. Zira Haziran'da başlayan yazışmalar 5 Temmuz'da olumlu bir şekilde sonuçlanmıştır. Baş Vekil namına imza olunan yazıda: "*İstanbul'da Robert Collage'den mezun Sabuncuoğlu Talha Bey, Amerikan Darülfünunda tahsilini ikmal edecektir...*" denilmektedir (BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 43, 1935).

Bu dönemde Talha Sabuncu'nun da aralarında bulunduğu yurtdışına gidecek öğrenci kafilesi, dönemin başbakanı olan İsmet İnönü'nün huzuruna çıkarılır. İsmet Paşa, devletin kıt imkânlarla yurtdışına gönderdiği öğrencileri, gidecekleri ülkelerin albenisine kapılmamaları ve orada evlenerek gidecekleri ülkelerde kalmamaları, ülkenin kendilerine ihtiyacı olduğu konusunda uyarır. Bu tutum ve sözlü olarak ifade edilen düşünceler, öğrencilerin çıktıkları yolculuktan geri dönmemelerine ilişkin haklı bir kaygının açık ve net bir ifadesi olarak değerlendirilebilir (Sabuncu, 2013: 162).

Talha Bey'in 24 Eylül 1931 tarihinde Baş Vekâlet Müsteşarı Kemal Bey'e gönderdiği mektuptan öğrenildiğine göre kendisi, 10 Eylül'de New York'a ulaşmıştır. Ulaştıktan hemen sonra Türkiye New York Başkonsolosluğu'na giderek durum hakkında bilgi vermiştir. Mektuptan anlaşıldığı üzere Talha Bey'in ilk bağlantı kurduğu üniversite Baltimore Johns Hopkins Üniversitesidir. Bu üniversiteye kayıt olması durumunda ilk sene ücretsiz öğrenim görmesi üzerine bir anlaşma yapılmıştır. Fakat Talha Bey, New York'ta bulunan Columbia Üniversitesi ile bir görüşme yapmış ve Robert Koleji'nden aldığı transkripti İktisat Fakültesi Dekanı ile paylaşmıştır. Kendisine verilen bilgi, kolejde fazla ders aldığı için üniversiteyi bir yıl içerisinde bitireceği yönündedir. Bunun üzerine plan değiştirmiş ve devletin de izin vermesi durumunda Columbia Üniversitesi İktisat Fakültesinde eğitimine devam ederek maliye dalında doktor unvanı almayı hedeflemiştir. Üniversitenin yıllık ücreti 320 dolardır. Talha Bey, ilk taksit olan 160 dolar ve kayıt parası için istenen 10 doları yatırmış ve makbuzlarını da mektubuna eklemiştir (BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 42, 1935).

Kendi verdiği bilgilerden anlaşıldığına göre New York Boltimor'a göre daha pahalı bir kenttir. Bu nedenle devletin ve ailesinin kendisine göndereceği paranın yeterli olmayacağı görüşündedir. Bu amaçla yarı zamanlı işlerde çalışarak en azından yemek parasını kazanmayı düşünmektedir. Zira okul ücretleri dâhil olmak üzere aylık gideri yaklaşık 130 doları bulmaktadır. Kendi çalışmasının bunu karşılamaya kâfi olamayacağını anladığından, Kemal Bey'den 320 dolar olan okul ücretinin kendisine ayrılan tahsisata eklenmesini talep etmiştir (BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 42, 1935).

Columbia Üniversitesindeki ilk sömestri dönemini tamamlayan Talha Sabuncu, 3 Mart 1932 tarihinde Başbakan İsmet İnönü'ye bir mektup yazarak, gelişmeler hakkında kendisini bilgilendirmiştir ve transkriptini de mektubuna eklemiştir. Notları ve okul içerisindeki genel durumu hakkında açıklayıcı bilgiler paylaşmıştır. Talha Bey'in, notları kâfi derecede yüksek olmasına rağmen, dönem sonu not ortalamalarından memnun olmadığı anlaşılmaktadır. Notlarını daha yüksek tutamamasının sebebini geçimi için çalışmak zorunda olmasına bağlamış ve bu konuda kendisine anlayış gösterilmesini talep etmiştir. Diğer taraftan tez konusu olarak da mali kontrol merkezi ve merkez bankaları olarak belirlediğini bildirmektedir. Tezine yardımcı olabilmesi adına Amerika Birleşik Devletleri'nin merkez bankası olan The Federal Reserve Bank of New York da staj yapmak isteğini ve bunun için hükümetten yardım talep ettiğini yazmıştır (BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 33, 1935).

Tablo. 2 Talha Sabuncu'nun Columbia Üniversitesindeki 1. Sömestri Dönemine Ait Transkripti (BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 34, 1935).

Memorandum Of Grades 1931-1932		
Dersler	Ders Saati	Notlar
Bankacılık (103)	3	P
Bankacılık 301	3	H
Ekonomi (101)	3	B
Finans (101)	3	A

Talha Bey'in mektuplarının cevapsız kalmadığı anlaşılmaktadır. 27 Nisan'da Başvekâlet tarafından Merkez Bankası İdaresi'ne konu ile ilgili bir yazı gönderilmiş ve Federal Reserve Bank Of New-York'la gerekli yazışmaların yapılması istenmiştir (BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 32, 1935). Talep doğrultusunda yazışmalar yapılmış ve Talha Bey'in stajı için gerekli izinler alınmıştır (BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 31, 1935).

Talha Bey'in mektubuna cevap 5 Mayıs'ta verilmiştir. Öncelikle tahsili hakkında verdiği bilgilerin Başvekili ziyadesiyle memnun ettiği belirtilmiştir, diğer yandan stajı konusunda gerekli yazışmalar yapıldığı da kendisine bildirilmiştir (BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 30, 1935).

Bu mektupta görüldüğü üzere, yurtdışına giden öğrencilerin bizzat Başvekâlet tarafından takip edilmesi ve öğrencilerin başarı durumlarının takdir edilmesi dikkat çekicidir. Bu örnek hadise, yurtdışı eğitim faaliyetlerinin devlet nezdindeki önemini kavramak için önemli bir kanıt olarak görülmelidir.

Hızlı bir şekilde yazışmaların yapılmış olmasına rağmen Talha Bey'in Federal Reserve Bank of New-York'ta yarı zamanlı çalışmaya başlaması ancak haziran sonunda olmuştur. Devlet nezdinde izinlerin alınmış olması, kendisinin banka idaresi ve çalışanları tarafından özel bir ilgiye mazhar olmasını sağlamıştır (BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 29, 1935). Teorik eğitimin yanında almış olduğu pratik eğitim, Talha Bey'in tam donanımlı olarak yetişmesi hususunda elbette ki çok önemli bir etken olmuştur.

Yaz aylarını yarı zamanlı çalışarak geçiren Talha Bey'in düşünmesi gereken konulardan birisi de ikinci yılının üniversite ödemeleri olmuştur. 1932-1933 öğretim yılı için ödemesi gereken tutarı devletten talep etmiş ve gelecek dönemde iktisat nazariyeleri, uluslararası ticaret ve istatistik üzerine eğitim almak istediğini belirtmiştir. Kendisi bu dönemde tezini de hazırlamaya başlamıştır (BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 29, 1935).

Talha Bey'in üniversite ücretleri ile ilgili sıkıntılar yaşandığı, yazdığı mektuplarda yer almaktadır. İlk olarak Temmuz ayında talep ettiği birinci sömestr ücreti yollanmış olmasına rağmen ikinci sömestr için ücret yollanmamıştır. 22 Aralık 1932 de mektup yazarak talebini iletmış fakat karşılık alamamıştır. Bunun üzerine 10 Şubat 1933'te bir mektup daha yazmıştır. Mektubunda;

“22 Kânunuevvel 1932 tarihli mektubuma ve içindeki maruzatıma bugüne kadar bir cevap alamadığımdan ve darülfünun ikinci sëmestri dersleri başlaması itibariyle verilmesi icap eden mektep ücreti taksitimi tahsisatımı alamadığım için tediye edemedim. Mektep idaresi ile huşu görüşerek (190) dolar olan borcumun (140) dolarımı 15 Marta kadar tecil ve bakiyesi olan (50) doları arkadaşlardan ödünç alarak vermek mecburiyetinde kaldım, başka türlü derslerime devam imkânı yoktu. Evvelki mektubum tarafı alinize vüsul etmediğini mülâhaza ederek tekrar tacize ve birinci mektubumun münderecatını tahlise mücâseret ediyorum (BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 25, 1935).”

Anlaşıldığı üzere, Talha Bey, sorunu kendi imkânlarıyla çözüme gayreti içerisine girmek durumunda kalmıştır. Üniversitenin anlayışlı davranması ile borcun önemli bir kısmı ertelenmiştir. Buna rağmen devlet katkısı olmadan kendisinin borcu ödeme imkânı bulunmamaktadır. Neyse ki bu mektubuna cevap daha hızlı verilmiştir. Başvekâletten gönderilen 25 Şubat tarihli mektupta, Mart-Ağustos arasındaki üniversite ücreti olan altı yüz liranın adresine gönderildiği kendisine bildirilmiştir (BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 29, 1935). 28 Şubat'ta yazılan ikinci bir mektupta, 22 Aralık'ta Talha Bey'in mektubunun ulaşmadığı belirtilmiştir. Diğer taraftan gönderilen ücretle ilgili olarak da bir açıklama Talha Bey ile paylaşılmıştır.

"...size yapılan yardım Başvekil Paşa hz.nin fevkalade bir eseri atıfeti olup tahsisatınız bunun teyidinde müsait değildir. Mektep ücreti ile beraber aylık masrafımız 150 lira kadar olduğuna göre üçte ikisi başvekâletçe veriliyor demektir. Mütebakısanın da ailenizce temini zaruridir efendim (BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 22-23, 1935)."

denilmiştir. Mektuptan anlaşıldığı üzere Başvekil olan İsmet Paşa'nın Talha Bey'e karşı hususi bir yakınlığı bulunmaktadır. 1416 sayılı kanunun 13 maddesinde: *"Talebe tahsisatı, bütün talebeye şamil olmak üzere her sene Maarif Vekâletinin teklifi ile İcra Vekilleri Heyetince tespit olunacak aylık miktar ve Maarif Vekâletince tahakkuk ettirilecek zarurî masraflar mecmuundan ibarettir (1416 Sayılı Kanun, 1929)"* denildiği ve öğrencilere ait iş ve işlemlerin Maarif Nezareti tarafından yürütüleceği ifade edildiği halde, Talha Sabuncu'nun yazışmalarını doğrudan Başvekâlet aracılığı gerçekleştirilmesi bu noktada dikkat çekmektedir. Diğer taraftan Talha Bey'in mağduriyetinin sebebi mektubunun ulaşmaması olarak açıklanmıştır. İkinci mektup alınır alınmaz para derhal yollanmış ve mağduriyet giderilmiştir. Bu durum Türkiye Cumhuriyeti'nin yurtdışında eğitim gören öğrencilerine verdiği önemim net bir göstergesi olarak kabul edilmelidir.

Dikkat çeken bir diğer husus da ücretin üçte ikilik kısmının devlet tarafından ödeniyor olmasıdır. Geri kalan kısım Talha Bey'in ailesi tarafından karşılanmıştır. Bu durum ailesinin maddi gücünün hâlihazırda yerinde olduğunu gösterse de özellikle ilk yılında yarı zamanlı işlerde çalışarak geçimini sağlamaya çalışması ailesinin ciddi bir maddi gücünün olmadığı yönünde fikir oluşmasına neden olmaktadır.

Aralık 1933 tarihine gelindiğinde Talha Bey, doktora derslerini tamamlamış durumdadır. Fakat ders dönemi sonrasında girmesi gereken sınava henüz girmemiştir. Mektubundan anlaşıldığı üzere, doktora için önemli bir dönüm noktası olan bu sınava ciddi bir hazırlık gerekmektedir. Zira kendisi, hazırlanmaya kadar hazırlanmak niyetinde olduğunu, eğer tam olarak hazır hissetmezse eylül ayına kadar hazırlanacağını bildirmektedir. Diğer taraftan sınavın eylüle kalması durumunda yaz ayını Amerika Birleşik Devletleri'nin üzerinde çalıştığı kazanç vergisi kanunu hakkında tetkikatta bulunarak geçirmek istediğini belirtmiştir. Talha Bey'in verdiği önemli bilgilerden birisi de Dr. Robert M. Haig² ile olan çalışmasıdır. Bu şahıs Türkiye Cumhuriyeti tarafından Türk Ekonomisi üzerine çalışmalar yapması için davet edilmiş bir profesördür. Columbia Üniversitesi ile sözleşmesi devam ettiği için daveti kabul edememiştir. Talha

² İktisatçı. Robert Murray Haig (1887 - 1953), Columbia Üniversitesi'nde ekonomi profesörüdür. Detaylı bilgi için Columbia University Libraries

Bey, bu şahıs ile çalışmalarını sürdürmektedir. Onun yönlendirmesi neticesinde doktora tezini Türkiye Mali Sistemi üzerine yapmaya karar vermiştir. Elbette ki Türkiye ile ilgili yapacağı çalışmada Amerika'da yeterince kaynağa ulaşması mümkün olmamıştır. Bununla ilgili olarak Başvekâlet İstatistik Genel Müdürü Celal Bey'den evrak ve vesika talebinde de bulunmuştur (BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 19, 1935).

Talha Beyin bir diğer mektubu 27 Temmuz 1934 tarihlidir. Kendisi İktisat Fakültesi'nden *Master* derecesini aldıktan sonra Siyasal Bilimler Fakültesinin İktisadi kısmında doktora lazım olan dersleri de başarı ile geçtiğinden bahsetmektedir. Sonuç olarak önce bahsettiği üzere, geriye sözlü imtihan ve tezinin yazım aşaması kalmıştır. Talha Bey'in tez konusunda heyecanlı olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle o dönemde Türkiye'de çalışmalar yürüten Amerikalı İktisat profesörlerinin olması ve onların raporlarının yayınlanıyor olması, tezi için mükemmel bir kaynak teşkil etmektedir. Bu nedenle kaynaklara ulaşmak için ısrarla Başvekâlet Müsteşarı Kemal Bey'den bilgi ve belge talebinde bulunmuştur (BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 12, 1935).

Talha Bey'in mektubuna cevap Ağustos 19'da verilmiştir. Burada dikkat çeken husus, kendisinin öğretim süresinin son yılında olduğu yönünde uyarılmasıdır. 1934 Eylül - 1935 Şubat arası üniversite ücreti olan altı yüz liranın banka havalesi ile gönderildiği ve bu paranın hükümet tarafından gönderilen son para olduğu için ona göre hareket etmesi gerektiği kendisine bildirilmiştir. Ayrıca Talha Bey'i hayal kırıklığına uğratmış olması muhtemel bir durumda söz konusudur. Tezi için talep ettiği raporlar, henüz neşredilmemiş olduğu gerekçesiyle kendisine yollanmamıştır (BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 11, 1935).

Daha önce kendisine gönderilen tahsisatın altı aylık son ödeme olduğu bildirilmiş olmasına rağmen, şubat - haziran arası tahsisatı Talha Bey tarafından yeniden talep edilmiştir. Dönem ortasında tahsisatın kesilmesi durumunun söz konusu olması düşündürücüdür. Bununla ilgili her hangi bir belge olmamasına rağmen anlaşıldığı kadarıyla bir yanlış anlama neticesinde eylül - şubat tahsisatının son olduğu yazılmış olmalıdır (BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 9, 1935). Zira talebi Başvekâlet Müsteşarı tarafından derhal kabul edilmiş ve kendisine altı aylık tahsisat olan altı yüz lira gönderilmiştir (BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 7, 1935).

Doktora eğitiminin tamamladıktan sonra Talha Bey Türkiye'ye dönmek zorundadır. Fakat gelmeden önce yaz tatilini Londra'da geçirmek ve Londra Üniversitesinde Profesör Keynes'in yaz kurslarına katılmayı istemektedir. Bu amaçla Başvekâlet Müsteşarı'na bir yazı yazarak izin talebinde bulunmuştur (BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 9, 1935). Müsteşar kendisine doğrudan cevap vermek yerine Maarif Vekâleti ile temasa geçerek Talha Bey hakkında bir tetkik yapılmasını istemiştir. Talepleri iletildikten sonra;

...*"Talha'nın tahsil vaziyeti ve muvaffakiyet derece hakkında kendi bildirdiğinden başka bildiğimiz olmadığından vekâletinizin Amerika'daki talebe müfettişin bu hususta tahkikat yaptırılarak edinilecek malumatın ve kanaatin bildirilmesini dilerim* (BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 5-6, 1935)." Belgeden anlaşıldığı ve daha önce ifade edildiği üzere Maarif Vekâletinin yurtdışına yollanan öğrencileri takip ve tetkik etmesi için müfettişler görevlendirdiği bilinmektedir. Fakat şaşırtıcı olan şey, Talha Bey'in eğitiminin sonuna

gelinceye kadar bu müfettiş tarafından kontrol edilmemiş olmasıdır. Ancak okulunu bitirdiği ve Londra'ya gitmek için izin talebinde bulunduğu zaman böyle bir yola başvurulmuştur.

Müsteşarlık yazısı üzerine Maarif Müfettişi Ragıp Nurettin Bey, Talha Bey ile ilgili olan tetkikini yapmış ve 6 Mart'ta bir rapor halinde sunmuştur. Bu raporda verdiği bilgiler doğrulanmış ve Londra'ya gitmek istemesinin nedenleri etraflıca açıklanmıştır (BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 4, 1935).”.

27 Nisan 1935 tarihine gelindiğinde Talha Bey doktora imtihanlarını başarı ile tamamlamış vaziyettedir. New York'tan ayrılmak için tahsisatını alır almaz Londra doğru yola çıkmak amacındadır. Ayrıca buradan çalışmaları için kitap da almak niyetindedir. Bu nedenle yüz elli lira kitaplar, beş yüz lira da yol parası talebinde bulunmuştur (BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 2, 1935). Kendisinde 14 Mayıs'ta verilen cevapta; Başbakan'ın referans kitaplara lüzum olmadığı yönünde görüşü nedeniyle kitap parasının yollanmadığı, yol parası olarak beş yüz liranın adresine yollandığı ve doğrudan Türkiye'ye gelmesi istendiği bildirilmiştir (BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 1, 1935).

Talha Sabuncu ve Petrol Ofisi'nin Kurulması

Geç kalmış modernleşme hareketlerinin en önemli sorunsalı yetişmiş insan gücüdür. Eğitim için yurtdışına gönderilen öğrencilerden eğitimlerinden sonra ülkelerine dönerek hizmet etmeleri ve ülkelerinin kalkınmasına destek olmaları beklenmektedir.

Amerika'daki eğitiminden dönen Talha Sabuncu 1935 yılının ağustos ayında Sivas'tan kiraladığı yaylı at arabası ile memleketi olan Şebinkarahisar'a doğru giderken yolda İsmet İnönü'nün otomobilli kafilesi ile karşılaşır. İsmet İnönü kendisini tanır ve kendisine ilk olarak Amerika'da evlenip evlenmediğini sorar. Daha sonra İsmet Paşa, Talha Sabuncu'yu arabasına alarak yolculuğa birlikte devam ederler. İsmet İnönü ve yanındaki devlet erkânı (Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras ve Jandarma Komutanı Kazım Orbay) Sabuncuların Şebinkarahisar'daki evinde ağırlanır (Sabuncu, 2013: 162).

Talha Bey'in Türkiye'ye dönüşünden sonra devlet kademesinde göreve başladığı anlaşılmaktadır. Türkiye'ye dönüşünden sonra Talha Sabuncu Dış Ticaret Vekâletinde göreve başlamıştır. 7 Mayıs 1935 tarihli yazıdan anlaşıldığı üzere Talha Sabuncu Türkofis³ bünyesinde müşavir olarak görev yapmaktadır. İngiltere ve İrlanda hükümetleri ile kliring⁴ antlaşmalarının akdi için gönderilen heyette kendisi de yer almıştır (BCA, 30-18-1-2/74-38-4, 1937). Ayrıca Romanya ile Bükreş'te yapılan ticaret müzakerelerine de Türkofis Müşaviri olarak katılmıştır (BCA 30-18-1-2/80-92-9, 1937). 3 Kasım 1936 tarihli gazete haberlerinden anlaşıldığına göre Talha Bey İktisat Vekâletinde Anglo-Sakson memleketleri komiseri olarak görev yapmaktadır. İlgili

³ Yurt ürünlerinin dış pazarlarda sürümünü kolaylaştırma, dış ülkelerin tecimsel durum ve tutumları üzerinde bilgi toplama, tecimsel sözleşmelerle benzeri bilimsel konulara eğilerek gereken işlemleri yapma amacıyla meydana getirilen ve bugün kaldırılmış bulunan örgüt (TDK Tecim Maliye Sayışmanlık ve Güvence Terimleri Sözlüğü 2020). Türkofis (Dış Ticaret Reisliği) 27 Mayıs 1934 tarihinde kabul edilen 2450 sayılı kanun sonrasında İktisat Vekâletine bağlı olarak faaliyet yürüten bir kuruluştur. Dış ticaret konuları ile ilgili birimler ilk kez Türkofis bünyesinde toplanmıştır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2020).

⁴ İkili ticaret anlaşması çerçevesinde ülkeler arasında dışalım ve dışsatımdan doğan alacak ve borçların döviz kullanılmadan karşılıklı olarak denkleştirilmesine dayalı dış ticaret biçimi (TDK İktisat Terimleri Sözlüğü, 2020).

gazete haberine göre İktisat Vekâleti Müsteşarı Faik Kurdoğlu ile birlikte bir müddet Avrupa'da kalarak İngiltere, İrlanda, Hollanda, Fransa ve Almanya gibi ülkelerle bir takım ticari antlaşmalar imzalamışlardır (Cumhuriyet, 1936: 5).

Dünyada genelinde yeni bir savaş beklentisinin hâkim olduğu 1930 yıllarının ikinci yarısında Talha Sabuncu'nun Türkofis'ten sonra İstanbul Mıntıka Ticaret Müdürü olarak görev yaptığı görülmektedir (BCA, 30-18-1-2/94-21-5, 1941). Talha Bey, bu görevi öncesinde Sanayi Umum Müdür Muavini olarak görev yapmaktadır. Bu atamaya rağmen İstanbul mıntıkası Ticaret Müdürlüğünü Teşkilatlandırma Umum Müdürü Avni Sakman, Teşkilatlandırma Umum Müdür Vekilliğini de Dış Ticaret Dairesi Reisi Servet Berkin yapmıştır. Talha Sabuncu ise merkezde görev yapmaya başlamıştır (Cumhuriyet, 1940: 5).

Talha Sabuncu'nun meslek hayatındaki en önemli başarısı, Türkiye'nin en önemli iktisadi müesseselerinden birisi olan Petrol Ofisi'nin kurucu müdürü olmasıdır. Petrol Ofisi'nin kurulmasıyla Türkiye'de petrol ve petrol ürünlerinin teminiyle ilgili karşılaşılan sorunların giderilmesi amaçlanmıştır. İkinci Dünya savaşı öncesinde Türkiye'nin akaryakıt ihtiyacının giderilmesi amacıyla çeşitli yollara başvurulmuştur. Petrol arama amacıyla ilk derin kuyu 20 Mayıs 1933 yılında ilan edilen 2189 sayılı kanuna binaen kurulan "Petrol Arama ve İşletme İdaresi" (2189 Sayılı Kanun, 1933) tarafından açılan Baspirin-1 arama kuyusudur. İlk ticari petrol keşfi ise 20 Nisan 1940'ta Raman petrol sahasından açılan Raman-1'dir. Yapılan sondaj neticesinde 1048 metrede derinlikte petrole ulaşılmıştır. Bulunan petrol keşfi yurtdışından petrol ithalatına başlanmak zorunda kalınmıştır (Petrol Ofisi, 2011: 17).

Petrol Ofisi'ni kurulmasından önce Türkiye'nin petrol ihtiyacı Socany Vaccum⁵, Shell⁶, Steaua Romana⁷ ve Türk Petrol, Soyuznefteksport⁸ gibi yabancı sermayeli şirketler tarafından sağlanmaktadır. 06.11.1940 tarihli yazıdan anlaşıldığına göre Sokony Vakum, Shellve Steaua Romana gibi Petrol Şirketlerin petrol ve petrol ürünü tedarik ettikleri ülkeler arasında Birleşik Amerika'nın önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir (BCA, 30-18-1-2/93-103-11/212-38, 1940). 24.06.1942 tarihli yazıya bakıldığında ise Türkiye'de petrol tedarikinde bulunan şirketlerin Petrol Ofisi, Skony Vakum Oil Kompani İnk., Shell Kompany of Turkey ve Steaua Romana petrol sanayi anonim şirketleri olduğu görülmektedir. Aynı tarihte alınan bir kararla, ilgili şirketlere ait bazı iş yerlerinde petrol ürünlerinin tedariki için günde üç saat fazla mesai

⁵ 1866'da New York Rochester'dan Matthew Ewing ve Hiram Bond Everest tarafından kurulmuş bir petrol şirkettir. 1955 yılında şirket adını Socony Mobil Oil Company olarak değiştirir. 1966'dan sonra şirketin adı Mobil Oil Corporation olarak değiştirilir, daha sonra ise Mobil Corporation olarak kısaltılır.

⁶ Shell markası 1833 yılında [Marcus Samuel](#) adında bir İngiliz tarafından Londra'da deniz kabukları satmak amacıyla kurulan küçük bir dükkânın ismi olarak ortaya çıkar. Şirket 1891 yılında Markus Junior tarafından 1891 yılında Uzak Doğu ülkelerine gazağı sevk eden ticari işletmeye dönüştürülür. 1897 yılında Shell Transport and Trading Company'yi kurmasıyla kurumsal statü kazanır. Şirket 1923'ten bu yana Türkiye'deki faaliyetlerini devam ettirmektedir (Shell, 2020).

⁷ "Steaua Romana" adlı petrol şirketi BP'nin 1949 yılında Türkiye'deki tescil markasıdır. BP'nin kuruluşuna öncülük eden "Anglo-Persian Oil Company" İstanbul'daki faaliyetlerini 1912 yılında başlatmıştır. Bu dönemde Lion, Sun ve Palm markalarını tescil eden şirket, 1949 yılına kadar "Steaua Romana" adı altında faaliyetlerini yürütürken, daha sonraları "BP Petrolleri Anonim Şirketi" adıyla faaliyetlerine devam etmiştir (BP, 2020).

⁸ 1940 yılına kadar Türkiye'de faaliyet gösteren Sovyet menşeli bir petrol şirketi (BCA, 30-18-1-2/89-128-5/212-35, 1940).

yapılabilmesine Milli Koruma Kanununun 19. maddesine istinaden izin verilmiştir. Bu şirketlere ait işyerleri şunlardır (BCA, 30-10-0-0/182-257-10/ 212, 1941).

Tablo 3. Türkiye’de Faaliyet Gösteren Petrol Şirketlerine Ait İşletmeler

PETROL OFİSİ	Çubuklu Deposu / Çubuklu Bostan Sok. No.2/3
	Kuruçeşme Deposu / Arnavutköy Cad. 19.21 26-28
	İskenderun / Akçay
SKONİ VAKUM OİL KOMPANİ İNK	İstanbul: Serviburununda Sokani Vakum Oil Kompani İnk Tesisatı / Kuruçeşme
	İzmir: Turanda Sokani Vakum Oil Kompani İnk Tesisatı
	İskenderun: Akçay Sokani Vakum Oil Kompani İnk Tesisatı
SHELL KOMPANİ OF TURKEY LTD.	Petrol Müşakları Tankları Teneke Fabrikası Beykoz Sultaniye Çayırı
	Şehir Tevzi Deposu / Ortaköy Muallim Naci C. 122
	Şehir Tevzi Deposu / Üsküdar Paşalimanı 0.33
STEAUA ROMANA PETROL SANAYİİ	Kartal Mezarlık Burnu Sok No.71’de depo
	Kartal Mezarlık Burnu Sok. No.71’de teneke fabrikası
	Turan Menemen Cad. No. 253’de depo
	Turan Menemen Cad. No. 253’de teneke fabrikası
	Ortaköy Salhane Sok. No. 2’de depo

Petrol ürünlerinin daha çok Amerika ve Romanya’dan ithal edildiği bu dönemde, benzin istasyonları ve pompalar yaygın olmadığı gibi, petrol ürünleri de iç şehirlere kamyonlar aracılığı ile fiçı ve tenekelerle dağıtılmıştır. Ücretlendirme ise çift teneke hesabına göre yapılarak pazarlanmıştır. Bu ücretlendirme şeklinin, nakliye işlerinin devlerle yapıldığı dönemden kalma bir usul olarak devam edegeldiği söylenmektedir (Petrol Ofisi 2011: 19).

Petrol Ofisi II. Dünya Savaşının dayattığı ağır ekonomik sıkıntıların içerisinde, Milli Koruma Kanununun 3954 sayılı kanunla muaddel 6’ıncı maddesinin 5’inci fırcasına istinaden Ticaret Vekâletine bağlı olarak ve merkezi İstanbul’da olmak üzere 18 Şubat 1941 tarihinde kurulur (5169 Sayılı Kararname, 1941: 495). Müdürlüğüne 500 lira ücretle Talha Sabuncu tayin edilmiştir (BCA, 30-18-1-2/94-21-5, 1941)⁹. 14.02.1941 tarih ve 15169 sayılı kararnameyle kurulan Petrol Ofisi çalışanlarını kadro ünvanlarının ve maaş bedellerinin belirlendiği 10.03.1943 tarihli yazıda, müdür kadrosunun maaşı 600 lira olarak gösterildiği halde, Talha Bey’in ataması 500 lira maaşla yapılmıştır. Nitekim tayin yazısında da bu durum açıkça ifade edilmiştir. 17.03.1943 tarihinde ise Talha Beyin maaşı 600 liraya çıkarılmıştır (BCA, 30-18-1-2/100-111-3/52-253, 1943).

⁹ Ek 1

5 milyon sermaye ile İstanbul'da kurulan Petrol Ofisi'nin logosu da şirketin ilk genel müdürü olan Talha Sabuncu tarafından tasarlanmıştır. Talha Sabuncu Azerbaycan'ın Gazah bölgesinde bulunan tunç kemerin üzerindeki kurt figürlerinden esinlenilmiştir. Türk mitolojisinin önemli figürlerinden birisi olan dişi kurt figürünü temsilen bir çizim yapılmış ve kırmızı bir halka içerisine yerleştirilmiştir. Böylelikle daha sonra pek çok defa değişikliğe uğrayacak olsa da Petrol Ofisi'nin ilk logosu da ortaya çıkmıştır (Petrol Ofisi, 2011: 26).

Dokuz personelle faaliyetlerine başlayan Petrol Ofisi'nin genel merkezi İstanbul'dadır. 22.02.1941 tarihli gazete haberine göre Talha Bey, Petrol Ofisi'nin 18.02.1941 tarihinde kurulmasından hemen sonra İstanbul'a gelerek yeni teşkilatın kurulabilmesi için bir dizi temaslarda bulunmuştur. Kaldırılacak ve tasfiye edilecek olan Petrol Limited şirketi ile ilgilenmeye başlamıştır (Cumhuriyet, 1941: 1). 23.02.1941 tarihli gazete haberine göre, Petrol Limited Şirketinin kaldırılarak, Petrol Ofisi'nin kurulma sürecinin hızlandırılmasıyla ilgili yoğun bir gündemin olduğu anlaşılmaktadır (Cumhuriyet, 1941: 3). Talha Sabuncu tarafından yapılan tetkiklerden sonra Petrol Limited Şirketi tasfiye edilerek şirket kadrosu Petrol Ofisi bünyesine dâhil edilir (Cumhuriyet, 1941: 2).

Petrol Ofisi kısa sürede Türkiye'de hızlı bir yapılanmaya girmiştir. Kurumun ilk müdürü olan Talha Sabuncu döneminde ilk iş olarak, 15 Ocak 1940 tarih ve 2/12693 sayılı kararname ile kurulan Petrol Limited Şirketinin, Sovyet menşeli Soyuznefteksport Türkiye şubelerinden devren iktisap ve mubayaa ettiği tesisler Petrol Ofisi'ne devredilir (BCA, 30-18-1-2/95-42-2, 1941). Türkiye'deki faaliyetlerini sonlandıran Soyuznefteksport'a ait tesislerin Petrol Limited Şirketi tarafından alınmasını, Petrol Ofisi'nin kurulmasından önce meydana gelen önemli bir gelişme olarak değerlendirmek mümkündür. Soyuznefteksport, dönem itibari ile kapitalist ülkelerin hâkim olduğu petrol piyasasında alternatif bir petrol ve petrol ürünü tedarikçisi durumundadır. Soyuznefteksport'un Türkiye piyasasından çekilmesiyle birlikte şirkete ait menkul ve gayrimenkullerin, kara ve deniz araçlarının ve petrol ürünlerinin yabancı şirketlerin eline geçmemesi amacıyla hızlı bir şekilde satın alındığı görülmektedir. Petrol Limited Şirketi tarafından gerçekleştirilen bu alım için 600.000 Türk lirası ödeme yapılmıştır. Yapılan bu alımla ile Soyuznefteksport tarafından gerçekleştirilen her türlü antlaşma da kabul edilmiştir. Soyuznefteksport adına, ilgili antlaşma Sovyet ticaret mümessilleri tarafından yürütülmüştür. Antlaşma için Ziraat Bankası tarafından Petrol Limited Şirketine 650.000 Türk lirası avans verilmiştir (BCA, 30-18-1-2/89-128-5/212-35, 1940).

Petrol Ofisi'nin kurulmasından sonra Talha Bey, petrol ve petrol ürünlerinin tedariki için bir dizi yurtdışı seyahatine çıkmıştır. Bu seyahatlerinden birisini Romanya'ya yapmıştır. Petrol Ofisi'ne dâhil edilen Petrol Limited Şirketi tarafından yapılan antlaşmalar ve diğer bazı antlaşmalar gereğince Bükreş Ticaret Ataşesi ile birlikte Romanya'ya gitmiştir (Cumhuriyet, 1941: 2).

Bu dönemde Talha Bey'in karşılaştığı en önemli sorun, akaryakıt ve madeni yağ ihtiyacının karşılanması için gerekli dış bağlantıları kurulabilmesidir. Dönem itibari ile Türkiye'nin petrol ve petrol ürünleri tedarik ettiği ülkelerden birisi de Mısır'dır. Bu durum İskenderiye, Port Said ve Hayfa'dan ithal olunacak petrol ve petrol ürünlerine ilişkin antlaşmanın Ticaret Vekâletince 03.03.1941 tarihinde kabul edildiğini gösteren

yazısından anlaşılmaktadır (BCA, 30-18-1-2/94-16-14, 1941). Talha Bey Mısır'da bulunan ve 2000 tonu aşan makine yağlarının Türkiye'ye getirilmesi için Mısır'a gitmiştir. Kendisine bu seyahati için toplam 800 liralık serbest döviz verilmiştir (BCA, 30-10-0-0/133-955-22, 1941). Talha Bey'in bu seyahatini ortaya çıkaran en önemli nedenlerden birisi de Standardoil Kumpanyası Yakınşark genel müdürünün de Mısır'a gitmiş olmasıdır. Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu petrol ürünlerinin ithalatı için Petrol Ofisi'nin bütün alt bileşenlerinin katılımı ile bir konsorsiyum kurulmuştur. Bu konsorsiyumun Standardoil'in ithal ve dağıtım açısından istifade etmesi kararlaştırılmıştır (Cumhuriyet, 1941: 2). Nitekim 23.12.1941 tarihli gazete haberinden anlaşıldığına göre Talha Sabuncu beraberinde Standardoil Yakınşark Umum Müdürü bulunduğu halde Ankara'ya döner ve şirketin İskenderiye'de bulunan tesislerindeki stoklarının önemli bir kısmının Türkiye'ye getirilmesi kararlaştırılır (Cumhuriyet, 1941: 2). Bu gelişmeleri Türkiye'nin II. Dünya Savaşı yıllarında ihtiyaç duyduğu petrol ürünlerinin temini için yapılmış girişimler olarak değerlendirmek mümkündür.

1941 yılında Rus bandıralı gemilerin boğazlardan geçişi ile ilgili uluslararası bir kriz durumu söz konusu olmuştur. II. Dünya Savaşı'nın en hararetli döneminde 9 gemiden oluşan bir filonun boğazlardan geçerek Akdeniz'e açılacak olması, bütün dünyanın gözlerini Türkiye'ye çevirmiştir. Bu krizin çözülmesi konusunda Talha Bey'in pratik zekâsı devreye girmiştir. Boğazlardan geçecek olan gemilerin İstanbul'a yakıt bırakması halinde krizin atlatılacağı fikrini öne sürmüştür. Kabul gören bu fikir üzerine Rus gemilerinden üç tanesi İstanbul'a 24 bin ton petrol bırakarak yoluna devam etmişlerdir. (Petrol Ofisi, 2011: 24). Bu durum Talha Bey'in ekonomik zekâsı yanında siyasi zekâyaya da sahip olduğunun net bir göstergesi olmuştur.

1942 yılında dönem itibari ile petrol ürünlerinin önemli bir kısmının ithal edildiği Romanya'ya giderek, ithali düşünülen madeni yağ, mayi mahrukat ve demir bidonlar hakkında görüşmeler yapmıştır. (BCA, 30-18-1-2/97-127-19, 1942). Talha Bey Petrol Ofisi tarafından Romanya'da yaptırılan sarnıçlı vagonları petrol ürünleri ile dolu olarak Türkiye'ye getirilmesi ve gerekli mukaveleleri yapmak üzere bir kez daha Romanya'ya gitmiştir. Bu son ziyareti öncesinde kendisine siyasi pasaport verilmiştir (BCA, 0-18-1-2/100-113- 8/112-254, 1943). Polat Sabuncu'nun anlatımına göre, görüşmeler tamamlanıp sözleşme imzalandıktan sonra Talha Sabuncu'nun önüne Romen yetkililerce bir zarf konulmuştur. Talha Bey bunun ne olduğunu sorunca, Romenler, sözleşmenin bağışlanmış olması nedeniyle kendisine sundukları geleneksel bir hediyeleri olduğunu belirterek, kabul etmesi ricasında bulunmuşlardır. Zarfın içinde on bin dolar bulunduğunu öğrenen Talha Sabuncu, bu ikramı kabul etmesinin mümkün olmadığını lisanımünasiple muhataplarına bildirmiştir. Romenler sözleşmenin bitirilip imzalandığını, sözleşmeden önce böyle bir ikramda bulunulmuş olsaydı reddetmekte haklı olabileceğini, sözleşme imzalandığı için bu hediye kabul etmesinde hiçbir sakınca olmadığı iddiasıyla ikramı kabul etmesi konusunda ısrar etmişlerdir. Bunu üzerine Talha Sabuncu, *"Size bu bakış açısında hak veriyorum; hediyenizi şahsım adına değil burada temsilcisi bulunduğum Petrol Ofisi adına kabul ediyorum. Lütfen bu meblağı Petrol Ofisimizin size olan borcundan mahsup ediniz."* karşılığını vermiştir.

Talha Sabuncu Petrol Ofisi Genel Müdürü olarak görevine 1945 yılına kadar devam etmiştir. Daha sonra Talha Sabuncu'nun memuriyet hayatına Amerika'da Ticaret Müşaviri olarak devam ettiği görülmektedir. İlk olarak Washington Büyükelçiliği

ticaret müşavirliğine atanan Talha Bey bu dönemde Washington'da yapılan milletlerarası pamuk istişare komisyonunun dördüncü toplantısına Türkiye murahhası olarak katılmıştır (Cumhuriyet, 1945: 3).

22 Mayıs 1945 tarihli yazıdan anlaşıldığı üzere Talha Sabuncu'nun bir sonraki görevi New York Ticaret Müşavirliği olmuştur (BCA, 30-11-1-0/175-14-9, 1945). New-York Ticaret Müşaviri olarak görev yapan Talha Bey, Birleşik Amerika'yı ziyaret eden Türk Satın Alma Heyeti'nin ziyareti sırasında yaptığı açıklamada: *"Harici ticaret işleri müdürlüğü, heyeti tarafından siparişlerin takriben yüzde 40'ı için ihraç müsaadesi verilmiştir."* diyerek Amerika ile yapılan ticaretin belli sınırlamalara tabi olduğunu ifade etmiştir. New-York'a gelecek olan yeni Türk ticaret heyetinin siparişlerinin yüzde 75'inin İngiltere ile yaptığı yönündeki iddiaları da değerlendiren Talha Sabuncu: *"Harp sonrası Türkiye'si geniş bir pazar olacaktır. Zira harpten evvelki ticaretinin yüzde ellisi Almanya ve yüzde yirmisi İtalya ile yapılmakta idi. Türkiye hükümeti, Birleşik Amerika ile gittikçe daha ehemmiyetli olacak karşılıklı bir ticaretin temellerini atmağa çalışmaktadır"* (Cumhuriyet, 1945: 1-3)." diyerek, savaş sonrası için gelişmekte olan dünyanın siyasi ve ekonomik dengeleri hakkında sağlam temellere dayanan öngörülerde bulunmuştur. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında Stalin'in Türkiye'ye karşı olan tehditleri, Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri ile daha yakın ilişkiler kurmak istemesine neden olmuştur. Böyle bir dönemde Talha Bey'in New York Ticaret Müşavirliği'ne atanması, görevinin hassasiyeti nedeniyle kendisine duyulan güvenin bir göstergesidir.

Talha Sabuncu 1946 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ndeki görevinden ayrılarak Türkiye'ye dönmüş ve memuriyet hayatını bırakarak, ailesine ait manifatura ticareti ile uğraşmıştır. 06.05.1948 tarihli gazete haberinden anlaşıldığına göre Talha Sabuncu'nun serbest ticaret erbabı olması muhtemeldir. Bu açıklamasında Almanya'da bulunan Amerikalı General Clay'in tütün ve fındık gibi Türk ürünlerinin Almanya'ya satışına izin vermemesiyle ilgili yaşanan tartışmalara katılmıştır. Hükümeti beceriksizlikle itham eden Talha Sabuncu, Yunanlıların Almanya'ya sekiz ay önce tütün satışına başladıklarını, hükümetin ise tütün satışı için iki ay önce teşebbüste bulunabildiğini söylemiştir. Tütün için verilen 40 sentlik fiyatın çok düşük olduğunu, Amerikalıların Marshall planı gereğince Türkiye'ye verecekleri 10 milyon dolar yerine Almanya piyasasını Türkiye'ye açmalarının daha yerinde bir hareket olacağını ifade etmiştir (Cumhuriyet, 1948: 1-3).

Talha Sabuncu başarılarla dolu hayatını 1951 yılında tamamlayarak genç yaşta vefat etmiştir. İyi eğitim almış ve ülkesine hizmet aşkı ile dolu Talha Bey'in henüz 47 yaşındayken vefatı, sadece ailesi için değil Türkiye Cumhuriyeti için de önemli bir kayıp olmuştur. Vefat ettiği sırada Feruze Erem ile evli olan Talha Bey'in iki çocuğu vardır.

Talha Sabuncu'nun hatırasını yaşatmak amacıyla Petrol Ofisi tarafından Deniz Kuvvetleri Tersanesinde yaptırılan 4800 tonluk tanker gemisine "Talha Sabuncu" ismi verilmiştir (Cumhuriyet, 1973: 1). "Talha Sabuncu" gemisi 04.07.1996 tarihinde Özelleştirme İdaresi Başkanlığınca açık artırma ile satılmıştır (Resmi Gazete, 1996).

SONUÇ

Yurtdışına öğrenci gönderme faaliyetleri, Osmanlı Devletinin batılı devletler karşısında aldığı askeri yenilgilere çözüm arayışının sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Osmanlı döneminde başlayan yurtdışına öğrenci gönderme faaliyetleri aynı kaygı ve beklentilerle Cumhuriyet sonrasında da devam etmiştir. Cumhuriyet sonrasında devam eden yurtdışı eğitim faaliyetleri, 1416 sayılı “*Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe Hakkında Kanun*” ile birlikte daha düzenli bir şekilde yürütülmüştür.

Cumhuriyet sonrası dönemde yurtdışında gönderilen öğrencilerin büyük bir kısmı Avrupa ülkelerine gönderilirken, az da olsa Amerika ve Japonya gibi uzak ülkelere de öğrenci gönderilmiştir. Amerika’ya gönderilen öğrenciler iktisat, bankacılık, petrol ve maden mühendisliği gibi alanlarda eğitim görmüştür. Amerika’ya gönderilen öğrencilerden birisi de Talha Sabuncu’dur. 1931 yılında Amerika’nın New-York şehrine giden Talha Sabuncu, Columbia Üniversitesinin iktisat kürsüsünde doktora eğitimini tamamlayarak Türkiye’ye dönmüş ve çeşitli görevlerde bulunmuştur.

Yurtdışına giden pek çok öğrenci gibi Talha Sabuncu da kendi uzmanlık alanında çeşitli görevler alarak ülkesine hizmet etmiştir. Özellikle Petrol Ofisi’nin kurulması sürecinde İsmet İnönü tarafından kendisine şirket müdürlüğünün teklif edilmesi ve sonrasında şirketin ilk genel müdürü olarak görev yapması, Talha Sabuncu’nun en önemli mesleki başarısı olarak öne çıkmaktadır.

Talha Sabuncu’nun Petrol Ofisi’nin kurulmasına yaptığı katkıda, Amerika’da aldığı iktisat eğitiminin etkisi olduğu görülmektedir. Dönem itibari ile dünya ticaretindeki etkisi sürekli artan Amerikan ekonomisinin Talha Sabuncu tarafından, eğitimi süresince yakinen tetkik edildiği vakıdır.

Bankacılık, dünya ticareti, iktisat teorileri ve şirketlerle ilgili çalışmaları, eğitim dönemindeki yazışmalardan da anlaşılan Sabuncu’nun, Petrol Ofisi gibi büyük bir şirketin kurucu müdürü olması, aldığı eğitimin hakkını verebilmesi için kendisine tevdi edilen bir vazife ve imkân olarak değerlendirilmelidir.

Bu bağlamda Talha Sabuncu özelinde ele alınan yurtdışı eğitim faaliyetlerinin kısıtlı imkânlarla, zor şartlarda yürütülen bir başarı ve özveri hikâyesi olduğunu söylemek mümkündür.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 0-18-1-2/100-113- 8/112-254. (1943, 01 21). Ankara: 30-18-1-2 / Kararlar Daire Başkanlığı.

BCA, 30.18-1.1. 5.21.4. (1922, 07 20). Ankara: Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928).

BCA, 30-10-0-0/133-955-22. (1941, 12 27). Ankara: 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü.

BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 1. (1935, 05 14). Ankara: 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü.

BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 11. (1935, 05 14). Ankara: 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü.

BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 12. (1935, 05 14). Ankara: 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü.

BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 19. (1935, 05 14). Ankara: 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü.

BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 2. (1935, 05 14). Ankara: 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü.

BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 22-23. (1935, 05 14). Ankara: 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü.

BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 25. (1935, 05 14). Ankara: 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü.

BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 29. (1935, 05 14). Ankara: 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü.

BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 30. (1935, 05 14). Ankara: 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü.

BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 34. (1935, 05 14). Ankara: 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü.

BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 44. (1935, 05 14). Ankara: 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü.

BCA 30-10-0-0/142.13.5. 45. (1935, 05 14). Ankara: 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü.

BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 46. (1935, 05 14). Ankara: 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü.

BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 7. (1935, 05 14). Ankara: 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü.

BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 9. (1935, 05 14). Ankara: 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü.

BCA, 30-10-0-0/143-24-4. (1927, 08 22). Ankara: 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü.

BCA, 30-10-0-0/182-257-10/ 212. (1941, 09 19). Ankara: 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü.

BCA, 30-11-1-0/175-14-9. (1945, 05 31). Ankara: 30-11-1-0 / Bakanlıklar Arası Tayin Daire Başkanlığı.

BCA, 30-18-1-1/15.57.5. (1925, 09 13). Ankara: Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928).

BCA, 30-18-1-2/100-111-3/52-253. (1943, 01 09). Ankara: 30-18-1-2 / Kararlar Daire Başkanlığı.

BCA, 30-18-1-2/74-38-4. (1937, 05 07). Ankara: 30-18-1-2 / Kararlar Daire Başkanlığı (1928-).

BCA, 30-18-1-2/80-92-9. (1937, 11 11). Ankara: 30-18-1-2 / Karalar Daire Başkanlığı (1928-).

BCA, 30-18-1-2/89-128-5/212-35. (1940, 01 15). Ankara: 30-18-1-2 / Kararlar Daire Başkanlığı.

BCA, 30-18-1-2/93-103-11/212-38. (1940, 11 06). Ankara: 30-18-1-2 / Kararlar Daire Başkanlığı.

BCA, 30-18-1-2/94-21-5. (1941, 03 17). Ankara: 30-18-1-2 / Kararlar Daire Başkanlığı (1928-).

BCA, 30-18-1-2/95-42-2. (1941, 05 14). Ankara: 30-18-1-2 / Kararlar Daire Başkanlığı (1928-).

BCA, 30-18-1-2/97-127-19. (1942, 03 11). Ankara: 30-18-1-2 / Kararlar Daire Başkanlığı (1928-).

BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 31. (1935, 05 14). Ankara: 30-10-0-0- / Muamelat Genel Müdürlüğü.

BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 32. (1935, 05 14). Ankara: 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü.

BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 33. (1935, 05 14). Ankara: 30-10-0-0- / Muamelat Genel Müdürlüğü.

BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 4. (1935, 05 14). Ankara: 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü.

BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 42. (1935, 05 14). Ankara: 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü.

BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 43. (1935, 05 14). Ankara: 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü.

BCA, 30-10-0-0/142.13.5. 5-6. (1935, 05 14). Ankara: 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü.

BCA, 30-18-1-2/94-16-14. (1941, 03 03). Ankara: 30-18-1-2 / Kararlar Daire Başkanlığı.

Sürelî Yayınlar

Cumhuriyet. (1936, 11 03). Cumhuriyet Gazetesi.

Cumhuriyet. (1940, 02 27). Cumhuriyet Gazetesi.

Cumhuriyet. (1941, 02 22). Cumhuriyet Gazetesi.

Cumhuriyet. (1941, 02 23). Cumhuriyet Gazetesi.

Cumhuriyet. (1941, 03 16). Cumhuriyet Gazetesi.

Cumhuriyet. (1941, 04 20). Cumhuriyet Gazetesi.

Cumhuriyet. (1941, 12 5). Cumhuriyet Gazetesi.

Cumhuriyet. (1941, 12 23). Cumhuriyet Gazetesi.

Cumhuriyet. (1945, 03 31). Cumhuriyet Gazetesi.

Cumhuriyet. (1945, 04 02). Cumhuriyet Gazetesi.

Cumhuriyet. (1948, 05 06). Cumhuriyet Gazetesi.

Cumhuriyet. (1973, 05 19). Cumhuriyet Gazetesi.

Resmi Gazete. 1416 Sayılı Kanun. (1929, 4 16). Ecnebi memleketlere gönderilecek talabe hakkında kanun. *Resmi Gazete*. S. 1169, s. 6940-6942.

Resmi Gazete. 2189 Sayılı Kanun. (1933, 05 20). Altın ve petrol arama ve işletme idareleri teşkiline dair kanun. *Resmi Gazete*. Ankara: s. 2508.

Resmi Gazete. 5169 Sayılı Kararname. (1941, 02 18). Petrol Ofisinin Kurulması. *Resmi Gazete*. Ankara: s. 495.

Resmi Gazete. (1996, 07 07). POAŞ'a Ait M/T Talha Sabuncu Tankerinin Özelleştirilmesi. *Resmi Gazete*. s. 1-2.

Telif Eserler

AKYÜZ, Y. (2001). *Türk Eğitim Tarihi*. İstanbul: Alfa.

ASLAN, C. (2014). Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Eğitim Bilimleri Alanında Yurt Dışına Öğrenci Gönderilmesi Olgusu (1923-1940). *Yayınlanmış Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

BERKES, N. (2014). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

ERDOĞAN, A. (2009). Türkiye'de Yurtdışına Öğrenci Gönderme Olgusunun Sosyolojik Çözümlemesi. *Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İÇKE, A. (2015). Atatürk Dönemi Yurt Dışı Eğitimi (1923-1938). *Yayınlanmış Doktora Tezi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KIRPIK, G. (2015). Yurtdışına Öğrenci Göndermenin Tarihî Meseleleri. *Eğitime Bakış*, 11(34), S. 11-20.

KOÇAK, C. (2006). Osmanlı Türk Geleneğinde Modern Bir Toplum Yaratma Projesi Olarak Anayasanın Keşfi, Yeni Osmanlılar Ve Birinci Meşrutiyet. *Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat Ve Meşrutiyetin Birikimi* (S. S. 72-82). İçinde. İstanbul: İletişim Yayınları.

BİUM, (1935). *Maarif İstatistikleri 1933 – 1934*. İstanbul: Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü.

Petrol Ofisi. (2011). *Petrol Ofisi - 70 Yıllık Yolculuk 1941-2011*. İstanbul: Petrol Ofisi AŞ.

SABUNCU, P. (2013). *Ziyarı Değil*. İstanbul: Yaz Yayınları.

SOMEL, S. A. (2010). *Osmanlıda Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

ŞARMAN, K. (2019). *Türk Promethe'ler Cumhuriyet'in Öğrencileri Avrupa'da (1925- 1945)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

ULU, C. (2014). 1416 Sayılı Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe Hakkında Kanun Ve Cumhuriyetin İlk Yılıındaki Uygulamalar. *Tarih Okulu Dergisi*, S. 495 - 525.

YILDIRIM, S. (2005). Eğitim Amacıyla Yurdisına Gönderilen Öğrenciler (1940-1970): Prospogrif Bir Çalışma Örneği. *Yayınlanmış Doktora Tezi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.

İnternet Kaynakları

BP. (2020, 04 30). *Tarihçe*. BP Türkiye: https://www.bp.com/tr_tr/turkey/home/biz-kimiz/turkiyede-bp/tarihce.html adresinden alındı

Shell. (2020, 04 29). *Shell Markası*. Shell Türkiye: <https://www.shell.com.tr> adresinden alındı

T.C. Ticaret Bakanlığı. (2020, 04 30). *Tarihçe*. <https://www.ticaret.gov.tr/kurumsal/tarihce> adresinden alındı

TDK İktisat Terimleri Sözlüğü, 2. (2020, 03 20). *Türk Dil Kurumu*. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=> adresinden alındı

TDK Tecim Maliye Sayışmanlık ve Güvence Terimleri Sözlüğü, 1. (2020, 03 20). *Türk Dil Kurumu*. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=> adresinden alındı

Ekler

Ek 1. Talha Sabuncu'nun Amerika'da çekilen fotoğrafı

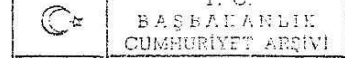
Ek 2. Talha Sabuncu'nun Petrol Ofisi Umum Müdürü olarak atanmasına ilişkin yazı.

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ

Karar sayısı
2

15790

Kararname

14/2/94I tarih ve 2/1516S sayılı kararname ile ihdas ve kadrosu 10/3/94I tarih ve 2/15374 sayılı kararname ile tasdik edilen 600 lira ücretli Petrol Ofisi Umum Müdürlüğüne 500 lira ücretle İstanbul mntaka Ticaret Müdürü Talha Sabuncunun tayini; Ticaret Vekilliğinin 5/3/94I tarih ve 6/176I sayılı tezkeresi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 17 Mart 1994 kabul olunmuştur .

REİSİCUMHUR

Tuncel Gün

Bş. V.

B. F. Kayday

Ad. V.

H. Mememiz

M. M. V.

S. Akın, F. Akın

Da. V.

Ha. V.

S. S. S.

Ma. V.

A. Akın

Mf. V.

Y. Günel

Na. V.

A. F. Cebesoy

İk. V.

S. İ. M. V.

D. H. Alatao

G. İ. V.

B. Karaday

Zr. V.

M. M. M.

Mü. V.

C. K. Y. Y.

Ti. V.

M. Ö.

030 18 01 02 94 21 5

TÜRKİYE'NİN BÖLGESEL DOĞAL GAZ MERKEZİNE DÖNÜŞEBİLME POTANSİYELİ

Öğr. Gör. Dr. Cemal KAKIŞIM*

ÖZ

Türkiye, petrol ve doğal gaz rezervleri açısından zengin Ortadoğu ve Hazar Bölgesi ülkeleri ile bu enerji kaynaklarının yoğun bir şekilde tüketildiği Avrupa ülkeleri arasında enerji akışını sağlayabilecek üstün bir coğrafi konuma sahiptir. Türkiye'nin üç tarafının denizlerle çevrili olması, bu lojistik üstünlüğünü kara alanlarının yanı sıra deniz alanlarına da taşımaktadır. Tüketici ve tedarikçi ülkeler arasındaki enerji akışını sağlayan uluslararası enerji nakil hatlarına karada, petrol ve doğal gaz taşıyan tankerlere ise denizlerde ekonomik ve güvenli bir güzergâh sunmaktadır. Bu bağlamda Türkiye, 1976 yılında Irak petrolünün 2007 yılında Azerbaycan doğal gazının uluslararası enerji piyasalarına ulaşmasını sağlayarak hem petrol hem de doğal gaz alanında transit ülke haline dönüşmüştür. 2018 yılından itibaren devreye giren uluslararası yeni doğal gaz boru hatlarıyla Türkiye'nin bölgesel enerji hareketliliğindeki pozisyonu daha fazla önem kazanmıştır. Böylece transit ülke olmanın da ötesinde bölgesel bir doğal gaz merkezine dönüşebilmek, Türkiye'nin enerji politikasının en önemli hedeflerinden biri haline gelmiştir. Bu kapsamda ulusal doğal gaz altyapısının iyileştirilmesi, tedarikçi ülkelerin çeşitlendirilerek enerji arzının artırılması ve enerji arz güvenliğinin sağlanması ve doğal gaz piyasasının serbestleştirilerek rekabete açık hale getirilmesi için yoğun bir çaba gösterilmiştir. Bu çalışmada, Türkiye'nin doğal gaz görünümü, devam eden uluslararası boru hattı projeleri, doğal gaz altyapısı ve doğal gaz piyasası göz önünde bulundurularak doğal gaz merkezi olma potansiyeli değerlendirilecektir.

Anahtar Kelime: Türkiye, Enerji Merkezi, Doğal Gaz, Enerji Piyasası, Boru Hatları

TURKEY'S POTENTIAL TO TURN INTO A REGIONAL NATURAL GAS HUB

ABSTRACT

Turkey has a superior geographical position to provide the flow of energy between the Middle East and the Caspian region countries which are rich in terms of oil and natural gas reserves and European countries which consume intensily these energy sources. Surrounded by sea on three sides, Turkey has logistic advantages in the seas as well as the land. It offers an economical and safe route to international energy transmission lines that provide the flow of energy between consumer and supplier countries on land, and to tankers carrying oil and natural gas to the seas. In this context, Turkey became a transit country in the field of oil and natural gas by enabling Iraqi oil and Azerbaijan natural gas to reach the international energy markets in 1976 and 2007, respectively. Turkey's position at the regional energy mobility has gained more importance with the international new pipelines becoming operative in 2018. In this way, one of the most important goals of Turkey's energy policy is to become a regional energy hub beyond being a transit country. In this context, an intense effort has been made to improve the national natural gas infrastructure, increase the energy supply by diversifying the supplier countries, ensure energy supply security and open the natural gas market to competition by liberalizing it. In the study, by considering Turkey's natural gas outlook, ongoing international pipeline projects, existing natural gas infrastructure and natural gas market and its potential to become a natural gas center will be evaluated.

Keywords: Turkey, Energy Hub, Natural Gas, Energy Market, Pipelines

* Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, TR, cemel.kakisim@erdogan.edu.tr, Orcid: 0000-0002-3865-8305.

1. Giriş

Britanyalı enerji şirketi British Petroleum'un (BP) enerji istatistikleri raporuna göre, dünyada en yoğun şekilde tüketilen fosil yakıtlardan biri olan doğal gaz kaynaklarının %38'ine Ortadoğu ülkeleri, % 32,3'üne Hazar Bölgesi ülkeleri ile Rusya ev sahipliği yapmaktadır (BP 2020: 32). Doğal gaz kaynaklarının bu coğrafik dağılımı, Türkiye'yi fosil enerji kaynakları açısından zengin coğrafyalar Hazar Bölgesi, Kafkasya ve Ortadoğu ile Avusturya, Almanya, Hollanda ve İngiltere gibi enerji merkezlerinin bulunduğu ve yoğun bir doğal gaz tüketiminin gerçekleştiği Avrupa Kıtası arasında doğal bir geçiş ülkesi haline getirmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin arz ve talep coğrafyaları arasındaki geçiş ülkesi rolü, ilk olarak 1976 yılında Irak-Türkiye Petrol Boru Hattı'nın devreye girmesiyle petrol alanında başlamış ve Irak petrolü, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki Ceyhan limanı üzerinden dünya enerji piyasalarına ihraç edilmiştir. 2006 yılında ise Azerbaycan petrolünü Türkiye'ye ulaştıran Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı'nın inşa edilmesiyle Türkiye, Hazar Bölgesi ülkelerinin petrol kaynaklarını dünya enerji pazarlarına ulaştıran transit ülke haline gelmiştir. Türkiye'nin Doğu ve Batı arasındaki geçiş ülkesi rolü sadece enerji nakil hatlarıyla sınırlı kalmamış, Hazar Bölgesi ülkelerine ve Rusya ait petrol, tankerler vasıtasıyla Asya ve Avrupa kıtaları arasında geçişi sağlayan Türk Boğazları üzerinden dünya enerji pazarlarına ulaştırılmıştır. Türkiye son dönemde gerçekleştirilen projelerle petrolden sonra doğal gaz alanında da transit ülke haline dönüşmektedir. Rusya ve Azerbaycan doğal gazını Türkiye'ye ve devamında Avrupa ülkelerine ulaştırmak için planlanan iki ayrı enerji nakil hattı tamamlanmak üzeredir. Ayrıca İran ve Irak doğal gazını Türkiye üzerinden aynı pazarlara ulaştırmayı hedefleyen projeler de geliştirilmektedir.

Gündemde olan bu boru hatları için pozisyonu transit ülke olarak lanse edilen Türkiye, coğrafi konumunun sağladığı fırsatlardan hareketle ve geçmişten gelen tecrübesiyle transit ülkenin olmanın da ötesinde Avrupa pazarına hitap eden bir enerji merkezine dönüşmeyi hedeflemektedir. Ancak bir ülkenin enerji merkezi haline gelebilmesi, transit ülke olabilmenin ötesinde çok sayıda faktöre bağlıdır ve bu dönüşüm için sadece coğrafi açıdan doğal bir geçiş ülkesi konumuna sahip olmak yeterli değildir. Bu bağlamda Türkiye'nin enerji merkezine dönüşebilmesinin önünde bazı engeller söz konusudur. Türkiye'nin yeterli enerji kaynaklarına sahip olmaması, enerji üretiminin oldukça sınırlı olması, doğal gaz ithalatına ve tedarikçi ülkelere önemli ölçüde bağımlı olması, bu nedenle enerji arz güvenliği riskinin yüksek olması, gelişmiş bir enerji altyapısına ve rekabete açık, serbest bir enerji piyasasına sahip olmaması, enerji merkezi olabilmesini engelleyen unsurlar arasında öne çıkmaktadır.

Türkiye, bu enerji profilini dikkate alarak enerji arz güvenliğini arttıracak ve bölgesel enerji hareketliliğindeki pozisyonunu güçlendirecek bir enerji politikası geliştirmektedir. 2019-2023 dönemini kapsayan 11.Kalkınma Planı'nda enerji alanında belirlenen temel amaç, enerji arzının sürdürülebilir, sürekli, güvenli, kaliteli ve katlanılabilir maliyetlerle sağlanması şeklinde ifade edilmektedir. Planda, enerji kapsamında belirlenen politika ve tedbirler arasında ise doğal gaz arz güvenliğinin güçlendirilmesi, tedarikçi ülke ve güzergâh çeşitliliğinin artırılması, doğal gaz iletim ve dağıtım altyapısının güçlendirilmesi, jeostratejik konumun etkin bir biçimde kullanılmasıyla enerji ithal eden ve ihraç eden ülkeler arasında bir enerji ticaret merkezi haline gelinmesi öne çıkmaktadır (T.C. Cumhurbaşkanlığı 2019: 118-121). Plan kapsamında ortaya koyulan enerji politikasının en önemli ve öncelikli hedefi

enerji arz güvenliğinin sağlanmasıdır. Ayrıca bu hedefe ulaşılırken, Türkiye'nin gelişmiş bir enerji piyasasına sahip olabilmesi ve bölgesel bir enerji merkezine dönüşebilmesi de hedeflenmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye'nin doğal gaz görünümü, devam eden uluslararası boru hattı projeleri, doğal gaz altyapısı ve doğal gaz enerji piyasası göz önünde bulundurularak bölgesel doğal gaz merkezi olma potansiyeli değerlendirilecektir. Temel olarak nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada ilk olarak, Türkiye'ye atfedilen roller, enerji merkezi ve transit ülke kavramları açıklanacaktır. Ardından, doğal gaz ithalatı, üretimi ve tüketimi incelenerek, doğal gaz arz güvenliği değerlendirilecektir. Daha sonra Türkiye'nin mevcut doğal gaz altyapısına, uluslararası boru hattı projelerine ve enerji piyasasındaki gelişmelere yer verilecektir.

2. Enerji Merkezi'nin Tanımı ve Nitelikleri

Enerji üreten ve enerji tüketen ülkeler arasındaki enerji transferi, karada boru hatlarıyla denizlerde ise tankerlerle gerçekleştirilmektedir. Bu yöntemlerin en ekonomisi olan boru hatları, ülkeler ve kıtalar arasında geçişi sağlayan uzun mesafeli yapılardan oluşmaktadır. Binlerce kilometre uzunluğa ulaşabilen boru hatları, tercih edilen güzergâha göre bir veya birden fazla ülkenin kara ve deniz sınırlarından geçebilmektedir. Enerji nakil hatlarının geçtiği bu ülkeler ise geçiş ülkesi olarak tanımlanmaktadır.

Geçiş ülkeleri, coğrafi konumlarına, enerji altyapılarının gelişmişliğine, üretici ve tüketici ülkeler arasında enerji ticaretindeki pozisyonlarına göre farklı roller üstlenmektedir. Geçiş ülkelerine atfedilen bu rollerden biri transit ülkedir. Transit ülkeler, topraklarından geçen petrol veya doğal gazın üreticisi olan ülkeler ile anlaşma yaparak belirli bir transit geçiş ücreti karşılığında enerji akışını sağlamaktadırlar. Transit ülkelere geçen boru hatları, boru hattının sahibi veya işleticisi ile transit ülke arasında yapılan, transit koşulların belirlendiği bir anlaşmaya bağlı olarak inşa edilmekte ve bu anlaşmalara tüketici ülkeler de taraf olabilmektedir (Stevens 2009: 1). Bu iş modelinde boru hattının kontrolü transit ülke tarafından sağlanırken taşınan enerjinin fiyatı üretici ve tüketici ülkeler arasındaki pazarlığa göre belirlenmektedir (Özdemir 2015). Enerji fiyatlarının belirlenmesinde transit ülkenin herhangi bir etkisi bulunmamaktadır.

Geçiş ülkelerine atfedilen diğer bir rol ise transit ülkeye göre oldukça kapsamlı faaliyetlerin yerine getirildiği enerji merkezi pozisyonudur. Enerji Hub'ı olarak da adlandırılan enerji merkezleri, tüketici ve tedarikçi ülkelerin açık, şeffaf bir piyasada bulunduğu ve ticaret yapabildiği ticaret merkezi olarak tanımlanmaktadır (Winrow 2011: 82). Enerji merkezi niteliğine sahip ülkeler, ulusal sınırları içerisinde tedarikçi ülkelere satın aldığı enerji kaynaklarını üçüncü ülkelere tekrar satma (re-export) hakkına sahiptirler ve bu kapsamda satış koşullarını, üretici ve tüketicilerden bağımsız olarak belirlemektedirler (Pacheco 2011: 27, 28).

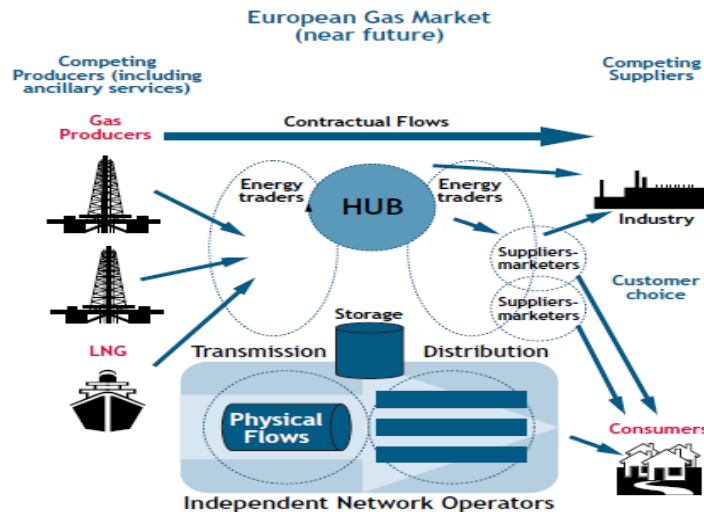
Enerji ithalat fiyatlarının belirlenmesi, enerji merkezlerinin küresel enerji ticareti ve enerji güvenliği açısından oynadığı en önemli rollerinden biridir. Enerji merkezlerinin dışında gerçekleşen doğal gaz ticaretinde, ithalat fiyatları genellikle geleneksel yöntemlere göre, uzun dönemli anlaşmalara ve petrol fiyatlarına bağlı olarak belirlenirken, enerji merkezleri üzerinden yapılan işlemlerde bu fiyatlama modeli daha fazla rekabete açık bir modele dönüşmektedir. Bu modelde ithalat fiyatları, enerji merkezinde oluşan talebe göre

“gazın gaz ile rekabeti”¹ sonucu belirlenmektedir (Sevce 2008: 499). Serbest piyasa koşullarının hâkim olduğu enerji merkezlerinde gazın gaz ile rekabeti sonucu belirlenen enerji fiyatları, diplomatik ilişkilerdeki kriz durumlarında, enerji ithalat fiyatlarını tüketici ülkelere karşı silah olarak kullanmak isteyen tedarikçi ülkelerin tüketici ülkeler üzerindeki baskısını azaltmaktadır. Ayrıca enerji merkezleri sayesinde doğal gaz fiyatlarının, küresel gelişmeler nedeniyle petrol fiyatlarındaki dalgalanmalardan etkilenmesinin de önüne geçilmektedir. Bu açıdan enerji merkezleri, enerji ticaretinde hem tüketici ülkelerin hem de tedarikçi ülkelerin çıkarlarını gözeterek enerji güvenliğine yönelik bölgesel bir rol oynamaktadır. Serbest piyasa koşullarında, rekabet edilebilir fiyatlarda, sürekli bir doğal gaz arzı sağlayarak tüketici ülkelerin enerji arz güvenliğine katkıda bulunurken, tedarikçi ülkelerin enerji kaynaklarına tüketici ülkelere gelen talebin devamlılığını sağlayarak tedarikçi ülkelerin enerji talep güvenliğini desteklemektedir.

Enerji merkezleri, serbest ve rekabete açık enerji piyasasına sahip yapılardır. Bu niteliğe sahip bir piyasanın oluşabilmesi ise bir ülkenin enerji merkezine dönüşebilmesi için aranan en önemli koşullardan biri olan üçüncü taraf erişimi ile sağlanmaktadır (Sevce 2008: 500). Üçüncü taraf erişimi, enerji ağı şebekesinin sahibi dışındaki şirketlerin, enerjisini aynı şebeke üzerinden taşıtabilmesi anlamına gelmektedir (Six ve Corbeau 2017: 6). Ayrıca üçüncü taraf erişimi, taşıma ve dağıtım sisteminin yanı sıra, özel şirketlerin LNG (Liquified Natural Gas / Sıvı Doğal Gaz) terminalleri ve enerji depolama tesislerine erişimini de içermektedir (Beyazgul 2015: 9).

Boru hattı ve LNG altyapısına üçüncü taraf erişimi, enerji piyasasına yeni tedarikçi ülkelerin girişine izin vererek piyasadaki rekabetin artmasını sağlamakta ve böylece petrole ve uzun dönemli kontratlara bağlı olarak belirlenen geleneksel fiyatlandırma yönteminin önüne geçilmektedir (Six ve Corbeau 2017: 6). Üçüncü taraf erişiminin ilk gerçekleştirildiği enerji piyasaları, dünyanın en önemli enerji merkezleri olarak kabul edilen, Amerika’daki Henry Hub’ı ve İngiltere’deki National Balancing Point’dir (Sevce 2008: 500).

Şekil 1: Doğal Gaz Merkezi (Hub)

Kaynak: EFET, 2005

¹ Enerji merkezine farklı tedarikçi ülkelerden doğal gaz sağlayan enerji şirketleri arasında oluşan rekabet.

Enerji merkezlerinin bölgesel anlamda kesintisiz bir enerji ticareti sağlayabilmesi için gelişmiş bir enerji altyapısına sahip olması gerekmektedir. Bu altyapı, gelişmiş bir boru hattı ağı, depolama tesisleri, rafineriler, doğal gaz dönüşüm terminalleri ve petrokimya birimlerinden oluşmaktadır. (Winrow 2011: 81). Bu birimlerin her biri, farklı görevleri yerine getiren, ancak birbirini destekleyen bir sistemin parçalarını oluşturmaktadır. Enerji piyasanın esnekliği enerji altyapılarının giriş ve taşıma kapasitelerinin hacmine bağlıdır. Bu nedenle enerji merkezleri, piyasada rekabeti oluşturabilecek şekilde enerji arzının enerji talebinden fazla olmasını sağlayacak, giriş ve taşıma kapasitesi yüksek, gelişmiş bir boru hattı altyapısına sahip olmalıdır (Dünya Enerji Konseyi 2018: 45).

Enerji piyasasına esneklik kazandıran diğer bir dengeleme aracı ise depolama kapasitesidir. Bu açıdan doğal gaz arz ve talebinin kısa dönemli dengelenmesi, bir doğal gaz ticaret merkezinin temel işlevlerinden birini oluşturmaktadır (Sevce 2008: 501). Doğal gaz depolama tesisleri, dönemsel olarak tedarikçi ve transit ülkelerden kaynaklanan aksaklıkların giderilmesinde, tüketici ülkelerden gelen talep artışlarının karşılanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Enerji akışını etkileyen doğal afetler, terörist saldırılar ve bölgesel siyasi krizler gibi olağanüstü durumlarda, enerji tedarikinde meydana gelebilecek kesintilerin etkisini azaltmaktadır. Ayrıca olumsuz iklim koşulları nedeniyle tüketici ülkelerden gelebilecek ani talep artışlarının karşılamasını da sağlamaktadır. Bu açıdan depolama, enerji merkezlerinin etkinliğini arttıran ve tüketici ülkelerin enerji arz güvenliğini destekleyen en önemli altyapı birimlerinden birini oluşturmaktadır.

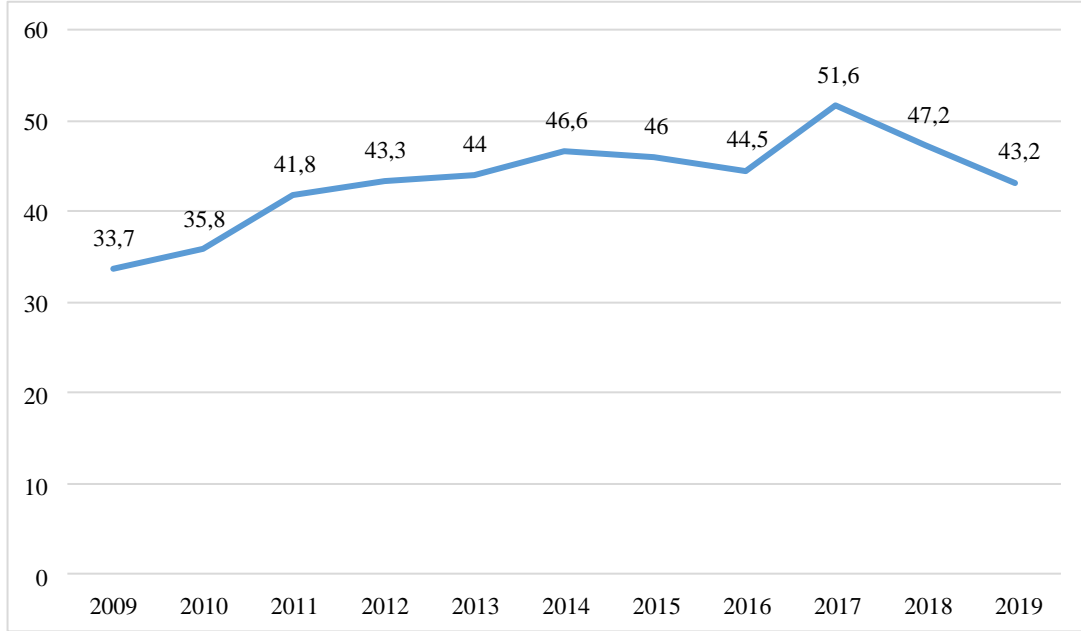
Depolama ve boru hattı ağı açısından dünyadaki en iyi örneklerden biri Amerika'daki Henry Hub'dır. 12 boru hattı arasında bağlantı oluşturan ve 3 depolama tesisine sahip olan Henry Hub'u, bu altyapısıyla dünyanın en likit enerji merkezi ve referans noktası olarak kabul edilmektedir (Sevce 2008: 502). Gelişmiş doğal gaz merkezleri Avrupa'da da bulunmaktadır. Avrupa ülkeleri arasında özellikle Avusturya ve Almanya öne çıkmaktadır. Her iki ülke de ulusal tüketimlerinden daha fazla doğal gaz temin ederek, enerji piyasalarının derinliğini ve esnekliğini sağlama yeteneğine sahiptir. Örneğin Almanya, 2016 yılında 85 milyar metreküp doğal gaz tüketimine rağmen, 160 milyar metreküp doğal gaz ithal etmiş ve bu ithalatın 65 milyar metreküpünü diğer tüketici ülkelere tekrar ihraç etmiştir. Avusturya ise 8 milyar metreküp doğal gaz tüketimine karşılık 47 milyar metreküp doğal gaz ithal etmiş ve tüketiminden geriye kalan 39 milyar metreküp doğal gazı tekrar ihraç etmiştir (Dünya Enerji Konseyi 2018: 26). Her iki ülke de gelişmiş enerji altyapısı sayesinde bu hizmetleri yerine getirebilmektedir. Avusturya'da 8 milyar metreküp depolama, 41.500 km iletim ve dağıtım ağı, Almanya'da ise 38.000 km iletim ve 485.413 km dağıtım altyapısına bulunmaktadır (Dünya Enerji Konseyi, 2018: 26). Ayrıca Almanya, 21,4 milyar metreküp doğal gaz depolama kapasitesine sahiptir ve yıllık doğal gaz tüketiminin %28'inin depolayabilmektedir (Petform 2013: 38).

Doğal gaz merkezleri için gerekli olan diğer bir alt yapı birimi ise, sıvı halde ithal edilen doğal gazı tekrar gaz haline getiren LNG terminalleridir. Bu açıdan LNG altyapısının varlığı, bir enerji merkezinin oluşturulabilmesi ve enerji piyasasının serbestleşmesini sağlayacak politikaların başarısı için oldukça önemlidir (Six ve Corbeau 2017: 5). Zira doğal gaz dönüşüm tesislerinin sağlayacağı LNG ticareti, özellikle açık denizlerle bağlantısı olan enerji merkezlerine, boru hatlarına bağlı kalmaksızın, daha fazla tedarikçi ülkeye ulaşma ve ulusal doğal gaz ağına daha fazla doğal gaz girişi sağlama fırsatı sunmaktadır.

3. Türkiye'nin Doğal Gaz Görünümü

Türkiye'de doğal gazın kullanımı, 1970'li yıllara kadar uzanmaktadır. Doğal gaz, 1970 yılında Kırklareli'nde tespit edildikten sonra ilk defa bir çimento fabrikasında kullanılmaya başlanılmasının ardından doğal gaz tüketimi ülke genelinde hızla yaygınlaşmıştır (Petform 2013: 16). Doğal gaz pazarının büyümesinde, özellikle 1974 yılında Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi'nin (BOTAŞ) kurulması etkili olmuştur. BOTAŞ'ın 1986 yılında Sovyetler Birliği ile ilk doğal gaz sözleşmesi imzalamasına kadar geçen zaman diliminde, Türkiye'nin toplam doğal gaz tüketimi 800 milyon metreküp olarak gerçekleşmiştir. Sovyetler Birliği'nden doğal gaz ithalatının başlamasıyla, sadece birkaç sanayi kuruluşuyla sınırlı olan doğal gaz ağı, genişleyerek büyük şehirlere ve daha fazla sanayi kuruluşuna ulaşmış ve elektrik üretimi gerçekleştiren çevrim santrallerinde de doğal gaz kullanılmaya başlanmıştır (Dünya Enerji Konseyi 2018: 29,30).

Grafik 1: 2009-2019 Türkiye'nin Doğal Gaz Tüketimi

Kaynak: BP, 2020, s. 36

Türkiye'nin doğal gaz tüketimi, 1990'lı yıllar boyunca hızla artarak 2000'li yıllarda petrol tüketimini yakalamış ve doğal gaz, en fazla tüketilen enerji kaynaklarından bir haline gelmiştir. 2018 yılında birincil enerji talebinin %29,2'si petrol, %28,7'si doğal gaz ve %28,5'i kömür ile karşılanmıştır. (Türkiye Petrolleri 2020: 30). Grafik 1'de yer alan verilere göre, doğal gaz tüketimi son 10 yıl içerisinde hızla artmıştır. 2009 yılında 33,7 milyar metreküp olan tüketim, 2019 yılında 43,2 milyar metreküpe yükselmiştir. Tüketimdeki en büyük artış ise 51,7 milyar metreküple 2017 yılında yaşanmış ve bu yılda gerçekleşen tüketim 2009 yılındaki tüketime göre %50'den fazla artmıştır (BP 2020: 36).

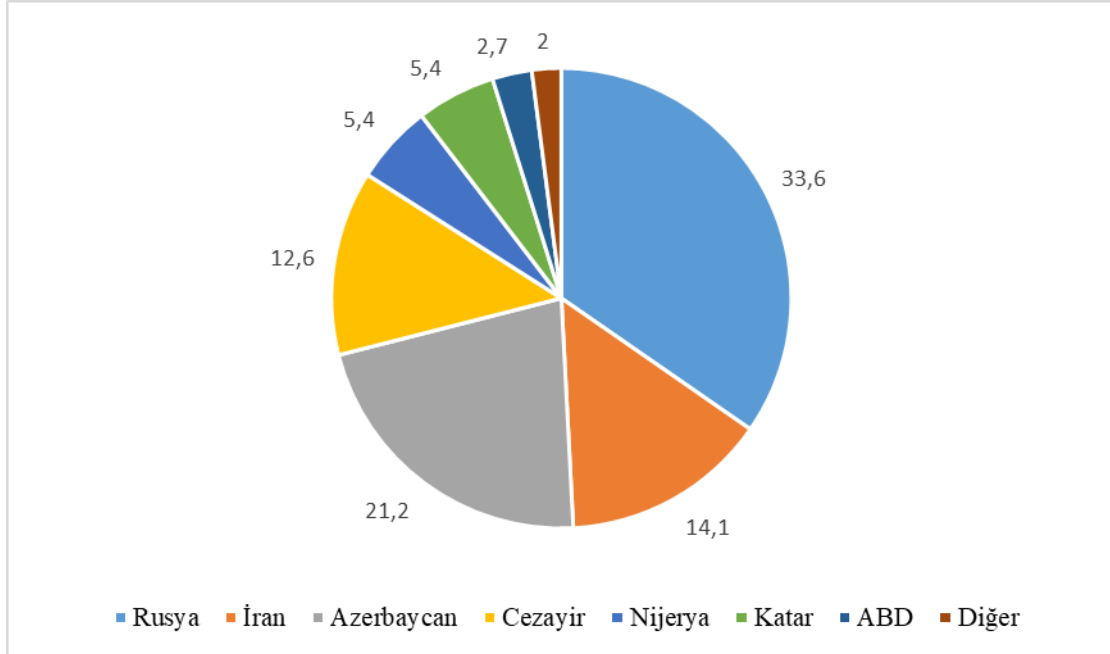
Ekonomik durgunluğa bağlı olarak son iki yıldaki azalışa rağmen enerji alanında çalışan uzmanların ve BOTAŞ'ın tahminlerine göre, doğal gaz tüketimindeki artışın devam edeceği öngörülmektedir. Uzmanların tahminlerine göre, tüketiminin 2023 yılında 65,5 milyar metreküpe, 2030 yılında ise 67,2 milyar metreküpe yükselmesi beklenmektedir (Berk ve Schulte 2017: 12). BOTAŞ tarafından yapılan tahminlerde ise tüketim

miktarındaki artış beklentisi daha yüksektir. Tüketimin 2030 yılına kadar 76,4 milyar metreküpe ulaşacağı tahmin edilmektedir (Berk ve Schulte 2017: 12).

Türkiye'nin doğal gaz üretim miktarı ise tüketim miktarı ile karşılaştırıldığında oldukça düşük bir miktarda gerçekleşmektedir. En yüksek doğal gaz üretimine 1 milyar metreküple 2008 yılında ulaşılsa da bu yıldan itibaren üretim gittikçe azalmış ve 2019 yılında 483 milyon metreküpe gerilemiştir (Türkiye Petrolleri 2020: 33). Türkiye'nin doğal gaz üretiminin oldukça düşük olmasının temel nedeni, hiç şüphesiz üretilebilir sınırlı miktardaki konvansiyonel doğal gaz kaynaklarıdır. Türkiye'nin 2018 yılı itibarıyla 3,8 milyar metreküp doğal gaz rezervi bulunmaktadır. Yeni keşifler gerçekleştirilmediği takdirde ise üretilebilir rezervlerinin 9 yıl sonra tükenmesi beklenmektedir (Türkiye Petrolleri 2020: 36).

Bu bağlamda Türkiye, artan enerji bağımlılığı nedeniyle kara ve deniz alanlarındaki doğal gaz keşif çalışmalarını son yıllarda hızlandırmıştır. BOTAŞ'ın satın aldığı sondaj ve sismik arama gemilerinin Doğu Akdeniz ve Karadeniz'de doğal gaz arama faaliyetleri kesintisiz devam etmekte ve sahadan umut verici haberler gelmektedir. Karadeniz'de Türkiye'nin kendi Münhasır Ekonomik Bölgesi sınırları içerisinde kalan Tuna-1 sahasında yaklaşık 405 milyar metreküp doğal gaz kaynağı keşfedilmiştir (BBC 2020). Resmi makamlar tarafından bu doğal gazın 2023 yılında çıkarılacağı açıklanmıştır (ETKB 2020). Bu keşif ile birlikte Türkiye'nin 2019 yılındaki doğal gaz tüketimi dikkate alındığında yaklaşık 9 yıllık tüketimi karşılanabilmektedir. Ancak bu sahadan her yıl 40 milyar metreküp doğal gazın çıkarılması teknik olarak zor olduğu için bu keşfin sağlayacağı doğal gaz rezervi yıllara yayılmış bir şekilde ulusal tüketime sunulabilecektir. Zira dünyada yeni keşfedilen sahalarda ilk yıllardaki üretimler² sınırlı miktarda gerçekleşmektedir.

Grafik 2: Türkiye'nin Doğal Gaz Tedarik Ettiği Ülkeler

Kaynak: Türkiye Petrolleri, 2020, s. 35

² Doğu Akdeniz'de Mısır'ın keşfettiği Zohr Sahasındaki ilk üretim 2 milyar metreküptür, <https://www.eni.com/en-IT/operations/egypt-zohr.html>

Türkiye, doğal gaz üretim ve tüketim miktarları arasındaki uçurum nedeniyle ulusal doğal gaz talebinin %98,89'unu tedarikçi ülkelerden karşılamaktadır. Zira üretim, tüketimin % 1'ini dahi karşılayamamaktadır. Grafik 2'de doğal gaz tedarik edilen ülkeler ve ithalat oranları yer almaktadır. Grafiğe göre, 2019 yılında doğal gaz ithalatının %33,6'sı Rusya'dan, %17,1'i İran'dan, %21,2'si Azerbaycan'dan, % 12,6'sı Cezayir'den, %5,4'ü Katar'dan, %5,4'ü Nijerya'dan ve %2,7'si ABD'den karşılamıştır (Türkiye Petrolleri 2020: 35). Boru hatlarıyla Rusya'dan 15,2 milyar metreküp, İran'dan 9,6 milyar metreküp, Azerbaycan'dan 7,7 milyar metreküp, LNG olarak da Cezayir'den 5,7 milyar metreküp, Nijerya'dan 1,7 milyar metreküp ve aralarında ABD'nin de bulunduğu diğer ülkelerden 5,2 milyar metreküp doğal gaz ithal edilmiştir (EPDK 2019: 10). Toplamda 45,2 milyar metreküpe ulaşan doğal gaz ithalatının 32,5 milyar metreküpü boru hatlarıyla, 12,7 milyar metreküpü ise LNG olarak tedarik edilmiştir. Bu miktarlara göre doğal gaz ithalatının % 71,9'u boru hatlarıyla, %28,8'i LNG olarak karşılanmıştır (EPDK 2019: 12).

Doğal gaz tedarik edilen ülke sayısının fazla olmasına rağmen, ithalat, yoğun olarak boru hatlarıyla Rusya, İran ve Azerbaycan'dan gerçekleştirilmektedir. Grafik 2'deki ithalat oranlarına göre, tedarikçi ülkelerin dağılımı, Türkiye'nin doğal gaz ithalatı açısından büyük ölçüde Rusya'ya bağımlı olduğunu göstermektedir. Türkiye'nin Rusya'ya olan ithalat bağımlılığı³ son yıllarda azalmasına rağmen Rusya'nın Türkiye'nin doğal gaz tedarik ettiği ülkeler arasındaki baskın konumu devam etmektedir. Rusya, Türkiye'de doğal gaz tüketiminin başladığı tarihten itibaren ülkenin en büyük tedarikçisi olmuştur. 1987 yılından 2017 yılının sonuna kadar Türkiye'ye yaklaşık 431 milyar metreküp doğal gaz ihraç etmiştir (Gazprom 2018). Bu miktar, neredeyse 2017 yılında 28 üye ülkeden oluşan AB'nin toplam doğal gaz tüketiminin⁴ tamamına yakındır. Ancak son yıllarda yeni boru hatlarını devreye alan ve LNG ithalatına verdiği ağırlığı arttıran Türkiye, hem Rusya'ya hem de boru hatlarına olan bağımlılığını azaltma yolunda önemli bir başarı kaydetmiştir. 2013 yılındaki doğal gaz ithalatı içerisindeki LNG'nin payı %12,9'dan 2019 yılında %28,8'e yükselirken, aynı dönemde boru hatlarına olan bağımlılık %87,1'den %71,9'a gerilemiştir (Türkiye Petrolleri 2020: 12).

4. Türkiye'nin Ulusal Doğal Gaz Altyapısı

Türkiye'nin ulusal doğal gaz altyapısı, doğal gaz boru hatları, LNG terminalleri ve doğal gaz depolama tesislerinden oluşmaktadır. Ulusal doğal gaz ağını oluşturan bu altyapılar ülkenin farklı bölgelerine yayılmış durumdadır. Doğal gaz talebinin karşılaması için üç farklı tedarikçi ülkeden Türkiye'ye ulaşan 4 ayrı boru hattı bulunmaktadır. Doğal gaz boru hatlarının ikisi Rusya'dan diğerleri İran ve Azerbaycan'dan Türkiye'ye ulaşmaktadır.

³ 2017'de %52'ye yükselmiştir.

⁴ AB'nin 2017 yılında toplam doğal gaz tüketimi 466 milyar metreküptür (BP 2018).

Harita 1: Türkiye'nin Doğal Gaz İletim Haritası

Kaynak: Petform 2013'de yer alan bu harita, son gelişmelere göre güncellenerek oluşturulmuştur.

Rus doğal gazını taşıyan ilk boru hattı, Ukrayna, Moldova, Romanya ve Bulgaristan'ı geçerek Türkiye'ye ulaşan ve 1987 yılında devreye giren, Batı Hattı olarak da ifade edilen Trans Balkan Doğal Gaz Boru Hattı'dır. Hattın inşası için Rusya ve Türkiye arasında 25 yıl boyunca her yıl 6 milyar metreküp doğal gaz akışını öngören bir anlaşma imzalanmıştır. Ancak daha sonra hattın kapasitesinin artırılması amacıyla 2022 yılına kadar geçerli olan yeni bir anlaşma yapılmış ve taşınan doğal gaz miktarı 14 milyar metreküpe yükseltilmiştir (Gazprom 2018). Rusya'dan Türkiye'ye ulaşan ikinci boru hattı ise Mavi Akım Doğal Gaz Boru Hattı'dır (Mavi Akım). Karadeniz'i geçerek herhangi bir transit ülkeye bağlı kalmaksızın, doğrudan Rusya ve Türkiye arasında inşa edilen Mavi Akım 2003 yılından beri Türkiye'ye doğal gaz sağlamaktadır. Mavi Akım da Batı hattı gibi 25 yıl boyunca her yıl 16 milyar metreküp doğal gaz akışını taahhüt eden bir anlaşmaya bağlı olarak inşa edilmiştir (Gazprom 2018).

Türkiye'ye doğal gaz sağlayan üçüncü boru hattı, İran doğal gazını Türkiye'ye taşıyan ve 2001 yılında devreye giren Doğu Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı'dır. Doğrudan iki ülke arasından inşa edilen boru hattı her yıl 10 milyar metreküp doğal gazı Türkiye'nin kullanımına sunmaktadır. Bu boru hattı da İran ve Türkiye arasında 30 yıl süre ile geçerli olan ve doğal gaz fiyatının belirlenmesinde büyük ölçüde petrol fiyatlarının temel alındığı bir anlaşmaya bağlı olarak inşa edilmiştir (ETKB 2018a).

Rusya ve İran doğal gazının ardından Türkiye'ye ulaşan dördüncü boru hattı, Azerbaycan gazını taşıyan ve 2007 yılından beri faaliyette olan Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı (BTE)'dir. Gürcistan üzerinden Türkiye'ye giriş yapan BTE'nin toplam taşıma kapasitesi 20 milyar metreküptür. Ancak yapılan anlaşmaya göre, 15 yıl boyunca her yıl 6,6 milyar metreküp doğal gazın Türkiye'ye ihraç edilmesi öngörülmüştür (ETKB, 2018a).

İthalat gerçekleştirilen bu boru hatlarının dışında, Türkiye'nin üçüncü bir ülkeye doğal gaz ihraç edebildiği yalnızca bir boru hattı bulunmaktadır. Bu boru hattı, AB'nin INOGATE (Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Taşımacılığı) programı kapsamında geliştirilen Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Enterkonneksiyon'dur. 2007 yılında faaliyete geçen bu boru hattıyla Türkiye ve Yunanistan doğal gaz şebekeleri arasında bağlantı sağlanmıştır. Azerbaycan'dan tedarik edilen doğal gazın sınırlı bir miktarı, BOTAŞ tarafından her yıl bu boru hattı ile Yunanistan'a tekrar ihraç edilmektedir. 2018 yılında Yunanistan'a 673 milyon metreküp doğal gaz ihraç edilmiştir (BOTAŞ 2018: 24).

Boru hatlarından bağımsız olarak Türkiye'nin doğal gaz altyapısında, LNG formunda doğal gaz tedarik edilebilmesine imkân veren 4 LNG santrali yer almaktadır. Bu santrallerin ikisi karada konumlanan klasik LNG santrallerinden, diğer ikisi ise özel donanımlı bir iskeleye bağlı olarak denizde konumlanan Yüzer Depolama ve Yeniden Gazlaştırma Ünitesi⁵'nden (FSRU) oluşmaktadır. Kara santrallerden biri, 1994 yılında işletmeye açılan BOTAŞ'ın mülkiyetindeki Marmara Ereğlisi LNG Terminali, diğeri ise özel enerji şirketi Ege Gaz'ın sahibi olduğu 2006 yılından beri faaliyette bulunan Aliğa LNG Terminali'dir. Marmara Ereğlisi LNG Terminali yıllık 8,2 milyar metreküp, Aliğa LNG Terminali ise yıllık 6 milyar metreküp gazlaştırma kapasitesine sahiptir (Özen 2018: 190). Her iki terminalin mevcut gazlaştırma kapasitesine, yurt genelinde doğal gaz tüketiminin yükseldiği sonbahar ve kış sezonunda aşırı yüklenilmektedir. Bu nedenle Marmara Ereğlisi LNG Terminali'nin yıllık gazlaştırma kapasitesinin 13,5 milyar metreküpe, Aliğa LNG Terminali'nin ise 14,2 milyar metreküpe yükseltilmesi planlanmaktadır (Khalova, Sopilko ve Illeritsky 2019: 240, 242).

Kara santrallerin dışında, günlük 20 milyon metreküp ve yıllık 6 milyar metreküp gazlaştırma kapasitesine sahip ilk FSRU, özel bir şirket tarafından 2017 yılında İzmir Aliğa'da (ETKB 2017), benzer özelliklere sahip BOTAŞ'ın mülkiyetindeki ikinci FSRU ise 2018 yılında Hatay Dörtyol'da faaliyete geçirilmiştir (ETKB 2018b). Hatay Dörtyol'da faaliyete geçen FSRU ile doğal gaz ağına ülkenin güneyinde Doğu Akdeniz kıyılarından yeni bir giriş noktası eklenmiştir. Böylece ülkeye doğal gazın giriş yaptığı arz noktaları, boru hatları ve LNG terminalleri dikkate alındığında 8'e yükselmiştir. BOTAŞ tarafından Saros Körfezi'ne yapılması düşünülen üçüncü FSRU projesi ile arz noktalarının 9'a yükselmesi beklenmektedir. Bu kapsamda Saros Körfezinde konumlandırılacak üçüncü FSRU'nun tedarik süreci başlatılmıştır (Deniz Haber Ajansı 2018).

LNG santralleri sayesinde ABD'de dâhil olmak üzere birçok ülkeden ve uluslararası spot LNG piyasasında faaliyet gösteren şirketlerden LNG tedarik edilebilmektedir. Bu ülkeler arasında sadece Nijerya ve Cezayir ile uzun dönemli LNG alım anlaşmaları yapılmıştır. Bu kapsamda Cezayir'den 27 yıl boyunca 4,4 milyar metreküp, Nijerya'dan ise 22 yıl boyunca 1,3 milyar metreküp LNG tedarik edilecektir (BOTAŞ 2016: 25).

Türkiye'nin doğal gaz ağını oluşturan diğer bir altyapı birimi doğal gaz depolama tesisleridir. Türkiye'de aktif halde 2 yeraltı depolama tesisi bulunmaktadır. Bunlardan biri 2,8 milyar metreküp depolama kapasitesine sahip Silivri Yeraltı Doğal Gaz Depolama Tesisi, diğeri ise yıllık 0,5 milyar metreküp depolama kapasitesine sahip Tuz Gölü Yeraltı

⁵Yüzer LNG Santrali olarak da isimlendirilen özel donanımlı gemilerden oluşmaktadır. FSRU'larda depolama tankları ve LNG'nin gazlaştırıldığı üniteler bulunmaktadır. FSRU'lar özel donanıma sahip iskelelere bağlanarak faaliyet göstermektedir.

Depolama Tesisidir. Yeraltı depolama tesislerinin dışında, LNG terminallerinin LNG depolama kapasitesi ise yaklaşık 1 milyar metreküptür (EPDK 2018: 21). Bu miktarlar dikkate alındığında, Türkiye'nin toplam doğal gaz depolama kapasitesi 4,2 milyar metreküpe ulaşmaktadır. Bu depolama kapasitesi, ülkenin en fazla doğal gaz tüketimine ulaştığı 2017 yılındaki 51,7 milyar metreküpün yalnızca yaklaşık % 8'ini oluşturmaktadır.

Bu nedenle mevcut tesislerin kapasitesinin artırılması ve yeni tesislerin inşa edilmesi hedeflenmektedir. Bu kapsamda Tuz Gölü tesisin depolama kapasitesinin 5 milyar metreküpe, Silivri tesisinin ise 4,3 milyar metreküpe yükseltilmesi için çalışmalar devam etmektedir. Ayrıca iki özel şirket, Mersin Tarsus'ta toplamda 4 milyar metreküp doğal gaz depolama kapasitesine sahip iki ayrı tesisin inşası için çalışmalar yürütmekte ve bu tesislerin de 5 yıl içerisinde tamamlanması hedeflenmektedir (Özen 2018: 193). Mevcut tesisler ve devam etmekte olan projeler dikkate alındığında, doğal gaz depolama kapasitesinin 10 milyar metreküpün üzerine çıkacağı tahmin edilmektedir. Ancak hedeflenen bu kapasitesi bile, gelişmiş doğal gaz altyapısı ve enerji piyasasına sahip Almanya, Fransa ve İtalya gibi Avrupa ülkeler ile kıyaslandığında oldukça sınırlıdır.

5. Türkiye'nin Ulusal Doğal Gaz Altyapısının Sınırlılıkları ve Doğal Gaz Arz Güvenliği Riski

Türkiye, çok sayıda ülkeden doğal gaz tedarik etmesine ve 1986 yılından itibaren doğal gaz altyapısına yatırım yapmasına rağmen hem bazı tedarikçi ülkelerle yeterli enerji arzı ve makul fiyat konusunda sorunlar yaşamakta hem de coğrafi büyüklüğü ve zor fiziki koşulları nedeniyle bazı altyapı yetersizlikleriyle karşı karşıyadır.

Türkiye'nin boru hattı ağının yeterliliği açısından yaşanan en önemli sorunlardan biri, doğal gazın ülkeye giriş yaptığı doğu ve batı bölgeleri arasındaki iletim kapasitesinin sınırlı olmasıdır. Bu kapsamda İran ve Azerbaycan'dan gelen ve ülkeye doğudan giriş yapan doğal gazın, ülkenin sanayileşmiş ve en yoğun doğal gaz tüketiminin gerçekleştirildiği batı bölgelerine ulaştırılmasında, alt yapı yetersizliği nedeniyle sorunlar yaşanmaktadır. Özellikle doğal gaz tüketiminin arttığı ve BOTAŞ'ın önemli miktarda doğal gazı doğudan batıya aktarmasını gerektiren kış sezonu, iletim sorunun en fazla hissedildiği dönemdir (Rzayeva 2018: 5). Altyapı açısından yaşanan bu sorunun en önemli nedeni ise iletim hattında yeterli miktarda kompresörün bulunmamasıdır. Türkiye'nin kompresör kapasitesi, gelişmiş enerji merkezleri ile karşılaştırıldığında eksikliğin boyutu ortaya çıkmaktadır. Örneğin Türkiye'nin doğal gaz boru hattı uzunluğunun kompresör tesislerine oranı 1857 km'yken, bu oran gelişmiş bir doğal gaz altyapısına sahip olan ve neredeyse kesintisiz bir hizmet sunan İngiltere'de 279 km'dir (Petform 2013: 56).

Tedarikçi ülkeler ile yapılan anlaşmalar, 25 yıl gibi çeyrek asra denk gelen bir süreye ve önemli ölçüde petrol fiyatlarına bağlı olarak belirlenen bir fiyatlama formülüne göre düzenlenmiştir. İthalat fiyatlarının belirlenmesinde Türkiye'nin önemli bir etkisinin bulunmadığı gibi, tedarikçi ülkelerle ithalat fiyatları ve arz güvenliği konusunda da önemli sorunlar yaşanmaktadır. Örneğin boru hatlarıyla sağlanan doğal gaz akışında, güvenlik sorunlarına ve bölgesel siyasi gelişmelere bağlı olarak kesintilerle karşılaşmaktadır. İran ve Azerbaycan doğal gazını taşıyan boru hatlarına gerçekleştirilen terörist saldırılar, enerji akışında kesintilere neden olmaktadır. Ayrıca ithalat fiyatları konusunda yaşanan anlaşmazlıklar ve mevsimsel koşullar nedeniyle tedarikçi ülkelerin doğal gaz akışını

sınırlandırması da Türkiye'nin doğal gaz arz güvenliğini etkileyen önemli sorunlar arasında yer almaktadır. Bu kapsamda İran ile yaşanan ithalat fiyatı anlaşmazlığı, uluslararası tahkime kadar taşınmıştır. Davanın Türkiye lehine sonuçlanmasına rağmen (Hurriyet Daily News 2016), İran ile fiyat anlaşmazlığının tekrar yaşanmamasının bir garantisi bulunmamaktadır.

İran'ın yanı sıra Rusya ile de sorunlar yaşanmaktadır. Özellikle Rusya ve Ukrayna arasındaki krizler, Türkiye'ye ulaşan doğal gaz akışını olumsuz etkilemektedir. Siyasi krizler nedeniyle Rusya'nın Ukrayna'ya ulaşan doğal gaz akışını kesmesi, Türkiye'ye Batı Hattı'ndan ulaşan doğal gaz akışının durmasına neden olmakta ve ülkenin doğal gaz arz güvenliği riskini arttırmaktadır. Ayrıca Suriye Krizi gibi bölgesel siyasi gelişmeler de Türkiye-Rusya enerji ilişkilerini olumsuz etkileyebilmektedir. 2015 yılında yaşanan Uçak Krizi nedeniyle Türkiye, Rusya'nın doğal gaz akışını durduracağı endişesiyle, enerji arz güvenliği açısından riskli bir tablo ile karşı karşıya kalmış ve alternatif tedarikçi ülke arayışını hızlandırmıştır. Bu kapsamda her ne kadar Rusya ile yaşanacak bir kriz durumunda oluşacak arz açığını kapatacak büyüklükte olmasa da Katar ile LNG alımı üzerine bir anlaşma yapılmıştır (Aljazeera 2015). Ayrıca LNG tedarik kapasitesini arttıracak FSRU gibi çözümlerde bu kriz döneminde ortaya çıkmıştır.

Tablo 1: Türkiye'nin Doğal Gaz İthalat Anlaşmaları

Ülke	İşletme Tarihi	Anlaşma Süresi (Yıl)	Miktar (MilyarMetreküp/Yıl)	Anlaşmanın Sonlanacağı tarih
Rusya	1998	23	8	2022
Rusya	1998	23	4	2022
Rusya	2003	25	16	2028
Rusya	2013	23	1	2036
Rusya	2013	30	5	2043
İran	2001	25	10	2026
Azerbaycan	2007	15	6,6	2022
Nijerya	1999	22	1,2 (LNG)	2021
Cezayir	1994	27	4 (LNG)	2021

Kaynak: Petform, 2018.

Tedarikçi ülkelerle yapılan doğal gaz alım anlaşmaları da Türkiye açısından belirsizlikleri arttırmaktadır. Tablo 1'de mevcut boru hatlarının oluşturulması için BOTAŞ'ın tedarikçi ülkelerin resmi enerji şirketleriyle yaptığı doğal gaz alım anlaşmaları yer almaktadır. Tablo dikkate alındığında, anlaşmaların geçerlilik sürelerinin 30 yıla kadar çıkabildiği görülmektedir. Anlaşmalar "Al ya da Öde" esasına göre yapılmaktadır. Bu koşul, Türkiye'nin ihtiyacı olmasa da o yıl için anlaşmada taahhüt edilen miktardaki doğal gazı almasını zorunlu hale getirmektedir. Ayrıca anlaşmalarda doğal gaz ithalat fiyatlarının belirlenmesinde büyük ölçüde petrol fiyatları temel alınmaktadır. Bu fiyatlama yöntemi, önemli ölçüde küresel gelişmelerin belirleyici olduğu petrol fiyatlarındaki dalgalanmalara

bağlı olarak, doğal gaz ithalat fiyatlarının değişmesine neden olmaktadır. Bu açıdan mevcut anlaşmalarının fiyatlama formülü ve geçerlilik süreleri, Türkiye'nin doğal gaz pazarının enerji merkezlerinin sahip olması gereken koşullara uygun olmadığını ortaya koymaktadır.

Doğal gaz fiyatlarının ve ithalat bağımlılığının etkisini dikkate alarak, Türkiye'nin doğal gaz alanındaki enerji güvenliği riskini ortaya koyan çeşitli araştırmalar yapılmaktadır. Bu kapsamda yapılan bir araştırmada, 1986 ve 2014 yılları arasındaki dönem temel alınarak Türkiye'nin doğal gaz ithalat güvenlik açığı endeksi oluşturulmuştur (Berk ve Ediger 2018: 546). Analiz faktörleri olarak, 1986 ve 2014 yılları arasında Türkiye'nin birincil enerji tüketimindeki ve birincil enerji ithalatındaki doğal gazın payı, doğal gaz ithalat kaynaklarının çeşitsizliği, toplam doğal gaz ithalatındaki LNG oranı ve doğal gaz ithalat fiyatları dikkate alınmıştır. Bu araştırmaya göre 1987 ve 2008 yılları arasında Türkiye'nin doğal gaz ithalat güvenlik açığının katlanarak arttığı, 2008 yılında zirve noktasına ulaştığı ve 2008 yılı sonrası nispeten istikrarlı bir yönelim izlediği tespit edilmiştir (Berk ve Ediger 2018: 546). Türkiye'nin doğal gaz ithalat güvenlik açığının yönelimi, araştırmada farklı zaman dilimlerinde farklı dinamiklere bağlı olarak belirlenmiştir. 1987 ve 1993 yılları arasında öne çıkan temel dinamik, doğal gaz ithalat kaynaklarının çeşitsizliğiyken 2000'li yıllarda etkili olan dinamik ise 2008 finansal krizi nedeniyle artan doğal gaz ithalat fiyatlarıdır. Araştırma sonucunda, doğal gazın Türkiye'nin en fazla tükettiği temel enerji kaynaklarından biri olarak kaldığı sürece, güvenlik açığının yükselmeye devam edeceği tespit edilmiştir. Bu nedenle, iç üretimin artırılarak ithal edilen enerji kaynaklarının tüketiminin azaltılması gerektiği ve bu yönde orta ve uzun vadeli bir stratejinin geliştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir (Berk ve Ediger 2018: 546).

6. Uluslararası Doğal Gaz Boru Hattı Projeleri

Türkiye, 2010 yılından itibaren arz ve talep coğrafyaları arasındaki enerji akışını sağlayacak, bölgesel anlamda transit ülke pozisyonunu ve enerji merkezi olma hedefini destekleyecek enerji nakil hattı projelerine öncelik vermiştir. Bu kapsamda Rusya, Azerbaycan, İran ve Irak doğal gazını Türkiye'ye ve Türkiye üzerinden Avrupa ülkelerine ulaştırılmayı hedefleyen doğal gaz boru hattı projeleri geliştirilmiştir.

Mevcut projeler arasında inşası tamamlananlardan biri, Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı'dır (TANAP). Azerbaycan doğal gazını Türkiye'ye ve Türkiye üzerinden Avrupa ülkelerine taşımayı hedefleyen TANAP, AB tarafından desteklenen Güney Gaz Koridoru'nun (GGK) en önemli bölümünü oluşturmaktadır. GGK, AB'nin ve Türkiye'nin Rusya'ya doğal gaz ithalat bağımlılığını azaltacak ve bölgesel anlamda enerji denklemini değiştirecek önemli bir projedir. Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan AB Enerji Güvenliği ve Dayanışma Eylem Planı'nda GGK, "AB'nin gelecekteki ihtiyaçlarının önemli bir bölümünün kaynağı" ve "AB'nin en önemli enerji güvenliği önceliklerinden biri" şeklinde tanımlanmıştır (European Commission 2008).

Harita 2: Güney Gaz Koridoru, TANAP-TAP

Kaynak: Anadolu Ajansı 2016.

TANAP, Türkiye'nin doğusunda Gürcistan-Türkiye sınırından başlayarak, Avrupa sınırını oluşturan Trakya'ya kadar uzanmaktadır. Temel atma töreni 2015 yılında gerçekleştirilen boru hattı, üç yıl gibi kısa bir sürede tamamlanmış ve Türkiye'ye ilk gaz akışı 2018 yılında başlatılmıştır. İlk etapta, yıllık 2 milyar metreküp kapasiteyle başlayan doğal gaz akışının 2021 yılında 6 milyar metreküpe ulaşması beklenmektedir. GGK'nın Avrupa bölümünü oluşturan Trans Adriyatik Boru Hattı'nın (TAP) 2020 yılında tamamlanmasıyla, TANAP ve TAP arasındaki bağlantının sağlanması ve her yıl 10 milyar metreküp Azerbaycan doğal gazının Avrupa ülkelerine ulaştırılması hedeflenmektedir. TANAP'ta ilk kapasite artışı 2023 yılında gerçekleştirilecek ve taşınan doğal gaz miktarı, 23 milyar metreküpe arttırılacaktır. İkinci kapasite artışı ise 2026 yılında gerçekleştirilecek ve boru hattının toplam kapasitesi 31 milyar metreküpe yükseltilecektir. Projeye göre Türkiye'ye sağlanacak 6 milyar metreküpün dışında kalan 25 milyar metreküp doğal gazın tamamı, TAP ile Avrupa ülkelerine ulaştırılacaktır (TANAP 2018a).

Türkiye, TANAP projesinde hem boru hattının hem de boru hattına doğal gaz sağlayacak enerji sahasının ortaklarından biridir. Yaklaşık 8 milyar dolara mal olan projede, Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi'nin (SOCAR) % 58, BOTAŞ'ın % 30 ve BP'nin ise % 12 hissesi bulunmaktadır. Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) ise TANAP'a doğal gaz sağlayacak, Azerbaycan'ın Şah Deniz-2 doğal gaz sahasında % 19 hisseye sahiptir (TANAP 2018b). Türkiye'nin GGK'daki ortaklığı, Şah Deniz-2 enerji sahası ve TANAP ile sınırlıdır. GGK'nın Avrupa bölümünü oluşturan TAP'ta Türkiye'nin ortaklığı bulunmamaktadır.

TANAP'ın devreye girmesiyle, Azerbaycan'dan Türkiye'ye ulaşan doğal gaz miktarının 6,65 milyar metreküpten 12,6 milyar metreküpe yükselmesi ve 2021 yılından itibaren Azerbaycan'ın Türkiye'nin doğal gaz ithalatındaki payının % 12'den yaklaşık % 23'e yükselmesi beklenmektedir. Ancak bu miktarın, BTE anlaşmasının son bulacağı 2022 yılından itibaren, Azerbaycan'ın doğal gaz üretimine ve Avrupa'ya olan doğal gaz sevkiyatına bağlı olarak azalma ihtimali söz konusudur. Azerbaycan, hem BTE hem de TANAP'ı besleyecek miktarda yeterli doğal gaz üretimini gerçekleştiremez ise 2022 yılında süresi dolan anlaşma yenilenemeyeceği için BTE üzerinden ithal edilen 6 milyar metreküp doğal gaz akışının son bulma ihtimali söz konusudur (Rzayeva 2018: 6). Diğer bir ifadeyle, BTE anlaşmasının son bulmasıyla, TANAP'ın Türkiye'nin doğal gaz pazarı açısından BTE'nin yerine alan bir projeye dönüşme ihtimali söz konusudur. Azerbaycan'ın en önemli enerji sahası olan Azeri-Çirak-Güneşli petrol ve doğal gaz sahasında enerji üretimi

azalırken ulusal doğal gaz tüketimi ise artmaktadır. Ayrıca iç pazara yönelik doğal gaz arz sorunları da yaşanmaktadır (Khalova, Sopilko ve Illeritsky 2019: 241). Bu nedenle Azerbaycan'ın hem ulusal pazarı için hem de TANAP ve BTE için yeterli doğal gazı arzını sağlayıp sağlamayacağı belirsizliğini korumaktadır.

TANAP'ın sağlayacağı doğal gaz akışından ilk etapta yararlanacak ülkeler, TAP'ın güzergâhında yer alan Yunanistan, Arnavutluk ve İtalya'dır. Ayrıca TAP'a bağlanacak ara bağlantı boru hatları sayesinde, Azerbaycan doğal gazının diğer Avrupa ülkelerine de ulaştırılması için çalışmalar yürütülmektedir. Bu kapsamda Azerbaycan doğal gazının Avrupa'daki dağıtım merkezleri ise Yunanistan, Arnavutluk ve İtalya olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda Yunanistan ve Bulgaristan arasında Yunanistan-Bulgaristan Doğal Gaz Boru Hattı'nın oluşturulması için hükümetler arası bir anlaşma imzalanmıştır. Bu boru hattıyla yıllık 3 milyar metreküp doğal gazın taşınması planlanmaktadır (Azernews 2018). Ayrıca Arnavutluk üzerinden TAP'a bağlanacak İyonya Boru Hattı ile Bosna-Hersek, Hırvatistan ve Karadağ'a da doğal gaz ulaştırılması hedeflenmektedir. Bu kapsamda bu ülkeler arasında 2013 yılında bir mutabakat zaptı imzalanmıştır (TAP 2013).

Dağıtım merkezleri olarak Yunanistan, Arnavutluk ve İtalya'nın öne çıkması, Türkiye'nin Azerbaycan doğal gazının ticaretinin yapıldığı bir enerji merkezi olma ihtimalini zayıflatmaktadır. Türkiye'nin TAP'ta ve TAP ile bağlantılı oluşturulacak diğer boru hatlarında bir ortaklığı bulunmaktadır. Azerbaycan doğal gazı, Türkiye'nin doğal gaz ağına dâhil olmadan TAP bağlantısı ile Avrupa ülkelerine ulaştırılacaktır. Ancak bu durum, Azerbaycan'ın Avrupa'ya taahhüt ettiği doğal gaz miktarı için geçerlidir. Taahhüt edilen kapasitenin dışında, TANAP'ın taşıyacağı ek doğal gaz için Türkiye'ye tekrar ihraç hakkı tanınmıştır. Azerbaycan ve Türkiye arasında yapılan 2033 yılına kadar geçerli doğal gaz alım anlaşmasında, BOTAS'a hem Şah Deniz enerji sahasından hem de TANAP'a doğal gaz sağlayabilecek diğer potansiyel tedarikçi ülkelerden gelen doğal gazı üçüncü ülkelere tekrar ihraç etme imkânı sunulmuştur (Rzayeva 2018: 13). Ancak Azerbaycan'ın doğal gaz üretimindeki sınırlı kapasite artışı, mevcut sözleşmeler ve Türkmenistan, İran, Irak ve Doğu Akdeniz'deki tedarikçi ülkelerin TANAP'a dâhil olmasının önündeki siyasi engeller düşünüldüğünde, TANAP'ın taahhüt edilen kapasitenin üzerine çıkma ihtimali oldukça sınırlıdır.

Türkiye'nin bölgesel enerji hareketliliğindeki rolünü arttırması muhtemel diğer bir proje, Batı Hattı'nın yerini alacak olan Türk Akımı'dır. Her biri yıllık 15,75 milyar metreküp doğal gaz taşıma kapasitesine sahip iki ayrı boru hattından oluşan Türk Akımı ile toplamda 31,5 milyar metreküp Rus doğal gazının Türkiye'ye ve Türkiye üzerinde Avrupa ülkelerine ulaştırılması planlanmaktadır. Türk Akımı, Mavi Akım gibi herhangi bir transit ülkeye bağlı kalmaksızın, Karadeniz'i geçerek doğrudan Rusya ve Türkiye arasında inşa edilmektedir. Hatlardan biri ile Türkiye'nin diğeri ile Avrupa ülkelerinin doğal gaz ihtiyacının karşılanması hedeflenmektedir. Türkiye'ye ulaşan ilk boru hattının devreye girmesiyle, 1987 yılından beri Türkiye'ye doğal gaz sağlayan Batı Hattı ve bu hat üzerinde yer alan Ukrayna gibi diğer transit ülkeler devre dışı bırakılacaktır. Türkiye'ye ulaşan doğal gaz miktarı ise 14 milyar metreküpten 15,75 milyar metreküpe yükseltilecektir. Ayrıca Batı Hattı için yapılan 2022 yılına kadar geçerli olan anlaşma, şart ve koşulları değişmeksizin Türk Akımı'na aktarılacaktır (Kakışım 2017: 524).

Harita 3: Türk Akımı

Kaynak: Sputniknews 2018

2017 yılında yapımına başlanan Türk Akımı'nın Türkiye'ye ulaşan 15,75 milyar metreküp kapasiteli ilk bölümü tamamlanarak 2020 yılında devreye girerken (Turk Stream 2020) Avrupa'ya uzanacak hattın ikinci bölümünün inşası bazı belirsizlikler nedeniyle ertelenmektedir. Avrupa Komisyonu, Üçüncü Enerji Paketi kapsamında bir ülkenin hem tedarikçi ülke hem de boru hattının hissedarı olmasına rekabet kuralları gereği karşı çıkmaktadır. Bu nedenle Türk Akımı'ndan önce gündemde olan Güney Akım projesi, Komisyonun baskısı sonucu iptal edilmiştir (Kakışım 2017: 523). Bu açıdan ikinci hattın kara bölümünün inşası, büyük ölçüde Komisyonun kararına ve Rusya ile AB arasındaki anlaşmaya bağlıdır. Ancak her ikisi de AB üyesi olan Yunanistan ve Bulgaristan, Rus doğal gazının Avrupa'daki dağıtım merkezi olmak için oldukça isteklidir. Rusya ise tercihini Bulgaristan'dan yana kullanarak GGK'nın güzergâhında yer alan Yunanistan'ı devre dışı bırakmıştır. Bulgaristan ise Türk Akımı'na Türkiye sınırında bağlanmak için 11 km uzunluğundaki ara bağlantı boru hattının inşasına başlamıştır (Tsolova ve Soldatkin 2019).

Rusya ve Türkiye arasında imzalanan anlaşmaya göre, Türk Akımı'nın deniz bölümlerinin tamamı Rusya tarafından inşa edilirken, Türkiye'nin kullanımına sunulacak boru hattının kara bölümünün inşasını Türkiye üstlenmektedir. AB'nin onay vermesi halinde, Avrupa'ya ulaşacak ikinci boru hattının kara bölümünün inşası ise Türkiye ve Rusya ortaklığında eşit ortaklık payı ile gerçekleştirilecektir (Kakışım 2017: 524). Ancak eşit ortaklık payına rağmen, bu boru hattı üzerinden Avrupa ülkelerine ulaşacak doğal gazın fiyatının belirlenmesinde ve boru hattının kontrolünde Türkiye'nin söz hakkı bulunmamaktadır. Bu bağlamda anlaşmanın birçok maddesinde de Avrupa'ya ulaşacak bölümle ilgili Türkiye topraklarının transit geçiş için kullanılacağı belirtilmektedir (Telli 2016). Ayrıca Avrupa'ya ulaşacak boru hattının kontrolü Rusya tarafından sağlanacak ve bu boru hattına üçüncü taraf erişimi ve tarife düzenlemeleri konusunda Türkiye'nin doğal gaz piyasasını düzenleyen kanunlar geçerli olmayacaktır (Telli 2016).

Türk Akımı'nın Avrupa ülkelerine ulaşacak bölümünün kontrolünde Türkiye'nin söz hakkının bulunmaması, bu hattan geçecek doğal gazın Türkiye'nin ulusal doğal gaz ağına girmeden transit olarak geçecek olması, Türkiye'nin doğal gazı üçüncü ülkelere tekrar ihraç etme hakkının bulunmaması, Avrupa ülkelerine sunulacak doğal gazın fiyatında Türkiye'nin belirleyici olamaması ve Güney Doğu Avrupa'daki dağıtım merkezi olarak Bulgaristan'ın ön

plana çıkması, Türk Akımı'nın Türkiye'yi enerji merkezine dönüştürebilecek bir proje olmadığını kanıtlamaktadır. Ancak enerji merkezi boyutu dışında Türk Akımı, kesintisiz bir enerji akışı açısından Batı Hattı'

na kıyasla Türkiye'nin enerji arz güvenliğini daha fazla desteklemektedir. Türk Akımı, Batı Hattı'nın yerini alarak Ukrayna gibi Rusya ile sürekli siyasi sorunlar yaşayan bir transit ülkenin devre dışı bırakılmasını sağlayacaktır. Böylece Türkiye'ye ulaşan doğal gaz akışının, Rusya ve Ukrayna arasında yaşanabilecek yeni krizler nedeniyle kesilebilme ihtimalinin önüne geçilebilecektir. Ancak Türk Akımı ile Rusya'dan tedarik edilen doğal gaz miktarının 1,75 milyar metreküp daha artacağı dikkate alındığında, Türkiye'nin Rusya'ya ithalat bağımlılığının daha fazla yükseleceği de göz ardı edilmemelidir.

Rusya ve Azerbaycan'ın dışında, Türkiye'nin enerji merkezi olma hedefine katkıda bulunabilecek diğer bir tedarikçi ülke İran'dır. Bu kapsamda geliştirilen İran-Türkiye-Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı (ITE) projesi ile her yıl 35 milyar metreküp İran doğal gazının Avrupa'ya ulaştırılması planlanmaktadır. İhtiyaç duyması halinde, Türkiye de bu boru hattından doğal gaz tedarik edebilecektir. Yaklaşık 5000 km uzunluğundaki ITE, Türkiye-İran sınırından girip Trakya Bölgesi'nden çıkış yaptıktan sonra, TAP'ın güzergâhını izleyerek Orta Avrupa ülkelerine kadar uzanacak şekilde planlanmıştır. ITE için İran ve Türkiye arasında 2008 yılında Mutabakat Tutanağı imzalanmış (Turang Transit 2018), ancak iki ülke arasında nihai bir anlaşma yapılmamıştır. Bu nedenle ITE'de Türkiye'nin nasıl bir rol üstleneceği henüz kesinleşmiş değildir. Ancak Türkiye topraklarının transit geçiş için kullanılacağı konusunda bir mutabakat oluşmuştur.

Türkiye ve İran'ın prensipte anlaşmasına rağmen, ITE projesinin önünde bazı engeller bulunmaktadır. Bu engeller arasında ABD ve Avrupa ülkeleri tarafından İran'a karşı uygulanan uluslararası yaptırımlar ve İran'ın sınırlı doğal gaz ihracat kapasitesi öne çıkmaktadır. İran'ın doğal gaz tüketimi ve üretimi başa baş bir noktada gerçekleşmektedir. 2019 yılında 244 milyar metreküp olan doğal gaz üretiminin 223 milyar metreküpü ulusal tüketimi karşılamak için kullanılmıştır (BP 2020: 34,36). Tüketimden geriye kalan doğal gaz ise Türkiye'ye ihraç edilmiştir. Bu nedenle İran'ın ITE'ye doğal gaz sağlayabilmesi için mevcut doğal gaz sahalarındaki üretimi artırması ve atıl durumdaki doğal gaz sahalarına yatırım yapması gerekmektedir. Ancak İran'a karşı uygulanan uluslararası yaptırımlar, İran'ın enerji sektörüne yatırım yapabilmesini zorlaştırmaktadır. ABD, İran'a karşı uzun yıllar devam eden ancak 2016 yılında bir kısmı askıya alınan ekonomik yaptırımları, 2018 yılından itibaren tekrar uygulamaya başlamıştır. Bu yaptırımlar, özellikle İran'ın enerji sektörünü, bu sektöre yatırım yapacak uluslararası enerji firmalarını ve İran'dan enerji ithal eden ülkeleri hedef almaktadır. Türkiye de yaptırımlar nedeniyle İran'dan enerji ithalatı sınırlandırmak zorunda kalan ülkelere biridir. Ancak Türkiye, petrol ithalatını sınırlandırsa da, İran ile geçerliliğini koruyan AI ya da Öde esaslı anlaşmaları nedeniyle doğal gaz alımını sürdürmektedir. Bu kapsamda ABD'nin Türkiye'ye tanıdığı muafiyet mevcut anlaşmalar ile sınırlıdır. Bu nedenle, İran'ın doğal gaz ihracat kapasitesinin artırması ve ITE projesinin yakın bir gelecekte gerçekleşme ihtimali oldukça sınırlıdır.

Türkiye'nin transit ülke pozisyonuna ve enerji merkezi olma hedefine katkı sunabilecek diğer bir ülke güney sınır komşusu Irak'tır. Türkiye'nin hemen yanı başında, Irak'ın kuzeyinde Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nin (IKBY) kontrolü altında bulunan bölgede, kayda değer petrol ve doğal gaz rezervleri bulunmaktadır ve Türk enerji şirketleri de bu

sahalara yatırım yapan uluslararası firmalar arasında yer almaktadır. Merkezi, İngiltere’de bulunan ve % 50’si İngiliz, % 50’si Türk yatırımcılara ait olan Genel Enerji, Kuzey Irak’ta Miran ve Bina Bawi enerji sahalarını işletmektedir. Türkiye’ye oldukça yakın bir mesafede yer alan bu sahalardan her yıl 20 milyar metreküp doğal gazın, Türkiye’ye ve Türkiye üzerinden Avrupa ülkelerine ulaştırılması için 2013 yılında IKBY ve Türkiye arasında bir anlaşma imzalanmıştır (Hydrocarbons Technology 2018). Bu kapsamda Kuzey Irak’tan Mardin’e uzanan 185 km uzunluğundaki Şırnak Doğal Gaz Boru Hattı’nın ihalesi 2016 yılında gerçekleştirilmiştir. Ancak 2017 yılında Türkiye’nin ve Irak Merkezi Hükümeti’nin itirazlarına rağmen, IKBY’nin bağımsızlık referandumu düzenlemesiyle, bu boru hattının inşa süreci duraklamış ve Türkiye’nin IKBY ile siyasi ilişkileri gerginleşmiştir.

Türkiye ve Irak Merkezi Hükümeti ile ilişkileri bozulan IKBY ise özellikle enerji projeleri üzerinden Rusya ile yakınlaşmaya başlamıştır. 2017 yılında Rus enerji şirketi Rosneft’in IKBY ile Kuzey Irak’taki petrol ve doğal gaz sahalarının geliştirilmesi ve enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ihracını hedefleyen bir anlaşma imzalamasıyla, Genel Enerji’nin bölgedeki ve enerji projelerindeki etkisi azalmaya başlamıştır (Roberts 2018: 106, 107). Bir anlamda Genel Enerji’nin rolünü üstlenen Rosneft, Kuzey Irak petrol ve doğal gazı için en önemli oyuncu haline gelmiştir. Rosneft ve IKBY arasında hem IKBY’nin enerji ihtiyacını karşılamak hem de Türkiye ve Avrupa gibi enerji pazarlarına doğal gaz sağlayacak GGK ve Türk Akımı’na benzer bir boru hattının inşası için 2017 yılında yeni bir anlaşma imzalanmıştır (Roberts 2018: 107). Bu projede de geçiş ülkesi olarak, Türkiye ön plana çıkmaktadır. Ancak Kuzey Irak’tan Türkiye’ye ve Avrupa’ya uzanacak boru hattının, Türkiye’deki yatırımcıların hissedarı olduğu Genel Enerji yerine Rus enerji devi Rosneft tarafından geliştirilmesi, Türkiye’nin projedeki rolünün sınırlanması ihtimalini gündeme getirmektedir. Rusya ve IKBY arasında yapılacak anlaşmada Türkiye’ye biçilecek rolün, enerji merkezi yerine Türk Akımı’ndaki gibi transit ülke olma ihtimali oldukça yüksektir.

Geliştirilen projelere rağmen, Irak ve Türkiye arasında inşa edilecek bir boru hattının istikrarlı bir şekilde işlenmesini engelleyecek güvenlik ve politik nedenlere bağlı sorunlar bulunmaktadır. Bölgedeki terörist saldırılar, Irak’ın istikrarsız yapısı, bölgesel çatışmalar, IKBY’nin bağımsızlık referandumunun oluşturduğu olumsuz atmosfer, Türkiye’nin bu referanduma şiddetle karşı çıkışı, Irak Merkezi Hükümeti ve IKBY arasındaki yönetsel tartışmalar bu engeller arasında yer almaktadır (Rzayeva 2018: 11). Özellikle bağımsızlık referandumuna tepki olarak, Irak Merkezi Hükümeti’nin IKBY üzerindeki baskısını ve IKBY-Türkiye sınırındaki kontrolünü arttırmasının bölgedeki enerji projelerinin ertelenmesine neden olma ihtimali bulunmaktadır (Rzayeva 2018: 11,12).

7. Türkiye’nin Doğal Gaz Piyasasındaki Gelişmeler

Türkiye’de doğal gaz piyasasının kontrolü, 2001 yılına kadar neredeyse tamamıyla BOTAŞ tarafından sağlanmıştır. Dikey bütünleşik bir yapıya sahip olan BOTAŞ, doğal gazın ithali, satışı, dağıtımı ve ücretlendirilmesi konusunda, tam yetkiye sahip tek kamu kuruluşu olarak 1990’lı yıllardan 2000’li yıllara kadar doğal gaz piyasasının şekillenmesinde rol oynamıştır. Bu dönemde, özel sektörün faaliyet gösterebildiği tek alan doğal gaz üretimiyken, diğer süreçler sadece BOTAŞ tarafından yönetilmiştir (Dünya Enerji Konseyi 2018: 30). Ancak Avrupa ülkeleri başta olmak üzere dünya enerji piyasalarında yaşanan serbestleşmenin ardından, BOTAŞ’ın tekeli ortadan kaldıracak ve Türkiye’nin enerji piyasasını rekabete açacak düzenlemelerin de önü açılmıştır. 2001 yılında Doğal Gaz

Piyasası Kanunu (DGPK) yasalastırılarak istikrarlı, şeffaf ve güçlü bir enerji piyasasının oluşturulması, bağımsız düzenleyici bir otorite tarafından enerji piyasasının düzenlenmesi, doğal gaz piyasasının serbestleştirilerek rekabete açık hale getirilmesi ve sistemden herkesin faydalanması sağlanarak enerji arz güvenliğinin desteklenmesi hedeflenmiştir (Dünya Enerji Konseyi 2018: 31). Bu kapsamda BOTAŞ'ın iletim, depolama, dağıtım, ticaret ve pazarlama faaliyetlerinin ayrıştırılması, tedarikçi ülkelerle yapmış olduğu mevcut alım-satım kontratlarının özel şirketlere devredilmesi, iletim dışındaki ticaret ve depolama faaliyetlerinin özelleştirilmesi ve özel şirketlerin yeni dağıtım bölgelerinde faaliyet göstermesi öngörülmüştür (Dünya Enerji Konseyi 2018: 31).

Ancak tüm bu hedeflere rağmen, DGPK özel sektörün önünü tıkayacak bazı sınırlamaları da beraberinde getirmiştir. BOTAŞ'ın herhangi bir tedarikçi ülkeyle daha önce yapmış olduğu bir anlaşmanın süresi sona ermeden özel şirketlerin aynı tedarikçi ülkeyle anlaşma yapamaması, bu sınırlamalar arasında öne çıkmaktadır (Austvik ve Rzayeva 2017: 543). Bu düzenlemeye göre, fiiliyatta Nijerya, İran, Rusya, Cezayir ve Azerbaycan'dan doğal gaz ithal eden BOTAŞ'ın bu ülkelerle imzaladığı alım anlaşmaları sona ermeden, özel şirketlerin söz konusu tedarikçi ülkelerden doğal gaz ithal etmesi mümkün değildir. Özel şirketlere getirilen diğer bir engel ise ithal edebilecekleri doğal gaz miktarının yıllık ulusal doğal gaz tüketiminin % 20'siyle sınırlandırılmasıdır (Austvik ve Rzayeva 2017: 543).

BOTAŞ'ın mevcut doğal gaz sözleşmelerinin sınırlı bir kısmını özel şirketlere devretmesine izin verilerek bu sınırlamalara da bazı istisnalar getirilmiştir (Austvik ve Rzayeva, 2017: 543). Böylece BOTAŞ'ın doğal gaz ithalatındaki tekel konumunu sona erdiren ve doğal gaz piyasasını özel sektöre açan ilk kontrat devri, Batı Hattı'ndan tedarik edilen Rus doğal gazına yönelik 2005 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda 4 özel şirket, 4 milyar metreküplük doğal gaz ithalatını devralarak yurt içinde toptan satışa başlamıştır (BOTAŞ 2016: 33). BOTAŞ'ın kontrat devri bunlar ile sınırlı kalmamış, 2012 yılında özel sektöre tekrar kontrat devri gerçekleştirilerek 7 özel şirket Batı Hattı'nda toplamda 10 milyar metreküplük kontratı devralmıştır (Özen 2018: 184).

Kontrat devirlerinin sadece Batı Hattı ile sınırlı kalması, doğal gaz piyasasında özel sektörün gelişimini sınırlandırmıştır. BOTAŞ ve özel şirketler tarafından 2017 yılında iletim şebekesine yaklaşık 55 milyar metreküp fiziki doğal gaz girişi sağlanmıştır ve bu doğal gaz ithalatının %82,51'i BOTAŞ, % 17,49'u özel sektör tarafından gerçekleştirilmiştir (TMMOB 2018: 23). Toplamda 45 milyar metreküp doğal gazın ithal edildiği 2019 yılında ise BOTAŞ'ın doğal gaz ithalatındaki payı daha da yükselerek %96,42'ye, özel sektörün ise yaklaşık %4'e gerilemiştir (EPDK 2020: 12). LNG ithalatı açısından da benzer bir durum söz konusudur. 2017 yılında gerçekleştirilen yaklaşık 11 milyar metreküp LNG ithalatının neredeyse tamamı BOTAŞ tarafından yapılmıştır (TMMOB 2018: 23). 2017 yılı sonu itibarıyla LNG ithalat lisansına sahip 43 özel şirketin bulunmasına rağmen bunlar arasında sadece 2 şirket spot LNG ithalatı gerçekleştirebilmiştir (EPDK 2018: 16). 2019 yılında ise LNG ithalat lisansına sahip şirket sayısı 52'ye yükselse de bu yılda da BOTAŞ toplam LNG ithalatının %94,41 tek başına gerçekleştirirken sadece 2 özel şirket geri kalan ithalatı karşılayabilmiştir (EPDK 2020: 20). Bu bağlamda 2019 yılındaki ithalat oranlarına göre, BOTAŞ'ın doğal gaz piyasasındaki payının % 20 ile sınırlandırılması hedefi gerçekleştirilememiştir. 2017 ve 2019 yıllarında gerçekleşen ithalat oranlarındaki BOTAŞ'ın

ve özel şirketlerin payı, DGPK'nın hedeflerinden uzaklaştığını, doğal gaz piyasasında istenilen rekabet ortamının ve serbestleşmenin sağlanamadığını göstermektedir.

İthalatın yanı sıra, doğal gaz piyasasındaki toptan satışta da BOTAŞ'ın hâkim konumu devam etmektedir. 2019 yılında yaklaşık 46 milyar metreküp olarak gerçekleşen ulusal doğal gaz arzının, %95,42'si BOTAŞ, %3,55'i ithalat lisansı sahibi özel şirketlerce ve %1,04'ü üretim gerçekleştiren toptan satış şirketlerince gerçekleştirilmiştir (EPDK 2020: 27). Toptan satış yapan şirketlerin bir kısmı Türkiye'de doğal gaz üretimi yapanlardan, bir kısmı doğrudan yurt dışından doğal gaz ithal edenlerden, bir kısmı ise yurtiçinde tedarik ettikleri doğal gazın toptan satışını yapanlardan oluşmaktadır (EPDK 2020: 27). Bunlar arasında BOTAŞ'ın kontrat devri gerçekleştirdiği şirketler, hem doğal gaz ithalatı hem de yurt içinde toptan satış gerçekleştirmektedir. Bu açıdan toptan satıştaki BOTAŞ'ın hâkim konumu, bütünüyle özel şirketlerin doğal gaz ithalattaki payı ile bağlantılıdır. Özel şirketler, ithal edebildikleri doğal gaz miktarı ölçüsünde toptan satış gerçekleştirebilmektedir.

Kontrat devirleri dışında, doğal gaz piyasasında üçüncü taraf erişimini mümkün hale getiren ve özel sektörün piyasadaki etkisini arttıran sınırlı sayıda gelişme yaşanmıştır. Daha önce değinildiği gibi sınırlı sayıda özel şirket, doğal gaz depolama tesisi, LNG terminali ve FSRU alanında yatırım yapabilmış ve böylece LNG terminallerine ve depolama tesislerine üçüncü taraf erişiminin önünü açan gelişmeler kaydedilebilmiştir. Marmara Ereğlisi LNG Terminali'ne, Hatay Dört Yol'da işletmeye alınan FSRU'ya, Silivri ve Tuz Gölü'nde bulunan depolama tesislerine üçüncü taraf erişimini mümkün hale getirecek düzenlemeler yapılmıştır. Bu kapsamda 2017 yılında BOTAŞ'a ait Silivri depolama tesislerinden hizmet alan firma sayısı 23'e yükseltilmiştir (EPDK 2018: 22). Ancak 2019 yılında depolama hizmeti alan firma sayısı 12'ye gerilemiştir (EPDK 2020: 26).

Türkiye'de doğal gaz piyasasının gelişimine yönelik son dönemde atılan en önemli adımlardan biri, 2015 yılında Enerji Piyasaları İşletme Anonim Şirketi'nin (EPIAŞ) kurulması ve 2018 yılında Organize Toptan Doğal Gaz Satış Piyasası'nın (OTSP) oluşturulmasıdır (ETKB 2018c). Sanal Ticaret Noktası olarak da ifade edebileceğimiz OTSP ile doğal gaz ticaretinde serbest ve sürdürülebilir bir piyasa oluşturularak spot piyasa işlemlerinin yapılması ve doğal gaz referans fiyatının belirlenmesi hedeflenmektedir. 1 Eylül 2018 tarihinden itibaren 365 gün 24 saat işlem yapmaya başlayan OTSP, piyasaya dâhil olan katılımcıların doğal gaz alım ve satım işlemlerini elektronik ortamda gerçekleştirmelerine izin vererek, günlük doğal gaz referans fiyatı sunmaya başlamıştır.

OTSP'nin etkinliğinin artırılabilmesi için, özel sektörün doğal gaz ithalatındaki payının yükseltilmesi, piyasaya giriş yapan doğal gaz hacminin artırılması, yeni depolama ve LNG tesisleriyle doğal gaz alt yapısının desteklenmesi gerekmektedir. Ayrıca piyasada, devlet müdahalesinden uzak, etkin bir rekabet ortamı da oluşturulmalıdır. Özellikle özel sektörün rekabet imkânını sınırlayan BOTAŞ'ın doğal gaz fiyatlarını sübvansiyonla etme politikası sona erdirilmeli ve maliyet bazlı fiyatlamaya mekanizması hayata geçirilmelidir. Bu kapsamda 2018 ve 2019 yıllarında önemli gelişmeler yaşanmıştır. 2018 yılında BOTAŞ tarafından doğal gaz ile elektrik üretimi gerçekleştiren santrallere satılan doğal gazın fiyatı % 49,5 artırılarak çapraz sübvansiyonların kaldırılmasında ve maliyet bazlı fiyatlamaya geçişte ilk adım atılmıştır (PETROTÜRK 2018). Diğer adımlar ise 2019 yılında gelmiş ve konut sektörü ile küçük sanayi kuruluşları için Ağustos'ta % 14,97 Eylül'de % 14,90 oranında yeni artışlar gerçekleştirilmiştir. Böylece doğal gaz ithalat fiyatlarıyla BOTAŞ'ın iç

piyasaya satış fiyatı arasında yaklaşık 90 dolar olan fark 60 dolar seviyelerine gerilemiştir (PETROTÜRK 2019). Ancak BOTAŞ'ın sübvansiyonlarının halen kabul edilebilir bir seviyenin üzerinde olması nedeniyle, toptan satış gerçekleştiren özel şirketlerin müşterilerine makul fiyatlar sunarak BOTAŞ ile rekabet edebilmesi zorlaşmaktadır. Bu nedenle sübvansiyonların tamamıyla sonlandırılması ve maliyet bazlı fiyatlamaya geçilerek OSTP'de faaliyet gösteren katılımcılar için eşit rekabet koşullarının yaratılması gerekmektedir.

8. Sonuç ve Öneriler

Ulusal doğal gaz üretimi ve tüketimi arasındaki uçurum, Türkiye'nin tamamen tedarikçi ülkelere bağımlı hale gelmesine neden olmaktadır. Bu kapsamda karşılaşılan en önemli risklerden biri, Türkiye'nin ithalat bağımlılığının önemli bir kısmının tek bir tedarikçi ülkeye yönelik olmasıdır. Bu durum, Türkiye'nin enerji arz güvenliği riskini arttırdığı gibi enerji merkezine dönüşmesini de zorlaştırmaktadır. Bu açıdan öncelikle doğal gaz ithal edilen tedarikçi ülkelerin çeşitlendirilmesi ve doğal gaz ithalatının ülkelere göre dengelenmesi gerekmektedir.

Türkiye'nin geçiş ülkesi olarak yer aldığı uluslararası enerji nakil hattı projeleri, Türkiye'yi enerji merkezi yerine transit ülke haline getirmektedir. TANAP ve Türk Akımı için yapılan anlaşmalara göre, Türkiye'nin enerji merkezine dönüşme ihtimali oldukça sınırlıdır. Bu boru hatlarıyla taşınacak doğal gaz, tekrar ihraç edilebilecek şekilde Türkiye'nin ulusal doğal gaz ağına dâhil olmadan transit olarak Türkiye topraklarından geçecek ve Türkiye'nin sınır komşuları üzerinden diğer Avrupa ülkelerine dağıtılacaktır. Diğer bir ifadeyle Türkiye'ye ulaşacak Rusya ve Azerbaycan doğal gazı, Türkiye'nin doğal gaz piyasasındaki derinliği ve esnekliği arttıracak, Türkiye'nin ticaretini yapabileceği şekilde ülkeye ulaşan doğal gaz giriş kapasitesini yükseltebilecek ve Türkiye'nin enerji merkezine dönüşmesine yardımcı olabilecek bir niteliğe sahip değildir. Ayrıca bu boru hatları üzerinden Avrupa ülkelerine sunulacak doğal gaz fiyatının belirlenmesinde de tedarikçi ve tüketici ülkeler arasındaki anlaşmalar etkili olacaktır. Yani TANAP ve Türk Akımı ile ulusal doğal gaz piyasasında gazın gaz ile rekabetini oluşturacak bir ortam sağlanmadığı gibi, Türkiye'nin bölgesel anlamda doğal gaz referans fiyatının belirlendiği bir noktaya dönüşmesine de izin verilmemektedir.

TANAP ve Türk Akımı dışında, İran ve Irak kaynaklı enerji nakil hattı projelerinin ise bölgesel siyasi gelişmeler ve jeopolitik gerginlikler nedeniyle ön görülebilir bir sürede gerçekleşme ihtimali oldukça sınırlıdır. ABD'nin İran'a uyguladığı siyasi baskı ve uluslararası yaptırımlar nedeniyle, İran doğal gazının Türkiye ve Avrupa'ya ulaştırılması imkânsız hale gelmektedir. Rusya'nın Kuzey Irak'taki enerji denkleminde dâhil olması ise Irak'tan Avrupa'ya uzanacak muhtemel bir enerji nakil hattı projesinde Türkiye'nin etkisini ve pozisyonunu sınırlandırmaktadır.

Türkiye'nin sınırlı kapasitedeki doğal gaz alt yapısı, enerji merkezine dönüşmesi için yeterli değildir. Doğal gaz ithal edilen boru hatları ve LNG terminalleriyle, sadece ulusal tüketimi karşılayabilecek seviyede doğal gaz tedarik edilebilmektedir. Boru hatlarından birinde meydana gelebilecek uzun süreli bir kesinti durumunda, ulusal şebekede doğal gaz arz krizinin yaşanma ihtimali oldukça yüksektir. Zira doğal gazın ülkeye girişi yaptığı bölgeler arasında sınırlı bir iletim kapasitesinin bulunması, herhangi bir kriz durumunda

sistemin ikame edilebilmesini zorlaştırmaktadır. Ayrıca kesinti durumunda arz açığını kapatabilecek doğal gaz depolama kapasitesi de oldukça sınırlıdır. Yapılmakta olan yatırımlarla ulaşılabilecek depolama kapasitesi ise enerji merkezi olmayı hedefleyen ve doğal gaz tüketiminin 2030 yılında yaklaşık 76 milyar metreküpe ulaşması beklenen bir ülke için oldukça sınırlıdır. Özetle, mevcut tedarik seçenekleri, depolama kapasitesi ve bölgeler arası iletim altyapısı, Türkiye'nin gelecekteki ihtiyacını karşılayamayabileceği gibi, sınırlı ölçüde yapılan yatırımlar da Türkiye'nin enerji merkezine dönüşmesini sağlayacak boyutta, dengeleme yeteneğine sahip, esnek bir doğal gaz piyasası sunamamaktadır.

Ancak son dönemde hızlandıran keşif faaliyetleri ve Karadeniz'de Tuna-1 sahasında ulaşılan doğal gaz rezervi, Doğu Akdeniz ve Karadeniz'de yapılacak yeni keşifler için umutları arttırmıştır. Bu keşfin, Türkiye'nin doğal gaz merkezi olma ve enerji arz güvenliğini sağlama hedeflerine katkısı olacaktır. Tuna-1 sahasındaki rezervin ön görüldüğü gibi 2023 yılında enerji piyasasına sunulmasıyla Türkiye'nin doğal gaz ağının esnekliği ve derinliği artacaktır. Ulusal tüketiminin bir kısmının yerli üretim ile karşılanacak olması, Avrupa ülkelerine ihraç edilebilecek doğal gaz miktarını yükseltecek ve Türkiye'nin tedarikçi ülkeler ile yapılacağı yeni anlaşmalardaki pazarlık gücünü arttıracaktır. Türkiye'nin yerli üretim seçeneğini de göz önünde bulunduracak tedarikçi ülkeler, daha uygun bir fiyat sunarak daha makul koşullarda enerji anlaşması yapmak zorunda kalacaktır.

Türkiye'nin doğal gaz piyasasındaki BOTAŞ'ın hâkim konumu devam etmektedir. Özel şirketlerin doğal gaz ithalatı, ulusal tüketimin sınırlı bir kısmını karşılamaktadır. Şirketlerin piyasadaki toptan satış hacmi ise ithal edebildikleri doğal gaz miktarı ile sınırlıdır. BOTAŞ, özel şirketlere devredebileceği yaklaşık 46 milyar metreküplük kontratı halen saklı tutmaktadır. Bu durum, Türkiye'nin enerji merkezine dönüşmesini sağlayacak ölçüde, rekabet koşullarının geçerli olduğu bir doğal gaz piyasasının oluşumunu engellemektedir. Ayrıca DGPK'nın ön gördüğü şekilde BOTAŞ'ın faaliyetlerinin ayrıştırılmasını ve sisteme üçüncü taraf erişiminin artırılmasını da engellemektedir. Ancak BOTAŞ'ın tedarikçi ülkelerle yaptığı anlaşmaların 2021 yılından itibaren son bulmaya başlamasıyla birlikte, özel şirketlerin İran, Rusya, Azerbaycan ve Cezayir ile yeni anlaşmalar yapabilmesi mümkün hale gelebilecek ve özel sektöre doğal gaz piyasasında etkisini artırma fırsatı doğacaktır. Böylece DGPK'nın hedeflerine uygun şekilde politikalar uygulanabilirse Türkiye, daha makul koşullarda doğal gaz temin edebileceği gibi BOTAŞ'ın doğal gaz piyasasındaki hâkimiyeti sınırlandırılabilir ve daha rekabetçi bir doğal gaz pazarı oluşturulabilecektir. Bu açıdan 2020'li yıllar Türkiye için önemlidir. Yeni yapılacak anlaşmalarda, ithalat miktarları belirlenirken tedarikçi ülkeler arasındaki dengenin gözetilmesine, anlaşma sürelerinin uzun olmamasına, doğal gaz fiyatlarının petrol fiyatları yerine Türkiye'nin doğal gaz piyasasında oluşacak arz ve talebe göre belirlenmesine ve ithal edilen doğal gazın üçüncü ülkelere tekrar ihraç edilme hakkının elde edilmesine dikkate edilmelidir.

LNG terminalleri, boru hatlarının aksine tüketici ülkelere çok sayıda tedarikçi ülkeye ulaşma imkânı sunmaktadır. LNG terminalleri için spot piyasadaki sağlanan doğal gaz ise genelde uzun dönemli sözleşmelere bağımlı kalmaksızın tedarik edilebilmekte ve üçüncü ülkelere tekrar ihraç edilebilmektedir. Bu nedenle üç tarafı denizlerle çevrili bir ülke olarak Türkiye, LNG terminali projelerine daha fazla odaklanmalı ve yıllık gazlaştırma kapasitesini arttırmalıdır. Yeni LNG terminallerinin ve FSRU'ların inşası ise özel sektör eliyle

gerçekleştirilmelidir. LNG kapasitesinin artmasıyla Türkiye, ulusal tüketiminden daha fazla doğal gaz tedarik edebileceği gibi, tüketiminden geriye kalan doğal gazı da tekrar ihraç edebilecektir. Böylece hem doğal gaz arz güvenliği hem de enerji merkezi olma hedefi açısından önemli bir adım atılacaktır.

KAYNAKLAR

Aljazeera, (2015), Katar'la Doğal Gaz Anlaşması, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/katarla-dogalgaz-anlasmasi> (27.11.2019).

Anadolu Ajansı, (2016), İno Grafik, <https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/3036> (27.11.2019).

AUSTVİK, Ole Gunnar ve Rzayeva, Gülmira, (2017), "Turkey in the Geopolitics of Energy", **Energy Policy**, 107: 539-547.

Azernews, (2018), TAP, IGB Consortiums to Ink Co-op Agreement, https://www.azernews.az/oil_and_gas/134123.html (27.11.2019).

BBC (2020), Erdoğan: Karadeniz'de Bulunan Doğal Gaz Rezervi 405 Milyar Metreküpe Yükseldi, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-54585247> (19.10.2020).

Berk, Istemi ve Schulte, Simon, (2017), "Turkey's role in natural gas – Becoming a transit country?", **Institute of Energy Economics at the University of Cologne, EWI Working Paper, No 17/01**, http://www.ewi.uni-koeln.de/fileadmin/user_upload/Publikationen/Working_Paper/EWI_WP_17-01_TurkeysRoleInNaturalGas.pdf (27.11.2019).

BERK, Istemi ve Ediger, Volkan, (2018), "A Historical Assessment of Turkey's Natural Gas Import Vulnerability", **Energy**, 145: 540-547.

BEYAZGUL, Doruk, (2015), "Liberalisation of the Turkish Natural Gas Market: A Critical Evaluation", **Politecnico Di Milano, Dipartimento di Ingegneria Gestionale**, https://www.politesi.polimi.it/bitstream/10589/119223/3/2016_04_BEYAZGUL.pdf (27.11.2019).

BOTAŞ, (2016), **Sektör Raporu 2016**, (Ankara).

BOTAŞ, (2019), **Sektör Raporu 2018**, (Ankara).

BP, (2020), **Statistical Review of World Energy 2020**, 69.Edition.

Deniz Haber Ajansı, (2018), BOTAŞ, <https://www.denizhaber.com.tr/botas-hyundai-tersanesine-225-milyon-dolara-fsru-siparisi-verdi-haber-82170.htm> (27.11.2019).

Dünya Enerji Konseyi, (2018), **Türkiye Enerji Piyasaları Araştırma Raporu**, Ankara, <https://www.dunyaenerji.org.tr/wp-content/uploads/2018/07/TEPG1.pdf> (27.11.2019).

EFET, (2005), **The Past and Future of European Energy Trading**, <https://www.efet.org/Files/Documents/Energy%20Background/EFET%20Booklet.pdf> (27.11.2019).

- EPDK, (2018), **Doğal Gaz Piyasası 2017 Yılı Sektör Raporu**, (Ankara).
- EPDK, (2020), **Doğal Gaz Piyasası 2019 Yılı Sektör Raporu**, (Ankara).
- ETKB, (2017), Türkiye'nin İlk FSRU Tesisi Açıldı, <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Bakanlik-Haberleri/Turkiyenin-Ilk-FSRU-Tesisi-Acildi> (27.11.2019).
- ETKB, (2018a), "Doğal Gaz Boru Hatları ve Projeleri", <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri> (27.11.2019).
- ETKB, (2018b), "BOTAŞ-Dörtyol FSRU Terminal Açılış Töreni", <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Bakanlik-Haberleri/Botas-Dortyol-FSRU-Teriminal-Acilis-Toreni> (27.11.2019).
- ETKB, (2018c), "**EPIAŞ Organize Toptan Doğal Gaz Satış Piyasası Açıldı**", <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Bakanlik-Haberleri/EPIAS-Organize-Toptan-Dogal-Gaz-Satis-Piyasasi-Acildi> (27.11.2019).
- ETKB, (2020), "Cumhuriyetimizin 100. yılında vatandaşımızla kendi gazımızı buluşturacağız", <https://enerji.gov.tr/haber-detay?id=673> (09.10.2020).**
- European Commission, (2008), **Second Strategic Energy Review – An EU Energy Security and Solidarity Action Plan**, (Brussels).
- Gazprom, (2018), **Turkey**, <http://www.gazpromexport.ru/en/partners/turkey/> (27.11.2019).
- Hurriyet Daily News, (2016) Turkey wins gas price row against Iran in court
<https://www.hurriyetdailynews.com/turkey-wins-gas-price-row-against-iran-in-court-94643> (27.11.2019).
- Hydrocarbons Technology, (2018), **Bina Bawi Oil and Gas Field**, <https://www.hydrocarbons-technology.com/projects/bina-bawi-oil-gas-field/> (27.11.2019).
- KAKIŞIM, Cemal, (2017), "Türkiye'nin Enerji Politikaları Açısından Türk Akımına Yönelik Bir Değerlendirme", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 5, (50): 517-527.
- KHALOVA, Gul'nar Osmanova, Sopilko, Natalya Yuryevna ve Illeritsky, Nikita, (2019), "Republic of turkey Gas Complex Development: Problems and Prospects", **International Journal of Energy Economics and Policy**, 9, (1): 237-243.
- PACHECO, Ksenia Krauer, (2011), "Turkey as a Transit Country and Energy Hub: The Link to Its Foreign Policy Aims", **Working Papers of the Research Centre for East European Studies**, University of Bremen, 18: 1-66.
- ÖZDEMİR, Volkan, (2015), "Türk Dış Enerji Politikası (Tanap Örneği): Koridor Olamazsın Demedik Merkez Olamazsın Dedik!", **Enerji Piyasaları ve Politikaları Enstitüsü**, <http://www.eppen.org/index.php?sayfa=Yorumlar&link=&makale=183> (27.11.2019).
- ÖZEN, Erdinç, (2018), "Türkiye'nin Enerji Görünümü 2018", Türkiye Makine Mühendisleri Odası, **Oda Raporu No: MMO/691**: 179-208. (Ankara).
- Petform, (2013), "Türkiye Doğal Gaz Ticaret Üssünün / Borsasının Geliştirilmesi", (Ankara).
- Petform, (2018), "Türkiye Doğal Gaz Piyasası", <https://www.petform.org.tr/dogal-gaz-piyasasi/turkiye-dogal-gaz-piyasasi/> (27.11.2019).

PETROTÜRK, (2018), “Gazda Maliyet Bazlı Fiyatlamaya Geçişte İlk Adım”, <http://petroturk.com/gaspower/gazda-maliyet-bazli-fiyatlamaya-geciste-ilk-adim> (27.11.2019).

PETROTÜRK, (2019), “Gazda Maliyet Bazlı Fiyatlamaya Geçiş Umudu”, <http://petroturk.com/dogalgaz/gazda-maliyet-bazli-fiyatlamaya-gecis-umudu> (27.11.2019).

ROBERTS, John M., (2018), “Turkey And The Kurdistan Region of Iraq: Strained Energy Relations”, **Turkish Policy Quarterly**, 17, 3: 99-109.

RZAYEVA, Gülmira, (2018), “Gas Supply Changes in Turkey, The Oxford Institute for Energy Studies”, **Energy Insight: 24**, (London).

SEVCE, Peter, (2008), “The Importance of Gas Trading Hubs for Slovakia”, **Despite Borders**, 5, (1) 499-510.

STEVENS, Paul, (2009), Transit Troubles Pipelines as a Source of Conflict, **A Chatham House Report**, London, <https://www.chathamhouse.org/publications/papers/view/108992> (27.11.2019).

SİX, Sammy ve Corbeau, Anne Sophie, (2017), “Third-Party Access to Regasification Terminals: Adapting to the LNG Markets' Reconfiguration”, **King Abdullah Petroleum Studies and Research Center**, Riyadh.

Sputniknews, (2018), İfo Grafik, <https://sptnkne.ws/kcvT> (27.11.2019).

TANAP, (2018a), “TANAP nedir?”, <http://www.tanap.com/tanap-projesi/tanap-nedir/> (27.11.2019).

TANAP, (2018b), “Asrın Projesinde Dev Ortak”, <https://www.tanap.com/medya/basin-bultenleri/asrin-projesinde-dev-ortaklik/> (27.11.2019).

TAP, (2013), “TAP Continues to Receive Strong Political Support in South Eastern Europe”, <https://www.tap-ag.com/news-and-events/2013/06/13/tap-continues-to-receive-strong-political-support-in-south-eastern-europe> (27.11.2019).

T.C. Cumhurbaşkanlığı, (2019), **On Birinci Kalkınma Raporu**, 2019-2023, Ankara.

TELLİ, Azime (2016), “Türkiye'nin Enerji Koridoru Olmasının Mihenk Taşları Olarak Türk Akımı ve TANAP Karşılaştırması”, **Enerji Piyasaları ve Politikaları Enstitüsü**, http://www.eppen.org/en/resim/haber_resim/EPPEN20.Azime-Telli.pdf (27.11.2019).

Turang Transit, (2018), “Project Overview”, <http://en.turangtransit.com.tr/project-overview> (27.11.2019).

Turk Stream, (2020), “Launch Ceremony for the TurkStream Pipeline Held in Istanbul”, <https://turkstream.info/press/news/2020/211/> (20.06.2020).

TMMOB, (2018), “Elektrik ve Doğal Gaz Fiyatlarına Yapılan Son Zamların Analizi”, Enerji Çalışma Grubu, Ankara.

TSOLOVA, Tsvetelia ve Soldatkin, Vladimir, (2019), “Russia Says Bulgaria to Complete Pipeline Stretch of TurkStream by 2020”, **Reuters**, <https://www.reuters.com/article/us-bulgaria-gas-turkstream/russia-says-bulgaria-to-complete-pipeline-stretch-of-turkstream-by-2020-idUSKBN1X01F8> (27.11.2019)

Türkiye Petrolleri, (2020), **2019 Yılı Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu**, Ankara.

WINROW, Gareth, (2011), "Turkey: An Emerging Energy Transit State and Possible Energy Hub", **The International Spectator**, 46, (3): 79-91.

**RUS DIŞ POLİTİKASINDA REALİST YAKLAŞIM: PRİMAKOV DOKTRİNİ VE YAKIN
ÇEVRE KAVRAMI**

Dr. Öğr. Üye. Halit HAMZAOĞLU*

ÖZ

Makalenin amacı, Primakov Doktrinin kuramsal yönünü dönemin uluslararası politikaları ve Yakın Çevre kavramı perspektifinden incelemektir. Makale dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde realist kuramın uluslararası ilişkiler disiplinindeki genel konumu araştırılmıştır. İkinci bölümde 90'lı yıllarda RF'de var olan dış politika tartışmaları karşılaştırmalı bir biçimde ele alınmıştır. SSCB'nin dağılmasıyla birlikte ortaya çıkan yeni koşullar ve meydan okumalar bağlamında, söz konusu entelektüel dış politika tartışmalarının temel argümanlarına vurgu yapılmıştır. Bu vurgu makalenin ikinci bölümünün kapsamını ve istikametini belirlemektedir. Üçüncü bölümde Primakov Doktrinin kavramları realizmin temel ilkeleri ve dinamikleri bağlamında analize tabi tutulmuştur. Primakov, RF'nun Soğuk Savaş sonrası küresel ve bölgesel bir güç olarak tanımlanmasının temel yönlerini realist perspektiften ele almaktaydı. Primakov, RF'nun öncelikli olarak Yakın Çevre ülkeleri istikametinde realizm temelli ve odaklı bir dış politika mekanizması oluşturulmasının üzerinde durmaktaydı. Primakov, Rus dış politika geleneğinde siyasal realizmin önemli temsilcisi olarak görülmektedir. Primakov, Soğuk Savaş sonrası Rus siyasal realizminin entelektüel ve kuramsal kurgusuna da yön vermektedir. Primakov'un oluşturmaya çalıştığı realizm odaklı dış politika felsefesi dinamik dengelere dayanmaktaydı. Dolayısıyla, RF'nun Soğuk Savaş sonrası oluşan yeni koşullara uyum sağlaması açısından Yakın Çevre ülkelerine yönelik izleyeceği realist perspektifli politikalar hayati öneme sahipti. Bu bağlamda makalenin dördüncü bölümünde, RF'nun yakın çevre coğrafyasına yönelik uyguladığı politikalarının aşamaları ve temelleri üzerinde durulmuştur. Bu bölümde yakın çevreye yönelik politik, ekonomik ve kültürel temelli stratejilerin Primakov Doktrininde önemli bir yer kapsadığının altı çizilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Primakov Doktrini, Realizm, Rus Dış Politikası, Yakın Çevre, Uluslararası Politika

**REALİST APPROACH İN RUSSİAN FOREIGN POLİCY: PRİMAKOV DOCTRİNE
AND CONCEPT OF NEAR ABROAD**

ABSTRACT

The purpose of the paper was to examine the theoretical aspect of Primakov Doctrine from the perspective of the international policies of that period and the concept of the Near Environment. The paper consists of four chapters. In the first chapter, the general position of the Realist Theory in the discipline of international relations was investigated. In the second chapter, the foreign policy discussions in the RF in 90s were discussed in a comparative way. In the context of the new conditions and challenges that emerged with dissolution of the USSR, the main arguments of said foreign policy discussions were emphasized. This emphasis determines the scope and direction of the second section of the article. In the third chapter, the

* Kafkas Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi Ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, halithamzaoglu85@gmail.com, Orcid ID: 0000-0001-5249-1911

concepts of Primakov Doctrine were analysed in the context of the basic principles and dynamics of realism. Primakov addressed the fundamental aspects of defining RF as a post-Cold War global and regional power from a realist perspective. Primakov focused basically on the creation of a realism-based and focused foreign policy mechanism in the direction of Near-Abroad Countries. Primakov is seen as an important figure of political realism in the Russian foreign policy tradition. After the Cold War, he had also guided the intellectual and theoretical construction of Russian political realism. The realism-oriented foreign policy philosophy that Primakov tried form had been based dynamic equilibrium. For this reason, the realist-perspective policies that RF would pursue to adapt to the new post-Cold War conditions for Near-Abroad Countries were vital. In this context, the fourth chapter of the paper addressed the stages and foundations of RF's policies towards the Near-Abroad Countries. In this chapter, it was emphasized that political, economic and cultural-based strategies toward the Near Abroad occupy an important position in the Primakov Doctrine.

Keywords: International Politics, Near Abroad, Primakov Doctrine, Realism, Russian Foreign Policy

Giriş

1996'da Yeltsin tarafından Rusya Federasyonu (RF) Dışişleri Bakanlığı görevine getirilen Yevgeni Maksimoviç Primakov (1929-2015) Rus diplomasi tarihinde önemli izler bırakmıştır. 1991 – 1996 yılları arasında Rus Dış İstihbarat Servisi'ni (SVR) yöneten Primakov aynı zamanda akademik kimliği ile de ön plana çıkan bir siyasal figür olma özelliği taşımaktaydı. 1998'e kadar Dışişleri Bakanı görevini icra eden Primakov Soğuk Savaş sonrası uluslararası politika literatürünün merkezi konularından biri haline gelen "dış politikada çok kutupluluk" stratejisinin öncüsü olmuştur.

1979'dan itibaren Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) Bilimler Akademisi üyesi olan Primakov uluslararası ilişkiler ve dış politika alanlarını kapsayan kitapları ve çalışmaları bulunmaktadır. "Uluslararası Çatışmalar" (1972), "Kapitalist dünyada Enerji Krizleri" (1975), "11 Eylül Sonrası Dünya" (2002), "Gizli: Orta Doğu Sahnesi ve Sahne Arkası" (2012) başlıca kitapları arasında yer almaktadır. Primakov RF'nun yakın çevre ülkeleri ve coğrafyası ile ilişkilerini tanzim eden Uluslararası İlişkiler literatüründe "Primakov Doktrini" olarak da ifade edilen "Yakın Çevre Doktrini" geliştirmiş ve uygulamaya koymuştur. Rus dış politikasında realizmin "şövalyesi" olarak nitelendirilen Primakov'un ileri sürdüğü doktrinde çok kutupluluk, bölgesel ittifaklar ve ABD'nin tek hegemon aktör olmasının sakıncaları/mezdan okumaları ön plana çıkan argümanların başında gelmektedir. (Novikov, 2016:1) Soğuk Savaş sonrası Rusya'nın degradasyonunu ve erozyonunu kabul etmekle birlikte ABD'nin de artık süper güç olmadığını savunan Primakov uluslararası politikada birden fazla güç merkezinin meydana çıkacağına zaruretinden bahsetmiştir. Primakov söylemlerinde RF'nun sahip olduğu kapasitenin sınırlarını doğru bir şekilde analiz etmiş ve bu çerçevede bir dış politika stratejisi inşa etmiştir.

Makale realizmin kuramsal unsurlarının Rus siyasal elitlerinin ve dış politikada etkin rol oynayan entelijensyanın nasıl etkilediğini ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu manada RF'nun güncel dış politika felsefesini oluşturan düşüncelerin temelinde Primakov'un uluslararası politikayla ilgili görüşleri/tasavvurları yatmaktadır. Primakov bu bağlamda Rus siyasal hayatına yön veren siloviklerin, devletçilerin

(gosudarstvenniki) ve entelijansiyanın bütünleşmiş bir halidir. Silovik terimi esas itibarıyla güç unsurlarını/kuvvetlerini ifade eden filolojik bir tanımlamadır. Politik anlamda istihbarat ve ordu mensuplarının siyasal hayatta etkinliklerini belirtmek amacıyla kullanılmaktadır. Dış politika bağlamında ise *devletçilik –gosudarstvenniki* ve böylelikle ulusal çıkar kavramını önceleyen bir görüşü temsil eden bir tanımlamadır. Rus kökenli bir kavram olan entelijansiya ise aydın veya entelektüel kelimelerinden farklılık gösteren bir nevi daha üst bir olguyu yani platonik/aristokratik sentezi açıklamaktadır. Rus siyasal kültüründe silovik – entelijansiya işbirliği kriz dönemlerinde meydana çıkmakta ve siyasal hayata yön vermektedir.

Güncel RF dış politikalarını anlamamız açısından Primakov'un ortaya koyduğu kavram ve argümanları analiz etmek zaruridir. Büyük çoğunluğu reel politik davranış şeklini ifade eden söz konusu kavramlar ve argümanlar uluslararası politikanın günümüzdeki işleyişini açığa çıkarmaktadır.

Primakov'un dış politika felsefesinin temelini teşkil eden realist paradigmanın nasıl ve hangi koşullarda Rus dış politikasında egemen görüş haline gelmesi sorunsalı çalışmamızın kavramsal çerçevesine istikamet vermektedir. Bu bağlamda makale dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde realizmin uluslararası ilişkiler disiplindeki konumu kuramsal düşüncülerin fikirleri perspektifinde değerlendirilmiştir. İkinci bölümde 90'lı yıllarda Rusya'da dış politika tartışmalarının kavramsal çerçevede ve kalitatif yöntemle irdelenecektir. Farklı iç politik fraksiyonların dış politika üzerindeki etkileri ele alınacaktır. Üçüncü bölümde Primakov Doktrininin içeriğinin realist paradigma penceresinden ayrıntılı bir biçimde incelenmesi hedeflenmektedir. Primakov Doktrininin temel ilkeleri, kavramları ve fonksiyonel bütünlüğü dönemin uluslararası politikaları bağlamında incelenecektir. Primakov Doktrininin merkezi kavramları olan çok kutuplu uluslararası ilişkiler, ABD politikalarına yönelik alternatif uluslararası sistem ve bölgesel ittifakların yapısı üzerinde durulacaktır. Dördüncü bölümde ise güncel Rus dış politika davranışlarını şekillendiren "Yakın Çevre" kavramının jeopolitik ve stratejik konfigürasyonu analize tabi tutulacaktır. Bu bağlamda yakın çevreye yönelik stratejiler politik, ekonomik ve kültürel temelde ele alınacaktır. Rus dış politikasını realist kuram perspektifinden açıklama niyeti bağlamında makalenin bölgesel çalışmalar ve genel anlamda uluslararası ilişkiler literatürüne katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Realizmin Uluslararası İlişkiler Disiplindeki Konumu

Sürekli bir şekilde kendini yenileyen ve muhtelif tarihsel süreçlerde uluslararası politikayı iyi okuma ve açıklama yetisine sahip olan realist kuram disiplinin gelişimine çok katmanlı katkıda bulunmuştur. Realist kuramın başlıca unsuru olan güç kavramı ve gücün özellikleri devletlerin davranış şekillerini anlamaya yardımcı olan makro bir dünya görüşüdür. Realist perspektif güç (*power*) olgusunun kuvvet (*force*) ve şiddet (*violence*) tepkiselliğinden ayırt etmenin önemine vurgu yapmıştır. Makalenin genel kurgusuna binaen realist kuram ulusal güç, rasyonel akıl, ulusal çıkar ve uluslararası politikanın yapısı kavramları temelli ele alınmıştır. Bu çerçevede Morgenthau, Weber, Waltz ve Mearsheimer'in gibi realist kuramcılarının fikrîsel katkılarına başvurulmuştur. Rus realist ekolün Morgenthau ve Weber ile ilgili çalışmalara ve özellikle Primakov'un başını çektiği entelektüel çevre uluslararası politikanın yapısı sorunsalına daha fazla

ağırlık vermesi nedeniyle böyle bir yöntem izlenmiştir. Soğuk Savaş sonrası Rus uluslararası ilişkiler okulu adeta yeniden doğmuştur. SSCB’de var olan ideolojik perde sosyal bilimlere belli bir argüman çerçevesinde değerlendirmeyi zorunlu kılıyordu. Soğuk Savaş sonrası Rus uluslararası ilişkiler okulu realizmi başat bir görüş olarak tartışmaya başlamışlardır. Ayrıca uluslararası politikanın yapısı çok kutupluluk kavramı perspektifinden yeniden değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Realizm, I. ve II. Dünya Savaşları ve aynı zamanda Soğuk Savaş döneminde evrilip temel özelliklerini koruyarak ısrarla varlığını sürdürmeyi başarmıştır. (Aydın, 2004:34) Realistler özellikle Soğuk Savaş sonrası Weber, Carr ve Morgenthau’nun gibi düşünürlerin çalışmalarına “yenilenmiş bir ilgiyle yaklaşmışlar ve bu metinlerde güncel uluslararası ilişkilere ilişkin kavram ve fikir arayışına” girmişlerdir. (Dunne vb, 2016:65) Kuramın modern anlamda kurucusu olarak kabul edilen Morgenthau’nun kavramsallaştırdığı altı ilke esasında realizmi anlamayı ve/veya anlatmayı verimli kılan temel yöntemdir. Söz konusu altı ilke aynı zamanda realizmin disiplindeki konumunu güçlü bir şekilde ifade eden bir düşünsel kurgudur. (Morgenthau, 1978:4-15) Morgenthau, altı ilkesinde rasyonellik, ulusal çıkar, çıkarların değişkenliği, ahlaki ölçütlerin her zaman belirleyici olmadığı, devletlerin kendi çıkarlarını öncelemesi, uluslararası politikanın özerkliği gibi konular ön plana çıkmaktadır. Morgenthau’a göre, realizm entelektüel manada politik alanın özerkliğini muhafaza etmektedir. Örneğin, iktisatçılar politikanın toplumun refahına nasıl etki sağladığını, hukukçular politikanın hukuki normlara uygunluğunu, ahlakçılar ise politikanın ahlaki değerlere uygunluğunu sorgulamaktadırlar. Realistler ise politikanın ulusun gücünü nasıl etkileyeceği sorusuna yoğunlaşmaktadır. (Morgenthau,1978:10) Realistler, insanın rasyonelliğine ve bencilliğine yoğun bir biçimde vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda bilim insanının ürettiği şeyin doğaya dair bilgi ve birikiminden kaynaklanması gibi politika yapımcılarının inşa ettiği toplum onun insan doğasına dair bilgi ve birikimine dayanmaktadır. (Morgenthau,1947:187-188)

Weber’e göre, “ulaşmak isteyebileceğimiz değerler insan topluluklarında somutlaşmıştır, bu nedenden ötürü topluluklar birbirleriyle kendiliklerinden çatışma” halindedirler. (Aron, 2017:373) Weber “toplumun karşıt güçler arasında kırılğan bir denge olarak kavranmasını savunmakta ve savaşların, devrimlerin veya liderin tüm dengeyi özel bir sonuç lehine değiştirebileceği vurgulamaktadır.” (Coser, 2008:215) Yine Weberci yaklaşımda öne çıkan mottolardan biri büyük devlet tanımıyla ilintilidir. Weber’e göre, “büyük devletler, sürekli yarışa girmiş güçlü devletlerdir ve bu devletlerin her biri belirli bir kültürün taşıyıcılarıdır.” Weber, “ideal tip” tanımlamasında maddi ve ideal çıkarların sosyal eylem türünü belirlediği ifade etmektedir. Hem Weber hem de Morgenthau benzer bir biçimde gücü bir sosyal ilişki olarak tanımlamaktadır. (Kunz, 2010:195) Thucydides, Machiavelli, Hobbes ve klasik realizmin temellerini bulduğu tüm diğer yazarlar büyük oranda gücün hedeflenmesi, elde edilmesi ve kullanımının siyasi faaliyetin temel uğraşı olduğuna inanmaktadırlar. Bu nedenle uluslararası politika her şeyin ötesinde bir “güç politikasıdır” ve ulusal çıkarların ve devlet bekasının korunması temel öncelik olarak görülmektedir.(Aydın, 2004:40)

Realist kuramın üzerinde durduğu bir başka konu doğrudan uluslararası politikanın yapısı ile ilgilidir. Yapısal realistler sistemin yapısını tartışarak kendi tezlerini

ortaya koymaktadırlar. Bu bağlamda istikrar ve kapasite dağılımı anlamında güç dengesi kavramları kilit bir konumdur. Yapısal realistlere göre bir uluslararası sistemin istikrarlı olması açısından anarşik olmaya devam etmesi ve sistemi oluşturan ana tarafların sayısında önemli bir değişiklik meydana gelmemesi önem arz etmektedir. (Waltz, 2015:202) Waltz yapısal düzeye vurgu yaparak Soğuk Savaş yıllarında var olan statüko perspektifinden II. Dünya Savaşı deneyiminin, iki kutupluluk ve nükleer güç dengesi sebebiyle yeni bir büyük savaşın zorluğundan ve neredeyse olanaksızlığından bahsetmekteydi. (Waltz, 2013:452) Mearsheimer, devletler arasında mümkün olan iki ana güç düzenlemesini çift kutupluluk ve çok kutupluluk şeklinde ifade etmekte ve çift kutupluluğun erdemine vurgu yapmaktaydı. (Mearsheimer, 2013:575) Soğuk Savaş sonrası yapısal düzeyde çift kutupluluğun sona ermesi ve klasik büyük güç politikalarına geri dönülmesi çok kutuplu sistemi yeniden gündeme getirdi. Bu bağlamda istikrarsızlık ve güç dengesini oluşturan öğelerin fazlalığı sistemi karmaşık hale getirmiştir. Söz konusu öğelerin sabit olmaması/değişkenliği diğer başlıca meseledir. SSCB'nin dağılmasının ardından uluslararası sistem çift kutupluluktan tek kutupluluğa geçmiştir. ABD tek kutuplu düzende “evrensel monarşi” uygulayamamıştır. Askeri potansiyeli ile RF, ekonomik potansiyel bağlamında ise Almanya ve Japonya ABD gücünü zorlayan aktörler olmuştur. (Layne,1993:5)

Realizm Soğuk Savaş sonrası Rusya ve Çin gibi güçlerin ana kavramı haline gelmiştir. Aynı zamanda Soğuk Savaşın bitişinden sonra liberal kuramsalcılığın egemen olduğu ABD’de 2014 yılından sonra realizme yeniden dönmüş ve esasında üç kutuplu uluslararası sistem teşekkül etmiştir. Üç kutuplu sistem ABD, Çin ve RF stratejik üçgeni olarak da tanımlanmaktadır. Bu sisteme göre, dünyanın ikinci nükleer gücü olan RF’nu ve en hızlı yükselen güç bağlamında Çin, dinamik etkileşim yoluyla süper güç ABD’yi dengelemektedirler.(Lo, 2010:7) Fakat aynı zamanda, RF ve Çin kendilerini dar bir ikili ittifakla sınırlamayı, ABD ile bağlantı kurmaya çalışacaklardır. (Lo, 2010:7) Böylelikle, stratejik üçgenin tarafları bu karmaşık ve olası komplikasyona açık ilişkiler çerçevesinde kendi nüfuzlarını artırmayı öncelemektedirler.

1990’larda Rusya’da Dış Politika Tartışmaları

SSCB'nin dağılmasıyla beraber yeni Rus jeopolitik ideasının nasıl oluşacağı sorunsalı üzerinde ciddi entelektüel tartışmalar süregelmiştir. Post Sovyet Rus siyasi hayatının dinamikleri neoliberaler ve onlara karşı olan içerisinde değişik siyasi koalisyonları ihtiva eden iki fraksiyon arasındaki rekabetle şekillenmiştir. 1992 – 1998 yıllarını kapsayan “liberalerin mutlak hakimiyeti” döneminde ekonomik ve sosyo – politik dinamikler neo liberal iktisadi ve politik yapıdan taraf olan fraksiyon tarafından belirlenmekteydi. (Primakov,2018:36) Rus siloviklerinin muhalif pozisyonunda olduğu söz konusu yıllarda dış politikada idealizmin üstünlüğünden bahsetmek mümkündür. 1991’de RF’nun dış politika doktrininin temelinde dönemin Dışişleri Bakanı Andrey Kozirev’in ileri sürdüğü “Rusya’nın Batılı (özellikle ABD) ülkelerle birlikte hareket etmesi gerektiği ve Rusya’nın “çok gelişmiş ülkeler kulübüne girmesi”, AB üyeliği ve Marshall Planı gibi bir ekonomik yardımın yapılması konuları yatmaktaydı. (Bogaturov,2007:2) Kozirev, uluslararası ilişkilerde Batılı ülkelerle “demokratik dayanışma” sergilenmesi görüşünü savunmuş ve Yugoslavya’nın parçalanması sürecinde Hırvatistan ve Slovenya’nın bağımsızlığını şartsız desteklemiştir. (Bogaturov,2007:2) Yeltsin ve

Kozirev'in "kendi kaderini tayin hakkı" ilkesi çerçevesindeki siyasal tutumları RF'nun içerisinde var olan politik kargaşayı daha da artırmış ve sonuç itibarıyla Kuzey Kafkasya ve Provolje bölgelerinde ayrılıkçı düşünceleri somutlaştırmıştır.

Bu dönemde ABD'nin uyguladığı "şok terapi", yani eski SSCB ülkelerinin hızla "piyasalaştırma" stratejisi, Moskova'nın yakın çevresiyle olan ekonomik ilişkilerini ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. IMF'nin icra ettiği "şok terapi" programı "Rusya'nın çevresinde, hayatta kalmak için Batı sermayesi ve dolar girişine bağımlı zayıf ve istikrarsız ekonomilerin yaratılması amaçlanmıştır. (Engdahl,2008:328) Söz konusu dönemde eskiden devletin sahip olduğu şirketler "plütokratların" eline geçmiş ve "geçiş kaynaklı kaos yolsuzluk" için verimli zemin oluşturmuştur. (Goldstein vb, 2015:437)

Fakat çok geçmeden neo liberal argümanlarla hareket eden siyasal fraksiyonun karşısında önemli bir karşı güç ortaya çıkmaya başlamıştır. Silovikler ve Rus entelejensiyasının ittifak etmesi ile meydana çıkan yeni siyasal atmosferde dış politika tartışmaları ulusal çıkar ve güvenlik gibi realist olgular etrafında şekillenmeye başlamıştır. Söz konusu süreçte Rus dış politika entelektüelleri toparlanma sürecinin Batı'ya eklenilen bir Rusya ile değil, tarihsel-sosyolojik ve jeopolitik kodların yeniden canlanmasıyla mümkün olacağını sezmeye başlamışlardır.

Tüm bu gelişmeler ışığında, 1993'te Yeltsin tarafından onaylanan yeni dış politika konseptinde "yakın çevre ülkeleriyle ilişkilerin restore edilmesi, istikrarlı ve yapıcı ilişkilerin sağlanması" vurgulanmıştı. (<https://www.kommersant.ru/doc/2089574>) Fakat yine de Yeltsin yönetiminde yer alan neo liberal görüşlü dış politika bürokratları ve genel anlamda dış politika karar yapıcılarının öncelikleri farklılık göstermekteydi. Bu nedenle Yeltsin'in ileri sürdüğü yeni konseptin etkisi sınırlı olmuştur.

Yelstin, dış politikada ABD ile ilişkilerin geliştirilmesi ve bu bağlamda Rusya'nın güvenlik algılarının küreselleşmesi ilkesini gereksinimini benimsemiştir. Yeltsin'in başkanlığı döneminde Rus- Amerikan ilişkilerinin gündemini belirleyen temalar stratejik silahların sınırlandırılması, Rusya'nın yakın çevresin ile ilişkilerin karakteri ve ikili ekonomik ilişkilerin içeriği gibi konular olmuştur. Esasında, Rusya'nın Soğuk Savaş sonrası uluslararası ilişkilerdeki konumu ve geleceği bütün siyasi ve ekonomik gündemli görüşmelerin merkezinde yer almıştır. (Primakov,2018:195) Şubat 1992'de Yeltsin ABD'ye ilk ziyaretinin gerçekleştirmiş ve ABD başkanı Bush'la görüşmüştür. Camp – David zirvesinde taraflar nükleer silahların sınırlandırmasının üzerinde durmuşlardı. (<https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/pubs/fs/85962.htm>) Taraflar, SSCB'nin çöküşü sonrası oluşan sorunları, silah ticareti ve kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi hususlarında işbirliği yapılması konusunda anlaşma sağlamışlardı. (<https://ria.ru/20110404/360851191.html>) Yeltsin'in izlemeye çalıştığı dış politikanın temel amacını "Batı'da egemen olan uluslararası kurumlar sistemine" entegrasyon fikri oluşturmaktaydı. (Prudskaya, 2019: 160) ABD ile ilişkilerin derinleştirilmesi isteği bu çerçevede ele alınmaktaydı. RF yönetimi, SSCB sonrası var olan politik ve ekonomik izolasyonu bir şekilde ortadan kaldırmak arzusundaydı. (Prudskaya, 2019) Bu amaç doğrultusunda 15-19 Haziran 1992 tarihlerinde Yeltsin'in ikinci ABD ziyaretinde, Rus- Amerikan Dostluk ve Ortaklık Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmada ekonomik yardımlar konusu ön plana çıkmıştır.

(<https://ria.ru/20110404/360851191.html>) Ziyaret sırasında taraflar her iki ülkede akredite edilmiş diplomatik misyon çalışanlarının sayısına ilişkin kısıtlamaları kaldırmayı taahhüt etmişlerdir. RF, Doğu Sibirya'yı uluslararası hava trafiğine açmayı kabul etmiştir. ABD yönetimi, 4,5 milyar dolarlık ekonomik yardım sağlamayı ve aynı zamanda çeşitli uluslararası kuruluşlar tarafından yardımların temin edilmesini kabul etmiştir. (<https://ria.ru/20110404/360851191.html>) Ocak 1993'te ABD başkanı Bush'un Kremlin ziyaretinde stratejik silahların sınırlandırmasını öngören START-II anlaşması imzalanmıştır. Clinton yönetimi de Yeltsin'in Rus- Amerikan ilişkilerinin derinleşmesi arzusunu paylaşmaktaydı. 4 Nisan 1993 tarihinde gerçekleştirilen Yeltsin – Clinton görüşmesinde kabul edilen Vancouver Deklarasyonunda taraflar “demokrasi, güvenlik ve barış konularında ortak stratejik çerçevenin” oluşturulmasını ilan etmişlerdir. (Barsenkov,2013:94) 1997'de Yeltsin ve Clinton Helsinki'de bir dizi silah kontrolü konusunu ele alan bir zirvede bir araya gelmişlerdir. “START II'nin yürürlüğe girmesinden sonra yeni bir START-III anlaşmasıyla ilgili müzakerelere başlamayı kabul eden taraflar 2007 yılı sonuna kadar her bir taraf için 2.000-2.500 konuşlandırılmış stratejik nükleer savaş başlığı limiti ve stratejik nükleer savaş başlığı dökümlerinin ve stratejik savaş başlıklarının imhası gibi konularda anlaşmışlardır. (<https://www.armscontrol.org/system/files/Start2-Chron.pdf>) Bu zirvelerin içeriğine bakıldığında, Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin yeni koşullarına uygun bir siyasi zemin arayışının izlerini görmek mümkündür. Aynı zamanda RF'nun küresel dünyaya eklenmesi sorunsalı söz konusu siyasi zemin arayışının bir parçasıydı.

Yelstin dönemi Rus dış politikasının fikirsel temelini oluşturan demokratik dayanışma modeli bir takım taviz ve geri çekilmeyi ihtiva etse de RF'nun küresel dünya ile entegrasyonunu kısmen sağlamıştır. Bu dönemi Rus dış politikasında idealizmin hegemonyası olarak da tanımlayabiliriz. Uluslararası normlara uygun bir dış politika düşüncesi Yugoslavya'nın parçalanması ve Bağımsız Devletler Topluluğu'nun şekillenmesi sürecinde hâkim olan temel değer olarak karşımıza çıkmaktadır.

SSCB'nin dış politika davranışlarında realist kuramın bize sunduğu projeksiyonların birçoğu muhtelif kesitlerle kendini göstermekteydi. Mamafih SSCB dış politikasının temelini ve motivasyonunu ideolojik argümanlar belirlemekteydi. Kremlin'in dış politikasının temel belirleyicileri “dünya devrimi ve barış içinde bir arada yaşama” kavramlarıydı. Lenin idealizminin dış politika yansıması olarak öne çıkan söz konusu kavramlar SSCB'nin küresel ve bölgesel ilişkilerinin ana omurgasını teşkil etmekteydi. (Adamishin vb,1981:6-8) Soğuk Savaş sonrası Kremlin dış politikasında kendini gösteren idealist akım Lenin idealizminden farklılık göstermekteydi ve “Baticılık” kavramıyla eş değerdi. Fakat temel açmaz Rusya'da Petro döneminden yeşermeye başlayan Baticılık akımının yeni neo liberal “Baticılıktan” farklı oluşu idi. Petro'nun yeşerttiği Baticılık Avrasya bölgesel kara gücü olan Rusya'yı Avrupa jeopolitiğine dâhil etmiştir. Petro'nun stratejik açılımını bir asır sonra Çariçe Katerina tamamlamıştır. Aristokratik Baticılıktan, uzak yeni Baticılık yorumu Rus siyasi tarihinde bir ilk olma özelliği taşımaktaydı.

1990'larda RF'da liberalizmin artık popüler olmayan “ yumuşak kapitalizm” fikirleriyle ve zayıf bir devlet aygıtı, sivil milliyetçilik ilkeleri ve emperyalist emellerin reddedilmesi ile ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Liberalizmin bu süreçte

yaşadığı küresel kriz Rus liberalizmini kesin bir biçimde etkilemiştir. (Malinova,2017:9-13) Gorbaçov'un başlattığı "glasnost" (demokratik şeffaflık) Yeltsin'in liberal devlet modelini terennüm etmesine zemin yaratsa da ABD'de tarihsel bağlamda mevcut olan "liberal nomenklatura" Yeltsin Rusya'sında inşa edilememiştir. Bu çerçevede liberalizm post komünist Rusya'da köklü sosyo politik değişimlere yol açamamıştır.

Yeltsin döneminde Kremlin politikaları zayıf bir kurumsal geçmiş nedeniyle bazı grupların orantısız bir biçimde faydalanmasını sağlayan bir paradigma oluşturmuştur. Bu nedenle reformların ekseriyeti eksik kalmıştır. Kremlin politikalarının uygulanma kabiliyeti anti sistem partileri ve bölgesel liderler tarafından engellemiştir. Siloviklerin var olan etkilerinin çoğunu kaybetmesi ve en önemlisi ekonomik alanda oligarşinin yönetimin kendi politikalarını oluşturma yetkisini sınırlandırması temel sorun haline gelmiştir. (Kastner,2008:17) Böylelikle liberal gözükken başta oligarşik çıkar gruplarının/neoliberalilerin ekonomik ve politik adımlarının /arzularının aslında demokratik olmadığı ve liberalizmin temel ilkeleriyle uyuşmadığı birçok entelektüel tarafından ortaya konmaktaydı.(Primakov,2018:37)

Yeltsin Başkanlığındaki Kremlin politikaları Rus jeopolitik gerçekliği ve büyük güç politikalarıyla uyuşmamaya başlamış ve siyasal hayattaki dinamikleri daha da körüklemiştir. Bu bağlamda dış politikada realist ivme ve meydana çıkardığı yeni güç dağılımı Rus siyasal hayatını oluşturan kompartımanları harekete geçirmiştir.

Rus entelijansiyasının çaresizce ve merakla izlediği dış politika adımları silovikler, çıkar grupları ve entelijansiya arasındaki ittifakın ortaya çıkmasını somutlaştırdı. Baskılara dayanamayan Yeltsin yönetimi 9 Aralık 1994'de Çeçen ayrılıkçılara yönelik askeri operasyonların başlamasını öngören kararnameyi imzalamıştır. <https://ria.ru/20110418/365668402.html>) I. Çeçenya savaşındaki (1994 – 1996) başarısızlık Rus toplumsal ve siyasal hayatında köklü değişimlere yol açmış, dış politikada idealist dönemin sonunu getirmiştir. Siloviklerin toplumsal nüfuzu artmış ve Rus siyasal hayatına yön veren politikacıların neredeyse tamamı siloviklerle ilişkili kişiler olmuştur. Bu bağlamda Dış İstihbarat Teşkilatı (SVR) eski Başkanı Yevgeni Primakov, Federal İstihbarat Servisi (FSB) Başkanı Sergey Stepashin ve Vladimir Putin öne çıkan isimlerdendir.(<https://www.rbc.ru/politics/26/11/2014/5475df2ccbb20f6a2105d2cc>)

Rus Dış Politikasında Realizm Temelli Dönüşüm: Primakov Doktrini

Rus realistler SSCB'nin parçalanmasının RF üzerindeki politik ve ekonomik etkisini aşağıdaki şekilde kategorize etmekteydiler: (Aleksinin,2005:47)

- 1) Beş milyon metrekare teritoryal kayıp
- 2) Baltıklar (anklav bölge Kaliningrad dışında) ve Karadeniz havzalarında stratejik üstünlüğün azalması
- 3) Hazar, Baltık ve Karadeniz'deki doğal kaynaklara erişimin kaybedilmesi
- 4) Kuzey ve Doğu bölgelere yönelik teritoryal sıkışma
- 5) Orta ve Doğu Avrupa istikametindeki dolaysız kara geçişlerinin kaybı

- 6) Yeni istikrarsız, küçük ve zayıf komşuların ortaya çıkması
- 7) Güney hattında Rusya'nın Batı Avrupa'yı aşırııcılardan savunması ve böylelikle Merkezi Asya'daki mikro çatışmalara eklemlenmesi
- 8) Rusya Uzak Doğu'sunda demografik sorunlar
- 9) Rusya'nın konfederatif olarak bölünme tehlikesinin belirmesi.

Primakov, Kozirev Doktrinini tam anlamıyla terk ederek Rusya'nın güncel jeopolitik durumunu tanımlayan yeni bir dış politika formülasyonunu ortaya koymuştur. Primakov dış politikada Rus realizminin önemli temsilcisi ve kuramsal kurgusunu gerçekleştiren bir siyasal figür olmasına rağmen, dış politika analizinin nesnelleştirilmesi, onun için dış politikanın demoralizasyonu anlamına gelmiyordu. Bu bağlamda ulusal çıkarların ve değerlerin dengesini sağlama bağlamında Amerikan gerçekçiliğinin öne çıkan temsilcisi olan eski ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'le paralellik göstermekteydi. (Novikov,2016:7) Kissinger 70'li yıllarda ABD süper gücünün yaşadığı yapısal krizin atlatılmasında belirleyici rol oynamıştı. Primakov'u Rus realizminin şövalyesi olarak tanımlayan Novikov'a göre, farklı ideolojik gelenekten gelmesine rağmen Primakov hem dış politika hem de iç sosyo -politik muhitte bir yapısal kriz önleyicisi olarak öne çıkmıştır. (Novikov,2016:8)

1996 yılında kavramsallaşan yeni dış politika doktrininin konfigürasyonu aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir: (Kolosov vb, 2000:7)

- a) Kozirev'in Dışişleri Bakanlığı döneminden farklı olarak Batı ile ilişkiler ABD temelinde değil, Avrupa temelinde gelişecektir. RF – Almanya – Fransa stratejik ve jeopolitik üçgeninin inşa edilmesi çabaları güçlendirilecektir.
- b) RF, Batı merkezli Asya politikasından vazgeçerek Çin'in çok kutuplu dünya fikirlerinin paylaşılmış ve Hindistan, Japonya, Kuzey Kore ile ilişkilerini geliştirmeyi hedeflemiştir. Moskova – Pekin – Delhi jeostratejik hattının inşa edilmesi temel dış politika önceliklerinden biri haline gelmiştir.
- c) RF, İslam Dünyası açılımını ilan etmiş ve bu coğrafya ile tarihsel bağlarını yeniden aktif duruma getiren politikaların başlatılması öngörülmüştür.
- d) RF “Yakın Çevresi” dış politika açısından “hayati konu” olarak belirlenmiştir.
- e) RF, Balkanlar ve Orta Doğu bölgelerindeki uluslararası krizlerde daha fazla inisiyatif alacaktır.
- f) Bölgesel güç dengesi oluşturulacak ve bu bağlamda ittifaklar sistemi inşa edilecektir.
- g) RF'nun uluslararası sistemdeki konumunun güçlendirilmesi istikametinde ilişkilerin coğrafyası genişletilecektir.

Esasında yeni Rus dış politika doktrini, ABD'nin küresel üstünlüğünü azaltmak ve bu bağlamda çok kutuplu uluslararası sistemi öngören bir stratejik planlamaydı. Örneğin ittifaklarına skeptik bakılsa da “1997 yılında RF ve Çin, Amerikan hegemonyacılığını kınamakta ve NATO'nun genişleme sürecinin “kabul edilemez” olduğunu beyan etmişlerdir.”(Brzezinski,1997:234)

Özellikle Yugoslavya sorunu ve bu sorun etrafında şekillenen askeri çatışmalar Rusya'nın Batı algısını yeniden muhasebeye tabi tutmuş ve dönüm noktasını oluşturmuştur. (Avatkov,2016:29) Bu bağlamda Rusya kendi dış politika felsefesini inşa

etmeye başlamıştır. Rusya'nın demokratik dayanışma tanımı da değişikliğe maruz kalmış ve ABD politikalarının Troçkiyen mantıkla "demokrasi ihracı" yönünde olduğunun altı çizilmiştir. Rusya ise demokrasinin tekâmül yoluyla ve bu çerçevede ülkelerin tarihsel, sosyo – ekonomik ve kültürel yapıları göz önünde bulundurulacak bir şekilde gelişmesini savunmaktaydı. (Primakov,2018:121)

Bu bağlamda Primakov'un 1996'da Dışişleri Bakanlığına getirilmesi ile RF dış politikasında uzun vadeli ulusal çıkar stratejisi ve uluslararası kalkınmadaki ana eğilimleri dikkate alan bir dönem başlatmıştır. (İvanov,2014:31) Primakov, Avrasya'nın merkezinde Rus çıkarlarının inşa edilmesini G-7 dünyasıyla olan ilişkilerden daha yüksek öncelik olarak benimseyen bir dış politika görüşüne sahipti. (Lynch,2001:9)

"Çok kutuplu alternatiflik" (Mnogopolyarnaya alternativnost) kavramı Primakov Doktrinin temelini oluşturmaktadır. Bu noktada çok kutupluluk, bütünleşme ve alternatiflik kavramları doktrininin özünü meydana çıkarmaktaydı. Dünya ekonomisiyle bütünleşme, çok kutuplu uluslararası ilişkilerin kurulması ve ABD politikalarına alternatif güç merkezleri arayışları merkezi/belirleyici konulardı. (Pushkov,2000:1) Primakov ABD gücünü dengelemek için Rusya – Çin – Hindistan stratejik üçgeninin inşasını savunmakta ve bu çerçevede daha sonraları BRICS ismini alacak olan yeni bir uluslararası yapılanmanın oluşmasının öncüsü olarak davranmaktaydı. (Fedorov,2006:4) Diğer taraftan Kremlin, ABD gücünü sınırlama politikası çerçevesinde Fransa ve Almanya ile daha fazla işbirliği geliştirme mekanizması oluşturmaya başlamıştır. Söz konusu mekanizma özellikle 2003 yılında yüksek mertebeye ulaşan Irak krizinde kendini göstermiştir. RF, Fransa ve Almanya'nın Irak krizinde ortak politik görüş belirtmesi Troyka'nın uluslararası meselelerde işbirliği yapabileceğini ortaya koymuştur. (Grossouvre,2004:2)Doktrin 1990'ların stratejik konjonktüründe çok kutuplu uluslararası ilişkilerin inşası bağlamında yeni güç merkezlerinin dikkatini çekmiş ve olumlu bir atmosfer oluşturmuştur. Çin, Fransa, Almanya gibi ülkeler ABD gücünün sınırlandırılması yönünde RF ile benzer kaygıları taşımaktaydılar. Soğuk Savaştan en karlı ülke olarak çıkan Almanya esasında yeni Ostpolitliğini yeni ekonomik şartlara uygun geliştirmeye çalışmaktaydı. Aynı durum Fransa için de geçerli olmuştur. Çin 1970'lerden itibaren uyguladığı politikalarla sadece ekonomik değil, aynı zamanda jeopolitik güç olma yönünde ciddi mesafe kaydetmişti. Bu nedenle Chirac ve Schröder gibi Avrupalı liderler çok kutupluluğu benimseyen politikalar izlemişlerdir.

Primakov'un dış politika formasyonunda Orta Doğu önemli bir yer kapsamıştır. Primakov İslam Dünyası ülkelerindeki aşırılıkçı ayrılıkçı güçlerin var olan devletler sistemini tehdit ettiği görüşünü benimsemekteydi. ABD politikaları bölgenin tarihi, kültürel, dinsel ve geleneksel kodlarını göz ardı ederek kuvvet kullanarak demokratikleşmeyi bir araç haline getirmiştir. Primakov'a göre, ABD'nin bölgedeki tek taraflı faaliyetleri din savaşlarından başka bir şey değildi ve bu nedenle bölgede ABD karşıtlığı artmaktaydı. (Primakov, 2018:223) RF yeni doktrinle SSCB döneminde Orta Doğu'da kurduğu ilişkiler ağını yeniden aktif hale getirmeye başladı. 2003 yılında gerçekleşen ABD'nin Irak'a askeri müdahalesine kadar RF'nun Orta Doğu politikası sınırlıydı. RF 2000'li yılların ortalarına kadar daha çok yakın çevresindeki sorunlarla meşguldü ve bu çerçevede Orta Doğu stratejisi kısa vadeli kazanımlara yönelmişti. Fakat ABD'nin bölgesel politikalarının başarısızlığı ve meydana çıkan krizlere stratejik

çıkartımlardan daha çok dogmatik ve ideolojik kalıplarla baktığından RF bu durumdan istifade etmiştir. Yani RF ideolojisiz ve pragmatik bakış açısıyla bölgedeki etkinliğini artırmıştır.

1996 – 1997 yılları arasında NATO'nun doğuya doğru genişleme sürecindeki çetin pazarlıklar, 1997 – 1998 yıllarındaki Irak ve 1999'da Kosova krizlerinde doktrin ciddi sınavlardan geçmiştir. NATO'nun genişlemesi durdurulamadı, ayrıca RF, Kosova sorununda da geri adım atmış oldu.

Günümüz RF'nun dış politika yapıcılarında yer alan Senatör Pushkov'a göre söz konusu başarısızlıkların nedeni "RF'nun 90'lı yılların sonunda ABD gücünü dengeleme imkânının" olmamasıydı. (Pushkov, 2018: 15) Primakov'un dış politika görüşleri tutarlı ve doğrudu, fakat ABD'nin IMF aracılığıyla RF'ye fon sağlaması ve borçlarını yapılandırması konusundaki belirleyici tutumu yeni dış politika doktrininin etkinliğini kısıtlamaktaydı. (Pushkov,2018:15-78)

Dışişleri Bakanı Primakov Yeltsin sonrası RF Devlet Başkanlığı için en uygun aday olarak görülmüş ve bu yönde muhtelif toplumsal katmanlar tarafından da desteklenmiştir. (Mlechin,2017:112) Fakat Yeltsin 9 Ağustos 1999'da Rus siyasal hayatında pek fazla tanınmayan Vladimir Putin'i Başbakan olarak atamıştır. II. Çeçenya savaşındaki başarısı sebebiyle popülaritesi artan Putin Rus toplumunun gözdesi haline gelmiştir. (Rahr,2003:3-4) Sadece Rus toplumsal katmaları değil aynı zamanda Rusya entelijansiyası ve özellikle silovikler Putin'e sempati beslemişlerdir. Silovikler istihbarat kökenli Putin'i kendilerinden biri olarak görmekteydiler. (Anisimov,2018:539) Putin'in liderliğinde Kremlin, Primakov'un kuramsal ve pratik yönleriyle oluşturduğu çok kutuplu uluslararası ilişkiler dış politika stratejisinin merkezine almış ve böylelikle 1996 yılında kavramsallaştırılan ve yürürlüğe giren Primakov Doktrinine sadık kalmıştır.

RF'nun Yakın Çevre Politikasının Stratejik ve Jeopolitik Çıktıları

Yakın Çevre politikası RF'nun SSCB sonrası ortaya çıkan ülkelere yönelik dış politika davranışlarını tayin eden jeopolitik ve stratejik içerikli bir kavramdır. Yakın Çevre politikası reel politik dinamiklerle ideolojik parametreler bir araya getirmiş ve bu çerçevede Avrasyacılık, çevre ülkeleriyle ilişkilerde motivasyon kaynağı inşa etmeye başlamıştır. RF'nun doğal kaynakları Asya'da, politik merkezinin ise Avrupa'da bulunması sebebiyle Avrasyacı yaklaşımın temel alınması olağan ve anlaşılabilir bir durumdur. (Kosacev,2012:31-40) Salt reel politik dinamikler ve varsayımlarla çevre ülkeleriyle siyasal birliktelik inşa etme yetersizdi ve başarısız olmaya mahkûmdur.

Yakın Çevre politikaları Primakov doktrininin temel yönünü oluşturmaktaydı. Primakov, "BDT'yi Avrupa Birliği (AB) tipi tam teşekküllü bir bütünleşme projesine dönüştürülmesinin gerçekçi olmadığına" kanaat getirmişti. (Belih, 2009:44) Bu bağlamda Primakov Doktrini, BDT'yi ekonomik, askeri ve diğer önemli alanlarda bütünleşmeye hazır olan "çekirdek" ülkeler temelinde (RF, Belarus, Kazakistan, Ermenistan, Kırgızistan, Tacikistan) işlevsel bir mekanizmaya dönüştürmeyi amaçlamaktaydı (Belih, 2009:44) Diğer taraftan ise Batılı ülkelerin eski SSCB coğrafyasına yönelik politikalarındaki etkinlik, RF tarafından yeni bir dış politika mekanizması oluşturulmasını zaruri kılmaktaydı. Bu bağlamda Yakın Çevre ülkeleriyle

ekonomik, kültürel ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesi Primakov doktrininin merkezi konusunu teşkil etmekteydi.

Bu perspektifle RF eski SSCB ülkeleriyle Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) aracılığıyla ve ikili ilişkiler çerçevesinde faaliyetler icra etmeye başladı. (Korotkevich,2004:47) 1990'ların başında BDT, RF'nun Yakın Çevre politikasının temel enstrümanıydı. BDT bu bağlamda bir bütünleşme girişimi olma özelliği taşıymaktaydı. Söz konusu ülkelerle var olan ortak kültürel, ekonomik ve politik kümelenmelere vurgu yapan yeni bütünleşme girişimi bir müzakere platformu oluşturmayı hedeflemişti. RF'nun yakın çevresine yönelik politikalarını üç temel üzerinden kategorize etmek mümkündür:

1) *Politik temel* – Politik anlamda SSCB geçmişleriyle ön plana çıkan BDT liderleri bütünleşme girişimlerini benzer kaygılarla desteklemişlerdir. Kaygıların özünü güvenlik konuları ve yönetsel sorunlar teşkil etmekteydi. Söz konusu eğilim 2000'lerin başlarına kadar devam etmiştir. 2000'li yılların başlarından itibaren yeni nesil politikacıların ortaya çıkmasıyla beraber RF'nun jeopolitik kaygıları ağırlık kazanmıştır. Bu bağlamda BDT ve Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü gibi yapılanmalar daha aktif hale getirilmiştir.

2) *Ekonomik temel* – Uzun yıllar aynı iktisadi sistemin parçası olan BDT ülkeleri arasında var olan ekonomik etkileşimin devam etmesi öncelenmiştir. 2000'li yıllara kadar BDT coğrafyasına ait ülkeler ekonomideki liberalizasyon politikalarını neredeyse paralel bir biçimde yürütmüşlerdir. Gümrük Birliği ve Avrasya Ekonomik Birliği ortak ekonomik faaliyetler için zemin hazırlayan bütünleşme modelleri olmuştur.

3) *Kültürel temel* – bu noktada Rusça jeo-lengüistik bir araç rolünü oynamaktadır. Sadece etnik Rusları değil Rusça konuşan toplulukları kapsayan kültürel politika bu anlamda en etkin enstrüman olmuştur. Yakın çevre politikasının merkezinde yer alan kültürel ilişkiler kuvvetli bir “yumuşak güç” unsuru olma özelliği taşıymaktaydı.

Politik temelli bütünleşme girişimleri RF'nun BDT/Avrasya coğrafyasına yönelik jeopolitik kaygılarını uzun vadeli bir biçimde ifade eden bir yaklaşım tarzı olmuştur. Bu bağlamda Primakov doktrini BDT ülkelerinin bütünleşme modelleri aracılığıyla bir araya gelmesini hedeflemiştir.(Girilova,2019:1) BDT, Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü, Gümrük Birliği ve Avrasya Ekonomik Birliği gibi bütünleşme araçları dış politikanın önceliği haline gelmiştir. RF kesinleşmiş ve çok amaçlı Yakın Çevre politikalarıyla kendi Monroe Doktriniyi uygulamaya koymuştur. SSCB nomenklaturasına ait BDT liderlerinin mevcudiyeti nedeniyle RF kapsamlı politik platform oluşturmayı başarmıştır.

1993'te kabul edilen BDT tüzüğü ile ekonomik, politik, insani ve kültürel alandaki işbirliği konusunda bir dizi kapsamlı hedef amaçlanmaktaydı. (<http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html#reestr/create>) Bu bağlamda BDT'nin temel amaçları arasında ortak ekonomik alanın inşa edilmesi ve üye ülkeler arasında mevcut olan çatışmaların barışçıl yöntemlerle çözümlenmesi sorunsal ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda “BDT üyesi ülkelerin sosyo – ekonomik gelişiminin sağlanması, istikrar ve güvenliğin artırılması” birincil amaçlardı. (Konsepsiya Povishenia, 2010:4-15) Bütünleşme bağlamında en somut gelişme 1999'da Belarus Cumhuriyeti ile

Moskova'da imzalanan antlaşma olmuştur. Antlaşma ile RF ve Belarus "birlik devleti" (soyuznoe gosudarstvo) formasyonunda bütünleşme arzularını dile getirmişlerdir. (<http://www.soyuz.by/about/docs/>)

BDT'nin güvenlik ayağını oluşturan Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (Organizatsiya Dogovora Kollektivnoy Bezopasnosti – ODKB) RF'nun yakın çevreye yönelik politikasının önemli bir parçasıydı. ODKB Primakov'un Dışişleri Bakanlığı sürecinde işlevsel bir yapıya kavuşmuş ve nihayetinde 2002 yılından itibaren güvenlik örgütüne dönüşmüştür. RF, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan, Ermenistan ve Tacikistan bir araya getiren örgüt ortak ordu, müşterek operasyonel hazırlık, askeri – teknik işbirliği ve askeri personel/uzmanların ortak eğitimi gibi alanları öncelik olarak belirlemiştir. (<https://odkb-csto.org/25years/>)

Politik temel açısından bir başka önemli husus NATO'nun doğuya doğru genişlemesinin oluşturduğu güvenlik tehdidi konusu olmuştur. Soğuk Savaş sonrası NATO stratejik anlamda RF'nun eski güvenlik kuşağını devralmıştır. (Roskin,2013:406-407) Eski SSCB ülkelerinin NATO'ya katılımı RF perspektifinden "kırmızı çizgi" olarak değerlendirilmekteydi.(Primakov,2018:358) Kremlin'e göre, NATO genişlemesi temel ulusal güvenlik meselesiydi ve RF içerisinde anti Batı atmosferi daha da keskinleştirecekti.(Primakov,2018:358)

RF'nun Yakın Çevreye yönelik politikalarını tayin eden bir başka önemli husus ortak ekonomik faaliyetlerdi. Ekonomik temelli bütünleşme Avrasya Gümrük Birliği ve Avrasya Ekonomik Birliği üzerinden şekillenmekteydi. Ekonomik bütünleşme yakın çevre politikaları bağlamında somut ilerlemeler sağlanan alan olmuştur. Söz konusu ekonomik bütünleşme girişimleri BDT'nin bu alandaki yetersizliğinin ortaya çıkmasıyla hız kazanmıştır. (Primakov,2018:142) 1995'te RF, Belarus ve Kazakistan Gümrük Birliği Antlaşması imzalamışlardır. (Vinokurov,2017:23) Bütünleşme bağlamında en somut gelişme 1999'da Belarus Cumhuriyeti ile Moskova'da imzalanan antlaşma olmuştur. Antlaşma ile RF ve Belarus Cumhuriyeti "birlik devleti" (soyuznoe gosudarstvo) formasyonunda bütünleşme arzularını dile getirmişlerdir. (<http://www.soyuz.by/about/docs/>)

29 Mart 1996 tarihinde RF, Belarus, Kazakistan ve Kırgızistan arasında ekonomik ve insani bütünleşmenin derinleştirilmesini öngören anlaşma imzalanmış ve söz konusu anlaşma Gümrük Birliği ve Tek Ekonomik Alanın oluşumuna normatif dayanak teşkil etmiştir. (http://www.pravo.gov.ru/proxy/ips/?doc_itself) 26 Şubat 1999'da RF, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan liderleri Gümrük Birliği Anlaşmasını ve Tek Ekonomik Alan oluşması hakkında yeni bir anlaşma imzalamışlardır.(Vinokurov,2017:24)

Yakın çevre politikalarına istikamet veren bir başka önemli etken kültürel temelde geliştirilen kavramlar olmuştur. Jeo-kültürel politikanın temelini lengüistik anlamda eski SSCB coğrafyasında bulunan Ruslar ve Rusça konuşan topluluklar kavramı teşkil etmiştir. Bu çerçevede "Rus Dünyası" ve "Rus diasporası" gibi tanımlamalar ortaya çıkmıştır. 1989 yılında Rusya Sosyalist Federasyonu Cumhuriyeti (RSFSR) dışındaki SSCB coğrafyasında 25 milyona yakın Rus yaşamaktaydı. (Suslov,2017:5) SSCB'nin dağılmasıyla özellikle Orta Asya özelinde söz konusu sayıda

azalma gerçekleşmiş ve Rus nüfusun bir kısmı Avrupa ve Kuzey Amerika'ya göç etmişlerdir.(Suslov,2017:5) Buna rağmen, Ruslar ve Rusça konuşan topluluklar RF'nun yakın çevre politikalarında önemli yer tutmaya devam etmişlerdir. Diğer taraftan yaklaşık üç milyon etnik Rus olmayan fakat ana dili Rusça olan insan RF sınırları dışında kalmıştır.(Sillaste,1992:111) Eski SSCB coğrafyasındaki nüfusun %70 Rusça'yı temel iletişim dili olarak kullanmaktadır. (Rossiyskaya Gosudarstvennaya Biblioteka, 2005:2) RF, söz konusu toplulukları ve temelde Rusça'yı yumuşak güç unsuru olarak görmekteydi. RF, Avrasya sömürge gücünü ve tarihsel mirasını zaman içerisinde bir stratejik çıktı olarak kullanmaya başlamıştır.(Laruelle,2015:11)

Yakın çevreye yönelik politik, ekonomik ve kültürel temelli stratejiler Primakov Doktrininde kuvvetli bir biçimde vurgulanmış ve özellikle 2000'li yılların ortalarına doğru somut bir program halini almıştır. Bu manada RF bazen sert güç yoluyla bazen de yumuşak güç unsurlarından istifade ederek tarihsel sömürge anlayışını sürdürmeyi devam ettirmiştir. Güncel bağlamda RF'nun Yakın Çevre stratejisini belirleyen koşulların temelini güvenlik sorunsalı oluşturmaktadır. Yakın Çevre ülkelerindeki istikrarsızlık veya güvenlik odaklı meydan okumalar RF'nu doğrudan ilgilendirmektedir. Güncel jeopolitik koşullarda politik temelli bütünleşme istikametinde uygun bir zemin söz konusu değildir. Yakın Çevre ülkeleri çok yönlü dış politika ilkeleri temelinde birden fazla uluslararası aktörle işbirliği içerisinde dirler. Bu çerçevede RF, Yakın Çevre ülkeleriyle güvenlik temelli işbirliği mekanizmasını inşa etmeyi öncelemektedir. Kültürel ve ekonomik temelli bütünleşme bağlamında ise RF'nun olanakları nispeten daha fazladır. Tarihsel anlamda SSCB'nin ulusal ekonomisinin bir parçası olan ve benzer iktisadi çıkar gruplarına sahip Yakın Çevre ülkeleri arasında ekonomik temelli açılımlar etkin bir sonuç verebilmektedir. SSCB döneminde egemen olan sosyo-ekonomik alışkanlıklar bağımsızlık sonrası mevcudiyetini büyük ölçüde sürdürmektedir. Ekonomik bütünleşme odaklı süreçte Avrasya Ekonomik Topluluğu, Gümrük Birliği, Ortak Ekonomik Alan gibi aşamaların ortaya çıkması bu bağlamda ele alınabilir. Kültürel temelli gelişmelere bakıldığında ise, RF'nun Yakın Çevre ülkeleri üzerinde ciddi enstrümanlarının var olduğunu gözlemlemek mümkündür. Bu enstrümanlar çok boyutlu ve çok eksenlidir. Ukrayna örneğinde olduğu gibi ciddi jeopolitik karşıtlığa rağmen söz konusu kültürel temel ve enstrümanlar geçerliliğini korumaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada uluslararası ilişkilerin realist kuramı çerçevesinde Rus dış politikasının geçirdiği evrim ele alınmıştır. Primakov'un Dışişleri Bakanlığı dönemiyle (1996 – 1998) beraber uygulamaya konulan realist içerikli dış politika stratejisinin motivasyon kaynakları ve söz konusu kaynakları oluşturan kavramlar ortaya konulmuştur. Soğuk Savaş sonrası Kozirev'in icra etmeye çalıştığı liberal kurumsalçı dış politikadan Primakov'un realizm odaklı dış politikaya geçişinin temel noktaları kuramsal ve pratik perspektiften araştırılmıştır. Primakov'un RF'nun gücünün sınırlarını idrak etmekte olduğu ve bu bağlamda rasyonel akıllı öncelediği açıktır. RF bu dönemde ulusal çıkar kavramı ve rasyonel yaklaşımla uluslararası yapıyla ilişkilerini tanzim etmiştir. Yine devletlerin kendi çıkarlarını öncelemesi bağlamında yakın çevre ülkeleriyle ilişkileri dış politikasının merkezine almıştır. Primakov Doktrininde dış politikanın üç somut önceliği ve sorunsalı yer almaktaydı: (Rumer,2019:1)

- 1) RF, ABD'nin tek taraflı hegemonyasını dengeleyebilecek büyük güçler koalisyonu öne sürmekteydi;
- 2) RF, eski SSCB coğrafyasına yönelik politikada ısrar etmeli ve bütünleşme hareketlerine öncülük yapmalıdır;
- 3) RF, NATO genişlemesini karşı çıkmalı ve bu yönde politikalar geliştirmelidir.

Bu açıdan, çok kutupluluk, NATO'nun doğu genişlemesinin oluşturduğu tehdit ve ABD'nin tek taraflı bölgesel politikalarına yönelik politik anti hegemonik ittifak girişimleri Primakov Doktrinin içeriğini teşkil etmiştir. Bölgesel organizasyonlar, taktik ve stratejik ittifaklar, ikili ve çoklu ekonomik anlaşmalar parametresi çerçevesinde "karşı güç" inşa ederek Amerikan hegemonyasından memnun olmayan ve/veya eleştiren ülkelerle işbirliği ön plana çıkmıştır. Yakın Çevre coğrafyasında dikey sorunlarla uğraşan RF, yatay bir jeopolitik düzen inşa etmeye başlamıştır. Politik, ekonomik ve kültürel temelli Yakın Çevre stratejisi bütünleşme, jeokültür, kolektif askeri ittifak ve liderlerle ikili ilişkiler bağlamında yeni bir güç dağılımını inşa etmiştir. RF, 90'lı yıllarda Balkanlarda uğradığı jeopolitik yenilgiyi yakın çevresiyle kurduğu yeni politika yapım süreciyle bertaraf etmiştir. Özetle, RF hem uluslararası politika açısından hem de yakın çevre bağlamında realist kuramın sunduğu motivasyon ve enstrümanlardan azami bir şekilde faydalanmıştır. Bunu yaparken gücünü sınırlayan olguları ve kapasitesini zorlayan makro denemelerden kaçınmıştır.

KAYNAKLAR

20 let s Nachala Voyni: kak Chechenskiy Konflikt İzmenil Rossiyu, Politika, RBC Agentsvo, 26 Kasım 2014, <https://www.rbc.ru/politics/26/11/2014/5475df2ccbb20f6a2105d2cc> (Erişim: 05.09.2019)

ADAMIŞHİN, Anatoli, (1981), İstoriya Vneshney Politiki SSSR, Tom Vtoroy 1945 – 1980 gg, XIV Glava, Moskova, İzdatelstvo Nauka.

Alekshin, (2005), Geopolitika, Federalnaya Agenstvo po Obrazovaniyu Penzenskiy Gosudarstvennoy Universitet, Penza.

ANİSİMOV, Yevgeni (2018) İstoriya Rossii ot Ryurika do Putina, Lyudi, Sobitiya, Dati, Sankt Petersburg, İzdatelelstvo Piter.

ARON, Raymond, (2017), Sosyolojik Düşüncenin Evreleri, Çev. Korkmaz Alemdar, İstanbul, Kırmızı Yayınları.

AYDIN, Mustafa , (2004), "Uluslararası İlişkiler "Gerçekçi" Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği" **Uluslararası İlişkiler**, Cilt I, Sayı I: 33-60.

AVATKOV, Vladimir, (2016), "İdeologemi Vneshney Politiki Rossii, 25 let Poiska" **İntelros (İntelektualnaya Rossiya), Svobodnaya Misli**, Sayı.5:27-38.

BARSENKOV, Aleksandr, (2013), “Vneshnaya Politika Rossii na Nacalnom Etape Stanovlenia Novoy Gosudarstvennosti (1991 – 1993)”, **Vestnik Moskovskogo Gosudarstvennogo Universiteta**, Mejdunarodnie Otnoshenia i Mirovaya Politika, Cilt. 25, Sayı.4: 75-100

BELİH, Yevgeni, (2009), **Vneshnaya Politika Sovremennoy Rossii: Osnovniye Napravleniya i Prioriteti, Orel, Orlovskiy Gosudarstvenniy Universitet, Filosoficheskiy Fakultet, Kafedra Sotsiologii i Politologii.**

BOGATUROV, Aleksey, (2007), “Tri Pokoleniya Vneshnepolitieskiy Doktrin Rossii”, **Jurnal Mejdunarodnie Processi**, Cilt. 5, Sayı. 1: 54-69.

“Brief Chronology of START –II”, Arms Control Association, <https://www.armscontrol.org/system/files/Start2-Chron.pdf> (Erişim: 31.10.2019)

BRZEZİNSKİ, Zbigniew,(1997), **Büyük Satranç Tahtası**, İstanbul, İnkılap Yayınevi.

COSEY, Lewis, (2008), **Sosyolojik Düşüncenin Ustaları**, (Çev. Himmet Hülür, Serhat Toker, İbrahim Mazman), Ankara, De Ki Yayınları.

Dokumenti Soyuznogo Gosudarstvo, İnformatsiyonno – Analiticeskiy Portal Soyuznogo Gosudarstvo, Birlik Devleti resmi sitesi, <http://www.soyuz.by/about/docs/> (Erişim:30.10.2019)

DUNNE, Tim, Kurki, Milja, Smith, Steve, (2016), **Uluslararası İlişkiler Teorileri Disiplin ve Çeşitlilik**, (Çev. Özge Keleşçi) Sakarya, Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları.

ENGDAHL, William, (2008) **Petrol, Para, İktidar, Anglo-Amerikan Politikası ve Yeni Dünya Düzeni**, İstanbul, Alfa Yayınları.

Evolutsiya Vneshnepolitieskiy Kontseptsii, 14 Aralık 2012, <https://www.kommersant.ru/doc/2089574> (Erişim Tarihi: 14.10.2019)

VİNOKUROV, Yevgeny, (2017), Evraziyskiy Ekonomiceskiy Soyuz, Ed. Vinokurov, Evraziyskiy Bank Razvitiı, Sankt Peterburg, Chentr İntegratsionnih İssledovaniya.

FEDOROV, Yuri, (2006) ““Boffins” and “Buffoons”: Different Strains of Thought in Russia’s Thinking”, Chatham House, Russia and Eurasia Programme, REP BP 06/01: 1-7.

GİRİLOVA, Margarita, “Primus inter pares: Metod Yevgeni Primakova”, 03.11.2019, <https://mir24.tv/articles/16384541/primus-inter-pares-metod-evgeniya-primakova> (Erişim: 06.11.2019)

GOLDSTEİN, Joshua Pevehouse, Jon (2015), **Uluslararası İlişkiler**, (Çev. Haluk Özdemir), Ankara, Big Bang Yayınları.

GROSSOUVRE, Henri,(2004), “Paris, Berlin Moscow: Prospects for Eurasian Cooperation”, **World Affairs**, Cilt. VIII.,Sayı.1:40-52.

İvanov, İgor, (2014),“ s Prixodom v MİD E. M. Primakova Nachalsa Period Stanovlenia Novoy Vnesheny Politiki Sovremennogo Rossii”, Chelovek Epoha, **Jurnal Mejdunarodnaya Jizn, Spetsalnyi Vipusk (Özel Sayı)**, 29-33.

KASTNER, Antje,(2008), “From Chaos to Pragmatism? The Domestic Dimension of Russian Foreign Policy 1991-2008”, Deutsches Institut für Entwicklungspolitik,Bonn, Sayı. XIX:7-51.

KOLOSOV, Vladimir,Turovskiy, Rostislav, (2000), “Geopoliticheskoe Polojeniya Rossii na Poroge XXI veka: Realii i Perspektivi”, **Jurnal “Polis”, Politiceskoe İssledovaniya**, Sayı.III:4-7.

Konflikt mejdu RF i Chehchenskoj Respublikoj v 1994-1996 godi, Rossiyskoe Agentstvo Mejdunarodnoe İnformatsii , <https://ria.ru/20110418/365668402.html> (Erişim 05.09.2019)

“Konseptsiya Povisheniya Prodovolistvennoj Bezopasnosti Gosudarstvo – Uchastnikov SNG”,(2010) Reshenia Soveta Glav Pravitelstva SNG.

KOROTKEVİCH, Vitali, (2004), **İstorii Sovremennoy Rossii 1991 – 2003, Sankt Petersburg**, İzdatelstvo Sankt Petersburgskogo Universiteta.

KOSACEV, (2012),**Evraziyskiy Proekt: Realii, Problemi, Perspektivi, Evraziyskiy İntegratsiya v XX veke**, Der. Leksın, Shvetsov, Moskova, URSS.

KUNZ, Barbara (2010), “Hans Morgenthau’s Political Realism, Max Weber and the Concept of Power”, **Max Weber Studies**, Cilt.X, Sayı.II:189-208.

LARUELLE, Marlene, (2015), **The “Russian World, Russia’s Soft Power and Geopolitical Imagination**, Center of Global Interests.

LAYNE, Christopher, (1993), “The Unipolar Illusion, Why Great Powers Will Rise”, **International Security**, Cilt. XVII, Sayı. IV: 5-51.

LYNCH, Allen,(2001), “The Realism of Russia’s Foreign Policy”, **Europe – Asia Studies**, University of Glasgow, Cilt. 53, Sayı, I:7-31.

MALİNOVA, Olga, (2017), “Konstruirovaniye “Liberalizma” v Postsovetiskiy Rossii, Nasledie 1999-x v İdeologiceskix Bitvah 2000-x” **Politia**, Cilt. LXXXIV, Sayı I:6-23.

MEARSHEİMER,John,(2013),“Soğuk Savaş Sonrası Avrupa’da İstikrarsızlık”, Çev. Polat Kalafatoğlu,Muhammet Aydın, **Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler**, Yayına Hazırlayan Esra Diri, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.

MLECHİN, Leonid, (2017) **Putin, Seriya Praviteli Rossii**, , Sankt Petersburg, Palmira.

MORGENTHAU, Hans, (1978), **Politics Among Nations: The Strugglefor Power and Peace**, Fifth Edition, New York.

MORGENTHAU, Hans,(1947), Scientific Man versus Power Politics, London, Latimer House Limited.

NOVIKOV, Dmitri,(2016) **“Rtsar Rossiyskogo Realizma” Doktrina Primakova, Moskova, Vishaya Shkola Ekonomiki, Rossiya v Globalnom Politike.**

O Predstavlenii Prezidentu Rossiyskoy Federatsii predlojenia o podpisania Dogovora o Tomojennom Soyuze i Edinom ekonomiceskom prosstranstve, Pravitelstvo Rossiyskoy Federatsii, Gosudarstvennaya Sistema Pravovoy İnformatsii, 25 Şubat 1999, http://www.pravo.gov.ru/proxy/ips/?doc_itself= (Erişim: 30.09.2019)

Ot Dogovora k Organizatsii, <https://odkb-csto.org/25years/> (Erişim 26.09.2019)

PRİMAKOV, Yevgeni,(2018), **Rossia v Sovremennom Mire, Proshloe, Nastoyashee, Budushee, Moskova, Chentrpoligraf.**

PRUDSKAYA, Valentina, “Politika Rossiyskoy Federatsyii v Otnoshenii Evropeyskogo Soyuzu v Periode Prezidentstva B.N. Eltsina i V.V. Putina”, **Rossiya i Sovremenniy Mir**, Cilt 3, Sayı 104: 157-170.

PUSHKOV, Aleksey, (2018), **Globalnie Shaxmati, Russkaya Partiya, Moskova, Eksmo.**

PUSHKOV, Aleksey,(2000), “Ot mechti o Garmonii k Jestokomu Realizmu”, Nezavisimaya Gazeta.

RAHR, Aleksandr, (2003), **Vladimir Putin, “Nemets” v Kremle, Moskova, Olma-Press.**

“Rossiysko – Amerikanskie Otnoshenia v 1992-1996 goda”, Spravka, RİA, <https://ria.ru/20110404/360851191.html> (Erişim: 03.09.2019)

ROSKİN, Michael,(2013), **Çağdaş Devlet Sistemleri, Siyaset, Coğrafya, Kültür, Ankara, Adres Yayınları.**

RUMER, Eugene,(2019), **“The Primakov (Not Gerasimov) Doctrine in Action”, The Return of Global Russia, Paper, Carnegie Endowment for International Peace.**

Russkiy Yazk i Kultura na Postsovetskom Prostranstve,(2005), Nauchno – Metodiceskiy Seminar Problemi Vzaimodeystvii stran SNG v Oblasti Kulturi, Rossiyskaya Gosudarstvennaya Biblioteka i İnstut stran SNG.

SİLLASTE, Galina, (1992), “Russkie v Blijnem Zarubeje”, Sosyologiceskiy Anketa, Kontent Analiz.

SUSLOV, Mihail, (2017), “Russkiy Mir: Politika Rossii v Otnoshenii Sootechestvennikov za Rubejom”, *Russie. Nei. Visions*, Sayı.CIII:5-23.

“United States Relations with Russia: After the Cold War”, Chronology Office to the Historian, US Department of State Archive, <https://20012009.state.gov/r/pa/ho/pubs/fs/85962.htm> (Erişim:31.10.2019)

“Ustav Sodrujestvo Nezavisimih Gosudarstv”, BDT, <http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html#reestr/create> (Erişim:27.10.2019)

WALTZ, Kenneth,(2013), “Yeni Gerçekçilik Kuramına Göre Savaşın Kökeni”, (Çev. Ezgi Yağ), **Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler**, Yayına Hazırlayan Esra Diri, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2013

WALTZ, Kenneth,(2015), **Uluslararası Politika Teorisi**, Çev. Osman S. Binatlı, Ed. Çınar Özen, Ankara, Phoenix Yayınları.

TÜRK DÜNYASINDA YÜKSEK ÖĞRETİMİN BUGÜNÜ/GELECEĞİ VE TÜRK DÜNYASIN'DA NİTELİKLİ İNSAN KAYNAĞI SORUNU

Prof. Dr. Samettin GÜNDÜZ*

Prof. Dr. Remzi YILDIRIM**

Sabri GÜZELTAŞ***

ÖZ

Bu çalışmada Türk Dünyası (T.D.) ülkeleri Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkiye ve Türkmenistan'ın güncel nüfus, gelir ve üniversite sayısının durum tespiti yapılmıştır. Metot olarak "Model Taban Mühendisliği (MTM) ve (2n+1) Geometrik Oran Tekniği (GOT)" kısaca "MTM-GOT" kullanılarak yüksek öğretim alanında planlama yapılmıştır. Türkiye ölçek ülke alınarak, diğer Türk Dünyası ülkeleri için gösterge verileri hesaplanmıştır.

Türk Dünyasının güncel toplam nüfusu 154,7 milyon ve üniversite sayısı 448 olarak tespit edilmiştir. Türk Dünyası ülkelerinde ortalama 346.000, Türkiye'de 455.000, OIC (Organisation of Islamic Cooperation, OIC) ülkelerinde 627.189 kişiye bir üniversite ve tahmini toplam öğretim üyesi sayısı 173.264 olarak hesaplanmıştır. Türk Dünyası ülkelerinin toplam GDP (Gross Domestic Product, GDP) yıllık milli gelirleri \$1144 milyar, kişi başına ortalama milli geliri ise nominal \$5476 dolardır. Gelir olarak ABD'nin (%5,582), Almanya'nın (%28,6), Japonya'nın (%23,01), Rusya'nın (%69,71) ve Türkiye'nin ise (%134,43) eşittir. Türk Dünyası ülkelerinin nüfusu, ABD'nin %47'si, Almanya'nın %186,38'i, Rusya'nın %107'si ve Japonya'nın %121,80'ni ve Dünya nüfusunun %2,06'ı Birleşmiş Milletlerdeki devlet sayısının %3 ve Dünya ticaretinin %1,43 ne karşılık gelmektedir.

Türk Dünyasının 2050 yılı için tahmini nüfusu 214,92 milyon ve 1/150.000 nüfus oranına göre 1433 üniversite ve toplam öğretim üyesi/öğrenci (1/23) oranı göre 1.433.000 öğretim üyesi, kritik insan kaynağı 8.059.000 olarak hesaplanmıştır. Diğer sayısal göstergeler ise, 850 bilim adamı, 7664 çok üst seviyeli araştırma grup yöneticisi ve 77.146 planlama için insan kaynağına ihtiyaç vardır. Türk Dünyası ülkelerinin 2050 yılı için üniversite mezunu oranı ortalama toplam nüfusun %28 olacağı tahmin edilmektedir.

Keyword: Üniversite, Optimizasyon, Model Taban Mühendisliği, Geometrik Oran Tekniği.

THE TODAY/FUTURE OF HIGHER EDUCATION IN THE TURKISH WORLD AND QUALIFIED HUMAN RESOURCES PROBLEM IN THE TURKISH WORLD

ABSTRACT

This study determines the situation of current population, income, and number of universities of Turkish World (T.D.) countries namely Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Turkey and Turkmenistan. "Model Base Engineering (MTM) and (2n + 1) Geometric Ratio Technique (GOT)" -briefly MTM-GOT- was used for the planning of higher education field.

* Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, Gazetecilik Anabilim Dalı, samettin60@gmail.com, Orcid ID: 0000-0002-6837-5971

** Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Mühendislik Ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Bilgisayar Mühendisliği Bölümü, Bilgisayar Donanımı Anabilim Dalı, yildirimremzi@hotmail.com, Orcid ID: 0000-0002-6918-5416

*** Almanya, herbal.energi@yahoo.com, Orcid ID: 0000-0002-8616-1862

Indicator data are calculated for the other countries of the Turkish world based on Turkey as the scale country.

The current total population of the Turkish World is 154.7 million and the number of universities is 448. On an average, there is a university for average 346,000 people in Turkish World countries; 455,000 people in Turkey and 627 189 people in OIC countries (Organisation of Islamic Cooperation). The total GDP (Gross Domestic Product, GDP) annual income of the Turkic World countries is \$ 1144 billion and the average national income per capita is \$ 5476 nominal. Revenue in the US (5,582%), Germany (28.6%), Japan (23.01), Russia (69.71%) and Turkey (134.43) are equal. Population of Turkish World countries corresponds to 47% of the USA, 186.38% of Germany, 107% of Russia, 121.80% of Japan, and 2.06% of the world population. Turkish World countries also corresponds to 3% of the number of states in the United Nations and their trade to 1.43% of the world trade.

The estimated population of the Turkish World for 2050 is calculated as 214.92 million, the number of universities as 1433 according to the population ratio of 1/150.000, the total academic staff/student (1/23) ratio as 1.433.000, and academic staff and the critical human resource as 8.059.000. Other numerical indicators show that there is a need for 850 scientists, 7664 multi-level research group managers, and 77,146 human resources for planning. The ratio of university graduates for the year 2050 of the Turkic World countries is estimated to be 28% of the total population.

Keywords: University, Optimization, Model Base Engineering, Geometric Ratio Technique.

1.GİRİŞ

“Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Konseyi) 3 Ekim 2009 da İstanbul merkezli “Nahcivan Antlaşması” ile kurulmuş uluslararası bir örgüttür. Bu örgütün amacı ise Türk Dünyasının tarihi ve kültürel birikimlerinden en geniş şekilde yararlanılmak suretiyle Türk dili konuşan ülkeler arasındaki çok taraflı işbirliğinin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Türk Konseyi'nin bu çerçevede ilişkili kurumları ise: TÜRKSOY (Uluslararası Türk Kültür Teşkilatı), TÜRKPA (Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi), Türk İş Konseyi, Türk Akademisi, Türk Kültür ve Miras Vakfı kuruluşları vardır” [URL1].

Türk dili konuşan yada kısaca Türk Dünyası (T.D.) ülkeleri olarak; Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkiye ve Türkmenistan'dan oluşmaktadır. Buna ilaveten de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetini de (KKTC) ilave etmek gerekir. Aslında Türkçenin konuşulduğu coğrafya olarak Balkanlardan-Türkistan-Uygurlar-Sibirya kadar olan geniş coğrafyada yaşayan insanların tamamı bazen de kısmen Türkçe'nin konuşulduğu coğrafya alanıdır. Bu coğrafyada pek çok büyük/küçük ülke ve muhtariyet seviyesindekiler de dahil edilebilir. Ancak buradaki amaç bu alanları tartışmak değildir. Türk Dünyası ülkelerindeki yüksek öğretimin durumunu analiz etmektir. Türk Dünyası ülkeleri aynı zamanda da OIC (Organization of Islamic Cooperation, OIC), üyeleridir. OIC 57 ülkeden oluşmakta ve bunların 6 üyesi de Türk Dünyasına üye ülkedir [URL2-5].

Türk Dünyası ülkeleri coğrafya ve demografik yapıları bakımından önemli farklılıklar göstermektedir. Ancak kültürel ve soy olarak birliktelik göstermektedir. Farklılıkları gözardı edip, birliktelikleri, ortak alanları öne çıkarmak her ülkenin menfaatindedir. Bu birliktelikten küçük ülkeler daha fazla yararlanırlar. Bu yönüyle 6 üye

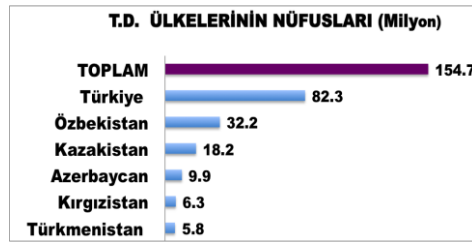
ülkenin kalkınmaya yönelik sorunlarında farklılıklar olduğu gibi, ortak çalışma alanı, sorunların çözüm yöntemlerinde birliktelikleri beraberinde getirmektedir. Buldukları coğrafya olarak da Türkiye dışındaki diğer ülkeler komşu olan ülkelerdir. Ancak nüfus olarak büyük şehir kadar nüfusa sahip olan ülkeler de vardır. Bu küçük ülkelerin sorunlarının çözümleri ancak büyük ülkeler ile iş birliği yapıldığı zaman daha hızlı çözülebileceğini düşünüyoruz.

Türk Dünyası ülkeleri, güçlü ekonomileri, bilim ve teknoloji üreten ülkeler seviyesine geldiği zaman Asya Çin, Hindistan, Pakistan, Afganistan, İran ve Balkanlar, Avrupa ve Rusya içlerindeki Türk gruplarının da rahat yaşamasına büyük katkı sağlayacağını da düşünüyoruz.

2. Demografi, Milli Gelir Ve Öğretim Göstergeleri

Türk Dünyası ülkeleri ile ilgili bazı ekonomik göstergeleri “T.C. Dışişleri Bakanlığının” Web sayfasından alınmıştır. Bu göstergeler esas alınarak bazı teknik hesaplamalar yapılmıştır. Bu nedenle “T.C. Dışişleri Bakanlığının” resmi kuruluş olduğu için verilerin doğru olduğunu kabul ediyoruz.

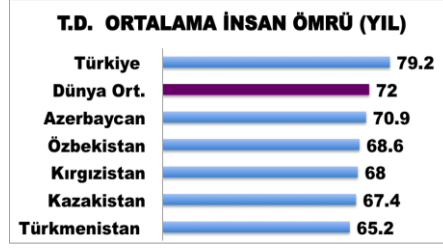
Şekil.1 de Türk Dünyası ülkelerinin nüfusları görülmektedir. Türkiye 82,3 milyon ile en kalabalık ülkesidir. Toplam nüfus olarak ise 154,7milyon ile pek çok ülkeden büyük ve Çin, Hindistan, ABD ve Endonezya gibi pek çok ülkeden ise kuruluş olarak küçüktür.

Şekil.1. Türk Dünyası ülkelerinin nüfusları [1].

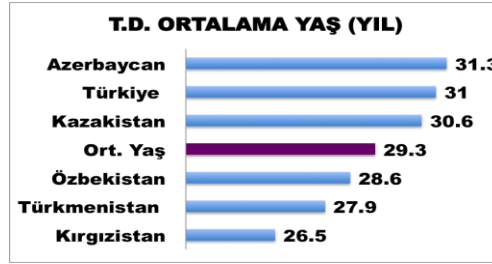
Günümüz dünyasında nüfusu 15 milyondan fazla olan pek çok şehir bulunmaktadır. Bu nedenle nüfusu büyük şehirlerden az olan bazı ülkeleri değişik sınıfta değerlendirmek gerektiğini düşünüyoruz.

Şekil.2’de ise Türk Dünyası ülkelerindeki ortalama insan ömrü görülmektedir. Dünya ortalaması 72 yaşdır [URL6]. Türk Dünyası ülkelerindeki ortalama insan ömrü Türkiye’nin dışında Dünya ortalamasından azdır. Bunun gerekçeleri araştırılmalıdır. Bunun başlıca nedenleri ise bazı ülkelerdeki iç gerilimler, fakirlik, sağlık hizmetlerinin yetersizliği, sağlıklı içme suyu ve beslenme yetersizliğinden kaynaklandığını düşünüyoruz.

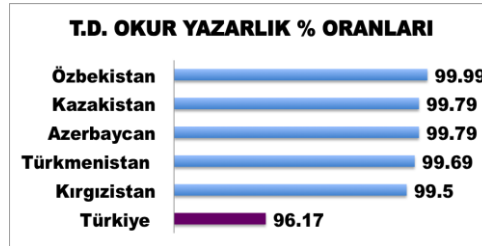
Şekil.2.Türk Dünyası ülkelerindeki ortalama insan ömrü [6].

Şekil.3'de ise Türk Dünyası ülkelerinin yaş ortalaması görülmektedir. Bu ülkelerin yaş ortalaması 29,3 hesaplanmıştır [URL 7]. Dünyanın gelişmiş pek çok ülkesi dikkate alındığında ortalama yaşın çok düşük olduğu görülmektedir. Bu nedenle genç nüfusun hem eğitilmesi hem de iş bulması ciddi bir sorun olarak görülebilir. Eğer yeterli sermaye birikimi olan ülkeler için ise ciddi iş gücü kaynağı oluşturmaktadır. Ancak Türk Dünyası ülkelerinin hepsinin gelişmişlikleri dikkate alınır ise yaş ortalamasının düşük olmasını avantaja çevirecek durumda değildirler. Bu genç nüfusu mutlaka aktif iş gücüne katmak zorundadırlar. Bu işsizlik sorununa da Türk Dünyası ülkeleri arasında mal, sermaye ve iş gücü serbest dolaşımı ile çözüleceğini düşünüyoruz.

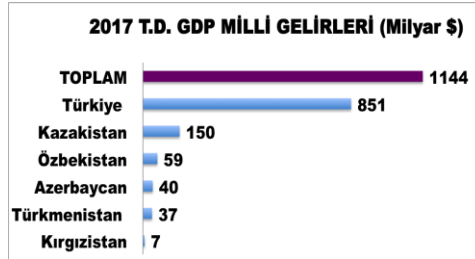
Şekil.3.Türk Dünyası ülkelerindeki ortalama yaş [7].

Şekil.4. Türk Dünyası ülkelerindeki okur yazarlık oranları görülmektedir. Türkiye'nin dışındaki diğer ülkelerin okur yazarlık durumları iyidir. Bu durum dikkate alındığında ciddi olarak okur yazarlık sorunu olmadığı görülmektedir. Burada en sorunlu ülke ise Türkiye'dir. Türkiye okullaşma da orta öğretimin halen ciddi sorun olduğu görülmektedir. Bu sorunun ciddiye alınması ve sorunun hızla çözülmesi gerektiğini düşünüyoruz. Tüm Türk Dünyası ülkelerinde ayrıca orta öğretimde kalite sorunu vardır. Açık kaynaklara göre 2018 PIZZA sınav sonuçlarında bu durum açıkça görülmektedir.

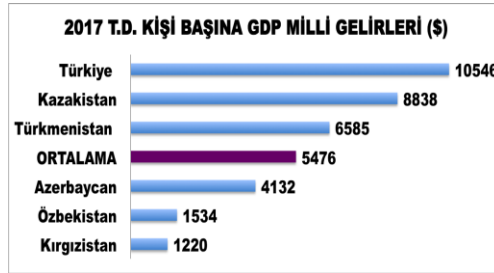
Şekil.4. Türk Dünyası ülkelerinde okur-yazarlık oranları [8].

Şekil.5'de ise Türk Dünyası ülkelerinin GDP (Gross Domestic Product, GDP) milli gelirleri görülmektedir. Bu milli gelirler arasında bir trilyon ABD dolarını geçen hiç bir ülke yoktur. Türk Dünyası ülkelerinin toplam milli gelirleri 1144milyar ABD dolarıdır. Bunların içerisinde de 851 milyar dolar yada toplamın %74,38 ile Türkiye birinci sırada gelmektedir.

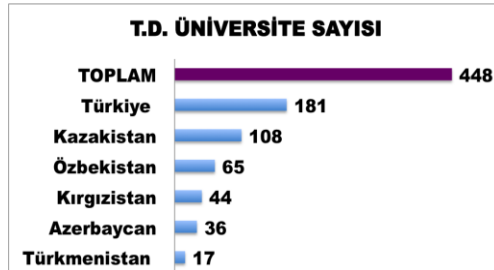
Şekil.5. Türk Dünyası ülkelerindeki 2017'ye göre GDP milli gelirleri [URL 9-10].

Şekil.6'da ise Türk Dünyası ülkelerindeki GDP kişi başına milli geliri görülmektedir. Türkiye'nin \$10546 ile en büyük ve Kırgızistan \$1220 ile en düşük geliri olan ülkedir. Aralarındaki fark ise yaklaşık 8,644 katıdır. Kişi başına ortalama gelir ise \$5476 ve ortalamanın altında ise altı ülkenin üçü Azerbaycan, Özbekistan ve Kırgızistan bulunmaktadır.

Şekil.6. Türk Dünyası ülkelerinin kişi başına GDP nominal milli gelirleri [9-10].

Şekil 7'de Türk Dünyası ülkelerindeki üniversite sayıları görülmektedir. Türk Dünyası ülkelerinin toplam nüfusu 154,7 milyon, toplam üniversite sayısı 448 olarak tespit edilmiştir [11]. OIC ülkelerinde ortalama 627.189 kişiye bir üniversite düşerken [12] Türk Dünyası ülkelerinde 346.000 kişiye bir üniversite düşmektedir.

Şekil.7. Türk Dünyası ülkelerindeki üniversite sayısı [URL 11].

Bu sayısal değerler gelişmiş ülkelerin çok altındadır. Türk Dünyası ülkelerinde çok ciddi nitelikli insan kaynağı sorunu olduğunu düşünüyoruz. En önemli sorun ise nitelikli insan kaynağının yetiştirilebilmesi için öncelikle nitelikli öğretim üyesine ihtiyaç

vardır. Diğer sorun ise nitelikli öğretim üyelerinin çalışacağı alt yapısı iyi kurulmuş üniversite sorunudur. Her iki sorunu da bu ülkeler çözmek zorundadırlar. Eğer Türk Dünyası ülkeleri, iyi yetişmiş nitelikli insan kaynağına sahip olmazlar ise ne gelecekleri nede milliyetleri olacaktır. Aksi durum da gelecekleri şimdi durumdan daha da kötüsü belki de yeryüzünden yok olacaktır.

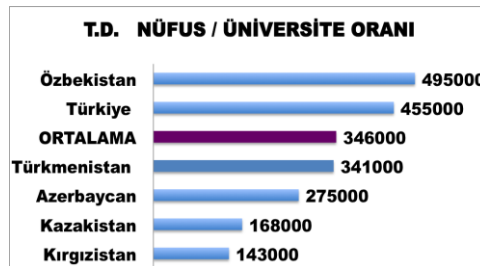
3. Sayısal Göstergelerin Hesaplanması

Bu çalışmada “Model Taban Mühendisliği (MTM) (Model Based Engineering) ve (2n+1) Geometrik Oran, GOT” kısaca “MTM-GOT” tekniğinin [13] Türk Dünyası ülkeleri için yüksek öğretime uygulaması yapılmıştır. Modelin 30 yılda %75’i, 35 yılda %80’i ve 35-50 yıl arasında %100’lük hedefine ulaşılmaktadır. Bunun sebebi ise ülke nüfuslarının dinamik yapısına bağlı olarak değişmektedir.

“MTM-GOT” başarısı ise ülkenin kalkınma sürecinde modelin esnek yapısından dolayı değişikliğe izin vermesidir. Bu nedenle çok katı bir model olmayıp tam aksine çok esnek bir planlama ve optimizasyon modelidir. Her şart altında yürütülebilmesi ve gerçekleşmesi mümkündür. Eğer daha kısa zamanda hedeflere ulaşmak istenir ise bunun için de üniversite alt yapısı yeterli ise yapılacak tek şey yetişmiş insan kaynağı ithal ederek %75’lik hedefe 15 yılda ulaşılabilir. Bu durumda yatırımın ekonomik durumu ciddi olarak tartışılmalı ve sadece çok acil ihtiyaç duyulan alanlar için geçici uygulama yapmak daha ekonomik ve akılcı olacaktır.

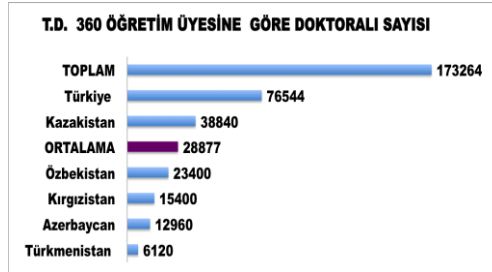
T.C. dışişleri bakanlığı ve OIC kaynaklarından alınan bilgilere göre, Türk Dünyası ülkelerin toplam nüfusu 154,7 milyon olarak hesaplanmıştır [URL 2]. Türk Dünyası kaynaklarından üniversite sayıları elde edilememiş ve açık kaynaklardan toplam üniversite sayısı 488 olarak tespit edilmiştir.

Şekil.8’de Türk Dünyası ülkelerinde şimdiki duruma göre nüfus/üniversite oran yoğunlukları görülmektedir. Elde edilen sayısal değerlere göre ortalama 346.000 kişiye bir üniversite düşmektedir. Ortalama değerinde olan iki ülke vardır. Bunlardan birisi Özbekistan diğeri ise Türkiye’dir. Diğer ülkeler ortalamanın altındadır. Diğer taraftan ise ABD’de 55.000 kişiye bir üniversite düşmektedir [Yıldırım 2019]. ABD ölçeğine göre, Türk Dünyası ülkelerindeki toplam üniversite sayısı 2812 üniversite olmalıdır. Yada yeni 2325 üniversiteye ihtiyaç vardır. Bu durum sadece günümüz nüfusu ile ilgilidir. Türkiye’de ise 2018 de öğrenci alan toplam 181 üniversite üzerinden hesap yapıldığında yaklaşık olarak 455.000 kişiye bir üniversite düşmektedir. OIC ülkeleri ortalaması 627.189 kişiye bir üniversiteye karşılık gelmektedir [Yıldırım 2020]. Nüfus artışı dikkate alınarak her ülkenin özelinde planlama da yapılmalıdır.

Şekil.8. Türk Dünyası ülkelerindeki nüfus/üniversite oranları.

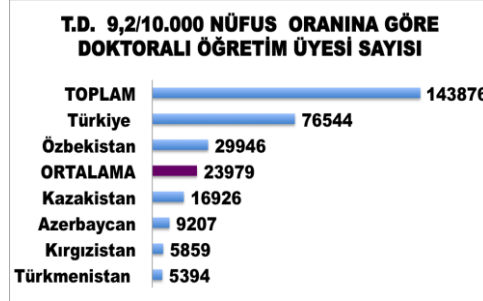
Şekil.9'da ise Türkiye üniversitelerindeki 2019 doktoralı akademisyen sayısına göre Türk Dünyası ülkelerindeki akademisyen sayısı hesaplanmıştır.

Şekil.9. Türkiye ortalamasına göre hesaplanmış akademisyen sayısı.

Bazı ülkelerde doktoralı öğretim üyesi fazla olabilir. Bu çalışmada yapılırken Türk Dünyası üniversitelerinde doktoralı akademisyen sayısına ulaşılamamıştır. Sadece Türkiye'nin akademisyen sayısı bilindiği için referans kaynak olarak alınarak diğer ülkeler için de hesaplamalar yapılmıştır.

Şekil.10'da ise Türkiye nüfus oranına göre, diğer ülkeler için doktoralı öğretim üyesi sayıları hesaplanmıştır. Öğretim üyesi ve üniversite sayısı olarak Türkiye de yetersizdir. Bu hesaplama sadece tahmini ihtiyaç için yapılmıştır. Bazı ülkelerde hesaplanan sayısal değerlerden fazla yada az olabilir. Gerçek sayısal değerlere göre her ülke kendi özelinde planlama yapılmalıdır.

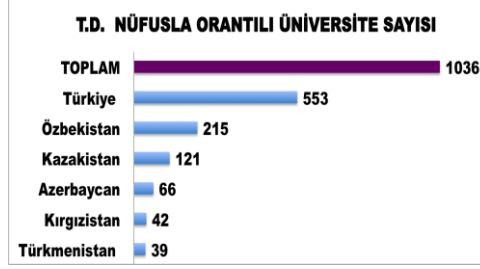

Şekil.10. Türk Dünyası ülkeleri için doktoralı öğretim üyesi akademisyen sayısı.

Türk Dünyası ülkeleri için genel güncel nüfusun 150.000 kişiye bir üniversite oranı ile yapılan hesaplamada 1036 üniversiteye ihtiyaç vardır. Ancak günümüzdeki durum ise Türk Dünyasında sadece güncel 488 üniversite tespit edilmiştir. ABD ölçeğine göre, Türk Dünyası ülkelerindeki toplam üniversite sayısı 2812 üniversite olmalıdır. Yada yeni 2325 üniversiteye ihtiyaç vardır. Bu nedenle Türk Dünyası ülkelerinin neden gelişmediği yada gelişemeyeceğinin sebepleri açıktır.

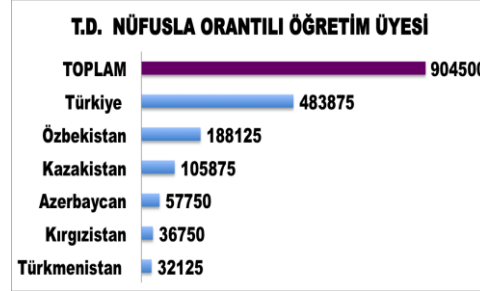
Şekil.11'de Türk Dünyası ülkelerinin nüfuslarına göre üniversite sayısı önerilmektedir. Genel nüfusun 150.000 kişi için ve lisans öğrenci sayısı 13.125 ve 1/15 (öğretim üyesi /öğrenci) oranına göre öğretim üyesi sayısı ise 875 olan üniversite önerilmektedir. Ekonomik ve mali gücü olan ülkeler için bu sayının 50.000 genel nüfus için bir üniversite kurulması önerilebilir. Yada ekonomik sıkıntısı olan ülkeler için de 300.000 genel nüfus için yüksek öğretim lisans öğrenci sayısı 26.250 ve öğretim üyesi sayısı 1750 olan üniversiteler de kurulabilir. Üniversite sayısından çok daha önemlisi de

kurulmuş yada kurulacak olan üniversitelerin kalitesidir. Bu kaliteyi de belirleyen öğretim üyesi kalitesi ve alt yapıdaki laboratuvar yeterlilikleridir.

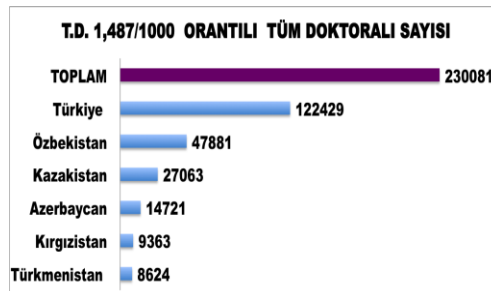
Şekil.11.Türk Dünyası güncel durumuna göre önerilen üniversite sayısı.

Şekil.12. Türk Dünyası ülkeleri için 150.000 nüfusa göre hesaplanmış 1036 üniversitelerdeki olması gereken öğretim üyesi sayısı görülmektedir. Türk Dünyası üniversitesinde olması gerekli 904.500 öğretim üyesine ihtiyaç vardır. Bunların nitelik ve nicelik olarak en azından yarısının nitelikli olması gerekir. Nitelik bakımından yeterli olmadığının en belirgin ölçüsü ise ihracattaki hidrokarbon dışındaki nitelikli ve yüksek teknoloji sayılabilecek katma değeri yüksek ürünlerin toplam ihracattaki oranı yada (kg/\$) olarak karşılıkları belirgin göstergedir. Bir başka yaklaşım ile ithal edilen ürünlerin analizi ile bu durumun tespiti kolayca yapılabilir.

Şekil.12. Türk Dünyası için önerilen öğretim üyesi sayısı.

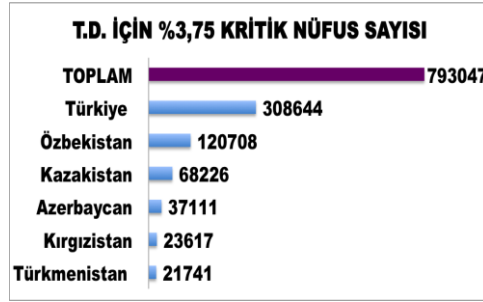
Şekil.13'de ise Türk Dünyası ülkeleri için Türkiye sayısal oranına göre hesaplanmış ülkedeki tüm doktoralı insan kaynağını göstermektedir. Bu sayısal değerler ülkeler için yetişmiş insan kaynağını vermektedir. Ayrıca bu kritik nüfus oranını da bir kısmına karşılık gelmektedir. Bu nedenle stratejik olarak son derece önemli bir sayısal değerdir. Ülkeler için sayısal büyüklüğünün ötesinde stratejik anlam taşımaktadır. Türkiye için bu oran 1,49/1000 karşılık gelmektedir. Ama bu sayısal oran çok yetersizdir.

Şekil.13. Türkiye ölçeğine göre hesaplanmış toplam doktoralı sayısı.

Şekil.14. Türk Dünyası ülkelerinin doktoralı nüfus oranı, genel nüfus oranının %3,75 oranına çıkartılması hedef alınmalıdır. Bu kritik oran değeri yüksek olan ülkeler kalkınmakta ve gelişmekte olan ülkelerdir. Genel nüfusun %3,75'lik oranı, yada aktif iş gücünün %10,5 oranına karşılık gelmektedir. Bu kritik nüfus, bir ülkedeki her türlü sektörün öncüsü olarak her kesime verilen nitelikli insan kaynağı olarak değerlendirmek gerekir. Bu nüfusu, imalat sektöründe, AR-GE alanında yada yönetici olarak çalışmaktadır. Bu nüfus ülkelerin lokomotif insan kaynağıdır.

Türkiye'nin de nitelikli doktoralı nüfusu çok yetersizdir. Yeterli olabilmesi için genel nüfusun %3,75 kadarı (3.112.500) yada minimum 1.875.000 sayısal değere eşit aktif çalışan kişi nitelikli doktoralı insan kaynağı olmalıdır. Türkiye'nin durumu ise bu sayısal değer ancak 1/25 den azdır. Halbuki ABD'de doktoralı nüfus, genel nüfusun %10'dan biraz fazladır. Çin'de ise açık kaynaklara göre 80-100 milyon arasında doktoralı yada %5'den fazla iyi yetiştirilmiş insan kaynağı vardır. Eğer insan kaynağınız %3,75 oranından az ise sürdürülebilir büyüme ve teknoloji üretme kabiliyetiniz de yoktur. Sadece başkalarının yaptıkları üzerine eklemeler yapan taklitçi ülke durumunda olursunuz. Günümüzdeki Türk Dünyası ülkelerinin bazılarının durumu bundan da kötüdür. Teknoloji ve bilimin gelişmesi tesadüfen olmadığı gerçeği işte budur. Yetişmiş insan kaynağı, paradan daha önemli olduğu gerçeğidir.

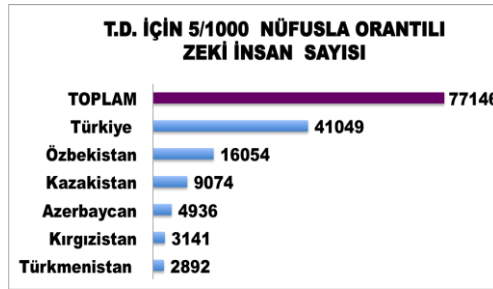

Şekil.14. Türk Dünyası ülkeleri için %3,75'lik kritik nüfus sayısı.

Şekil.15'de ise Türk Dünyası ülkelerinin nüfusları ile orantılı olarak nitelikli 5/1000 araştırmacı nüfus oranı hesaplanmıştır. Bu nüfus oranı ülkenin her alanında faaliyet gösterecek olan nitelikli insan kaynağıdır. Kurumları ve kuruluşları en üst seviyede yönetecek, gelecek için planlama yapacak, kişilerden oluşmaktadır. Örneğin, Türkiye'deki ilk büyük kuruluşun başkan yöneticileri sayılabilir. Bu insanlar bulunmuş oldukları kurumları faaliyetleri çerçevesinde her türlü operasyonu yapacak kabiliyete, beceriye ve zekaya sahip insanlar olmalıdır.

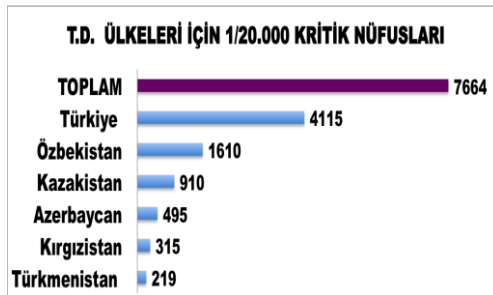
Kritik nüfusun diğer özelliği ise araştırmayı iş olarak görmeyen, daha çok hobi gibi yapacak zeki insan topluluklarıdır. Endüstride her türlü teknolojik yeniliği yapabilecek, alanlarında verimli ve nitelikli araştırma yapabilecek, yeni ürünler, yeni fikirler, yeni bilim ve teknoloji yapacak insan kaynağından oluşmaktadır. Açık kaynaklara göre bu insan kaynağı ABD'de 1.450.000, Avrupa birliği ülkelerinde toplam 1.650.000, Japonya'da 600.000 ve Almanya'da ise 400.000 civarında Türkiye'de ise 28.016 (Sanayi Teknoloji Bakanlığının WEB sayfasındaki resmi sunumundan alınmıştır-2018) civarında sayıları tahmin edilmektedir. Bu tür insan kaynağının varlığı

sanayileşmesini tamamlamış, daha çok gelişmiş ve gelişmesini IT ve yeni bilim ve teknolojileri arayan, bulan ve üreten kesimdir. Devletlerin teşvik ve yönlendirme yaptıkları yeni bilim ve teknolojik araştırmalar ve alanlar vardır. Bunlar ileri seviyede her alanda olabilir. Mesela yeni tür enerji kaynağı araştırmaları, yeni nesil yolcu ve savaş uçağı araştırmaları, tıp alanındaki yeni araştırmalar, biofotoniks, kuantum fiziğinin her alana uygulanması, biyoloji de organik gerçek yapay organların üretilmesi bunların sadece birkaçıdır. Diğer önemli ölçek ise bir milyar dolarlık AR-GE projesini yönetecek yeteneğın Türk Dünyasında olmayışıdır. Bu ABD de en az 10.000 kişi bulabilirsiniz.

Şekil.15. Türk Dünyası ülkeleri için 5/1000 araştırmacı sayısı.

Şekil.16'de ise Türk Dünyası ülkelerinin nüfusları ile orantılı olarak bir kuşaktan 1/20.000 potansiyel bilim adamı adaylarının sayısal değerleri hesaplanmıştır. Bu oranlar ülkelerin nüfusları ile doğrudan orantılıdır. Her ne kadar 1/20.000 yüksek öğretimin en üst seviyesi olan doktorasını tamamlamış alanlarında uzman insan kaynaklarından oluşmaktadır. Bu insan kaynağı tüm ülkelerin kaderini iyi yönde değiştirebilecek özellikleri olan gruplardır. Örneğın insanların klasik enerjinin dışında olan yer çekimi kuvvetinden yada enerjisini teknolojiye çeviren faydalı hale dönüştüren bilim adamı, insanların eskiyen organlarını tamamen %100 olarak yapay üreten, insan beyninin tüm özelliklerini yapay olarak taklit eden bilgisayar sistem tasarımını yapacak bilim insanları bu gruptan oluşmaktadır.

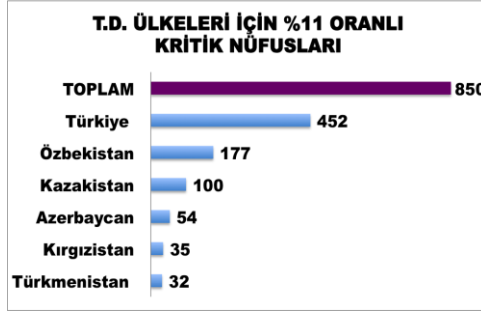
Şekil.16. Nüfusları ile orantılı 1/20.000 potansiyel bilim adamı sayıları.

Günümüzde gelişmiş ülkeler Dünyanın her yerinden insan kaynaklarını değişik adlar altında toplamaktadırlar. Gelişmemiş ülkeler ise, bu tür insan kaynaklarını çoğu zaman değersizleştirmektedirler. Bu sorundan dolayı da gelişemiyorlar. Aslında bu tür ülkelerin gelişme gibi bir endişeleri yada gayretleri de yoktur. Çünkü yönetim tarzları, insan hakları, adil ve adaletin olmadığı yönetim, adil olmayan hukuk sistemi, özgürlükler sadece yönetici elit kesim için geçerlidir. Yada bu küçük grubun içinde

olanlar için geçerli olup diğer kesimler için sadece bir fantaziden oluşmaktadır. Bu ülkeler bu nedenle de yetişmiş insan kaynaklarını kaybetmektedirler. Yada henüz çok genç yaşta iken insan avcıları bu tür insanları fark edip kendi ülkelerine burs, doktora yada cazip ücretler ile taşımaktadırlar. Diğer önemli bir sorunda, son yıllarda ülkeleri önce karıştır sonra yetişmiş insan kaynağını ülkeden kaçırmak ve sonrada bir lütuf gibi davet etmeleri yeni bir asimetrik savaş ve ülkeler için de yeni bir yıkım tekniğidir.

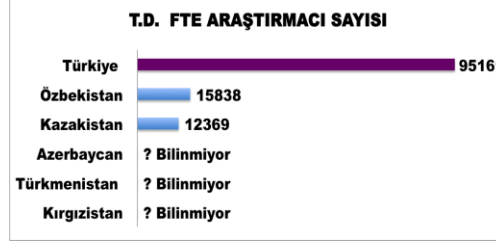
Şekil.17'de ise TÜİK açık kaynaklarına göre Türkiye'nin yüksek öğretim mezunu genel nüfusun %11'dir. Gerçek doktoralı sayısı ise 80.000 civarındadır. Bunların içerisinde mühendislik alanında endüstride araştırma yapacak doktoralı sayısı ise 11.139 kadardır [Yıldırım 2019]. İşte Türk Dünyası ülkelerinin neden kalkınamadıklarının da gerçek kaynağı, yetişmiş yada yetiştirilmiş insan kaynağının olmayışıdır. Temel sebep parasızlık asla değildir. Bilimin, bilim adamının, üniversitelerin değersizleştirilmesi, pek çoğunun da liyakatsiz kişiler tarafından kötü yönetilmesi ve önceliklerin ya hiç belirlenmemesi yada yanlış yönlendirilmiş olarak belirlenmesinden kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak tüm Türk Dünyası ülkeleri başarısız durumdadır.

Türk Dünyasında, toplam nüfusu ile orantılı olarak toplamında 850 bilim adamının olması gerekir. Ama bunlar nerede? Eğer 850 gerçek bilimi adamı olsa idi bugün ki Türk Dünyası bu kadar sefalet içinde olur muydu?. Bu yetişmiş yada çok iyi durumda olabilecek insan kaynaklarımızı ya kaybettik, yada başka ülkelere göç etmesini sağladık. Sonuç ne olursa olsun 850 bilim adamına şuanda sahip değiliz. Bu nedenle Türk Dünyası ülkeleri ortak araştırma yapma kültürünü geliştirmek zorundadırlar. Bu nasıl yapacaklardır? Bu sorunu çözmekte devletlerin ve hükümetlerin işidir.

Şekil.17.Türkiye'nin %11 üniversite mezunu oranına göre olabilecek bilim adamı sayısı.

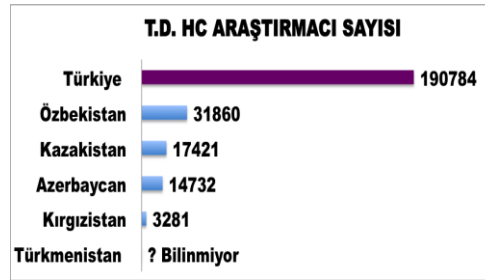
Şekil.18'de ise OIC kaynaklarından alınmış ülkelerin tam zamanlı araştırmacı sayısı verilmektedir. Buradaki toplam araştırmacı sayısı 95.161'dir. Tam zamanlı araştırmacı sayısı hâlbuki ABD ve AB ölçeğinde 750.000 civarında olmalıdır. Çünkü nüfus ile orantılı olarak insan kaynağı değerlendirilmelidir.

Şekil.18. Tam zamanlı araştırmacı sayısı [URL 15].

Ayrıca, bizim görüşümüze göre bu araştırmacıların nitelik sorunu olduğunu da düşünüyoruz. Örneğin Türkiye’de Bilim ve Teknoloji bakanlığının yapılan bir sunumda araştırmacı sayısı 28.016 olarak verilmiştir. Bunların içerisinde 910 doktoralı, 6500 civarında yüksek lisansını tamamlamış diğerleri ise lisans mezunundan oluşan araştırmacılarıdır. Türk Dünyası ve OIC ülkelerinde de böyle ise nitelik ve nicelik sorunu olduğu anlaşılmaktadır. Yine bizim yapmış olduğumuz araştırmada Türkiye’de bir araştırmacının ortalama bütçesi \$41.600 ABD dolarına denktir. Bu bütçenin de %61,5 personel giderine ayrılmaktadır. Aynı yıl yapılan ABD deki araştırmada ise ortalama bütçe miktarı 10milyon ABD dolarına yakındır. Bu bütçenin de yaklaşık %3-6 civarında personel giderine ayrılmaktadır. Türk Dünyası ülkeleri için kaynak teşkil eden OIC verilerine göre FTE sayısı doğru olabilir, ama nitelik ve nicelik olarak doğru olmayan sonuçtur. Bu araştırmacı personeli sayısı çok büyük bir insan kaynağıdır. Eğer bu araştırmacı sayısal değerleri doğru ise o zaman Türk Dünyası ülkeleri bu durumda olmamalıdır.

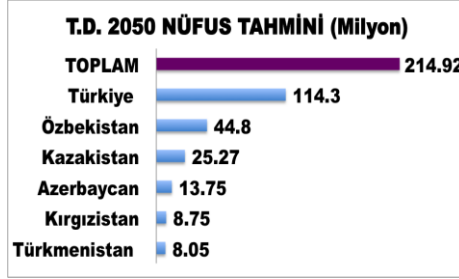
Şekil.19’da ise yine Türk Dünyası ülkelerindeki HC araştırmacı sayısı 190.784 olarak hesaplanmıştır. Şekil.18’deki araştırmacı sayısının iki katına yakın sayısal değer vardır. Yine burada temel sorunun araştırmacıların nitelik ve nicelik olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Bunun basit örneği olarak Türk Dünyası ülkelerinin ihracatındaki hidrokarbon türevlerinin dışındaki malların (kg/\$) değerine bakılması gerektiğini düşünüyoruz. Bu ürünler o ülke ile ilgili gerçek durumunu açıklar.

Şekil.19. HC araştırmacı sayısı [URL 15].

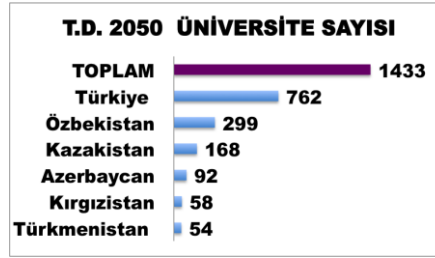
Şekil.20 de ise Türk Dünyasının 2050 tahmini nüfusları görülmektedir. Bu tahmini hesaplamalara göre Türk Dünyası nüfusu 215 milyon civarında olacağı tahmin edilmektedir. Kazakistan’ın istatistik açık kaynaklarına göre nüfus artışı hızı %1,3 olarak verilmektedir. Bu hıza göre nüfus 27 milyonu aşmaktadır. Yine Türkiye’deki göçmenleri dikkate alınırsa, Türkiye de yaşayan gerçek nüfus 94 milyonu aşmaktadır.

Bu nüfus; Suriye, Irak, İran ve Asya, Afrika ve Balkanlardan gelen nüfustan oluşturmaktadır. Bu nüfusa gayrimenkul satın alıp da yaşayanlar hariçtir.

Şekil. 20. Türk Dünyası 2050 nüfus tahmini.

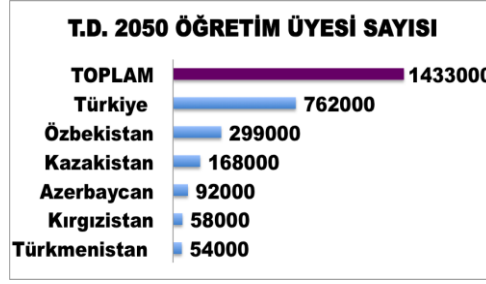
Şekil.21' de görüldüğü gibi Türk Dünyası şimdiki nüfusu 154,7 milyon üniversite sayısı 448 olarak tespit edilmiştir. Türk Dünyası 2050 nüfusu tahmini 214,92 milyon yada kısacası 215 milyon ve üniversite sayısı ise 1433 olarak önerilmektedir.

Şekil. 21. Türk Dünyası 2050 tahmini üniversite sayısı

2050 yılına kadar Türk Dünyası ülkelerinde 995 yeni üniversiteye ihtiyaç vardır. ABD'nin şimdiki nüfus/üniversite oranına göre ise 4300 üniversite olmalıdır ve yeni olarak ise 2050 yılına kadar nüfus artışı ile orantılı olarak da 3852 yeni üniversite kurulmalıdır. Bu üniversitelerin sayısından daha önemlisi kalitesi ve öğretim seviyesi yüksek olmalıdır. Başka bir değerlendirme ile dünya üniversiteler sıralamasında ilk 10 da 1 teknik üniversite, ilk 20 de ise 1 teknik üniversite diğeri 1 sağlık (tıp yada eczacılık) ve ilk 50 de ise 2 teknik, 2 sağlık, 1 sosyal alandan olmak üzere en az 5 üniversite olmalıdır. Yani Dünyanın en iyi üniversitelerinin ilk 50'sinde 8 nitelikli üniversite olmalıdır. Bu hedef olarak konmalı ve yapılması için tüm imkanlar kullanılmalıdır. Eğer bu durum gerçekleşir ise güncel olarak ortalama kişi başına yıllık milli gelir nominal \$45.000 doları aşar. Türk Dünyası ülkelerinin ECI indeksleri de daha üst sıralarda olacaktır.

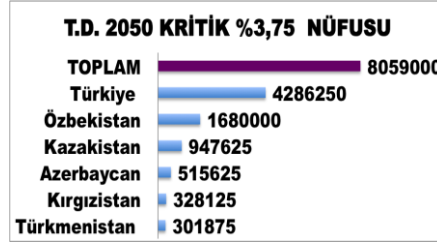
Şekil.22'de ise 1433 üniversite için olması gereken öğretim üyesi sayısı hesaplanmıştır. Her üniversite için 1000 öğretim üyesi ve her üniversitenin lisans öğrenci sayısı ise 13.125 olarak hesaplanmıştır.

Şekil. 22. Türk Dünyası 2050 üniversitelerdeki öğretim üyesi sayısı.

Lisans öğrencileri için 1/13 öğrenci oranı ve yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin de öğretim üyesi başına 10 öğrenci hesap edilir ise 1/23 öğretim üyesi öğrencisi oranı olarak elde edilir. Bu durumdaki üniversitelerde (Y.lisans+doktora/lisans) öğrencisi oranı %76,92 oranına karşılık gelir. Bu durumda ise üniversitenin toplam öğrenci sayısı 23.000 aşmaktadır. Ülkedeki tüm üniversitelerin aynı orana sahip olmasına da gerek yoktur. Türkiye gerçeği ise lisanstan yüksek lisansa devam etme oranı %16 dan azdır. Doktora girip de tamamlayanların oranı ise %10 dan azdır. Öğretim üyesi en fazla açık olan ülke ise Türkiye ve Özbekistan'dır. Bu iki ülkenin hem nüfusu kalabalık hem de üniversite sayısı ve akademik personeli çok yetersizdir.

Şekil.23'de Türk Dünyası 2050 yılına kadar kritik %3,75 nüfus oranı büyüklüğü hesaplanmıştır. Kritik nüfus, her ülkenin kalkınması için çok önemlidir. Kritik %3,75 oranından düşük olan her ülke, dünya ekonomisinde söz sahibi olması mümkün değildir. Ayrıca yeni teknolojik ürünlerin gelişmesi yada geliştirilmesi de mümkün değildir. Tarihi biraz hatırlar isek, 1980 öncesi Japonya tamamen taklit ve montaj sanayi ürünlerini yapmaktaydı. Şimdi ise yetiştirmiş olduğu insan kaynakları ile dünyanın en iyi teknoloji ve bilim üreten ülkesi durumundadır. Yine Çin aynı şekilde her şeyi taklit eden ülkedir. Ama şimdi ise %60'dan fazla mal üretimini yapan Dünyanın merkezidir. Pek çok uluslararası şirket üretimlerini Know-How vererek çok ucuza bu ülkede üretmektedirler. Böyle Çin, çok ucuza üretti ama ülkeye de teknoloji transferini de çok ucuza getirdi. Taklitçilikten öte geçememişti. Şimdi ise kritik nüfus oranı %3,75 aştı ve bazı alanlarda kendisi bilim ve teknoloji üretecek hale geldi. Günümüzde ABD, Kanada, Almanya, İngiltere, Çin, Güney Kore, Japonya diğer bazı küçük ülkeler kendi teknolojilerini ve bilimi üreten ülkelerdir. Bu ülkelerin hepsi kritik nüfus oranı %3,75'i aşmışlardır. Bu nedenle de Türk Dünyasında niteliği ve niceliği olan bu eşik değeri aşmak zorundadır. Bunun için de nitelikli üniversiteler ve diğer kurumları açmak zorundadır. Bina kurmak yetmez, esas önemli olan bu kurumlarda çalışan insanlara değer verilmesidir. Bu günümüzde maalesef her fırsatta değersizleştirilmektedir. En büyük sorun da bu değersizleştirme sorunudur.

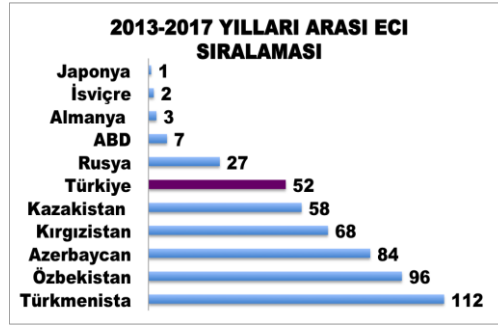
Şekil. 23. Türk Dünyası 2050 kritik nüfusu.

Türk Dünyası ülkelerinde üniversite mezunu sayısı, şimdiki trendle devam eder ise 2050 yılında genel nüfus içerisindeki oran %28'e ulaşmaktadır. Avrupa'nın şimdiki üniversite mezunu ortalaması ise açık kaynaklara göre %37'dir. Türk Dünyası için önerilen üniversite ve öğretim üyesi sayısının 30 yıl sonra bile nüfusun %28 üniversite mezunu olması yetersizdir. Başka bir değerlendirme ile nüfusun hala %72 lise mezunu durumundadır. Bunun için de özellikle meslek liselerine çok büyük işler düşmektedir. Meslek liselerinden mezunlarında hiç değilse yarısının iki yıllık meslek yüksek okulu mezunu olmalıdır. Bu nitelikli insan kaynağının artmasına katkıda bulunacaktır. Bu sayısal değer 2050 yılı için oldukça azdır. Ancak bu nüfus nitelikli yetiştirilir ise çok şey değişebilir.

Şekil.24'de ise Türk Dünyası ülkeleri ve seçilmiş bazı ülkelerin karşılaştırmalı ekonomik karmaşıklık indeksi (Economic Complexity Index, ECI) verilmiştir [16]. Bu değerlendirme kabaca ülkelerin üretmiş oldukları mal çeşitliliğine karşılık gelmektedir. Başka bir deyişle imalat sektöründeki mal çeşitliliğini vermektedir. Bu üretilen ürünlerin, ülkenin doğal kaynaklarından bağımsız olarak üretilmesi anlamına gelmektedir. Yada ülkedeki doğal kaynakların etkisi dışındaki üretimden gelen zenginlik oranı %73'e karşılık gelmektedir. Yani bir ülkede, doğal zenginlik hiç olmasa bile ülkelerin imalat sektöründeki mal çeşitliliği ile zenginleşebileceği anlamına gelmektedir. Bu duruma göre Türk Dünyası ülkeleri içerisinde en iyi durumda olan ülke Türkiye'dir. Dünyanın 17. büyük ekonomisi olmasına rağmen, ECI sıralamasında ise 52.sıradadır. Diğer Türk Dünyası ülkeleri ise 52-112 arasında değişik sıralarda bulunmaktadır. Buradan da görüldüğü gibi imalat sektöründeki çeşitlilik son derece düşük ve mal çeşitliliği çok sınırlı durumdadır yada doğal kaynaklarını işlenmemiş hammadde şeklinde ihracat yapmaktadırlar. Bu ülkelerin milli gelirlerinin tamamına yakını yıllık milli gelirlerini iç tüketim ve ülkedeki doğal kaynaklardan elde edilmektedir. Bu durum ise rekabetçi ihracatı da etkilemektedir. Türkiye yaklaşık olarak yıllık milli gelirinin %20 yakınına ihracattan elde etmektedir. Toplam ticaret dengesizliğindeki cari açık bunun en belirgin ölçüsüdür. Sonuç olarak bu ülkelerde fakirlik kader olmaktadır

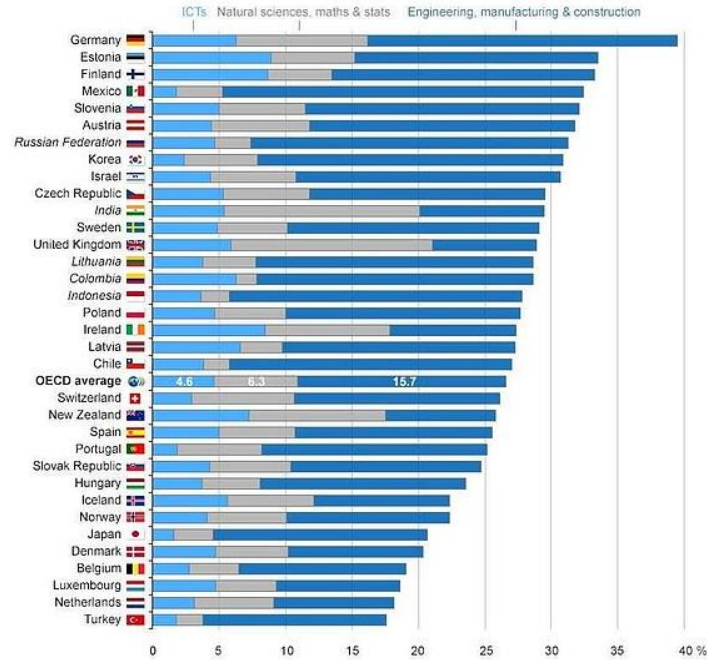
ECI indeksin en belir özelliklerinden biriside dolaylı olarak insan kaynakları varlığını ve niteliği göstermektedir. Hiç bir doğal kaynak zenginliği olmayan ülkeler sadece yetişmiş insan kaynakları marifeti ile milli gelirlerinin %73 gibi büyük bir kısmını elde edebilmektedirler. Yani bir ülkenin zenginleşmesi için mutlaka doğal kaynaklarının olması gerekmemektedir. Kritik insan kaynağı seviyesi %3,75 sahip olan ülkeler her durumda zengin olmakta ve her şartlarda dünya lideri olmaya aday ülke durumundadır. Her türlü felaketlerde kendilerine yeterli ülke durumunda olmaktadır. Bunun en belirgin ülke olarak ise Japonya, İsviçre ve Almanya yetişmiş insan kaynağı

bakımından önde gelen ülkelerdir. Bu ülkelerin diğer özelliği de Dünyanın nitelikli ilk 100 yüz üniversitesinde en az 3 yada %3 olan ülkeleridir. Bunun sadece istisnaları ise ABD ve Britanya Birleşik Krallığı sayılabilir. Diğer istisnası ise körfez ülkelerinin doğal kaynaklar bakımından zengin olmaları bu ülkeleri yetişmiş insan kaynağı bakımından zengin etmemiştir. Bilakis insan kaynağının oluşmasına mani olarak fakirleştirmiştir.

Şekil.24. Karşılaştırmalı Dünya ekonomik karmaşıklık indeksi sıralaması görülmektedir [URL 16].

Şekil.25'de ise OECD tarafından seçilmiş ülkelerin gelecekteki ihtiyaçların %60 dan fazlası bilgi teknolojileri ve mühendislik olacağı öngörülmektedir [URL 17]. Gelecek için temel bilimlerden üretilen teknolojiler liderlik yapacaktır. Klasik bilinen teknolojiler gelecekte ülkeler için liderlik getirmeyecektir. Aksine şimdi adı bile duyulmayan bilim ve teknolojiler liderlik getirecektir. Gelecek temel doğa bilimlerine bağlı mühendislik alanında yoğun araştırmalar yapan ülkeler gelecekte lider olacaktır.

Şekil. 25 OECD ülkelerinin gelecek yıllardaki insan kaynağı görülmektedir [URL 17].

Türk Dünyası kuluçka üniversite sistemiyle acil sorunlarını beraber çözebilirler [Yıldırım 2019]. Bunun için de öncelikli alanları belirleyerek ortak üniversiteler, araştırma/uygulama merkezleri ve ortak araştırma grupları kurarak bu sorunları kolaylıkla aşabilirler. Bunun için sadece devletlerin siyasi iradeleri gereklidir. Böylece hem insan kaynağının yetiştirilmesi sorunu çözülür hem de ülkelerin kalkınmaları için araştırma ve geliştirme yapılmış olur. Türk Dünyası ülkeleri arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi için kendi aralarındaki ticaret geliştirebilirler. Özellikle ortak çalışma alanlarındaki ortak üretimi yapılan malların gümrüksüz dolaşımı yapılır ise pazar sıkıntısını bir süreliğine nede olsa çözüleceğini düşünüyoruz.

4. Sonuç Ve Değerlendirme

Bu çalışmada yapılan teknik hesaplamalar, Türkiye kaynak model alınarak yapılmıştır. Bunun nedeni ise diğer ülkelerdeki veriler açık olarak elde edilememesidir. Türkiye'nin %11'lik üniversite mezunu durumu hem de ülkelerin nüfusları dikkate alınarak teknik hesaplamalar yapılmıştır. Genel insan kaynaklarının %75 üretim ve %25 ise AR-GE ve üst düzey yönetici olarak yetiştirilmesi planlanmıştır.

Türk Dünyasının 2050 yılı tahmini nüfusu 214,92 milyon hesaplanmıştır. Genel nüfus 150.000 kişi için lisans öğrenci sayısı 13.125 ve yüksek lisans ve doktora öğrenci sayısı 10.000 ve toplamında 23.123 öğrencilik üniversite kurulmasını önermekteyiz. Bunun için de 1/150.000 oranı için 1433 üniversite ve öğretim üyesi/öğrenci (1/23) oranı içinde 1000 öğretim üyesi, toplamında ise 1.433.000 öğretim üyesine ihtiyaç vardır. Bu şartlar altında 2050 yılına kadar genel nüfusun ortalama üniversite mezunu oranı %28'e yükseleceği tahmin edilmektedir.

Üniversitelerdeki öğretim kalitesinin artırılması ve kritik nüfus oranının yetiştirilmesi için, öğretim üyesinde sınıflamalar yapılmalıdır. Bu sınıflamalar:

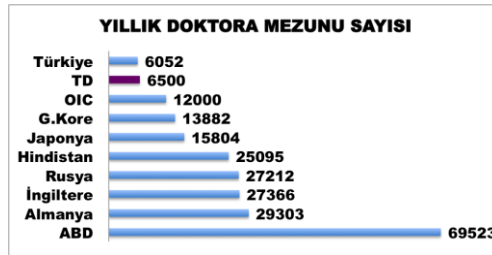
- a. Üst düzeyde teori üretenler,
- b. Çok üst seviyede deneysel çalışanlar ve teoriyi pratik teknolojiye ve ürüne çevirenler,
- c. Üst düzey hem teori üreten hem de üst düzey deneysel çalışan öğretim üyeleridir. Bu tür öğretim üyelerinin sayısı dünyadaki tüm üniversitelerde çok az bulunmaktadır.
- d. Sadece ders verenler.

Üniversitelerin öğretim seviyesinin yükselmesi için özellikle teknik ve uygulamalı alanlarda yukarıda belirlenen öğretim üyesi türlerine ihtiyaç vardır. Bu öğretim üyeleri sayesinde yeni teoremler, buluşlar, icatlar, bilim ve teknoloji bireysel çalışma ile değil kurumsal çalışma ile üretilecektir.

Birinci dünya ülkeleri bu öğretim üyelerinin üç türüne sahip oldukları için sürekli gelişmekte, sürekli bilim ve teknoloji üretmektedirler. İkinci dünya ülkeleri ise yeni teori ve bilim üretmemelerine rağmen var olan teknolojiyi değişik alanlarda uygulamasını yaparak üretim yapmaktadırlar. Böylece ürün çeşitliliği elde etmekte ve

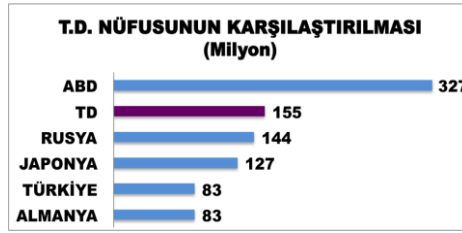
rekabet eden yeni ürünler ihraç etmektedirler. Örneğin akıllı evler, patentlerin bazıları, faydalı modeller ve benzeri pek çok üretim sayılabilir. Üçüncü dünya ve daha alt seviyedeki ülkelerde ise öğretim üyelerinin büyük kısmı ne teoriyi ayrıntılı bilmektedirler nede uygulamayı bilmektedirler. Sadece klasik lisans bilgilerine sahip durumdadırlar. Sonuç olarak sadece ders veren öğretim üyelerinin yetiştirdiği kişiler sadece kurumsal olarak üniversitelerden sadece diploma dağıtımına katılmaktadırlar. İşte üniversitelerin gerçek durumu budur. Bu nedenle deneysel çalışamayan ve pratik yapamayan, ne teori nede pratiği olan insan kaynakları sıkıntısı en üst seviyede bulunmaktadır. Üniversiteler ve AR-GE kuruluşlarının en önemli sorunu budur. Bu sorunların aşılması için en temel sorun da öncelikle üniversitelerin altyapı, laboratuvar problemlerinin lisans ve yüksek lisans seviyesinde çözülmesi ve sonra da öğretim üyesi insan kaynaklarının gerçekçi olarak planlaması yapılmalıdır. Akademik çalışanlar gündelik siyaset politikalarından uzak durmalı ve tutulmalıdır. Siyaset ve politikacılarda akademik camiadan sınırlı danışmanlık hizmetlerinin dışında bu kuruluşları asla zorlamamalıdır. Aksi durumlarda ise üniversiteler günümüzdeki gibi sadece diploma dağıtırlar. Bu durumun sorumlusu da akademik camia değil tam aksine siyaset ve politikanın akademik camiayı şekillendirmek hevesinden geçmektedir. Maalesef bu durum da üçüncü dünya ülkelerinin kanayan yarasıdır. Ne zaman siyaset ve politikacılar, bilim doğrularına saygı duyar ve gerçek bilim adamlarının düşüncelerini ülke şartlarına uygun uygular iseler, o zaman ülkeler kalkınır yükselir sonuç olarak refah toplumu oluşur.

Şekil.27 ise OECD, eğitim kaynaklarından elde edilmiştir. Bu kaynağa göre Türk Dünyası ülkelerinin yıllık doktora mezun sayısı, OECD'sin dışında hesaplanmış tahmini sayısal değerdir [URL 18- Yıldırım 2019]. Çünkü Türk Dünyası ülkelerinin yıllık doktora mezun sayıları elde edilememiştir. Bu nedenle de, Türk Dünyası ülkelerindeki doktoralı insan kaynağı sayısal bilgileri tahmini bir hesaplama yapılmıştır.

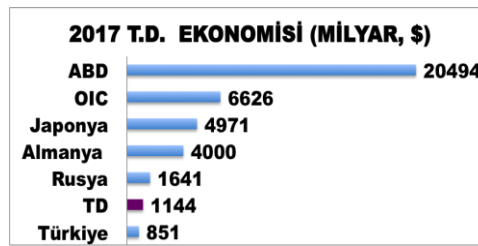

Şekil.27. OECD kaynaklarına göre, Türk Dünyası ülkeleri diğer seçilmiş ülkeler ile yıllık doktora mezunlarının karşılaştırılması. (OIC ve T.D tahmini hesaplamadır) [URL 18- Yıldırım 2019].

Şekil.28 ve Şekil.29'de IMF ve OECD kaynaklarına göre, Türk Dünyası ülkelerinin nüfus ve ekonomik göstergelerinin karşılaştırılması yapılmıştır. Bu kaynaklara göre Türk Dünyası ülkelerinin toplam GDP yıllık gelirleri ABD'nin %5,582 , Almanya'nın %28,6 Japonya'nın ise %23,01 Rusya'nın %69,71 ve Türkiye'nin %134,43 eşittir. Türk Dünyası ülkelerinin ekonomik büyüklüğü Dünyada etkili değildir. ABD nüfusu yaklaşık iki katı, Almanya yarısı ve Rusya toplama yakın ve Japonya nüfusu 4/5 olmasına rağmen ekonomileri güçlüdür.

Şekil.28. Türk Dünyası nüfusunun bazı seçilmiş ülkeler ile karşılaştırılması [Yıldırım 2020].

Şekil.29 OECD, IMF kaynaklarına göre, Türk Dünyası ülkelerin diğer ülkeler ile GDP yıllık gelirlerin karşılaştırılması (TD ve OIC hesaplanmıştır) [Yıldırım 2020].

Türk Dünyasının güncel nüfusu 154,7 milyon ve üniversite sayısı 448 olarak tespit edilmiştir. Türk Dünyası 2050 tahmini nüfusu 214,92 milyon yada kısacası 215 milyon ve üniversite sayısı 1433 olarak önerilmektedir. 2050 yılına kadar Türk Dünyası ülkelerinde 995 yeni üniversiteye ihtiyaç vardır. Bu önerilen sadece üniversite sayısıdır. Bu üniversitelerin sayısından daha önemlisi kalite ve öğretim seviyesi yüksek olmalıdır. Başka bir değerlendirme ile Dünya üniversiteler sıralamasında ilk 10'da 1 teknik üniversite, ilk 20'de ise 1 teknik üniversite diğeri 1 sağlık (tıp yada eczacılık) ve ilk 50'de ise 2 teknik, 2 sağlık, 1 sosyal alandan olmak üzere en az 5 üniversite olmalıdır. Yani Dünyanın en iyi üniversitelerinin ilk 50'sinde 8 nitelikli üniversite Türk Dünyasında olmalıdır. Bu hedef olarak konmalı ve gelecek 30 yıl içerisinde gerçekleşmesi için de tüm imkanlar kullanılmalıdır. Bunun nedeni ise 2019-2020 Dünya üniversite sıralamasında ilk 100'deki ülkeler ve üniversite sayıları yukarıda verilmiştir. Burada da %3,75 kritik nüfus büyüklüğü bu üniversitelerde yetişmektedir. Diğer yönden ise Dünya üniversite sıralamasında ilk 100 üniversitede 4 üniversiteniz yok ise dünyada söz hakkınız da yok anlamına gelmektedir. Bilim ve teknolojideki yenilikler başarılar tesadüfi değildir ve tesadüfi de olamaz.

Ülkeler coğrafi olarak ne kadar yakın olursa olsunlar, bu yakınlık aynı ırk, aynı soy, aynı boy, aynı inanç, aynı dil, aynı sınır ve isterse kardeş olsunlar gidip gelinmedikçe, aralarında ticaret yapılmadıkça, ilişkiler daim sıcak tutulmadıkça diğeri her şey beyhudedir nafi değildir.

KAYNAKLAR

Birleşmiş Milletler 2005 Raporu, Ülkelerin okur-yazar oranları.

Education at a Glance 2015. OECD Indicators.

Education at a Glance 2017. OECD Indicators.

<http://atlas.cid.harvard.edu/rankings>, <https://oec.world/en/rankings/country/eci>, 2020

<http://worldpopulationreview.com/countries/median-age/>-Erişim:11 Temmuz 2019.

IMF 2017 ülkelerin milli gelir raporu.

OIC Economic Outlook (2018), Challenges and Opportunities towards Achieving the OIC-2025, October 2018, **Statistical, Economic and Social Research and Training Centre for Islamic Countries (SESRIC)**.

YILDIRIM Remzi and Mete Gündoğan, (2019) "Model Based Engineering, Optimizing The Higher Education Goals of Turkey's 2050 Using $(2n+1)$ Geometric Ratio Model", **Journal of Turkish Operations Management**, JTOM. 3(1). Pp 259-217,

YILDIRIM Remzi, (2018) "Optimization and the Geometric Ratio Model and Its Application to Higher Education In The Future", **American Journal of Engineering Research (AJER)**, Volume-7, Issue-6, pp-209-214,

YILDIRIM Remzi, Bülent YEŞİLATA, (2020) "OIC Ülkelerinde Yüksek Öğretime Dayalı İnsan Kaynaklarının Analizi ve Planlaması", **Yüksek Öğretim Bilim Dergisi**, Bülent Ecevit Üni. (Kabul edildi) Mart

YILDIRIM Remzi, Samettin GÜNDÜZ, (2018) "Countries' Future Higher Education Structure And Optimizing", **American Journal of Engineering Research (AJER)**, Volume-7, Issue-10, pp-118-138,

Statistical Yearbook on OIC Member Countries (2018), Statistical, Economic and Social Research and Training Centre for Islamic Countries (SESRIC).

T.C. Dışişleri Bakanlığı web:<http://www.mfa.gov.tr>,Erişim 23 Aralık 2019.

World Economic Outlook Database April (2019), IMF, www.imf.org, OECD, oecd.stat.com

www.4icu.org, uniRank, top University-2018.

www.comcec.org. Dünya Sağlık Örgütü Raporu (DSÖ) 2019 Raporuna göre-Erişim: Ortalama insan ömrü

www.oic-oci.org/home/?1an=en

www.sesric.org/oic-ranker.php, Erişim tarihi: Eylül 2019.

TÜRK VE SURIYELİ BEŞ YAŞ ÇOCUKLARIN OYUNLARININ ÇİZİMLERİ YOLUYLA İNCELENMESİ

Doç. Dr. Pınar BAĞÇELİ KAHRAMAN*

Betül ARABACIOĞLU**

ÖZ

Bu araştırmanın amacı okul öncesi eğitim kurumuna devam eden Türk ve Suriyeli beş yaş çocuklarının oyun algılarını ortaya çıkarmaktır. Bu amaç doğrultusunda Türk ve Suriyeli çocukların oyun oynamak istedikleri yerler, oynamak istedikleri kişiler ve oyuncakları incelenmiştir. Türk ve Suriyeli beş yaş çocuklarında oyun algısını karşılaştırılmalı olarak inceleyen bu araştırmada fenomenolojik yaklaşım kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu uygun örnekleme yoluyla belirlenmiştir. Araştırma kapsamına Kilis il merkezinde Suriyeli ve Türk çocukların bir arada eğitim gördüğü bir anaokulu alınmıştır. Çocukların 50'si (%49,5) Türk, 51'i (%50,5) Suriyelidir. Araştırmada görüşmeler yoluyla elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Çocukların çizdikleri ve belirttikleri oyunlar evcilik, yapı-inşaa, hayali ve taklit, doğal malzemelerle oyun ve dışarıda oynanan oyunlar temalarıyla incelenmiştir. Oyuncak türleri temsili oyuncaklar, yapı oyuncakları, yer değiştirme oyuncakları ve eğitsel oyuncaklar olarak belirlenmiştir. Çocuklardan oyun oynamak istedikleri yer, kişi ve oyuncakları içeren bir resim yapmaları istenmiştir ve çizimleri ile ilgili yapılandırılmış görüşme yapıp resimlerin üzerine not edilmiştir. Bu araştırmada Türk ve Suriyeli çocukların oyunları incelenmeye çalışılmıştır. Araştırma sonucunda, çocukların daha çok dış oyun alanlarında oynamayı tercih ettikleri belirlenmiştir. Suriyeli kız çocukların büyük oranda bahçede ve parkta oynamayı, Türk kız çocuklarının ise iç oyun alanlarında oynamayı tercih ettikleri belirlenmiştir. Yapılan bu araştırma sonucunda; Türk kız çocuklarının en fazla tercih ettiği oyun evcilik iken, Suriyeli kız çocuklarının parkta salıncak/kaydırak binmek olduğu saptanmıştır. Ayrıca çocukların temsili oyuncakları daha fazla tercih ettikleri belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Oyun, Türk çocuklar, Suriyeli çocuklar, oyun algıları

INVESTIGATION OF FIVE YEAR OLD TURKISH AND SYRIAN CHILDREN'S PLAY BY EXAMINING THEIR DRAWINGS

ABSTRACT

The purpose of this study is to reveal the play perceptions of five year old Turkish and Syrian children. For this purpose the places where Turkish and Syrian children want to play, whom they want to play with and their toys were examined. Phenomenological approach was used in the research. The study group of the research was determined with an appropriate sampling method. A preschool in which

* Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı, pinarbag@uludag.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-0551-7741

** Milli Eğitim Bakanlığı, betularabacioglu@gmail.com, Orcid ID: 0000-0003-3243-1190

Syrian (f=51, 50,5%) and Turkish (f=50; 49,5%) children are educated together in the city centre of Kilis was included in the study. Within the scope of the research Turkish and Syrian children were asked where they want to play, who they want to play with and which toy they want to play with most and they were asked to draw pictures imagining all these questions and their answers were noted down on their drawings. Data obtained by interviews in the research was analysed with descriptive analysis. The games that children drew and described were examined with themes such as play house, building, imaginary and imitation, playing with natural materials and games played outside. Toy types were determined as representative toys, building toys, educational toys and displacement toys. The games of Turkish and Syrian children were searched. As a result of this study it was determined that children prefer playing in outdoor spaces more. It was determined that Syrian female children prefer in the garden or playground more on the other hand Turkish female children prefer playing in indoor spaces. While playing house is the game Turkish female children preferred mostly, it was determined that Syrian children stated that they prefer swings and slides in the playgrounds. Also it was determined that children mostly preferred representative toys.

Keywords: Play, Turkish children, Syrian children, play perceptions

1. GİRİŞ

Çocuğun öğrenme sürecini etkin bir şekilde gerçekleştiren oyun, amacı olan ya da olmayan, kuralları olan ya da olmayan, onun gelişimini tüm yönüyle destekleyen ve yaşamının önemli bir parçası olarak tanımlanabilmektedir (Baykoç-Dönmez, 1992). Oyun çocuğun hayatta gerekli olan bilgi, beceri ve davranışları öğrenmesini sağlamakla birlikte, insanlarla ilişki kurmasında ve bireylerin farklı rollerini anlamasında etkin rol oynamaktadır. Ayrıca oyun doğumdan itibaren çocuğun birçok duyu organının beraber çalışmasını ve bunun doğal bir sonucu olarak onun dünyayı daha hızlı kavramasını sağlamaktadır (Pehlivan, 2012; Saracho, 1996; Seyrek ve Sun, 2006). Huizinga (2006) da oyunu kültürü üreten ve sürdüren bir etkinlik olarak görmekte ve insanı oyun oynayan insan anlamında Homo Ludens kavramıyla ifade etmektedir. Çocuk içinde yaşadığı kültürü de oyunlarına yansıtmakta ve oyunlarında kültürünü yaşamaktadır. Çocuğun cinsiyeti, yaşı, ailenin sosyo-ekonomik durumu, kültürel özellikler ya da teknoloji gibi faktörler çocukların oyun ve oyuncak tercihlerini etkilemektedir (Aksoy, 2014). Her ne kadar çocukların oynadıkları oyun ve oyuncaklar farklılık gösterse de çocukların ilgilerine göre oyunları farklı şekillerde sınıflandırmak mümkündür. Çocuk oyunları, çocukların bebekler, ev eşyaları gibi oyuncakları temsili kullanarak ana-baba rollerini canlandırdıkları, yemek pişirdikleri, ütü yaptıkları oyunlar olan evcilik oyunları; lego, kil gibi yapı oyuncaklarını kullanarak çeşitli yapılar oluşturdukları ve bozuk araçları tamir ettikleri yapı-inşa oyunları, oyuncaklarıyla insan ya da gerçek nesnelere arasında kravat, polis, asker kıyafetleri gibi materyallerle ya da materyalsiz hayali bir iletişim gerçekleştirdikleri hayali ve taklit oyunları ve içinde yaşadığı doğa ve çevrede var doğal malzemelerle oynanan doğal malzemelerle oyunlar ve bisiklet, top gibi yer değiştirmeyi sağlayan oyun araçları ile dışarıda oynanan oyunlar olmak üzere beş kategoride sınıflandırılmaktadır (Manning ve Sharp, 1977).

Resim yoluyla da çocuğun düşünce şekli, duyguları, çevresiyle olan ilişkileri ve yaşantıları anlaşılabilir. Çocukların çizimleri onların iç dünyalarının bir aynasıdır (Cherney, Seiwert, Dickey ve Flichtbeil, 2006) ve çocuklar, çizimleri aracılığı ile bilinçli ya da bilinçsiz olarak kendilerini ve çevrelerindeki insanları nasıl algıladıklarını göstermektedirler (Çakmak ve Darıca, 2012). Kullandığı beyaz kağıt bir anlamda; çocuğun yaşamı, kağıda çizdikleri ise kendi yaşantılarıdır (Metin Aslan ve Üstün, 2013).

Türkiye’de 3,6 milyonu aşan Suriyeli mültecilerin yaşadığı belirtilmektedir. Kilis ili ise Suriyeli nüfusun en yoğun olduğu illerimizden biridir. Suriye’den Türkiye’ye yapılan bu göçler esnasında insanlar ailelerini, eşyalarını ve hayatlarını geride bırakmak zorunda kalmışlardır (Erdoğan, 2017). Göçle gelen çocukların okul öncesi dönemde psikolojik, eğitim, ekonomik, sağlık, sosyal ve kültürel olarak sorunlar yaşayabildikleri ve bu yaşadıkları sorunların çocuklarda kalıcı davranışsal ve psikolojik problemlere yol açabildiği belirtilmektedir (Anthony, Olu ve Bazza, 2020; Block, Cross, Riggs ve Gibbs, 2014; Erdoğan, 2017; Sirin ve Aber, 2018; Söhn ve Özcan, 2006; Uluocak, 2009). Yeni bir dile, kültürel olarak farklı bir çevreye uyum sağlamada güçlük yaşayan bu çocukların içinde yaşadıkları toplumun özelliklerinin özellikle oyunlarının incelenerek bilinmesinin, onların topluma uyumlarını kolaylaştırmada önemli bir etken olduğu düşünülmektedir. Çocukların aile ve çevre koşullarından etkilendikleri, ailenin bilgi ve becerilerin edinildiği yer olduğu (Sapsağlam ve Ömeroğlu, 2015) ve özellikle okul öncesi dönemde oyunlar yoluyla çocuk hakkında bilgilerin edinilebileceği (Pehlivan, 2016) belirtilmektedir.

Genel olarak çocukların algıları içinde yaşadıkları toplumdan etkilenmektedir. Bu nedenle çocukların oyuna yönelik algılarının bilinmesinin toplumun çocuğa ve oyuna bakışını belirlemede önemli bir etmen olduğu söylenebilir. Dolayısıyla küçük çocukların oyunlarında kültür farklılığının etkili olabileceği görülmektedir. Alan yazın incelendiğinde, Türkiye’de (Erbay ve Durmuşoğlu Saltalı, 2012; Erden ve Alisinanoğlu, 2002; Koçyiğit ve Baydilek, 2015; Pilten ve Pilten, 2013; Sapsağlam, 2018; Tuğrul, Metin Aslan, Ertürk ve Altınkaynak, 2014; Yılmaz ve Pala, 2019) oyuna yönelik çocuk, aile ve öğretmen görüşlerinin ele alındığı ilgili çeşitli çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Ördem ve Yıldız (2018) ilkökul 3. Sınıf çocuklarının oyun kavramına ilişkin algılarını Bir Adam Çiz Testiyle belirlemeye çalışmışlardır. Ayrıca Kesicioğlu, Hacıbrahimoğlu ve Aktaş (2019) çocukların çizimleri yoluyla oyun algılarını incelemişlerdir. Duman ve Temel (2011) ise Türk ve Amerikalı çocukların; Gülay Ogelman, Aytaç, Erol, Erdentuğ, Yolaç ve Özbilenler (2019) Türk ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti vatandaşı çocukların, Bayar Çelebi (2007) ise Türk ve Azerbaycanlı çocukların oyun davranışlarını incelemiştir. Ancak Türk çocukları ile Suriyeli çocukların oyun algılarının resimleri yoluyla incelendiği bir çalışmaya ulaşılamamıştır.

Ailelerin çocukları doğmadan önce Türkiye’ye geldiği düşünüldüğünde; kültürlerin kaynaşmaya başladığı da düşünülebilmektedir. Ancak Kilis ilinde çok sayıda Suriyelinin bir arada yaşadığı da göz ardı edilmemelidir. Bu açıdan aynı ili hatta aynı okulu paylaşan bu iki farklı kültürün oyunlarında da farklılıkların görüleceğinden yola çıkarak, çalışmanın alan yazına katkı sağlayacağı ve gelecek çalışmalara rehberlik edebileceği düşünülmektedir. Bu araştırmmanın amacı okul öncesi eğitim kurumuna

devam eden Türk ve Suriyeli beş yaş çocuklarının oyun algılarını ortaya çıkarmak ve benzerlik ve farklılıkları karşılaştırmaktır.

2. YÖNTEM

Bu araştırma, Türk ve Suriyeli beş yaş çocuklarında oyun algısını karşılaştırılmalı olarak inceleyen nitel bir çalışmadır. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden, bireylerin bir kavrama ilişkin algılarını, hislerini, betimlemelerini ve görüşlerini ortaya çıkarmayı amaçlayan fenomenolojik (olgu bilim) yaklaşım kullanılmıştır (Patton, 2014). Bu desende bir fenomen (olgu) ele alınmakta ve bireylerin kendi bakış açılarıyla bu olgulara yönelik algılarının ve deneyimlerinin belirlenmesi yoluna gidilmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2006; Saban ve Ersoy, 2016). Bu araştırmada çocukların çizimlerinden yola çıkarak olgu olarak ele alınan oyuna ilişkin deneyim ve algılarının karşılaştırmalı olarak belirlenmesi amaçlanmıştır. Çocukların algılarının belirlenmesinde resim çiz ve anlat tekniği kullanılmıştır. Araştırmacı objektif değerlendirme yapabilmek için çocukla resim çizdikten görüşmüş ve not almıştır.

2.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu uygun örnekleme yoluyla belirlenmiştir. Uygun örneklemede araştırmacılar, kolaylıkla erişilebilen, araştırma kapsamına girmeyi kabul eden kişileri araştırmaya dahil etmektedirler (Johnson ve Christensen, 2014). Araştırma 2018-2019 eğitim öğretim yılında Kilis il merkezinde Suriyeli ve Türk çocukların bir arada eğitim gördüğü bir anaokulunda uygulanmıştır. Araştırma kapsamına alınan çocukların 50'si (%49,5) Türk, 51'i (%50,5) Suriyelidir. Türk çocukların 24'ü (%48) kız, 26'sı (%52) erkek; Suriyeli çocukların 32'si (%62,75) kız, 19'u (%37,25) erkektir.

Tablo 1. Araştırma Kapsamına Alınan Çocukların Uyruk Ve Cinsiyetlerine Göre Demografik Bilgiler

Demografik Bilgiler	Uyruk														
	Türkiye				Suriye				Toplam				Genel Toplam		
	Cinsiyet		Cinsiyet		Cinsiyet		Cinsiyet		Cinsiyet		Cinsiyet		Cinsiyet		
	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	f	%	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	
Yok	1	4,7	1	3,85	5	15,6	2	10,5	9	16,1	3	5,5	12	11,88	
İlkokul	7	29,2	10	38,5	13	40,6	10	52,6	20	35,7	20	36	40	39,6	
Anne Eğitim Düzeyi	Lise	4	16,7	7	26,9	7	21,9	2	10,5	11	19,6	9	16	20	19,8
Ön lisans	2	8,3	1	3,85	1	3,13	1	5,26	3	5,36	2	3,6	5	4,95	
Lisans	10	41,7	7	26,9	6	18,8	4	21,1	16	28,6	11	20	27	26,73	
Toplam	24	100	26	100	32	100	19	100	56	100	55	100	101	100	
Anne Sağ	24	100	26	100	31	96,9	19	100	54	96,4	46	102	100	99,01	

yaşama durumu	Sağ değil	0	0	0	0	1	3,13	0	0	1	1,79	0	0	1	0,99
	Toplam	24	100	26	100	32	100	19	100	56	100	45	100	101	100
Baba yaşama durumu	Sağ	20	83,3	26	100	8	25	8	42,1	28	50	35	78	63	62,38
	Sağ değil	4	16,7	0	0	24	75	11	57,9	24	42,9	11	24	38	37,62
	Toplam	24	100	26	100	32	100	19	100	56	100	45	100	101	100

Tablo 1’de görüldüğü gibi araştırma kapsamına alınan çocukların %39,6’sının annesi ilkökul, %26,7’sinin annesi lisans mezunudur. Çocukların annelerinin %99’u sağken, babaların 37,6’sı sağ değildir. Araştırma kapsamına alınan çocukların hepsi Türkiye doğumludur ve daha önce okul öncesi eğitim almamışlardır.

2.2. Veri Toplama Aracı

Araştırmada araştırmacılar tarafından hazırlanan bir değerlendirme formu kullanılmıştır. Formun ilk bölümünde çocuğun cinsiyeti, yaşını, baba ve annenin yaşama durumunu içeren kişisel bilgiler ile yer almaktadır. İkinci bölümünde çocukların görüşlerini almak amacıyla yarı yapılandırılmış görüş formu oluşturulmuştur. Bu bölümde “Nerede oyun oynamak istersiniz?”, “Kiminle oynamak istersiniz?”, “En çok hangi oyuncakla oynamak istersiniz?”, “Hangi renkler kullanılmış?” soruları yer almaktadır. Çocuklar resimlerini çizdikten sonra, onlarla görüşme yapılmış ve sorulara verdikleri cevaplar resimlerinin arkasına not edilmiştir.

2.3.Uygulama

Okul öncesi dönem çocukları genel olarak bir konu hakkında konuşmak istemezler. Onlarla yapılan araştırmaların en zor noktalarından biri bir konu hakkında onlardan bilgi almaktır. Ancak bir konu hakkında resim çizmeleri istendiğinde ya da onlarla oyun oynandığında kendilerini daha rahat ifade edebilirler. Bu nedenle çocukların algılarının, hislerinin, deneyimlerinin belirlenmesinde resim çiz ve anlat tekniği en etkili yöntemlerden biridir. Bu teknikte araştırmacının objektif değerlendirme yapabilmesi için çocukla, resim çizdikten sonra resimle ilgili görüşmesi ve notlar alması beklenmektedir (Ersoy ve Türkkkan, 2009). Bu araştırmada, araştırma kapsamına alınan Kilis ili okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden Türk ve Suriyeli çocuklara “Nerede oyun oynamak istersiniz?”, “Kiminle oynamak istersiniz?”, “En çok hangi oyuncakla oynamak istersiniz?”, soruları yöneltmiş ve bunları hayal ederek resim çizmeleri istenmiştir. Çocuklar resim yaparken kullanacakları malzemeler açısından serbest bırakılmıştır. Daha sonra çocuklara çizdikleri resimlerde kimi, nereyi ve hangi oyuncak ya da oyuncakları çizdikleri sorulmuş ve resimlerin üzerine not edilmiştir. Araştırmacılarından biri, sınıf öğretmenleri ile birlikte sınıflara girerek çalışmayı uygulamıştır. Çocukların resimlerini bitirmeleri için herhangi bir zaman sınırlaması konmayarak, bitirmeleri beklenmiştir. Resimlerin yapılması ve bireysel görüşmeler yaklaşık 30 dakika sürmüştür. Çocukların tümüne yönerge aynı anda uygulanmıştır. Sınıf içerisinde masalar ayrı ayrı yerleştirilmiş ve çocukların birbirlerinden mümkün

olduğunca uzak olmalarına dikkat edilmiştir. Sınıf öğretmeni ile sınıflara girildiği için sınıf kontrolü daha kolay sağlanmıştır.

Araştırmanın gerçekleştirilmesinde 2018-2019 yılı Güz döneminde Kilis ili İl Millî Eğitim Müdürlüğünden gerekli izin alınmış ve gönüllü olan okulda, gönüllü öğretmenlerle araştırma gerçekleştirilmiştir. Çocuklara resim çizilip, resimle ilgili konuşulacağı belirtilmiş ve katılmak isteyip istemedikleri sorulmuştur. Çocukların hepsi çalışmaya katılmış olup isimleri alınmamıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmada görüşmeler yoluyla elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Betimsel analizde elde edilen veriler daha önceden belirlenen temalara göre düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde sunulmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Bu araştırmada çocukların çizimlerinden elde edilen veriler önceden belirlenmiş olan temalar altında kodlanmıştır. Kodlamalar, ilk önce tablo halinde yerleştirilmiş ve sonra yorumlanmıştır. Ayrıca bu çalışmada çocukların çizdikleri resimlerden örnekler verilmiştir. Güvenirliliği sağlamak amacıyla, iki araştırmacı tarafından resimler anlam ve içerik bakımından ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Daha sonra incelemeler bir araya getirilmiş ve karşılaştırmada bulunularak görüş ayrılıkları dikkate alınmış ve görüş birliği belirlenerek hesaplama yoluna gidilmiştir. Uzmanlar arası genel uyuma katsayısı .83,5 olarak belirlenmiştir. Çocukların çizdikleri resimlerin saklı tutulması ve gerektiğinde paylaşılabilir olması çalışmanın güvenirliliğinin bir diğer kanıtıdır.

Resimler incelenirken konunun çocuk tarafından nasıl algılandığı ve yansıtıldığı üzerinde durulmuş, estetiğe dikkat edilmemiştir. Çocukların çizdikleri ve belirttikleri oyunlar Manning ve Sharp'ın (1977) oyun kategorisi göz önünde bulundurularak temalaştırılmıştır. Buna göre oyunlar evcilik, yapı-inşa, hayali ve taklit, doğal malzemelerle oyun ve dışarıda oynanan oyunlar temalarıyla incelenmiştir. Oyuncak türleri de evcilik oyunlarında kullanılan bebek, ütü gibi temsili oyuncaklar, yapı inşa oyunlarında kullanılan lego, blok gibi yapı oyuncakları ev dışı oyun alanlarında tercih edilen scooter (ittirgit), bisiklet gibi yer değiştirme oyuncakları olarak sınıflandırılmıştır. Kitaplar da eğitsel oyuncak teması altında ele alınmıştır. Resimlerde kullanılan renklerin çeşitliliği de ayrıca incelenmiştir. Bu çalışmada, Türk- Suriyeli olması ve cinsiyetlere göre görüş ve algıların ortaya konulması amaçlandığı için frekans yüzde dağılımından yararlanılmıştır. Çocukların resimlerinde yer alan her bir nesne ayrı ayrı kodlanmıştır. Bir çocuk hem yapı oyuncakları hem de temsili oyuncaktan bahsettiyse ayrı kod verilmiş ve frekans olarak eklenmiştir. Örneğin resminde kırmızı ve maviyi kullanmayı tercih eden bir çocuk hem kırmızı hem de maviyi tercih ediyor şeklinde kodlanmış ve bu durum frekans olarak yansıtılmıştır.

3. BULGULAR

Tablo 2'de araştırma kapsamına alınan çocukların oyun oynamak istedikleri yerlere ilişkin bilgiler verilmiştir.

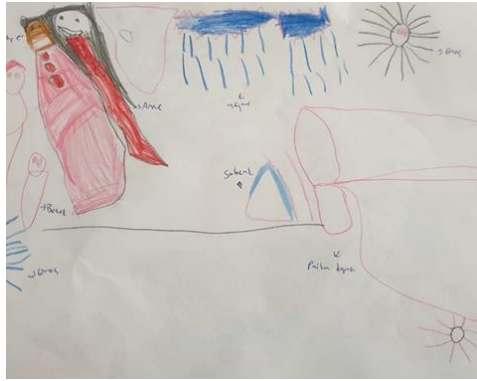
Tablo 2. Araştırma Kapsamına Giren Çocukların Oyun Oynamak İstedikleri Yerler

Tema	Kodlar	Türk-Kız		Türk-Erkek		Suriyeli-Kız		Suriyeli Erkek	
		f	%	f	%	f	%	f	%
Dış Oyun Alanları	Park	9	100	10	71,4	12	44,4	4	25
	Bahçe	0	0	0	0	14	51,9	2	12,5
	Dağ	0	0	0	0	0	0	3	18,75
	Sokak	0	0	0	0	1	3,7	3	18,75
	Futbol sahası	0	0	2	14,3	0	0	3	18,75
	Havuz	0	0	1	7,14	0	0	1	6,75
	Hayvanat bahçesi	0	0	1	7,14	0	0	0	0
	Toplam	9	100	14	100	27	100	16	100
İç Oyun Alanları	Dramatik Oyun Merkezi	6	40	0	0	0	0	0	0
	Ev	4	26,7	3	21,4	5	100	7	100
	Kitap Merkezi	2	13,3	0	0	0	0	0	0
	Okul	2	13,3	4	28,6	0	0	0	0
	Çatı(Dam/Teras)	1	6,7	0	0	0	0	0	0
	Blok merkezi	0	0	6	42,9	0	0	0	0
	Çadır	0	0	1	7,14	0	0	0	0
	Toplam	15	100	14	100	5	100	7	100

Tablo 2’de görüldüğü gibi; çocuklar dış oyun alanları temasında sekiz, iç oyun alanları temasında ise yedi farklı kod belirtmişlerdir. Dış oyun alanlarında oynamayı tercih ettiğini belirten 9 Türk kız çocuğunun tamamı, Türk erkek çocukları %70 (f=10), Suriyeli kız çocukları %44,4 (f=12) ve Suriyeli erkek çocukları %25 (f=4) oranında parkta oynamak istediklerini belirtmişlerdir. Suriyeli kız çocuklar %51,9 (f=14) ve Suriyeli erkek çocuklar %12,5 (f=2) oranında bahçede oynamak istediklerini ifade ederlerken, Türk çocuklar bahçeyi tercih etmemişlerdir. İç oyun alanlarında oynamayı tercih eden Türk kız çocuklar %26,7, Türk erkek çocuklar %21,4 oranında evde oynamayı istediklerini belirtirken, Suriyeli kız ve erkek çocukların tamamı evde oynamak istediklerini ifade etmişlerdir.

Resim 1. Erkek arkadaşıyla parkta oynamayı seven Türk kız çocuğun çizimi

Resim 2. Arkadaşlarıyla parkta oynamayı seven Suriyeli kız çocuğun çizimi

Tablo 3. Araştırma Kapsamına Giren Çocukların Oyun Oynamak İstedikleri Kişiler

Tema	Kod	Türk Kız		Türk Erkek		Suriyeli-Kız		Suriyeli Erkek	
		f	%	f	%	f	%	f	%
Akran	Arkadaş	20	80	22	81,5	13	40,6	8	33,3
	Kuzen	1	4	1	3,7	0	0	1	4,17
Yalnız	Yalnız	1	4	1	3,7	1	3,12	4	16,7
Ebeveyn	Anne	1	4	1	3,7	6	18,8	2	8,33
	Baba	0	0	0	0	2	6,25	2	8,33
	Kardeş	2	8	2	7,4	8	25	4	16,7
Kardeş	Abla	0	0	0	0	2	6,25	0	0
	Ağabey	0	0	0	0	0	0	3	12,5
	Toplam	25	100	27	100	32	100	24	100

Tablo 3'te görüldüğü gibi; çocukların oynamak istedikleri kişilere ilişkin çizimleri sonucunda akran, ebeveyn, kardeş ve yalnız olmak üzere dört farklı tema

oluşturulmuştur. Türk kız çocukları %80 (f=20), Türk erkek çocukları %81,5 (f=22), Suriyeli kız çocukları %40,6 (f=13) ve Suriyeli erkek çocukları %33,3 (f=8) oranında arkadaşlarıyla oynamak istediklerini belirtmişlerdir. Yapılan bu araştırmada 3 erkek (1 Suriyeli, 2 Türk) ve 1 Türk kız çocuğun karşı cinsten arkadaşıyla oynamayı tercih ettikleri belirlenmiştir.

Tablo 4. Araştırma Kapsamına Giren Çocukların Oynamak İstedikleri Oyunlar

Tema	Kod	Türk Kız		Türk Erkek		Suriyeli Kız		Suriyeli Erkek	
		f	%	f	%	f	%	f	%
Evcilik Oyunları	Evcilik	6	42,9	0	0	0	0	0	0
Yapı-İnşa Oyunu	Lego/Blok	2	14,3	3	30	4	14,3	7	31,8
Hayal ve Taklit Oyunu	Resim	1	7,14	0	0	0	0	0	0
	Araba	1	7,14	0	0	0	0	0	0
Doğal Malzemelerle Oyun	Toprak	1	7,14	1	10	0	0	3	13,6
	Parkta salıncak/kaydırak binmek	5	35,7	2	20	17	60,7	5	22,7
	Top oyunu	3	21,4	2	20	2	7,1	2	9
	Saklambaç	0	0	0	0	5	17,9	0	0
Dışarıda Oynanan Oyunlar	Futbol	0	0	0	0	0	0	3	13,6
	Yüzme	0	0	2	20	0	0	1	4,5
	Uçurtma	0	0	0	0	0	0	1	4,5
	Toplam	14	100	10	100	28	100	22	100

Tablo 4'te görüldüğü gibi Türk kız çocukları %42,86 oranında evcilik oynamayı, %35,7 oranında parkta salıncak/kaydırak binmeyi ve %21,43 oranında top oynamayı tercih ederken, Suriyeli kız çocukları %60,7 oranında parkta salıncak/kaydırak binmeyi ve %17,9 oranında saklambaç oynamayı tercih etmektedirler. Türk erkek çocukları ise %30 oranında lego oynamayı, %20 oranında ise top oynamayı ve parkta salıncak/kaydırak binmeyi, Suriyeli erkek çocukları da %31,8 oranında lego oynamayı, %22,7 oranında parkta salıncak/kaydırak binmeyi ve %13,6 oranında toprak oynamayı futbolu tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

Resim 3. Kardeşiyle çatıda (dam/teras) oynamayı seven Türk kız çocuğunun çizimi

Resim 4. kardeşiyle havuzda yüzmeyi seven Suriyeli erkek çocuğun çizimi

Tablo 5. Araştırma Kapsamına Giren Çocukların Oynamak İstedikleri Oyuncaklar

Tema	Kod	Türk-Kız		Türk-Erkek		Suriyeli-Kız		Suriyeli Erkek	
		f	%	f	%	f	%	f	%
Temsili Oyuncaklar	Bebek	9	47,4	0	0	3	30	0	0
	Örümcek adam	0	0	0	0	0	0	1	4,5
	Hayvan oyuncakları	2	10,5	1	7,1	1	10	0	0
	Uçak	0	0	1	7,1	0	0	1	4,5
	Top	3	13,6	0	0	2	20	2	9
	Araba	1	5,3	8	57	0	0	8	34,8
	Trafik işaretleri	0	0	0	0	0	0	2	9
Yapı Oyuncakları	Lego/Blok	2	10,5	3	21,4	4	40	7	30,4
	Oyun hamuru	0	0	1	7,1	0	0	0	0
Yer Değiştirme	Motor	0	0	0	0	0	0	1	4,5

Oyuncakları	İttir git(Scooter)	0	0	0	0	0	0	1	4,5
Eğitsel Oyuncak	Kitap	2	10,5	0	0	0	0	0	0
	Toplam	19	100	14	100	10	100	23	100

Tablo 5'te görüldüğü gibi; çocukların oynamayı istedikleri oyuncaklar temsili, yapı, yer değiştirme ve eğitici oyuncak temalarına ayrılmıştır. Türk kız çocukları %47,4 (f=9) oranında bebek, %13,6 (f=3) oranında top; Suriyeli kız çocukları %40 (f=4) oranında lego/blok, %30 (f=3) oranında bebek ile oynamak istediklerini belirtmişlerdir. Türk erkek çocukları ise %57 (f=8) oranında araba, %21,4 (f=3) oranında lego/ blok; Suriyeli erkek çocukları da %34,8 (f=8) oranında araba,%30,4 oranında lego/blok ile oynamayı istediklerini belirtmişlerdir.

Tablo 6. Araştırma Kapsamına Giren Çocukların Resimlerinde Kullandıkları Renkler

Renk kullanma	Türk-Kız		Türk- Erkek		Suriyeli-Kız		Suriyeli- Erkek	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Tek renk	4	17,4	12	42,9	4	14,3	2	7,1
Çok renk	19	82,6	16	57,1	24	85,7	26	92,9
Toplam	23	100	28	100	28	100	28	100

Tablo 6'da görüldüğü gibi; çocukların kullandıkları renkler tek ve çok renk temalarına ayrılmıştır. Çocukların genel olarak çok renk kullanmayı tercih ettikleri belirlenmiştir.

Tablo 7. Araştırma Kapsamına Giren Çocukların Kullanmayı Tercih Ettikleri Renkler

Renk	Türk-Kız		Türk-Erkek		Suriyeli-Kız		Suriyeli-Erkek	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Mavi	14	16,87	13	19,12	21	16,03	19	16,7
Sarı	13	15,7	7	10,3	16	12,21	14	12,3
Kırmızı	11	13,3	4	5,9	14	10,7	13	11,4
Mor	11	13,3	3	4,4	14	10,7	6	5,3
Pembe	10	12,04	5	7,4	21	16,03	8	7,02
Yeşil	9	10,8	8	11,7	13	9,9	19	16,7
Siyah	6	7,2	8	11,8	12	9,2	9	7,9
Kahve	5	6,02	13	19,11	11	8,4	11	9,6
Ten rengi	2	2,4	1	14,7	0	0	0	0

Turuncu	1	1,2	6	8,8	9	6,9	15	13,2
Beyaz	1	1,2	0	0	0	0	0	0
Toplam	83	100	68	100	131	100	114	100

Tablo 7’de görüldüğü gibi; çocukların renk kullanım oranları kodlanmıştır. Buna göre; Türk kız çocuklarının 83, erkek çocukların 68; Suriyeli kız çocukların 131, erkek çocukların ise 114 oranında renk kullanmayı tercih ettikleri görülmektedir. En çok kullanmayı tercih edilen renklerin mavi, sarı ve kırmızı olduğu belirlenmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Türk ve Suriyeli çocukların oyuna yönelik algılarının incelendiği bu araştırma sonucunda, çocukların daha çok dış oyun alanlarında oynamayı tercih ettikleri belirlenmiştir. Dış oyun alanlarında en çok tercih edilen yer parklarken, iç oyun alanlarında ev en çok tercih edilen yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Suriyeli kız çocukların büyük oranda bahçede ve parkta oynamayı, Türk kız çocuklarının ise iç oyun alanlarında oynamayı tercih ettikleri belirlenmiştir. Ayrıca yapılan bu araştırma sonucunda; Türk kız çocuklarının en fazla tercih ettiği oyun evcilik iken, Suriyeli kız çocuklarının parkta salıncak/kaydırak binmek olduğu belirlenmiştir. Türk ve Suriyeli erkek çocukların da en çok tercih ettikleri oyunun parkta salıncak/kaydırak binmek olduğu saptanmıştır. Bu araştırma sonucuna paralel olarak Kesicioğlu, Hacıibrahimoğlu ve Aktaş (2019) da çocukların oyun çizimlerinde park oyuncaklarına yer verdiklerini belirlemişlerdir. Erdoğan, Haktanır, Köksal Akyol ve Çakır İlhan (2004) yaptıkları araştırma sonucunda Türk kız çocukların daha çok kapalı alanları tercih ettiklerini belirlemişlerdir. Can Yaşar, Uyanık Aktulun, Hamiden Karaca ve Teke (2018) okul öncesi eğitimin Suriyeli çocukların gelişimlerine etkisini inceledikleri çalışmada annelerle görüşme yapmışlar ve annelerin ev ortamında kadınların ve kız çocuklarının oyun oynamalarının kendi kültürlerinde kabul edilen bir davranış olmadığını ifade ettiklerini belirlemişlerdir. Bu durumda Suriyeli kız çocukların daha çok dış alana yönelmesine sebep oluyor olabilir. Bu araştırma sonucunda Türk ve Suriyeli kız çocukların tercih ettikleri alanların farklı olmasının nedeninin kültürel farklılıklar ya da yaşantı farklılığı olabileceği düşünülmektedir.

Bu araştırma sonucunda çocukların çoğunluğunun aynı cinsiyetten arkadaşlarıyla oynamayı tercih ettikleri saptanmıştır. Yapılan diğer araştırmalar da 61-72 aylık Türk çocukların daha çok kendi cinsiyetinden arkadaşlarıyla oynamayı tercih ettiklerini belirlemişlerdir (Kesicioğlu, Hacıibrahimoğlu ve Aktaş, 2019; Yavuzer, 2016). Ancak bu araştırma sonucunda Suriyeli çocukların ebeveynleriyle oynamayı da yüksek oranda tercih ettikleri de saptanmıştır. Uzun ve Bütün (2016) Suriyeli çocukların dil problemi yaşadıklarını ve bu nedenle akranlarının çoğunlukla onlarla oynamak istemediklerini ve oyunlarında yalnız kaldıklarını ifade etmektedir. Çakan, Mercan ve Uzun (2018) da Suriyeli çocukların oyunlarının cinsiyet, mizaç ve oyun zevkinden etkilendiğini ancak Suriyeli çocukların beraber oynama eğilimi sergilediklerini belirtmektedirler. Bu durumda Suriyeli çocukların okul dışında ebeveynleri ile oynamayı tercih etmeleri de olağan karşılanabilmektedir. Nitekim yapılan araştırmalar Suriyeli

çocukların dil problemi yaşadıklarını ve bu nedenle okulda da dışlandıklarını göstermektedir (Sirin ve Rogers Sirin; Özger ve Akansel, 2019).

Çocukların temsili oyuncakları daha fazla tercih ettikleri belirlenmiştir. Kız çocukların çoğunlukla bebek, erkek çocukların ise araba ile oynamayı tercih ettikleri saptanmıştır. Bu araştırma sonucunda Türk ve Suriyeli çocukların cinsiyet rollerine özgü olarak yetiştirildiği söylenebilir. Yine farklı kültürlerde yapılan diğer araştırmalarda da çocukların cinsiyetlerine bağlı olarak oyuncak tercihinde buldukları ve ebeveynlerin de bu konuda önemli bir faktör olduğu belirlenmiştir (Adak Özdemir ve Ramazan, 2012; Alexander, 2006; Bağçeli Kahraman ve Arabacıoğlu, 2018; Bağçeli Kahraman ve Başal, 2011; Frost, Wortham ve Reifel, 2008; Gülay Ogelman ve ark., 2019; Karaman ve Köksal Akyol, 2011; Özyürek, 2019; Panarese, 2015; Pilten ve Pilten, 2013). Bu durumda toplumların çocuk yetiştirmede genel olarak kız ve erkeklere özgü yetiştirme tarzları uyguladıkları söylenebilir.

Ancak bu araştırma sonucundan farklı olarak yapılan araştırmalar çocukların çizimlerinde ve görüşlerinde oyun materyallerine yer verdikleri kadar teknolojik aletlere de yer verdiklerini belirlemişlerdir (Clements, 2004; Fjørtoft, 2001; Karaman ve Köksal Akyol, 2011; Kesicioğlu, Hacıbrahimioğlu ve Aktaş, 2019; Ördem ve Yıldız, 2018). Sapsağlam (2018) bu durumun nedeninin çocukların yaşları yükseldikçe elektronik aletlerle oynanan oyunlara erişiminin kolaylaşması olduğunu ifade etmektedir. Nitekim Akçay ve Özcebe (2012), çocukların yaşları büyüdükçe bilgisayar oyunları oynama sürelerinin arttığını belirtmektedirler. Bu durum çocukların boş zaman etkinliklerinin sokaktan eve kaydığını göstermekle birlikte, doğru kullanılmadığında teknolojinin çocukların davranışlarını olumsuz etkileyebileceği de söylenebilmektedir. Bu araştırma sonucunda çocukların teknolojik aletlere yer vermemeleri ve dış oyun alanlarını daha çok tercih etmeleri çocukların oyundan uzaklaşmaması adına sevindiricidir. Ancak teknolojiden uzak olmaları yenilikleri göremediklerinin de bir göstergesi olabilir. Bu durumda okulların ve ailelerin teknolojiye ihtiyaçları olabilir. Yapılan araştırmalar Suriyeli göçmenlerin bulunduğu ülkelerdeki devlet okullarının daha sınırlı imkânlarla sahip olduklarını, özellikle araç-gereç ve materyallerde sorunlar yaşandığını göstermektedir (Sirin ve Rogers Sirin, 2015; Watkins ve Zyck, 2014). Ayrıca Suriye'den göçle gelen ailelerin yoksullukla karşı karşıya kaldıkları da ifade edilmektedir (İkizoğlu, Dölek ve Çiftçi, 2007). Nitekim okulun bulunduğu bölge de düşük sosyo-ekonomik düzeyde ailelerin yaşadığı bir bölge olarak belirtilmektedir. Bu nedenle çocukların genel olarak tablet, telefon gibi teknolojik aletlere ulaşamamaları normal karşılanmaktadır.

Türk ve Suriyeli çocukların çok renk kullanmayı tercih ettikleri ve en çok tercih edilen renklerin mavi, sarı ve kırmızı olduğu saptanmıştır. Ördem ve Yıldız (2018) 3. Sınıf çocuklarının oyun algılarını belirlemeyi amaçladıkları araştırmada en çok kullanılan renklerin mavi, sarı ve pembe olduğunu belirlemişlerdir. Karaman ve Köksal Akyol (2011) çocukların genellikle çizdikleri oyuncakları boyama eğiliminde olduklarını ve bu durumun cinsiyete göre değişmediğini belirtmektedirler.

Çocukların oynadıkları oyunlar, kültürden etkilenmekte ve kültürlerde oyun açısından ortak ya da farklı noktalar da bulunabilmektedir (Gülay Ogelman ve Ersan, 2014; Trawick Swith, 2013). Nitekim Gülay Ogelman ve arkadaşları (2019) Türk ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti vatandaşı çocukların oyunlarını incelediği araştırmada

oyunların genel olarak birbirine benzediğini belirlemişlerdir. Yine Bayar Çelebi'nin (2007) Türk ve Azerbaycan çocuklarıyla yaptıkları araştırma sonucunda oyunlarında farklılıklar olmadığı belirlenmiştir. Ancak Farver, Kim ve Lee-Shin, (2000) Amerikalı ve Koreli çocukların oyunlarında farklılıkların olduğunu ve Koreli çocukların daha az sosyo-dramatik oyunlar oynadıklarını belirlemişlerdir. Ayrıca Duman ve Temel (2011) Türkiye ve Amerika'da anasınıfına devam eden çocukları gözlemledikleri araştırmada çocukların oyunlarında benzerlikler olsa da uygulanan programa ve yaşanılan kültüre bağlı farklılıklar olduğunu belirlemişlerdir. Bu araştırmada Türk ve Suriyeli iki farklı kültürde yetişen, ancak aynı ülkede yetişen çocukların oyunları araştırılmaya çalışılmıştır. Yapılan araştırmalarda görüldüğü gibi çocukların oyunlarında kültürler arası farklılıklar ya da benzerlikler olabilmektedir. Bu araştırmada da çocukların oyunlarında farklılıklar gözlemlense de benzerliklerin daha fazla olduğu belirlenmiştir. Çocukların aynı bölgede doğmalarının da oyun algılarının benzer olmasında etkisi olduğu düşünülmektedir. Ancak kız çocuklarının tercih ettikleri oyun alanlarının farklı olması, çocukların aile yaşantılarının farklılığından kaynaklanıyor olabilir.

Türk ve Suriyeli okul öncesi dönem çocuklarının oyun algılarının belirlenmeye çalışıldığı bu araştırmanın sonuçlarından yola çıkılarak aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

- Bu araştırma Kilis ilinde bir anaokulunda gerçekleştirilmiştir. Farklı illeri de içine alan Türk ve Suriyeli çocukların oyun algılarını belirlemeye yönelik kapsamlı bir çalışma yapılabilir.
- Bu araştırmada Türk ve Suriyeli çocukların oyun algıları çizdikleri resimler yoluyla belirlenmeye çalışılmıştır. Gözlem tekniği ile çocukların oyunlarıyla ilgili bilgi toplanarak daha derinlemesine bilgi edinilebilir.
- Araştırma sonucunda Türk ve Suriyeli çocukların kendi cinsiyetindeki çocuklarla oynamayı tercih ettikleri belirlenmesine rağmen Suriyeli çocukların ebeveynleriyle de oynamayı tercih ettikleri belirlenmiştir. Bu durumun nedeninin derinlemesine belirlenmesinin ve çocukların sağlıklı sosyalleşmeleri için gerekli önlemlerin alınmasının önemli olduğu düşünülmektedir.
- Çocukların resimlerinde teknolojik aletleri çizmemeleri her ne kadar sevindirici de olsa, teknolojik aletlerden mahrum kalmamaları da gerekmektedir. Suriyeli çocukların devam ettikleri okullardaki teknolojik aletlerin kullanımına yönelik araştırmaların yapılması gerektiği de düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

ADAK ÖZDEMİR, Atiye & RAMAZAN, Oya (2012), "Oyuncağa Çocuk, Anne Ve Öğretmen Bakış Açısı." *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 1-16.

AKÇAY, Duygu, & ÖZCEBE, Hilal (2012), "Okul Öncesi Eğitim Alan Çocukların Ve Ailelerinin Bilgisayar Oyunu Oynama Alışkanlıklarının Değerlendirilmesi." *Çocuk Dergisi*, 12(2), 66-71.

AKSOY, Ayşe Belgin (2014), “Erken Çocukluk Döneminde Oyun ve Oyunun Gelişimsel Katkıları.” A. B. Aksoy ve H. Dere Çiftçi (Ed.). **Erken Çocukluk Döneminde Oyun** içinde, Ankara: Pegem Akademi,2-17.

ALEXANDER, G. M. (2006), “Associations Among Gender-Linked Toy Preferences, Digit Ratio, And Spatial Ability: Evidence From Eye-Tracking Analysis”. **Arch. Sex. Behav.**, 32, 699–709

ANTHONY, K. I., OLU, O. I.ve BAZZA, M. B. (2020), “ Migration and Children”. **Villanova Journal of Social Sciences, Arts and Humanities**, 2(1), 91-95.

BAĞÇELİ KAHRAMAN, Pınar, ve ARABACIOĞLU, Betül (2018), “Çocukların Anne-Babalarına Yönelik Algıları İle Anne-Çocuk Etkileşiminin Cinsiyet Rollerini Açısından İncelenmesi”. **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 22, 1-16.

BAĞÇELİ KAHRAMAN, Pınar ve BAŞAL, Handan Asûde (2011), “Anne Eğitim Düzeyine Göre Çocukların Cinsiyet Kalıpyargıları İle Oyun Ve Oyuncak Tercihleri”. **E-Journal of New World Sciences Academy Education Sciences**. 6, (1),1344-1366

BAYAR ÇELEBİ, Didem (2007), “Türkiye Ve Azerbaycan’daki Çocuk Oyunları Ve Oyuncaklarının Karşılaştırmalı İncelemesi”(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri Ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Muğla.

BAYKOÇ DÖNMEZ, Necate (1992), “Çocuğun Sosyal Ve Duygusal Gelişiminde Oyunun Rolü”. **Okul Öncesi Dergisi**, 43, 10-12.

BLOCK, K., CROSS,S., RIGGS, E. ve GIBBS, L.(2014), “Supporting Schools to Create an Inclusive Environment for Refugee Students”. **International Journal of Inclusive Education**,18(12),1337-1355.

CAN YAŞAR, Münevver, UYANIK AKTULUN, Özgün, HAMİDEN KARACA, Nezahat ve TEKE, Hülya (2018), “Okul Öncesi Eğitimin 48-66 Aylar Arasındaki Suriyeli Çocukların Gelişimine Etkisi”. **Electronic Turkish Studies**, 13(27), 341-366.

CHERNEY, I.D., SEIWERT, C.S., DICKEY, T.M., ve FLICHTBEIL, J.D., (2006), “Children’s Drawings: A Mirror To Their Minds”. **Educational Psychology**, 26(1), 127-142.

CLEMENTS, R. (2004), “An Investigation of The Status of Outdoor Play”. **Contemporary Issues In Early Childhood**, 5(1), 68-80.

ÇAKAN, Ayşe; MERCAN, Melek; UZUN, Elif Mercan (2018), “ Okul Öncesi Kurumlarına Devam Eden Mülteci Çocukların Sosyal-Duygusal Gelişimleri”, **Zorunlu Göçler Ve Doğurduğu Sosyal Travmalar**, (Yay. Adem Solak) ,264-294.

ÇAKMAK, Aygen ve DARICA, Neslihan (2012), “7-11 Yaş Grubu Kurumda ve Ailesi Yanında Büyüyen Kız ve Erkek Çocuklarının Anne Figürü Çizimlerinin Duygusal Gelişim Açısından İncelenmesi”. **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 11(41), 147-160.

DUMAN, Gökhan, ve TEMEL, Z. Fulya. (2011), “Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri’nde Anasınıfına Devam Eden Çocukların Oyun Davranışlarının İncelenmesi”. **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 1(1), 279-298.

ERBAY, Filiz, ve DURMUŞOĞLU SALTALI, Neslihan (2012), "Altı Yaş Çocuklarının Günlük Yaşantılarında Oyunun Yeri ve Annelerin Oyun Algısı". *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(2), 249-264.

ERDEN, Şule, ve ALİSİNANOĞLU, Fatma (2002), "Anaokullarına Devam Eden Çocukların Ebeveynlerinin Çocuk Oyun Ve Oyuncakları Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi". *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(22), 42-49.

Erdoğan, Murat, M. (Ed.). (2017). *Kopuş" Tan" Uyum" A Kent Mültecileri: Suriyeli Mülteciler ve Belediyelerin Süreç Yönetimi: İstanbul Örneği*. İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.

ERDOĞAN, Serap, HAKTANIR, Gelengül, KÖKSAL AKYOL Aysel ve ÇAKIR İLHAN, Ayşe (2004), "Oyun Oynamak İstedğim Yer Altı Yaşındaki Çocukların Resimleri Üzerinde Bir İnceleme: Türkiye Örneği". *Dünya Konsey Toplantısı ve Konferansı, Bildiri Kitabı 2*, İstanbul: Ya Pa Yayın, 285-299.

ERSOY, Ali, ve TÜRKKAN, Burçin (2009), "Perceptions about Internet in Elementary School Children's Drawings". *Elementary Education Online*, 8(1), 57-73.

FARVER, J. A. M., KIM, Y. K., ve LEE-SHIN, Y. (2000), "Within Cultural Differences: Examining Individual Differences in Korean American and European American Preschoolers' Social Pretend Play". *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 31(5), 583-602.

FJØRTOFT, I. (2001), "The Natural Environment As a Playground for Children: The Impact Of Outdoor Play Activities in Pre-Primary School Children". *Early Childhood Education Journal*, 29(2), 111-117.

FROST, J.L., WORTHAM, S., & REIFEL, S. (2008), *Play and Child Development*. NJ: Merrill Prentice Hall. <https://www.pearsonhighered.com/program/Frost-Play-and-Child-Development-4thEdition/PGM141867.html>. Erişim tarihi: 24.10.2019

GÜLAY OGELMAN, Hülya ve ERSAN, Ceyhun (2014), Okul Öncesi Dönemde Aile. S. Seven (Ed.). *Okul Öncesi Eğitime Giriş içinde*, Ankara: Pegem Yayıncılık, 226-247.

GÜLAY OGELMAN, Hülya , AYTAÇ, Pembe, EROL, Ahmet, ERDENTUĞ, Fulçağ Gizem, YOLAÇ, Özlem A., ve ÖZBİLENLER, Menekşe G. (2019), "Anne-baba ve çocuk görüşleri doğrultusunda oyun". *International Anatolia Academic Online Journal/Social Science Journal*, 5(2), 65-87.

HUIZINGA, J. (2006), *Homo Ludens: Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme*. M. A. Kılıçbay (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayıncılık.

İKİZOĞLU, Musa & DÖLEK, Bilge Ö. & ÇİFCİ, Elif G. (2007), "Çalışan Çocukların Sorunları ve Geleceğe İlişkin Beklentileri", *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 18(2), 21-36

JOHNSON, B., ve CHRISTENSEN, L. (2014), *Eğitim Araştırmaları: Nicel, Nitel Ve Karma Yaklaşımlar* (Çev. Ed. SB DEMİR) Ankara: Eğiten Kitap.

KARAMAN, Yıldız ve KÖKSAL AKYOL, Aysel (2011), "Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden Çocukların Yaptıkları Resimlerde Oyuncak Çizimlerinin

İncelenmesi". *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(3), 277-296.

KESİCİOĞLU, Oğuz Serdar, HACİİBRAHİMOĞLU, Yıldırım ve AKTAŞ, Banu (2019), "An Examination of Preschool Aged Children's Perceptions of Play". *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18),451-472.

KOÇYİĞİT, Sezai, ve BAYDİLEK, Nisa B. (2015), "Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Oyun Algılarının İncelenmesi". *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1), 1-26.

MANNING, K. ve SHARP, A. (1977), *Structuring Play in The Early Years at School*. London: Schools' Council.

METİN-ASLAN, Özge ve ÜSTÜN, Elif (2013), "Kinetik Aile Çizim Testinin Stil Ve Hareket Boyutları", *International Journal of Social Science*, 6 (4), 599-614.

ÖRDEM, Özlem, ve YILDIZ, Filiz (2018), "Çocukların Oyun Kavramına Yönelik Algıları ve Düşünceleri." *Electronic Turkish Studies*, 13(18), 1007-1019.

ÖZGER, Betül Y. ve AKANSEL, Ayşe (2019), "Okul Öncesi Sınıfındaki Suriyeli Çocuklar ve Aileleri Üzerine Bir Etnografik Durum Çalışması: Bu Sınıfta Biz De Varız!" *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 7(3), 942-966.

ÖZYÜREK, Arzu (2019), "Yakın Geçmişte Çocukların Oynadıkları Oyun Ve Oyuncaklar". *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (37), 105-119.

PANARESE, P. (2015), "Selling Gender: The Representation of Boys And Girls In Italian Toy Commercials". *Italian Journal of Sociology of Education*, 7(3), 335-361.

PATTON, M. Q. (2014), *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri* (Ed. M. Bütün ve SB. Demir). Ankara: Pegem Akademi.

PEHLİVAN, Hülya (2012), *Oyun Ve Öğrenme*. Ankara: Anı Yayıncılık

PEHLİVAN, Hülya (2016). Oyunun gelişim ve öğrenmedeki rolü. *Journal of Human Sciences*, 13(2), 3280-3292.

PİLTEN, Pusat, ve PİLTEN, Gülhiz (2013), "Okul Çağı Çocuklarının Oyuna İlişkin Algılarının Değerlendirilmesi". *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(2), 15-31.

SABAN, Ahmet ve ERSOY, Ali (2016), *Eğitimde Nitel Araştırma Desenleri* (1. Baskı) Ankara: Anı Yayınları.

SAPSAĞLAM, Özkan (2018), "Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Değişen Oyun Tercihleri". *Journal of Kırşehir Education Faculty*, 19(1), 1122-1135.

SARACHO, O. N. (1996), "The Relationship Between The Cognitive Style And Play Behaviors Of 3 To 5 Year Old Children". *Personel Individual Diffrent*. 21. 863-876.

SEYREK, Hilmi ve SUN, Muammer (2006), *Okulöncesi Eğitiminde Oyun*. İzmir: Müzik Eserleri Yayınları

- SİRİN, S. R. ve ABER, J. L. (2018). Increasing Understanding for Syrian Refugee Children with Empirical Evidence. *Vulnerable Children and Youth Studies*.13 (1), 1-6.
- SİRİN, S. R., & ROGERS SİRİN, L. (2015). *The Educational and Mental Health Needs of Syrian Refugee Children*. Washington, DC: Migration Policy Institute.
- SÖHN, J., ve V. ÖZCAN. (2006), "The Educational Attainment of Turkish Migrants in Germany", *Turkish Studies*, 7 (1), 101-124
- TRAWICK-SWITH, J. (2013), "Sembolik Düşünce; Okul Öncesi Yıllarda Oyun, Dil Ve Okuryazarlık". *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim: Çok Kültürlü Bir Bakış Açısı* (Çev. Y. Öztürk), Nobel Yayınları: Ankara, 254-293.
- TUĞRUL, Belma, METİN ASLAN, Özge, ERTÜRK, Gözde ve ALTINKAYNAK, Şenay (2014), "Anaokuluna Devam Eden Altı Yaşındaki Çocuklar İle Okul Öncesi Öğretmenlerinin Oyun Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi". *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 97-116.
- ULUOCAK, Gonca P. (2009), "Göç Yaşamış ve Yaşamamış Çocukların Okulda Uyumu", *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*. 26, 35-44.
- UZUN, Elif M., ve BÜTÜN, Eda (2016), "Okul Öncesi Eğitim Kurumlarındaki Suriyeli Sığınmacı Çocukların Karşılaştıkları Sorunlar Hakkında Öğretmen Görüşleri". *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 72-83.
- WATKINS, K. ve ZYCK, S. A. (2014), *Living on Hope, Hoping for Education. The Failed Response to the Syrian Refugee Crisis*. London: ODI.
- YAVUZER, Haluk (2016), *Resimleriyle Çocuk*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- YILDIRIM, Ali, ve ŞİMŞEK, Hasan (2006), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- YILMAZ, Aynur, & PALA, Şengül (2019), "Opinions Related to Play Concept of Children in Early Childhood". *Pegem Eğitim Ve Öğretim Dergisi*, 9(3), 945-978.

KIRGIZİSTAN VE KAZAKİSTAN'DA BAĞIMSIZLIK SONRASI DEĞİŞEN SİYASAL SİSTEMİN DOĞASI VE KAMU YÖNETİMİ REFORM SÜREÇLERİ

Prof. Dr. Şeniz ANBARLI BOZATAY*

Arş. Gör. Dr. Sinem ŞAHNAGİL**

ÖZ

SSCB'nin, 1991 yılında dağılması sonrasında süreç, Orta Asya'da birçok cumhuriyetin bağımsızlıklarını ilan etmeleri ile sonuçlanmıştır. Bağımsızlığını ilan eden ülkeler, Sovyet yönetiminden kalan sosyal, siyasal ve ekonomik sorunların yanı sıra bağımsız bir devlet haline gelmenin uygulamada doğurduğu güçlüklerle de baş etmek durumunda kalmışlardır. Bu ülkeler için sosyalist sistemin çöküşünün ardından ortaya çıkan ideolojik boşluğa ek olarak meşru, güvenilir resmi devlet kurumlarını oluşturma gerekliliği de gündeme gelmiştir. Ancak eski dönemin uzun yıllara dayalı yerleşmiş uygulama ve alışkanlıkları, yüzünü liberal demokrasiye dönmüş ülkelerin siyasal sistemleri ve reform süreçleri önünde en büyük bariyerler olmuştur.

Kırgızistan ve Kazakistan ülke örnekleriyle, özellikle kamu yönetimi alanında süregelen değişimin farklılık ve benzerlik temalı açıklamaları, çalışmada karşılaştırmalarla yer edinmektedir. Bu çerçevede çalışmanın amacı, Orta Asya'daki Türkî Cumhuriyetlerin yaşadığı bu dönüşüm süreci içinde, Kırgızistan ve Kazakistan ülke örnekleri temelinde, siyasal ve kamu yönetimi reform süreçlerindeki benzerlik ve farklılıklar üzerinden bir değerlendirme yapmaktır. Bu kapsamda çalışmada, benzer tarihi süreçlerden geçen iki ülkenin, siyasal ve kamusal sistemlerinin benzerlik ve farklılık noktaları; siyasal sistemin değişimi, yeni kurumlara geçişte yaşanan sorunlar, rüşvet ve yolsuzluk, demokrasiye geçiş süreçleri, e-yönetişim ve yerel yönetim reformları bağlamındaki gelişmelerden hareketle değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İdeoloji Transferi, Demokratikleşme, Siyasal Kültür, E-yönetişim, Reform, Kırgızistan, Kazakistan.

NATURE AND PUBLIC ADMINISTRATION REFORM PROCESSES OF CHANGING POLITICAL SYSTEM AFTER INDEPENDENCE IN KYRGYZSTAN AND KAZAKHSTAN

ABSTRACT

After the dissolution of the USSR in 1991, the process resulted in the declaration of independence of many republics in Central Asia. The countries that declared their independence had to cope with the social, political and economic problems left by the Soviet administration, as well as the practical difficulties of becoming an independent state. In addition to the ideological gap that emerged after the collapse of the socialist system for these countries, the need to establish legitimate, reliable official state institutions was also raised. However, the long-established settlements and habits of the old period were the biggest barriers to the political systems and reform processes of the countries whose faces turned to liberal democracy.

* Balıkesir Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi Bölümü, Siyaset Ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, seniz.bozatay@balikesir.edu.tr, Orcid ID: 0000-0003-4690-9650

** Balıkesir Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi Bölümü, Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı, s.sahnagil@gmail.com, Orcid ID:0000-0003-0920-6948

With Kyrgyzstan and Kazakhstan country examples, the difference and similarity-themed explanations of the ongoing change, especially in the field of public administration, are included in the study with comparisons. In this context, the aim of this study is to make an assessment on the similarities and differences in the political and public administration reform processes, on the basis of the country examples of Kyrgyzstan and Kazakhstan, in this transformation process experienced by the Turkic Republics in Central Asia. In this context, the study deals with the similarities and differences of the political and public systems of the two countries, which have gone through similar historical processes; the change of the political system, problems in transition to new institutions, bribery and corruption, transition to democracy processes, e-governance and developments in the context of local government reforms.

Keywords: Ideology Transfer, Democratization, Political Culture, E-governance, Reform, Kyrgyzstan, Kazakhstan.

GİRİŞ

Bu çalışma, Orta Asya'daki Türkî Cumhuriyetlerin bağımsızlık sonrasında yaşadığı dönüşüm süreci içinde, Kırgızistan ve Kazakistan ülke örnekleri temelinde, siyasal yapıda meydana gelen değişim ve kamu yönetimi reform süreçlerindeki benzerlik ve farklılıklar üzerinden bir değerlendirme yapabilmeyi amaçlamaktadır.

Kırgızistan, 1991'den bu yana sürdürülebilir kalkınma, demokratikleşme ve etkili yönetişimi vurgulayan büyük kurumsal reformlar geçirmektedir. Kırgızistan'a ilişkin ilk çıkarımlar, bu ülkenin yaşadığı dönüşüm sürecinin yalnızca kendine özgü olmadığı, Orta Asya'daki diğer ülkelerin de benzer süreçleri yaşamakta olduğudur (Baimyrzaeva 2005: 29). Bu ülkelerden biri de hiç şüphesiz Kazakistan'dır. Çalışmada bu iki ülkenin seçilmesinin nedeni, reform süreçlerine ilişkin benzerlik ve farklılıkların, görünürdeki değişkenler temelinde nesnel incelemeyi mümkün kılmasıdır.

Öncelikle seçilen iki ülkenin siyasal rejimlerinin farklılığı çerçevesinde, iktidarın demokratik yollardan el değiştirmesindeki zorluk ya da kolaylıklar, iki ülkede cumhurbaşkanına tanınan yetkiler bağlamındaki farklılıklar, demokrasiyi destekleyici reformlar ve öncelik alanlarına yönelik farklılıklar, yönetimde istikrar/istikrarsızlık, reformların başarı/başarısızlık durumları değerlendirilmektedir. İki ülkenin benzerlik gösterdiği noktalar ise Sovyet geleneğinin izleri temelinde siyasal kültürün oluşum biçimleri, bağımsızlık sonrası Sovyet rejiminden kalan devlet kurumlarını belirli oranda koruma isteği, liyakate dayalı politik olarak tarafsız bir kamu yönetimi sisteminin kurulamaması, yolsuzluk ve şeffaflıkla ilgili sorunlara yönelik reform çalışmalarının somut olumlu faydalara ulaşamamış olmasıdır. Yine iki ülkenin e-yönetişim süreçleri ve yerel yönetim anlayışının yerleşmemiş olması da ortak sorunlar olarak durmaktadır.

Çalışmada, Kırgızistan ve Kazakistan'da siyasal sistemin değişimi, ideoloji transferi üzerinden açıklanırken, devlet kurumlarının rolündeki değişim, siyasal kültür ve seçkinler konuları, siyasal sistemin değişimi noktasında öne çıkan başlıklar olmaktadır. Eski kurumlardan yeni kurumlara geçişte yaşanan sorunlar, iki ülke açısından farklılık ve benzerlikler tespit edilerek değerlendirilmektedir. Bu çerçevede rüşvet ve yolsuzluk, ortak sistemsel sorun biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Demokrasiye geçiş süreçleri ve otoriter eğilimlerin süren varlığı da sorun alanlarına ışık tutmaktadır. Kırgızistan ve Kazakistan kamu yönetimi reform dönemleri, yine benzer ve

farklılıkları temelinde değişik süreçlere karşılık geldiğinden, ayrı başlıkların konuları olmaktadır. İki ülkede e-yönetişim¹ yönündeki adımlar ve yerel yönetim reformları bağlamındaki gelişmeler de çalışmanın ilgi alanına dâhildir.

Yüzünü çağdaş demokrasinin kurumlarına çevirdiğini düşündüğümüz iki ülkenin reform çabalarına dair bir değerlendirmeyi hedefleyen bu çalışma ile eksiklik ve kazanımların altı çizilerek, sürece idari ve akademik bir katkıda bulunulması amaçlanmaktadır.

KIRGIZİSTAN VE KAZAKİSTAN'DA SİYASAL SİSTEMİN DEĞİŞİMİ: İDEOLOJİ TRANSFERİ

Kapitalist dünyada kapitalizmin ve piyasa ekonomisinin yararları üzerine devam eden tartışmaya, Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği'ndeki sosyalist rejimlerin çöküşüyle birlikte bağımsızlık kazanan devletler, kapitalizme ve piyasa ekonomisine dayalı yeni bir kalkınma modeli seçerek katılmış oldular. (Çokgezen 2004: 79). Bu seçimin, aslında bir ideoloji transferi olduğu açıktır. Nitekim sosyalist, liberal ya da 1970'li ve 1980'li yıllardan sonra gündeme gelen neo-liberal ideolojiler, yalnızca doğdukları ülkelerde etkili olmamış, başka ülkeler tarafından da benimsenmiştir (Haktankaçmaz 2009: 84). Dolayısıyla Sovyetlerin dağılma süreci sonrası bağımsızlık kazanan devletler, liberal ekonomi lehine ideoloji transferi gerçekleştirmişlerdir.

Bağımsızlığını kazandıktan sonra ekonomisini kökten değiştirmeye yönelik reformlar yaparak serbest ticaret sistemini benimseyen Kırgızistan, Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) alınan ilk Orta Asya ülkesidir. Ülkede, Yeni Dünya Düzenine uyum sağlamak ve olumlu rekabet yaratabilmek için yeni fiyat politikası uygulamaya konulmuş, ülke içindeki sektörler desteklenerek yabancı sermayeyi çekmek hedeflenmiştir. Piyasa ekonomisine geçişin hızlandırılması ve yabancı yatırımcıyı teşvik amacıyla yasal düzenlemeler yapılmıştır. Kırgızistan, 1993'te IMF'nin önerisi üzerine ulusal parası olan "Som" a geçmiştir (Asanbekova 2009: 88). Sözü edilen geçiş sürecinden sonraki yıllarda araştırmacıların en fazla tartıştıkları konuların başında, eski sosyalist ülkeler arasındaki ekonomik performans farklılıkları ve yolsuzluk arasındaki ilişkiler gelmektedir. Düşük gelir düzeyi, devlet müdahalesi, zayıf demokratik kurumlar, zayıf işleyen yasal sistem ve Kırgız halkının kültürel geçmişi Kırgızistan'da yolsuzluğu kışkırtırken, yolsuzluk ekonomik göstergelere zarar vermiştir (Çokgezen 2004: 92).

Kırgızistan'da bağımsızlık sonrası siyasi sisteminin durumuna dair görüşler; bağımsızlığın Kırgızistan'ı sadece Rusya ve Çin'e değil, küresel güçlere karşı da savunmasız hale getirdiği noktasında birleşmektedir. Bu görüş "Daha önce Moskova'nın koruması altındaydık, ama şimdi güçlü dünya güçleri arasında manevra yapmak zorundayız", "Kırgızistan şimdi Sovyet dönemine göre daha bağımlı bir ülke. Siyasi ve ekonomik olarak süper güçlere bağımlıyız; IMF ve Dünya Bankası gibi dünya

¹ E-yönetişim en genel ifade ile yönetişimin bilgi teknolojileri ve özellikle internetten büyük ölçüde yararlanılarak gerçekleştirilmesidir (Doğan ve Ustakara 2013: 6). Devleti merkezine alan bir yönetim anlayışından ziyade, toplum merkezli bir yönetimi hâkim kılma stratejini ifade eden e-yönetişim, ağlar arası iletişime dayanan bir ağ yönetişimidir. Şeffaflığı ve yönetsel yetenekleri artırmayı amaçlayan bir yönetim anlayışının idari fonksiyonlara uygulanmasını esas alan e-yönetişim, bilgi teknolojilerinin etkisiyle hesap verebilen bir yönetim tarzı öngörmektedir (Demirel 2010: 69-70).

finans kurumlarına bağımlıyız; Rusya'da çalışan insanlarımızın güvenliği ve istihdamı konusunda Rusya'ya bağımlıyız” (Akçalı ve Murzaeva 2012: 48) biçiminde ifade edilmektedir.

Sovyet öncesi tarihleri boyunca göçebe bir hayat süren ve hayvancılık yapan Kazaklara bakıldığında, yakın tarihlerinde Rus İmparatorluğu (1731-1920), Sovyet İmparatorluğu (1921-1991) ve Batı İmparatorluğu (1992 itibaren) olmak üzere modernleşmenin üç aşamasını yaşadıkları görülecektir. Bu süreçte kırdan kente, İslam'dan komünizme, göçebe hayattan yerleşik hayata geçiş yapan Kazaklar, zihniyet yapısından inanç sistemine ve yaşam tarzına kadar derin değişikliklere maruz kalmışlardır. Kazak halkının bireysel, siyasal ve sosyal olarak dönüşümünde özellikle rol oynayan dönem ise iki nesilden uzun süre çatısı altında buldukları Sovyet Rejimi olmuştur (Ibrayeva ve Nezhina 2013: 44). SSCB'nin dağılmasından sonra 16 Aralık 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan eden, Rusya ve Çin arasında oldukça önemli bir jeopolitiğe sahip olan Kazakistan, 18 milyon 653 bin 500² kişilik nüfusu ile 2.724.900 kilometrekare olan yüzölçümüne kıyasla oldukça düşük sayılabilecek bir nüfusu barındırmaktadır. SSCB yönetiminin 1931-1933 yılları arasında Kazaklara yönelik uygulamış olduğu ve açlık, kıtlık gibi felaketlere yol açan sosyoekonomik politikalar, Kazak nüfusunun düşük seyretmesinde rol oynayan en önemli etkeni oluşturmaktadır. Zira söz konusu yıllarda Kazak nüfusunun yarısından fazlası açlıktan kırılmış, yaklaşık %15'i ise Kazakistan dışına göç etmiştir (Tatimov 1993: 49-50).

Devlet Kurumlarının Rolündeki Değişim

Güvenlik sorunları, insani ve çevresel krizlerle ilgili dünya çapında artan endişe, devlet kurumlarının rolüne, kapasitesine ve kalitesine dikkat çekmiştir. Ülkeler ve bireyler arasında, özellikle yoksul ülkelerde genişleyen gelir boşluğu ve diğer acil sosyal konular, eğitim ve sağlık gibi kalkınma alanlarının anlamını genişletmede de rol oynamıştır. Kırgızistan'da yoksulluğun azaltılmasını hedefleyen “Binyıl Kalkınma Hedeflerinin” kabulü, küresel fon sağlayıcıların dikkatini, sürdürülebilir kalkınma stratejilerine ve sadece ekonomik büyümeyi değil, aynı zamanda sosyal ve politik gelişmeyi de teşvik edecek yetenekli hükümet kurumlarına da çekmiştir (Baimyrzaeva 2011b: 25-26). Bu çerçevede Kırgızistan'da devletin ekonomiye müdahaleden kendisini çekmesi ve uluslararası pazarlara açılması noktasında en önemli girişim, 1994 yılında tütün, alkol ve sanat ithalatı hariç, uluslararası ticaretin tamamen serbest bırakılması olmuştur. Hangi sektörün ayakta kalacağına, piyasanın karar vermesi uygulamasına yönelinmiştir. Bu uygulama ile amaçlanan, ülkeye yabancı yatırımların çekilmesi iken, düşük kaliteli ve ucuz mamul madde alınması yolunun tercih edilmesi, hafif sanayi ve küçük işletmelerin yıkılmasına neden olmuş, bavul ticareti ile de halkın küçük tasarrufları erimiştir. Devletin yeni oluşan piyasadan şartsız ve hızlı çekilişi, özelleştirilen Kırgızistan girişimlerinin uluslararası sahada rakipleri ile rekabete hazır olmamalarından dolayı ülkede sanayiinin hızla gerilemesine neden olmuştur (Asanbekova 2009: 90-91).

Bağımsızlığın ardından ikili bir iç siyasal yapılanma ile karşı karşıya kalan Kazakistan da, bir yandan eski sistemden kalan yapıları revize etmeye yönelik politikalar geliştirirken, diğer yandan bağımsızlık sonrası yeni bir düzenin gerekli kıldığı

² <https://stat.gov.kz/> (Ulusal Ekonomi Bakanlığı İstatistik Komitesi, 06.04.2020).

oluşumları hayata geçirmek çabası içinde olmuştur. Söz konusu süreç, ülkenin siyasi, toplumsal ve ekonomik hayatında genel anlamda yeniden yapılanma süreci olarak değerlendirilmektedir.

Ulusal bilincin oluşturulması, kurumsallaşma, diğer ülkelerle dış ilişkiler ve devletleşme gibi noktalarda çeşitli eksikliklere sahip olmasına rağmen Kazakistan, özellikle ilk devlet başkanı Nursultan Nazarbayev'in izlediği ve ülkede geniş destek bulan "sürdürülebilir iyi ilişkiler kurma" siyaseti sayesinde yeniden yapılanma dönemini daha az sancılı geçirmiştir. Genel olarak incelendiğinde, bağımsızlığın ardından ülkede yaşanan anayasal değişim süreci, cumhurbaşkanlığı ve rejimin değişen yapısıyla birlikte yeniden yapılanan hükümet işleyişi, parlamento gücünün tarihsel süreçte artan-azalan bir seyir izlemesi Kazakistan'ın içyapısını karakterize eden başlıca unsurlardır. Yine sivil toplum kuruluşlarının ve bürokratik kurumların izlediği gelişim, halkın siyasal ve toplumsal sürece katılımı, seçkinlerin karar alım mekanizmaları ve süreçlerine etkisi gibi faktörler ülkenin içyapısını şekillendiren başlıklar arasında yer almaktadır (Yılmaz 2016: 4).

Siyasal Kültür ve Seçkinler

Bir ülkenin siyasal sistemini belirleyen siyasal faktörler iki yönlüdür; *siyasal elitler ve siyasal kültür*. Görevi siyasal ve ekonomik gidişatı şekillendirmek olan siyasal seçkinlerin etki derecesi önemlidir. Dünyadaki siyasal gelişmelerin çoğunda, seçkinlerin siyasal sistemdeki rolü büyük oranda göz ardı edilirken, dünya siyasetinde ortaya çıkan üç önemli gelişme bu teoriye ilgiyi yeniden canlandırmıştır. Bu gelişmeler; elit merkezli Asya ülkelerinin ekonomik ilerlemesi, 1980'lerin sonunda Doğu Avrupa ülkelerinde dönüşüm ve elit güdümlü Sovyetler Birliği'nin dağılması ve otoriterden otoriteye geçişin "üçüncü dalgası" olan demokratik rejimlerdir (Nıazaliev 2004: 87).

Kırgız seçkinlerinin siyasi kültürü, komünist-totaliter geleneğin bir siyasi alt kültürü olmasıyla birlikte düşünülmelidir. Bugün, Kırgız siyasi seçkinlerinin çoğunlukla eski Sovyet elitlerinin, aşiret siyasi kültürü, Sovyet siyasal kültürü ve hala çok zayıf olsa da demokratik kültür arasında kaldığı dikkati çeker. Siyasi değişikliklere rağmen, sosyal ve ekonomik alanlarda, yeni ve demokratik bir siyasal kültürün oluşumu henüz tamamlanmamıştır. Kırgız kitlelerinin hiçbir zaman demokratik bir deneyimi olmamıştır. Eski siyasi kültürün çok büyük bir muhafazakârlığı olduğu ileri sürülürken, Kırgızistan'daki mevcut siyasi kültürün iki temel katmanı içerdiği açıktır; kitlelerin siyasi davranışlarını etkileyen, geleneksel yapı ve Sovyet mirasıdır (Nıazaliev 2004: 142-143).

Kazakistan'a baktığımızda da yönetiminde karar verme sürecinin, hiyerarşinin en üst seviyesi olan başkan ile birlikte siyasal elitlerin elinde olduğu görülmektedir (Makhmutov 2001). Ülkede özellikle 1995'ten sonra siyasal rekabetin ağırlıklı olarak yönetici seçkinler arasındaki etkileşimler çevresinde şekillendiği ve Nazarbayev yönetimi karşısındaki muhalefetin giderek daha seçkin bir görünüm aldığı belirtilmektedir (Alkan 2007: 7). Özellikle 1998-2007 yılları arasında yoğun bir özelleştirme sürecine giren Kazakistan'da, bu tarihlerden itibaren büyük servet sahipleri başlıca siyasi aktörlere dönüşmüş, oligarşik klanlar şeklinde de ifade edilen söz konusu elit gruplar, Kazakistan'da siyasetin polimerkezi nitelikte gelişmesine neden olarak siyasetin yönünü belirlemeye başlamışlardır. Dolayısıyla iki ülkede de Sovyet mirası

siyasal kültür ve seçkinlerin siyasal karar verme mekanizmalarındaki gücü, ortak bir bağlam olarak dikkati çekmektedir.

ESKİ KURUMLARDAN YENİ KURUMLARA GEÇİŞ SÜRECİ

Reformlarla, önceki rejimin mutasyona uğramış özellikleri olan yeni tür devlet kurumları ortaya çıkmıştır. Sovyet rejiminden kalan devlet kurumları, biçimci (yasalcı) özelliği korumuş, değişim aslında ayrıcalıklı gruplar tarafından kamu sektörü kurumlarının özel amaçlarla yaygın olarak kullanılması ve ceza ağlarının devlet kurumlarıyla kaynaşmasıyla ilgili olmuştur (Baimyrzaeva 2011a: 561).

Yaklaşık yetmiş yıl süresince, merkezi planlamacı sosyalist sistem altında yaşayan Orta Asya ülkelerinin idari sistemleri, kendi gelenekleri ve davranış kalıplarını da oluşturmuştur. Sosyokültürel yapı içindeki geleneksel ilişkiler ve gruplar arasındaki çıkar ilişkilerinin idari sisteme de yansması doğaldır. Sözü edilen yapının oluşturduğu devlet anlayışı paternalist ve kamu gücüne dayanmayı tercih eden bir yapıdır. Bu ülkelerde gerçekleştirilen yapısal reformlarının en önemli engellerinin, geleneksel kültür ve bu kültürün ortaya çıkardığı devlet algılaması/kurumsal kültürü olduğu açıktır. Ertaş ve Sevinç'in isabetli belirttiği gibi, "Geleneksel ve kurumsal kültürle ilgili bu algılamının piyasa şartlarına uyumu için uzun bir zamanın geçmesi gerekecektir" (Ertaş ve Sevinç 2014: 53).

Kırgızistan'da yeni kurum oluşturma sürecinde, eski kurumların dönüştürülmesi ve yenilerini oluşturma görevinin basitleştirildiğine dikkat çeken Baimyrzaeva, yeni yasalar ve politikalar sonrasında kurumsal boşlukların doldurulmasının ve hükümetin bu reformlar yoluyla kendini düzeltmesinin beklendiğine dikkat çekmektedir. Bu çerçevede mevcut politikaların, yönetsel ve kültürel sistemlere gömülü resmi ve gayri resmi kurumların gelişen bir karışımı olarak görülen melez kurumlar aracılığıyla uygulandığı söylenebilir. Yine Baimyrzaeva, bu fiili kurumları ve süreçleri hesaba katmadan devletin etkinliğini teşvik etmenin imkânsızlığının ve hatta mevcut kalkınma stratejisinin mevcut güç dengesizliğini artırarak yarardan çok zarar verebileceğinin altını çizmektedir (Baimyrzaeva 2005: 32).

Çalışmamızda, Kırgızistan ve Kazakistan ülke örnekleri açısından, eski sistemin terk edilerek yeni kurumlar oluşturma aşamasında karşılaşılan sorunlar şu şekilde değerlendirilmiştir; Öncelikle, reformlar hızlı başlamakla birlikte sistemsel sorunlar, Kırgızistan'da reformların uygulanmasını olumsuz etkilemiştir. Bu sorunlar, Kazakistan'da aşırı merkezîyetçiliğin yarattığı sistemsel sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. İkinci olarak, eski sistemden devralınan ve adeta sistem için yük haline gelen rüşvet ve yolsuzluklar ile liyakati öncelemeden kamu yönetimi ile ilgili sorunlar iki ülke için de ortaktır. Üçüncü sorun alanı, demokrasiye geçiş sürecinde ortaya çıkan dirençtir. Hatta bu direncin, Kırgızistan için otoriterizme dönüş özlemi olduğu yönünde düşünceler de mevcuttur. Dördüncü sorun başlığı, umutla başlayan değişim sürecinin özellikle Kırgızistan nezdinde önce istikrarsızlığa dönüşmesi ve sonrasında istikrar arayışları ve son olarak da hesap verilebilirlik ve özellikle ilk reform dönemlerindeki bürokratik zorluklar noktasında ortaya çıkan zorluklardır.

Kırgızistan'da Hızlı Başlayan Reformlardan Sistemsel Sorunlara

1990'lardaki bağımsızlığın ilk yıllarında, önde gelen uluslararası kalkınma ajansları tarafından coşkuyla desteklenen Kırgızistan hükümeti, hızla bir dizi cesur reform başlatmıştır. Ülkenin kamu sektörü kurumlarını demokratik bir siyasal sisteme ve piyasa ekonomisine doğru yol almaya dönüştürmek ortak hedef olarak açıklanmıştır. Öyle ki reformlara yönelik bu tür çabalar, Kırgızistan'a "demokrasi adası" unvanını kazandırmıştır. Kırgızistan, Orta Asya ve eski Sovyetler Birliği'ndeki diğer ülkelere kıyasla reformlara en açık ülkelerden kabul edilmektedir. Ancak yirmi yıllık reformlardan sonra, çoğu kalkınma göstergesine göre, Kırgızistan şimdi eski Sovyetler Birliği'nin diğer cumhuriyetlerine kıyasla en zayıflar arasında yer almaktadır. Kamu sektörü kurumları yaygın yolsuzluklarla sarsılmış, giderek kötüleşen ekonomik iklim ve yüksek işsizlik, kalifiye işgücünü diğer ülkelerde iş aramaya zorlamıştır. Bu analizde tartışılan göstergeler, reformların en azından 2010 itibarıyla hedeflerine ulaşmadığına işaret etmektedir (Baimyrzaeva 2011a: 555).

Kırgızistan'da ilk cumhurbaşkanı Askar Akaev liderliğindeki reformlar, radikal girişimlerle karakterize edilmiş, Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası ve ABD, teknik ve parasal yardım karşılığında reformlar için geniş bir gündemi aktif olarak desteklemiştir. Reformların bu aşaması, piyasanın ve siyasi çoğulculuğun etkili kamu kurumlarının kurulmasına ivme kazandıracığı fikrinden kaynaklanmıştır. Baimyrzaeva'a göre ise idari reformlar başlangıçta büyük ölçüde ihmal edilmiş ve 1990'ların sonlarında gecikmiş bir ilgi görmüştür (Baimyrzaeva 2011a: 556).

Kazakistan'da Aşırı Merkezizetçiliğin Yarattığı Sistemsel Sorunlar

Kazakistan hükümeti, gerek bütçe uygulamalarını gerekse kamu hizmeti reformlarını ve e-yönetişimi içeren iyi yönetimin geliştirilmesi adına önemli mesafeler kat etmiştir. Buna rağmen ülkede var olan aşırı merkezileşmiş yönetim sistemi, karar alma mekanizmasının politikleştirilmesi, bölgesel yönetimlere sınırlı yetki devri, şeffaflık eksikliği ve yolsuzluk gibi sorunlar demokratik kamu yönetiminin oluşturulmasının yanı sıra sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı engellemeye devam etmektedir (OECD 2017: 29). Diğer bir deyişle 20 yılı aşkın süredir uygulamaya geçirilmeye çalışılan reform çabalarına rağmen, Kazakistan'da komünist geçmişin izlerini taşıyan merkezi ve otokratik yapıdan, merkezi olmayan daha demokratik bir yönetim yapısına geçiş süreci -Kırgızistan'da olduğu gibi- hala devam etmektedir (Ibrayeva ve Nezhina 2013: 44; Ağır ve Sayın 2019: 27).

Yerel yönetimlerde de benzer bir durumun yaşandığı Kazakistan'da, merkezileşmiş hiyerarşik sistem, yerel yönetimlere sınırlı bir karar alma yetkisi vermekte, halkın karar alma süreçlerine katılımına engel olmaktadır. Kendi finansman kaynaklarına sahip olmayan yerel yönetimler, yerel kalkınma ve sosyal programlar için sınırlı bir harcama yetkisine sahiplerdir. Bunun yanı sıra merkezi olarak alınan kararların yerel düzeyde uygulanma zorunluluğu taşıması, yerel hizmetlerin çeşitliliğinde ve kapsamında daralmaya neden olmuştur (Makhmutov 2001). Günümüzde de Kazakistan'da gücün, yerel otoritelere devri sınırlı olup, merkezi hükümet yerel siyasi ve ekonomik süreçler üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu haliyle Kazakistan'da sistem, esneklikten ve yerel ihtiyaçlara hızlı ve etkili şekilde cevap vermekten uzak bir yapı arz etmektedir.

Aşırı merkezileşmenin dikkat çektiği Kazakistan'da, yönetim sistemi özellikle hükümetin yürütme kanadında OECD standartlarının oldukça gerisinde kalmaktadır. Birçok kurum ve hükümet organının benzer görev ve uzmanlıklara sahip olduğu sistemde, söz konusu durum işlevlerde çakışma, yetki ve hesap verebilirlik konusunda ise karışıklıklara neden olmaktadır. Bunun yanı sıra ülkede kabinenin, bakanlıkların ve diğer devlet kurumlarının rolleri ve sorumlulukları yeterli bir şekilde tanımlanmış değildir (OECD 2017: 29). Kazakistan'da aşırı merkeziyetçi bürokratik yapı, yolsuzluk ve şeffaflıkla ilgili sorunlar, yatırımcı ve vatandaşların güven duygusunun yanı sıra reform uygulama çabalarını da baltalamaktadır. Dolayısıyla Kazakistan, merkezi karar alma sürecini kolaylaştırmalı, yerele daha fazla yetki devretmeli ve kamu sektörü bütünlüğünü güçlendirerek, halkın politika yapımına katılımını genişletmelidir (OECD 2017: 14). Bu kapsamda gerek kamu yönetiminin modernleştirilmesine yönelik ihtiyacın gerekse ülkenin karşı karşıya olduğu bütünlük sorunlarının farkında olan Kazakistan hükümeti, son yıllarda söz konusu alanlarda gelişme sağlayacak tedbirler almaya ve politikalara imza atmaya başlamıştır.

Kırgızistan ve Kazakistan'da Rüşvet Yolsuzluk ve Liyakat Sorunları

Asya'nın merkezinde 5 buçuk milyonluk, genç bir nüfusa sahip olan Kırgızistan nüfusunun %65'i kırsal kesimde faaliyet gösteren, tarım ve madencilığe dayalı ekonomisi ile Türkî Devletler ve Çin arasında gelecek vaat eden bir ülke olarak gösterilmektedir. Bununla birlikte tarihsel, siyasal ve jeopolitik bağlamda geçmiş hükümetler döneminden kalan bir yük ile yoluna devam etmektedir. (Yereli, Atsan ve Kızıltan 2015: 146). Bu yükün, birçok boyutu olan yolsuzluk sorunu olduğu dile getirilmektedir. Dolayısıyla devletin idari sorunlarından en önemlilerinden biri, rüşvet ve yolsuzluğa neden olan uygulamalardır. Komünist sistemin de bir parçası olan rüşvet uygulamaları, devletin üst kademelerince çıkar ilişkileri yönünde kullanılmaktadır. Rüşvet ve yolsuzluğun devam etmesinin temel nedeni, diğer nedenlerin yanında yasal mevzuatın da yetersizliğidir. Özellikle belirli ürünlerin fiyatlarının artmasıyla, bazı kesimlerin süreci kendi çıkarları doğrultusunda kullanılması hız kazanmıştır. Özelleştirmelerin artması, geliri azalan kişilerin yasal olmayan faaliyetlere yönelmesine zemin hazırlamıştır. Özellikle kamu ihalelerinde yaşanan bu tür uygulamalar özelleştirme sürecinde istenilen sonuçların alınmasına da engel oluşturmaktadır. Vergi mevzuatı başta olmak üzere diğer yasal düzenlemelerin yaptırım gücünün yetersiz kalması da bu tür uygulamaları yaygınlaştırmıştır (Egeli ve Özen 2008: 17; Toktogulov ve Karamatov 2018).

Nisan 2014'de Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) işbirliği ile Stratejik Plan ilan edilmiştir. Önceki planlardan farklı olarak 2014-2017 yılları arasında geçerli olan e-Devlet Eylem Planı üzerinde önemle durulan konular; "yönetişim sistemlerinde ve vatandaşlara hizmet sunumunda doğrudan yolsuzluğu önlemek ve hizmet kalitesini arttırmaktır". Stratejinin uygulanması için oluşturulan "Ulusal e-Devlet Merkezi", uygulayıcı idareler ile yerel idareler arasında bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı ve uygulanmasında koordinasyonu sağlamaktadır. Hedeflere ulaşılmasında en büyük sorun olarak, yerelde bazı kesimlerde internet erişiminin yeterli düzeyde olmaması gösterilmektedir (Yereli, Atsan ve Kızıltan 2015: 144).

Kırgızistan'ın SSCB'den bağımsızlık kazanması sonrasında yeni hükümetin verdiği en önemli söz, profesyonel bir kamu hizmeti sisteminin kurulmasına ilişkindir. Ancak iyi tasarlanmış yeni sistem hala kurumsallaşamamıştır. 1991 yılından bu yana gerçekleştirilen çok sayıda kamu hizmeti reformu profesyonel, liyakate dayalı, politik olarak tarafsız bir kamu hizmeti yaratmamıştır. Eğer Kırgızistan etkili bir yönetim elde edecekse, kamu görevlilerini bilgi, beceri ve yetkinliklerine göre işe almalı ve teşvik etmelidir. Özellikle yolsuzlukla ilgili tedbirler öne çıkarılmalıdır. Yolsuzluğun tespiti ve cezalandırılma olasılığının yüksek olması ile birlikte, kamu çalışanlarına makul maaşların sağlanması da önemlidir. Eğitim ve öğretim fırsatları, kamu hizmeti birliklerinin kapasitesinin artırılması, iş güvenliği, kamu görevlilerinin politik etkilerden korunması başlıca önerilerdir. Bunların çoğunun yasal çerçevesi vardır. Kamu yönetiminin, profesyonel ve yetkin bir kamu hizmeti olmadığına demokratik ve vatandaş odaklı olması mümkün değildir (Liebert 2014: 417).

Kazakistan'da da yolsuzluk, rüşvet ve liyakat sorunları ülkede iyi bir yönetimin tesis edilmesinin önünde engel olarak durmaya devam etmektedir. Ülkede kariyer olanaklarının ve yönetsel pozisyonların daha çok liderlerin aile üyelerine, iş adamları ve iktidarın korunmasına yardımcı olan baskı araçlarını kullanabilen kişilere ayrıldığı yönünde genel bir yargı bulunmaktadır (Khairmukhanmedov 2017: 1446).

Yolsuzlukla mücadelede dünyanın önde gelen sivil toplum kuruluşlarından olan ve 100'ün üzerinde ülkede faaliyet gösteren Uluslararası Şeffaflık Örgütü (Transparency International)'nin gerçekleştirmiş olduğu Yolsuzluk Algı Endeksi³ 2019 verilerine göre Kazakistan, 34 puanla 180 ülke arasında 113. sırada yer almaktadır (Yolsuzluk Algı Endeksi 2019). Zira ülkede yer alan şirketlerin yaklaşık %30'nun rüşvet talebi içinde olduğuna dair veriler ve 2017 yılında Kazakistan'da gerçekleşen EXPO-17 organizasyonunu yöneten başkanın devlet fonlarından zimmetine para geçirdiği suçlaması ile tutuklanması gibi büyük çaptaki skandallar, yolsuzluk algısının devletin her düzeyi için kronik bir sorun olduğu görüşünü güçlendirmektedir (Kazakistan'da..., www.haberler.com). Yolsuzluk problemi, üstü kapalı devlet harcamaları ve uygulamalarına bağlı olarak ortaya çıkan şeffaflık eksikliği nedeniyle daha da ağır seyretmektedir. Buna bağlı olarak devlet harcamalarıyla ilgili kamuya açık bilgilerin bulunmaması, kamu kurumlarının temel işlevlerini etkili şekilde yerine getirmeleri için ihtiyaç duydukları kamu güvenini kazanmakta zorluk çekmelerine neden olmaktadır (OECD 2017: 29).

Demokrasiye Mesafe/Direnç: Otoriter Eğilimlere Övgü mü?

Kırgızistan'ın kendine özgü özelliklerinden dolayı diğer Orta Asya ülkelerinden farklı bir konumda olduğu iddia edilmektedir. Bu iddiayı biçimlendiren temel tez; Kırgızistan'da 1990'larda başlayan demokratikleşme çabalarının, ülkeyi bölgede model olarak öne çıkarmasıdır (Toktogulov ve Karamatov 2018: 197). Kırgızistan'da demokrasinin genel bir siyasi sistem olarak olumlu algılanmasına rağmen, demokrasinin uygulanabilirliği ve cazibesi konusunda derin endişeler içeren görüşler de

³ Her ülke için en az 3 uluslararası kurumun yürüttüğü araştırmanın bulgularına dayanarak hazırlanan Yolsuzluk Algı Endeksi; uzmanların, sivil toplum örgütlerinin ve iş dünyası temsilcilerinin kamu kesimindeki yolsuzluğa dair algılarını yansıtmaktadır. Araştırma metodolojisine göre 0 puan en yüksek yolsuzluk algısına, 100 puan ise en düşük yolsuzluk algısına işaret etmektedir. 1995 yılından beri yayınlanan Endeks, bu alanda dünyanın en güvenilir çalışmaları arasındadır.

bulunmaktadır. Demokrasiye şüphe ile yaklaşanların çoğu, demokrasiyi bir tür anarşi veya düzensizlikle eşdeğer görmekte ve özellikle Sovyet döneminin “siyasi istikrarı” ile karşılaştırıldığında otoriter kuralları tercih ettiklerini açıkça belirtmektedirler. Buna göre, politik sistemin, Kırgız halkının zihniyeti, kültürü ve gelenekleri temelinde düşünülmesi ve seçilmesi gereğinin altı sıkça çizilmektedir. Benzer şekilde bu düşünceler, Kırgız halkının hala “Sovyet zihniyetine” sahip olduğundan, demokrasinin Kırgızistan için uygun olmadığına kadar geniş bir yelpazede ifade edilmektedir. Kırgız halkının Kırgızistan'daki başkanlık sistemine ilişkin algıları açısından, otoriter bir eğilimi yansıtan görüşleri de bulunmaktadır. Demokrasi algılarında olduğu gibi burada da güçlü bir tek kişilik kuralın tercihini veya sempatisini gösteren bazı görünür eğilimler bulunmaktadır. Bu yöndeki görüşler, Kırgızların demokrasisiz yaşamaya alışkın oldukları ve şimdi buna ihtiyaç duymadıklarında birleşmektedir (Akçalı ve Murzaeva 2012: 52-55-56).

Kırgız halkının demokrasiye dair mesafesine dikkat çeken bu görüşlerin yanı sıra, Kırgız demokratikleşmesi ve bağımsızlık hareketi arasında bağlantı kuranlar da vardır. Örneğin Liebert ve Tiulegenov'e göre Kırgızistan'da demokratikleşme, erken dönemlerden bu yana piyasa reformlarına paralel olarak gelişmiştir. Eski SSCB'nin diğer bölgelerinden farklı olarak, Kırgızistan güçlü bir bağımsızlık hareketine sahiptir (Liebert ve Tiulegenov 2013: 76).

Demokrasi açısından Sovyet sonrası Kırgızistan'daki mevcut durum, bu ülkedeki düşük yoğunluklu demokrasinin kurulmasına yönelik yapısal nedenlerle örtüşmektedir. Bu yapısal nedenlerin, az gelişmişliğin temel özelliği olduğu hatırlandığında, Sovyet sonrası Kırgızistan'daki toplumsal dönüşüm süreci demokratikleşmeden çok, “düşük yoğunluklu demokrasi”nin egemen olduğu gelişmeleri ifade etmektedir. Joldoshov'un ifadesiyle, Kırgızistan'da Batılı anlamıyla liberal bir demokrasinin gelişmesi yönündeki temel bariyerler olan yapısal nedenler ve diğer tarihsel nedenler, düşük yoğunluklu demokrasi rejimlerini sahneye çıkarmaktadır (Joldoshov 2010: 198).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlığına kavuşan Kazakistan'da, Batı demokrasilerinin taklidi sayılabilecek yeni bir hukuki ve siyasi reformlar süreci başlamıştır (Khairmukhanmedov 2017: 1433). 24 Nisan 1990 tarihi itibarıyla çeşitli anayasal düzenlemelerle Cumhurbaşkanı makamını ve özel statüsünü yasal olarak belirleyen Kazakistan'da, Nursultan Nazarbayev cumhurbaşkanı olarak seçilmiş, hayata geçirilen anayasa değişiklikleri ile ilk kez kuvvetler ayrılığı ilkesinin altı çizilmiştir (Roberts 2012: 310-311). Çok çeşitli etnik grupların bir arada yaşadığı Kazakistan'da başkanlık sistemi, bölünmez bütünlüğün teminatı olarak kabul edilmiştir (Khairmukhanmedov 2017: 1436).

28 Ocak 1993 tarihinde Kazakistan Cumhuriyeti'nin ilk Anayasası kabul edilmiştir. Bu anayasada devletin bağımsızlığı, halk egemenliği, Kazakçanın devlet dili olması, erklerin düzenlenmesi gibi düzenlemelere yer verilmiş, parlamenter sisteme dayalı cumhuriyet modeli öngörülmüştür (Çetin 2017: 900). Fakat hükümet modelinin belirsiz olduğu bu anayasa ile ülkenin demokratik açıdan gelişmesini engelleyen sorun alanları çözülememiştir. Zira geçiş dönemi anayasası olan bu anayasa daha çok ülkenin siyasi ve ekonomik krizden çıkması üzerine şekillendirilmiştir (Laumulin 1999: 83). Bağımsızlık sonrasında devlet kurum ve teşkilatlarında yeniden yapılanmaya giden

Kazakistan, aynı anda tek partili Komünist sistemden çok partili sisteme, Sovyet planlı ekonomisinden liberal ekonomi modeline, Sovyetler Birliği'nin para birimi yerine milli para birimine geçiş gibi çok çeşitli krizleri beraberinde getiren bir süreçle karşı karşıya kalmıştır. Artan siyasi ve ekonomik gerilimler, reform yanlısı başkanlık iktidar sistemi ile parlamentonun mücadelesini ortaya çıkarmıştır. Ülkedeki reformlara öncülük etmesi gereken sistemin çıkmaza girmesi, Cumhurbaşkanlığı makamının daha güçlü olması ve geniş yetkilerle donatılması ihtiyacını gündeme getirmiştir. Söz konusu kriz, 1995 yılında siyasi sistem paradigmasının değiştirilmesi ile sona erdirilmiştir. Diğer bir deyişle Kazakistan'da parlamento-başkanlık sisteminden başkanlık sistemine geçiş süreci başlamıştır (Çetin 2017: 901-902).

30 Ağustos 1995 Anayasası Kazakistan'da otoriter başkanlık sisteminin temellerini atmış, Nazarbayev'in yazarlarından biri olduğu yeni bir anayasa kabul edilmiştir. Yeni anayasa ile cumhurbaşkanı, devlet iktidarını oluşturan üç erkin de başı olarak ilan edilmiş, Anayasada kuvvetler ayrılığı ilkesi teorik olarak varlığını sürdürmekle birlikte Cumhurbaşkanı hem yasama hem de yargı erki üzerindeki geniş atama yetkisiyle devletin bütün kuvvetlerini kontrol altında tutan bir güçle donatılmıştır⁴ (Diamond 2002: 23-24; Kubicek 1998). Bu anayasal düzen ile cumhurbaşkanlığı makamı kuvvetler ayrılığı çerçevesinden çıkarılmış, devlet başkanı parlamentonun katılımı olmaksızın iç ve dış politikanın ana kurallarını ve düzenini tek başına belirleme hakkını kazanmıştır (Çetin 2017: 903). Bu kapsamda Cumhurbaşkanının anayasal sistem çerçevesinde tüm kuvvetlerin üzerinde konumlanması, kurumsal ve yapısal problemlerin başlıca kaynağı olarak kabul edilmektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte meydana gelen ekonomik çöküş, gıda kıtlığı, etnik çatışma riski ve artan işsizlik karşısında hızla piyasa ekonomisine geçmeyi savunan Nazarbayev, bu kapsamda ekonomik reformlarını özelleştirme politikaları ile desteklemeye başlamış, "önce ekonomi, sonra demokrasi" söylemi ile hareket etmiştir (Yılmaz 2016: 5). Özellikle 1998-2007 yılları üyelerini çeşitli bakanların, milletvekillerinin ve valilerin oluşturduğu "Kazakistan'ın Demokratik Seçimi (KDS)" gibi toplumsal ve siyasi birlikler oluşturulmuş, fakat bu birliklerin ömrü uzun sürmemiştir. Zira yönetimde erkler arasında denge denetim sisteminin oluşturulması, yargı bağımsızlığı, iktidarın aşırı merkezileşmesinin azaltılması, tarafsız ve bağımsız yargının oluşturulması, basın özgürleştirilmesi gibi siyasi reformların hayata geçirilmesi için bir araya gelen söz konusu birliklerin üyeleri Cumhurbaşkanı tarafından görevlerinden alınmıştır. Ülkedeki muhalefet partilerine mensup liderler ise ya siyasetten uzaklaştırılmış ya da tutuklama emirleri ile ülke dışına sürülmüşlerdir (Khairmukhanmedov 2017: 1443; Kazakistan'da Seçimler..., turksam.org; Kazak Lidere..., www.bbc.co.uk).

Bu tablo, Kazakistan'ın demokratik bir yönetimin oluşturulması ve geliştirilmesi için gerekli olan reformlardan çok uzak kaldığını göstermiştir. Ülkede

⁴ Cumhurbaşkanı hükümet üyelerini seçmek, başbakanı tayin etmek ve görevden almak, Parlamento seçimlerini tayin etmek, hükümet yapısına dâhil olmayan yürütme organları kurmak, Senatonun onayı ile Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Bankası Başkanını, Başsavcıyı ve Milli Güvenlik Komitesi Başkanını, Silahlı Kuvvetlerin üst düzey komutanlarını atamak ve görevden almak. referandum yapılmasına karar vermek, tüm devlet organları çalışanlarının devlet bütçesinden ödemelerinin yapılacağı tek finans sistemini onaylamak gibi çok çeşitli ve geniş yetkilerle donatılmıştır (TURKPA, Türk Cumhuriyetleri Anayasaları, 1995 Anayasası, md.40-44).

demokratikleşmeyi önceleyen her adım ancak liderin istediği zaman ve sınırlarda gerçekleşmektedir. Diğer bir deyişle demokratikleşme süreci ve hayata geçirilecek reformlar ancak “yönetilebilir” olduğu sürece kabul görmektedir.

2010 yılında kabul edilen “Kazakistan’ın İlk Cumhurbaşkanı Hakkında Kanun” ile birlikte ise ülkenin ilk cumhurbaşkanına “Millet Önderi” şanı verilmiş, cumhurbaşkanı ve aile mensuplarına ömür boyu dokunulmazlık tanınmış, bütün cezai soruşturmalardan muaf tutulmuştur. Cumhurbaşkanı ve ailesinin banka hesaplarının gizliliği ve malvarlıklarının dokunulmazlığı anayasal güvence altına alınmıştır (Khairmukhanmedov 2017: 1445). Demokrasinin inişli çıkışlı bir seyir izlediği Kazakistan’da, ilk başkan sıfatını taşıyan Nazarbayev, yukarıdan aşağıya doğru bir demokratik reform süreci başlatmış, başkanlık kurumunda gücü yoğunlaştırarak demokratik gelişmeyi kısıtlamıştır. Dolayısıyla Kazakistan, ekonomik, politik ve sosyal düzenin halktan çok az bir girdi ile ve genellikle halk iradesine karşı dönüştürülmesinde hükümetin oynadığı merkezi rolün bir örneğini oluşturmaktadır (Ibrayeva ve Nezhina 2013: 44). Devlet başkanının muhalif parti ve adayların seçimlere girmesini engelleyerek seçim sonuçlarını kontrol edebildiği (Alkan 2011: 90), resmi yetkileri ile yargı ve yasama kolları üzerinde hâkimiyet oluşturabildiği, ülkenin ekonomik kaynakları üzerinde rant paylaşımını gerçekleştirebildiği bir başkanlık sistemine sahip olan Kazakistan’da demokrasinin tesisi günümüz itibarıyla tam anlamıyla mümkün görünmemektedir. Zira ülkede siyasal kararlar kurumlar çerçevesinde alınmasından ziyade kişisel ilişkiler, aile bağları ve devlet başkanının seçkinlere olan yakınlıkları çerçevesinde alınması, demokrasi önündeki en temel sorunların başında gelmektedir (Khairmukhanmedov 2017: 1445-1446).

Kırgızistan’da Siyasal İstikrarsızlık ve Siyasal İstikrarsızlıktan Çıkma Çabaları

Yaklaşık 6 milyonluk nüfusu ile Orta Asya coğrafyasının mali yönden en zayıf ülkeleri arasında bulunan Kırgızistan, siyasi açıdan oldukça çalkantılı dönemler geçirmiştir. Kırgızistan’da, 2005 ve 2010 yıllarında ülke yönetiminin değişmesinde halk hareketleri büyük rol oynamıştır (Yıldırım 2018). Kırgızistan’ın demokrasi umutları gelişen bir ülke olduğu yönündeki olumlu imajının uzun süre tartışıldığı görülmektedir. Kırgızistan 1990’ların ilk yarısında eski SSCB’den bağımsız hale geldiğinde, uluslararası toplumda gelişen bir demokrasi olarak tanınmasında, Kırgızistan’ın ilk cumhurbaşkanı Askar Akeev, önceki rejimin tutumlarını koruyan Orta Asya ülkeleri arasında demokrasi savunucusu olarak görülmüştür. Bu imaj, yerleşmiş yolsuzluk ve bir dizi politik ve ekonomik sorun da dâhil olmak üzere çeşitli yönetim zorlukları tarafından gölgelenmiştir. Bu tür sorunlardan kaynaklanan gerilimin ilk büyük işareti, Akaev’i görevden uzaklaştırmış olan 2005 kamu ayaklanması sırasında ortaya çıkmıştır. Yerine, tüm bu sorunları düzeltmek için ümit veren Bakiev geçmiş ve Bakiev’in sözünü tutmaması üzerine ise Nisan 2010’da benzer bir halk ayaklanması gerçekleşmiştir. Cumhurbaşkanı Otunbaeva liderliğindeki müteakip hükümet, öncüllerinin biriktirdiği yönetim zorluklarını miras almıştır. Bir diğer büyük zorluk da Haziran 2010’da iki güney şehrinde, Oş ve Jalabad’da etnik gruplar arası şiddetin patlamasıyla ortaya çıkmıştır. Bu şehirlerde, özellikle Oş’ta uzun süren etnik gerginlik en az 400 kişinin ölümüne, etnik ilişkilerin bozulmasına ve ailelerin harap olmasına neden olmuştur (Baimyrzaeva 2011b: 22).

Nisan 2010'da başlayan halk hareketiyle Cumhurbaşkanı Bakiyev görevden uzaklaştırılmış ve muhalefet lideri Roza Otunbayeva öncülüğünde yeni bir anayasa hazırlanmıştır. 7 Haziran 2010 tarihinde kabul edilen yeni anayasa ile parlamenter sisteme geçilmiştir. Siyasi geçiş sürecinde 30 Ekim 2011 tarihinde gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı seçimlerini % 62,52 oy oranı ile ilk turda Başbakan Almazbek Atambayev kazanmıştır. Kırgızistan böylece, Cumhurbaşkanlığı makamının demokratik seçimle el değiştirdiği ilk ve tek Orta Asya Cumhuriyeti olmuştur. Yeni Anayasa ile birlikte bir kimsenin birden fazla dönem Cumhurbaşkanı seçilmesinin önüne geçilmiştir. Ancak parlamenter yapıya rağmen Cumhurbaşkanı en güçlü siyasi aktördür. Ülkede 4 Ekim 2015 tarihinde %56,4 katılımı ile gerçekleştirilen genel seçimlerin ardından Cumhurbaşkanı Atambayev, genel seçimlerden birinci olarak çıkan Kırgızistan Sosyal Demokrat Partisi'nin (SDPK) lideri Çınıbay Tursunbekov'a 29 Ekim 2015 tarihinde hükümeti kurma görevini vermiştir. SDPK, Kırgızistan Partisi, Ata Meken ve Önüggü Progress partileri tarafından "Jogorku Keneş'te (Kırgız Parlamentosu) İstikrar, Güven ve Yeni Fırsatlar" başlıklı koalisyon protokolü imzalanmış, Temir Sariyev'in Başbakanlık görevini üstlendiği yeni hükümet 5 Kasım 2015'te göreve başlamıştır. 11 Nisan 2016 tarihinde Başbakan Satiyev'in istifa etmesinin ardından, 13 Nisan 2016 tarihinde Sooronbay Ceenbekov Başbakanlığında yeni hükümet kurulmuştur. Kırgızistan'da 11 Aralık 2016 tarihinde anayasa değişikliğine ilişkin referandum ve yerel seçimler birlikte gerçekleştirilmiştir. %79.6 oranında evet oyu kullanılan referandum sonuçlarına göre, Kırgızistan anayasasında cumhurbaşkanının yetkilerini kısıma ve parlamentonun, dolayısıyla başbakanın yetkilerini arttırmaya yönelik değişiklikler kabul edilmiştir. 15 Ekim 2017 tarihinde gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı Seçimleri sonucunda ise, Başbakanlık görevinden istifa ederek Cumhurbaşkanlığına aday olan Sooronbay Ceenbekov geçerli oyların %54.82'sini alarak seçimleri kazanmış ve 24 Kasım 2017 tarihinde görevine başlamıştır (<http://www.mfa.gov.tr/kirgizistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa>)

Kazakistan'da Demokratik Adımlar

Kazakistan'ın halk iradesine saygı duymaktan uzak ve otoriter bir rejimle yönetildiğine yönelik görüşler ağırlıkta olmakla birlikte (Ibrayeva ve Nezhina 2013: 46), Nazarbayev'in 2019 yılı itibarıyla görevinden ayrılarak yerini Kazakistan Parlamentosu Senato Başkanı Kasımjomart Tokayev'e bırakması, yeni dönemde izlenecek yeni politikalarla Kazakistan yönetiminin otoriter yapısından uzaklaşabileceği umudunu beraberinde getirmiştir. 9 Haziran 2019 tarihinde yapılan seçimlerle resmi olarak Kazakistan Cumhurbaşkanı olarak icraatlarına başlayan Tokayev, "Yapıcı Toplumsal Diyalog, Kazakistan'ın İstikrarı ve Kalkınmasının Temeli" başlıklı ulusa sesleniş konuşmasında halka adil bir şekilde hizmet edeceğine, demokrasinin geliştirilmesi için çalışacağına, kanunlara bağlı kalarak vatandaşların hak ve özgürlüklerinin teminatı olacağına dair ifadelerde bulunmuştur (Erol 2019; Kazakistan Cumhurbaşkanlığı..., siyasetdergisi.com.tr).

Siyasi reformlara öncelik vereceğini belirten ve toplumun demokrasi, diyalog ve adalet taleplerine layıkıyla cevap verilmesi gerekliliğinin altını çizen Tokayev, başkan seçilmesinin hemen ardından 10 Haziran 2019 tarihinde gerçekleştirdiği geniş katılımlı bir basın toplantısında muhalif gruplarla diyaloga açık olduğunu ifade etmiştir. 12 Haziran 2019 tarihinde ise yönetimden memnun olmayan muhalif gruplar da dâhil

olmak üzere, toplumun tüm kesimlerinden temsilcilerin yer alacağı “Ulusal-Toplumsal Güven Konseyi” oluşturma kararını duyurmuştur. Devleti ile toplum arasındaki etkileşimi güçlendirerek, ulusal birlik ve toplumsal istikrarı pekiştirme amacıyla kurulan Konsey, ulusal strateji ve programlar ile yasa tasarılarını kamuoyu adına incelemek, önemli stratejik gelişmeler hakkında kamuoyu ve sivil toplum kuruluşlarının düşüncelerini dikkate almak gibi görevler üstlenmiştir. Kamuoyu, siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları ile devlet organları arasındaki yapıcı diyalogu sağlamak yine Konsey’in görevleri arasında sayılmaktadır (Kazakistan Tokayev..., www.aa.com.tr). Konsey’in başkanlığını bizzat Tokayev yürütmekte ve konseyin hukukçu, yönetmen, siyaset bilimci, STK ve muhalefet partilerinin temsilcileri gibi toplumda karşılığı olan kanaat önderlerinin oluşturduğu 44 üyesi bulunmaktadır (Sağdıç 2019: 200).

Yılda üç kez toplanması planlanan Konsey toplantılarında Tokayev, kendisine ait olan “farklı görüşler, tek millet” sloganına atıflar yaparak, farklı fikirlerin devleti yücelten bir misyonu olduğunu ve görüş ayrılıklarına saygı gösterilerek toplumsal birliğin pekiştirilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır. Bunun yanı sıra Konsey’in ikinci toplantısında, demokrasinin hem iktidar hem de vatandaşlar için bir sorumluluk olduğunu belirterek, demokrasinin parçalanmadan ziyade yapıcılığa hizmet etmesi gerektiğini belirten Tokayev’in yapmış olduğu demokrasi vurgusu (Kazakistan Tokayev..., www.aa.com.tr), yine Kazakistan tarihinde süregelen otoriter alışkanlıkların terk edileceği yönünde umut vaat eden gelişmeleri oluşturmaktadır.

İyi niyetli bir demokratik açılım özelliği taşıyan söz konusu adımlar, yönetim mantığının hükümet tarafından işler hale getirilmeye çalışıldığının göstergesi niteliğindedir. Ülkede barış ve huzur ortamının tesisini amaç edinen Kazakistan yönetimi, günümüzde sivil toplumu güçlendirecek, bürokrasi mekanizmasının gençleşmesini sağlayacak ve katılımcı demokrasiye hizmet edecek reformları olabildiğince hayata geçirmeye çalışmaktadır.

Demokratik hayatın önemli parçalarından birisini oluşturan sivil toplumun Kazakistan’daki temelleri ise 1989’lara dayanmaktadır. Kurulduğu yıllarda kendisini etkili bir kamu gücü olarak ilan eden sivil toplumun ilk organizasyonu, Kazakistan’ın ünlü şairi ve halk figürü olan Olzhas Suliemenov’un önderliğinde gerçekleşmiştir. Kazakistan’ın önde gelen aydın kesimleri bir araya gelerek bir sosyal hareket organize etmişler, Semipalatinsk kenti yakınlarında gerçekleştirilen nükleer denemelere karşı protesto gösterileri düzenlemişlerdir (Edmunds 2004: 149). “Nevada Semipalatinsk” Kazakistan’daki uluslararası ilk sivil toplum kuruluşu (STK) olma özelliği taşımakla birlikte, Kazakistan’ın bağımsızlık sürecinde halkın harekete geçirilmesi ve milli kimliğin oluşturulması noktasında önemli görevli üstlenmiştir (Purtaş 2006: 3).

Bu güçlü protestoları izleyen süreçte, bir dizi çevresel sivil toplum kuruluşu kendilerini Kazakistan’da başlayacağını umdukları yeni demokrasi aşamasının aktif kamu oyuncularını ilan ederek hayata geçmişlerdir (Edmunds 2004: 149-150). Fakat 3 yıl içinde demokratik reformlara dair itici güç, ülkenin içine girmiş olduğu ekonomik nedeniyle düşüşe geçmiş, yaşanan ekonomik sıkıntılar sivil toplum sektörünün oluşumunu ve gelişimini yavaşlatmıştır. Kazakistan’da sivil toplumun tekrar görünür olması ise 1994 ve 1995 yıllarında gerçekleşmiştir (Ibrayeva ve Nezhina 2013: 46). Bu tarihlerden itibaren ülkeye Batı’dan yoğun miktarda bağışçı kuruluş, eğitimci ve sivil

toplum uzmanı akışı olmuş, hibeler şeklinde verilen büyük ve kolay ulaşılabilir para kaynakları, Kazakistan'da sivil toplum kuruluşlarının sayısını artırmıştır. Kazakistan'da STK'ların %90'ı, sayıları yaklaşık 200'ü bulan ABD'li ve diğer Batılı fon ve bağışçı örgütlerden temin ettikleri paralarla faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu durum, ülkedeki STK'ların faaliyet alanlarını daha çok yabancı bağışçıların çıkarları ve önceliği dâhilinde belirlemelerine neden olmaktadır (Purtaş 2006: 5). Yöneticilerinin, politik kariyerlerini geliştirmek adına bir araç olarak kullandıkları STK'lar Kazakistan'da, temel faaliyetlerinden kâr elde etmeye başlayan ve daha çok ticari kuruluşlara dönüşmüş yapılarıdır. Hayatta kalmak için uluslararası bağışçılara güvenen STK'lar, hibeler sağlandığı sürece varlıklarını devam ettirmekte, dolayısıyla kısa ömürlü olmaktadır (Ibrayeva ve Nezhina 2013: 50; Çağlar 2018: 83).

Hesap Verme Açısından İlk Reform Dönemindeki Bürokratik Zorluklar

Kırgızistan'da bağımsızlık öncesi idari sistem, planlı ekonomiye dayanıyordu. Bürokrasi, nitelikli olmadığı gibi demokratik yönetim ilkeleri çerçevesinde yeni çevre için politikalar geliştirmeye de uygun değildi. Sovyet kadrolarının dikkatli bir şekilde taranmasını, seçilmesini ve eğitilmesini sağlayan Sovyet insan kaynakları sisteminin ortadan kalkmasıyla ortaya çıkan boşluk, bürokrasi içindeki kapasiteyi ve disiplini zayıflatarak, gelişen bir patronaja yol açmıştır. Bir diğer boşluk, hesap verebilirlik mekanizmalarıdır. Geçmişte, ulusal hükümet Moskova'daki federal hükümet tarafından kontrol edilmiş ve ona karşı sorumlu olmuştur. Ancak SSCB'nin dağılmasıyla yerine, seçilmiş yetkilileri halka karşı sorumlu tutmak ve memurların halka hizmet etmesini sağlamak için zayıf bir kamu hesap verebilirliği mekanizması oluşturulmuştur. Bu mekanizma işe yaramayacak, yasal ve anayasal değişiklikler, hükümet yetkililerinin ve memurların zihniyetlerini değiştirmeyecektir. Hükümet bürokrasisinde yüksek eğitilmiş profesyonellerin diğer ülkelere ve gelişmekte olan özel sektöre, kâr amacı gütmeyen kuruluşlara ve uluslararası kalkınma ajanslarına büyük beyin göçü yaşanmıştır (Baimyrzaeva 2011b: 24).

Sovyet idari uygulamalarının mirası, Kazakistan kamu yönetiminde de özellikle de oldukça ağır hareket eden ve resmileştirilmiş bürokratik süreçlerinde açıkça görülmektedir (Budak 2010: 57). Yüksek derecede resmileşmiş bürokratik kurumların hâkim olduğu Kazakistan kamu yönetiminde, hiyerarşik raporlama sistemi de ağırlığını korumaktadır. Kamu kararlarının alınması ve uygulamaya geçirilmesinde komuta kontrol sisteminin geçerli olduğu Kazakistan bürokrasisinde süreç, geleneksel olarak tavandan tabana şeklinde gerçekleşmektedir. Karar alım süreçlerinin daha çok başkanlık, bakanlıklar ve diğer merkezi yürütme organlarında yoğunlaştığı sistemde, çeşitli reform çalışmalarıyla birlikte gücün daha çok parlamentoya paylaşımını, denge-kontrol mekanizmasının daha işler kılınmasını ve yerel otoritelere kaynaklara erişim noktasında daha fazla esneklik sağlanmasını içeren bir yaklaşımın benimsenmesi amaçlanmaktadır (OECD 2017: 38-39).

KIRGIZİSTAN'DA İDARİ REFORM DÖNEMLERİ

Kırgızistan mevcut idari bölgesel yapısını Sovyetler Birliği'nden devralmış ve çok sayıda reform çağrısına rağmen, şu anda neredeyse değişmemiştir. İdari bölgesel bölünme, merkezi kontrolün baskın olduğu Sovyetler Birliği mirasıdır (Liebert ve Tiulegenov 2013: 74). Kırgızistan'daki idari bölünme hiyerarşik olup, Sovyet sisteminin

birçok özelliğini korumaktadır. Ülkenin dört yönetim seviyesi; merkez, il, ilçe ve yerel yönetimlerdir (köyler ve kasabalar). Eski sistem serbest piyasaya geçiş nedeniyle verimsiz hale geldikçe, 2007'de ve 2012'de, bazı düzeylerin bütçe sistemlerinde değişiklikler yapılmıştır. Örneğin 2007'de iki düzeyli bir bütçe yapısı uygulanmış, sistem merkezi seviye (il ve ilçe bütçe düzeyini pekiştiren) ve yerel öz yönetimlerin ayrı bütçe sistemi şeklinde gerçekleştirilmiştir. Reform, yerel yönetimler lehine olmuştur. Özellikle yerel yönetimlerin, daha önce hükümetler tarafından toplanan yerel vergilerin bir kısmını elinde tutacak olması önemli bir adımdır (Kasymova 2013: 35-36).

Kırgızistan'da etkili, verimli ve temsili bir kamu yönetimi kurulmasında zorluklar devam etmektedir. Kamu sektörünü rahatsız eden en acil konulardan biri yolsuzluktur. Ülkede liderlerin bugüne kadar yolsuzlukla sistematik olarak mücadelede önemli bir siyasi irade göstermediğine dikkat çekilmektedir (Liebert ve Tiulegenov 2013: 95).

Kırgızistan'da gerçekleştirilen idari reformlar, üç ayrı zaman diliminde kategorize edilebilir. Bu ayırım, reformların hızlı biçimde uygulamaya konulduğu ilk yirmi yılı esas almaktadır.

Birincisi, bağımsızlığın ilk yıllarında, serbest piyasanın ve siyasi çoğulculuğun gelişmeye yol açacağı fikrine dayanan reform çabalarıdır. Bu reformlar, büyük ölçüde makroekonomik ve siyasi kurumların dönüşümü üzerinde yoğunlaşmıştır. Ancak devlet kurumlarının etkinliği ve kapasitesiyle ilgili endişeler, büyük ölçüde göz ardı edilmiştir. İdari reformlar bu dönemde temel olarak devlet kuruluşlarının özelleştirilmesi ve küçültülmesi ile ilgilidir (Baimyrzaeva, 2011a: 559). İlk olarak özelleştirilen işletmeler genellikle küçük sanayi işletmeleri, ticaret ve hizmet işletmeleridir. Bu dönem itibarıyla kamu işletmelerinin %54.65'i özelleştirilmiştir. Sektörler açısından, sanayi sektöründe işletmelerin %61.80'i, tarım sektöründe %38.95'i ve hizmetler sektörü toplamında ise %71.58'i özelleştirilmiştir (Çetinkaya ve Joldoshev 2006: 10). Diğer cumhuriyetlerde olduğu gibi, Kırgızistan'da da toprak mülkiyetinin özelleştirilmesi sırasında, tepkisel bir davranış sonucunda toprağın çok küçük parçalara bölünmesi söz konusu olmuştur. 1992'den 1996'ya kadar yaklaşık 10.000 geleneksel işletmenin (kolhoz-solhozun) mülkiyeti özelleştirilmiştir. Bu yeni sistemin ilk 3-4 yıllık uygulaması böyle küçük kooperatiflere dayalı tarım işletmeciliğinin verimlilikten uzak olduğunu göstermiştir (Kalambekova 1996: 8).

İkinci aşamada, 1997'den 2005'e kadar Akaev yönetimi tarafından bağış sisteminin desteğiyle, özellikle Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Dünya Bankası'nın güçlü desteğiyle idari sistemde reform yapmak için önemli çabalar sarf edilmiştir. Sosyal ihtiyaçları karşılamak ve yoksulluğu azaltmak için idari kurumları güçlendiren iyi yönetim fikri benimsenmiştir. Önceki reform dalgasından dersler çıkaran Kırgız hükümeti, bol miktarda fon alma beklentisiyle reformlara kolayca imza atmıştır. Ancak hükümet, beyan ettiği reformların uygulanmasında seçici olmuştur. En fazla ilerleme, uygulamalarını denetlemek üzere farklı organlar oluşturmak için çeşitli türlerde mevzuat ve stratejilerin üretilmesinde başarılı olmuştur. Eski bir Ekonomik Kalkınma ve Ticaret Bakanı Akylbek Japarov, Kırgızistan'ın 1991 ve 2007 yılları arasındaki 17 yıllık döneminde toplam 270 strateji ve konsept belgesinin kabul edildiğini ve yaklaşık 120'sinin iptal edildiğini ifade etmektedir. Bu belgelerin ve stratejilerin uygulanması yüzeysel kalmış, cumhurbaşkanının ve bakanlıklarının

işlevlerine yansımamıştır. Bu konudaki istisnalar, e-yönetişim reformları gibi reformun politik olarak tarafsız ve teknik yönleriyle ilgilidir. Genel olarak, reformun büyük kısmının fon sağlamaya dönük olarak gerçekleştirildiği iddia edilmektedir. Sonuç olarak, kamu hizmeti reformları idari sistemde beklenen olumlu değişiklikleri üretememiştir. Çözülmemiş başlıca sorunları aynı kalmıştır; düşük idari uzmanlık / kapasite; idari sistemin aşırı politikleştirilmesi; yürütme otoritelerinin ekonomiye yasa dışı ve yetersiz müdahalesi; kötü politika uygulaması ve şeffaflık eksikliği gibi. Benzer şekilde hükümet tarafından başarılı olarak sunulan âdem-i merkeziyet reformları daha olumsuz yan etkiler yaratmış görünüyordu. Reform, köylerde, kasabalarda ve şehirlerde 472 yerel ayıl okmotu (kendi kendini yöneten organlar) kurulmasına yol açmıştır. Ulusal hükümet daha sonra bu tür yerel öz yönetim organları üzerindeki sorumluluklarının çoğunu, yeterli kapasite oluşturmalarına yardımcı olmadan devretmiştir. Ancak bu ilave işlevleri yerine getirmeleri için yeterli siyasi ve idari otorite ve mali araçlar verilmemiştir. Ulusal hükümet, yerel olarak harcanan bütçenin önemli bir bölümünü yönettiği için yerel siyasetteki gerçek gücü de elinde tutmaktadır (Baimyrzaeva 2011a: 559-560).

İdari reformların üçüncü aşaması, 2005 ve 2010 yılları arasında Bakiev'in Akaev'i görevinden uzaklaştırdığı kamu ayaklanması sonrasında iktidara geldiği döneme denk gelmektedir. Bakiev, yönetim reformlarına rağmen hükümetin etkinliğini artırmaya söz vermiştir. Bakiev başkanlığının ilk yıllarında idari reformların önemi azalmış, üst düzey yöneticilerin iktidar patronajını tehdit eden kamu yönetimi reformu, sistematik olarak manipüle edilmiştir (Baimyrzaeva 2011a: 560).

1996-2005: Akaev'in İdari Reformları

1997 yılında, başkanlık ofisi altında "Ulusal Kamu Yönetimi ve Kamu Hizmeti Komisyonu" kurulmuştur. 2000 yılında "Ulusal Konsey" olarak yeniden adlandırılmıştır. Ulusal Konsey, küresel fonları ve diğer yardım türlerini güvence altına almak için kamu idaresi ve kamu hizmeti reformu konusunda öneriler hazırlamakla görevlendirilmiştir. Kamu Hizmeti Komisyonu'nun en önemli belgesi 1998 "İdari Reform Stratejisi"dir. Strateji, yönetim reformunun hedeflerini özetleyen, bakanlıkların organizasyon yapılarını ve büyüklüklerini optimize eden, yerel yönetimlere yetki devreden, kamu işletmelerinin yönetimini iyileştiren ve sivil toplum için bir eğitim sistemi yaratan bir mevzuat ihtiyacını tespit etmiştir. Bu çerçevede 2004 "Devlet Hizmetleri Kanunu", önceki mevzuatın bazı dezavantajlarına değinmiş, kamu hizmeti ve siyasi ofisler arasında daha net bir ayırım kurmuştur. Kanun ayrıca, kamu hizmetlerinde rekabetçi işe alınmayı zorunlu hale getirmiştir. Kanunla, görevi kamu hizmeti mevzuatının daha iyi uygulanmasını sağlamak ve kamu hizmetindeki yüksek personel cirosunu hedeflemek olan ve devlet dairelerinde en yüksek idari pozisyonların yerini dolduracak "istatistik sekreterleri" kavramı getirilmiştir. İstatistik sekreterleri, Devlet Hizmet Konseyi'nin tavsiyesi üzerine başbakan tarafından ilgili devlet kurumlarına atanacaktır. Bu değişiklikler, stratejileri üretmek ve yeniden yazmak ve bunların uygulanmasını denetlemek için farklı görevliler kurmakla sınırlı kalmıştır. Dahası, reformlar alt hükümet seviyelerini etkilemiş ve önemli sorunların kaynaklandığı yüksek seviyeleri göz ardı etmiştir (Baimyrzaeva 2011b: 27, 28).

2010 İdari Reformları ve Sonrası

Nisan 2010 kamu ayaklanmasının ardından muhalefet liderlerinden oluşan yeni bir geçici hükümet kurulmuştur. Geçici hükümete liderlik etmek için Roza Otunbaeva başkan seçilmiştir. Geçici hükümetin temel görevleri, hükümetin normal işlevlerini sürdürmek, hükümetin şubeleri arasında daha iyi bir güç dengesi tanımlayan yeni bir anayasa kabul etmek ve özgür ve adil parlamento seçimlerini güvenceye almaktır. Parlamenter rejimi kuran yeni anayasa, çok çeşitli paydaşların katılımıyla özenle hazırlanmış ve Haziran 2010 sonunda ülke çapında bir referandumla kabul edilmiştir. Yeni anayasa, ülkede yasal bir istikrarın ve meşruiyetin sağlanmasına da yardımcı olmuştur (Baimyrzaeva 2011b: 40).

Marat'a göre, Kırgızistan'da 2010 sonrasında yapılan reformların daha öngörülebilir ve daha tutarlı bir siyasi sürece yol açtığı söylenebilir. Nisan 2010 rejim değişikliğinden sonra kabul edilen anayasanın, ülkede istikrarlı bir rol oynadığı belirtilmektedir. Bununla birlikte parlamento, ülkenin başlıca ekonomik ve siyasi oyuncularını için birincil savaş alanına dönüşmüştür. Söz konusu parlamenter deneyim, şu ana kadar etkili politikalara veya yolsuzluğun azalmasına yol açmamış olsa da bir siyasi liderin veya patrimonyal ağın elinde güç yoğunlaşmasını önlemek için rekabet kuralları getirmiştir. Ancak kaosun kolayca geri dönebileceği ve mevcut siyasi rekabetin nihai hedefi hakkındaki belirsizlik, politikacıları daha düzenlenmiş bir siyasi süreç aramaya iten güçlü bir motive edici güç olmaya devam etmektedir. Kırgızistan'daki yeni düzenlenmiş siyasi ortam, neopatrimonyal çıkarların egemenliğine rağmen, yine de gerçek siyasi tartışmaların ve adil rekabetin ilk işaretlerini üretmiştir. Parlamentoda temsil edilen partiler, seçimlerden önceki hiziplerin güçlü bir çekirdeği olarak değerlendirilebilir (Marat 2012: 343).

Kırgızistan'da kamu yönetimi reformlarının büyük bölümünün çeşitli faktörler nedeniyle başarısız olduğu iddia edilmektedir. Bu faktörler; (Liebert ve Tiulegenov 2013: 95)

- Reformların devlet kurumları tarafından sahiplenilmemesi, reform için gönülsüz çabalar,
- Yüksek hükümet seviyelerinde reformları yürütecek lider eksikliği,
- Uygulayıcı kuruluşlarda karar vericilerin uzun vadeli stratejik düşünce eksikliği
- Sistem dışı yaklaşım,
- Zayıf uygulamadır.

Kırgızistan'da başta mali kurumlar olmak üzere mali araçların kullanımı konusunda reform niteliğindeki girişimlerden biri de Hazinesinin nakit yönetiminin ve mali planlamasının geliştirilmesidir. Hazinesinin modernizasyonu kapsamında yürütülen çalışmalarla bütçenin disipline edilmesi ve mali saydamlığın sağlanması konusunda önemli mesafeler alınmıştır. Ulusal kalkınma düzeyinin sağlanmasında, "saydam, istikrarlı ve kaliteli bir bütçeleme süreci ile sürdürülebilir maliye politikası hedeflerine ulaşabilmek açısından, mevcut düzenlemelerin yanı sıra mali sistemi reforme edici bir takım yeni projelerin geliştirilerek süratle hayata geçirilmesi önem taşımaktadır" (Egeli ve Özen 2008: 30).

Reformcuların, yeni varsayımları barındıran alternatif bir bürokrasi modeli geliştirmesi ve dile getirmesi gerekmektedir. Katılımcı yönetim ve etkili politika uygulamaları hakkında yeni dersler alındığı için gelecek vaat eden yeni bir model elbette ortaya çıkabilecektir (Baimyrzaeva 2011b: 44).

KAZAKİSTAN'DA İDARİ REFORM DÖNEMLERİ

Özellikle 2007 yılından itibaren demokratikleşme reformları üzerine eğilen Kazakistan yönetimi, bu tarihten sonra ülkede bir yandan liberal reformları aktif hale getirmek, diğer yandan kamu ve devlet menfaatleri arasında yeni bir denge oluşturarak ülkenin demokratik gelişimini sağlamayı amaçlamıştır (Çetin 2017: 894). Hükümetin etkinliğini artırmak, modern bilgi teknolojisini tanıtmak, bürokrasiyi azaltmak, devlet müdahalesini sınırlandırmak, kamu hizmetlerinin yasal çerçevesini genişletmek gibi amaçlarla hazırlanan “Kazakistan 2030 Stratejisi” reform atılımlarının başlangıcı olarak önemli bir basamağı oluşturmaktadır. Kamu yönetimi reformlarının temel önceliklerini içeren ve 10 büyük hedefin açıklandığı stratejide, “Yeni Dünya’da Yeni Kazakistan” sloganı benimsenmiş, siyasi sistemin modernizasyonu ve idari reformların hızlandırılması geniş yer tutmuştur (2030 İçin 10 Hedef, www.turkiyegazetesi.com.tr; Konca 2012: 6).

14 Aralık 2012 tarihinde ise Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev Halka Sesleniş konuşmasında “Kazakistan 2050 Stratejisi: Olgunlaşan Devletin Yeni Siyasi İstikameti” programını ilan etmiştir. Ekonomik gelişmeye özellikle yer verilen stratejide, diğer bir temel boyut ise yeni tip devlet yapısının oluşturulması olarak karşımıza çıkmaktadır. Strateji kapsamında toplumun demokratikleştirilmesi, Parlamento’nun yetkilerinin artırılması, âdem-i merkezîyetçiliğe daha fazla önem verilmesi, yerel yönetimlerin hak ve kaynak bakımından desteklenmesi, merkez ve yerel arasında yetki devrinin düzenlenmesi gibi politikalara öncelikle yer verilmiştir. Toplum ve vatandaşların karar alım süreçlerine doğrudan dâhil edilmesi gerekliliğine vurgu yapılan stratejide, halkın yerel düzeyde kendilerini ilgilendiren faaliyet ve kararlarda aktif şekilde yer almalarını sağlayacak yeni fırsatların geliştirileceği belirtilmiştir (2050 Stratejisi 2012: 34-35). Yönetimin kalite verimlilik açısından geliştirilmesi için yetki devrinin hem yasama organı hem de hükümetin ulus altı düzeylerini kapsayacak şekilde gerçekleştirilmesi gerekmektedir (OECD 2017: 29). Merkezi yönetimden gelen gücün dağıtılması, yerel yönetimlerin yerel olaylara zamanında tepki verme ve sosyal hizmetler, çevre koruma, kamu hizmetlerinin sağlanması gibi sorumluluklarını daha etkin şekilde yerine getirme kapasitesini önemli ölçüde geliştirecektir.

2015 yılına gelindiğinde hükümet açıklamış olduğu 2050 Stratejisi çatısı altında “5 Kurumsal Reform Uygulamasına Yönelik 100 Somut Adım” belgesi yayınlamış⁵, bu belgede 5. Reform olarak “hesap verebilir bir hükümetin oluşturulması” amacına yer vermiştir. (Kazakhstan Unveils..., astanatimes.com). Şeffaf ve hesapverebilir bir kamu yönetimi oluşturmak adına “Yeni Kamu Hizmeti Sistemi Kanunu” onaylanmış, bu kanunla yolsuzlukla mücadele tedbirlerinin güçlendirilmesi, meritokrasi ilkesinin geçerli kılınması, kamu görevlilerinin mesleğe alımında şeffaflığın sağlanması gibi politikaların

⁵ Söz konusu kurumsal reformlar: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin ülke ekonomisindeki payının radikal biçimde yükseltilmesi, devletin ekonomideki rolünün azaltılması, bankacılık sisteminin temizlenmesi, mahkemelere ve kolluk güçlerine yönelik güvenin artırılması, hesap verebilir bir hükümetin oluşturulması başlıklarından oluşmaktadır.

hayata geçirilmesi amaçlanmıştır (2050 Stratejisi 2012: 36). Bu kapsamda ülkede devlet kurumlarına alım yapılması noktasında süreci yönetmesi adına “Kamu Hizmeti Ajansı” kurulmuştur. Ajans cinsiyet, etnik köken, dini inanış ve gelirden bağımsız şekilde işe alım sürecini tüm vatandaşlara açık hale getirmeye çalışmaktadır. Devlet çalışanı olmak için başvuran herkesin, mesleki yeterliliklerini kanıtlamaları için bir başvuru paketi sunmaları gerekmekte, mülakat ve bilgisayar tabanlı giriş testi aşamalarını geçmeleri beklenmektedir (Ibrayeva ve Nezhina 2013: 53-54). Buna rağmen Kazakistan’da hala kamu yönetiminde liyakatin tam anlamıyla sağlandığı söylenememektedir. Zira yönetim kadrolarının birçoğu halka açık şekilde ilan edilmemekte, kariyer kadroları daha çok kamu kurumlarının başkanları tarafından kendi aile üyelerine ayrılmaktadır. Diğer bir deyişle Kazakistan’da hala kamuda resmi olmayan kurallar ve kayırma devam etmektedir (Avcu ve Zholdasbekova 2018: 188).

E-YÖNETİŞİM REFORMLARI

Kamu hizmeti reformu ve işlevsel gözden geçirmelerden farklı olarak, e-yönetişim reformları hem politika değişiklikleri hem de uygulanması açısından daha fazla çekim gücüne sahiptir. Kırgızistan’da e-yönetişim reformlarına rehberlik eden ilk ve en önemli politika belgeleri arasında, 1994 yılında hükümet tarafından kabul edilen “Bilgilendirme Politika Belgesi” vardır. Bu belge, kamu yönetiminde bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) geliştirilmesine temel oluşturmuştur. Bir sonraki belge olan “Yasal Bilgilendirme Belgesi”, 1997’de cumhurbaşkanının kararnamesi ile onaylanmış, şeffaflık ve yasal bilgilere erişim sağlamayı amaçlamıştır. Adalet Bakanlığı normatif-yasal belgeleri kaydedecek ve bu politika belgesini uygulayacaktı. Başkanlık Kararnamesi tarafından onaylanan 1998 “Bilişim Geliştirme Belgesi”, Kırgızistan’daki e-yönetişim reformlarına yeni bir ivme kazandırmış, özellikle, BİT’de yasama esaslarının geliştirilmesini, bakanlıklar ve kurumlarda kurumsal ağların kurulmasını, “Devlet Bilgisayar Ağı” projesinin uygulanmasını, ulusal bilgi kaynaklarının oluşturulmasını ve kurumlar ve vatandaşlar tarafından erişimini öngörmüştür. Elektronik hükümet hakkındaki kilit politika belgesi; “Ulusal Strateji Geliştirilmesi” dir. Bu belgenin ana hedefi Kırgızistan’da bir bilgi toplumu ve e-devlet oluşturmaktır. Süreç, çeşitli devlet kurumlarının yanı sıra özel ve kar amacı gütmeyen sektörlerden ve yabancı uzmanlardan gelen girdilerle geliştirilmiştir (Baimyrzaeva 2011b: 30-31).

Kazakistan ayrıca şeffaf kamu yönetimi amacı kapsamında son yıllarda bilgiye erişim ve e-devlet uygulamaları üzerine de çalışmalarını sürdürmektedir. Temelleri 2005 yılına dayanan e-devlet çalışmaları Bilgiye Erişim Kanunu’nun kabulü ve Milli Bilgi Sistemleri Altyapısını Kurma ve Geliştirme Programının yürürlüğe girmesi ile resmîyet kazanmıştır. Günümüz itibarıyla Kazakistan’da nüfusun yaklaşık %70’i internet kullanabilmekteyken, devlet tarafından sunulan 730 hizmete erişim sağlayabilmektedir. Etkin devlet modelini hayata geçirmeye çalışan Kazakistan, gün geçtikçe elektronik hizmet türlerini çoğaltmayı, vatandaşların devletin önemli kararlarına elektronik katılımını gerçekleştirerek yönetim uygulamalarına geçiş yapmayı hedeflemektedir (Özer ve Otyzbay 2018). Bunun yanı sıra Kazakistan 2002 yılında “İnsan Hakları Komiseri” adıyla “ombudsmanlık” kurumunu hayata geçirmiştir. Anayasal bir

düzenlemeden ziyade cumhurbaşkanı kararına dayanarak oluşturulan kurum, cumhurbaşkanı, parlamento üyeleri, hükümet üyeleri, merkezi seçim komisyonu üyeleri, başsavcı ve yargıçlar dışında kalan diğer resmi görevliler hakkında yapılan şikâyetleri inceleme, bilgi ve belge talep etme görevini yerine getirmektedir. Herhangi bir yaş sınırlamasına tabii olmayan Komiser, cumhurbaşkanı tarafından 5 yıl süre ile atanmakla birlikte görevini tarafsızlık, saydamlık, yasallık ve bireylerin hak ve özgürlüklerini üstün tutan bir anlayışla yerine getirme yükümlülüğüne sahiptir (Gökçe 2014: 646).

YERİNDEN YÖNETİM REFORMLARI

Kırgızistan'daki yerel yönetim organları üç düzeydedir. Üst iki düzey, eski Sovyet Birliği'nden kalan rayonlar ve oblastlar üzerine oluşturulmuştur. 1996 tarihinden başlayarak, en alt seviyeyi temsil eden köy belediyeleri "ayıl okmotu" ile düzenlenmeye başlanmıştır. Ülke başkenti Bişkek, 1995 yılında Orta Asya'da ilk doğrudan Belediye Başkanı seçimi yapılmış olan şehirdir. Orta Asya içinde demokratikleşme deneyimi yaşayan ilk yerel yönetim olduğunu söylemek mümkündür (Asanbekova, 2009:135-136). Kırgızistan' da 7 oblast (bölge) ve 43 rayon bulunmaktadır. Oblastların ve rayonların yöneticileri, devlet başkanı tarafından atanmaktadır. Bu yönetimler seçimle oluşturulan yerel meclislere sahiptir. Oblast yönetiminin başında bulunan vali (governor), merkezi hükümetin kararlarının uygulayıcısıdır. Oblast yönetimi merkezi hükümetin fonksiyonlarını da üstlenmektedir. Rayon yönetimleri, *akim* tarafından temsil edilir ve merkezi hükümet tarafından uygulamaya konulan ekonomik ve sosyal önlemleri yerine getirir. Köy Yönetiminde, "ayıl okmotu başçısının", kırsal yönetimin bütçesini hazırlamak, sosyal ve ekonomik kalkınma programlarını hazırlamak, hukuk ve kamu düzeni saklamak gibi görevleri bulunmaktadır (Sakinç 2005: 205-206).

Kırgızistan'da yapılan reformlar sonucunda yerel yönetimler, yerel vergileri toplama ve elinde tutma hakkı gibi mali haklar elde etmiş oldular. Ancak yerel vergiler, yıllık yerel yönetim gelirlerinin yüzde 9'undan daha azını temsil etmektedir. Bu nedenle bunların çoğu, büyük ölçüde merkezi hükümetten yapılan transferlere bağlıdır. Ayrıca devam eden reformların birçoğu insan kaynağına dair sorunlarına değinmemesi noktasında da eleştirilmektedir (Kasymova 2013: 52-53). 1994 yılında oluşturulan Yerel Yönetimler Reformu Komisyonu'nun çalışmaları sonucunda, "Yerel Yönetimler Organize Etmenin Temelleri" konulu Cumhurbaşkanlığı kararı kabul edilmiştir. Kabul edilen bu yasal hükmün getirdiği yenilikler şunlardır; (Karaşev ve Tarbinskiy'den aktaran Asanbekova 2009: 93);

- İlk defa yerel halk tarafından seçilerek oluşturulan yerel meclisler ve organlar, özerk yerel yönetimin tek kaynağı olarak açıklanmıştır.
- Özerk yerel yönetimin temel ilkeleri belirtilmiştir. (Kendi kendine yetme, kendini finanse etme gibi).
- Yerel kamusal mülkiyet kavramı açıklanmış, yerel kamusal mülkiyet kapsamına yerel topluluğun faaliyeti ve yaşamını sürdürebilmesini sağlayan başka mülkiyetler alınabileceği de belirtilmiştir.
- Oblast ve rayonlar (bölge ve ilçeler) yerel yönetimlerin bölgesel birleşmeleri olarak açıklanmıştır.

Bir dizi âdemi merkezîyetçilik reformu, uzmanların ve yasa koyucuları tarafından bile anlaşılmasının zor olduğu bir kafa karışıklığı sistemi ile sonuçlanmıştır. Mevcut sistem, Kırgızistan'ın bağımsızlığını takiben ulusal siyasi gündemi karşılayacak bir uyarlamayı ve Sovyet rejiminin miraslarını birleştirmiştir. Rayon (ilçeye benzer), oblast (il) ve ulusal düzeylerdeki yönetim sistemlerinin dikey katmanları, cumhuriyetler üzerinde maksimum (yukarıdan aşağıya) kontrol sağlamak isteyen bir önceki rejimden miras alınmıştır. Kırgızistan'da yerel yönetim sistemini oluşturan hem rayon hem de oblast düzeyinde iki paralel yapı vardır. Birinci yapı, başkanları başkan tarafından atanan ve merkezi hükümeti temsil eden yerel devlet idaresidir. Diğer yapı, yerel yürütme organının (ayıl okmotu) ve yerel konseylerin (kenesh) başkanlarını içeren gerçek yerel özerklik organlarından oluşur. Her ikisi de doğrudan ilgili bölgesel birimlerin sakinleri tarafından seçilir. Baimyrzaeva'ya göre rayon ve oblast seviyelerinde paralel öz yönetim ve merkezi devlet idari yapılarının bir arada bulunması, ulusal hükümet liderlerinin yerel siyasi, idari ve ekonomik kaynaklar üzerindeki etkisini korurken, demokratik görünmelerini de sağlayacaktır (Baimyrzaeva 2011b: 31-32).

Kırgızistan'da Başbakan veya şehir konseyinin, belediye başkanının görevine son verilebilmesi ve yerel yönetimlerin kendi bütçesini oluşturamaması gibi önemli sorunların varlığı, yerel yönetimler reformunun temel eksiklikleri olup, yerel yönetimlerin idari ve mali açıdan özerk hale getirilmesi önündeki ciddi engeller durumundadır (Narmambetova ve Akman, 2018:473). Dolayısıyla Kırgızistan'da âdemi merkezîyetçilik çok etkili olmamıştır. Çünkü merkezi yönetim tarafından daha önce yerine getirilen sorumlulukların çoğu, uygun ve yeterli finansman olmadan yerel yönetimlere devredilmiştir. Yerel yönetimlerin gelir elde etme yetkisinin sınırlı oluşu, vergi tahsilatında merkezi hükümetin ayrıcalığı da yerel hizmetlerin kalitesini düşürmektedir. (Liebert ve Tiulegenov 2013: 95)

Kazakistan'da yerel yönetim sistemi Kırgızistan'da olduğu gibi, günümüz itibarıyla temelini anayasadan almakla birlikte, yönetsel olarak, 14 idari eyalet (Oblast) ve iki özel bölge (Astana ve Almatı) olmak üzere toplam 16 bölgeye ayrılmaktadır (Kazakistan'ın Siyasi..., www.mfa.gov.tr). Daha genel bir ifade ile Kazakistan'da yerel yönetimler üç kademededen oluşmaktadır. Astana ve Almatı özel statülü şehirler olarak kabul edilmekle birlikte, bu iki şehrin yerel yönetimi diğerlerinden ayrı tutulmuştur. Bunun dışında ülke oblast denilen eyaletlere, bu eyaletler de Rayon denilen bölgelere/ilçelere ayrılmaktadır.

Yerel yönetimlerle ilgili yasal çalışmaların ilk olarak eski Sovyetler Birliği döneminde başladığı Kazakistan'da, "Yerel Özerk Yönetim ve Yerel Ekonominin Genel Prensipleri ile ilgili Kanun" bugünkü yerel yönetim mekanizmasının temellerini oluşturmaktadır. 1991 yılında kabul edilen Yerel Meclisler ve Yerel Özerk Yönetim Kanunu ile birlikte ise özerk yönetim kademeleri gündeme gelmiş, köyler ve kırsal ilçe meclisleri gibi birimler, yerel seçimlerle oluşturulan yerel özerk birimler olarak devlet otoritesi altında yer alan yerel kurumlar şeklinde kabul edilmişlerdir (Makmutova 2001: 411). Bağımsızlık sonrası ilk resmi düzenleme ise 1995 Anayasası ile gerçekleştirilmiştir. 1995 Anayasası her ne kadar tam anlamıyla bir âdem-i merkezîyetçi bakış açısına sahip olmasa da yerel halkın kendisine yetebilecek bir duruma gelmesi amacıyla yerel yönetimlere ve meclislere yer vermiştir. Buna bağlı olarak 148 sayılı

Yerel Devlet Yönetimi Hakkındaki Kanun ile yerel yönetime ilişkin organlar oluşturulmuştur (Ranov 2017: 43).

Kazakistan Cumhuriyeti Anayasasının 85-89. maddeleri yerel yönetimlerle ilgili hükümleri içermektedir. Anayasanın 85. maddesine göre yerel kamu yönetimi, ilgili bölgenin devlet işlerinden sorumlu *yerel temsili kurumları (Maslikhatlar-meclisler)* ve *yerel yetkili kurumlar (Akimler-belediye-valilik)* tarafından yürütülmektedir. Buna göre Maslikhatlar, ilgili yerel yönetim kademesinde yaşayan halkın taleplerini ortak kamu yararının gözetilmesi ilkesine göre belirleyen ve uygulamasını kontrol eden birimleri oluşturmaktadır ve halk tarafından genel, eşit ve doğrudan seçim hakkına dayanan gizli oylama ile seçilmektedirler. Akimler ise ilgili bölgenin gelişme ihtiyaçları ve çıkarları doğrultusunda hükümete rehberlik eden birimleri oluşturmaktadır. Akimler, Başbakan'ın önerisi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından atanmakta ve yeni cumhurbaşkanı seçimi ile akimlerin görevleri sona ermektedir (TURKPA 2012: 92-93)

Yerel yönetim mekanizmasına yönelik esaslar ise 2001 yılında çıkarılan 148 sayılı "Kazakistan Cumhuriyeti'nde Yerel Kamu Yönetimi ve Yerel Yönetim Kanunu" ile tam anlamıyla belirlenmiştir. Kanuna göre yerel düzeyde kamu yönetimi; yerel temsili ve yetkili kurumların yetkileri dâhilinde yerel bölge bazında devlet politikasını geliştirmek ve uygulamak için yapılan faaliyetler bütünü olarak tanımlanmıştır. Yine Kanuna göre akimler eyaletlerden büyük şehirlere, şehirlere rayonlara kadar hepsinin yetkili kurumlarını oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle, bölgelerin valileri bulunmaktayken, her bir bölgenin içinde yer alan şehir ve köylerin belediye başkanları bulunmaktadır ve bunların hepsi akim olarak adlandırılmıştır (Makhmutova 2001: 413-414).

Merkeze bağlı şehirlerin valilikleri de oblast valilikleri de üniter devlet yönetiminin birer parçasını oluşturmakta, valilik makamına vali (akim) başkanlık etmektedir. İlçe düzeyine gelindiğinde ise yerel yönetimin başında rayon (ilçe) valisi/başkanı bulunmakta ve ilçe valisi eyalet valisi tarafından atanmaktadır. Dolayısıyla tamamen eyalet valisine karşı sorumluluk üstlenmektedir. Köylerin ve diğer kırsal yerel birimlerin başkanlarını ise ilçe valisi atamaktadır. Böylece Kazakistan'da merkezleşmiş kamu yönetiminin ayağı olarak idari dikey bölünme oluşturulmuştur (Kadyrzhanow 2005: 2). Tüm mahalli idareler Anayasa'nın 89. maddesi ve 148 sayılı Kanun gereği bağımsız olsalar da merkezi yönetime bağlı olarak görevlerini yerine getirmek mecburiyetindedirler (Ranov 2017: 47).

Maslikhatlar (Meclisler) ise dikey yapılanmaya tabi değildir. Meclislerin var olma sebeplerinin temelinde demokrasinin vatandaş eliyle temsili yer almaktadır ki meclislerin hiyerarşik sıralanışı belediyelerle benzerlik gösterebilir dahi hiçbir kademe ile bağlantıları bulunmamaktadır. Dolayısıyla meclisler, yetkileri çerçevesinde yürüttükleri çalışmalarını ile ilgili olarak Parlamente'ye ve kendi sorumluluk alanları dâhilindeki vatandaşlara karşı sorumludurlar. Maslikhatların kendilerine ait tüzel kişilikleri bulunmamakla birlikte, merkezi devlet yapılanması içerisinde yer almasalar dahi merkezi idarenin boyunduruğu altında yer almaktadırlar (Ranov 2017: 49). Bu kapsamda Kazakistan'da yerel yönetimlerde de tam bir bağımsızlık tesis edilememiştir.

SONUÇ

SSCB'nin 1991'de dağılması sonrasında, bağımsızlığını kazanan ülkeler arasında yer alan Kırgızistan ve Kazakistan, siyasal sistemin değişimi sonrasında kamu yönetimi alanında hızlı bir reform süreci içine girmişlerdir. İdeoloji transferi ile gerçekleşen bu sürecin ortak bağlamı yanında farklılıkları da bulunmaktadır. Öncelikle her iki ülkenin siyasal rejimleri farklılık arz etmektedir. Kazakistan -son zamanlarda her ne kadar parlamentonun yetkilerini arttırsa da- başkanlık sistemi ile yönetilirken, Kırgızistan parlamenter sistemle yönetilmektedir. Kazakistan'da iktidarın demokratik yollardan el değiştirmesinin zor olduğu ve başkanlık sistemi iktidarın elini güçlendirdiği için ana dengeleyici unsur olarak parlamentodan çok devlet başkanı dikkat çekmektedir. Kazakistan Anayasasının cumhurbaşkanına tanıdığı yetkiler nedeniyle, yasama, cumhurbaşkanının otoritesi karşısında tam anlamıyla dengeleyici bir güç olma özelliği sağlayamamıştır. Bağımsızlık sonrası Kırgızistan'da demokrasiyi destekleyici reformlara öncelik verilirken, Kazakistan'da "önce ekonomi sonra demokras" politikası izlenmiştir.

Demokratik uygulamalar açısından baktığımızda bölge ülkeleri arasında umut vadeden ilk ülke Kırgızistan'dır. Bununla birlikte Freedom House tarafından "kısmen özgü ülkeler"⁶ kategorisinde gösterilen Kırgızistan, hala liberal demokrasinin gerekli kurumlarına dönüşümünü tam anlamıyla sağlayamamıştır. Bunda, Sovyet döneminden kalan ve siyasal kültüre yerleşmiş otokratik yönetim özelemlerinin etkili olduğu ifade edilebilir. Kırgızistan'da siyasal sürece dönem dönem damgasını vuran halk ayaklanmaları ve darbeler ile gerçekleşen yönetim değişikliklerinin ise, demokrasi umutlarını sekteye uğrattığı söylenebilir. Dolayısıyla Kırgızistan'ın gelişen bir ülke olduğu yönündeki olumlu imajının zayıfladığı görülmektedir. Demokratikleşme çabalarıyla kendini uluslararası sistemde kabul ettirmeye çalışan Kazakistan ise, "özgür olamayan ülke"⁷ kategorisinde yer alsa da son zamanlarda parlamentonun yetkilerini arttırarak "parlamenter-başkanlık" diye adlandırılan bir sistem oluşturmaya çalışmaktadır.

Kazakistan'da siyasi güç kişiselleşmiş olup patrimonyal kültürel yapısıyla da iç içe geçmiştir. Siyasi partilerde daha çok klan ilişkiler hâkimdir. Kişiselleşmiş sistem, partilerin devlet ile özdeşleşmesine neden olmuştur. Ancak bugün Kazakistan'da, süregelen otoriter alışkanlıkların terk edileceği yönünde umut vaat eden gelişmeler de gözlemlenmektedir. Kırgızistan'da günümüze kadar süregelen reformların başarısız olduğu yönünde bir inanç gelişmişken, Kazakistan'da 2019'da ilk defa gerçekleşen yönetim değişimi ile birlikte reformlarda daha fazla başarı sağlanabileceği inancı güçlenmiştir.

Çalışmada Kırgızistan ve Kazakistan'da bağımsızlık sonrasında gerçekleşen siyasal sistem değişikliği ve kamu yönetimi reform süreçlerinde ortak bir takım özellikler temelinde tespitler yapılmıştır. Öncelikle her iki ülkede de Sovyet geleneğinin izleri görülmektedir. Siyasi değişikliklere rağmen, sosyal ve ekonomik alanlarda, yeni ve demokratik bir siyasal kültürün oluşumu henüz tamamlanmamıştır. Her iki ülke de

⁶ Bkz. <https://freedomhouse.org/country/kyrgyzstan>

⁷ Bkz. <https://freedomhouse.org/country/kazakhstan>

bağımsızlık sonrası Sovyet rejiminden kalan devlet kurumlarını belirli oranda koruma taraftarı olmuştur.

Çağdaş kamu yönetiminin gereklerine uyulmaması sonucunda, ortaya çıkan en önemli sorunlar rüşvet ve yolsuzluklardır. Rüşvet ve yolsuzluk her iki ülke için de ortak sorunların başında gelmekte ve iyi bir yönetimin tesis edilmesinin önünde ciddi engeller olarak durmaya devam etmektedir. Sovyet dönemi alışkanlıklarından tevarüs eden bu uygulamaların önüne geçebilmek için yalnızca ceza sisteminde değil, çalışanlara adil ücretin sağlanması noktasında da düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Yine her iki ülkede kariyer imkânlarının daha çok liderlerin aile üyelerine, iş adamları ve iktidarın korunmasına yardımcı olan kişilere sağlandığı yönünde genel bir yargı bulunmaktadır. Çeşitli çalışmalar olsa da henüz liyakate dayalı, politik olarak tarafsız bir kamu yönetimi sistemi iki ülkede de kurulamamış, yolsuzluk ve şeffaflıkla ilgili sorunlara yönelik reform çalışmaları sürdürülmekle birlikte henüz somut faydalara ulaşılamamıştır.

Her iki ülkede de bilgi iletişim teknolojilerinin gelişmesine paralel olarak e-yönetişim süreci başlamış, e-devlet uygulamaları gelişim göstermiştir. Kırgızistan'da ulusal strateji geliştirilmesi çerçevesinde birçok strateji belgesi kabul edilmiş, Kazakistan'da "ombudsmanlık" gibi yapılarla, kurumsallaşmalara yönelik önemli adımlar atılmıştır. E-yönetişimin çağdaş kamu yönetimi açısından önemi, gerek katılım süreçlerinin önünü açması gerekse yönetimde şeffaflığın sağlanmasına yapacağı katkıdır.

Kırgızistan ve Kazakistan'ın benzer yönlerinden birisi de siyasal katılımın seçkinliktir. Zayıf sivil toplum, köklü demokratik politik kültür geleneğinin bulunmaması, demokrasi ve piyasa sisteminin reformlarının yukarıdan yapılması, radikal reformların gerçekleşmesi için güçlü yönetimin gerekliliği, iktidarın, siyasal katılımın elit düzeyde kalması gibi sorunlar ortaktır. Ayrıca iki ülkede de siyasal kültürün Sovyet mirası üzerine yol alan seyrinin ve seçkinlerin siyasal karar verme mekanizmalarındaki gücünün, ortak bir bağlam olduğu söylenebilir.

İki ülkenin de yerel yönetim sistemi üzerinde hiyerarşik üstünlüğü yansıtan merkezîyetçilik, tam anlamıyla bağımsız yerel yönetim yapılanması önündeki en büyük bariyer ortaktır. Diğer bir deyişle gücün, yerel otoritelere devri sınırlı olduğundan, merkezi idare yerel siyasal ve ekonomik süreçler üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla her iki ülkede de sistem, esneklikten ve yerel ihtiyaçlara hızlı ve etkili şekilde cevap vermekten uzak bir görünüm arz etmektedir. Bunun yanı sıra Kırgızistan ve Kazakistan'ın yeni sayılabilecek devletler olduğu hatırlandığında, bağımsız bir yerel yönetim kültürünün yeni oluşmaya başladığı, yerel yönetimlerin anayasal güvence altına alınmış olmasının, bu yolda atılan önemli adımlardan birisi olduğu belirtilmelidir. Özellikle uygulamadaki aksaklıklarını, reform planları içerisine aldığı yenilik ve stratejilerle gidermeye çalışan Kazakistan'da, bağımsız yerel yönetim için çalışmaların sürdürüldüğünü söylemek mümkündür.

Kamu yönetimi reformlarının başarı ile sürdürülebilmesi için istikrar kazanmış bir siyasal sistemin varlığı şarttır. Her iki ülkede de reformcuların çağın gerçeklerine uygun yeni varsayımları barındıran alternatif bir bürokrasi modeli geliştirmesi gerektiği söylenebilir. Katılımcı yönetim ve etkili politika uygulamaları konularında alınan derslerle, gelecek vaat eden yeni modellerin ortaya çıkması mümkündür.

KAYNAKLAR

- AĞIR, O. ve SAYIN, M. (2019). "Kazakistan ve Kırgızistan Siyasal Sistemlerinin Karşılaştırılması", **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.XIX, S.1: s.23-41.
- AKÇALI, P. ve MURZAEVA D. (2012) "Legacy Of The Soviet Union And Democratic Transition: The Case Of Kyrgyzstan", **OAKA**, C.VII, S.14: s. 36-65.
- ALKAN H. (2007). "Seçkinler Rekabeti Ve Otoriter Kurumsallaşma Arasında Kurumsallaşma Arasında Kazakistan'da Siyasal Sistem Kazakistan'da Siyasal Sistem", **OAKA**, C.II, S.4: s.1-28.
- ALKAN, H. (2011). **Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar**, Ankara: Usak Yayınları.
- ASANBEKOVA A. (2009). **Yerel Yönetim Reformları: Türkiye Ve Kırgızistan'daki Reformlar Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AVCU, S. A. ve ZHOLDASBEKOVA, A. (2018). "Kazakistan", Çolpan Yıldız, A. ve Yılmaz, M. (ed.), **Bağımsızlıklarının Yirmi Yedinci Yılında Türk Cumhuriyetleri** içinde (ss. 119-196), Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı Yay.
- BAİMYRZAEVA, M. (2005) "Institutional Reforms in Kyrgyzstan", **Central Eurasian Studies Review Publication of the Central Eurasian Studies Society**, C.IV, S.1: s.29-34.
- BAİMYRZAEVA M. (2011a) "Kyrgyzstan's Public Sector Reforms: 1991–2010", **International Journal of Public Administration**, S. 34: s.555–566.
- BAİMYRZAEVA, M. (2011b) "Analysis Of Kyrgyzstan's Administrative Reforms In Light Of Its Recent Governance Challenges", **International Public Management Review**, C.XII, S.1: s.22-47.
- BUDAK, L. (2010). "Kazakistan'da Medya, 2000'li Yıllar Gelişmeler ve Temel Sorunlar", **Türkbilim Dergisi**, S.3: s.47-59.
- ÇAĞLAR, A. (2018). "Kazakistan'da Devlet, Dini Yaşam ve Sivil Toplum", **Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi**, S.6: s.71-85.
- ÇETİN, N. (2017). "Kazakistan'da Başkanlık Sistemi'nin Gelişimi: Dünden Bugüne", **Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi: Türkistan Forumu III Bildiri Kitabı** içinde (ss. 894-916), Türkistan: Ahmet Yesevi Üniversitesi.
- ÇETİNKAYA, Ö. ve JOLDOSHEV, K. (2006). "Kırgızistan'da Özelleştirme Uygulamaları ve Etkileri", **Akademik Bakış Dergisi**, S.9: s.1-33.
- ÇOKGEZEN, M. (2004). "Corruption in Kyrgyzstan: The Facts, Causes And Consequences", **Central Asian Survey**, C.XXIII, S.1: s.79–94.

DEMİREL, D. (2010). "Yönetişimde Yeni Boyut: E-Yönetişim", **Türk İdare Dergisi**, S.466: s.65-94.

DIAMOND, L. (2002). "Elections Without Democracy Thinking about Hybrid Regimes". **Journal of Democracy**, C. XIII, S.2: s.21-35.

DOĞAN, K. C. ve USTAKARA, F. (2013). "Kamuda Bir Yapılanma Dönüşümü Olarak E-Devlet ve E-Yönetişim İlişkisi Üzerine", **Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi**, C.II, S.3: s.1-11.

EĞELİ H. ve ÖZEN A. (2008). "Kırgızistan'da Mali Sistemin Yeniden Yapılandırılması Çerçevesinde Bütçede Reform Arayışları", **Sosyal Bilimler Dergisi**, S.19: s.13-31.

EDMUNDS, T. (2004) "The Environmental Movement in Kazakistan", (Ed. Stephen Hussey, Paul Richard Thompson), **Environmental Consciousness: The Roots of a New Political Agenda** içinde (ss.139-160), London: Transaction Publisher.

EROL, M. S. (2019) "**Tokayev'in Ulusa Sesleniş Konuşması: Kazakistan'ın İkinci Atılımı**", <https://ankasam.org/tokayevin-ulusa-seslenis-konusmasi-kazakistanin-ikinci-atilimi/> (Erişim Tarihi: 30.03.2020).

ERTAŞ H. ve SEVİNÇ, İ. (2014). "Orta Asya Ülkelerinde Kamu Yönetiminin Dönüşümü", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** Dr. Mehmet YILDIZ Özel Sayısı: s.45-55.

GÖKÇE, A. F. (2014). "Çağdaş Türk Devletleri Kamu Yönetiminde Denetim Sistemi Olarak Ombudsmanlık", **Afro Avrasya Coğrafyasında Kamu Yönetimi Uygulamaları ve Sorunları** içinde (ss.639-659), Ankara: TODAİE.

HAKTANKAÇMAZ, M.İ. (2009) "Ülkeler Arasında Reform Transferi" **Türk İdare Dergisi**, S.463-464: s.81-198.

IBRAYEVA, A.R. ve NEZHİNA, T. (2013). "Public Sector Reforms in Kazakhstan", Liebert, S., Condrey, S. E. ve Goncharov, D. (Ed.), **Public Administration in Post-Communist Countries Former Soviet Union, Central and Eastern Europe, and Mongolia** içinde (ss.43-69). Boca Raton: CRC Press.

JOLDOSHOV, A. (2010). "Kırgızistan'da Demokrasi Sorunu", **Praksis**, S.23: s.173-204.

KADYRZHANOV, R. (2005), **Decentralization and Local Self-Government in Kazakhstan: An Institutional Analysis**, Indiana University.

KALAMBEKOVA, B. (1996). "Kırgızistan: Nereden Nereye ve Nasıl?", **Bilig-2**, Yaz: s.7-10.

KASYMOVA, J.T. (2013). **Reforming Local Government In Developing Countries: Implementation Of a Participatory Budgeting Process In Kyrgyzstan**, New Jersey.

KHAIŖMUKHANMEDOV, N. (2017). "Structural Characteristics and Problems of the Presidential System in the Republic of Kazakhstan". **International Journal of Social Sciences and Education Research**, C.III, S.5: s.1432-1451.

KONCA, K. A. (2012). **Kazakistan Ülke Raporu**, https://atam.gov.tr/wp-content/uploads/Kazakistan_Ulke_Raporu_2013-4.pdf (Erişim Tarihi: 10.04.2020).

KUBİCEK, P. (1998). "Authoritarianism in Central Asia: Curse or Cure?". **Third World Quarterly**, C.XIX, S.1: s.29-44.

LAUMULİN, M. (1999). **Uluslararası İlişkilerde Kazakistan: Güvenlik, Jeopolitika, Siyaset, Bilim**. Almatı: KC Cumhurbaşkanlığı Kazakistan Stratejik Araştırmalar Enstitüsü.

LİEBERT, S. (2014) "Challenges of Reforming the Civil Service in the Post-Soviet Era: The Case of Kyrgyzstan", **Review of Public Personnel Administration**, C.XXXIV, S.4: s.403-420.

LİEBERT, S. ve TİULEGENOV, M. (2013). "Public Administration in Kyrgyzstan", **Public Administration in Post-Communist Countries Former Soviet Union, Central and Eastern Europe, and Mongolia**, (Eds.) S. Liebert, S. Condrey and D. Goncharov, CRC Press,

MAKHMUTOVA, M. (2001). "Local Government in Kazakhstan", (Eds). I. Munteanu and V. Popa, **In Developing New Rules in the Old Environment: Local Government in Eastern Europe, in the Caucasus and Central Asia** içinde (ss.407-431). Budapest: Open Society Institute.

MARAT E. (2012). "Kyrgyzstan: a Parliamentary system Based on inter-elite Consensus", **Demokratizatsiya The Journal of Post-Soviet Democratization**, September: 325-344.

NARMAMBETOVA, A. ve Akman, Ç. (2018) "Kırgızistan Cumhuriyeti'nde Yerel Yönetimleri", **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, C.VI, S.13: s.457-475.

NAZALIEV O. (2004) **Failed Democratic Experience In Kyrgyzstan: 1990-2000**, The Graduate School Of Social Sciences of Middle East Technical University.

OECD (2017). **Reforming Kazakhstan Progress, Challenges and Opportunities** <https://www.oecd.org/eurasia/countries/OECD-Eurasia-Reforming-Kazakhstan-EN.pdf> (Erişim Tarihi: 10.04.2020).

ÖZER, M. A. ve OTYZBAY, Z. (2018). "Türkiye ve Kazakistan Örneğinde E-Devlet Uygulamalarının Kamu Yönetiminde Verimliliğe Etkisi", **Verimlilik Dergisi**, S.4: s.71-91.

PURTAŞ, F. (2006). "Kazakistan'da Sivil Toplum Kuruluşları, İç ve Dış Politikaya Etkileri", **OAKA**, C.I, S.1: s.1-18.

SAĞDIÇ, H. (2019). "Kazakistan'da 2019-Cumhurbaşkanı Erken Seçimi Ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler", **Uluslararası İdil - Ural ve Türkistan Araştırmaları Dergisi (Ijvuts)**, C.I, S.2: s.177 - 207.

SAKINÇ, S. (2005). "Kırgızistan'da Demokratik Yerinden Yönetim: Reform Uygulamalar ve Sorunlar", **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, C.XII, S.2: s.197-210.

RANOV, Z. (2017). **"Kazakistan ve Türkiye'de Yerel Yönetimler: Mali Perspektiften Karşılaştırmalı Bir Analiz"**, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ROBERTS S. (2012). "Doing the Democracy Dance in Kazakhstan: Democracy Development as Cultural Encounter". **Slavic Review**, C.LXXVII, S.2: s.308-330.

TATİMOV, M. (1993). **Kazak Alemi**. Almatı: Atamura.

TOKTOGULOV, B. ve KARAMATOV, O. (2018) "Kırgızistan", Çolpan Yıldız, A. ve Yılmaz, M. (ed.), **Bağımsızlıklarının Yirmi Yedinci Yılında Türk Cumhuriyetleri** içinde (ss. 197-282), Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı Yay.

TURKPA (2012). "**Türk Cumhuriyetleri Anayasaları**", https://www.turkpa.org/file/330_1500543034_8416.pdf (Erişim Tarihi: 10.04.2020).

YERELİ, A.B., ATSAN, E. ve KIZILTAN, M. (2015) "Yolsuzlukla Mücadelede E-Yönetişim ve Kırgızistan'daki Durum", **Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.IV, S.1: s.129-150.

YILMAZ, S. (2016). **Kazakistan'ın Türkiye Politikası: İç Yapı, Söylem, Dış Politika ve Lider Etkeni**, Ankara: Nobel Yayıncılık.

YILDIRIM, C. (2018). "**Seçim Sonrası Kırgızistan'ın Geleceği**", <https://www.timeturk.com/secim-sonrasi-kirgizistan-in-gelecegi/yazar-858166>. (Erişim Tarihi:13.04.2020).

"Kazakistan Tokayev Yönetiminde Güven ve İtibarla Yol Alıyor", <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/kazakistan-tokayev-yonetiminde-guven-ve-itibarla-yol-aliyor/1772957> (Erişim Tarihi: 30.03.2020).

"Kazakistan Cumhurbaşkanlığı Seçimleri", <https://siyasetdergisi.com.tr/kazakistan-cumhurbaskanligi-secimleri/> (Erişim Tarihi: 30.03.2020).

"Kazakistan'ın Siyasi Görünümü" <http://www.mfa.gov.tr/kazakistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 30.03.2020).

"Yolsuzluk Algı Endeksi 2019 Verileri Açıklandı", <https://www.seffalik.org/2018-yolsuzluk-almi-endeksi-aciklandi/>, (Erişim Tarihi: 01.04.2020).

"Kazakistan'da Expo 17 Tutuklaması" <https://www.haberler.com/kazakistan-da-expo-2017-tutuklamasi-7414798-haberi/>, (Erişim Tarihi: 01.04.2020).

"Kazakhstan Unveils 100 Concrete Steps to Implement Institutional Reforms" <https://astanatimes.com/2015/05/kazakhstan-unveils-100-concrete-steps-to-implement-institutional-reforms/>, (Erişim Tarihi: 01.04.2020).

"Kazak Lidere Sınırsız İktidar", http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2007/05/070518_kazakistan.shtml, (Erişim Tarihi: 07.04.2020).

"Kazakistan'da Seçimler ve Demokratikleşme Süreci", <http://turksam.org/kazakistan-da-secimler-ve-demokratiklesme-sureci/>, (Erişim Tarihi: 07.04.2020).

"Kazakistan'da Suikast Zanlıları Tutuklandı", <https://www.amerikaninsesi.com/a/a-17-2006-02-20-voa15-88043297/852961.html>, (Erişim Tarihi: 07.04.2020).

“2030 İçin 10 Hedef”, <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/Genel/a328005.aspx> (Erişim Tarihi: 11.04.2020).

“Kazakhstan Unveils 100 Concrete Steps to Implement Institutional Reforms”, <https://astanatimes.com/2015/05/kazakhstan-unveils-100-concrete-steps-to-implement-institutional-reforms/> (Erişim Tarihi: 11.04.2020).

“Kazakistan 2050 Stratejisi”, https://tasam.org/Files/Icerik/File/kazakistan_-_2050_stratejisi_2ed088a6-ffd2-4202-8a38-b0a42a571fee.pdf (Erişim Tarihi: 11.04.2020).

“Kırgızistan”, <https://freedomhouse.org/country/kyrgyzstan> (Erişim Tarihi: 19.04.2020).

“Kırgızistan’ın Siyasi Görünümü”, <http://www.mfa.gov.tr/kirgizistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 19.04.2020).

KAMU DİPLOMASİSİ BAĞLAMINDA SİYASAL İLETİŞİMİN ÖNEMİ
(NATO Televizyonu 2019 Ukrayna Haberleri Söylem Analizi)

Öğr. Gör. Emine KILIÇASLAN*

ÖZ

Günümüzde devletlerarası ilişkiler klasik diplomasi yöntemlerinin ilerisine geçerek daha farklı bir boyutta ilerlemektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biride medya sektöründe yaşanan hızlı gelişmelerdir. Özellikle sosyal medyanın insan hayatına girmesi ile birlikte siyasal aktörler hem kamu diplomasisi hem de siyasal iletişim yapmanın ucuz ve kolay yolunu bulmuşlardır. Bu yeni ucuz ve kolay yol aynı zamanda bir siyasal aktör olarak devletlerin ve uluslar üstü örgütlerin farklı kamuoylarına hızlı erişimlerini de sağlamaktadır.

Bu bağlamda yeni medyaya ve yeni medyanın faydalarına bakıldığında siyasal aktörler için küresel anlamda kamuoylarını hızlı ve kolay etkilemenin en önemli yolu olarak görülemeye başlanmıştır. Bu durum hem kamu diplomasisinin hem de kamu diplomasisinin iletişim dili olan siyasal iletişimin önemini artırmıştır. Küresel egemen siyasal aktörler kamuoylarını etkilemek için yeni politikalar geliştirmeye başlamıştır. Bir siyasal aktör olarak uluslar üstü örgütler bile farklı kamuoylarının gözünde olumlu imaj yaratmak amacıyla aktif kamu diplomasisi yapmaktadırlar. Bu kamu diplomasisini yaparken bu örgütler etkileme, ikna etme ve manipüle etme amacı taşıdıkları için kullandıkları dil çoğunlukla siyasal iletişim dili olmaktadır.

Bu bağlamda hem kamu diplomasisi hem de siyasal iletişim özellikle 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte ABD, AB ve NATO gibi Batı Bloğunu temsil eden devletler ve uluslar üstü kuruluşlar tarafından daha da önem kazanmıştır. 1991 sonrası Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte ortaya bağımsızlığını kazanan bir sürü yeni devlet çıkmıştır. Bu süreçte NATO bu devletleri kendi bünyesine almak için "Genişleme Stratejisi" yürütmüştür. Örneğin, Estonya, Letonya, Litvanya bu devletlerarasında yer almaktadır.

Bu nedenlerle bu makalenin konusu olan Ukrayna ile NATO ilişkilerinde, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından (1991) sonra önemli gelişmeler olmuştur. Örneğin; Ukrayna 1991 yılında NATO İşbirliği Konseyi'ne, 1994 yılında Barış için Ortaklık Programına katılmıştır. 1997 yılında ise "Ayrıcalıklı Ortaklık Şartı" NATO ile Ukrayna arasında imzalanmıştır. 2002 yılında da Ukrayna, NATO'ya üye olmak istediğini açıkça deklare etmiştir. Bu bağlamda NATO ile Ukrayna arasında bir eylem planı hazırlanmıştır.

Bu araştırmanın amacı, uluslar üstü bir siyasal aktör olarak NATO'nun sosyal medyayı kullanarak Ukrayna haberleri üzerinden küresel kamuoyu yaratmak için kamu diplomasisi yaptığını göstermektir. NATO, Ukrayna haberleri ile ilgili kamu diplomasisi faaliyetlerini bir sosyal medya aracı olan youtube kanalı üzerinden NATO televizyonu aracılığı ile yapmaktadır. NATO kendi televizyon kanalı üzerinden yaptığı haberler ile siyasal iletişim iletileri göndermektedir.

Araştırmada söylem analizi yöntemi kullanılmıştır. Bilindiği gibi söylem analizi yöntemi konuşma ve metinlerdeki anlamları çözümleyen sosyal bilimlerdeki araştırmalarda kullanılan bir analiz yöntemidir. Bu çalışmada, NATO Televizyonunun Ukrayna'da yaşanan olaylarla ilgili yayınları, <https://www.natomultimedia.tv/portal/index.html> aracılığıyla izlenerek söylem analizine tabi tutulmuştur. Örneklem olarak nato.multimedia.tv kanalında Ukrayna ile ilgili çıkan haberler

* Aydın Adnan Menderes Üniversitesi/Aydın Meslek Yüksekokulu/Görsel, İşitsel Teknikler Ve Medya Yapımcılığı Bölümü/Basım Ve Yayın Teknolojileri Pr, emine.kilicaslan@adu.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-4226-9409

aranmıştır. Bu platformda 163 Ukrayna ile ilgili haber yer almaktadır. NATO televizyonu yayınlarını youtube üzerinden yapmaktadır. Araştırmanın kapsamı 2019 yılında yayınlanan 15 haberle sınırlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Siyasal İletişim, Kamu Diplomasisi, Sosyal Medya, NATO

THE IMPORTANCE OF POLITICAL COMMUNICATION IN THE CONTEXT OF PUBLIC DIPLOMACY

(NATO Television 2019 Ukraine News Discourse)

Today, interstate relations are progressing in a different dimension, going beyond classical diplomacy methods. One of the most important reasons for this is the rapid developments in the media sector. Especially with the introduction of social media into human life, political actors have found cheap and easy ways of both public diplomacy and political communication. This new cheap and easy way also provides rapid Access of states and supranational organizations to different public opinions as a political actor.

In this context, looking at the benefits of new media and new media, it has begun to be seen as the most important way for political actors to quickly and easily influence public opinion globally. This situation has increased the importance of political communication language of both public diplomacy. Global dominant political actors started to develop new policies to influence public opinion. As a political actor, even supranational organizations actively engage in public diplomacy in order to create a positive image in the eyes of different public opinion. Since these organizations aim to influence, persuade and manipulate while doing this public diplomacy, the language they use is mostly the language of political communication.

In this context, both public diplomacy and political communication gained more importance, especially with the dissolution of the Soviet Union in 1991, by the Western bloc states and supranational organizations such as the USA, EU and NATO. With the collapse of the Soviet Union after 1991, many new states emerged that gained their independence. During this period, NATO implemented an “Enlargement Strategy” to include these states. For example, Estonia, Latvia, Lithuania are among these states.

For his reasons, there have been important developments in the relations between Ukraine and NATO, which is the subject of this article, after the collapse of the Soviet Union (1991). For example; Ukraine joined the NATO Cooperation Council in 1991 and the Partnership for Peace Program in 1994. In 1997, the “Privileged Partnership Charter” was signed between NATO and Ukraine. In 2002, Ukraine openly declared that it wanted to become a member of NATO. In this context, an action plan has been prepared between NATO and Ukraine.

The purpose of this research is to Show that NATO, as a supranational political actor, uses social media to make public diplomacy in order to create global public opinion on the Ukrainian news. NATO carries out its public diplomacy activities related to Ukrainian news through the YouTube channel, which is a social media tool, through NATO television. NATO sends political communication messages with its news on its television channel. Discourse analysis method was used in the research. As it is known, discourse analysis method is an analysis method used in researches in social sciences that analyze meanings in speech and texts. In this study, NATO television’s broadcasts about the events in Ukraine were watched via <https://www.natomultimedia.tv/portal/index.html> and subjected to discourse analysis. As a sample, news about Ukraine was searched on nato.multimedia.tv. This platform contains news about 163 Ukraine. NATO television broadcasts on youtube. The scope of the research was limited to 15 news published in 2019.

Keywords: Political Communication, Public Diplomacy, Social Media, NATO.

GİRİŞ

Yirminci yüzyılın başında hız kazanan küreselleşme süreci özellikle 2000'lerden sonra insan hayatına giren kitle iletişim araçları ile daha farklı bir anlam kazanmıştır. Bu bağlamda sadece kişiler değil uluslar üstü, uluslararası örgütler ve yine bir örgüt olarak devletlerde kitle iletişiminde önem vererek bu araçları stratejik siyasal iletişim bağlamında kamu diplomasisi yapmak için kullanmaya başlamışlardır. Çünkü kitle iletişim teknolojisinin gelişmesiyle hızlanan küreselleşme süreci küresel örgüt ve küresel vatandaş kavramlarını ön plana çıkarmıştır.

Yukarıda anlatılanların ışığında, ulus devletler için hızla değişen yenedünyaya uyum sağlamanın bir yolu da hem küresel örgütler hem de onları yöneten siyasal aktörlerin, sosyal medya da yer alarak kamu diplomasisi yapmalarından bu kamu diplomasisinde siyasal iletişim dilini kullanmalarından geçmektedir. Günümüzde küresel siyasal aktör olmanın en önemli yolu ise doğru kamu diplomasisi teknikleri, doğru medya tercihi ve doğru siyasal iletişim dilini kullanmaktan geçmektedir.

Bu araştırmada, uluslar üstü bir siyasal aktör olarak NATO'nun sosyal medyayı kullanarak Ukrayna haberleri üzerinden kamu diplomasisi ve siyasal iletişim yapma süreçleri incelenmiştir. Bilindiği gibi günümüzde sosyal medya üzerinden siyasal iletişim bağlamında kamu diplomasisi yapılması siyasal aktörler için oldukça önemli bir iletişim kurma biçimi haline gelmiştir. Bunun en temel nedenlerinden bir tanesi özellikle gençlerin sosyal medyayı oldukça yoğun kullanmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca gelişen internet teknolojisi ve sosyal medyanın insanların hayatının merkezine oturması küresel siyasal aktörlerin kamuoyu kazanmaları için iştahlarını kabartmaktadır.

Araştırmanın önemi, bilindiği gibi günümüzde kamu diplomasisi özellikle güçlü devletlerin kitle iletişim araçları aracılığıyla kendi kültürlerini yaygınlaştırarak ekonomik ve siyasal güç elde ettikleri bir alandır. Bu nedenle bu araştırma NATO'nun hem kamu diplomasisi çalışmalarını hem de bu çalışmalarda NATO televizyonunu kurarak yayınlarını sosyal medya platformlarından nato multimedia tv aracılığı ile siyasal iletişim bağlamında nasıl kullandığını göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Araştırmanın analiz aşamasında, NATO Televizyonunun Ukrayna'da yaşanan olaylarla ilgili yayınları, <https://www.natomultimedia.tv/portal/index.html> aracılığıyla izlenerek söylem analizine tabi tutulmuştur. Örneklem olarak nato.multimedia.tv kanalında Ukrayna ile ilgili çıkan haberler aranmıştır. Bu platformda 163 Ukrayna ile ilgili haber yer almaktadır. Bu haberler arasında sadece 2019 yılı yayınları örneklem olarak seçilmiştir. Seçilen haberlerin konuşma metinleri önce söylem analizi yöntemi ile incelenmiştir. Özellikle nato.multimedia.tv 2019 yayınlarında yer alan konuşma metinleri bir bilgisayar programı kullanılarak Büyük Veri uygulaması ile sözcük ve kavramlarına ayrılmıştır. Bu ayrıştırma sürecinde NATO'nun televizyon yayınlarında en fazla hangi siyasi anlam içeren sözcük ve kavramları kullandığı tespit edilmiştir. Çıkan sonuçlar söylem analizi bağlamında aşağıda yer alan grafiklerle gösterilmiştir. Bu haberlerde yer alan konuşmaların metinlerinde en fazla hangi kavramların kullanıldığı ortaya çıkarılarak Ukrayna krizi ile ilgili bağlantısı kurulmuştur. Aşağıda yer alan soruların cevapları aranmıştır.

- NATO kamu diplomasisi bağlamında siyasal iletişim dili kullanarak yaptığı yayınlarda hangi kavramları ön plana çıkarmaktadır?
- NATO yaptığı yayınlarda siyasal iletişim bağlamında etkili ve ikna edici olmak için kanaat önderleri kullanmakta mıdır?
- NATO Ukrayna ile ilgili yaptığı yayınlarda ön plana çıkardığı kavramlarla neyi amaçlamaktadır?

Özellikle bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızla gelişen kitle iletişim teknolojisi ulus devletlerin temellerini sarsmaya başlamıştır. Sanayi 1.0 sürecinde ortaya çıkan ve kendi sanayisini ve pazarını korumak amacıyla temel değerlerini oluşturan ulus devletler, Sanayi 3.0 sonrası hızlanan küreselleşme süreci ile birlikte sarsılmaya başlamıştır.

Bilindiği gibi hızlanan küreselleşme süreci pazar arayışı içinde olan egemen Batı devletlerinin çatışma süreci ile Birinci ve İkinci Dünya savaşlarının yaşanmasının yolunu açmıştır. Bu savaşlar sonucu ortaya çıkan uluslar üstü örgütler (BM, DB, NATO) egemen olanların egemenlik çıkarlarının savunulmasında başat rolü hala oynamaktadırlar.

Bu süreçler klasik diplomasi anlayışı yerine yeni diplomasi anlayışları ve yeni medya teknolojileri ile birlikte ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda özellikle bilgisayar teknolojisinin kullanılmaya başlaması ile ortaya çıkan Sanayi 3.0 süreci ile birlikte ulus devletler kuruluş temellerinin sarsılmaya başladığını fark ederek yeni yollar aramaya başlamıştır. Bu nedenlerle hem dünyaya egemen örgütler hem de büyük, orta ve küçük devletler kamu diplomasisi yapmaya önem vermeye başlamıştır.

2.TEORİK ÇERÇEVE

Küreselleşme süreciyle birlikte özellikle kitle iletişim teknolojisinin gelişmesi devletlerarası ilişkilerde askeri gücün yanında yumuşak güç ve akıllı gücün ön plana çıkmasının yolunu açmıştır. Bu bağlamda günümüz egemen devletleri küresel kamuoyu oluşturmaya önem vermeye başlamıştır. Küresel kamuoyu yaratma özellikle egemen siyasal aktörler için başka devletlerin milletlerini etkilemek amacıyla yapılan kamu diplomasisi çalışmalarıdır. Bu çalışmaların en önemli aracı medya organlarıdır. Potter'a göre kamu diplomasisi "bir hükümetin başka bir ulusun halkı üzerinde hedef politikalarını empoze etmesi ve etkili olması amaçlarını avantaja çevirme çabası(Potter, 2003:64) olarak tanımlanmaktadır. Hans Tuch ise bir hükümetin küresel iletişim kurma biçimi (Tuch, 19990:5) olarak açıklamıştır.

Yukarıda yer alan tanımlardan hareket edildiğinde kamu diplomasisi; özellikle medya gücünü ve teknolojisini elinde bulunduran egemen devletlerin kamuoyu oluşturmak amacıyla yaptığı siyasal iletişim kurma biçimi olarak tanımlanabilir. Kamu diplomasisi yaparak siyasal iletişim kurma biçimi amaçlı yapılan içinde algı yönetimi ve manipülasyon kavramlarını da barındıran bir süreç olarak işlemektedir. Bu siyasal iletişim biçiminde (gönderen- alıcı, ileti ve geri bildirim) döngüsünde bilginin kaynağının belirli olması ikna edilebilirlik ve bilgiye güven açısından önem taşımaktadır. Bu güven ilişkisi ile ancak etkili ve ikna edici iletişim süreci başlayabilmektedir.

Kamu diplomasisinde gönderen olan kaynak genellikle kendi ideolojik fikirlerini uluslararası doğruluğu ve geçerliliği kanıtlanmış olarak sunmaktadır. Bu bağlamda

kamuoyunda rıza oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu nedenle belirli uluslararası geçerliliği olan kavramları kullanarak siyasal iletişim yapmaktadır. Örneğin bu kavramlar genellikle “demokrasi” “barış” “insan hakları” “yardım” gibi geçerliliği sorgulanmadan kabul gören kavramlar olmaktadır. Ayrıca bu kavramların geçerliliğinin kabulünde küresel devletler ve uluslar üstü kuruluşlar BM ve NATO gibi uluslar üstü siyasal aktörlere ihtiyaç duymaktadır.

Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası kitle iletişim teknolojisinde yaşanan hızlı gelişme hem devlet gibi örgütlerin hem de diplomasi kavramının kapsamını genişletmiştir. İki kutuplu sistem içinde süre giden diplomatik ilişkiler bir yandan da yeni teknolojinin yarattığı küresel dünyayı yakalama çabası içinde hareket etmektedirler. Özellikle 1950’lerden sonra dünyada yaşanan hızlı değişimler çağdaş diplomasinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Ayrıca uluslar üstü siyasal aktörler Batı adına çoğalmaya başlamıştır. Bunlar; NATO, BM, DB, IMF ve STK’ların artan siyasal ve ekonomik gücü onların devletlerarası ilişkilerde etkili olmalarının yolunu açmıştır. Özellikle bu aktörlerden bazılarının sermaye gücü bazı devletlerden fazla olunca bu aktörlerin devletlerinde üzerinde siyasal güç gösterisi yapmalarına neden olmaktadır. Bu bağlamda ortaya çıkan yeni diplomasi anlayışı devletler çerçevesi dışında işbirliği yapılması ve uyum yerine çatışmanın artması sonucunu yaratmıştır. Bu durum modern diplomasi anlayışının oluşmasında rol oynamıştır.

Bu nedenle, 21. yüzyıl diplomasi anlayışı mikro bakış açısıyla değil makro düzeyde değişikliklere uyum sağlayan sistemin genelini anlamaya çalışan genel paradigmalara odaklanan bir çerçeveye sahip olmak zorunda kalmıştır. Bu zorunluluğu yaratan durum gelişen medya teknolojisi ve hızlanan küreselleşme süreci olmuştur. Uluslararası ilişkilerin artan karmaşıklığı diplomatik ilişkilerin farklılaşmasını gerektirmiştir. Çağdaş uluslararası sistemin karmaşık doğası ve bu yeni bilişsel gerçekliği karşılamak için diplomasi anlayışı genişleyerek yeni diplomatik uygulamalar ortaya çıkmaktadır. Küreselleşme süreci ile birlikte çağdaş diplomasi anlayışı uluslararası sistemin evrimi ve sistem içindeki çeşitli siyasal aktörlerin ilişkilerinin doğası gereği çift taraflı ayna gibi işlemektedir.

Sonuç olarak bakıldığında küreselleşme süreci ile birlikte devletlerarası ilişkilerde ortaya çıkan yeni aktörler ve karşıt ideolojik sistemler yeni sorunlar ortaya çıkarmıştır. Bu durum modern diplomasinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Öncelikle karmaşıklaşan devletlerarası ilişkilerin çatışma olasılığını artırması diplomatik ilişkilerin de karmaşıklaşmasına yol açmaktadır. Karmaşıklaşan diplomatik ilişkiler, askeri gücün dışında, yumuşak güç ve akıllı güç kavramlarının önemini artırırken, hem devletlerarası ilişkilerde hem de uluslar üstü örgütlerin ilişkilerinde belirleyici olmaya başlamıştır.

Ayrıca küreselleşme süreci ile birlikte uluslararası politikada birçok sorun sınırlar ötesi halini almaktadır. Örneğin; iklim değişiklikleri, uluslararası göç, bölgesel güvenlik politikaları, küresel terör, uyuşturucu ticareti, insan ticareti, organ mafyası ya da HIV / AIDS, Kuş Gribi gibi hastalıkların küresel düzeyde yayılması küresel mücadeleyi gerektirmektedir. Bu sorunlar devletlerin küresel düzeyde karşılaştığı yeni sorunlar olarak karşılırlarına çıkmaktadır. Küresel düzeyde karşılaşılan bu sorunlara

devletlerin tek başına müdahalede bulunmasının ya da diplomatik yollarla çözmesinin anlamı bulunmamaktadır. Bu nedenle bu tür problemler küresel diplomasi yaklaşımı ile uluslararası arenadaki bütün aktörler ve ulus üstü aktörlerle birlikte çözülmesi gereken problemler olmaktadır.

3. SİYASAL İLETİŞİM BAĞLAMINDA KAMU DİPLOMASİSİNİ ANLAMAK

Bu bağlamda kamu diplomasisine bakıldığında ilk çıkış noktası 17. yüzyıl Fransa diplomasi yaklaşımına kadar gitmektedir. Bunun nedeni 17. ve 18. yüzyıllarda Fransız kültürünün hem tüm Avrupa hem de Osmanlı İmparatorluğuna kadar ününün yayılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu dönemlerden itibaren Fransızca diplomasi dili haline gelmiştir. Fransız Devriminin dünyayı etkilemesi Fransa'nın kamu diplomasisinde gücünü ortaya çıkarmıştır. Bu dönem Fransız Devriminin sloganları 'Eşitlik', 'Kardeşlik' ve 'Özgürlük' tüm dünyada yaygınlaşarak popüler olmuştur.

Radyolar, İkinci Dünya Savaşı boyunca kamu diplomasisi bağlamında siyasal iletişimin en önemli uygulama aracı haline gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası yükselen ABD'nin en temel amacı komünizm ile mücadele etmektir. Bu nedenle, 1950 yılında Başkan Truman 'Hakikat Kampanyası' adı altında kamu diplomasisi çalışmalarını başlatmıştır. Bu kamu diplomasisi çalışmasının en önemli siyasal iletişim sloganı 'hakikat' kavramı olmuştur. Bu dönemde, Hollywood yapımları da etkili propaganda araçları haline getirilmeye çalışılmıştır(Rosenberg, 1982:209).

Kamu diplomasisi kavramı küreselleşme sürecinde değeri artan bilginin ve iletişimin doğal sonucu olarak önem kazanmıştır. Bu nedenle devletlerin kamu diplomasisi uygulamalarında küresel kamuoyunun önemi büyüktür. Geleneksel diplomasi anlayışının dışına çıkan tüm alanları dolduran kamu diplomasisi özellikle egemen devletlerin küresel vatandaş yetiştirme ve küresel kamuoyu yaratma çabasıdır. Bu süreçte kültürel iletişim çalışmaları ve sivil toplum örgütleri oldukça önemli rol üstlenmektedir.

Kamu diplomasisi, kitle iletişim araçlarının gelişimi ve yaygınlaşması sonucu farklı bir diplomatik iletişim biçimi olarak kendini göstermiştir. Bu gelişen yeni diplomasi anlayışı yabancı kamuoyunun dış ilişkilerde önemli bir rol oynadığını tasdik etmektedir ve bu kamuoyunu etkilemeye çalışmaktadır. Bu durum kamu diplomasisi olarak adlandırılmaktadır. Bir hükümetin kendi ulusunun ideallerini, fikirlerini, kurumlarını, kültürünü aynı zamanda ulusal hedeflerini ve hali hazırdaki politikalarını yabancı kamuoyuna anlatmak için girdiği iletişim süreci (Tiedeman, 2004:23) olarak işlemektedir.

Kamu diplomasisi günümüzde küresel olsun ya da olmasın sadece devletler için değil uluslar üstü siyasal aktörler içinde kamuoyu oluşturma açısından önem taşımaktadır. Kamu diplomasisi yapan her örgüt aşağıda yer alan siyasal iletişim aşamalarını kullanmaktadır.

- İletinin tasarlanması
- İletinin hedef kitleyi etki süreci
- Etkilenen hedef kitlenin ikna olması
- Hedef kitlenin harekete geçmesi
- Geri bildirim siyasal aktörün istediği sonucu alması.

Bu bağlamda dünyayı özellikle Hollywood filmleriyle manipüle eden ve kamu diplomasisini başarıyla uygulayan ABD'nin amacı kamuoyu yaratmaktır. Schindler'e göre ABD kamu diplomasisi yaparken, propaganda terimini kullanmaktan kaçınmasının bir yolu olarak önemli uluslararası iletişim programları (Caitlin, 2018: 5) olarak tanımlanmaktadır. Bu uluslararası iletişim programlarının adı kamu diplomasisidir. Kamu diplomasisi yapmak için kullanılan dil ise siyasal iletişimdir. Bu dil her zaman içinde ideoloji barındırmak zorundadır. Bu ideolojik kavram ya da sözcükler yumuşak güç bağlamında "Özgürlük", "Barış", "Demokrasi" de olabilir. Sert güç bağlamında askeri operasyonlar ve üst düzeyde geliştirilmiş silahların medya aracılığı ile gösterilmesi de olabilmektedir.

4. KURULUŞUNDAN BUGÜNE NATO'NUN DEĞİŞİM EVRELERİ

4 Nisan 1949'da, Washington'da on iki ülke tarafından NATO (Kuzey Atlantik Antlaşması) kurulmuştur. Bu 12 ülkeye sonrasında 17 ülke daha katılmıştır. Kısa sürede 29 ülkenin katılımı sağlanmıştır. Bir anlamda, NATO, Batı ülkelerinin ABD ve Avrupa gibi ekonomik ve siyasal çıkarlarını SSCB'ne karşı korumak için kurulmuş uluslar üstü askeri bir örgütlenme olmuştur.

Sovyetler Birliği'nin, Avrupa Kıtasına genişleme stratejisinden korkan "Belçika, Birleşik Krallık (İngiltere), Fransa, Hollanda ve Lüksemburg" bir araya gelerek, 17 Mart 1948 tarihinde Brüksel Antlaşması sonucu NATO'nun temellerini atmışlardır. Bu ülkelerin ABD ile yaptığı bir görüşme sonucu "Kuzey Atlantik Antlaşması" imzalanmıştır. Antlaşmayı yukarıda yer alan devletlerin yanında, ABD, Danimarka, İtalya, İzlanda, Kanada, Norveç ve Portekiz de imzalamıştır (<https://www.makaleler.com/nato-nedir-kurulusu-amaci-operasyonlari>, E.T. 07.10.2019). Kısa zamanda Kuzey Atlantik Antlaşması, Kuzey Atlantik Örgütü adını almıştır.

Özellikle, İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliği ile Avrupa arasında yaşanan ideolojik gerginlik ve çatışma ve Sovyetlerin genişleme politikası Batılı devletler tarafından korkuyla takip edilmiştir. Bu nedenle ABD ve Avrupa devletleri "Barış ve Güvenliğin" sağlanması için NATO'nun kurulduğunu açıklamışlardır.

NATO'nun kuruluş hikâyesinde özellikle 1947 yılından sonra artan ABD-SSCB çatışması ve rekabeti vardır. Bu bağlamda dönemin Amerikan Başkanı Harry Truman dünyanın iki farklı ideoloji arasında bölünmesinden bahsetmiştir. Truman Doktrini ile birlikte Soğuk Savaş süreci yavaş yavaş olgunlaşmaya başlamıştır. Dünya liberalizm ve komünizm ideolojileri arasında iki kutuplu olarak şekillenmeye başlamıştır. Kennedy'e göre, her iki ideolojide evrenseldir. Fakat liberalizm ve komünizm, karşılıklı olarak birbirlerini dışlamışlardır. Böylece, her iki taraf da, tüm dünyayı ideolojik kavganın politikasındaki üstünlükten ayıramayacağı bir arena olarak algılamaya başlamıştır. Bir ülke ya Sovyet ya da ABD bloğu içinde olmalıydı. Bunun ortası yoktu (Kennedy, 1989:437)

1989 yılında Berlin duvarının yıkılması, ardından 1991'de de SSCB'nin ve Varşova Paktının dağılması süreci Batılı devletlere rahat bir nefes aldırırken kendi anlamlarını yükledikleri düşmanlarının ortadan kalkması ile birlikte yeni bir anlam arayışı içine girmelerine neden olmuştur. Özellikle, Avrupa ve ABD' in ekonomik ve siyasal çıkarlarını korumak için kurulmuş olan NATO kuruluşunun nedeninin ortadan

kalkması ile birlikte varlığını devam ettirme yolları arama sürecine girmiştir. Bu bağlamda NATO yeni düşmanlar türetmeye başlamıştır. NATO için 1990 öncesi düşman “Kızıl Tehlike” iken 1990 sonrası “Yeşil Tehlike” olarak renk değiştirmiştir. Ayrıca 1990 sonrası güvenlik politikalarında genişleme stratejisini uygulamıştır. Eskiden Sovyetler Birliğine bağlı olan bazı Balkan ve Baltık devletlerini de kendi bünyesine katmıştır.

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra NATO, ne kadar kendi varlığının devamı bağlamında tehditler ortaya atsa da pek çok üye için bu tehditler tehdit olarak görülmemiştir. Yeni tehditlerin somut olmayışı ve belirsizliği örgüt içinde belirli çatışmalara da neden olmuş birlik duygusu zayıflamaya başlamıştır. Gechiu’ ya göre, üyelerinin ortak liberal ve demokratik değerlere bağlılığını temsil eden demokratik bir kulüp olması NATO’nun önemli bir özelliğidir. Soğuk Savaş sonrası dönemde NATO’nun normatif özelliklerine vurgu yapanların ve ittifakın politikalarını inşacı uluslararası ilişkiler kuramı penceresinden inceleyenlerin sayısında artış olmaya başlamıştır (Gheciu,2005:973).

Bugün hala resmi internet sitesinde özellikle “barış”, “ demokrasi”, “ dış yardım”, “insan hakları” kavramlarını kullanmaya devam eden NATO bu şekilde kamu diplomasisi ve siyasal iletişim yapmaktadır. Örneğin resmi internet sitesinde “NATO öncelikle ülkeler arasındaki anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesine yardımcı olacaktır. Başarısız olduğu takdirde kriz yöntemi oluşturarak muhtemel askeri operasyonları masaya yatıracaktır. İttifak’ın askeri güçleri; savaş yaşanan bölgelerde NATO üyesi olmasa da bazı ülkelerin askerlerinin eğitilmesi, deniz korsanlığı operasyonları, uçuşa yasak bölgelerde güvenliğin sağlanması, ambargoların uygulanması gibi çeşitli görevler üstlenmektedir. (<http://www.nato.int.E.T>. 20.12.2019). Tanımlaması yaparak gerekliliğini ortaya koymaya çalışmakta ve bu bağlamda kamu diplomasisi ve siyasal iletişim yapmaktadır.

5. SİYASAL İLETİŞİM BAĞLAMINDA UKRAYNA KRİZİNE NATO’NUN YAKLAŞIMI

Sovyetler Birliği’nin dağılması ile birlikte özellikle Avrupa Birliği ve NATO Ukrayna ile ilişkilerini geliştirme çabası içine girmişlerdir. Ukrayna’yı AB’ne entegre etme süreci de başlamıştır. Bilindiği gibi Ukrayna krizi, 2004-2005 yılları arasında hükümetten memnun olmayan halkın “Turuncu Devrim” adıyla ayaklanması süreci ile başlamıştır hala çatışma ve krizler devam etmektedir. Bu kriz ve çatışmalar, Batı Bloğu devletleri için Rusya’ya karşı kullanılacak mükemmel fırsatlar olmuştur. Bu süreç Batı Bloğu ile Rusya’yı yeni bir hesaplaşma sürecine sokmuştur. Turuncu Devrim’in sonucunda Batı Bloğunun desteklediği kişi iktidarı elde etmiştir. Rusya’nın bölgede sert güç kullanma nedeni Mearsheimer’e göre, Batı Bloğunun kendi bölgesinde ilerlemesinden duyduğu güvenlik kaygısı (Mearsheimer, 2014: 45) nedeniyledir. Bu bakış açısı ile Ukrayna krizine Batı-Rusya rekabetinden kaynaklanmaktadır (Koçak, 2015:9) denilmektedir. Bu kriz her iki tarafı destekleyen siyasal aktörleri ortaya çıkarmıştır.

Ukrayna krizinin en önemli yanı önce Ukrayna - Rusya ilişkilerinin sonrasında ise Rusya-Batı Bloğu ilişkilerinin bu bölgede çatışmaya dönmesine neden olmasından kaynaklanmaktadır. Krizin siyasal aktörlerine bakıldığında bilindiği gibi krizin ilk süreci

olan “Turuncu Devrim” sürecinde Batı Bloğu yanlılarının galibiyetiyle sonuçlanmıştı. Fakat 2010 yılında Rusya yanlısı olarak bilinen Cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç iktidara gelmiştir. Yanukoviç’in 2013 yılında, Ukrayna’nın Avrupa Birliğine üyelik yolunu açacak anlaşmayı imzalamaması ülkeyi tekrar bir çatışma içine sürüklemiştir. Ukrayna halkı sokaklara dökülerek protesto gösterilerine başlamıştır. Bu süreçte gerginliğin giderek artması sonucu Yanukoviç Şubat 2014’te ülkeyi terk etmiş ve Rusya’ya sığınmıştır. Yanukoviç’in ülkeyi terk etmesiyle Batı yanlıları tekrar güçlenmeye başlayınca Rusya, Ukrayna’nın Kırımı yarımadasını ilhak etti (Koçak, 2015:9).

Resim 1: 2004 Presidential Election - Orange Revolution, <https://www.globalsecurity.org/military/world/ukraine/election-2004.htm>, E.T. 21.12.2019.

Batı Bloğu olarak Rusya’nın karşısında yer alan AB ve ABD ekonomik yaptırımlar ve diplomatik kanallarla müdahale etmeye çalıştılar. Doğu Ukrayna ve Batı Ukrayna olarak ikiye bölünen ülkede Batı Bloğunun temsilcisi Yuliya Timoşenko olmuştur. Rusya, Ukrayna ile bu süreçteki ilişkilerinden dolayı hem ABD hem de NATO¹ (NATO Secretary General Slams Russia’s Continuing Support pf Separatists in Ukraine”, Kyiv Post 11 Mayıs 2014) tarafından uyarılmıştır.

Yaşanan krize bir siyasal aktör olarak Avrupa Birliği açısından bakıldığında, AB için Avrupa kıtasına komşu eski Sovyet ülkeleri 2000’lerden itibaren NATO’nun da desteklemesiyle hem NATO’nun hem de Avrupa Birliğinin genişlemesi açısından önemli olmuşlardır. Sovyetler Birliğinin dağılmasında itibaren AB ve NATO Baltık ve Balkanlar bölgelerinin de genişleme stratejisini uygulamışlardır. Bunu NATO kendi stratejik planında da açıklamıştır. Doğu Bloğuna ait pek çok ülke NATO’nun ve AB’nin üyesi olmuştur. Bu projenin bir parçası olan Ukrayna, Rusya’nın ve Rus yanlılarının etkisi ile bu süreci tamamlayamamıştır.

6. NATO TELEVİZYONU “MULTIMEDIA” YOUTUBE YAYINLARININ SİYASAL İLETİŞİM AÇISINDAN UKRAYNA HABERLERİ ANALİZİ

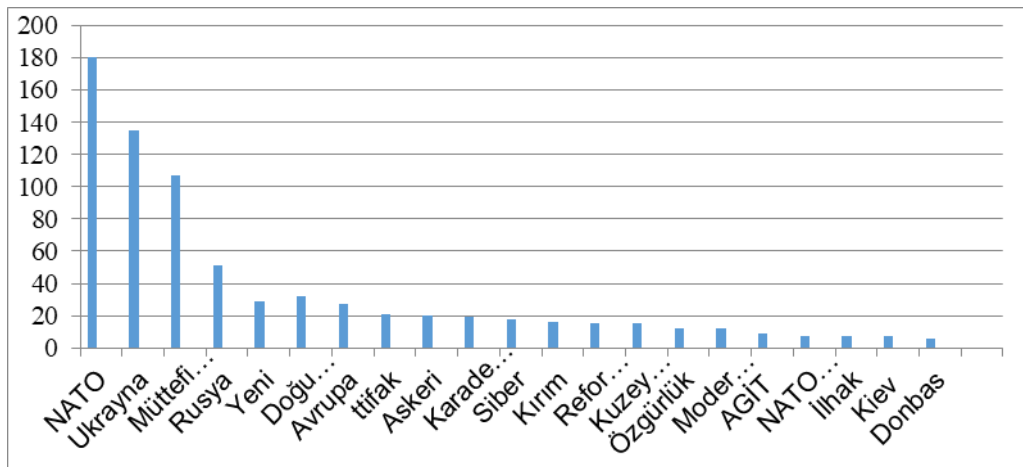
¹ “NATO Secretary General Slams Russia’s Continuing Support pf Separatists in Ukraine”, Kyiv Post 11 Mayıs 2014,.

NATO'ya ait olan ve kamu diplomasisi yapmak için kullanılan nato.multimedia.tv adıyla yayın yapan kanal ücretsiz olarak YouTube üzerinden haber videolarını izleyicilerine ulaştırmaktadır. Bu yayınların kalitesi çok yüksektir. Yayınlar deneyimli gazetecilerden oluşan bir ekip tarafından hazırlanmaktadır.

NATO televizyonunun amacı kamu diplomasisi bağlamında NATO'nun faaliyetlerinin duyurusunu yapmaktır. Bu amaçla kurulan televizyonda NATO operasyonları, yardımları ya da NATO'nun askeri faaliyetlerinin dışında pek çok konuda haberler yapılmaktadır. Ayrıca NATO'nun görev alanına giren tüm konularla ilgili zirveler, konferans ve kongreleri haberleştiren kanal NATO'nun resmi web sayfasında bu şekilde tanımlanmıştır. Kanal haberleri ve güncel olayları takip eden gazeteci ekibi ile basın toplantıları da düzenlemektedir.

Yukarıda anlatılanlar ışığında bakıldığında bu araştırmanın içeriği olan Ukrayna ve NATO haberleri ilişkisi, 2015 yılında başlamıştır. 2019 yılının sonuna kadar, NATOTv kanalı Ukrayna ile ilgili 163 adet haber yayını yapmıştır. Bu çalışmada, bu videoların sadece 2019'da yayınlanan 26 tanesi izlenmiştir. İzlenen bu Ukrayna haber videolarından sadece 15 tanesi konuşma metni içermektedir. Diğerleri sadece görüntü videoları olarak yer almaktadır. Konuşma metnine ulaşılan 15 haber videosunda yer alan konuşma metinleri önce 60 sayfalık bir dokümana çevrilmiştir. Ardından bir bilgisayar programı aracılığıyla ortaya çıkan veriler sözcük ve kavramlarına ayrıştırılmıştır. Bilgisayar programı, NATO televizyonunda yer alan bu 15 haberin 60sayfalık veri dokümanında en fazla kullanılan sözcükleri ve kavramları bize vermiştir. En fazla kullanılan sözcük ve kavramlar içinde siyasal ileti içeren ve kamu diplomasisi ile bağlantılı sözcük ve kavramlar seçilerek NATO'nun Ukrayna haberlerinin amacı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle aşağıda yer alan grafikler oluşturulmuştur.

Grafik 1: NATO Televizyonu Ukrayna Haberleri Siyasal İletişim Bağlamında En Fazla Kullanılan Sözcük ve Kavramların Dağılımı

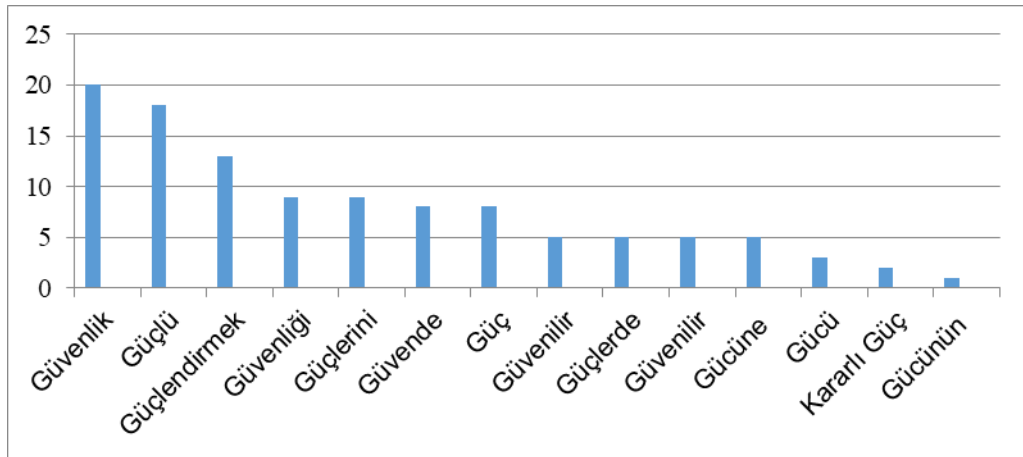
Bu bağlamda Grafik 1’de NATO (180), Ukrayna (135), (Müttefikler (107), Rusya (51), Yeni (29) Doğu Ukrayna (32), Avrupa (27), İttifak (21), Askeri (20), Karadeniz (19), Siber (18), Kırım (16), Reformlar (15), Kuzey Atlantik (15), Özgürlük (12), Modernleştiler (12), AGİT (9), NATO-Ukrayna (7), Kiev (7), Donbas (6) defa kullanılmıştır. Yukarıda yer alan grafik NATO’nun en fazla kullandığı kavram ve sözcükler görülmektedir.

Yukarıda yer alan Grafik 1’de, NATO’nun kendi televizyon kanalında en fazla kullandığı kavram ve sözcükler görülmektedir. Grafikte’ de görüldüğü gibi NATO Tv Channel adıyla yayın yapan kanal doğal olarak en fazla NATO ve Ukrayna kavramlarını kullanmıştır. Araştırmanın içeriği gereği, NATO’nun Ukrayna haberlerinde müttefiklere, Avrupa’ya, Kuzey Atlantik ittifakına ve Amerika’ya ve Rusya’ya gönderme yapılması siyasal iletişim bağlamında önem taşımaktadır.

Rusya’dan sonra en fazla “yeni” kavramının kullanılması Ukrayna’da yaşanan krizlerden, yeni Ukrayna’nın doğacağını NATO’nun işaret etmesi açısından önemlidir. Aynı şekilde “Özgürlük”, “Reformlar” ve “Modernleştiler” kavramları da özgür ve yeni Ukrayna’nın yeni siyasal sistemine vurgu yapmaktadır.

Ayrıca “yeni”, “modern” ve “özgürlük” kavramları diğer sözcük ve kavramlarla birleştirildiğinde ortaya yeni, özgür ve modern Ukrayna’nın dostları olarak Avrupa, Kuzey Atlantik ve Amerika’yı işaret etmektedir. “İttifak” ve “müttefik” kavramları ile de Ukrayna’nın yalnız olmadığını vurgulamaktadır. Grafikte’ de görüldüğü gibi en fazla kullanılan dördüncü kavram olan “Rusya” burada düşman olarak yer almaktadır.

Grafik 2: NATO Televizyonu Ukrayna Haberlerinde Siyasal İletişim Bağlamında “Güvenlik ve Güç” Kavramlarının Kullanım Dağılımı

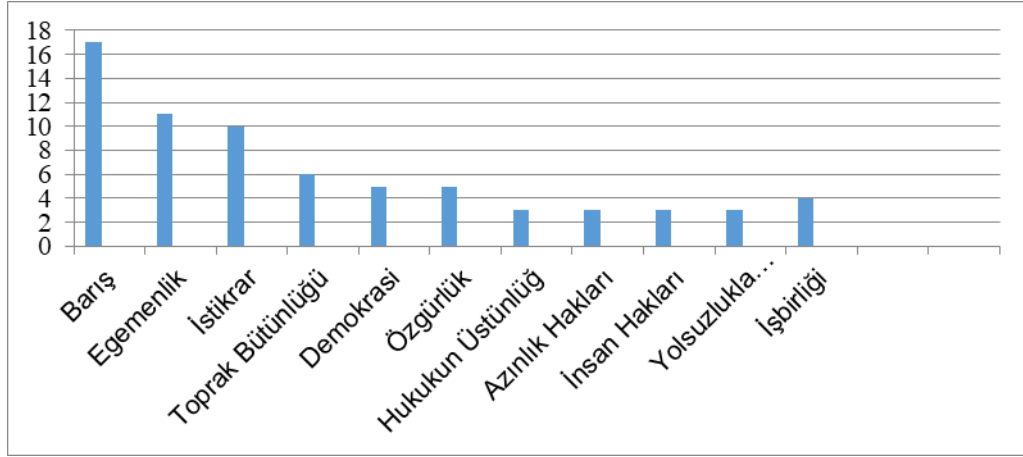

Aynı şekilde Grafik 2’ye bakıldığında bu grafik güvenlik ve güç kavramlarının kullanımına dikkat çekmek için bu iki kavram yan yana getirilerek hazırlanmıştır. NATO haber metinlerinde oldukça sık kullanılan güvenlik ve güç kavramları siyasal iletişim açısından oldukça önemli kavramlardır.

Güvenlik ve Güç Grafiği sırasıyla: Güvenlik (20), Güçlü (18), Güçlendirmek (13), Güvenliği (9), Güçlerini (9), Güvende(8), Güç (8), Güvenilir (5), Güçlerde (5), Gücüne (5), Gücü (3), Kararlı Güç (2), Gücünün (1) kullanılmalarıyla oluşmuştur.

Analiz sonucu bu kavramların NATO tarafından oldukça sık kullanıldığı görülmektedir. Özellikle güvenlik (20), güç çok kullanılan kavramlardır. NATO örgüt olarak kendi varlığını Dünya'nın güvenliğine dayandırmaktadır. Dünyanın güvenliğinin koruyucusu olarak yola çıkan NATO doğal olarak kendi gücüne gönderme yapmaktadır.

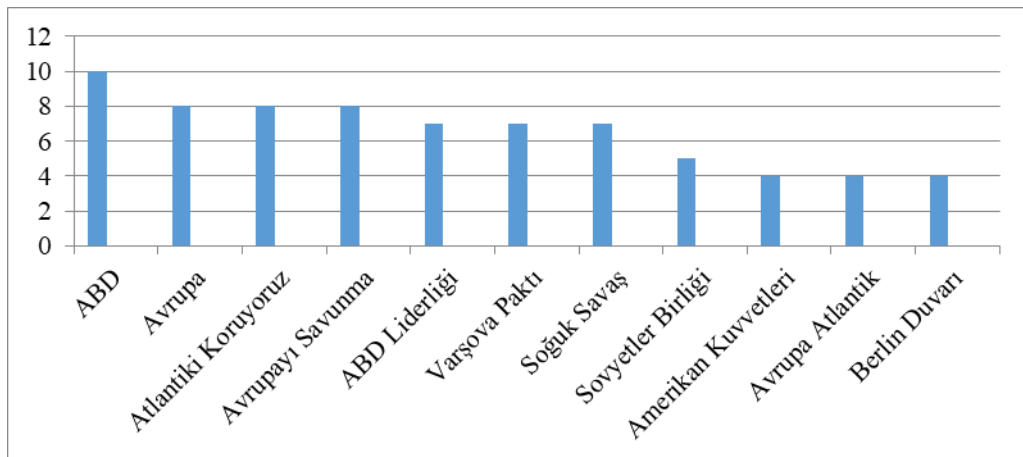
Grafik 3: NATO Televizyonu Ukrayna Haberleri Diğer Siyasal İletişim Sözcük ve Kavramları

Grafik 3'e bakıldığında özellikle her siyasal aktör için önem taşıyan ve sıklıkla kullanılan genel geçer kavramlar karşımıza çıkmaktadır. Bu kavramlar sırasıyla Barış (17), Egemenlik (11), istikrar (10) Demokrasi (5), Özgürlük (5), Hukukun Üstünlüğü (3), Azınlık Hakları (3), İnsan hakları (3), Yolsuzlukla Mücadele (3), Toprak Bütünlüğü (6), İşbirliği (4) olarak devam etmektedir. Özellikle liberal sistemlerin en fazla kullandığı siyasal iletişim dili olan bu kavramların, NATO kanalında Ukrayna ile ilgili haberlerde sıklıkla kullanıldığı dikkat çekmektedir.

Özellikle 3. Grafik Batı Bloğunun liberal demokrasi anlayışını yansıtan ve dünyanın kriz bölgelerinde kitle iletişim araçları aracılığıyla sıklıkla kullandığı kavramları gösterdiği için önemlidir. Bu kavramlar sırasıyla Barış, Özgürlük, Hukukun Üstünlüğü, Azınlık Hakları, İnsan hakları, Yolsuzlukla Mücadele olarak sıralanmıştır.

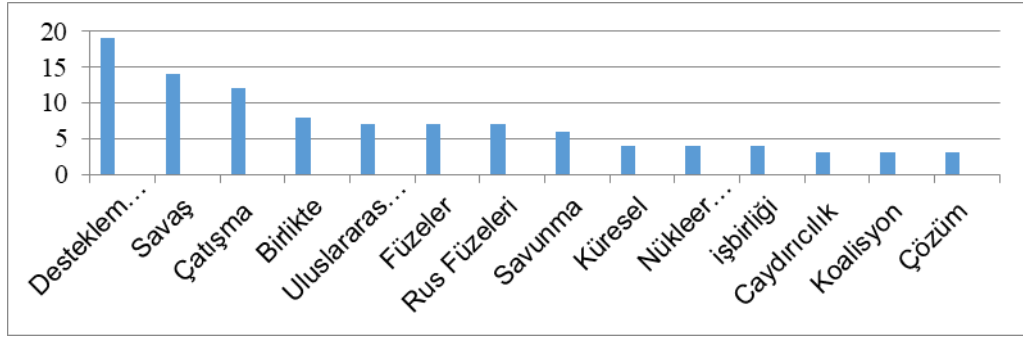
Grafik 4: NATO Televizyonu Ukrayna Haberleri Batı Bloğu Ülkelerinin Kullanım Sıklığı

Grafik 4 Batı Bloğunda yer alan ülkelerin NATO haber metinlerinde kullanım sıklığı ve nasıl kullanıldıklarını göstermektedir. Ayrıca bu grafikte NATO'nun yayınlarında Sovyetler Birliği, Varşova Paktı ve Berlin Duvarı'ndan bahsettiği dikkat çekmektedir. Grafik 4'te yer alan kavramlar sırasıyla: ABD (10), Avrupa (8), Atlantik'i Koruyoruz (8), Avrupa'yı Savunma (8), ABD Liderliği (7), Varşova paktı (7), Soğuk Savaş (7), Sovyetler Birliği (5), Amerikan Kuvvetleri (4), Avrupa Atlantik (4), Berlin Duvarı (4)

Grafik 4'ün önemi ABD, Avrupa, Atlantik kavramlarının en fazla kullanılan olması ve 1990 öncesi döneme gönderme yaparak Varşova Paktı, Soğuk Savaş, Sovyetler Birliği ve Berlin Duvarı kavramlarına gönderme yapılmasıdır. Bu durum hala Batı Bloğunun ve NATO'nun; Varşova Paktı, Soğuk Savaş, Sovyetler Birliği ve Berlin Duvarı kavramlarını kullanarak Ukrayna'da korku ve tedirginlik yaratma amacı taşıdığını göstermektedir.

Grafik 5: NATO Televizyonu Ukrayna Haberleri

Son olarak Grafik 5'te yer alan kavramlara bakıldığında desteklenmektedir (19) kavramı NATO'nun Ukrayna'yı desteklediği anlamında kullanılmıştır. Diğer kavramlar ise savaş (14), Çatışma (12), Birlikte (8), Uluslararası Terörizm (7), Füzeler (7), Rus Füzeleri (7), Savunma (6), Küresel (4), Nükleer Silahlar (4), İşbirliği (4), Caydırıcılık (3), Koalisyon (3), Çözüm (3)

Son grafik olan Grafik 5 NATO'nun Ukrayna'yı desteklediğini ifade etmesi açısından önem taşımaktadır. Diğer grafiklerde olduğu gibi bu grafikte de Rusya ve Rus füzeleri tehlike olarak işaret edilmektedir.

SONUÇ

Günümüzde oldukça popülerleşen kamu diplomasisi ve siyasal iletişim alanlarının en önemli kullanım aracı kitle iletişim araçlarıdır. Bir uluslararası ya da uluslar üstü örgütler ve aynı zamanda bir örgüt olarak devletler için kitle iletişim teknolojilerine sahip olmak dünyayı ya da belirli bir bölgeyi kontrol altında tutmak ve manipüle etmek açısından önem taşımaktadır. Bu nedenlerle bu araştırmada NATO televizyonu Ukrayna haberleri, YouTube yayınları analiz edilmiştir.

- Analizin çıkış noktası NATO kamu diplomasisi bağlamında siyasal iletişim dili kullanarak yaptığı yayınlarda hangi kavramları ön plana çıkarmaktadır? Sorusu olmuştur.

Kamu diplomasisi bağlamında NATO'nun haber yayınlarında kullandığı siyasal iletişim dilinde öncelikle en fazla NATO, Ukrayna ve Müttefikler kavramlarını kullanarak Ukrayna'nın yaşadığı çatışma ve krizde NATO ve müttefik ülkelerin yanında olduğu mesajı verilmiştir. Bu kavramların ardından gelen ve en fazla kullanılan Rusya sözcüğü ise problemi yaratanı sembolik olarak temsil etmektedir. Rusya'dan sonra en fazla "yeni" kavramının kullanılması Ukrayna'da yaşanan krizlerden, yeni Ukrayna'nın doğacağını NATO'nun işaret etmesi açısından önemlidir. Aynı şekilde "Özgürlük", "Reformlar" ve "Modernleştiler" kavramları da özgür ve yeni Ukrayna'nın yeni siyasal sistemine vurgu yapmaktadır.

Ayrıca NATO tarafından oldukça sık kullanılan "Güvenlik" ve "Güç" kavramlarının kullanımında NATO kendine gönderme yaparak dünyanın güvenliğini sağladığını ve güçlü olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Ukrayna'ya yalnız değilisin mesajı vermektedir.

Bu araştırmada en önemli grafiklerden bir tanesi 3. Grafikdir. Çünkü üçüncü grafikte yer alan kavramlar özellikle Batı Bloğunun bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren sık sık kullandığı en önemli siyasal iletişim kavramları olarak önümüze gelmektedir. Barış, Demokrasi, Özgürlük, Hukukun Üstünlüğü, Azınlık Hakları, İnsan hakları kavramları, NATO televizyon kanalında Ukrayna ile ilgili haberlerde sıklıkla kullanıldığı dikkat çekmektedir.

Dünyaya egemen örgütlerin en fazla kullandığı siyasal iletişim kavramları olan bu kavramlar, ABD, AB, Fransa, İngiltere, Almanya ya da NATO, BM' tarafında medya aracılığıyla küresel kamuoyu oluşturmak için çok fazla kullanılmaktadır. Küresel kamuoyu yaratmak için kullanılan bu kavramların hepsi Batı'nın siyasal sistemine gönderme yapması bağlamında siyasal iletişim içermektedir. Bu kavramları kullanan egemen örgütlerin amacı kamu diplomasisi aracılığıyla kamuoyu oluşturmaktır.

Son olarak grafik dört ve beşe bakıldığında ise; Sovyetler Birliği, Varşova Paktı ve Berlin Duvarı'ndan bahsedilmesi dikkat çekmektedir. Bu grafikte Soğuk Savaş dönemine gönderme yapılarak korku yaratılmaktadır. Yine aynı grafikte yer alan ABD, Avrupa, Atlantik'i Koruyoruz, Avrupa'yı Savunma, ABD Liderliği, Amerikan Kuvvetleri, Avrupa Atlantik kavramları Ukrayna'nın korkuya karşı yanında olan güçleri temsil etmektedir.

NATO yaptığı yayınlarda siyasal iletişim bağlamında etkili ve ikna edici olmak için kanaat önderleri kullanmıştır. Bu kanaat önderleri; NATO Genel Sekreteri Stoltenberg, NATO Genel Sekreter Yardımcısı, Ukrayna Cumhurbaşkanı Volodymyr Zelenskyy, NATO Elçileri, Ukrayna Denizcilik Okulu Amirali, Ukrayna'nın Avrupa ve Avrupa-Atlantik Entegrasyonu Başbakan Yardımcısı Dmytro Kuleba gibi isimler siyasal aktörler olarak bu haberlerde yerlerini almışlardır.

Sonuç olarak NATO Ukrayna ile ilgili haberlerinde kullandığı siyasal iletişim sözcük ve kavramları ile Ukrayna'ya çok önem verdiğini göstermektedir. Rusya faktörüne rağmen Ukrayna'yı NATO'ya almak için kamu diplomasisi yapan NATO kanaat önderleri aracılığıyla da bu konuda ikna edici olmaya çalışmaktadır.

KAYNAKLAR

GHECIU, Alexandra,(2005), “Security Institutions as Agents of Socialization? NATO and the ‘New Europe’”, *International Organization*, Cilt 59, No.4.

KENNEDY, Paul, (1989) *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Düşüşleri*, (çev. Birtane Karanakçı), İstanbul, İş Bankası Yayınları.

KOÇAK, Muhammet (2015), Bölgesel Çatışmadan Küresel Krize, Doğu Ukrayna, *SETA*, Ağustos, Sayı, 135

MEARSHEIMER, John, J., (2014), Why the Ukraine Crisis is the West’s Fault” *Foreign Affairs* , Eylül –Ekim 2014.

POTTER, Evan, Canada and the New Public Diplomacy, *International Journal*, Vol. 58, No. 1 (Winter, 2002/2003), pp. 43-64

ROSENBERG, E.,(1982), *Spreading the American Dream*, New York, Hill&Wang.

Schimmelfennig, Frank, (2003), *The EU, NATO and Integration of Europe: Rules and Rhetoric*, New York, Cambridge University Press.

TIEDEMAN, A. “U.S. Public Diplomacy in Middle East”, Seminar on Geography, Foreign Policy and the World Order, 4 Mayıs 2004.

TUCH, Hans, (1990), *Communicating with the World: U.S. Public Diplomacy Overseas* (WashingtonD C: Institute for the Study of Diplomacy, Georgetown University.

İnternet Kaynakları

SCHINDLER, Caitlin, Proactively Preserving The Inward Quiet: Public Diplomacy and NATO, <https://www.stratcomcoe.org/caitlin-schindler-proactively-preserving-inward-quiet-public-diplomacy-and-nato>, E.T. 23.12.2019.

<https://www.globalsecurity.org/military/world/ukraine/election-2004.htm>,E.T.21.12.2019.

<https://www.natomultimedia.tv/portal/index.html>, E.T. 30.12.2019.

<https://www.makaleler.com/nato-nedir-kurulusu-amaci-operasyonlari>, 07.10.2019.

TOPLUMSAL GERÇEKÇİLİK HAREKETİ İÇİNDE KADIN BİR SANATÇI OLARAK

NEŞ'E ERDOK

Dr. Öğr. Üye. Çiğdem MENTEŞOĞLU CHATZOUDAS*

Şennur GÜNAYDIN**

ÖZ

Toplumsal gerçekçilik hareketi, sanatta oldukça etkili olmuş; edebiyattan sonra resim alanında da etkisini günümüze kadar devam ettirmiştir. Bu yaklaşımla şekillenen sanat yapıtları konusunu birey ve toplumdandır. Toplumsal gerçekçi resim sanatı içinde değerlendirilen sanatçılardan Neşe Erdok, sanat hayatındaki sürekliliği ve kendine has tarzı ile Türk resim tarihi içinde önemli bir yer edinmiştir. Aynı zamanda Güzel Sanatlar Akademisi (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)'nde atölye sahibi olan ilk ressam, kadın profesör olarak dikkat çeken Erdok'un resimlerinde üç ana izlekten bahsedilebilir. Bunlar, göç, toplumsal olgular, kent yaşamında kadın kimliğidir.

Toplumsal gerçekçi figür ağırlıklı eğilimin tipik temsilcilerinden biri olan ressamın, yapıtları üzerinden bireysel dışavurum ve kimlik sorunsalını irdelediği görülür. Sanatçının içeriği ağır basan resimlerinde kadın figürü her zaman ön plandadır. Bu özelliği, O'nu kadın bir sanatçı olarak görmemize imkân vermiştir. Sanatçıyı kadın bir ressam olarak görmemiz bu yazının niyetini ortaya koyar. Bu perspektiften yaklaşarak Erdok'u toplumsal gerçekçi figür hareketi içinde kadın temasının altı çizilmek istenmiş; yazı kapsamında seçilen eserleri toplumsal cinsiyet bağlamında incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın amacı, önemli bir toplumsal gerçekçilik hareketi içinde önemli bir yere sahip olan bu sanatçıyı farklı bir gözle yeniden değerlendirmeyi denemek ve bu yolla Türk resim tarihinde kadın temsili üzerinde yeni bir perspektif öne sürmek ve bunun nedenlerini ortaya çıkarma arzusudur.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Gerçekçilik, Figür, Kadın, Toplumsal Cinsiyet

NES'E ERDOK AS A FEMALE ARTIST IN THE SOCIAL REALISM MOVEMENT

ABSTRACT

The social realism movement has been quite effective in art; After literature, it continued its influence in the field of painting until today. It takes the subject of artworks shaped by this approach from the individual and the society. Neşe Erdok, one of the artists evaluated in social realistic painting art, has taken an important place in Turkish painting history with her unique style. Erdok, who also attracts attention as the first woman professor who has a studio at the Academy of Fine Arts (Mimar Sinan Fine

* Balıkesir Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, Resim Anabilim Dalı, cigdementesoglu@gmail.com, Orcid ID: 0000-0001-5737-1193

**Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi, sennurozates@hotmail.com, Orcid ID: 0000-0002-0132-6489

Arts University), has three main traces can be mentioned in her works. These are migration, social phenomena, women's identity in urban life.

One of the typical representatives of the social realistic figure-oriented trend, the painter is seen to examine the problem of individual expression and identity through his works. The female figure is always at the forefront in her paintings, whose content predominates. This feature allowed us to see Her as a female artist. Our view of the artist as a woman painter reveals the intention of this article. Approaching from this perspective, Erdok was asked to underline the theme of women in the social realistic figure movement; The works selected within the scope of the article were tried to be examined in the context of gender. The aim of the study is to try to reevaluate this artist, which has an important place in an important social realism movement, and to present a new perspective on the representation of women in Turkish painting history and to reveal the reasons for this.

Keywords: Social Realism, Figüratif, Woman, Gender

Giriş

Modern anlamda resim sanatının Türk toplumunda yer edinmesi ile Batılılaşma pratiklerinin doğrudan bağıntısı vardır. Bu nedenle resim sanatının hikâyesi Türkiye’de modernleşmenin hikâyesi, Türk toplumunun zihinsel ve toplumsal dönüşüm sürecinin pratiklerinden biri olarak okunabilir.

Türk resim sanatında bilinçli bir manifesto ile birlikte, bir hareket olarak ortaya çıkmış olmasa da toplumsal içerikli olayların figüratif bir anlatım tarzıyla sanatçıların eserlerine yansımaları Cumhuriyet’in ilk yıllarından beri görülmektedir. Türk resim sanatının dinamiğini oluşturan yerel ve toplumsal içerikli sanat kaygıları, yeni bir devlet oluşumunun etkisiyle belirgin şekilde sanat eserlerine aktarılmıştır. Dolayısıyla Türk resminde de sanatçılar toplumsal gerçekçilik bağlamında eserler üretmişlerdir.

Bu dönemden itibaren, toplumcu gerçekçi doğrultuda eserler üretilirken, iktidar, sanatçıya da çağdaşlaşmayı sağlayacak kültürel devrimlerin, inkılapların halka aktarmak ve sevdirmek, devrimlerin gerçekleştirilip, halka benimsetmek gibi bir misyon yüklemiştir.

1930’ lu yılların sonuna doğru, Devlet Resim ve Heykel Sergileri başlatılmış, Güzel Sanatlar Akademisi bünyesinde “reform” hareketine girilmiş, ressam grupları halinde Anadolu illerine gönderilmiştir. Sanatın toplum kültüründe üstlenmesi gereken işlev, sanatçının toplumdaki yeri vb. sorunlar üzerine, geniş açılı bir tartışma, sanatçılar ve aydınlar arasında katılım bulmuştur. Türk Ocakları’ nın yerini alan Halkevleri, sanatla halk kesimini buluşturmuş, halkın sanat yoluyla eğitimi ilk kez bir devlet politikası kimliğine bürünmüştür. Figüratif resmin işlevsel kimliğinin de yardımıyla halkın kültürel değişimine katkı sağlanmıştır (Özsezgin, 2002:33)

1950 yılına kadar olan dönemde sanatçıların grupları halinde örgütlendiği görülmektedir. Türk Ressamlar Birliği, Yeni Resim Cemiyeti, Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği, D Grubu, Yeniler Grubu, Onlar Grubu söz konusu örgütlerdir. Ülke gerçekleri zaman içinde Türk resim sanatına girmeye başlamıştır.

Türkiye’de resim sanatına toplumcu ya da toplumsal gerçekçi eğilimler Türk resim sanatına ‘Yeniler Grubuyla girmiştir. İlk Çağdaş resim topluluğu olarak bilinen D grubuna karşı kendi insanımıza, top

rağımıza ve yaşantımıza dönülmesi gereğini savunmuşlardır. “1940’tan itibaren, toplum yaşamına nesnel bir bakış getirip, idealize edilen imajlardan ziyade, toplumdaki sorunlara yönelen yeni eğilimler, öncekilerden farklı olarak toplumsal gerçekçi diye nitelendirilebilecek bir yaklaşıma döner” (Berksoy, 1998).

Öte yandan, 1960’lı yıllar tüm dünyada II. Dünya Savaşı sonrasında bir rahatlama ve gelişme dönemi olarak da nitelenmektedir. Türkiye’de de 1961 Anayasası’nın sağladığı olanaklar çerçevesinde, özellikle gençler üzerinde önemli etkiler yaratacak olan bir dönem başlamıştır. Bu dönem Cumhuriyet’in kültür tarihinin atılımcı dönemlerinden biridir denebilir. 1968 yılının, dünyada olduğu kadar Türkiye’de de siyasetten kültür yaşamına kadar her alanda derin izler bırakan, bir uyanış ve değişim döneminin göstergesi olduğu düşünülmektedir. Sanatçılar bu dönemde figürü bir etüt aracı olarak görmek yerine farklı biçimlerde yorumlamışlar ve ona yeni anlamlar yükleyerek bu alanda ifadelendirmenin başlıca ögesi haline dönüştürmüşlerdir. “Özellikle, fotoğraf makinasının icadından bu yana, figür resminde, figürün özgün yorumlanması çok daha önem kazanmış, 1960’lardan itibaren de “yeni gerçekçilik” akımı olarak yayılmaya başlamıştır “(Anonim, 1995:145).

II. Dünya Savaşı ve bunu izleyen yıllarda ortaya çıkan olayların sebep olduğu değişimler ise ulaşım ve iletişimin gelişmesi, ticaret sermayesinin birikimi, nüfusun artması, ekonomik, teknolojik ve bilimsel açıdan modernleşme gibi durumların yarattığı gerilim ve aynı zamanda etkileşimler sanatçıları figüratif anlatım olanaklarını kullanma yoluna iten nedenler olmuştur.

1960 sonu ve 1970 başı, soyut resim dilinin bir ölçüde "akademikleşmeye" başlayıp kısmen geriye çekildiği, buna karşılık geleneksel figürün karşısına, bünyesinde ironi, eleştiri ve varoluşsal kaygılar barındıran yeni figüratif resmin dikildiği görülür. Bu, figürün plastik ifadenin başlıca ögesine dönüştüğü, görünüşteki bütünlüğüne karşılık özünde parçalandığı, gündelik referanslarının yanı sıra hayali bir düzlem içerisinde çözüldüğü bir figür sorunsalıdır. (Kıyar, 2007:115).

Türk resminin, 1980’lerde Yeni-Dışavurumcu sanat eğilimi ile gösterdiği Batı’ya koşut gelişim çizgisi büyük ölçüde Yeni-Figürasyon Eğilimi’nin dışavurumcu tavrından temellenir. Batıda birçok ülkede aynı anda görülen ve uluslar arası ortak bir sanat tavrını ortaya koyan bu akıma Türk Sanatçılarının katılımı; Batılı örneklerinin etkisinden çok, sanatsal gelişimler ile birlikte, 1970’li yıllardaki sosyopolitik baskıların yarattığı içe dönüklük ve sonrasında yaşanan sosyal patlamanın sonuçlarıyla ilişkili görülmektedir (Uysal, 2009:70).

Bunun yanında daha çok sosyal ekonomik durumlar ve eleştirel bir dille köyden kente göç üzerinde durulurken, toplumsal cinsiyet gibi konular pek işlenmemiştir. Oysaki toplumun kadına ve sanata olan tavrı yüzyıllar boyunca birtakım değişimlere

uğramıştır. Kadına verilen değer ve toplumdaki kadın algısı bu değişimlerle ilişkilidir. Kadın aile ve toplum arasında bir köprü vazifesini üstlenirken, sanat da toplumu yansıtan, sorgulayan bir görevi üstlenmiştir. Dolayısıyla toplumsal gerçekçi anlayıştaki ressamlar için toplumun temel unsurlarından biri olan kadını konu edinmek önem arz etmektedir.

Dolayısıyla bir toplumun sanatında kadın imgesini anlamak, toplumla kadın arasındaki etkileşimi çözümleyebilmek için toplumsal gerçekliği anlamak gerekir. Çünkü sanat yapıtları çevresindeki toplumsal ve düşünsel faaliyetlerin tümünden etkilenmekte ve tümünü yansıtmaktadır. Yani imgeler, dış ve iç dünyaya ilişkin bilincin dönüşümleridir. Fakat oluşturulan imgeler yalnızca bir dil değil, aynı zamanda sorgulama ve araştırma alanıdır (Bayav, 2009:109).

Toplumsal gerçekçi anlayışta, üslup tavrındaki tutarlılık ve süreklilik ile kendine özgün bir yer edinen Neş'e Erdok; resimlerinde toplumun alt kesimlerini, azınlıkları ele almakla birlikte toplumsal cinsiyet kavramını da sorgular. Bu bağlamda toplumsal gerçekçilik hareketi içinde Kadın kimliğini ele alan çalışmaları ile dikkat çekicidir. Kimi zaman gerçek insan boyutunda ve gerçekçi, kimi zaman deformasyon ile ele aldığı kadın figürlerinin ruh halinin belirtildiği ve figürle mekân ilişkisi arasında sıkı bir bağın var olduğu gözlenmektedir. Kadın figürlerinin sıkça yer aldığı resimlerinde toplumsal süreçte kadının konumunu öne çıkaran duruşu bu yazının konusunu oluşturur.

Türkiye'de Toplumsal Gerçekçilik Hareketi ve Figüratif Resim Sanatı

Türk resminin özellikle 1920'lerden günümüze gelişim serüvenine baktığımızda, ulusal ve toplumsal sorunlara ilginin artması ile figür ağırlıklı resme yönelim arasında bir koşutluğun olduğunu görürüz. Başka deyişle, sanat ve edebiyatta, ulusal ve toplumsal mücadelenin yükselmesine bağlı olarak, insanın çok boyutlu gerçekliğini, toplumsal sorunları, bireyin toplumla, doğayla ve kendiyile olan çatışmalı ilişkilerini ve uyum arayışlarını daha derinlemesine betimleme eğilimi de öne çıkmıştır (Ulusoy, 2019).

Ancak, Türkiye'de Toplumsal Gerçekçilik hareketi ilk kez Yeniler Grubu ile resim sanatında kendini göstermiştir, literatüre girmiştir. Resimlerinde insan figürüne öncelik tanıyan ve onu yaşadığı çevre içinde ele almayı amaçlayan "Yeniler Grubu" çıkmasına neden olan unsurlardan biri de dönemin toplumsal gerçekçi edebiyatı olmuştur. Fakat tüm bunların temelinde, yeni Cumhuriyetin, II. Dünya savaşı yıllarında geçirdiği çalkantılı dönem yatmaktadır. Yaşanan sosyo-politik olaylar, aydınlar arasında toplumsal bir bilinçlenmeye yol açarak, bu uyanış sonucunda edebiyat ve resimde Toplumsal Gerçekçi tarzda yapıtlar verilmeye başlanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan dolayı ortaya çıkan ekonomik yıkım ve beraberinde getirdiği toplumsal sarsıntı bütün Avrupa'da kültür ve sanatı da etkilemiştir. İşte bu ortamda Yeniler Grubu ismi belirir. Toplumsal Gerçekçilik, Yeniler Grubu'nun sanat anlayışında yansıma bulmuştur. Grup 1940'larda, çoğu Leopold Levy'nin öğrencileri olan Nuri İyem, Avni Arbaş, Selim Turan, Nejat Devrim, Kemal Sönmezler, Turgut Atalay ve

Abidin Dino tarafından oluşturulmuştur. Batılı etkilerle beslenen D Grubu'na karşı halka yönelik toplumsal sorunlar üzerinde duran bir anlayışla sanat yapma gayreti içerisinde olmuşlardır. Ancak konu her ne kadar yerel ya da toplumsal olsa da batılı teknikten kopmamışlardır. Açtıkları serginin ismiyle de bazen anılan gurubun "Liman" isimli sergisinin ardından Selim Turan, 1941'de ise Abidin Dino gruptan ayrılmış, Ferruh Başağa, Fethi Karakaş, Mümtaz Yener, Haşmet Akal gruba katılmıştır. 1946'dan sonra bazı üyeler toplumsal gerçekçilikten uzaklaşmıştır. 1951 yılına dek bir çok sergi açmışlardır (Rona,1997:1939).

Yeniler Grubu'nun kurulduğu ilk yıllardan 1951 yılına dek kimi değişimler, sanatçılar arasında anlayış farklılıkları oluştursa da bazı sanatçıların farklı türlere yönelmesiyle karşılaşarak güçlü bir tutarlılık oluşturduğu etkinliklerine devam ettirmişlerdir. Figüratif resmi öne çıkaran bir sanat anlayışıyla, insanın toplumsal yönünü yansıtmışlardır.

Yeniler, kendilerinden öncekilerin tam tersine bir yaklaşımla resimde figürü yeniden insanlaştırmak gibi farklı bir ideali amaç edinmişlerdir. Bu nedenle basit bir nesne düzeyine indirgenmiş bir figürü işlemeyi reddederek; tenselliği ve tinselliği, dertleri ve sevinçleriyle belli bir toplum içinde yaşayan insanı ele almayı öngörmüşlerdir. Yenilerin etkin oldukları yıllar, Türkiye' nin II. Dünya Savaşı nedeniyle dış dünya ve özellikle de Batı' ya kapalı olduğu bir zamana rastlamıştır. Bu grubun üyeleri, kendilerinden öncekiler gibi, Batı' da sanat eğitimi görmemişler, o yıllarda Müstakiller ve D Grubu' nun estetik anlayışları doğrultusunda bir eğitim izlemekte olan Güzel Sanatlar Akademisi' nden yetişmişlerdir. Biçimden daha çok insani ve toplumsal içeriğin vurgulanmasına öncelik tanıyan Yeniler, belki de Türk Resminde ilk gerçek tepki ya da karşı çıkma hareketini temsil etmektedirler (İskender,1994).

Tarihsel süreç içinde 1960'larda oluşan özgürlük ortamı, Türkiye'de de yankısını bulmuş, sosyal kültürel yaşamda belli bir bilinçlenme yaratmıştır.

1960' lardan sonra ise, hareketlenen sanat, kültür ve düşün alanındaki açılımlara koşut olarak yeni bir bilinçlenme süreci yaşanmış; köyden kente göç olgusu yeni ve hatta arada kalmış yaşam biçimleri yaratmış; sanayileşme başlamıştır. Bütün bu toplumsal olaylar ve dolayısıyla yaşanan değişimler sanat alanında önceden başlamış, olan figüratif canlanışa yeni bir boyut kazandırmış, aynı zamanda figür anlatımlarının günümüze dek ifade bulduğu eğilimlerin kökleşmesinde etkili olmuştur (Kamacı, 1997:13).

Sanatın her alanında olduğu gibi resimde de bireyci dışavurumların, üslupların yoğunlaştığı 60'lı yıllar ve sonrasında Toplum ve insana yönelen ilgi, resim sanatında, figüratif eğilimi yeniden gündeme getirmiştir. "Figüratif resimde çeşitlilik içinde gelişen bireysel çabalar, bu yöndeki gelişmeyi sağlamıştır. Türk resminde 1960'larda başlayan Yeni Figürasyon Eğilimi, 1970 kuşağı sanatçıları için bir temel oluşturmuştur." (Tansuğ, 1996: 269).

1970'ler, Türk resminde evrensellik-ulusallık, ya da evrensellik-yerellik, toplumculuk-bireycilik, sentezcilik - tekilcilik, soyut-figüratif gibi karşıt eğilimlerin bir yandan alabildiğine kutuplaştığı, öte yandan da belli bazı bireşimlere dönüştürdüğü, bir çelişkiler ve çoğulcular çeşitliliğinin başlangıcını vurgular. 1970'ten sonra Yeni Figüratif eğilimler içinde öte yanda birçok yeni akımın denendiği fantastik ve düşünceye önem veren anlatımlar gözlenmektedir. Türk resminde insanın iç dünyasını, kişisel sorun ve isteklerini, tutkularını ifade etmeye ya da yorumlamaya dönük bir figüratif anlatımın ortaya çıkışı 1970'lerin başlangıcına rastlar. 1970 sonlarında özgün yorumlara gitme çabası figüratif eğilimde yoğunlaşmaktadır..... Psikolojik kökenli fantastik oluşumlar yanında, toplumsal içerikli anlatım çeşitliliği de yansıtmaktadır (Tansuğ, 1996:307).

Konusunu birey ve toplumdaki alan toplumsal içerikli sanat eserlerinin üretiminde toplumsal olgu ve değerler önemli bir etkidir. Toplumun bir parçası olan sanatçı, yaşadığı çevrenin toplumsal özelliklerini, toplum yaşamını kendisine konu alır. Gücünü yaşamın bağlarından alan bu sanat anlayışında sanatçı, dünyayı ve yaşamı değiştirmek, dönüştürmek isterken daha çok figüratif ve anlatımcı bir tarzı kullanır. Türkiye' de yaşanan siyasi ve toplumsal dalgalanmaların getirdiği toplumsal çelişkiler, artan hızlı kentleşme olgularının yarattığı tansiyon, sanatçıların yeni figüratif ifadeci yollar aramalarına neden olan itici güçlerdir.

Siyasi ve Sosyal olguların yoğun yaşandığı bu tarihsel süreçte sanatın etkilenmesi doğaldır. Neşet Günal, Neşe Erdok, Seyit Bozdoğan, Nedret Sekban, Cihat Aral, Hüsnü Koldaş ve Aydın Ayan gibi sanatçılar içinde buldukları ortamın sorunlarını toplumsal gerçekçi ve bazen de fantastik bir kurguda eserlerine yansıtmışlardır. İyi bir gözlemci olduğu anlaşılan Neşe Erdok'un resimlerindeki insanlar genellikle yaşam koşullarının zorladığı biçimsel, gövdesel psikolojik olarak deformasyona uğramış, mutsuz ve sevimsiz, anormal denilebilecek hatlara, çizgilere ve duruşlara sahip insanlardır. "Erdok' un sanatsal imgelemi, giderek gündelik ulaşım araçlarındaki ve uzamlarındaki insandan özel uzamındaki insana yönelir" (Asveren, 2009)

Zamanla figüratif sanatla bütünleşen toplumsal eğilimlerin yanı sıra modernizm ve postmodernizm damgasını taşıyan anlayışların yükselişiyle daha başka biçim ve biçem sorunları günümüz resmine kadar uzanır. Bu dönüşümler, geçmişe göre daha geniş çerçeveli, yorumlamalar ve eleştirel yaklaşımlarla toplumsal gerçekçi anlayışın zenginleştiği söylenebilir. 1970 yılları ve sonrasında toplumsal gerçekçilik hareketi de büyük kırılma yaşamış, özellikle Türkiye'de sanatçılar kendilerini daha özgürce ifade edebilme olanağı bulmuş, dönemin getirdiği etkileşimleri eserlerine aktarabilmişlerdir.

Toplumsal Gerçekçiliğin daha farklı bir söylem kazanması 1970'li yılları bulmuş ve bu dönemdeki öğrenci olayları, tutuklanmalar, sorgular ve toplumsal olaylar kendisine sanat eserlerinde yer edinmiştir. Sanatçılar, yaşadıkları dönemin sorunlarını ve yaşanan olayları gerçekçi bir üslupla eserlerinde yansıtmışlardır. (Kınalı, 2017:38-39)

Yine bu dönemde özellikle kadın sanatçılar, yapıtlarında kadın kimliğini sorgulamaya başlamışlardır. Bu sanatçılardan biri olan Neş'e Erdok, insanın iç dünyasına ışık tutan resimleriyle öne çıkar. Kimlik sorunsalını daha çok kadın figürleri üzerinden irdeler.

Modern sanatın devamı olarak, 1970'ten sonra üretilen sanat eserlerini kapsayan çağdaş sanat, kimliğin, devlet, toplum, ekonomik sistem ve bütün bunların yarattığı psikolojik boyutlar üzerinden yeniden oluşumunu ve bu oluşumun sorunlarını irdeler. Kimliğin, bireyin kendini görme biçimi mi yoksa toplumun bireyi görme biçimi mi olduğu, ulusal ve yerel (etnik) kimliklerin ne derece içselleştiği, kapitalizmin tanımladığı kimliğin "küresel" dayatmacılığı, mevcut ve olmak istenilen kimlik arasındaki çelişkileri, kimliğin değiştirilebilir olup olmadığı, kimliğin sanat eseri üzerinden ifadesi ve bu ifadenin biçimleri üzerinde yoğunlaşır (Papila, 2007).

Figüratif resim etkinliği varlığını her dönem sürdürmüştür. Toplumsal gerçekçilik akımı ise figüratif anlatımla anlam kazanır. Çünkü figür, bir bireydir. Her birey de kişisel ve kimlik sorunsalını içinde barındırır.

Figüratif sanatın içerisinde varlığını sürdüren günümüz ressamlarından Neş'e Erdok ise resimlerinde kimlik sorunsalı ve bireylerin psikolojilerini irdelemektedir. Erdok, resimlerinde günlük yaşamdan kesitler sunar ve karakterlerin bedenlerini yapı bozuma uğratar. Yapıtlarında hastalar, yoksullar, dilenciler, çocuklar toplumun ötekisidir. Sanatçı, figürlerin ruhsal çözümlemesini yaparak onları kimlik değişimine uğratar. (Özeskici, 2017:36)

Kadın Bir Sanatçı Olarak Neş'e Erdok

Sanatçıyı, kadın bir sanatçı olarak gördüğümüzde, Onun resimlerinde "kadın" toplumsal değişim sürecinin takip edilmesi gereken temel başlıklarından biri olduğunu söyleyebiliriz. Sadece Türk toplumunda değil aslında evrensel anlamda 'Kadın', toplumunun geçirdiği değişim süreçlerinin, yaşamın bütün alanlarında yansımalarını gösteren önemli bir unsur olarak toplum tarihindeki yerini almıştır.

1960'tan bugüne uzanan aralıkta Modernizm' in keşfi, birey merkezli yaşam biçiminin yaygınlaşmaya başlaması gibi nedenler kadını, resim sanatında nispeten normalleştirerek anlatmış olsa da sonraki dönemlerde uygulanan beden politikaları ve hâkim popüler kültür ideolojisinin kadına farklı bir kimlik kazandırma uğraşlarını işaret eder. 1960'tan bugüne uzanan süreçte kadın; kamusal alanın, gündelik yaşamın bireyi olarak kabul görmüş olsa da bir taraftan varlığını hala devam ettiren geleneksel yaklaşımları diğer taraftan beden politikalarının, kendisini cinsel bir obje olarak sunmaya çalışan popüler kültür ideolojisinin karşısında bulmuştur (Öner, 2017:114).

Aynı zamanda Güzel Sanatlar Akademisi (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)' nde atölye sahibi olan ilk ressam kadın profesör ünvanına sahip olan Neş'e Erdok, kent yaşamının zamanla insanda oluşturduğu yalnızlık duygusuna karşı duruş/direnış olarak görür belki de kadın imgelerini. Erdok, resimlerindeki her kadın

imgesi, toplumu şekillendiren, toplumun şekillendirdiği kadınları bir birey olarak kendi varlık alanını açıyor gibidir. Sanatçıda izlenen sahicilik duygusunun, içtenlik ve yaşantı içeriğinin yapıtlara olan yansımalarıyla orantılı olduğu gözlemlenmektedir.

Sanatçı, topluma ve kadına bakış açısı ile yapıtlarında farklı kadın temsilleri yaratmıştır. Resimlerindeki kadın karakterler, günlük hayatta gördüğümüz kent mekânlarında kamusal alanlarda karşılaştığımız kadınlardır. Ancak bu figürlerde sanatçı kişiliğiyle var olma mücadelesiyle kadın kimliğini kadının kentteki durumunu eleştirel bir tavırla yansıttığını sorguladığını görmek mümkündür.

Dünya sanatında ise prehistorik çağlardan günümüze kadar kadın, sanatın içinde bir temsiliyet olarak sürekli var oluyor ve sanatın üsluplarına, ideolojilerine göre farklı biçimlerde değişerek bugüne geliyor. Başlangıçta ana tanrıça formunda “tapılan kadın” olarak başlıyor bu tabi. Meryem Ana da bir tapılan kadın. Çağların geçirdiği düşünsel değişimlere göre bir değişim söz konusu kadın formunun kullanımında. Rönesans’tan sonra farklılaşma başlıyor ve bu dönemden sonra da “anılan kadın” diyebileceğimiz bir kullanım var sanatta. Modern çağda ise, tüketim kültürünün içinde kadın imgesinin yeri çok sağlamdır. Ona da “satılan kadın” diyorum ben. Demek ki çok kabaca tarif edersek, “tapılan kadın”, “anılan kadın” ve “satılan kadın” şeklinde giden bir süreç bu (Dastarlı, 2006: 18).

Kadın imgesindeki sanat eserlerindeki temsili kadının toplumsal ve kültürel yaşamdaki değişen konumu ile ilişkilidir. Türk resim sanatı tarihinde de kadın imgesinin yansımaları toplumsal dönüşümle birlikte okumak mümkündür. Resimlerde kadın zor yaşam şartlarına rağmen, ideal ve fedakâr bir kadın imgesi yaratma yoluna gidilmiş, sağlıklı, genç, güzel ve dinamik bir gövdeye sahip olarak gösterilmiştir. Çok çalışkandır ama yüzlerinde yorgunluğun izine bile rastlanmamaktadır.

Türk resim sanatında kadın imgesinin 20. yüzyıl başlarından itibaren değişimi, kadının toplumsal, kültürel ve ekonomik yaşamda değişen konumuyla ilgilidir. Bu büyük dönüşüm ve çağdaşlaşma döneminde İstanbul ya da Anadolu kadını tuvalerin yüzeyine gerçekte olduğundan farklı görünümde ve dönemin ideolojileri doğrultusunda çalışan sanatçıların görsel tasarım ve düşünce dünyalarında imgeleştirerek yansıtılmış, kadın imgesi yeniden kurgulanarak yansıtılmıştır. Osmanlı modernleşmesinde, modernliğin temsilinde kadın, her zaman önemli bir simge değeri taşımış ideolojinin yaygınlaştırılmasında vazgeçilmez bir öge olmuştur. Sanat özellikle de resim, kentli ya da köylü kadını modernleştirerek görselleştirirken, tasarlanan devrimleri, hedeflediği değişimleri kadın imgesinin yardımıyla inandırıcı hale getirmiştir (Anonim, 2006:10)

Cumhuriyet devrimleri, kadının toplumsal yaşama katılımını ve bağımsız bir kadın kimliğinin gelişimini sağlamıştır. Ancak kadınların yaşam koşullarını iyileştiren tüm değişimler kadınların meslek sahibi olmaları özendirilmiş olsa da kadının toplumsal yerini değiştirirse de bazı geleneksel bakış açılarından çok da ayrı düşünülmemiştir. Evlerde anne, eş, sevgili

ve kız kardeş ya da Anadolu kadını yerel giysileriyle poz verirken ya da tarlada, bahçede çalışırken resmedilmişlerdir. “Çağdaş Türk kadını; gündelik yaşantı içinde olduğu gibi, resimde de kadın genellikle ev ve ev çevresinde (bağ, bahçe, tarla) gösterilmektedir. Kadını bu konumundan kurtarıp, Çağdaş Türkiye Cumhuriyeti’nin sağladığı iş olanakları içinde resmeden ressam, yok denecek kadar azdır” (Yaman, 1996: 29-3).

1970’lere gelindiğinde ise sanatta kadın imgesi ve temsili, önemli bir kırılmaya tanık olur. Bu dönemden günümüze kadın figürü ve temsili sanat alanında önemli bir konu olarak yer almıştır. ABD’de sürdürülen feminist hareketler ve Avrupa’daki kadın hareketleri, Küresel ölçekte feminist hareketin kadın haklarına ve kadın kimliğine olan yoğunlaşması, resim sanatında da toplumsal cinsiyet bağlamında yankısını bulur. Türkiye sanat ortamı da bu dönüşümlerden etkilenir.

Kadının kamusal alana çıkması, özel sorunlarını kamusal sorunlar haline getirmesinden daha çok kadının kamusal bir özneye dönüşmesi, kendini sosyal, siyasal ve ekonomik anlamda ortaya koyması, tartışması ve dönüştürmesi biçiminde anlaşılması gerektiği görüşü, 1970’li yıllarda feminizmin temel sorunsalı olmuştur. Bu bağlamda feminizm sorusuna öncelikle değinilmesi gerekmektedir. Kısa bir tanımla feminizm; kadının toplumdaki ikincil konumunu anlamaya, onu değiştirmeye ve dönüştürmeye çalışan düşünce ve eylem bütünlüğüdür. Kadın üzerindeki her türlü baskının ortadan kaldırılarak, eşit biçimde yaşam koşullarının sağlanması için başlayan hareket, zamanla toplumsal cinsiyet rollerine değinen ve kadın lehine pozitif ayrımcılığa giden uç noktalarıyla değişimler yaşamıştır. (Kozlu, 2009: 5)

Bu bağlamda değerlendirildiğinde Neş’e Erdok’un, kadın bir sanatçı olarak toplumsal dönüşümlerden etkilendiğini söylemek yanlış olmaz. Onun resimleri, öznel bir bakış açısıyla kadın kimliğini sorgulama alanı olarak görülebilir. Erdok, yapıtlarında kadın kimliğini sorgularken aslında, öznellik kavramına vurgu yapar. Bu anlamda portreler önemli yer tutar. Erdok’un, resimlerinde oto portrelere sıkça rastlamamız mümkündür. Portre resim, bir kişinin karakter özelliklerinden ya da dış görünümünden yola çıkılarak, o kimsenin kişisel özelliklerini betimlemeye ve anlık varoluşunu daimileştirmeye çalışan bir resim türüdür. Erdok’un figürlerinde portreler çok ayrıntılı işlenmiş, idealize edilmeden gerçekçi bir dille psikolojik durumlarını ele veren, ileten birer araç gibidir.

Biçimsel olarak bakıldığında, eserlerinde desenin gücü dikkat çeker, bunun yanında ışık-gölge, biçim-leke, gibi kurallara da bağlı kalmıştır. Betimlediği bu kişilerin yalnızca dış görünüşlerini değil iç dünyalarını da çoğu zaman resmetmiştir. Bu haliyle de dışavurumcu bir tavır sergilediği söylenmektedir. Konunun çarpıcılığını belirginleştirmek adına zaman zaman biçim bozmalara da başvurmuştur. Renkçi bir anlayışa sahip olan Erdok için biçim çok önemlidir. Neş’e Erdok bir söyleşisinde “Bende biçim daima ön plana çıkar. Renk ise biçime bağlı olan, ikinci derecede önemli bir öğedir. Rengi, daha çok biçimin etkisini arttırmak, belki psikolojik bir etkiyi vurgulamak için kullanıyorum.” diyerek sanatına dair bir bakış açısı oluşturmamıza yardımcı olmuştur.

Toplumsal gerçeklerin izleğinde kurguladığı çalışmalarında figür ve nesnelerin temsili sadece dış dünyadaki somut karşılığına göre değil, mizansende üstlendiği role göre fantastik öğeleri de betimlenmiştir. Bunu da Erdok, imgelemindeki kurgulara ve sorguladığı konuya, iletmek istediği mesaja göre çeşitlendirmektedir. Erdok, resminde esas itibariyle Türk toplumundaki çağdaşlaşma sürecinde yaşanan değişimlerin 'kadın' imgesini ne düzeyde etkilediği ya da kadın imgesinin toplumsal değişimi ne derecede yansıttığını algılamamızı sağlar.

Tablo 1: Neşe Erdok, Zaman Kuşu, 200x150 cm, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 1990

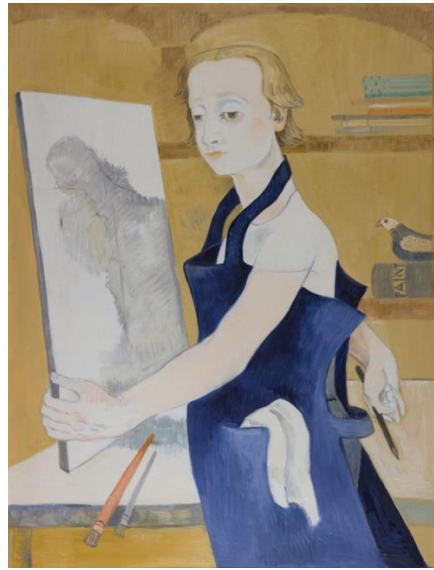
'Zaman Kuşu' adlı resimde ön plandaki kadın figürüyle, kadının özel alan, kamu alan karşılığı içinde kadının davranış şekline vurgu yapıldığını görmekteyiz. Kadın trende rahat bir şekilde oturmasıyla dikkat çekicidir. Ataerkil yapının kadın ve erkeğe yüklediği roller ve bunların gerektirdiği davranış kalıplarının izlerini burada görmek mümkündür. Kadının bu oturuş şekli toplumda alışlagelmiş bir durum değildir. Kadın o şekilde oturmamalı, bacaklarını gizleyecek şekilde daha kapalı bir duruşla betimlenmelidir. Kadının geleneksel anlamda mekânı evdir. Burada ise evde oturmuşçasına betimlenen kadın figürü tren mekânında görülmektedir. Trenin çağrıştırdığı seyahat teması, kadının özgürlüğüne işaret ediyor olabilir. Erkeklerle yakıştırılan bu oturuş şeklini ise kadına atfederek ataerkil toplumu eleştirdiği gibi, kadına yeni özgürlük alanı yaratmıştır. (Tablo 1)

Neşe Erdok, figüratif resmin ustası sayabileceğimiz, insanı özellikle kadını bir kadın sanatçı gözüyle tuvaline aktarır. Oto-Portre olan çalışmalarında ressam, kendini atölye mekânında resmetmiştir. Ressam ve modeli konusu, çok yaygın olmasına karşın

genelde ressam erkek, model ise kadın olarak betimlenir. Erdok' ta ise kadın ressam kadın model ile görülmektedir. Burada kadının ressam olarak konumu sorgulanmaktadır. Ressam figürünün önlük giydiği dikkat çeker. Bu emeği ressamın yaptığı eylemi yüceltme mesajı verdiği düşündürüyor.

Tablo 3: Neşe Erdok "Ressam ve Modeli" 180x150 cm Tuval Üzerine Yağlı Boya, 2000

Tablo 4 : Neşe Erdok 'Ressam' 130x100 cm, Tuval üzerine yağlıboya, 2015

“Ressam” yapıtında yine kadın figürü görüyoruz. Atölye mekânında yer alan kadın imgesi, ressam olarak kadının varlığını ve toplumdaki üretim ilişkileri içindeki yerini vurgulamaktadır. Bu bağlamda Türk toplumunda sanatçının konumu yeniden tanımlanmıştır. (Tablo 3, Tablo 4). Ayrıca mavi iş önlüğü giyen bu kadın imgesi, ressamın bir yandan işçi /emekçi olarak göstermesinin neticesidir. Buradaki Kadın ressam şüphesiz ki Erdok’un kendisidir. “Eserinin konuları ve ifade biçimlerinin estetiği, sanatçının toplumsal kimliğinin etkisiyle ortaya çıkar. Sanatçının yaşamı, toplumsal yapılar içinde sürer, toplumsal kimliği bu yapılar içerisinde biçimlenir (Papila,2007:184).

Sanatçı eserlerinin çoğunda toplumsal cinsiyete kendi kimliğine vurgu yapmaktadır. Burada kadın imgesiyle aslında özdeşleşme yapmıştır. “İmgelemin, sanat etkinliği sürecinde ortaya koyduğu üç ayırıcı özelliği üzerinde durulmalıdır. Bunlar düşünem, yansıtm ve özdeşlemedir” (San, 1979: 61).

“Düşlem, zihinde oluşan gerçek dışı imgelemken, yansıtm imge ve sembol imgelerin plastiğe dökülmesidir. Özdeşleme ise kişinin imgenin bir parçası olmasıdır”(Bayav,2009:110).

Tablo 5 : Neşe Erdok 'Berberde' 160x150 cm, Tuval üzerine Yağlı Boya, 2010

Erdok, eserlerine verdiği isimle de resmin anlamını ve yorumlanmasını etkiliyor. Söz diliyle görüntü arasındaki ilişkiden hareketle tekrar resmi yorumlamamızı istiyor sanki. Berberde resminde, Berberin sadece erkeklerin saç kestirmeye gittiği bir mekân olduğunu hatırlayarak bakıyoruz resme ve bu mekândaki kadın figürü ve saç kesme eylemine odaklanıyoruz. Sözel bir ifade aracıyla eğretileme yaparak güçlendirdiği bu anlatım tarzı sanatçının ironik tarzının bir parçasıdır. Bu yaklaşımla mekânı zihnimizde canlandırırken görsel anlatımla da bir zıtlık yaratır. Böylece anlatımı güçlendirirken zihnimizde yarattığı karmaşayla sorgulama alanı yaratır.

Sıklıkla tekrarladığı bir tema olan saç kesimi ve bu eylemin yapıldığı mekânlar sembolik bir anlama sahip olabilir. Tablo 5'te ise kadının saçının erkek bir berber tarafından kesiliyor oluşu ve arka plandaki diğer müşterilerin de kadına bakışı bize toplumsal cinsiyet kavramını düşündürüyor. Ayrıca kadın, berberde değil kuaförde saç kestirir. Bu durum kadının temsiliyetinde mekânla cinsiyetin sınırlandırılması olgusunu ortaya koymaktadır. Bu anlamda sanatçı yapıta verdiği isimle, mekân ve cinsiyet ilişkisini sorgulamaya zemin açar.

Ona göre; saçın uzunluğunun kadın olmakla ya da kadınlık durumuyla ilintilendirildiği toplumumuzda hangi sınıf ya da ideolojiye mensup olursa olsun, kadınlar için saç sembolik bir anlam ifade etmekte, saçın şekli, rengi, uzunluğu ile ilgili hususlar cinsel kimliğin bir parçası olarak kabul edilmektedir. İnsanın iç dünyasını yaşadığı çevre ile ilişkilendiren sanatçı, bu serisinde saç kesimini kadının cinsel kimliğine bir saldırı olarak nitelendirir (Rüzgâr, 2001: 51).

Tarihsel süreç içinde süregelen yaşam pratikleri özellikle iki temel cinsiyet üzerine kurulduğu gibi, ayrımlaştırmalar oluşturulmuştur. Buna bağlı olarak her iki cinsiyete yüklenen özellikler, her coğrafyada, kullanılan dile geçmiş, cinsiyetin belirlediği bir terminoloji dahi oluşturmuştur.

Yüceltici, güç, kuvvet gibi üstünlük ifadelerini içeren terminoloji ve deyimlerin de erkek cinsiyetine dayandırıldığı her toplum ve dilde gözlemlenecek ortaklıklardır. Bedensel özelliklerden dolayı kadın ve erkeğin, siyah-beyaz ve benzeri her ötekinin iş bölümü de, toplumsal cinsiyet ve kimlik kavramına dayanmış, cinsiyet ve kimlik farklarına göre rolleri ve mekân kavramı belirlenmiştir (Karacan, 2017:1083).

Tablo 6 : Neş'e Erdok 'Hepimiz Aynı Gemide' 180x250 cm, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 2011

Sanatçının geçmişinden süregelen algı birikimiyle oluşturduğu toplumcu gerçekçi, bir o kadar da ironik kurgular dramatik bir ifadeyle yansır izleyiciye. Toplum eleştirisini de içine alarak oluşturduğu kurgu-mekânlarda melankolik bir uzamın izlerini de görmekteyiz.

Neş'e Erdok, resimlerinde, figürleri toplumsal rolleri ile ait olduğu mekânlarla ilişkilendirilir. Toplumsal gerçekçi yaklaşımdaki bu yapıtta, figürlerin hepsi bireysel olduğu kadar toplumsal bir kimliği de yansıtmaktadır. Bu resimde ise farklı rollere sahip kişilerin aynı mekânda yer almaları bütünlük ile izleyiciye aktarılmıştır. Görünüşte mekân olgusu olmamasına karşın ressam; 'Hepimiz Aynı Gemide' diyerek yapıtı ironileştirmiştir. Toplumsal rollerimiz ve mesleklerimiz ayrı ayrı olsa da hepimiz aynı sokaktan geçersiz, solduğumuz hava aynıdır. Erdok'un geleneksel resim kuralları çerçevesinde oluşturduğu kurgunun salt gerçekliği, toplumsal eleştiriyi de içine alan bir mizansenle verilmeye çalışılırken, figürlerin resim yüzeyindeki mizansende, doğası gereği hareketsizliğe mahkûm olan özne ve nesnenin kendine ait bir zaman eğrilemesinden hareketle poz vermeye başladıkları görülmektedir. (Tablo 6)

Sonuç

Bu çalışmada, Toplumsal Gerçekçi üslubu içinde yer alan Türk figüratif resim sanatının önemli temsilcilerinden biri olan Neş'e Erdok, kadın ressam kimliğiyle ele alınmış, yapıtları toplumsal cinsiyet bağlamında değerlendirilmiştir.

Toplumsal cinsiyet algısı, toplumsal normların özellikle kadınların küçük yaşlardan itibaren yaşamdaki yerlerini belirlemede önemli rol oynar. Cinsiyet rolleri, kadın ve erkeğin ayırımından yola çıkarak insanların türettikleri çıkarımlar sonucu şekillenmektedir. Genellikle, cinsiyete göre davranışlar, hareketler ve sosyal roller belirlenmiş, meslekler, mekânlar ile ilişkilendirilmektedir. Bu olgu, yaşamın gerçekliğinden ayrı düşünülemez. Bu nedenle de konusunu birey ve yaşamdan alan toplumsal gerçeklik hareketi içinde, yansıtılması ve sorgulanması gereken ana konulardan biridir. Öte yandan, kadın konusu toplumsal cinsiyet bağlamında ele almaktan kaçınılmıştır. Toplumun aynası olma rolünü üstlenen toplumcu gerçekçi üslubun Türk temsilcileri arasında yer alan Erdok ise, bu konuya kayıtsız kalmamıştır.

Araştırma sürecinde ressamın seçilen yapıt örnekleri üzerinden kadın kimliğinin resimlerine etkisi analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın bulgularında toplumsal cinsiyet algısının ressamın birçok resminde içeriği oluşturan ana izlek olduğu saptanmıştır. Erdok'un cinsiyet kavramı üzerine oluşturduğu yapıtları incelendiğinde, kimlik sorunsalını bireysel dışavurum ile irdelediği görülmüştür.

Sanatçı resimlerinde kimlik sorunsalını ele alırken bireylerin içsel dünyasını betimleme yoluyla ifadeci anlayışı benimsediği görülmektedir. Bireylerin, özellikle kadının toplumda yeteri kadar ifade edilmediği kaygısının bu anlayışta payı olduğu düşünülmüştür. Bu durum bireylerin kimlik sorunsalının toplumdan bağımsız olmayan yanlarını ortaya çıkarmaktadır. Çünkü birey, toplumsal alanda birbiriyle ilişkili olan her bir öğeden doğrudan etkilenmektedir.

KAYNAKLAR

ANONİM, (1995). **Sanat Dünyamız**, avant-garde 1945-1995. Son Yarım Yüzyılın Sanat Akımları, Kavramları, Genel Yayın Yönetmeni: Enis Batur. Yapı Kredi Yayınları, Sayı 59 İstanbul, 145 s.

ANONİM; "Türk Resminde Kadın İmgesinin Dönüşümü", **P Dünya Sanatı Dergisi**, Sayı 4, 2006, s.10.

ASVEREN, Özge (2009). "Neş'e Erdok", <https://www.budasanaticin.com/2009/07/>

BAYAV, Deniz (2009). "Resim Sanatında ve Sanat Eğitiminde İmge " **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** Aralık 2009 Cilt.XI Sayı:2 (105-122)

BERKSOY, Funda (1998). **21.yy. Batı ve Türk Resminde Toplumsal Gerçekçilik**, İstanbul: Bakışlar Matbaası.

DASTARLI, E. (2006). "Beral Madra ile Ropörtaj", İstanbul: Rh+ Sanat Dergi "Mart Sayısı", 27.

GENÇ, A. 1983. Dada (Yayımlanmış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir,

İSKENDER, Kemal. (Ocak/Şubat 1994). Türk Resminin Figüratif Açısından Görünümü, **Türkiye' de Sanat**, Sayı: 12, s:39-43

KAMACI, Nail Mustafa (1997), "**Çağdaş Türk Resminde Figür**", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya

KARACAN, Nesrin (2017) "Toplumsal Cinsiyet Kavramı, Yeniden İnşası ve Sanata Yansımaları", **İdil Dergisi**, 2016, Cilt. V, Sayı 24, s:1083

KINALI, Ezgi (2017). "Toplumcu Gerçekçilik Akımının Türk Resim Sanatına Etkisi Ve Abidin Dino" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Plastik Sanatlar Anabilim Dalı, İstanbul.

KIYAR, Neslihan (2007:115). "Çağdaş Türk Sanatında Figüratif Resmin Kültürel Değişim İle İltisi" (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Ana Bilim Dalı Resim-İş Öğretmenliği Bilim Dalı, Konya.

KOZLU, Düriye (2009). "Modernizm Sonrası Postmodern Hareket İçinde Kadının Yeri", **ART-E**, 2009-03 s.

ÖNER, K. Ferhunde (2017). "Türk Resminin ve Toplum Hayatının Değişim Göstergesi Olarak Kadın" Std 2017 Haziran- 103-121 (114)

ÖZESKİCİ, Evrim (2017). "Öteki" Kavramı Üzerine Görsel Çözümlemeler " (Sanatta Yeterlilik Tezi), Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Resim Ana sanat Dalı, Ankara.

ÖZSEZGİN, Kaya. (Eylül/Ekim 2002). "Türkiye' de Sanata Baskı ve Sansürün Süreçsel Oluşumuna İlişkin Gözlemler" **RH+ Sanat**, Sayı 1, s: 33

PAPILA, AYTUL (2007). **Kimliğin Anlatım Aracı Olarak Sanat**, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2007, (176- 190)

RONA, Zeynep. **Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi**, YEM Yayınları, İstanbul, (1997), Cilt. III, s.1939

RÜZGAR, Necla (2001). "Türk Resminde Kadın Sanatçıların Etkinlikleri" **Türkiye'de Sanat**, Eylül/Ekim 2001, (50-51)

TANSUG, Sezer (1996). **Çağdaş Türk Sanatı**, Remzi Kitabevi, İstanbul. s.269- 307

ULUSOY, Demet (1999). "Plastik Sanatlarda Toplumsal Cinsiyet" **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt. XVI, Sayı:2, (47-73)

ULUSOY, Mehmet. 2019, Resimde toplumsal gerçekçilik ve Cemil Altaylı: Toprağın isyanı, <https://www.aydinlik.com.tr/resimde-toplumsal-gercekcilik-ve-cemil-altayli-topragin-isyani-mehmet-ulusoy-kose-yazilari-nisan-2019>

UYSAL, Emrah (2009) Komet Ve Mehmet Güteryüz'ün Resimlerinde Fantastik Figürasyon Ve Mekân Yorumları" (Sanatta Yeterlilik Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Resim Anasat Dalı, İzmir.

UZUNOĞLU, Meryem (2008). "Cumhuriyetten Günümüze Toplumsal Değişimin Türk Resim Sanatında Kadın İmgesine Yansıması", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

YASA YAMAN, Zeynep; "Modernizmin Siyasal/İdeolojik Söylemi Olarak Resimde Köylü/Çiftçi İzleği", **Türkiye'de Sanat**, 22 Ocak-Şubat, 1996, s. 29 – 34.

BİR SÜRGÜN ROMANINDA YAŞANAN MEDENİYET KRİZİNİN DEĞERLER EĞİTİMİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Arş. Gör. Dr. Enes YAŞAR*

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, *Bir Sürgün* romanında Dr. Hikmet'in yaşamış olduğu medeniyet krizini değerler eğitimi açısından incelemektir. Bu nedenle Dr. Hikmet'in bir Doğulu olarak Batıya ulaşma isteği İzmir, İstanbul ve Paris üçgeni içerisinde ele alınmış olup değerler dünyasında yaşadığı değişimler medeniyet krizi çerçevesinde irdelenmiştir.

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Çalışma evrenini Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun romanları oluşturmaktadır. Araştırmada amaçlı örneklem yoluna gidilmiş olup *Bir Sürgün* romanı ele alınmıştır. Dr. Hikmet'in Batı medeniyetine dair tahayyül ettiği terakki ve tekâmül anlayışı ve Paris'te yaşadığı hayal kırıklıkları Spranger'in değerler sınıflandırmasıyla tespit edilmiştir. Romandan elde edilen değer çözümlenmeleri için içerik analizi yöntemi kullanılmıştır.

Bu çerçevede, ele alınan romanda Dr. Hikmet'in Paris deneyimi sosyal, kültürel ve politik açılardan incelenmiştir. Ayrıca bu deneyimlerin meydana getirdiği değişimler değerler dünyası bakımından ele alınmıştır. Çalışmada Dr. Hikmet'in bir Jön Türk sempaticanı olarak Paris'e giderken Batıyı uygarlığın merkezi ve zirvesi olarak nitelendirdiği tespit edilmiştir. Ancak Paris'te tanıştığı Ragıp Bey, ihtilal yanlısı Jön Türkler ve kendilerine tepeden bakan Batılılar karşısında derin bir hayal kırıklığına uğradığı görülmüştür. Ayrıca Dr. Hikmet'in Batı medeniyetine dair kitaplardan imrenerek okuduğu hiçbir şeyi Paris'te bulamadığı görüşü hâkim olmuştur. Dolayısıyla Dr. Hikmet tarafından Batıya duyulan hayranlığın yavaş yavaş rahatsız edici bir etkiye neden olduğu ve iç dünyasında endişelere yol açtığı anlaşılmıştır.

Sonuç olarak Dr. Hikmet'in değerler dünyası, Batı medeniyetini taklit etmeye çalışmanın bireyleri köksüzleştirdiği anlayışını ortaya koymuş ve medeniyet krizini aşmanın değerlere sahip çıkmakla mümkün olacağı vurgusunda bulunmuştur. Bu çerçevede medeniyet krizine neden olan arada kalmışlık hissinin ancak öze dönmekle sükûn bulacağı görüşünü hâkim olmuştur.

Anahtar Kelimeler; Değer eğitimi, medeniyet krizi, Doğu ve Batı ikilemi, Jön Türkler

EXAMINATION OF CIVILIZATION CRISIS IN BİR SÜRGÜN NOVEL IN THE CONTEXT OF THE EDUCATION OF VALUES

ABSTRACT

The aim of this research is to examination of civilization crisis which Dr. Hikmet lived through in terms of values education. Therefore Dr. Hikmet's wish to reach the West as an Easterner was discussed within the triangle of Izmir, Istanbul and Paris.

Document analysis method, one of the qualitative research methods, was used in the research. The population of the study was Yakup Kadri Karaosmanoğlu's novels. *Bir Sürgün* novel were selected from among the novels of this period through purposeful sampling. The perception of progress and evaluation of Dr. Hikmet's about Western civilization were

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, enesyasar@comu.edu.tr, Orcid ID: 0000-0003-4606-2592

determined by Spranger's classification of values. Content analysis method was used for value analysis in novel.

In this context, Dr. Hikmet's experience in Paris has been examined from social, cultural and political perspectives. In addition, the changes caused by these experiences are discussed in terms of values. In the study, it was determined that Hikmet, as a Young Turk sympathizer, described the West as the center and peak of civilization in Paris. However, it was observed that he was deeply disappointed with Ragıp Bey whom he met in Paris, the pro-revolution Young Turks and the Westerners who looked down on them. In addition to was understood that Dr. Hikmet could not find anything which he read from the books on Western civilization in Paris. Therefore, it was understood that Hikmet's admiration for the West causes anxiety.

As a result, it was understood that trying to imitate Western civilization rooted individuals and it dragged into a gap between two civilizations. However it is possible to overcome the crisis of civilization by protecting the values. In this context, the feeling of in-between, which causes the civilization crisis will only end by returning to the essence.

Keywords; Value education, civilization crisis, East and West dilemma, Young Turks

GİRİŞ

Değerler birey ve toplumların mihenk taşlarını oluştururlar. Genel olarak duygu, düşünce ve davranışlara rehberlik eden ilke ve temel inanç esasları olarak kabul edilirler. Turner'e (1999) göre değerler, istek ve arzularımızı şekillendirerek olaylar karşısında göstereceğimiz tutumları belirlemekte önemli etkenlerdir. Dolayısıyla değerler birey ve toplumların yaşamını düzenleyen ve şekillendirerek yön veren zihinsel olgulardır. Öyle ki bireyler, gelenek ve toplumsal kurallar aracılığıyla doğruyu ve yanlış, iyiyi ve kötüyü ayırmayı ahlâk ilkeleri doğrultusunda ölçü edinirler (Beill 2003).

Değerler eğitimi ise değerlerin ya doğrudan ya da dolaylı bir yolla ve bilinçli bir şekilde öğretilmesi süreci olup bireylerin bilgi ve becerilerini bilişsel bir düzeyden duyuşsal bir düzeye geçirme faaliyeti olarak tanımlanırlar (Brown 2005; akt. Keskin 2016). Ayrıca manevi, ahlaki ve kültürel gelişimler sağlayarak davranış değiştirme ve davranış oluşturmada amaçlı etkinlikler bütünü olarak da kabul edilirler (Başar 2011). Dolayısıyla değerler eğitimi toplum yaşantısının devamlılığını sağlamada ve bütünlüğünü korumada oldukça önemli bir yere sahiptir. Öyle ki değerler eğitiminin amacı, bireylerin kendisini tanıması, anlaması ve tamamlaması yoluyla iyi bir hayat sürmesini sağlayabilmektir. Bu bağlamda toplum yaşantısındaki kural ve işleyişin değerlere göre oluştuğu ve bireylerin yaşantısını değerlerin şekillendirdiği anlaşılmaktadır (Yazıcı 2006).

Bir toplumun sahip olduğu kültür ve medeniyet anlayışı da bu değerler çerçevesinde belirginleşmektedir. Özellikle edebî eserler toplumların sahip olduğu hassasiyetleri göstermesi ve sonraki kuşaklara aktarması bakımından oldukça önemli bir yere sahiptir. Benzer şekilde Sallabaş (2012) da hikâye edici metinlerin bireylere kazandırılmak istenen değer ve davranışları aktarırken oldukça etkili bir araç olduğu düşüncesindedir. Nitekim edebî metinlerin kökleri geleneklerimize, gövdesi ve dalları ise köklerden beslenen bugünümüz ve yarınlarımıza kadar uzanmaktadır. Dolayısıyla metinlerin yeni nesillerin değerlerini, davranışlarını ve alışkanlıklarını şekillendirici bir özelliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışmada ele alınan *Bir Sürgün* romanının da mensubu olduğu toplumun değerlerini yansıtmaması ve sonraki nesillere aktarması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle çalışmada bir neslin içerisinde bulunduğu cemiyetin yaşayış, düşünüş ve duyuş tarzı Dr. Hikmet'in nezdinde ele alınmış ve değerlerler eğitimi bağlamında incelenmiştir.

YÖNTEM

Bir Sürgün romanında yaşanan medeniyet krizini değerler eğitimi açısından analiz etmeyi amaçlayan bu çalışmada karakterlerin sahip olduğu değerler nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemiyle incelenmiştir. Doküman incelemesi yöntemi araştırma verilerinde birincil kaynak olarak dokümanların toplanması, gözden geçirilmesi, sorgulanması ve analizi olarak tanımlanmaktadır (O'leary 2004). Ayrıca Ekiz'e (2003) göre resmi ya da özel kayıtların toplanması, sistematik yollarla incelenmesi ve değerlendirilmesinde yararlanılan bir metottür.

Çalışma grubu

Araştırmanın çalışma grubunu *Bir Sürgün* romanı oluşturmaktadır. Bu bağlamda Dr. Hikmet'in İzmir'de geçirdiği günler ve Paris'in sosyal, kültürel ve politik hayatı içerisinde yaşadığı değişimler Spranger'in değerler sınıflandırılmasına göre ele alınmıştır. Bu değerler sınıflandırılmasına göre roman "Bireysel, Toplumsal, Millî ve Kültürel, Ahlakî, Estetik, Politik ve Eğitsel Değerler" çerçevesinde incelenmiştir.

Veri toplama araçları

Araştırmada verilerin toplanması kaynak tarama yoluyla elde edilmiştir. Romandan elde edilen veriler Spranger'in değerler sınıflandırılmasından hareketle taranarak fişlemeleri yapılmıştır. Fişlemelerin kategorize edilmesiyle birlikte kendi içerisinde bir bütün oluşturması sağlanmıştır. Ayrıca romandaki içerik ve karakterlerin değer anlayışlarından hareketle değerler alt kategorilere ayrılmıştır. Nihai olarak romandan elde edilen veriler fişleme ve kategorize etme yoluyla tespit edilmiş ve değerlerle ilgili yorumlar yapılarak sonuçlara ulaşılmıştır.

Verilerin analizi

Çalışmanın verileri içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. İçerik analizi dokümanlardaki içeriğe ilişkin tekrarlanabilen ve geçerli çıkarımlarda bulunmak için kullanılabilen bir tekniktir (Krippendorff 2004). Çoğunlukla roman ve ders kitapları gibi yazılı materyaller olmak üzere herhangi bir iletişim şekliyle de gerçekleştirilebilmektedir (Marshall ve Rossman 2006).

BULGULAR

Çalışmada Dr. Hikmet'in İzmir, İstanbul ve Paris üçgeni içerisinde yaşadığı değer değişimlerinden dolayı bir medeniyet krizi yaşadığı tespit edilmiştir. Nitekim Dr. Hikmet diğer Türk aydınları gibi Batıda bireyin çıkmazı olarak başlayan krizi, bir toplumsal misyona, ödev bilincine ve vicdan azabına dönüştürerek yaşamıştır (Tural 2019). Bu nedenle Batıya dair kitaplardan okuyarak edindiği intibalar ve gerçekler arasında bir denge kuramamış ve Batı medeniyetinin gerçekleriyle yüz yüze geldiğinde kendisini büyük bir boşluğun içerisinde hissetmiştir. Özellikle Dr. Hikmet'in İstanbul'dan İzmir'e sürgünü ve Paris'e kaçış sürecinde değerler dünyasında hızlı ve köklü

değişimlerin yaşandığı görülmüştür. Nitekim Dr. Hikmet, İstanbul ve İzmir'de geçirdiği süre zarfında ruhi ve kültürel bakımdan kendisini Batı medeniyetine ait hissediyorken Paris'e gittiğinde bir hayal âleminde yaşadığını fark eder. Nihai olarak kitabı bilgilerle Batı medeniyetine dair edindiği intibaların muhayyilesinde bir yanılsama oluşturduğunun idrakine varır. Bu çerçevede Dr. Hikmet'in Paris yaşantısı ve iç dünyasındaki çatışmalar okura bir dönemin panoramasını çizmesi ve farkındalık oluşturması bakımından değerler eğitimi açısından incelenmeye değer bulunmuştur. Bu doğrultuda II. Abdülhamit döneminde yaşamış, dönemin aydın zihniyetini ve taşıdığı değerleri temsil eden Dr. Hikmet karakteri üzerinden bir dönemin sosyal, kültürel ve politik olayları tarihi gerçeklik düzlemi içerisinde irdelenmiştir.

BİREYSEL DEĞERLER

Değerler, bireylerin çevresiyle olan etkileşimi aracılığıyla edindiği, içselleştirdiği ve davranış haline getirdiği kazanımlardır. Bu çerçevede bireysel değerler doğru ve yanlış ayırt etmede bireylere yön gösterici rol oynamaktadır. Öyle ki bireyler, elde ettikleri kişilik gelişimleri neticesinde topluma karşı sorumluluklarının farkına varmaya başlarlar. *Bir Sürgün* romanında Dr. Hikmet, bu sorumlulukların farkına Paris'e gittiğinde varır. Dr. Hikmet, edindiği bireysel değerler doğrultusunda Batı medeniyetine sorgulayıcı şekilde yaklaşır. Ayrıca Batılı toplumların felsefi, kültürel ve toplumsal yaşantılarını taklit etmenin medenileşme ve modernleşme olmadığını fark ederek özeleştiril yaklaşım geliştirir. Ancak Paris'e gelinceye kadar değerler dünyasında vatanına karşı bir mesuliyet duyamaması Dr. Hikmet'i pişmanlığa sürükler.

Özeleştiril Olma

Paris macerası nedeniyle babasının mali durumunun kötü olduğunu bilen Dr. Hikmet, eğlenmek arzusu yüzünden babasını zor durumda bıraktığının farkındadır. Ancak Dr. Hikmet İzmir'deki sürgün günlerinde bu gerçekleri görmek istememiş ve rahatı yerinde olmasına rağmen Paris macerasına atılmıştır;

“Buraya kaçıışımın sebebi nedir? Sanki, İzmir'de beni tazyik mi ediyorlardı? Bütün manasıyla sürgün şartları içinde mi yaşıyordum? Haydi, canım! Hep laf! Paris'i görmek hevesi; gezmek, eğlenmek arzusu, birtakım maceralara atılmak iştihakları...” (s.309)

Ancak Dr. Hikmet Paris'te geçirdiği günlerin ardından ailesinin ve ocağının kendisi yüzünden söndüğünü öğrenince büyük bir üzüntü yaşar. Ailesi ve Paris'te olma hevesi arasında kaldığı için değerler dünyasında bir özeleştirilide bulunma gereksinimi duyar;

“Doktor Hikmet, evinin kapısından girerken âdeta yüksek sesle: “Egoistliğimin derecesine bakın ki,” (...) vicdanımın hiçbir saniye rahatsız olmaksızın veyahut (...) bir defa sormaksızın ferih fahur yedim.” (s.309-310)

Görüldüğü üzere Dr. Hikmet, 1890'larda hürriyet kazanının kaynadığı bir dönemde tıbbiyeden mezun olduğu için ateşli bir hürriyet taraftarlığı yaparak millî bünyesine uymayan değerlerler doğrultusunda bencilce hareket eder. Ailesine karşı sorumluluğunu unuttur ve atıldığı Paris macerasında ailesini felakete sürükler. Dr. Hikmet'in Paris'te geçirmiş olduğu bu günler yaşantısına özeleştiril bir şekilde yaklaşmasına yardımcı olur. Öyle ki Dr. Hikmet, aşağıdaki örnekte de görüleceği üzere

özeleştirel yaklaşımlarını Paris'teki Türk arkadaşlarıyla medeniyet üzerine yaptıkları sohbetlerde de sürdürmeye devam eder.

Dr. Hikmet, Paris'teki Türk arkadaşlarıyla Avrupa medeniyeti ve Jön Türkler üzerine yaptıkları sohbetlerde Batı ve Jön Türk hayranlığının yavaş yavaş üzerinde rahatsız edici bir etki uyandırmaya başladığını fark eder. Bu nedenle Dr. Hikmet, Batı medeniyetine ve Jön Türkler'e özeleştirel bir şekilde yaklaşmaya başlar. Bu iştiyakı, Dr. Hikmet'i Ahmet Rıza Bey'le ciddi meseleler üzerine konuşmaya iter. Fakat ne zaman ciddi bir şekilde Batı medeniyeti üzerine konuşmak istese Jön Türk lideri kendisine *"Avrupa medeniyetini anlamak o kadar kolay bir şey değildir. Ben ki eski bir pozitivistim; hâlâ, bunun özünü kavrayamadım. Auguste Comte' u okuyunuz; Auguste Comte'u okuyunuz"* (s.176) nasihatinde bulunur. Ahmet Rıza'nın yanı sıra Sezai Bey *"Bu umman tükenmez"* (s.176) tarzında cümleler sarf ederken Doktor Nazım *"Bırakınız, bu züppelikleri, be birader (...) var mı sende böyle abideler? Memleketinde vatan kelimesini hürriyet sözünü telaffuz edebilir misin?"* (s.176) kıyaslamaları yapar.

Dr. Hikmet ise tüm bu dinlediklerinden birtakım dersler çıkarmaya başlar. Öyle ki Dr. Hikmet, millî ve kültürel değerlere uyup uymadığını tartışmaksızın Ahmet Rıza gibi ikinci el kaynaklardan bilinçsizce Pozitivizmi öğrenmenin, Sezai Bey gibi kusursuz bir Batı medeniyet anlayışına sahip olmanın ve Dr. Nazım gibi Türk-İslam sanatlarını göz ardı ederek Batı sanatına hayranlık beslemenin güdümlü modernleşme (Akgül,199, s.46) olduğunun idrakine varır. Bu nedenle Dr. Hikmet, aşağıdaki örnekte de görüleceği üzere Jön Türkler üzerine bir fikir muhasebesi yapar ve Jön Türk ihtilali üzerine olan fikirlerine özeleştirelde bulunur.

Samatyalı bir Yahudi'nin Jön Türkler'e karşı kullandığı alaycı ifadeler karşısında kızan Dr. Hikmet, onu dünyadaki bütün ihtilal hareketlerini ütörist bulduğu için eleştirmek ister. Ancak Samatyalı Yahudi'nin St. Petersburg sokaklarını kana bulayan Rus ihtilalcilerini de aynı tavırla eleştirdiğini görünce derin bir düşünceye kapılır. Nitekim Dr. Hikmet, kendi ülkesindeki Jön Türk ihtilaline Morotof gibi hiçbir zaman özeleştirel bir şekilde yaklaşmamıştır. Aksine şimdiye kadar Jön Türk ihtilalinin milletin bağrından koptuğu düşüncesiyle hareket etmiştir. Bu nedenle Dr. Hikmet'in tüm ezberleri aşağıda görüleceği üzere Morotof tarafından bozular;

"Morotof, ihtilali bu tarzda anlatmakla onun bütün spontane ve lirik taraflarını lağvetmiş oluyordu. (...) Doktor Hikmet, artık ipin ucunu büsbütün kaçırıyor, adeta derin bir zihin yorgunluğuna düşüyordu." (232-233)

Görüldüğü üzere Dr. Hikmet, siyasal yapıya ve işleyişe Morotof gibi eleştirel bir şekilde yaklaşamaz. Nitekim Osmanlı toplum yapısında sosyal sınıf ayrımcılığı yaşanmadığından sınıflar arası çıkar çatışmalarını görmek pek mümkün değildir. Hatta yenilik ve özgürlük hareketleri, Osmanlı toplumuna devlet yöneticileri tarafından bahşedildiğinden halk, özgürlük mücadelesi verme gereksinimi dahi duymaz. Dolayısıyla Dr. Hikmet Jön Türkler'in Batılılaşma felsefesini ancak Paris'te doğru bir şekilde idrak etmeye ve özeleştirel yaklaşımlarda bulunmaya başlar.

Sorgulayıcı Olma

Artık her sabah *"Yarın ne yapacağım?"* (s.133) endişeleriyle uyanmaya başlayan Dr. Hikmet, yavaş yavaş Paris'in kendisini hayal kırıklığına uğrattığını

kabullenmeye başlar. Tahayyül ettiği, aradığı havayı, tadı bir türlü bulamaz. Tiyatrolara, müzelere ve birçok yere gitmesine rağmen hiçbirinde kitaplardaki cezbediciliği yakalayamaz ve kendi kendine şu soruyu sorar;

“Paris’i elimde bir boş kâse gibi tutmaktayım. Lakin içindeki iksir nerede?”
(s.133)

Görüldüğü üzere Dr. Hikmet, bir süre sonra Paris’te büyük bir boşluğun içerisine sürüklenir. Değerler dünyasında yaşadığı değişimler onu iç dünyasında Batı medeniyetini sorgulamaya iter. Nitekim Dr. Hikmet Paris’e geldiği günden itibaren tahayyül ettiği Batıyı bir türlü bulamamıştır;

Doktor Hikmet, şimdiye kadar Paris’i (...) bir levha halinde görmeye alışmıştı. Öyle ki, buraya ilk geldiği günlerde, sokakta rastladığı her insanı, bu kitaplardan birinin içinde fırlamış bir kahraman zannetmekten (...) kendini alamamıştı. (...) Artık biliyordu ki, her uzun saçlı ve yuvarlak feutre şapkalı genç mutlaka filiz halinde bir büyük artist değildi. (s.134-135)

Görüldüğü üzere Dr. Hikmet, hayranı olduğu Batı medeniyetine karşı ilk defa şüpheyile bakmaya başlar. Ruhunda Batı medeniyetine karşı olan inancı yavaş yavaş sarsılır. Ancak bir türlü Emile Zola’nın adalet aşkıyla dolu eserlerini bir endüstriyel matah haline getirmesine ve Alphonse Daudet’in şefkat ve merhameti gözyaşı bezirgânlığı için kullanmasına akıl erdiremez. Öyle ki Dr. Hikmet’in sahip olduğu değerleri sorgulayarak ulaştığı sonuçlar onun bütün gençliği boyunca tahayyül etmiş olduğu Batı medeniyetini zihninde gömmesi ve kendi kendini inkâr etmesi anlamına gelmektedir;

Dr. Hikmet *“ruhunda bir şeyin bulandığını, bu imanın sarsılmağa başladığını duymaktan kendisini alamıyordu.”* (s.173)

Paris’e gelişinin ardından Batı medeniyeti karşısında imanını sarsılmaya başlayan Dr. Hikmet, bu buhranlı günlerinde Jön Türkler’in toplandıkları mekânlarda vakit geçirmeye başlar. Haftanın üç dört gününde Ahmet Rıza ve arkadaşlarını Cafe Soufflot’da bulacağını bildiği için öğleden sonraları oraya gider ve bu gruba dâhil olur. Ancak her toplantıda II. Abdülhamit’in hasta olduğu, cuma namazında ayakta duramayacak kadar bitkin olduğu ya da Erzurum’da büyük bir isyan hazırlığı yapıldığı gibi şeylerden bahsedilmesi Ahmet Rıza ve arkadaşlarına karşı da şüphe duymasına neden olur;

Doktor Hikmet, Jeune Turc muhitleriyle sık sık ülfet etmeğe başlamıştı. (...) Bunlar kahvenin daima aynı köşesinde otururlar ve hemen daima aynı şeyleri konuşurlardı. “Abdülhamit ağır hasta imiş. Yahut; bir suikast hazırlanmakta imiş ama, meydana çıkmış...” (s.173)

Bahsedilenlerden de anlaşılacağı üzere Paris’e kaçan Jön Türkler’in birçoğu derin bir teoriye, özgün düşünceye ve siyasi bir formüle sahip değillerdir. Nitekim Jön Türklük, Türk toplumu içerisinde çoğunlukla çevrenin bireyler üzerinde oluşturduğu sempatiyle başlar (Ahmet Mithat Efendi 1999; Adıvar 1966). Öyle ki bu sempati Paris’in gözde mekânlarında bir araya gelinerek dedikodularla devam ettirilir. Ancak II. Abdülhamit’in hasta olduğu, Erzurum’da isyan hazırlıklarının olduğu gibi dedikodular Dr. Hikmet’i tatmin etmez. Dr. Hikmet yalnızca baskılar ve II. Abdülhamit’e düşmanlık

beslemesi nedeniyle Paris'e kaçmamıştır. Onun zihninde II. Abdülhamit'in ardından devlet nizamını sağlayacak fikirler üretmek vardır. Fakat Paris'teki Jön Türkler, toplandıkları mekânlardan ve yaptıkları sohbetlerden de anlaşılacağı üzere Batılıların destekleriyle yaşadıkları Paris'te yalnızca II. Abdülhamit düşmanlığı yapmakla yetinirler. Öyle ki girdikleri çevreler onları dikkate almaz. Yarım yamalak Fransızlarıyla aşağıdaki örnekte de görüleceği üzere kendilerini mizah malzemesi haline getirirler.

Dr. Hikmet, Ahmet Rıza ile tanışmasının ardından sohbet etmeye başlarlar. Bu esnada kendisinden Ragıp Bey'le ilgili malumat almak için onun nasıl birisi olduğunu sorar. Bunun üzerine Ahmet Rıza alaycı bir ifadeyle Ragıp Bey'in eğlence âlemlerinde alafrangalılığıyla çevresindekileri güldürdüğünü ve bu yüzden hafife alındığını ima eder;

“Ragıp Bey mi? Onu kim tanımaz. İyi yürekli, basit kafalı bir adamdır. Paris'te oturduğu halde hâlâ Fransızca doğru dürüst bir cümle yapmasını bile bilmez. Buna rağmen (...) her sınıf halka kendini sevdirmiştir” (s.100)

Görüldüğü üzere Dr. Hikmet, çevresindekileri ve yaşananları sorguladıkça zihnindeki Batı anlayışı yeniden şekillenmeye başlar. Bu da değerler dünyasını büyük ölçüde etkiler. Nitekim Dr. Hikmet, Paris'e gittiğinde Batı medeniyetinin sosyal, kültürel ve politik olaylarını entelektüel bir kişilik olarak yaşamayı planlarken Jön Türkler'in Paris'te çok fazla dikkate alınmadıklarına şahit olur.

Paris'te bir baloya katılan Dr. Hikmet, gezdiği bütün odalarda işe yaramayan sohbetler ve yapmacık iltifatlarla karşılaşır. Boş laf kalabalıkları arasında sıkışıp kalan bu insanlara karşı bir tiksinti duyar. İçinden *“Bu gördüklerimin bir kalbi, bir ruhu, bir dimağı var mı? Severler mi? Nefret ederler mi? Gerçekten gülüp ağlayabilirler mi?”* (s.185) diye geçirir. Ayrıca Dr. Hikmet'e göre kendilerini mükemmel sanan bu insanlardaki asıl kusur, dünyanın yalnızca Batı kültür ve medeniyetiyle sınırlı olduğu zannına kapılmalarıdır;

“Fransızların büyük bir kusurları vardır. Dünyayı kendi memleketlerinden ibaret sanırlar.” (s.185)

Dr. Hikmet'in duymuş olduğu tiksinti hissinden de anlaşılacağı üzere Paris'e kaçan Jön Türkler bir süre sonra yapmacık tavırlar arasında yalnızlaşmaya başlarlar. Bu nedenle Dr. Hikmet kitaplardan imrenerek okuduğu Batı medeniyetinin insani tavır ve davranışlarını her geçen gün daha da sorgulamaya başlar.

Pişman Olma

Paris'teki son günlerinde iç muhasebesini arttıran Dr. Hikmet, hastalığı sürecinde kendisiyle ilgilenen Dr. Pienot'a *“Bana şu şehri sevdirenlerin, beni yeryüzünde bir cennet hayaliyle büyütenlerin, bana hemen hemen ilahi denilecek bir başka hayat nizamından bahsedenlerin nerede olduklarını bilmiyorum”* (s.333) diyerek değerler dünyasında duyduğu pişmanlığı ifade eder. Dr. Pienot ise eliyle Institut'un silüetini göstererek başkalarından tecrit edilmiş bir bölgede olduklarını ve onların aslında Fransız halkından da kopuk kişiler olduklarını itiraf eder. Bunun üzerine Dr. Hikmet, Batı medeniyetini bir cennet gibi gösterenlerin kendisini faciaya sürüklediğini fark ederek pişmanlığını dile getirir;

Gerçek, onları -garabetlerinden dolayı- başkalarından tecrit için bir künbetin altına kapamışlar. Orada kalsınlar. Zira bunlar bir alay yalancısıdır ve yalanları, o kadar tehlikelidir ki, işte benim gibi bir zavallıyı yerinden, yurdundan eder ve bu kara akıbeta mahkûm kılar. Zira, beni, hiç yoktan, bir facianın kahramanı yapan onlardır. (s.333-334)

Görüldüğü üzere Dr. Hikmet'e devrimi ilahi bir nizam ve Batı medeniyetini bir cennet gibi gösterenler Institut'a çekilerek eşitlik anlayışını yok sayarlar. Bu yüzden Dr. Hikmet, Paris'in sınırları içerisinde dahi uygulanamayan bir eşitlik ve adalet anlayışının, tahayyüllerin çok gerisinde olduğunu fark eder. Fransız medeniyetine dair gördüğü birçok şeyin bir rüyadan ibaret olduğu kanaatine varır. Öyle ki Dr. Hikmet, bu süreçte aşağıdaki örnekte de görüleceği üzere Paris rüyasının artık bir kâbusa dönüşmeye başladığını düşünür hale gelir.

Paris'e geldiği günden beri iyice otomatlaştığını düşünen Dr. Hikmet, "*bir rüyada gibi kendini tamimiyle karanlık içgüdülerin eline*" (s.79) bırakır. Çünkü Paris rüyası ne yapacağını, nereye gideceğini hiç bilmediği için artık bir kâbusa dönüşmeye başlamıştır;

"Bir rüya; evet. Tıpkı bir rüyada gibiydi. Fakat öyle bir rüya ki, bazı anlar bir kabus şeklini almaktadır." (s.79)

Kitlelerin ruhlarını içinde barındıran şehirler, insanların kente özgü yaşam biçimlerini, davranışlarını, eylemlerini, inançlarını, duygu ve düşüncelerini belirler (Andı 2005). Ancak kimi zaman kitlelerin ruhuyla şehirlerin ruhu birbirini tamamlayamadığında şehir bir girdaba dönüşebilir. İşte Dr. Hikmet'i Paris'te bu girdaba sürükleyen ve kâbus yaşamasına neden olan böyle bir durumdur. Dr. Hikmet için Paris, sosyokültürel hayatın ötesinde Batı medeniyetine açılan bir kapıyken burada yaşadıkça ilim ve tekniğinin dayandığı sömürgeci bir sistem haline gelir. Dolayısıyla Dr. Hikmet bu sistemin dışında kaldığı için şehir bir kâbusa dönüşür. Hatta bu yüzden aşağıdaki örnekte görüleceği üzere gözlerini her açtığında günü nasıl geçireceğinin endişesini ve Paris'te olmanın pişmanlığını yaşar.

Dr. Hikmet Paris'e geleli uzun zaman olmasına rağmen milyonlarca insan arasında kim olduğunu, nereden geldiğini, ne yapacağını bilemez bir vaziyettedir. Kendisini hiçbir yere ait hissetmez. Yıllardır görmeyi hayal ettiği Paris'te olmasına rağmen mutsuzdur. Ne bulunduğu cemiyet içerisinde bir vazifesi vardır ne de vatanına karşı bir mesuliyet taşır. Hatta her sabah gözlerini açtığında o günü nasıl geçireceği endişesini taşımak kendisine ağır bile gelmeye başlar;

"Ve gözlerini açınca, o günü nasıl geçireceğini endişe ile düşünür... Bütün manasıyla hürdür. Fakat bu hürriyeti nasıl istimal edeceğinde mütehayyirdir." (s.129)

Buradan da anlaşılacağı üzere şehirlerin bireylere toplumsal rol ve kimlik kazandırması bakımından önemli bir yeri vardır. Fakat bireyler, şehirlerde hiçbir vasma sahip olmadıklarında özgür dahi olsalar Dr. Hikmet gibi kendilerini ağır bir yük altında hissederler. Bu nedenledir ki Dr. Hikmet değerler dünyasında büyük pişmanlıklar yaşar. Kendisine bir şahsiyet ve bir kimlik kazandırmış olan İstanbul'un manevi atmosferini büyük bir özlemle anmaya başlar. Hatta aşağıdaki örnekte görüleceği üzere Paris'te

Ragıp Bey'in evindeki Türk dekoru dahi Dr. Hikmet'i içlendirmeye yetecek bir unsur olur.

Ragıp Bey'i evinde ziyarete eden Dr. Hikmet, içeri girdiğinde kendisini Beşiktaş'ta ve Cihangir'de herhangi bir orta halli Türk evinde gibi hisseder. Pencerelelerdeki çitari perdeler, köşede yer alan aynalı konsol, duvarlardaki kûfi, tâlik ve sülüs yazılar İstanbul'daki günlerini hatırlatır. Kanepeye otururken ilk defa yüreğinde Paris'te olmanın pişmanlığını ve vatan hasretini andıran bir acı hisseder;

“Burada hiçbir şey güzel değil. Bütün bu eşyada zarafet ve sanat namına hoşuma gidebilecek hiçbir şey görmüyorum. Kendimi bildim bileli bu dekordan daima nefret etmişimdir. Şu halde birdenbire bu içlenmenin sebebi nedir?” (s.109)

Görüldüğü üzere Dr. Hikmet, Ragıp Bey'in evine girdiğinde duyduğu vatan özlemi daha da belirginlik kazanır. Bundaki en büyük etken Paris'e kaçan pek çok Jön Türkün zevk, eğlence ve sefahat olarak algıladığı Paris'in sosyal hayatı içerisinde yalnız kalmaları ve aile özlemi duymalarıdır. Bu nedenle Dr. Hikmet'in büyük hayallerle geldiği Paris, ilk günkü esrarengizliğini ve büyüsunü yitirir.

Kaygılı Olma

Paris caddelerinde bir aşağı bir yukarı gidip gelmekte olan Dr. Hikmet, acıkınca bir kahveye girer. Masaya oturduğunda gülünç görünen panama taklidi şapkasını sandalyeye koyar ve daha sonra bir kahve ister. Garson *“Kremalı kahve mi?”* (s.70) diye sormasının üzerine bunun ne olduğunu bilmeksizin evet demek zorunda kalır. Ancak aç olduğu için bu kahvenin yanı sıra bir şeyler de yemek ister. Karşısındaki adamın yemiş olduğu hilal şeklindeki çörekten isteyecek olur fakat kendisini garsona güldürmemek için istemekten vazgeçme durumunda kalır;

Garsona “Bana bir de şundan getirin.” diyecekti. (...) Kendi kendine; yeni dil öğrenen ve söylediği cümlelerin doğruluğundan emin olmıyan biri gibi Fransızca: “Bana şundan getirin, bana şundan getirin,” sözünü tekrar ediyor ve her tekrar edişinde bu lakırdıda bir acayıplık seziyordu. (s.71)

Medeniyet değişmelerinde en kolay nüfuz edilebilecek etkiler yaşam tarzına ait hususlar üzerinde görülür. Kişilerin kılık kıyafet biçimleri, yeme içme adabları ve oturmak için seçilen mekânlar, değişimi en belirgin şekilde yansıtan unsurlardır. Dolayısıyla Dr. Hikmet'in Paris yaşantısı öncesinde Batının bir minyatürü olan Avrupai lokantalarda yemek yemesi, kahvelerde Avrupai içecekler tüketmesi ve eğlence mekânlarında vakit harcaması değişimin ilk aşamasını oluşturur. Fakat Dr. Hikmet, değişimin ikinci aşaması olan Paris yaşantısında Batılı gibi görünmesine rağmen adabı muaşeret kurallarına hâkim değildir. Bu nedenle garson karşısında büyük bir kaygı duyar. Öyle ki Dr. Hikmet'in Batılılaşması şapkasının gülünçlüğü gibi yüzeysel kalır. Hatta bu yüzeysel Batılılaşma zaman zaman aşağıdaki örnekten de anlaşılacağı üzere Fransız bir hizmetkârın dahi Batılılaşma heveslisi Osmanlı aydınlarını laubali tavırlarla küçümseyebilme cesareti göstermesine neden olur.

Paris'te odasına yerleşen Dr. Hikmet, odada bulunan zili art arda çalması üzerine uşak *“Zorunuz nedir?”* (s.66) manasında ne arzu ettiğini sorar. Dr. Hikmet bir çay istediğini söyler. Ancak uşak laubali ve alaycı bir şekilde *“Şu halde zile üç defa daha basın. Benim size yapabileceğim hizmet ancak şu perdeleri açmak olabilir”* (s.66)

der ve zili nasıl çalması gerektiğini gösterir. Ardından Dr. Hikmet, zili çalma kuralları, bekletilmeler ve hizmetteki laubalilikler nedeniyle Paris'teki ilk temaslarının iyi başlamadığını düşünür ve görmeye can attığı bu şehrin güzelliklerini gezmek için ilk gün için kendisinde takat bulamaz. Benzer şekilde Dr. Hikmet, tren yolculuğu esnasında da içinde bulunduğu toplumun işleyişine uyum sağlayamadığı için uşak karşısında duyduğu kaygının bir benzerini yaşar. Bu da Dr. Hikmet'in değerler dünyasında özgüven kaybı yaşamasına neden olur.

Tren yolculuğu esnasında bir yolcu durdukları istasyondan yiyecek bir şeyler alır. Geri dönüp yiyecek paketini açacağı sırada Dr. Hikmet'e "*Sizin niyetiniz lokantaya gitmek galiba?*" (s.60) diye sorar. Ancak Dr. Hikmet, trende bir restoran olduğundan bile haberi yoktur. Oraya nasıl gidileceğini ve nasıl yemek yenileceğini dahi bilmez. Bu yüzden Batı medeniyetine pek aşina olmadığını adama belli eder. Bunun üzerine adam Dr. Hikmet'in hangi milletten olduğunu sorgulamaya başlar;

"Zannedersen siz bir yabancısınız ve bu yolda ilk defa seyahat ediyorsunuz. Nerelisiniz? Hangi milletten, sorabilir miyim?" (s.61)

Görüldüğü üzere Dr. Hikmet, bir özgüven boşluğu içerisindedir. Bu nedenle adam karşısında mahcubiyet yaşar.

TOPLUMSAL, MİLLÎ VE KÜLTÜREL DEĞERLER

Millet olma bilinciyle edinilen ve bireylere ortak bir duygu ve düşünce yapısı aşılıyan yaşayış biçimleri toplumsal, millî ve kültürel değerlerimizi oluşturan başlıca unsurlardandır. Bu unsurlar toplumsal yaşam içerisinde bireylerin düşünce yapılarını, davranışlarını ve algılayışlarını büyük ölçüde şekillendirirler. Öyle ki *Bir Sürgün* romanında Dr. Hikmet'in yaşayış biçimi de bu ortak duygu ve düşünce yapısı içerisinde değişmeye başlar. Özellikle Paris'teki yaşantısı başlarda onu Doğu-Batı ikilemine sürükler. Ardından Batı hayranlığından uzaklaşmasını sağlar. Bu da beraberinde Dr. Hikmet'in özgürlük kavramını toplumsal değerler çerçevesinde yeniden değerlendirmesine neden olur. Dr. Hikmet, kültürel değerler çerçevesinde ise aile hayatının toplumsal ve millî değerler için oldukça büyük bir öneme sahip olduğunu idrak eder.

Toplumsal Değerler

Özgür Olma

İzmir sürgünündeysen Paris'e kaçma planları kuran Dr. Hikmet, amacına ulaştığında kendisini büyük bir boşluğun içerisinde hisseder. Burada özgürlük adına beslediği bütün ümitlerin yok olmaya başladığını görür. Paris'in engin mavilikleri adeta zindana dönüşür ve etrafındaki dünyanın ufukları gittikçe daralan bir girdaba dönüşür;

"Şimdi, onda, ne bundan, ne ümittten artık hiçbir eser kalmamıştır ve onun etrafında dünyanın ufukları daraldıkça daralmıştır." (s.177)

Batılı değer ve fikir ürünlerinin doğruluğu ve yanlışlığı tartışılmaksızın taklidi bir şekilde alınmaya çalışıldığında aydın kişiler, Dr. Hikmet gibi Paris'te büyük bir boşluğun içine düşerek özgürlüğe dair besledikleri umutlarını yitirmeye başlarlar. Dolayısıyla Paris gibi medeniyetin ve ilmin merkezinde özgürlüğün olmadığını düşünmek Dr. Hikmet'i üzüntüye sevk eder. Bu da zamanla bir ümitsizliğe dönüşür. Öyle ki Paris'te

dahi insanın amaçlarını gerçekleştirmeye imkân bulamaması ve bilimin ferdin gelişimine imkân vermemesi derin bir karamsarlık hissi uyandırır;

“Artık burada da insan zekâsı, insan ruhu ilahi misyonuna ifaya iman bulamıyorsa; burada da bir sürü cebirler ve tazyikler ferdin hür ve serazade inkişafına mani olmakta ise nereye gitmeli? Hangi ülkenin kapısına başvurmalı?” (s.239)

Görüldüğü üzere Dr. Hikmet, Batı modernleşmesini bir zihniyet meselesi olarak anlamlandırmaya başladığı andan itibaren modernleşme yöntemleri üzerine çok yönlü değerlendirmeler yapmaya başlar. Paris’in kendisine sunduğu özgürlük anlayışını sorgular. Sorguladıkça Paris’in tılsımı ve büyüü her geçen gün silikleşir;

Ragıp Bey, ona: “asıl Paris, işte burası” diyordu. Fakat, Doktor Hikmet’in kendi hissine göre, “Asıl Paris” ondan her gün biraz daha uzaklaşıyordu. (...) o tılsımlı şehrin şekli, çizgileri, renkleri (...) yavaş yavaş siliniyor, kayboluyor, onun yerine, büsbütün başka bir Paris’in, hiç beklemediği, anlamadığı ve bir türlü zevkine varamadığı bir Paris’in planı terennüm ediyordu. (s.95-96)

Millî Değerler

Doğu- Batı İkilemi

Dr. Hikmet, Paris’e çıktığı yolculukta görünüşü itibariyle çoğu kişinin kendisine soğuk ve resmi bir tavır aldığını düşünür. Bu nedenle vapurun Pire limanına uğramasını fırsat bilerek üstüne başına bir şeyler alma gereksinimi duyar. Bunu yaparken de insanların kıyafetlere takıntılı olmalarına içten içe hayıflanır;

Acayip şey! diyordu; bütün kabahatin üstümün başımın bozuk düzenliğinde, vapura eşyasız ve biletsiz bir yolcu olarak binışimde ise bunun sebebini herkes çoktan öğrenmiş olması lazım gelir... Elimdeki gazete ve mecmualardan da belli ki entelektüel bir adamım ve (...) bir politika mücrimi olarak, kahramanca kaçmışımdır.” (s.40)

Görüldüğü üzere Pek çok Jön Türk gibi Dr. Hikmet de Fransızca gazete okumayı entelektüelliğin ve Batılı olabilmenin bir göstergesi olarak kabul etmektedir. Fakat Dr. Hikmet’in entelektüel bir kimliğe sahip olduğu pek söylenemez. Nitekim Batı felsefesi ve entelektüel birikimini analiz etmeksizin gazete ve dergileri Fransızca kaynaklardan okumak Dr. Hikmet’i pasif bir taklitçiliğe sürükler. Bu da Dr. Hikmet’in Doğu ve Batı medeniyeti arasında kalmasına ve arasında ikilem yaşamasına neden olur.

Nigere vapuru Fransız sularına girince, Dr. Hikmet heyecandan yerinde duramaz. Kafesinden kurtulmak üzere olan bir kuş gibi geminin içinde çırpınmaya başlar. İçinden kendi kendine “Fransa, Fransa” diye seslenerek kavuşmuşluğun hazzını yaşar;

“Nigere vapuru Fransız sularına girince Doktor Hikmet’in artık, içi içine sığmamaya başlamıştı. Onda, uzun bir ayrılıktan sonra vatanına dönen bir gurbetzedenin tatlı sabırsızlığı ile taşkın sevinci vardı” (s.50)

Paris'in modernitenin başkenti olması, bireyleri imge, fikir ve duygu yönlerinden beslemesi şehre bir kişilik kazandırır. Cezbediciliği çoğu zaman şehrin dışıl bir varlık olarak nitelendirilmesine sebep olur. İşte Doğu medeniyeti toplumları Dr. Hikmet'in Fransa'ya büyük bir hazla seslenişinden de anlaşılacağı üzere Paris'in çoğu zaman dışıl yanına kapılırlar. Dr. Hikmet de Paris'in bu dışıl yanına kapılanlardan birisidir. Okuduğu kitaplar, Paris'i ona büyüleyici ve kusursuz bir şehir gibi gösterir. Fakat şehrin büyüleyici ve kusursuz yapısı Paris'e geldiğinde etkisini yitirmeye başlar. Hatta aşağıdaki örnekte görüleceği üzere Paris'in en önemli sembolü olan Eyfel Kulesi dahi Dr. Hikmet'e kasvet verici görünür.

Ragıp Bey, Paris'in en önemli sembollerinden birisi olan Eyfel Kulesi'ni Dr. Hikmet'e göstermek için Champs de Mars bölgesine götürür. Ancak Eyfel Kulesi'nin dibine geldiklerinde resimli gazetelerden binlerce kez hayranlıkla gördüğü bu şaheser, manasız ve kaba bir şeye dönüşür. Mırıldanışlarını duyan Ragıp Bey, "*Amma da yaptın ha! Yahu dünyada bunun bir misli daha yok*" (s.125) diye sitem eder. Ancak buna rağmen Dr. Hikmet kendisini Eyfel Kulesi altında bir kafes içerisindeymiş gibi hisseder;

"Çelik kulenin tam altına geldikleri vakit, tekrar başını kaldırıp baktı. Gökyüzü bir demirden kafes içine hapsedilmiş gibiydi." (s.125)

Modern dünyanın temelleri düşünce olarak Aydınlanma Çağında, politik olarak Fransız İhtilali'nde ve ekonomik olarak da Sanayi Devrimi sürecinde atılır. Özellikle Paris'teki Eyfel Kulesi sanayi alanındaki modernleşme ve teknik alandaki üstünlüğü göstermek adına yapılmış bir eserdir. Bu nedenle mimari özelliği geri plana itilir ve sanayiye dayalı girişilen yarışta Fransızların en önde olduğunu göstermek iddiasıyla tamamen demir ve çelikten yapılır. Ancak Dr. Hikmet, Paris'e gelmeden önce Eyfel Kulesi'ni kitapların kendisine sunduğu sanatsal bakış açılarıyla tahayyül ettiğinden arzuladığı şeyi bulamaz. Bu nedenle Eyfel Kulesi, diğer bir ifadeyle Batı medeniyeti Dr. Hikmet'in değerler dünyasındaki eski önemini yitirir. Bu da Batı medeniyetine duyduğu aidiyet duygusunu sarsar. Dolayısıyla Dr. Hikmet kendisini ne tam manasıyla Doğu ne de Batı medeniyetine ait hissedebilir. Öyle ki bir yandan Batı medeniyetine olan inancı sarsılırken diğer bir yandan aşağıdaki örnekte görüleceği üzere Paris'te Türk olduğunu saklamaya çalışır.

Paris'te milliyetinden utanır hale gelen Dr. Hikmet, kendisine nereli olduğu sorulduğunda bunu büyük bir ayıp gibi saklamaya çalışır. Şivesinden gerçek anlaşılacak diye bütün gün sessiz kalmayı tercih eder. Öyle ki nereli olduğu sorulduğunda akla gelmeyecek bir memleket adı söyler. Hatta arkadaşı Ragıp Bey gittiği yerlerde yüksek sesle Türkçe konuştuğu ve kimliğini aşikâr ettiği için onunla dahi gezmek istemez;

Milliyetini ise, adeta bir ayıp gibi taşıyordu. Ona "sen nerelisin?" diye sorulduğu vakit şaşırıp kalıyor, (...) Şivesinden hakikati anlayacaklar diye bütün gün ağzı kilitli dolaşmak lüzumunu hissediyordu. Doktor Hikmet; Ragıp Bey'le dolaşmaktan, bundan dolayı çekinmeğe başlamıştı. (s.105)

Fransız anlayışının hâkim olduğu toplumlarda Batı özentisi ve hayranlığıyla yetişen nesillerin "*toplumsal dönüşüm hareketleri, geleneksel yapıdaki iç dinamikleri ateşlemesi sonucunda değil, Batı karşısında gerilemenin, yenilmenin ortaya çıkardığı*

zorunlu ihtiyaçlar” (Akgül 1999: 53) neticesinde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla Dr. Hikmet, yaşadığı toplumun Batı karşısında gerilediğini düşündüğünden Türk kimliğini saklama gereksinimi duyar. Bu da Dr. Hikmet’i ilerleyen zamanlarda kimlik krizleri yaşamasına neden olur.

Kültürel Değerler

Aile Birliği

Dr. Hikmet, Paris sokaklarında yalnız başına dolaşmanın zevkine varmıştır. Etrafındaki isimsiz insan kalabalıkları ve caddelerdeki hareketlilik içerisinde dolaşmak kendisine büyük bir haz verir. Fakat bir süre sonra aynı hazzı alamamaya başlar. Bir ev ve bir aile ortamı hayal eder. Ilık bir odada kardeşiyle anasıyla ya da bir eşle vakit geçirerek içten ve samimi şeyler üzerine uzun uzun konuşmak ister. Yüreği öylesine taşkındır ki mümkün olsa hiçkırta hiçkırta ağlayacaktır;

“Doktor Hikmet, Paris sokaklarında yalnız başına dolaşmanın zevkine varmıştı. (...) Fakat bu gece, sokaktan da hoşlanmıyordu. Bir eve, bir aile atmosferine ihtiyacı vardı. Doktor Hikmet, bu gece hiçkırta hiçkırta ağlayabilirdi de. Yüreği o kadar taşkındı.” (s.198)

Dr. Hikmet yukarıda olduğu gibi ilk günlerde özgürlük ve hürriyete kavuşmanın sevincini yaşamış olsa da sonrasında büyük bir yalnızlığın ve boşluğun içine düşer. Pek çok Osmanlı aydını gibi modernleşmesini eksik ve taklidi şekilde gerçekleştirdiği için de ruhsal kaygılar ve iç çatışmalar yaşar. Yüreğindeki mahzunluk taşma noktasına gelir. Hatta aşağıdaki örnekte yer aldığı üzere Paris’teki hürriyet anlayışı pişmanlığa dönüşür.

Her sabah gözlerini Paris’teki küçücük bir otel odasında açan Dr. Hikmet, kimi zaman evinde uyandığı, kahvaltı masasının hazır olduğu, okula giderken annesinin elini öptüğü günleri anımsar. Paris’e kaçışından dolayı pişmanlık duyar. Annesinin başına oyalı yemenisini bağlayıp kendisini okula gönderdiği günlere özlem duyarak annesinin en çok sevdiği lavanta aromasını içine çekmek ister.

AHLAKİ DEĞERLER

Ahlaki değerler, doğuştan edinilen bazı özelliklerin yanı sıra bireylerin sosyal ve kültürel çevrelerinde edindikleri deneyimlerdir. Bu nedenle bir toplumun ahlaki değerleri bir diğer toplumun değerlerinden farklılıklar gösterebilir. Dolayısıyla farklı toplumlardan gelen ahlaki eğilimler bireylerin toplum içerisinde değer uyumsuzluğu yaşamalarına neden olabilmektedir. Bu nedendir ki *Bir Sürgün* romanında Dr. Hikmet, Paris’e gittiğinde böyle bir uyumsuzluk yaşar. Dr. Hikmet, medeniyetin kalbi olarak nitelendirdiği Paris’te beklediği ahlaki değer anlayışlarını bulamaz ve büyük bir hayal kırıklığına uğrar. Bu çerçevede Batılıların birbirine saygı göstermemesi, yardımsever davranmamaları ve iffetli bir şekilde hareket etmemeleri Batının ahlaki değerlerini sorgulamasına neden olur.

Saygılı Olma

Dr. Hikmet, bir an önce Paris’e varıp şehrin kalabalığında kaybolmak ister. Ancak tren vagonu içindeki itişip kakışmalar içerisinde ne çocuklara ne kadınlara ne de ihtiyarlara dikkat edilmemesi ve egoistçe tavırlar sergilenmesi Dr. Hikmet’in bu isteğini

biranda unutturur. Nitekim Dr. Hikmet İstanbul'daki vapur iskelesinde ve tren istasyonlarında yaşlılara yer verilmesine, nezaket ve saygı gösterilmesine alışkındır. Dolayısıyla bunu medeniyetin kalbi olarak nitelendirdiği Paris'te görememiş olmasına oldukça şaşırır;

Doktor Hikmet, İstanbul'da vapur iskelelerinde olsun, banliyö treni istasyonunda olsun gişeler önünde daima görmeye alıştığı o teşrifatlı (...) taaccüple hatırladı ve ilk defa olarak bir şarklının bu gördüğü insanlara nispeten ne kadar yumuşak, ne kadar pelte, ne kadar tatlı bir hamurdan yapılmış olduğunu düşündü. (s.55)

Kültür bir milletin şahsiyetini belirleyen, diğer milletlerle arasındaki farkı oluşturan ve tarihi süreç içerisinde kendisine has bir yapı oluşturan bir değerler bütünüdür (Ertuğrul, 2005, s.292). Bu sebeple Dr. Hikmet'in ve Paris'teki insanların olaylara bakış açılarında farklılıklar görülür. Dr. Hikmet ahlaki örf ve adetleri daha yoğun bir şekilde yaşadığı için tren vagonunda yaşlılara, kadınlara ve çocuklara yer vermeyi bir saygı ifadesi olarak nitelendirir. Ancak Batının sosyokültürel hayatı içerisindeki bireylerde bu duyarlılıklar yerini fayda ve pratik esaslara bıraktığından böyle bir hassasiyeti görmek pek mümkün olmaz. Bu yüzden ilk defa Batı toplumunun ferdiyetçi yüzüyle karşılaşan Dr. Hikmet kendisini Türk kültürüyle kıyas yapma durumunda hisseder. Ancak yaptığı kıyas, zihin dünyasındaki Batının teknik ve bilim alanlarındaki üstünlüklerini daha Paris'e adım attığı ilk günde zedelemesine neden olur.

İffetli Olma

Dr. Hikmet, kahve içmek için oturduğu bir kafede genç ve güzel bir kadının kendisine gülümseyerek baktığını fark eder. Kadının bu kuşku verici ilgisi altında hareketleri utangaç bir tavra bürünür. Gereksiz yere elini önündeki boş bardağa uzatmaya, çatalını alıp bırakmaya ve tabağı ileri geri yapmaya başlar. Kıpırmızı kesilir. On altı yaşından beri mektep toyluğundan kurtulamamış olması onu adeta kadınlar karşısında hissi bir çıkmaza sürükler;

"16 yaşında bir mektep çocuğu toyluğundan kurtulamamış olan Doktor Hikmet için birdenbire genç ve alaycı bir "Parisienne" nin bu göz hapsine düşmek, âdeta bir katastroftu." (s.73)

İslam ahlakının hâkim olduğu toplumlarda erkekler, verilen ahlaki değerler neticesinde iffetli ve mahcup bir kişilik olarak yetişirler (Okay 2008: 31). Hatta kadınlarla paylaştıkları ortamlarda dahi gözlerini kaldırıp yüzlerine dikkatlice bakmayı adaba aykırı olarak nitelendirirler (Okay 2008: 175). Bu yüzden Dr. Hikmet kahve içmek için oturduğu kafede kendisine gülümseyerek bakan Fransız kız karşısında ahlaki değerleri dolayısıyla utangaç bir tavra bürünür. Ne yapacağını bilemez ve yüzü kızarır. Bunun yanı sıra Osmanlı toplumundaki erkekler Batılı kadınları yalnızca romanlardan tanıdıkları için onların cazibeleri karşısında tecrübesizlik yaşarlar.

Yardımsever Olma

Albert, Fransız İhtilali'nin getirdiği özgürlük ve eşitlik naralarının dinmeksizin yükseldiği bir çevrede yetişir. Ancak hiç de dışarıdan görüldüğü gibi Fransız ihtilalinin getirdiği mutlu ve medeni bir hayata sahip değildir. Aksine aile bağları ve düzeni yoktur. Hatta Dr. Hikmet'le bir sohbeti esnasında kardeşinin yaptığı bir hatasından

bahsederken onun bu hatadan dolayı yaşadığı sıkıntıları hak ettiğini dahi ima eder. Doğu kültürüyle yetişmiş olan Dr. Hikmet ise bunları hayretler içerisinde dinlerken vicdani bir rahatsızlık duyar ve Albert'in kardeşine karşı daha yumuşak olması gerektiğini düşünür;

“Ne olsa, kardeşinizdir. Ona yardım etmelisiniz. Onu bu yoldan kurtarmaya çalışmalısınız” (s.193)

Bireylerin içinde yaşadıkları toplumların medeniyet algıları, kültür ve zihniyet dünyaları onların şahsiyetlerinin şekillenmesinde önemi roller oynamaktadır (Bilgiseven 1994). Bu nedendir ki toplumların bireyler üzerinde oluşturdukları maddi ve ahlaki tesirler, onların düşünce, inanç ve davranış kalıplarını belirleyen önemli faktörler haline gelirler. Dolayısıyla Batı medeniyetinin tek yönlü pozitivist ve pragmatist merkezli ideolojik toplum görüşü, Albert'in kardeşine maddeci bir çerçeveden bakarak onu değerlendirmesine neden olur. Kardeşinin hatasını pragmatist bir anlayışla yargılayan Albert, bu nedenle ona yardım etmek yerine yaşadıklarını hak ettiğini düşünür. Fakat Türk toplumunun medeniyet anlayışıyla yetişen Dr. Hikmet, olayı yalnızca maddeci yönüyle değil, aynı zamanda ahlaki ve mana yönüyle de değerlendirme gereksinimi duyar. Bu nedenle Albert'in kardeşinin hata yapmış olmasına rağmen ona yardım edilerek bu hatasından döndürülmeye çalışılması gerektiğini düşünür. Bu durum göstermektedir ki bireylerin genel karakterini toplum yaşantısı şekillenmektedir. Öyle ki zamanla Dr. Hikmet dahi aşağıdaki örnekte görüleceği üzere Paris'in yaşantısına uyum sağladıkça çevresindekilere duyarsızlaşmaya başlar.

Dr. Hikmet Paris'te olmanın sevinciyle yolda yürürken ayağına bir şey takılır. Eğilip baktığında duvarın dibine kıvrılıp yatmış olan adam görür. Ancak adamdan gelen keskin koku nedeniyle Dr. Hikmet'in eğilmesiyle doğrulması bir olur. Hatta Dr. Hikmet oradan hızlıca uzaklaşmaya çalışır;

“Genç adam: “Ne içmiş! Ne içmiş!” dedi ve bir insanın böyle duvar dibinde kıvrılıp yatmış olması ne hayretini, ne merhametini uyandırdı. Zaten Paris'e ayak bastığı dakikadan beri hislerinde muayyen bir insicam kalmamıştı” (s.78)

Samimiyetsiz Olma

Dr. Hikmet Paris'e geldiği günden beri çevresindeki samimiyetsizlikten mustarıptır. Hislerine göre günün birinde ölecek olsa sebebi ne susuzluk ne de hastalık olacaktır. Arlette'ye bunu *“Emin olunuz ki yalnız samimiyetsizlikten gebereceğim”* (s.257) şeklinde ifade eder. Dr. Hikmet o kadar ciddi ve canı yanarak konuşur ki karşısındaki genç kız, söylenenlerden ürkererek başını öne doğru eğerek ve kaygılı bir ses tonuyla *“Bu şehirde samimi bir adama ancak gülünç bir mahlûk nazariyle bakılır”* (s.257) cevabını verir.

Görüldüğü üzere pozitivist bilim ve materyalist dünya görüşünün hâkim olduğu dönemin Batı dünyasında günlük yaşam çıkarlar üzerine kurulur. Kişilerden toplumsal menfaatlere fayda sağlamanın dışında iyilik yapması beklenemez. Ancak Dr. Hikmet böylesi pragmatik bir kültürden gelmediği için samimiyetsizliklerinden dolayı mustarıptır. Hatta bilim ve teknik alanında büyük hayranlıklar duyduğu Batı medeniyetinin çıkar ve menfaatler üzerine kurduğu bir işleyişle nasıl böylesi bir gelişmişliğe sahip olduğuna zaman zaman anlam dahi veremez.

Dr. Hikmet'in aldığı eğitime göre Batı, bireylere tanıdığı eşit haklar ve imkânlar sayesinde gelişmişlik düzeyini arttırmıştır. Kendileri ise hürriyet sahibi olmadıkları için geri kalmışlardır. Bu yüzden Dr. Hikmet, Paris'e gelinceye kadar Batılılaşmayı bütün yönleriyle alarak uygulamak gerektiğine inanır. Fakat Paris'te maruz kaldığı samimiysiz ve çıkarıcı yaklaşımlar karşısında ait olduğu Türk toplumunun ahlaki değerlerini göz ardı etmenin yanlış bir anlayış olduğunu idrak eder. Bu nedenle aşağıdaki örnekte de görüleceği üzere Batının gelişmişliğine duyduğu hayranlığa rağmen samimiysiz ve çıkarıcı yaklaşımları onda tikslenme hissi uyandırır.

Dr. Hikmet Paris'in yalnızlığı içerisinde hastalandığında kapısını hiç kimse çalmaz. Bir tek evine temizliğe gelen kadın temizlik günü geldiğinde Dr. Hikmet'i hasta olarak görür. Hizmetçi neyi olduğunu sorduğunda Dr. Hikmet biraz rahatsız olduğunu söyler ve kendisine "*Bugün bana biraz aşçılık ederseniz çok memnun olurum*" (s.279) şeklinde ricada bulunur. Ancak hizmetçinin "*Hay, hay... Mösyö, gündeliğime ufak bir zam yaparsa...*" (s.279) diye cümleye başlar. Ancak Dr. Hikmet hizmetçinin sözünü tamamlamasına izin vermez ve tiksintiyle "*Peki, peki...*" cevabını verir.

ESTETİK DEĞERLER

Estetik değerler, bireylere sanat ve edebiyat alanında çeşitli duyarlılıklar kazandıran ölçütler sunarlar. Bu ölçütler insan ruhundaki estetik anlayışla birlikte sanat ve edebiyat alanındaki eserlere çeşitli anlamlar ve değerler yükler. Bu nedenle ortaya koyulan eserler, bireyler tarafından çeşitli şekillerde yorumlanarak değerlendirilmeye tabi tutulurlar. Özellikle Doğu ve Batı medeniyetleri arasındaki estetik anlayış birbirinden oldukça farklı olduğundan sanat ve edebiyat alanında ortaya koyulan eserler toplumlar tarafından farklı şekillerde yorumlanırlar. *Bir Sürgün* romanında Avrupalı bir eğitim alan Dr. Hikmet Batılı sanat ve edebiyat anlayışından beslendiği için Batı mimarisi, edebiyatı ve heykeltiriliği onun için farklı bir mana ifade eder. Bu nedenle Dr. Hikmet büyük coşku duyar. Fakat Dr. Hikmet'in estetik değerler dünyası Fransız yazarlarından beslendiğinden edindiği intibalar onda suni bir coşkunluk uyandırır. Nitekim Dr. Hikmet, Paris sokaklarında yürürken ve sanat eserlerine bakarken Batının coşku uyandıran estetik anlayışını hissedemez. Bu da Dr. Hikmet'te büyük bir üzüntüye yol açar.

Estetik Anlayışa Bakış

Dr. Hikmet Paris'in güzelliğini hissetmek için çıktığı at arabası yolcuğunda bir köprünün üzerinden geçer. Vakit gece olduğu için etrafını göremez ancak, köprünün altından akan sular ona çok şey anlatır. Kendi milletinin tarihinden daha iyi bildiği Fransız tarihi zihninin içerisinden bir film şeridi gibi akar. Aynı zamanda içinden burasının Austerlitz köprüsü olup olmadığını anlamaya çalışır. Her ne kadar bu şehre daha önce hiç gelmemiş olsa da okuduğu kitaplardan bu şehri neredeyse avucunun içi gibi bilmektedir. Öyle ki yolculuk esnasında havada IV. Henry devrindeki binaların som ve ağır gölgesinde ortaçağın bütün azametli ağırlığını sezmeye çalışır;

"İşte, havada Henry IV devrinden bir şey seziliyor ve karşiki binaların som ve ağır gölgesinde ortaçağın bütün azametli sıklığı var. Yarın sabah, yarın sabah erkenden her şeyi elimle koymuş gibi bulacağım." (s.64)

"Şehir, kendisini oluşturan zihinsel kapasitenin, maddi ve manevi çabanın, beklentilerin, formların ve normların toplamıdır" (Andı 2005: 8). Dolayısıyla Dr.

Hikmet'in Paris'e duymuş olduğu özlem şehrin fiziksel değil, teknik, bilim ve sosyokültürel yaşamının Paris'e kazandırdığı kültürel birikiminedir. Austerlitz köprüsü Napolyon'un Avrupa'da elini güçlendiği Austerlitz Savaşını kazandığı bölge olduğu için önemlidir. IV. Henry dönemi binaları yine ortaçağı hatırlattığı için Dr. Hikmet'te önem arz eder. Bu nedenle Dr. Hikmet'in değerler dünyasında şehrin görünüşü kendisine azametli bir şekilde görünür.

Dr. Hikmet, kitaplardan Napoli'ye dair çok şeyler okumuştur. Madame de Stael'den Maurice Barres'e kadar nice Fransız şairinden bu şehrin eşsiz coşkunluğunu defalarca hatmetmiştir. Lamartine'nin Mercan yontan kızları, Theophile Gautier'nin portakal bahçeleri ve bütün romantik edebiyatın sevdalıları bu nedenle Napoli limanında kaldıkları sürece bambaşka bir şekilde aklından geçer;

"Yanıdaki kılavuz şehrin sokaklarına, meydanlarına, abidelerine, sanat eserlerine dair ezberlenmiş malûmatı makine gibi tekrar ederken o, muhayyalesinde, büsbütün başka bir Napoli'yi seyredip yaşıyordu." (s.49)

Görüldüğü üzere estetik niteliklere sahip eserler Batılı eğitim anlayışıyla yetişen aydınlarda yeni bir zihniyet ve estetik anlayışı meydana getirir. Özellikle romantik anlayışla kaleme alınan eserler aracılığıyla Batılı şehir mimarileri, yaşam tarzları ve görgü kuralları derin bir coşku uyandırır. Dr. Hikmet'in Napoli'ye karşı duymuş olduğu hayranlığın sebebi budur. Bir diğer sebebi ise bu estetik anlayışın kendisinde Batı medeniyetine karşı bir aidiyet duygusu oluşturmasıdır. Yine benzer şekilde Dr. Hikmet Paris'e geldiğinde şehrin mimarisi, sokakları ve caddeleri Napoli'deki gibi derin bir coşku uyandırır. Hatta Batılılarla ortak bir kimliğe, kültüre ve anlayışa sahip olduğunu kendisini de inandırabilmek için romanlardaki kahramanlar gibi hareket etmeye çalışarak onların geçtiği sokak ve caddelerden geçme arzusu duyar.

Uzun bir yolcuğun ardından Dr. Hikmet Paris'e varır. Edebiyat kitaplarından ezberlediği muhayyilesindeki ülkenin mahalle ve semtleri arasında hayatın içine karışmanın heyecanını duyar. Bir at arabasına binerek Zola'nın roman kahramanlarındaki gibi "Hotel du Midi, Rue des Ecoles" demek ister. At arabası sokak caddelerin içerisinde ilerledikçe bütün geçtiği sokaklar adeta bir müzenin koridorları, gördüğü bütün binalar birer sanat abidesiymiş gibi gelir ve büyük bir dikkatle çevreyi izler;

"Doktor Hikmet, arabaya binip de şehrin ilk caddeleri içinde ilerlemeğe başlayınca güya bütün geçtiği sokaklar bir müzenin koridorları imiş, güya sağlı sollu bütün gördüğü binalar birer sanat âbidesi imiş gibi baştan ayağa dikkat ve tecessüs kesilmişti." (s.63)

Benzer şekilde Dr. Hikmet, roman ve şiirlerinden adlarını adeta hatmettiği Fransız şair ve yazarların mezarlarını görmek için de mezarlığa gider. Ancak çok sevdiği ve hürmet ettiği büyük şahsiyetlerin birçoğunun burada yatmadığını görür. Voltaire, Rousseau ve Hugo gibi devlerin külleri burada saklanıyor olsa da Chateaubriand, Balcaz, Falaubert, Mauppassant, Baudelaire ve Verlaine burada değildir. Bu nedenle yarım saat önceki coşkunluğunu yitirmiş bir halde büyük bir üzüntüyle oradan uzaklaşır;

Voltaire, Rousseau, Hugo gibi devlerin külleri burada mahfuzdu. Fakat, muhteşem gölgesi bütün 19'uncu asır boyunca uzanan Chateaubriand nerede idi? Allah'tan sonra yer yüzünde en çok tip yaratmış olan Balzac nerede idi? Flaubert'le Maupassat'a niçin burada bir hücre ayrılmamıştı? (s.87)

Edebî eserlerin bir tavır ya da bir davranışı herhangi başka bir aracın başarabileceğinden daha fazla bilinçaltına yerleştirme ve farkına varmaksızın oradaki fikri çağın bir görüşü haline getirme gibi bir özelliği vardır (Ülgener 2006). Dolayısıyla Dr. Hikmet, Avrupa'nın kültür ve medeniyetini bilinçaltına yerleştirerek fikri görüşleriyle kendisini etkileyen şair ve yazarlarının mezarlarını ziyarete etmek için can atar. Hatta Batılılaşmayı fazlasıyla nesnelere indirgelediği için bu yazarlara gerektiğinden fazla değer verir. Bu nedenle Paris'teki bu mezarlık Dr. Hikmet'in beklentilerini karşılayamaz ve tatminsizlik yaşamasına neden olur.

Dr. Hikmet kaçak olarak bindiği geminin Fransa'ya ulaşması üzerine Monte Kristo adasını görmek ister. Çünkü bu ada çocukluğunda Dumas'tan okuduğu ilk kitaplar arasındadır. Bu nedenle bir papazdan kendisine bu adayı göstermesini ister. Bunun üzerine papaz yüzünü ekşiterek *“Alexandra Dumas mı? Hokkabazın biri o. Monte Cristo, baştan başa uydurma, kötü bir masal... Ananız babanız da size bu muzır kitapları okumaya neden müsaade etmiştir bilmem ki... Bizim müesseselerimiz bir dereceye kadar bu facianın önüne geçmeye çalışıyor”* (s.51) şeklinde bir yorumda bulunur;

“Ananız babanız da size bu muzır kitapları okumağa neden müsaade etmişler bilmem ki... Doğrusu, sizin memlekette terbiye usulü kökünden ıslaha muhtaçtır. Ailede olsun, mektepte olsun genç dimağlar vahşi otlar gibi kendi hallerine bırakılmıştır.” (s.51)

Tanzimat dönemi Türk Edebiyatında örnek alınan ilk Batılı romancılar 18. yüzyılın aydınlanma çağının etkisiyle idealist bir dünya görüşünü ve ahlakiliği benimseyen Dumas, Hugo ve Lamartine gibi romantikler olur. Osmanlı toplumunda yanlış Batılılaşmanın önüne geçmek için seçilen bu romancılar, Avrupa'da 19. yüzyılın ikinci yarısında fen ve felsefe alanlarında görülmeye başlayan pozitivist bilgi kuramının benimsenmesiyle birlikte papazın yaptığı gibi aşağılamalara ve küçümsemelere maruz kalır. Fakat Dr. Hikmet gibi Osmanlı aydınlarının pozitivist bilgi kuramının mücadeleden dolayı Türk edebiyatında henüz realizme geçiş yapılamadığı için hala Dumas gibi yazarların estetik anlayışlarına hayranlık beslenir.

POLİTİK DEĞERLER

Politik değerler, bireylerin ve toplumların sosyal yaşantısını belirli bir anlayış çerçevesinde şekillendirmeyi sağlayan bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla her politik anlayış, kendisine göre bir değer olgusu meydana getirmekte ve bunları ortaya koymaya çalışmaktadır. *Bir Sürgün* romanında bu politik anlayışı Jön Türkler ortaya koyma çabası içerisine girerler. Dolayısıyla Dr. Hikmet'in politik değerleri üzerinde Jön Türk hareketinin büyük bir etkisi vardır. Ancak Dr. Hikmet'in Paris'e gelmesiyle değişmeye başlar. Dr. Hikmet Jön Türkler'in II. Meşrutiyet'e kadar herhangi bir politik amaca dahi sahip olmadığını fark eder ve değerler dünyasında politik değişimler yaşar. Hatta Dr. Hikmet Paris'te edindiği izlenimler neticesinde modernleşme ve yenileşme sürecinin

Jön Türkler tarafından doğru algılanamadığından Batılılaşmayı dahi doğru bir şekilde kavrayamadıklarını düşünmeye başlar.

Politik Değerlere Bakış

Ragıp Bey, Dr. Hikmet'i gazeteci Ali Kemal Bey'le tanıştırır. Ali Kemal Bey, Dr. Hikmet'e ne zamandan beri burada olduğunu sorar. Ragıp Bey'in hemen söze müdahil olarak daha çiçeği burnunda bir Jön Türk olduğunu söylemesi üzerine alaylı bir şekilde "âlâ, âlâ; fakat Ahmet Rıza Bey taraftarı mı, yoksa Prens Sabahattin Bey taraftarı mı?" (s.106) sorar. İmayı anlayan Dr. Hikmet, Ahmet Rıza Bey'le bir kez karşılaştığını, Prens Sabahattin Bey'le hiç görüşmediğini ayrıca Jön Türklük sıfatını da benimsemediğini ifade eder;

"Ahmed Rıza Beyi yalnız bir defa gördüm. Prens Sabahattin Beyi ise hiç tanımıyorum. Jeune Türk'lüğüme gelince, kendim için bu sıfatın da neyi ifade ettiğini henüz anlayamadım." (s.106)

Görüldüğü üzere Dr. Hikmet ne Ahmet Rıza ne de Prens Sabahattin taraftarı olmadığını iddia ederek Jön Türklük sıfatını kabul etmez. Bundaki başlıca etken Jön Türkler'in II. Meşrutiyet'e kadar herhangi bir politik amaca sahip olmaksızın yalnızca II. Abdülhamit yönetiminden kurtulma gayesiyle Paris'e geldikleri içindir. Öyle ki Dr. Hikmet, Ahmet Rıza ve Prens Sabahattin arasındaki fikir ayrılıklarının Durkheim ve Demolins ekolüne dayandığını dahi bilmez. Hatta Dr. Hikmet Jön Türk hareketlerinden Ahmet Rıza taraftarlarının Fransızlar, Sabahattin Bey taraftarlarının İngilizler tarafından desteklendiğinin farkında değildir. Dolayısıyla Dr. Hikmet, Jön Türk liderlerinin Paris'teki mason localarıyla olan bağlarından da habersizdir. Bu nedendir ki bu Dr. Hikmet, Dr. Pionet'in farmasonluk ithamı karşısında oldukça şaşırır.

Dr. Pienot, alanında uzman ve iyi bir doktordur. Fakat yüksek servet ve şöhreti yoktur. Bunun sebebinin hiçbir zaman kendisinin hiçbir hizbe, hiçbir gruba ve hiçbir teşkilata dâhil olmamasına bağlar. Hatta tek suçunun Farmasonluğa bile girmemiş olmak olabileceğini düşünür. Dr. Pionet, bu düşüncelerini Dr. Hikmet'e aktarırken onun da bir Jön Türk olduğunu hatırlar ve bir an için duraksayarak konuşmasına şu şekilde devam eder;

"Sakin, siz Farmason olmayasınız... Zira, Mösyö Lavalier sizin Jön Türk'lerden olduğunuzu söylemişti. İşittiğime göre Jön Türk'ler umumiyetle Farmasonmuşlar" (s.313)

Mason locaları, Osmanlı İmparatorluğu'nda II. Abdülhamit'i tahtan indirmek için askeri tıp okullarında Jön Türk Hareketini kullanarak gizli örgütlenmelere yardımcı olan bir kuruluştur (Kocabaş 1991). Bu nedenle hemen hemen Paris'e kaçan tüm Jön Türk liderleri Fransa ve İtalyan localarına bağlıdırlar ve bu locaların yardımıyla yaşarlar, hatta memleketteki ailelerine dahi bu localar eliyle para gönderirler (Bozdağ 1975). Bu yüzden Dr. Pienot, Paris'te geçimini çalışmadan sağlayan ve II. Abdülhamit idaresinden kaçan Dr. Hikmet'ten bir an için şüphelendirir. Fakat Dr. Hikmet bu süreçte Jön Türkler'in masonlarla bağı olduğunu dahi bilmez. Dolayısıyla Dr. Hikmet, Paris'te Jön Türkler'e dair pek çok yeni fikir edinmeye başlar. Bunlar da politik değerlerinin her geçen gün değişmesine neden olur. Albert ile Fransız ihtilali üzerine yaptığı sohbette de bu değişimlerden birisini yaşar.

Bir Fransız olan Albert, Dr. Hikmet'le yapmış olduğu bir sohbette Paris'e kaçan Jön Türkler'in gerçekleri göremediklerini söyler. Fransız İhtilali'nin dışarıdan görüldüğü gibi özgürlükler sunmadığı ve eşit haklar getirdiği iddiasının büyük bir aldatmaca olduğunu savunur. İhtilalin kötü cemiyet binalarını yıkıp yerlerine yenilerinin yapmak olmadığını, kabahatin binalarda değil insanlarda olduğunu açık bir yüreklilikle dile getirir;

“Bence binanın hiçbir kabahati yok. Bence kabahat içinde oturanlarındır? Kabahat, insan denilen mahlûktadır, plânda ve sistemde değil... İnsanı değiştirebilir misiniz? Hiç inanmam. Bu olamayacak bir iştir.” (s.190)

Bahsedilenlerden anlaşılacağı üzere Fransız İhtilali'ni özgün ve tarafsız bir bakış açısıyla yorumlayan Albert, Jön Türkler'in Fransız İhtilali'ne duygusal olarak yaklaştıklarını ve devrimin özgürlük anlayışını doğru bir şekilde değerlendiremediklerini fark etmiştir. Nitekim Albert herhangi bir Jön Türk gibi seçkin bir aile tabakasından gelmemiş ve Fransız İhtilali'ni kitaplardan değil, kanunların kendisine sunmuş olduğu uygulamalardan öğrenmiştir. Bu yüzden Dr. Hikmet'e nazaran daha gerçekçi bir bakış açısına sahiptir. Özellikle Albert, Fransa'nın sosyokültürel yaşamı içerisinde olduğundan devrimin eşit haklar sağlamadığını, yalnızca kanun önünde eşitliğin varmış gibi gösterildiğini (Rude 2015:169) iyi bilmektedir. Bu nedenle Albert, sistemin Jön Türkler tarafından doğru algılanamadığı ve Batılılaşmayı doğru algılamak gerektiğini Dr. Hikmet karşısında özellikle vurgular. Ayrıca Albert, Dr. Hikmet'le yaptıkları bir diğer sohbette Fransız İhtilali'nin kısa sürede yeni bir despotizm kurduğunu vurgulayarak değerler dünyasını etkileyeme devam eder.

Şair Lavalier'e'nin oğlu Albert, Dr. Hikmet'le olan konuşmalarında Fransız Cumhuriyeti'ni idare edenlerin baloda yapmacık buldukları kişiler olduğunu ifade eder. Ayrıca bu memleketin yegâne sahiplerinin onlar olduğunu, elli aileyi geçmeyen bir zümre olduklarını ve bütün çarkların bunlar için döndüğünü dile getirir. Konuşmasının devamında Merakeş'te, Kongo'da, Hindi-Çini'de can veren Fransız askerlerin ise on üçüncü asırda bir derebeyinin, yirminci asırda bir banka müdürünün ya da bir fabrika sahibinin yanındaki köylüler olduğunu ve bunun hep bu şekilde devam edeceğini vurgular;

“Fransız Cumhuriyetini onlar idare ederler. Bu memleketin yegâne hâkim ve sahibi onlardır. Otuz, otuz beş milyonluk bir halk içinde, belki birkaç bini geçmeyen bir ekalliyettirler.” (s.186)

1798 ihtilalinin ilkelerini Avrupa'nın yarısına taşıyan Fransız İhtilali, Albert'in ifade ettiği gibi devrimden kısa bir süre sonra yeni bir despotizm kurarak eski külleri üzerinden yeni bir aristokrasi inşa eder (Rude 2005: 183). Öyle ki Fransa'nın asıl sahibi gibi hareket etmeye başlayan bu ihtilalin liderleri, devrim komitelerdeki küçük zanaatkârların ve esnafın yerine tüccarları, meslek sahiplerini ve memurları atayarak (Rude 2005: 164) sınıf ayrımını farklı bir yöntemle sürdürmeye devam ederler. Bu gerçeği kavrayan Albert, ihtilalin getirdiği özgürlük ve eşitlik gibi kavramlarının ardında saklı olan emperyalist anlayışı açık bir şekilde ifade ederek diğer Fransızlardan farklı olduğunu gösterir. Albert'in bu düşünceleri ise Dr. Hikmet'in değerler dünyasında büyük bir infiale neden olur. Dr. Hikmet'in değerler dünyasında bir diğer infiale ise Rus ihtilalciler neden olur.

Dr. Hikmet, Paris kütüphanelerindeki fikir akımlarını öğrenmeye ve Rus ihtilalcilerle takılmaya başladığından beri komünizm diye ayrı bir doktrinin olduğunu öğrenir. Daha öncesinde Zola'dan sosyalist diye bir tip olduğunu duymasına rağmen komünistlerin Marksist, Bolşevik ve Menşevik diye ayrıldıklarını ilk defa duyar. Bunlara anarşist ve pozitivistleri de ilave edince adeta derin bir zihin yorgunluğuna düşer;

“O, şimdiye kadar, sosyalist diye tek bir tip tanıyordu ve bunun ilk nümunelerine de Emile Zola'nın bazı romanlarında rastgelmışti. Fakat kütüphanelere devamla başladığı günden beri, bir de “komünizm” diye ayrı bir doktrinin mevcut olduğunu öğrendi.” (s.233)

20. yüzyılın başlarında Osmanlı toplumunda sosyalizmle teması sağlayanların çoğu Ermeni, Bulgar, Rum ve Yahudilerden oluşmaktadır (Aydar 2015: 53). Bu nedenle Türklerin sosyalizmle teması Dr. Hikmet'te görüldüğü gibi yabancı romanlarda geçtiği kadarıyla ve kısmi derecede olur. Ayrıca Dr. Hikmet'in Marksist, Bolşevik ve Menşevik isimlerini ilk defa Paris'te duyuyor olması Osmanlı Devlet yapısının sosyalizmi destekleyecek bir toplum zemine müsait olmamasından kaynaklanmaktadır. Nitekim Türk toplumunda Marksistler gibi dinin tamamen yok sayılması, Bolşevik ve Menşevikler gibi kapitalist anlayışın sonlandırılmaya çalışılması işleyiş itibarıyla mümkün değildir. Dolayısıyla Dr. Hikmet'in Marksist, Bolşevik ve Menşevik gibi isimleri ilk defa Paris'te duyması kendi toplumunda kapitalizm ve sosyalizm gibi akımların gelişimine müsait bir yapıya sahip olmamasından kaynaklanır. Bu nedenle Dr. Hikmet duymuş olduğu kavramları ve içerisinde bulunduğu hareketin felsefesini öğrenmek için büyük çaba gösterir. Fakat bunları Paris'te dahi kavramaya muvaffak olamaz. Nitekim Dr. Hikmet ne zaman fikir akımlarının felsefesini kavramaya yönelik konuşmak istese Jön Türk lideri Ahmet Rıza ciddi mevzulardan uzaklaşmaya çalışır;

“Ahmed Rıza Bey'in, herhangi bir ciddi mevzua, hele politika işlerine hiç temas etmek istemeyen bir hali vardı. Günün birinde bir şey olabileceğine de pek umudu yok gibiydi” (s.102)

Görüldüğü üzere Dr. Hikmet, politik akımların felsefesini Paris'te dahi idrak etmekte zorluk yaşar. Nitekim Ahmet Rıza sorunların yüzeysel yanlarıyla ilgilenmekte ve Batılılaşmayı uzun vadeli reformlar değil de kısa vadeli ihtilaller olarak değerlendirmektedir. Dolayısıyla Ahmet Rıza'nın Batılılaşmayı bir zihniyet meselesi olarak ele almaması Dr. Hikmet'le sohbetlerinin politik meselelerden uzak bir minvalde devam etmesine neden olur.

EĞİTSEL DEĞERLER

Eğitimle aktarılan değerler bir milletin kültür ve medeniyet tarihini inşa etme sürecinde önemli roller oynar. Nitekim fertler, yetiştikleri çağa ve toplumun ihtiyaçlarına aldıkları eğitimler ölçüsünde cevap verirler. Dolayısıyla *Bir Sürgün* romanında Dr. Hikmet, aldığı tıp eğitiminin Paris'te yeterli olmadığını farkına varır. Bu nedenle Batının eğitim felsefesini ve değer anlayışlarını yakalayabilmek için vaktini Fransız okullarında ve kütüphanelerde geçirmeye başlar. Böylelikle Dr. Hikmet'in değerler dünyasındaki eğitim anlayışı Paris'te ilim ve bilim üzerinde inşa edilmeye başlar. Bu da Dr. Hikmet'i Ragıp Bey gibi Paris'e modernleşme sürecini yakalamak için giden kişilerden ayırır.

Azimli ve Kararlı Olma

Ragıp Bey, “dostum” dediği ancak hiçbir samimiyetlerinin olmadığı Prof. Foissard’ın evine Dr. Hikmet’i de yanına alarak gider. Kendisine Hikmet Bey’in de bir doktor olduğunu ve yanında bir iş verebilirse memnun olacağını söyler. Ancak daha önce bir kez karşılaştıkları Ragıp Bey’i tanımayan doktor, Hikmet Bey’e “*Evvvela sizin kim olduğunuzu ve ilmi ehliyetinizin derecesini bilmeden ne yapabilirim. (...) Belli ki, Fransa’ya çok uzak bir yerden geliyorsunuz. Burada işler sizin tasavvur ettiğiniz kadar basit değildir. (...) Belli başlı birkaç ilim adamının tedris sahasına sokulmaya ve metotlarımız hakkında yakından bir fikir edinmeye çalışınız*” (s.118) der. Bunun üzerine Dr. Hikmet, Ragıp Bey’e uyup Prof. Foissard’a böyle bir teklifle geldiği için pişmanlık duyar.

Görüldüğü üzere Batı eğitim sisteminin örnek alındığı okullarda öğrenim gören Dr. Hikmet gibi kişiler dahi işin ciddiyetini kavramakta güçlük çekmektedirler. Nitekim yalnızca okullar açarak ve Avrupa’dan eğitmen getirerek hedeflenen başarı, Prof. Foissard gibi kişilerin karşısına çıktığında vahamete uğramaktadır. Hatta Prof. Foissard’ın tavırlarından da anlaşılacağı üzere Batıdan aktarılan eğitim anlayışı Avrupa’nın çok gerisinde kabul edilmekte ve alınan diplomaların işlevselliği sorgulanmaktadır. Bu nedendir ki Dr. Hikmet benzer tavsiyeleri Gazeteci Ali Kemal Bey’den de duyar. Kemal Bey, Dr. Hikmet’i Batının eğitim felsefesini yakalayabilmesi için aşağıda da görüleceği üzere Sciences Politiques kurslarına yönlendirir.

Gazeteci Ali Kemal Bey, Dr. Hikmet’e birtakım tavsiyelerde bulunurken tıp fakültesine yazılabileceğini söyler. Araya Giren Ragıp Bey, “*Amma da yaptın ha, diplomalı hekim yeniden mektebe mi girermiş?*” (s.107) şeklinde bir tepki verir. Bunun üzerine Ali Kemal Bey “*Diploma mı? A mirim, ne çocukça lakırdılar söylüyorsun? Bizim diplomalara, burada, kim beş paralık bir ehemmiyet verir? Tanımayanlar bile*” (s.107) diyerek cevap verir ve Dr. Hikmet’e yönelerek Sciences Politiques kurslarına devam etme tavsiyesinde bulunur;

Sciences Politiques kurslarını gene yeni baştan başlattılar. Sciences Politiques ki adı üstünde Ecole Libre’dir. Her isteyen girebilir. (...) Öyle şahadetnameye filan bel bağlamayın, müsabakaya girip kazanmağa çalışın. Yarından tezi yok, Ecole de Medecine’e gidersiniz. Bir müfredat programı istersiniz. Ona göre hazırlanmaya başlarsınız. (s.107)

Gazeteci Ali Kemal Bey’in Dr. Hikmet’e Avrupa’daki tahsil hayatına devam ederek kendisini geliştirme tavsiyesinde bulunması, Batının entelektüel yapısını ve beslendiği kaynakları ilmin merkezinde tarafsız bir bakış açısıyla değerlendirme imkânı bulmasından dolayıdır. Nitekim Ali Kemal Bey, Batılılaşmanın diğer coğrafyalarda ikinci ve üçüncü ellerden öğrenildiği için yanlış bir anlayışa dönüştüğünü idrak etmiştir. Fakat özgürlük naralarıyla ihtilal isteyen İstanbul’daki Jön Türkler, gazeteci zihniyetiyle, yüzeysel bir şekilde ve felsefi bir düşünce akımı olmaksızın lümpen bir Batılılaşma romantizmi yaşarlar (Hocaoğlu 2015). Bu nedenle Ali Kemal Bey’in Dr. Hikmet’i yönlendirdiği Ecole Libre Batılılaşma felsefesini kavrayabilmek için değerlendirilmesi gereken bir fırsattır. Emile Boutmy’nin milletler psikolojisi, Albert Sorel’in modern tarih felsefesi ve Funck Brentano’nun iktisat anlayışı üzerine verdiği modern anlamdaki dersler, Dr. Hikmet’in devam ettiği takdirde Batılılaşmanın felsefi temellerini oluşturacak

bir okuldur. Bu nedenle Ali Kemal Bey, Dr. Hikmet'e diğer Jön Türkler gibi politik işlere karışmadan önce gerçek manada Batı felsefesini öğrenmesi için tavsiyelerde bulunur;

“Mademki her ne suretle olursa olsun buraya gelmiş bulunuyorsunuz, size halisane tavsiyem, hemen bilim kuruluşlarından birine kaydolmaya bakın Hukuk mu olur, Ekonomi Politik mi; her ne öğrenirseniz kârdır.” (s.106)

Büyük hayallerle geldiği Paris'te hayal kırıklığına uğrayan Dr. Hikmet, bir süre Fransa'nın zevk ve eğlence hayatını yaşadıkdan sonra İstanbul'dayken medeniyet kavramını ve Batılılaşmayı yanlış algıladıklarını fark eder. Medeniyetin asli unsurlarının ilim ve bilim üzerinde inşa edildiğini idrak etmesi üzerine Fransız okullarında ve kütüphanelerde vakit geçirmeye başlar. Kütüphanedeki entelektüel gençlerin dilinden düşmeyen müellif, meslek, doktrin gibi isimleri tek tek keşfeder. Yavaş yavaş Parnasyen'lerin kimler olduğunu, klasik etkinin ne mana ifade ettiğini kavrar. Prudhon'un, Marx'ın, Engels'in ve bunlar karşısında sisli bir dağ gibi yükselen Hegel'in öğretileri üzerine kafa yorar. Hippolyte Taine'nin realist anlayışını hatta bir aralar Prens Sebahattin'in Terakki gazetesinde adını gördüğü Edmond Demoulin hakkında bilgi edinmeye çalışır;

Artık yavaş yavaş Parnassien'lerin kimler olduğunu, klâsik etiketinin ne mana ifade ettiğini biliyordu. Artık Prudhon'un, Marx'ın, Engels'in ve bunların karşısında sisli bir dağ gibi yükselen Hegel'in ne dediklerini öğreniyordu. (...) bazı bedbahtların kendilerini kumarla teselliye çalışmaları veya dertlerini içkide unutmaya çabalayışları gibi, o da, okumak, mütemadiyen okumakla avunmak istiyordu. (s.200)

Kültür değişimleri Osmanlı toplumunda zorunlu ve serbest olmak üzere iki şekilde gerçekleşir (Turhan 2015). Dr. Hikmet'in Paris'teki ilk günlerinde Batının zevk ve eğlence hayatına düşmesi buna bağlı olarak zorunlu kültür değişmesi olarak gerçekleştiği söylenebilir. Nitekim Dr. Hikmet, Paris'teki ilk günlerinde Batılı kültür ve eğlence unsurlarını taklit etmenin kendisine İstanbul'daki gibi prestij getireceği düşüncesiyle hareket etmiştir. Ancak Paris'te geçirdiği günler ona taklitçiliğin Batılılaşmak olmadığını, aksine medeniyetin hem kültür hem de bilim temelleri üzerine inşa edilebilmesi gerektiğini öğretir. Dolayısıyla Dr. Hikmet entelektüel birikimini felsefi ve kültürel bir yaklaşım üzerinde şekillendirmeye başlar. Hatta tıbbiyeyi bitirmiş olmasına rağmen Paris'teki tıbbi yenilikleri idrak edebilmek için tıp fakültesine yeniden yazılma isteği duyar. Bunu başaramadığı takdirde ise bir doktorun maiyetinde hastanede asistan olmak niyetlenir;

“Burada kendime henüz bir hattı-hareket tayinine vakit bulamadım. Niyetim, ikmalî tahsil için tıp fakültesine devamdır. Buna imkân bulamazsam bir doktorun maiyetinde veya herhangi bir hastahanedeki asistan olarak çalışacağım.” (s.89)

Bahsedilenlerden anlaşılacağı üzere Dr. Hikmet, birçok Tıbbiye mezunu Jön Türk gibi medeniyet algısını başlarda zevk ve eğlence anlayışıyla sınırlı tutmuştur. Fakat Paris'te sürdürülen eğitim anlayışı Dr. Hikmet'in eğitim değerlerini yeniden yapılandırmasını sağlamasına yardımcı olur. Öyle ki Dr. Hikmet, Paris'te tıp tahsilini ilerleterek millî değerleriyle Batının bilimini harmanlama gayretine düşer.

SONUÇ

Bir Sürgün romanı Türk toplumunun 1900'lü yıllarda yaşadığı değerler dünyasını aktarması bakımından oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu yıllar Türk toplumunda Batı tarzı eğitim alan bireylerin Doğu ve Batı medeniyeti arasında kaldıkları bir dönemi kapsamaktadır. Özellikle tıbbiyeliler, Batının pozitif bilimlerini içeren eğitim programı nedeniyle bu ikilemi daha fazla yaşarlar. Hatta pek çoğu Batıyı tek kurtarıcı model olarak kabul eder. Bu da bireylerin değerler dünyasında bir medeniyet krizi yaşamalarına neden olur. Dr. Hikmet bu medeniyet krizini sosyal, kültürel ve politik boyutlarıyla hisseden karakterlerdendir. Dolayısıyla Dr. Hikmet'in İzmir, İstanbul ve Paris üçgeni içerisindeki yaşantısı bir dönemin panoramasını vermesi hasebiyle değerler eğitimi açısından önemli bir yere sahiptir. Nitekim Dr. Hikmet'in yaşantısı, okuyucular için değer farkındalıkları oluşturmakla birlikte günümüz toplumundaki değer manzumeleriyle karşılaştırmalar yapmalarına imkân sağlayacaktır. Dolayısıyla çalışmada Dr. Hikmet'in tavır, davranış ve hareketleri değerler eğitimi açısından ele alınmıştır. Bu değerler Spranger'in değerler sınıflandırması içerisinde yer alan "Bireysel, Toplumsal, Millî ve Kültürel, Ahlaki, Estetik, Politik ve Eğitsel Değerler" boyutuyla incelenmiştir.

Bireysel değerlerde özeleştirel olma, sorgulayıcı olma, pişman olma ve kaygılı olma gibi değerlerin işlendiği tespit edilmiştir. Değerler bu çerçevede ele alındığında Batılı toplumların yaşantılarını taklit ederek modernleşmenin mümkün olmayacağı fark edilmektedir. Dolayısıyla romanda taklitçilik yaparak toplum içerisinde eğlence malzemesine dönüşmek yerine özeleştirel yaklaşımlar getirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca Y. Kadri Karaosmanoğlu, Paris'in gerçek hayatta edebî eserlerdeki gibi büyüleyici ve kusursuz bir yer olmadığını vurgulayarak edebî eserlere sorgulayıcı yaklaşılması gerektiğini ifade etmektedir. Aksi halde Dr. Hikmet'in yaşantısından da anlaşılacağı üzere Paris, masalsi parıltılarla süslü bir şehir olmanın yanı sıra bireyleri büyük bir boşluğun içerisine sürükleyen ve pişmanlığa sebebiyet veren bir yer haline gelebilmektedir.

Toplumsal, millî ve kültürel değerlerde Doğu-Batı ikilemi, özgür olma ve aile birliğine dair değerlerin işlendiği tespit edilmiştir. Ele alınan değerler çerçevesinde yüzeysel fikirlerle Batılılaşmaya çalışmanın lümpen bir Batılılaşma romantizmi meydana getirdiği ileri sürülmektedir. Bu da millet olma bilincinin ve kültürel değerlerin Paris'in eğlence âlemlerinde yitirmeye başlandığının göstergesidir. Dolayısıyla Batı felsefesini ve entelektüel birikimini analiz etmeksizin kabul etmeye çalışmanın bireylerin iç dünyalarında bir Doğu-Batı ikilemine neden olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra Batının kültür ve medeniyet değerlerine sorgulayıcı bir şekilde yaklaşıldığında eşitlik ve özgürlük kavramlarının yeniden anlam kazanmaya başladığı anlaşılmaktadır. Özellikle aile hayatının ve aile bütünlüğünü korumanın bu süreçte ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Ahlaki değerlerde saygılı olma, iffetli olma, yardımsever olma ve samimiyetsizliğe dair değerlerin işlendiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda ele alınan değerlerle medeniyetin kalbi olarak kabul edilen Paris'te saygı ve hoşgörü gibi insani değerlerin yitirmeye başlandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bilimsel ve teknik alandaki yeniliklerin insanları mekanikleştirerek pragmatik hale getirdiği ileri sürülmektedir.

Estetik değerlerde Batı mimarisi, edebiyatı ve heykeltçiliği üzerine değerlerin işlendiği tespit edilmiştir. Değerler bu bağlamda ele alındığında Batılı sanat ve edebiyat anlayışının Türk aydınının değerlerini büyük ölçüde etkilediği görülmektedir. Bu nedenledir ki Paris'teki Avrupalı sanat ve edebiyat eserleri Dr. Hikmet gibi Paris'e kaçan Jön Türkler'in ruhunda büyük bir coşku uyandırdığı anlaşılmaktadır. Fakat bu estetik anlayış, kitaplardan romantik bir hissiyatla öğrenildiği için gerçekte kitaplarda olduğu gibi coşku uyandırmadığı görülmektedir. Aksine büyük bir hayal kırıklığına neden olduğu anlaşılmaktadır.

Politik değerlerde yenileşme çalışmalarının ve Paris'teki Jön Türk hareketinin meydana getirdiği politik ortama dair değerlerin işlendiği tespit edilmiştir. Değerler bu bağlamda ele alındığında Paris'in politik ortamında Jön Türkler'in Batılılaşmayı ve modernleşmeyi doğru algılayamadıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca Fransız İhtilali'nin getirdiği özgürlük ve eşitlik gibi kavramlarının ardında yeni bir emperyalist anlayışın var olduğu idrak edilmektedir. Dolayısıyla Batının eşitlikçi ve adalet anlayışının Jön Türkler tarafından II. Abdülhamit düşmanlığında kullanılan bir argüman haline getirildiği görülmektedir.

Eğitsel değerlerde eğitim alanında azimli ve kararlı olmaya dair değerlerin işlendiği tespit edilmiştir. Ele alınan değerler çerçevesinde İstanbul'da verilen tıp eğitiminin Paris'in entelektüel çevrelerinde tam manasıyla kabul görmediği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Batının entelektüel yapısını ve bilimsel gelişmelerini takip ederek millî bir eğitim anlayışı üretebilmenin önemi vurgulanmaktadır.

KAYNAKLAR

- ADIVAR, H. E. (1966). *Sinekli Bakkal*, İstanbul: Uycan Matbaası
- Ahmet Mithat Efendi. (1999). *Jön Türk*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- AKGÜL, M. (1999). *Türk Modernleşmesi ve Din*, Konya: Çizgi Yayınları.
- ANDI, M. F. (2005). Bir Medeniyet Algılaması Olarak Ahmed Midhat Efendi'nin Paris'i. *İlmî Araştırmalar*, (20), 7-25.
- AYDAR, Ö. (2015). Osmanlı Devleti'nde İlk Sosyalizm Tartışmaları ve İlk Sosyalist Örgütlenmeler. *Atatürk Dergisi*, 4 (2).
- BAŞAR, H. (2011). *Sınıf Yönetimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- BEİLL, B. (2003). *İyi Çocuk, Zor Çocuk "Doğru Davranışlar Çocuklara Nasıl Kazandırılır?"*, (Çeviren. C. Yorulmaz). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- BİLGİSEVEN, A. K. (1994). *Sosyal İlimler Metodolojisi*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- BOZDAĞ, İ. (1975). *Sultan Abdülhamit'in Hatıra Defteri*, İstanbul: Kervan Yayınları.
- EKİZ, D. (2003). *Eğitimde Araştırma Yöntem ve Metotlarına Giriş, Nitel, Nicel ve Eleştirel Kuram Metodolojileri*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- ERTUĞRUL, H. (2005). *Kültürümüzü Etkileyen Okullar*, İstanbul: Nesil Yayınları.

- HOCANOĞLU, D. (2015). *Düşük Şiddetli Devrim*, İstanbul: Kocav Yayınları.
- Karaoşmanoğlu, Y. K. (1999). *Bir Sürgün*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- KESKİN, Y. (2016), *Değerlere Genel Bakış: Tanımı, Özellikleri, İşlevi ve Sınıflandırılması, Teoriden Pratiğe Değerler Eğitim*, (Editör: Mustafa Köylü), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- KOCABAŞ, S. (1991). *Jön Türkler Nerede Yanıldı?*, İstanbul: Vatan Yayınları.
- Krippendorff, K. (2004). *Content Analysis an Introduction to Tts Methodology*, USA: Sage Puplications.
- MARSHALL, C. ve Rossman, G. B. (2006). *Designing Qualitative Research*, California: Sage Puplication.
- O'LEARY, Z. (2004). *The Essential Guide to Doing Research*, London: SAGE Publications Ltd.
- OKAY, O. (2008). *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- RUDE, G. (2005). *Fransız Devrimi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- SALLABAŞ, M. E. (2012). Ömer Seyfettin Hikâyelerinin Türkçe Öğretiminde Değer Aktarımı Bakımından İncelenmesi, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s.59-68.
- TURAL, S. (2019). Türk Edebiyatının Dekadansla İmtihani, *Cins Dergisi*, s.35-37.
- TURHAN. M. (2015). *Kültür Değişmeleri*, İstanbul: Altınordu Yayınları.
- TURNER, T. N. (1999). *Essentials of Elementary Social Studies*, Boston: Allynand Bacon
- ÜLGENER, S. (2006). *Zihniyet, Aydınlar ve İzm/ler*, İstanbul: Derin Yayınları.
- YAZICI, K. (2006). Değerler Eğitimine Genel Bir Bakış. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 19(19), 499.

**DISCOVERING SELF-EFFICACY BELIEFS OF EFL LEARNERS AND THE
RELATIONSHIP BETWEEN SELF-EFFICACY AND ACADEMIC ACHIEVEMENT**

Dr. Öğr. Üye. Devrim HÖL*

Öğr. Gör. Funda GÜÇ**

ABSTRACT

The main purpose of the study was to investigate a) the self-efficacy level of learners of English as a foreign language (EFL) in the process of learning English, b) whether their self-efficacy levels differ according to variables, such as proficiency levels and gender. It also targets c) to explore how self-efficient EFL learners are in terms of listening, reading, writing, and speaking skills. In addition, the study also aims at d) investigating whether there is a relationship between the self-efficacy level of Turkish EFL learners and their academic achievement. The setting of the study is a preparatory program. This study was implemented with 525 students enrolled at a state university in Turkey and carried out during the spring semester of the 2016- 2017 academic year. The study followed a mixed-method design; first, quantitative data was collected through a questionnaire, "Questionnaire of English Self-efficacy", developed by Açikel (2011) and adapted by the researcher. The results of the questionnaire were analysed via Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) 22.0. Secondly, semi-structured interviews, whose protocol was developed by the researcher, with randomly selected 24 participants were carried out to assist the quantitative data with the qualitative one.

Keywords: Self-efficacy in English, second/ foreign language learning, academic achievement, EFL learners

**İNGİLİZCEYİ YABANCI DİL OLARAK ÖĞRENEN TÜRK ÖĞRENCİLERİN ÖZ YETERLİK
İNANÇLARI VE ÖZ-YETERLİK İLE AKADEMİK BAŞARI ARASINDAKİ İLİŞKİ
ÖZ**

Bu çalışmanın ana amacı a) İngilizceyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin, İngilizce öğrenme sürecindeki öz yeterlik seviyeleri ve b) bu inançların İngilizce yeterlik düzeyi ve cinsiyet gibi farklı değişkenlere göre değişip değişmediğini araştırmaktır. Çalışma ayrıca İngilizceyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin, c) dinleme, okuma, yazma ve konuşma becerilerinde kendilerini ne kadar öz yeterli hissettiklerini araştırmayı hedeflemektedir. Bunlara ek olarak, işbu çalışma d) İngilizceyi yabancı dil olarak öğrenen Türk öğrencilerin öz yeterlik seviyeleri ile akademik başarıları arasında bir ilişki olup olmadığını incelemeyi de hedeflemektedir. Çalışma bir hazırlık programında uygulanmıştır. Pamukkale Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu'nda eğitim gören 525 öğrenci ile 2016-2017 akademik yılının bahar döneminde yapılan çalışmadan edinilen veriler anket ve yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığı ile toplanmış ve hem nicel hem de nitel olarak incelenmiştir. Çalışmada, öğrencilere Açikel (2011) tarafından geliştirilen ve araştırmacı tarafından adapte edilen "İngilizce Öz Yeterlik Ölçeği" uygulanmıştır. Ölçek sonuçları Sosyal Bilimler İçin İstatistik Programı (SPSS) 22.0 aracılığı ile analiz edilmiştir.

* Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, İngiliz Dili Eğitimi Anabilim Dalı, devrimhol@gmail.com, Orcid ID: 0000-0001-5151-2581

** Pamukkale Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Yabancı Diller Bölümü, Yabancı Diller Anabilim Dalı, fundagcby@gmail.com, Orcid ID: 0000-0002-6424-2346

Ayrıca, nicel verileri nitel yönden de desteklemek amacıyla rastgele seçilmiş 24 öğrenci ile protokolü araştırmacı tarafından geliştirilen görüşmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İngilizce öz yeterlik, ikinci/yabancı dil öğrenimi, akademik başarı, İngilizceyi yabancı dil olarak öğrenen öğrenciler

1.Introduction

Studies carried out on self-efficacy indicate that people holding positive perceptions about themselves are eager to accomplish the objectives and to surmount the difficulties on the way to success. However, the ones with negative or low perceptions of self are likely to be unsuccessful to achieve their goals and fall behind with their potential (Bong and Clark, 1999). Another study carried out by Mahyuddin, Elias, Cheong, Muhamad, Noordin and Abdullah (2006) investigates the relationship between students' self-efficacy and their English language achievement in Malaysia. They conclude that if students hold high self-efficacy in English, their achievements increase (p. 61). Bandura (1997) suggested that self-efficacy is a factor that either can help or hinder the learner's progress.

Learning a second/ foreign language is of great importance in today's global world. Especially for university students to have a better higher education or have better job opportunities after graduation, it is a main requisite to be proficient, especially in English. Thus, there are a great number of studies in language learning conducted to find out the underlying reasons that make learners better or worse in the process of learning English. As a result of these studies, language teaching and learning has changed a lot and has had several changes of paradigm in teaching methodology and pedagogic aims. For instance, instead of teacher-centered instruction, student-centered approach in teaching English has come into prominence. Hence, learner characteristics, beliefs, motivation, and anxiety has also gained importance.

1.1 Purpose of the Study

Since the introduction of self-efficacy in 1977 by Bandura, a growing number of studies by the scholars have been carried out to find out the role of self-efficacy in learning (Huang and Shanmao, 1996; Linnenbrick and Pintrich, 2003; Mills, Pajares, and Herron, 2007; Pajares, 2002a; Schunk and Pajares, 2001). In the light of these studies, the purpose of the current study emerged as self-efficacy is a requisite in learning besides being a reasonable predictor for the performance of learners. Thus, the present study aims to investigate the self-efficacy levels of EFL learners in the process of learning English, whether their self-efficacy level differ according to different variables, such as proficiency levels and gender. It also targets to explore how self-efficient they are in terms of listening, reading, writing, and speaking skills. In addition to these, the study aims to investigate whether there is a relationship between the self-efficacy level and the academic achievement of Turkish EFL learners. This research intends to provide a clear insight into the relationship between the EFL learners' sense of self-efficacy and their academic performance with the help of the following research questions:

1.2 Research Questions

1. **What are the self-efficacy levels of Turkish EFL learners in learning English?**
2. **Do participants' self-efficacy levels show any differences according to proficiency level and gender?**
3. **How self-efficient are Turkish EFL learners in listening, reading, writing, speaking skills?**
4. **Is there a relationship between the self-efficacy level and the academic achievement of Turkish EFL learners?**

2. Literature Review

2.1. Self-Efficacy

Bandura (1977) aimed to clarify the notion of self-efficacy by referring to it as individual's self-belief in accomplishing tasks according to given standards (Bandura, 1997). While trying to establish a new definition for this term, different researchers came up with similar perspectives. McCombs (2001), for instance, refers to the definition of Bandura (1997) and defines the terms self-efficacy as learner's opinion of his/her own sufficiency to be able to carry out a task. Similarly, according to the definition of Schunk (2001), self-efficacy is "beliefs about one's capabilities to learn or perform behaviours at designated levels" (p. 126). With reference to Bandura (1986), Pintrich and Schunk (1996) highlighted another definition "self-efficacy is people's judgments of their abilities to arrange and carry out plans and strategies needed to reach scheduled assignments" (p. 88). Huang and Shanmao (1996), in a very similar way, drew attention to the term self-efficacy by suggesting that it is one's perception of his own abilities in conducting an assigned task.

2.2. Sources of Self-Efficacy

When it comes to how self-efficacy beliefs are formed, they begin to prosper in early childhood. And it continues developing throughout one's life by gaining new experiences, knowledge and understanding (Bandura, 1992). Self-efficacy belief is the product of a complicated series of actions of self-persuasion that depends on cognitive processing of different sources of efficacy information that Bandura (1992) called self-efficacy appraisals. Bandura identified four main sources of self-efficacy: 1. enactive mastery experiences, 2. vicarious experiences, 3. verbal (social) persuasion, and 4. physiological and affective states (Bandura, 1997). The first and the most influential source of all, enactive mastery experiences, refers to the student's personal assessment of his or her former practice regarding a particular task or skill and is related to the previous experiences of either success or failure (Bandura, 1977; Usher and Pajares, 2009; Phan, 2012). The second source, vicarious experiences, is related to the comparison of a person's performance on a task with another person that has similar abilities (Palabıyık-Yeni, 2013). In other words, it is observation of others while they are performing a task. Bandura (1986) explains this as "...observing other people who have been once perceived as competent are unsuccessful in spite of hard work lessens observers' perception of their own capabilities and weakens their efforts" (p.99). Bandura (1994) states this as "the impact of modeling on perceived self-efficacy is strongly influenced by perceived similarity to the models" (p. 72). The third source, the comments made by the ones who are accepted as important by the person, is

verbal persuasions or verbal judgments, and this source can also develop beliefs in self-efficacy (Bandura, 1986; Alderman, 1999). It is possible to increase the self-efficacy of an individual by encouraging or persuading him/her that s/he can be successful in carrying out a task. This increase leads the individual to be able to face the challenges that s/he might face while carrying out the task. Verbal persuasion makes people put more effort and develop skills required to reach goals, which make them more confident (Bandura, 1994). Thus, Schunk (1987) points out that giving feedback should be for enhancing students' self-efficacy beliefs because their self-beliefs are being formed accordingly. However, verbal persuasion does not foster self-efficacy beliefs as much as other sources because its results are just described rather than observed. The fourth and the last source is psychological and affective states affect self-efficacy; and Bandura (1995) stated that "physiological, affective, and mood states like increased heart rate, profuse sweating, fast breathing, high anxiety, nervousness, and tiredness can have considerable effects on self-efficacy" (p. 4). People's emotional stimulations affect their self-efficacy either in a positively or a negatively. A learner's psychological condition can also affect and interfere with self-efficacy (Bandura, 1997). To sum up, people can heighten their sense of self-efficacy by learning how to lower stress and alter their frame of mind when they are in difficulties or on tough tasks (Bandura, 1994).

2.3. Effects of Self-Efficacy on Success and Academic Self-Efficacy

According to Pintrich and Schunk (1996), self-efficacy beliefs not only affect mental and physical health but are also important determinants in one's decision making process, career planning and academic success. An important notion specifically academic self-efficacy can be regarded as a learner's conviction in his/her own potential of performing various academic tasks successfully (Bandura, 1997; Bandura and Barbaranelli, 1996). It is also suggested by Bandura and Locke (2003) that the level of self-efficacy beliefs may vary depending on the tasks or individuals. According to Bandura (1997), low self-efficacy beliefs can play a role in one's low academic success. On the other hand, he maintains that high self-efficacy beliefs motivate students to handle challenging tasks, which leads them to feel more self-efficacious; but if they can't manage the task, they do not put the blame on the external reasons. Rather, by questioning the effort they spend while conducting the task, they attribute the failure to the insufficiency in the amount of their endeavour and set more challenging objectives for the next times. On the other hand, for those having less self-efficacy beliefs, challenging responsibilities pose a great danger and a source of worry due to their lack of trust in their capabilities, which results in not striving enough, as it should be, but giving up (Bandura, 1995; Bandura, 1997). Likewise, Ekizoglu and Özçınar (2010) assert that a high level of self-efficacy stimulates an individual more to do his/her best. In other words, "students with high self-efficacy tend to be more successful and successful students tend to have higher self-efficacy beliefs" (Tılfarlıoğlu and Cinkara, 2009, p.136). On the other hand, Bandura (1977) defines academic self-efficacy as personal judgments of the ability to organize and conduct action courses to achieve specified types of training performance (p.203). Whorton (2009) also maintained its academic self-efficacy as a level of confidence in the student's ability to carry out certain academic tasks successfully (p.12). In addition,

Lent, Brown, and Gore (1997) argued that academic self-efficacy and academic self-concept are not equal concepts, that the academic self-concept is related and highly correlated with self-efficacy. Bandura (1997) emphasized that students' self-efficacy has a strong impact on academic achievement. Factors such as cognitive ability level, prior education, achievement, gender, and perceived self-efficacy, such as attitudes towards academic activities, affect academic achievement (p. 216).

2.4. Studies on Self-Efficacy and Second / Foreign Language Learning

Although self-efficacy is acknowledged as significant in learning, it is not widely researched in second and foreign language learning. Most studies have aimed at discovering the variables that differentiate successful language learners from unsuccessful ones, and most of them revealed that students with high English self-efficacy were better learners of English. That is to say, studies conducted so far revealed that people with high self-efficacy are high achievers in foreign and second language learning.

When the literature is reviewed, there are a number of studies conducted in foreign contexts in regard to self-efficacy and language learning. For instance, there are several studies (Schunk, 1981, 1984; Hackett, 1985; Pajares and Miller, 1994; Lent, Brown, and Larkin, 1984, 1987; Chemers, Hu, and Garcia, 2001; Jeng and Shin, 2008; and Cheng and Chiou, 2010) suggesting that self-efficacy is of great importance in predicting success of the students. The study conducted by Huang and Shanmao (1996) investigated four students studying at reading and writing class at a university. They concluded that the students' self-efficacy level and their reading and writing scores in TOEFL had a significant relationship. Templin (1999) conducted a study with Japanese EFL students holding low-efficacy and high-efficacy. To check the difference between these two groups, t-test was implemented, and the findings showed a significant difference between the grades of two groups. However, some other researchers (Graham 2006; Schunk, 2003; Wilhite, 1990) found no significant relationship between self-efficacy and academic achievement. In addition, another study conducted by Templin, Guile and Okuma (2001) aimed to find out the effect of self-efficacy course on increasing the English ability of Japanese college students taking English-I course. Their empirical study revealed that self-efficacy instruction increased the level of participants' self-efficacy significantly (as cited by Gahungu, 2007, p.89). On the other hand, Mills et al. (2006) investigated the relationship among self-efficacy, anxiety and French proficiency in reading and listening skills. Their findings revealed that students' reading self-efficacy and reading proficiency are positively related while listening self-efficacy was positively correlated with listening proficiency only for the females, and listening anxiety was positively correlated with listening proficiency of both genders. Some researchers addressed the relationship between self-efficacy beliefs and language skills. For example, Rahimi and Abedini (2009) examined the relationship between learners' self-efficacy beliefs regarding their listening comprehension and listening proficiency. The results showed that students' self-efficacy beliefs in language learning and their listening proficiency were highly correlated. Similarly, Chen (2007) investigated the influence of English listening self-efficacy, English anxiety, and perceived value of English language and culture on EFL learners' English listening performance. The study concluded that English listening self-

efficacy was the best predictor of English listening performance of all. In addition, Huang and Shanmao (1996) investigated the relationship between reading and writing self-efficacy and achievement with four students who are learning English as a second language from the highest-level reading and writing classes and concluded that students have higher self-efficacy levels than their learning achievements. Also, their study revealed that self-efficacy was affected by the participants' interest and the teacher's support. In another study, Schunk and Rice (1993) examined self-efficacy in reading and reading comprehension. Their experimental study concluded that the students who got training to increase their self-efficacy boosted not only their self-efficacy but also their reading comprehension.

There are several studies conducted in Turkish context investigating self-efficacy with regard to the language learning. To illustrate, a study carried out by Tilfarlioğlu and Ciftci (2011) in Turkey revealed that there was a highly positive relationship between the participant students' academic performance and self-efficacy. Özkasap (2009) tried to find out the extent to which Turkish university EFL students feel efficient in regulating their English learning and the extent to which they feel responsibility for their English learning processes, and how these two constructs relate to each other. Findings of the study revealed that Turkish university EFL students had moderate level of self-efficacy in regulating their English learning and perceived themselves to be slightly more responsible than their teachers for their English learning processes. She also found out that these two constructs were positively correlated. In addition, Sarıçoban (2010) also searched for the views of both teachers and their students on teacher self-efficacy for classroom management in foreign language learning/teaching process. He found out that novice teachers had a moderately higher sense of teachers' self-efficacy in (a) helping students to think critically, (b) giving instructions, (c) classroom management issues and (d) evaluation and assessment, whereas students had a moderately higher sense of their teachers' self-efficacy only in teacher-student interaction. Another study carried out by Sarıçoban and Serbez (2013) investigated the relationship between self-efficacy beliefs and being field-dependent or field-independent. As a result of their findings, it was concluded that there was no significant difference between the FI (Field Independent) and FD (Field Dependent) learners' self-efficacy beliefs. Another study conducted by Çubukçu (2008) revealed that students' self-efficacy and language anxiety were not related.

3.Methodology

3.1 Research Design

The purpose of this study is a) to investigate the self-efficacy beliefs of EFL learners in the process of learning English, b) whether their self-efficacy level differ according to variables, such as proficiency levels and gender. It also targets c) to explore how self-efficient EFL learners are in listening, reading, writing, and speaking skills. In addition, d) the study aims to investigate whether there is a relationship between the self-efficacy level and the academic achievement of Turkish EFL learners. To reveal and answer the abovementioned research questions in the present study, mixed methods research is utilized.

The current study was conducted at an English preparatory program at a state university in Turkey. This setting was chosen because of some reasons. Firstly, the number of preparatory classes has been growing in recent years and during their education, students take 20 hours of English, which includes listening skills, reading skills, writing skills, speaking skills and core language classes, which can be classified as an intense program and it is hypothesized that this can yield more valid and reliable findings for the researcher. Secondly, the setting is the teaching environment for the researcher, so it was assumed that this would save time and enable the researcher to implement the study in a more efficient way. As the third reason why, this setting was chosen is that SFL provides us a great number of learners who are at different levels of English and who are following the same curriculum. This was important for the study and its results to be more reliable and valid.

3.2 Setting and Participants

The study was carried out with a group of 525 preparatory class students enrolled at different departments in the School of Foreign Languages at Pamukkale University, Turkey. The participants in the study were selected randomly and all the participants were native speakers of Turkish. Out of 525 students, 24 participants were also interviewed for collecting qualitative data and for obtaining a deeper understanding of the participants in terms of their self-efficacy. The sampling size in the interviews was 24.

3.3 Instruments and Procedures for Data Collection

In order to collect data, a questionnaire including two parts was applied to the participants. In the first part, demographic data was gathered to get information about participants' proficiency level of English and gender as they were related to first research question. In demographic part, the participants were required to write down their student numbers, which will help the researcher to reach the achievement scores of respondents to reveal the relationship between self-efficacy and academic achievement. In addition to demographic form, the questionnaire for the main study was administered to the participants called "Questionnaire of English Self-Efficacy". In addition, participants were interviewed about their English learning. The questionnaire included 32 items and aimed to find out the perceptions of the participants' self-efficacy about learning English. As the final step, the scores of the participants were obtained from the End-of-module Exam, which was held at the end of the module, through their student number from Testing Office of the SFL. In addition to quantitative data instruments, qualitative data were gathered via semi-structured interviews by the researcher. The aim of the interviews was to collect any missing data, if any, to gain more insights and also to check and validate the answers given in the questionnaire. All data collection instruments were translated into Turkish to prevent participants from misunderstanding and any kinds of language anxiety they may experience during the data collection procedure.

The self-efficacy perceptions of participants were examined through the questionnaire of English Self-efficacy adapted from Açikel's study (2011). Some items in the original version of the questionnaire were edited because of wording with the views and suggestions of the experts in the field and the final version of the

questionnaire was translated into Turkish language in order to overcome any problems for the participants to understand the English version of the questionnaire. The questionnaire included 32 items like the original version of it.

In order to reveal the opinions of Turkish EFL learners about their self-efficacy and reach and gather the data that may not be mentioned in the qualitative part of the study, semi-structured interviews were conducted with the participants. The researcher also aimed to check and confirm the answers given by the participants in the questionnaire. In total there were 17 questions in the interview protocol, and there were also sub-questions (follow-up questions) in some of them. There were five dimensions in the interview protocol: Background, Experiences in Learning/ Using English and self-efficacy, English learning environment, Affective and Psychological Response towards English, and Sources of self-efficacy in English. The number of the questions was respectively 3, 6, 4, 2, and 2. Affective and Psychological Response towards English shows the distribution of the items in each category in the interview protocol.

3.Results and Discussion

The findings are presented according to and in the order of the research questions of the study. In the current study, it is aimed to investigate the self-efficacy beliefs of EFL learners in the process of learning English, whether their self-efficacy level differ according to variables such as proficiency levels and gender. It also targets to explore how self-efficient EFL learners are in listening, reading, writing, and speaking skills. In addition to these, the study aims to investigate whether there is a relationship between the self-efficacy level and the academic achievement of Turkish EFL learners.

4.1 Findings for the Research Question 1

RQ1: What are the self-efficacy levels of Turkish EFL learners in learning English?

The first research question of the study aimed to find out the self-efficacy levels of Turkish EFL learners in learning English. The result of the quantitative data for the first research question revealed that the participants have moderate level of self-efficacy in learning English as a foreign language. The findings of descriptive statistics (mean, standard deviation, skewness, and kurtosis) in terms of preparatory class students' perceptions of English self-efficacy were displayed in Table 4.1.

Table 4.1. Self-efficacy level of the participants (quantitative data).

Variables	\bar{x}	<i>sd</i>	Skewness	Kurtosis
Self-efficacy	3.22	0.42	-0.08	1.51
Levels of English				

As seen Table 4.1., the participants' self-efficacy level of English were moderate (= 3.22). In normal distribution, the value of skewness and kurtosis are expected to be between +3 and -3 (Kalaycı, 2017). In table 3, the value of skewness was -0.08, and

the value of kurtosis was 1.51. In this context, the data obtained from the sampling can be concluded to be normally distributed.

To support the quantitative data, the data gathered through interviews were also analysed. It was found that the findings of the qualitative data were in consistent with the quantitative one. The findings of the qualitative data regarding the percentage of the participants according to their “stated” self-efficacy levels were shown in Table 4.2.

Table 4.2. Self-efficacy levels of participants (qualitative data).

	<i>f</i>	%
High	8	33.3
Moderate	10	41.7
Low	6	25
TOTAL	24	100.0

As seen in Table 4.2., out of 24 participants who were interviewed, 41,7% (N=10) stated that they have moderate level of self-efficacy in English. That was followed by 33.3 % (N=8) of participants with high self-efficacy level in English, and by 25% (N=6) with low self-efficacy in English. As those were considered, we can say that most of the participants have moderate level of self-efficacy. The following are stated by the participants during the semi-structured interviews:

... out of 10, I would give myself 5 in English if I were to grade my success in English because I have difficulty in understanding some subjects in the lessons (Int. P1)

I would grade my English as 6 out of 10. ... I say so because I have never been able to do well in English lessons so far (Int. P4)

My success in English would be 6 out of 10 if I evaluated myself because I don't like English and I get bored in the lessons. That's why, I don't like studying English (Int. P5)

My English is not very good. Out of 10, it would be 4 or 5 because when I get low marks, I don't want to study. And when I don't study, I get low marks. This is kind of a vicious circle for me. (Int. P10)

4.2 Findings for the Research Question 2

RQ2: Do participants' self-efficacy levels show any differences according to their

a) proficiency level and b) gender?

a. proficiency level,

Firstly, to find out the relationship between the participants' self-efficacy level and proficiency level, Kruskal-Wallis Test was employed. The test revealed that there

was a significant difference in terms of participants' English self-efficacy level according to the variable, "their English level" [$X^2(4) = 40.563, 6.71; p < .05$]. Upon that, to identify between which groups there was a significant difference, Mann-Whitney U test was applied. The findings of Kruskal-Wallis Test and Mann-Whitney U test regarding the perceptions of participants about their English self-efficacy according to their English level were shown in Table 4.3.

Table 4.3. Kruskal-Wallis test and Mann-Whitney U test results in terms of their English proficiency level.

Proficiency Level	N	X	sd	Mean Rank	sd	X^2	p	Significant Difference
A2	72	2.98	.33	176.40	4	40.563		
A2 Repeat	36	3.40	.41	327.53				
B1	60	3.12	.43	223.20				Between A2RPT and A2 and B1; between B1 and B2
B1 Repeat	22	3.17	.33	241.11				
B2	335	3.27	.41	283.24				

As seen in table 4.3., it was concluded that there is a significant difference in terms of participants' English self-efficacy level according to the variable, their English 'level' [$X^2(4)= 40.563, 6.71; p < .05$]. When the mean ranks of self-efficacy level of the participants according to their proficiency level were examined, the students in A2 Repeat level (mean rank=3.40) and in B2 level (mean rank=3.27) have higher perceptions of self-efficacy than those in A2 level (mean rank=2.98). Likewise, the level of self-efficacy perceptions of B2 level students (mean rank=3.27) is, too, higher than B1 level students' (mean rank=3.12). These findings showed that between A2R level students' self-efficacy is the highest of all, which is surprising as those students had failed in A2 level and were taking repeat classes. A2 repeat level students were followed by B2, B1 repeat, B1 and A2 level students in terms of self-efficacy level.

To gather a more reliable and more valid data, an interview protocol was applied to 24 students to reveal the relationship between self-efficacy level and proficiency level of the participants. Table 4.4. shows the distribution of the participants of the interviews according to their proficiency level and stated self-efficacy levels.

Table 4.4. Self-efficacy level of the participants in terms of their English proficiency level.

Level	N	High level of self-efficacy	Moderate level of self-efficacy	Low level of self-efficacy

A2	3	3	-	-
A2 Repeat	5	-	2	3
B1	8	2	5	1
B1 Repeat	4	1	2	1
B2	4	2	1	1
TOTAL	24	8	10	6

As seen in Table 4.4., the number of A2 level participants in the interviews was 3, and all of them stated their self-efficacy level as high, and none of A2 repeat participants stated holding high self-efficacy in English. While there were two B1 and B2 level participants perceived their self-efficacy in English as high, there was only one participant to have stated having high self-efficacy in English. When it comes to the moderate level of self-efficacy, B1 level participants (N=5) outnumbered participants who are at the other levels. In addition, interview findings revealed that A2 Repeat level participants had the lowest level of self-efficacy of all with the number 3 participants stating so. Whereas in A2 level, there were none having low self-efficacy, in B1, B1R, and B2 levels there was only one participant stating low-self-efficacy in English for each level. In the present study, A2 repeat level students, surprisingly, had the highest self-efficacy level of all levels. The reason why A2 Repeat level EFL learners' self-efficacy level outnumbered the others, contrary to the literature, could be because those students were re-taking the same level, they might have felt that they were revising and learning better this time. They might have thought that in their regular A2 classes they had missed some important points to prevent them to be successful. Yet, this time with the awareness they had after they had failed in A2, they might have believed that they would do better in the End-of-Module Exam. On the other hand, students' self-efficacy in other levels were in line with the literature as follows from high to low: B2, B1 repeat, B1 and A2 level, and this finding was in line with the literature. To sum up, A2 level participants had the highest level of self-efficacy; B1 level participants had the moderate level of self-efficacy; and participants at A2 Repeat level had the lowest level of self-efficacy according to the data obtained through semi-structured interviews.

gender,

To find out whether the perceptions of participants' self-efficacy level in English shows any meaningful difference according to gender, Independent t-test was applied. The result of the quantitative data revealed that there was no difference in terms of level of participants' perception of English self-efficacy according to 'gender' variable [$t(-0.21) = 0.83, p > 0.05$].

The responses of female participants (F =3.22) and male participants (M =3.23) were almost the same. The findings were shown in Table 4.5.

Table 4.5. Self-efficacy levels of participants in terms of gender (quantitative data).

Variable	Gender	N	\bar{X}	sd	t	df	p
Self-efficacy Levels of English	Female	254	3.22	0.41	-0.21	523	0.83
	Male	271	3.23	0.44			

When Table 4.5. was examined, it was seen that there is no difference in terms of level of participants' perception of English self-efficacy according to 'gender' variable [t (-0.21) =0.83, p>0.05]. The responses of female participants (F =3.22) and male participants (M =3.23) were almost the same. According to these results, it can be inferred that gender does not have a significant effect on the differentiation of the participants' perceptions of English self-efficacy.

To check the level of participants' perception of English self-efficacy according to 'gender' variable qualitatively, 24 students were interviewed. Qualitative data obtained via the questionnaires also supported the findings of the quantitative data regarding the level of participants' perception of English self-efficacy according to 'gender' variable. The findings of the interviews were shown in Table 4.6.

Table 4.6. Self-efficacy levels of participants in terms of gender (qualitative data).

Gender	N	High level of self-efficacy	Moderate level of self-efficacy	Low level of self-efficacy
Female	13	5	4	4
Male	11	2	5	4
TOTAL	24	7	9	8

As seen in Table 4.6., out of 24 participants who were interviewed, 45.8% (N=11) were male while 54.2 % (N=13) of participants were female. As seen in the table, the gender of the participants was approximately even. The data revealed that female participants had higher self-efficacy in English than male participants while the number of the participants from both genders stating low level of self-efficacy in English was even. However, more male participants stated to have moderate level of self-efficacy than did female participants.

According to these findings, it can be inferred that gender does not have a significant effect on the differentiation of the participants' perceptions of English self-efficacy.

Although the literature suggested contradictory results, Heinzmann (2009); on the one hand, stated that females believed to be better at language learning, and Noran, Elias and Mahyuddin (1993); on the other hand, claimed that girls own higher positive attitude towards the language; the present study revealed that gender did not affect self-efficacy in language learning. This finding might stem from changing role of males and females in the society in Turkey. The beliefs about female or male dominant jobs, for example, is changing nowadays. There are men working as nurse, and there were women being a soldier or a surgeon. This ongoing change contributes to the gender-oriented beliefs. The phenomenon which is in favour of woman in learning a language may also be diminishing and leaving a gender-neutral learning environment behind. On the other hand, as the participants of the current study are limited in number, it could be because of just personal differences. The participants in this specific study revealed no difference in self-efficacy in learning English. Yet, this does not mean that using the same instruments in a different context would provide the same result.

4.3 Findings for the Research Question 3

RQ3: How self-efficient are Turkish EFL learners in listening, reading, writing, and speaking skills?

The third research question of the present study aimed at finding how self-efficient EFL learners are in four skills including listening, reading, writing, and speaking skills. The findings of the qualitative data revealed that the participants of the study feel a) most self-efficient in writing skills, and b) they feel least self-efficient in speaking skills. The findings regarding the skill that participants feel most efficient were shown in Table 4.7.

Table 4.7. The distribution of the participants according to the skill they feel most self-efficient.

Skill	<i>f</i>	%
Writing	13	54,2
Listening	7	29,1
Reading	4	16,7
Speaking	0	0
TOTAL	24	100

As seen in Table 4.7., out of 24 participants who were interviewed, 54.2% (N=13) stated that they feel themselves most self-efficient in writing skills. That was followed by 29.1% (N=7) of participants expressing themselves self-efficient in listening skills, and by 16,7% (N=4) suggesting that they are self-efficient in reading. Out of 24 participants, none of the participants stated they are self-efficient in speaking skills. The following are some statements by the participants of the interviews:

My teachers say that I am good at writing, and I agree with them..... This is because I have time to think before I write. I am the least successful in speaking as I should answer at once. ...if I had to grade myself in writing, I would give 80 (Int. P1)

The most successful lesson of mine is writing. I generally like writing because I somehow feel that I have a talent for it. When I learn the organization rules, I can easily apply them into my writing (Int. P4)

As I love writing and be able to write, I am good at it (Int. P7)

My grammar knowledge is good so that I could write, so I am good at writing (Int. P11)

Participants also stated the skill/s that they feel least efficient in the interviews. The findings regarding the skill that participants feel least efficient were shown in Table 4.8.

Table 4.8. The distribution of the participants according to the skill they feel least self-efficient.

Skill	f	%
Speaking	12	50
Listening	6	25
Writing	4	16.7
Reading	2	8.3
TOTAL	24	100

As seen in Table 4.8., out of 24 participants who were interviewed, 50% (N=12) stated that they feel themselves least self-efficient in speaking skills. That was followed by 25% (N=5) of participants expressing themselves least self-efficient in listening skills, and by 16.7% (N=4) suggesting that they are least self-efficient in writing skills. Out of 24 participants, 8.3% (N=2) expressed that they are least self-efficient in reading skills. These findings imply that most participants feel inefficient in speaking skills. This finding also correlates the abovementioned data, which is that none of the participants stated they are self-efficient in speaking skills. When it comes to the skill which ranks the least in terms of participants' answers, it is reading skills. This is somehow surprising as they did not mention it as their "most" efficient skill in the previous question. It was writing skills which they find most self-efficient. The following are some statements by the participants of the interviews:

We do not speak English much; that's why we cannot speak. The teacher asks something, and we are dumbfounded and cannot say anything (Int. P9)

I don't know but I think I feel shy. So, I can't speak English. I also think that I am not capable of learning a new language (Int. P10)

As I feel very nervous when I speak English, I can't speak even if I have something to say in my mind. Moreover, I am not interested enough in the lessons; I have never liked English classes in my life (Int. P14)

These findings imply that although the majority of the participants feel self-efficient in writing skills whereas none goes for speaking skills. It can be considered that participants have the highest self-efficacy level in writing because learning process still goes on and they feel more secure in writing skills compared to speaking skills as they have time to think, plan and implement in writing; however, it is not possible in speaking skills. As the second reason, it can be concluded that they have less experience in speaking compared to writing in their previous institutions and speaking skill is mostly neglected in lower and higher secondary schools in Turkey.

When the participants' responses to the question that how self-efficient they are in terms of four language skills were analysed, it was concluded that they feel most efficient in (1) writing. It was followed by (2) listening, (3) reading and they stated that they have the lowest self-efficacy in (4) speaking. It could be concluded that while writing is the skill that the participants feel most efficient, listening and reading self-efficacy of the participants could be inferred as moderate, and speaking skill is the skill in which they have the lowest self-efficacy in the current study. This study is also the first one that tries to discover the self-efficacy perceptions of EFL learners in terms of four skills. Although there was no study examining the level of EFL learners' self-efficacy in all skills, there are several studies focusing on one of the four skills in language learning. The findings of the present study regarding the speaking skill is in line with the study of Paker and Höl (2012). They investigated the attitudes and perceptions of the students and instructors towards the speaking test at a School of Foreign Languages and concluded that majority of the students had no previous experience of any speaking test, and therefore, they feel more anxious during the speaking test. In addition, the speaking test was perceived as the most difficult test by the students when compared to the testing of other language skills. Another study conducted by Dinçer and Yeşilyurt (2013) aimed to find out the perceptions of pre-service English teachers about teaching speaking in Turkey, the importance they give to this language skill, and their self-evaluation of their speaking competence. They concluded that the participants had negative opinions on speaking classes in Turkey despite the fact that they all agreed that it was the most important language skill. They also found out that although the participants had different motivational orientations about speaking English. The participants felt incompetent in oral communication. In another study, Zare and Mobarakeh (2011) investigated the relationship between self-efficacy and use of reading strategies among senior high school students in Iran. Their study concluded that the participants in that study had an average level of self-efficacy in reading, as well with the mean score of 47 out of 70. As the present study suggested, participants had a moderate level of reading self-efficacy, this finding is consistent with the findings of Zare and Mobarakeh (2011). With regard to reading self-efficacy, Yılmaz (2010) aimed to explore pre-service teacher candidates' attitudes towards reading habit according to some variables and found out that the mean score of pre-service teachers' reading attitude was ($X=3.14$), which could be stated as moderate. On the other hand, there are some other studies concluding that learners have high level of reading self-efficacy. In addition, Heidari, Izadi, and VahedAhmadian (2012) targeted to find out the relationship between Iranian EFL Learners' self-efficacy

beliefs and use of vocabulary learning strategies and reported that learners in their study held quite high self-efficacy beliefs.

4.4 Findings for the Research Question 4

RQ4: Is there a relationship between the self-efficacy level and the academic achievement of Turkish EFL learners?

The fourth research question of the current study was: Is there a relationship between the self-efficacy level and the academic achievement of Turkish EFL learners? In order to investigate and answer this question, Pearson product-moment correlation was conducted. The results were shown in Table 4.9.

Table 4.9. The relationship between self-efficacy in English and academic performance.

Variables	<i>N</i>	<i>r</i>	<i>p</i>
Self-efficacy in English & Academic performance	525	-.03	.12

When Table 4.9. was examined, it was concluded that there was no significant relationship between the participants' perceptions of English self-efficacy and their academic performance in English ($r=-.03$; $p>.05$). Instead, although statistically insignificant, there was negative correlation between two variables.

The finding of the current study is contradicting with the previous studies. When the literature was examined, there were loads of studies revealing a positive correlation between the self-efficacy and academic performance. However, in the present study there was no significant relationship between the participants' self-efficacy and their academic performance in English. In other words, when the academic performance increased, the self-efficacy level of the participants decreased. This might stem from the fact that preparatory students realize that when the level increases, there comes more details to make it difficult to be successful in that level. In addition, students comprehend that learning English has no end; there is always more to learn. This awareness of high proficient learners might have caused them to lose their self-efficacy. In addition, unlike lower levels, students at higher level of English have to achieve more. To illustrate, they have to cover a lot more subjects in grammar, know less frequently-used vocabulary, be better in note-taking in listening, be able to make inferences in reading, use compensation strategies in speaking and write a five-paragraph-essay in writing and use and be proficient in four skills equally. Having to be more productive in higher levels might have caused the participants to be anxious and accordingly might have lowered the self-efficacy level of them. This proves Bandura (1992) right, who stated that low self-efficacy perceptions increase the anxiety and affect academic performance negatively.

3.Conclusion

The overall aim of the study was to find out the self-efficacy beliefs of EFL learners and the relationship between self-efficacy and academic achievement. The study targeted to provide some implications for the educators and teachers of English

as a foreign/ second language. To achieve this, the researcher presented the findings of both quantitative and qualitative data from the current study and their links to the relevant literature.

Analyses of the current study provide evidence in terms of self-efficacy beliefs of EFL learners and the relationship between self-efficacy and academic achievement in English and it can be concluded from the present study that proficiency level of the participants had an effect on their self-efficacy level although a slight difference was found between the levels. Most surprisingly, being one of the lowest levels of all, A2 Repeat students had the highest self-efficacy score on the questionnaire. This result was unexpected and contradictory to the previous assumptions of the researcher. However, none of the A2 Repeat participants stated their self-efficacy level in English as high in the interviews. Therefore, it was concluded that quantitative data should be merged with qualitative one to validate the obtained data and to have a better understanding of the opinions of the participants. The implication to be drawn from these findings, EFL teachers should create a learning environment in which their students can express their opinions about their learning process freely.

Additionally, when the findings related to the language skills indicated that participants' perception of self-efficacy is at its highest in writing skills while it is at the lowest in speaking skills. The data obtained from semi-structured interviews also provided detailed reasons for that. For speaking, most of the participants stated that they have anxiety and feel incapable of speaking English. It is strikingly notable that not even one participant stated that s/he feels self-efficient in speaking skill among the students who were interviewed even if there were some participants who stated to hold high level of self-efficacy in learning English. English teachers should really take this into consideration to de-suggest negative attitudes of their students towards speaking English. Teachers and instructors should also encourage their students to participate more in speaking activities by ensuring them that they have right to make mistakes before they become fluent speakers of English. To achieve this, teachers of English should prepare activities considering the different learner types in their class, and they should also create a learning environment in which students somehow feel obliged to speak English with the activities such as information gap or games.

In addition, the interview participants of this present study mostly remarked that they feel efficient in writing skills. And for the underlying reason for that, they explained that knowing and being able to apply the rules of writing give them sense of success. Following this, they become more eager in writing activities. This finding is already good for writing classes, still EFL teachers use the given responses as a clue to be utilized in needed classes, especially in speaking skills which is mentioned above. Bringing activities that both appeal to the learners' interest and give them the message that it is within the boundaries of their capacity can make a difference in their opinions on the skills they feel insufficient.

Finally, it was also concluded that there is no significant relationship between the preparatory class participants' perceptions of English self-efficacy and their academic performance in English. In other words, unlike most of the studies in the literature, this can be interpreted that when the self-efficacy increases, academic

performance of the learners' decreases. There can be several reasons for that, but the dominant one is people who think that they are somehow accomplish a task successfully do not make the most use of their potential. In this setting, it was some of the learners who had thought that they were already good at English and had not studied enough for the exam failed in the End-of-Module Exam.

Based on the findings of this present study, several suggestions can be suggested for future studies. The main aim of the study was to find out the EFL learners' self-efficacy beliefs in learning English. The current study investigated the self-efficacy level of EFL learners in the process of learning English, whether their self-efficacy levels differ according to their proficiency levels and gender, how self-efficient EFL learners are in terms of four skills and whether there is a relationship between the self-efficacy level of Turkish EFL learners and their academic achievement. However, in different contexts the same study could reveal different findings because of the learning environment and the learners in it. In addition, studies on self-efficacy mostly focuses on one language skill. Thus, further studies could be implemented to discover the self-efficacy of EFL learners on four skills and the achievement of the participants could also be evaluated separately and be compared with the level of self-efficacy in each one. Additionally, researchers could design an experimental study and implement it to improve the self-efficacy of EFL learners. The participants could be given either strategy training or self-efficacy instruction or both to boost their self-efficacy in learning English.

REFERENCES

- AÇIKEL, M. (2011). *Language learning strategies and self-efficacy beliefs as predictors of English proficiency in a language preparatory school. Unpublished master thesis.* Middle East Technical University, Ankara.
- ALDERMAN, M. K. (1999). *Motivation for achievement: Possibilities for teaching and learning.* Mahwah, NJ: Erlbaum.
- ANSTROM, K. (2000). *High school foreign language students' perceptions of language learning strategy use and self-efficacy.* Washington, D.C. National Foreign Language Resource Center, Georgetown University/Center for Applied Linguistics.
- AYIKU T. Q. (2005). *The relationships among college self-efficacy, academic self-efficacy, and athletic self-efficacy for African American male football players. Unpublished master thesis.* University of Maryland, the Faculty of the Graduate School, College Park, Maryland.
- BANDURA, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*. 84, 191–215.
- BANDURA, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory.* Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

- BANDURA, A. (1992). Perceived self-efficacy in cognitive development and functioning. **Educational Psychologist**, 28, 117–148.
- BANDURA, A. (1994). **Social cognitive theory and exercise of control over HIV infection**. In: R.J. DiClemente and J.L. Peterson (Eds.), *Preventing AIDS:Theories and Methods of Behavioral Interventions* (pp. 25-59). New York, NY: Plenum.
- BANDURA, A. (1995). Comments on the crusade against the causal efficacy of human thought. **Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry**, 26 (3), 170–179.
- BANDURA, A., Barbaranelli, C., Caprara, G., V., &Pastorelli, C. (1996). Mechanism of moral disengagement in the exercise of moral agency. **Journal of Personality and Social Psychology**, 71(2), 364-374.
- BANDURA, A. (1997). **Self-efficacy: The exercise of control**. New York: W. H. Freeman and Company.
- BANDURA, A., & Locke, E. A. (2003). Negative self-efficacy and goal effects revisited. **Journal of Applied Psychology**, 88(1), 87-99.
- BONG, M., & Clark, R. (1999). Comparisons between self-concept and self-efficacy in academic motivation research. **Educational Psychologist**, 34, 139–154.
- CHAMOT, A. U., Robbins, J., & El-Dinary, P. B. (1993). **Learning strategies in Japanese foreign language instruction**. Retrieved from <https://eric.ed.gov/?id=ED370346>.
- CHEMERS, M. M., Hu, L.-t., & Garcia, B. F. (2001). Academic self-efficacy and first year college student performance and adjustment. **Journal of Educational Psychology**, 93(1), 55-64.
- CHEN, H-Y. (2007). **The relationship between EFL learners' self-efficacy beliefs and English performance**. Unpublished doctoral dissertation. The Florida State University, Florida.
- CHENG, P.-Y., & Chiou, W.-B. (2010). Achievement, attributions, self-efficacy, and goal setting by accounting undergraduates. **Psychological Reports**, 106(1), 54–64.
- ÇUBUKÇU, F. (2008). A study on the correlation between self-efficacy and foreign language learning anxiety. **Journal of Theory and Practice in Education**, 4(1), 148-158.
- DINCER, A., & Yesilyurt, S. (2013). Pre-service English teachers' beliefs on speaking skills based on motivational orientations. **English Language Teaching**, 6(7), 88-95. doi: 10.5539/elt.v6n7p88
- EKIZOGLU, N., & Ozcinar, Z. (2010). The relationship between teacher candidates' computer and internet-based anxiety and perceived self-efficacy. **Procedia Social and Behavioral Sciences**, 2, 5881- 5890.
- ELIAS, R. Z. (2008). Anti-intellectual attitudes and academic self-efficacy among business students. **Journal of Education for Business**, 84(2), 110-117.

EPSTEIN, S. & Morling, B. (1995). ***Is the self-motivated to do more than enhance and/or verify itself?***. In M. H. Kernis (Ed.) *Efficacy, agency, and self-esteem* (pp. 9-29). New York: Plenum.

GAHUNGU, O. N. (2007). ***The relationships among strategy use, self-efficacy, and language ability in foreign language learners.*** Unpublished doctoral dissertation. Northern Arizona University, Arizona.

GRAHAM, S. (2006). A study of students' metacognitive beliefs about foreign language study and their impact on learning. ***Foreign Language Annals***, 39(2), 296-309.

HACKETT, G. (1985). Role of mathematics self-efficacy in the choice of math-related majors of college women and men: A path analysis. ***Journal of Counseling Psychology***, 32(1), 47-56.

HEIDARI, F., Izadi, M., & Vahed-Ahmadian, M. (2012). The relationship between Iranian EFL learners' self-efficacy beliefs and use of vocabulary learning strategies. ***English Language Teaching***, 5 (2), 174-182.

HEINZMANN, S. (2009). Girls are better at language learning than boys: Do stereotypic beliefs about language learning contribute to girls' higher motivation to learn English in primary school? ***Bulletin Suisse de Linguistique Appliquée***, 89, 19-36.

HERSEY, P. & Blanchard, K. H. (1993). ***Management of organizational behavior: Utilizing human resources (6th ed)***. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

HUANG, S. C., & Shanmao, C. F. (1996). ***Self-efficacy of English as a Second Language Learner: An example of four learners.*** Retrieved from <https://eric.ed.gov/?id=ED396536>.

Jeng, Y. C., & Shin, H. H. (2008). A study of the relationship among self-efficacy, attribution, goal setting, and mechanics achievement in department of mechanical engineering students on Taiwan. ***World Academy of Science, Engineering and Technology***, 21, 531-537.

Kalaycı, Ş. (2017). ***SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri (8. Baskı)***. Ankara

Lent, R. W., Brown, S. D., & Larkin, K. C. (1984). Relation of self-efficacy expectations to academic achievement and persistence. ***Journal of Counseling Psychology***, 31(3), 356-362.

Lent, R. W., Brown, S. D., & Larkin, K. C. (1987). Comparison of three theoretically derived variables in predicting career and academic behavior: Self-efficacy, interest congruence, and consequence thinking. ***Journal of Counseling Psychology***, 34, 293-298.

LENT, R. W., Brown, S. D., & Gore, P. A., Jr. (1997). Discriminant and predictive validity of academic self-concept, academic self-efficacy, and mathematics-specific self-efficacy. ***Journal of Counseling Psychology***, 44(3), 307-315.

- LINNENBRINK, E. A., & Pintrich, P. R. (2003). The role of self-efficacy beliefs in student engagement and learning in the classroom. **Reading & Writing Quarterly**, 19(2), 119–137. doi: 10.1080/10573560308223
- MAGOGWE, J. M., & Oliver, R. (2007). The relationship between language learning strategies, proficiency, age and self-efficacy beliefs: A study of language learners in Botswana. **System**, 35, 338–352.
- MAHYUDDIN, R., Elias, H., Cheong, L., Muhamad, M., Noordin, N., & Abdullah, M. (2006). The relationship between students' self-efficacy and their achievement. **Jurnal Pendidikan**, 21, 61–71.
- MARSHALL, MN. (1996). Sampling for qualitative research. **Family Practice**, 13, 522-525.
- MCCOMBS, B.L. (2001). Self-regulated learning and academic achievement: A phenomenological view. In: B.J. Zimmerman and D.H. Schunk (Eds.), **Self-regulated learning and academic achievement: Theoretical perspectives** (pp. 67–123). Lawrence Erlbaum: Mahwah, NJ.
- MILLS, N., Pajares, C., & Herron, C. (2006). A re-evaluation of the role of anxiety: Self-efficacy, anxiety and their relation to reading and listening proficiency. **Foreign Language Annals**, 39, 276–295.
- MILLS, N., Pajares, F., & Herron, C. (2007). Self-efficacy of college intermediate French students: Relation to performance and motivation. **Language Learning**, 57(3), 417-442.
- MILLS, N. (2014). Self-efficacy in second language acquisition. In: S. Mercer and M. Williams (Eds.), **Multiple Perspectives on the Self in SLA** (pp. 6–22). Bristol, UK: Multilingual Matters.
- MONE, M. A., Baker, D. D., & Jeffries, F. (1995). Predictive validity and time dependency of self-efficacy, self-esteem, personal goals, and academic performance. **Educational and Psychological Measurement**, 55(5), 716–727.
- NORAN F. Y., Elias, H., & Mahyuddin, R. (1993). **Psychological factors influencing English language learning among university students**. Research report. Universiti Putra Malaysia, Faculty of Educational Studies, Selangor.
- OLANI, A. (2009). Predicting first year university students' academic success. **Electronic Journal of Research in Educational Psychology**, 7(3), 1053-1072.
- ÖZKASAP, M. (2009). **An exploration of self-efficacy beliefs for self-regulated learning and perceived responsibility for English learning of EFL students in a Turkish university**. Unpublished master thesis. Bilkent University Institute of Educational Sciences, Ankara.
- PAJARES, F., & Miller, M. D. (1994). Role of self-efficacy and self-concept beliefs in mathematical problem solving: A path analysis. **Journal of Educational Psychology**, 86(2), 193-203.
- PAJARES, F., & Schunk, D. H. (2001). Self-beliefs and school success: Self-efficacy,

self-concept, and school achievement. In: R. J. Riding and S. G. Rayner (Eds.), **Self-perception** (pp. 239–265). Westport, CT: Ablex.

PAJARES, F. (2002). **Self-efficacy beliefs in academic contexts: An outline**. Retrieved from <http://www.emory.edu/EDUCATION/mfp/efftalk.html>.

PAKER, T., &Höl, D. (2012). Attitudes and perceptions of the students and instructors towards testing speaking communicatively. **Pamukkale University Journal of Education**, 32(2), 13-24.

PHAN, H.P. (2012). Relations between informational sources, self-efficacy and academic achievement: A developmental approach. **Educational Psychology: An International Journal of Experimental Educational Psychology**, 32(1), 81-105.

PINTRICH, P. &Schunk, D. (1996). **The role of expectancy and self-efficacy beliefs**. Englewood Cliffs, USA. Prentice-Hall.

RAHIMI, A., &Abedini, A. (2009). The interface between EFL learners' self- efficacy concerning listening comprehension and listening proficiency. **Novitas Royal**, 3(1), 14-28.

SARIÇOBAN, A. (2010). Problems encountered by student-teachers during their practicum studies. **Procedia: Social and Behavioral Sciences**, 2(2), 707-711.

SCHUNK, D. H. (1981). Modeling and attributional effects on children's achievement: A self-efficacy analysis. **J. Educ. Psychol.** 73, 93–105.

SCHUNK, D. H., & Hanson, A. R. (1985). Peer models: Influence on children's self-efficacy and achievement. **J. Educ. Psychol.** 77, 313–322.

SCHUNK, D. H., Hanson, A. R., & Cox, P. (1987). Peer-model attributes and children's achievement behaviors. **J. Educ. Psychol.** 79, 54–61.

SCHUNK, D. H., & Hanson, A. R. (1989). Self-modeling and children's cognitive skill learning. **J. Educ. Psychol.** 81, 155–163.

SCHUNK D. H. (1991). Self-efficacy and academic motivation. **Educational Psychologist**, 26, 207-231. doi: 10.1080/00461520.1991.9653133

SCHUNK, D. H., & Rice, J. M. (1993). Strategy fading and progress feedback: effects on self-efficacy and comprehension among students receiving remedial reading services. **The Journal of Special Education**, 27(3), 257–276.

SCHUNK, D. H. (1996). Goal and self-evaluative influences during children's cognitive skill learning. **American Educational Research Journal**, 33(2), 359–382.

SCHUNK, D. H. (2001). Social cognitive theory and self-regulated learning. In: B. J. Zimmerman and D. H. Schunk (Eds.), **Self-regulated learning and academic achievement: Theoretical perspectives** (2nd ed., pp. 125-151). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

SCHUNK, D. H. (2003). Self-efficacy for reading and writing: Influence of modeling, goal setting and self-evaluation. **Reading and Writing Quarterly: Overcoming Learning Difficulties**, 19(2), 159–172.

SHANG, H. F. (2010). Reading strategy use, self-efficacy and EFL reading comprehension. **The Asian EFL Journal Quarterly**, 12(2), 18-42.

TEMPLIN, S. A. (1999). The relationship between self-efficacy and language learners' grades. **JALT Journal**, 21(1), 112-121.

TEMPLIN, S. A., Guile, T. C., & Okuma, T. (2001). **Creating a reliable and valid self-efficacy questionnaire and English test to raise learners L2 achievement via raising their self-efficacy**. Retrieved from <https://eric.ed.gov/?id=ED466625>.

TILFARLIOĞLU, F. T., & Cinkara, E. (2009). Self-efficacy in EFL: Differences among proficiency groups and relationship with success. **Novitas-ROYAL**, 3(2), 129-142.

TILFARLIOĞLU, F. T., & Ciftci, F. S. (2011). Supporting self-efficacy and learner autonomy in relation to academic success in EFL classrooms (A case study). **Theory and Practice in Language Studies**, 1(10), 1284-1294. doi: 10.4304/tpls.1.10.1284-1294

TSCHANNEN-Moran, M., Hoy, A. W., & Hoy, W. K. (1998). Teacher efficacy: Its meaning and measure. **Review of Educational Research**, 68, 202-248.

TSCHANNEN-Moran, M., & Hoy, A. W. (2007). The differential antecedents of self-efficacy beliefs of novice and experienced teachers. **Teaching and teacher Education**, 23(6), 944-956.

USHER, E.L. & Pajares, F. (2009). Sources of self-efficacy in Mathematics: A validation study. **Contemporary Educational Psychology**, 34, 89-101.

WANG, C., & Li, Y. (2010). An empirical study of reading self-efficacy and the use of reading strategies in the Chinese EFL context. **The Asian EFL Journal Quarterly**, 12(2), 144-162.

WILHITE, S. C. (1990). Self-efficacy, locus of control, self-assessment of memory ability, and study activities as predictors of college course achievement. **Journal of Educational Psychology**, 82(4), 696-700.

WHORTON, S. S. (2009). **Academic self-efficacy, academic integration, social integration, and persistence among first-semester community college transfer students at a four-year institution**. Unpublished doctoral dissertation. Graduate School of Clemson University, Clemson.

WONG. M. S. L. (2005). Language learning strategies and language self-efficacy: Investigating the relationship in Malaysia. **Regional Language Centre Journal**, 36(3), 245-269.

YENI-Palabıyık, P. (2013). **In-service EFL teachers' self-efficacy beliefs for technology integration: Insights from FATİH Project**. Unpublished master thesis. Abant İzzet Baysal University, Bolu.

YILMAZ, C. (2010). The relationship between language learning strategies, gender, proficiency and self-efficacy beliefs: a study of ELT learners in Turkey. **Procedia Social and Behavioral Sciences**, 2, 682-687.

ZARE, M., & Mobarakeh, S. D. (2011). The relationship between self-efficacy and

use of reading strategies: The case of Iranian senior high school students' studies in literature and languages. **Studies in Literature and Language**, 3(3), 98-105.

ZIMMERMAN, B. J. (1986). Becoming a self-regulated learner: Which are the key subprocesses?. **Contemporary Educational Psychology**, 11(4), 307-313.

ZIMMERMAN, B. J. (1989). A social cognitive view of self-regulated academic learning. **Journal of Educational Psychology**, 81(3), 329-339.

ZIMMERMAN, B. J., Bandura, A., & Martinez-Pons, M. (1992). Self-motivation for academic attainment: The role of self-efficacy beliefs and personal goal setting. **American Educational Research Journal**, 29, 663-676.

ZULKOSKY, K. (2009). Self-efficacy: A concept analysis. **Nursing Forum**, 44(2), 93-102.